

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

2957 e. 7

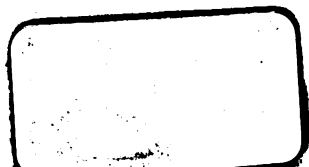
= Temb. 144

= L. 161

Roman

625

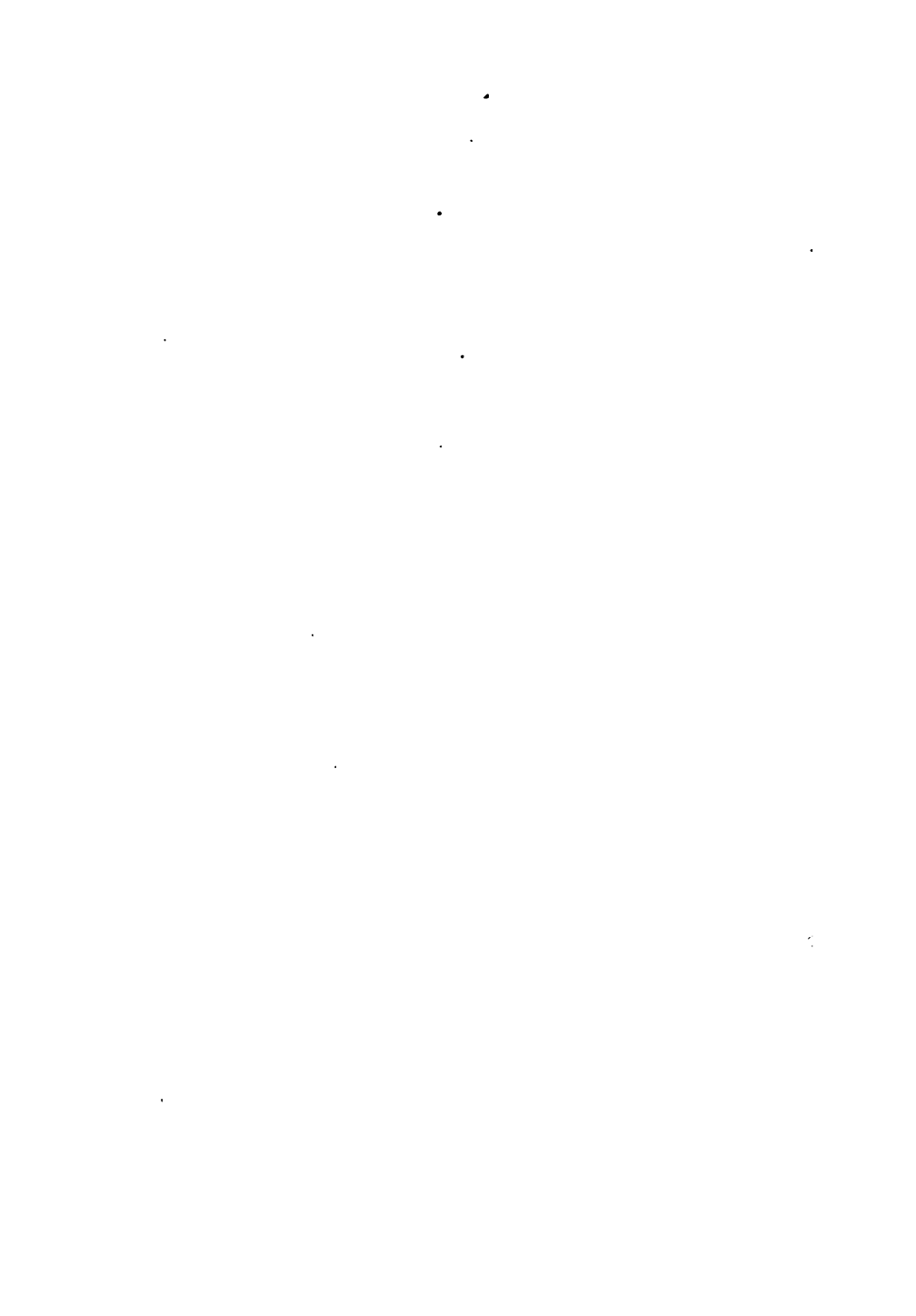
M174a

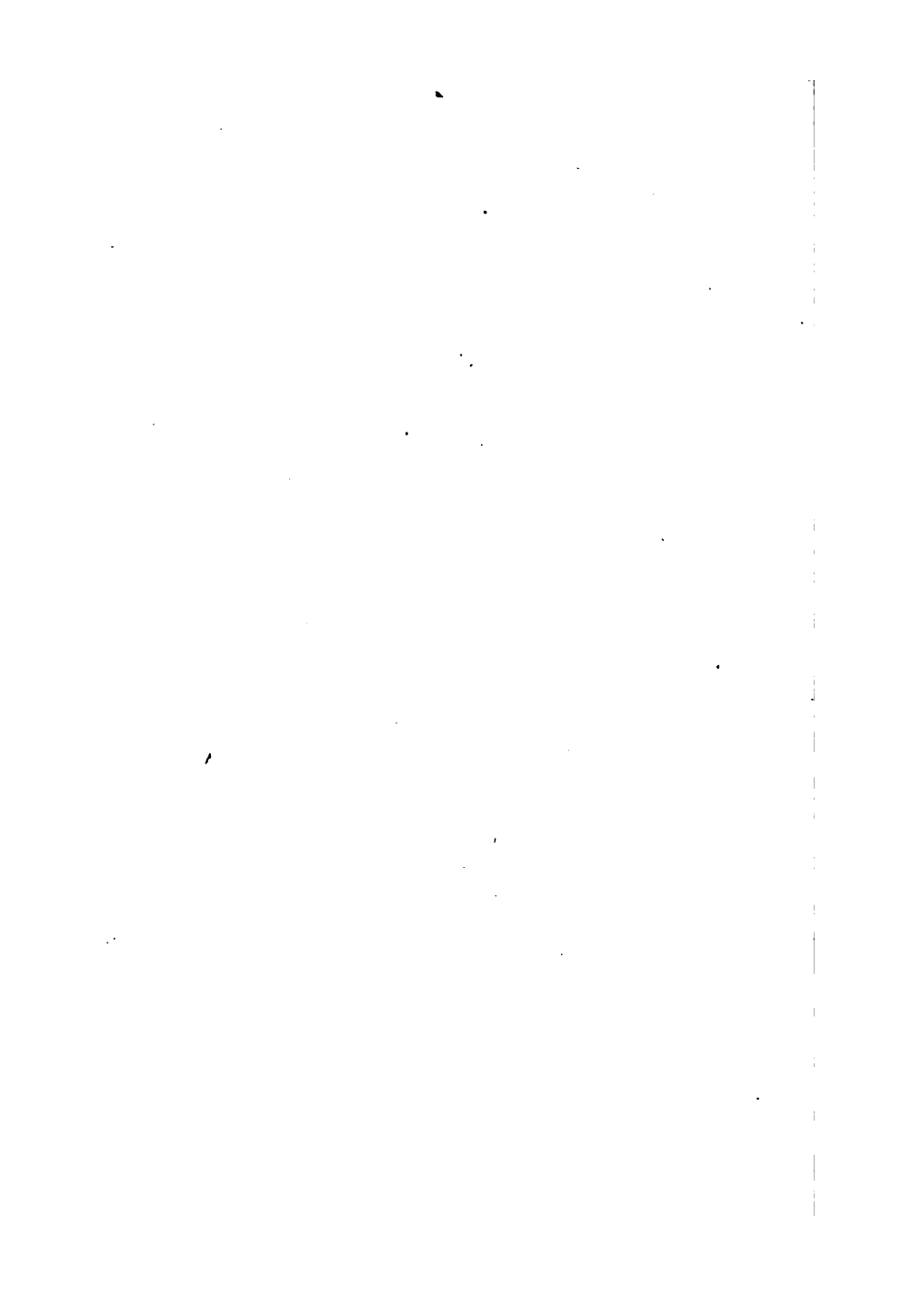

Tsub. 1.1.4

86

MACROBIVS

FRANCISCVS EYSSENHARDT

RECOGNOVIT

LIPSIAE

IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI

MDCCCLXVIII

1871

LIPSIAN TYPEIS D. G. TEVENERI

PRAEFATIO

Macrobiani ea patet exemplaria manu scripta plurimi facienda esse quae Macrobius et totum exhibent et, quae hodie multo magis curamus quam scriptorem ipsum, Graeca non omittunt. ex hoc genere unus hodie superest — nam in Neapolitano Borbonico utrum Graeca legantur nec ne, Ianius non significavit — Parisinus, olim alter accedebat Bambergensis Parisino praestantior, sed qui multis foliis recisis hodie tantum Saturnaliorum duos priores libros et tertii maiorem partem continet. quae cum ita sint, Parisino et Bambergensi accuratissime excussis malorum codicum lectiones prorsus neglexi, ubi illi non satis faciebant ex copiosissimo Ianii apparatu quae opus erant laudari, Cantabrigiensis auctoritatem utpote ceteris breuiatis paullo maiorem ubicunque ex Ianii silentio apposui melius omisissem. haec in emendandis Saturnaliorum uerbis secutus sum; commentarios in somnium Scipionis si omittere licuisset, non addidissem; addidi auctoritate codicum Parisini et alterius Bambergensis apposita, qui ubi deficiebant satis uidebatur ad Ianii copias lectores relegare.

Itaque in ligatura codicis Parisini legitur *P. 6371*, in margine dextro folii primi recti *Cod. Colbertin 1926 Regius 5058. 2*, in eiusdem folii recti margine inferiore *P. Pithou* (sed linea transversa deletum), *Iac. Aug. Thuang*, in ultimo folio uerso *P. Pithou*. scriptus est in forma quadrata maiore saeculo undecimo litteris primum quidem satis magnis, in fine multo minoribus sed eodem certe tempore: nam eundem hominem totum librum exarasse uix affirmauerim. scholia quaedam commentariis in somnium Scipionis — continet enim hos et deinde Saturnalia integra — addita pariter omisi atque capitulorum indices (uelut *de conuuius*) et alias notulas paucas (uelut *hypbaton*) margini additas. scripturam primariam eadem manus atramento paullo uegetiore correxit, quae praeterea rarissime manus recentioris occurrunt emendationes, littera *P*² significauit. folia sunt octoginta quattuor siue quaterniones septem, ternio unus, quinio unus, senio unus cuius tamen unum folium deest. praeterea post tertii quaternionis primum folium chartula minutior inglutinata est picturas continens. qui Ianio codicem Parisiis contulit nec plenam lectionis uarietatem exscripsit et innumeris locis plane falsam; ego ubi aliter atque Ianus retuli, me et codice et Ianio inspectis siue referre siue tacere sciendum est: nihil enim cuiusquam interesse putauit ut data opera tot locis apud illum non recta legi testarer. notauit omnia et ex Parisino et Bambergensibus praeter *uirgilius sententia impaciens uicio rethor rethorica sillaba simmachus choruscus ae* et *e* elementa mutata, plerumque omisi *t* et *c* permutata sequente *i*. in codice modo *quattuor* modo *quatuor*

scribitur; ubi *quatuor* est, non notauit. aliquotiens *sequutus* scribitur, ego tacite ex *B* scripsi *secutus*. in particulis Graecis non notauit accentus spiritus iota subscriptum omissa, inde a p. 259, 1 iota subscriptum aliquotiens additum (τωι) et inde a p. 260, 24 *ν* lineola (ita ΕΡΩ) significatam notare desii. unum addam *Ξ* significare *ξ*, non *ζ* (*Z* in hoc codice scriptam) ut is cuius Ianius opera usus est interpretabatur. — uersiculi sunt quadragenii quaterni, columnae binae praeter folia uiginti quinque priora sine interductu scripta.

Codex Bambergensis signatus est M. L. V. 5. 9. praeterea in ligaturae operculo exteriori numerus inscriptus est 6178~~88~~, Iaeckii est 873. scriptus est saeculo nono exeunte in membranis formae quadratae minoris. constat foliis sexaginta quattuor siue quaternionibus octo. primaria scriptura aliquotiens ab eadem manu emendata est. uersiculi sunt uiceni terni. continet Saturnaliorum libros I—III 19, 5 (p. 219, 20). — Alter Bambergensis signatus M. IV. 15. F nro 4, Iaeckii 875, scriptus est saeculo undecimo exeunte in membranis formae oblongae maioris. constat hodie quaternionibus quattuor et foliis quattuor, nam unus quaternio periit et ceteri hodie ita compacti sunt: 1 2 5 4. quaternio secundus desinit *Phytic* (p. 522, 14), sequitur quaternio quintus *frigoris uel caloris* (p. 590, 13) in haec uerba desinens *cum mel dulce appellam* (p. 627, 6), sequitur quaternio quartus *stellarum alias* (p. 551, 29) desinens in uerba *locis inter se uicissim pressis nometate uel* (p. 590, 13), deinde fol. 33 rectum ita incipit *non aliud quod hanc* (p. 627, 6). uersi-

culi sunt in columnis bifariam diuisis quadrageni singuli. — quae aliter a me enotata sunt — sunt autem satis multa — atque ab Ianio, in eis me illius commentarios ante oculos habuisse scito quisquis hac nostra opera usus est.

Codices hos quos enumeraui ut Parisiis et Bambergae transmissos domi excutere potuerim, summa eorum quorum haec apud nos cura est liberalitate effectum esse grato animo nec primus nec primum testor, locos euanidos codicis Parisini legere Philippus Iaffé amicissime me docuit, Ludouicus Ianus cuius ingenti tot annorum diligentiae uix dici potest quantum debeant qui in Macrobio aut emendando aut enarrando uersantur ut indicem auctorum ex suo excerperem officiosa cum humanitate permisit.

MACROBIVS

- P = codex Parisinus
 B = $\left\{ \begin{array}{l} \text{codex Bambergensis M. L. V. 5 n. 9 Saturnalio-} \\ \text{rum I—III, 19, 5 continens} \\ \text{codex Bambergensis M. IV. 15. F. n. 4 commen-} \\ \text{tarios in somnium Scipionis continens} \end{array} \right.$
 $P'B'$ = lectio codicum emendatione anterior
 pb = lectio codicum emendata
 P^a = lectio codicis P recentiore tempore emendata
 $(P)(B)$ = lectio codicum, de qua ex meo silentio tantum
 mihi constat

AMBROSII THEODOSII MACROBII

VIRI CLARISSIMI ET ILLUSTRIS

CONVIVIORVM PRIMI DIEI

SATVRNALIORVM

5

LIBER PRIMVS

Multas variasque res in hac uita nobis, Eustachi 1
fili, natura conciliauit, sed nulla nos magis quam
eorum qui e nobis essent procreati caritate deuinxit
eamque nostram in his educandis atque erudiendis
10 curam esse uoluit, ut parentes neque, si id quod cu-
perent ex sententia cederet, tantum ulla alia ex re
uoluptatis, neque si contra eueniret, tantum maeroris
capere possint. hinc est quod mihi quoque institu-
tione tua nihil antiquius aestimatur, ad cuius per-
15 fectionem compendia longis anfractibus anteponenda
ducens moraeque omnis impatiens non opperior ut
per haec sola promoueam quibus ediscendis nauiter
ipse inuigilas, sed ago ut ego quoque tibi legerim,
et quidquid mihi, vel te iam in lucem edito vel ante-
20 quam nascereris, in diuersis seu Graecae seu Roma-
nae linguae uoluminibus elaboratum est, id totum sit
tibi scientiae supellex, et quasi de quodam litterarum

1 MACROBII THEODOSII · UC · & ILLUSTRIS B 3
conuuiorū om. P 5 liber I om. B incipit feliciter add.
B, incipit add. P 6 eustathi P 9 edocandis B eriden-
dis ut uid. B 12 merorū BP 15 anfractibus P 16 omniū
om. P 19 quicquid P, quod ex BP amplius non notabo 21
tibi B 22 suppellex B

peno, siquando usus uenerit aut historiae quae in
 librorum strue latens clam uulgo est aut dicti factiue
 memorabilis reminiscendi, facile id tibi inventu atque
 3 depromptu sit. nec indigeste tamquam in aceruum
 congegimus digna memoratu: sed uariarum rerum 5
 disparilitas auctoribus diuersa, confusa temporibus,
 ita in quoddam digesta corpus est, ut quae indistincte
 atque promiscue ad subsidium memoriae adnotaueramus
 in ordinem instar membrorum cohaerentia con-
 4 uenirent. nec mihi uitio uertas, si res quas ex lectione 10
 uaria mutuabor ipsis saepe uerbis quibus ab ipsis au-
 ctoribus enarratae sunt explicabo, quia praesens opus
 non eloquentiae ostentationem sed noscendorum con-
 geriem pollicetur: et boni consulas oportet, si noti-
 tiam uetustatis modo nostris non obscure, modo ipsis 15
 antiquorum fideliter uerbis recognoscas, prout quae-
 que se uel enarranda uel transferenda suggesserint.
 5 apes enim quodam modo debemus imitari, quae ua-
 gantur et flores carpunt, deinde quidquid attulere
 disponunt ac per fauos diuidunt et sucum uarium in 20
 unum sorem mixtura quadam et proprietate spiri-
 6 tus sui mutant. nos quoque quidquid diuersa lectione
 quaesiuius commitemus stilo, ut in ordinem eodem
 digerente coalescat. nam et in animo melius distincta
 seruantur, et ipsa distinctio non sine quodam fermento 25
 quo conditur uniuersitas in unius saporis usum uaria
 libamenta confundit, ut, etiam siquid apparuerit unde
 sumptum sit, aliud tamen esse quam unde sumptum
 noscetur appareat: quod in corpore nostro uidemus
 7 sine ulla opera nostra facere naturam: alimenta quae 30
 accipimus, quam diu in sua qualitate perseuerant et
 solida innatant, male stomacho oneri sunt: at cum

7 **ita P indigeste P 8 promisce P, pmiscue in B
 ita, euanuit ut solum pmisc legi possit: uidentur tamen aliquot
 litterae praeterea ante ad euanuisse 12 *praesent opus* P
 13 ostentionem P' 17 subgefferint fortasse B' 19 attuler*
 P 22 mutat P' 24 coalescant P 25 inter & et ipsa
 uidentur duae uel tres litterae euanuisse in B

ex eo quod erant mutata sunt, tum demum in uires
et sanguinem transeunt. idem in his quibus aluntur
ingenia praestemus, ut quaecumque hausimus non
patiamur integra esse, ne aliena sint, sed in quan-
dam digeriem concoquantur: alioquin in memoriam
ire possunt, non in ingenium. ex omnibus colliga- 8
mus unde unum fiat, sicut unus numerus fit ex sin-
gulis. hoc faciat noster animus: omnia quibus est
adiutus abscondat, ipsum tamen ostendat quod effe-
cit: ut qui odora pigmenta conficiunt ante omnia
curant ut nullius sint odoris propria quae condientur,
confusura uidelicet omnium sucus odoraminum in spi-
ramentum unum. uides quam multorum uocibus cho- 9
rus constet: una tamen ex omnibus redditur. aliqua
est illic acuta aliqua grauis aliqua media, accedunt
uiris feminae, interponitur fistula: ita singulorum
illic latent uoces, omnium apparent et fit concentus
ex dissonis. tale hoc praesens opus uolo: multae in 10
illo artes, multa praecepta sint, multarum aetatum
exempla, sed in unum conspirata: in quibus si ne-
que ea quae iam tibi sunt cognita asperneris, nec
quae ignota sunt uites, inuenies plurima quae sit aut
uoluptati legere aut cultui legisse aut usui meminisse.
nihil enim huic operi insertum puto aut cognitu in- 11
utile aut difficile perceptu, sed omnia quibus sit in-
genium tuum uegetius, memoria adminiculatio, oratio
sollertior, sermo incorruptior, nisi sicubi nos sub alio
ortos caelo Latinae linguae uena non adiuuet. quod 12
ab his, si tamen quibusdam forte non numquam tem-
pus uoluntasque erit ista cognoscere, petatum impe-
tratatumque uolumus ut aequi bonique consulant, si in
nostro sermone natia Romani oris elegantia deside-

2 idem in ras. P   5 digeriam B', degeriem p   7 fuit
B, 1 fiat add. b   post fiat add. ex omnibus(P)   9 adiutus
ostendat P, ipsū tamen ostendat sup. lin. add. p   15 ac-
cendunt B   16 uires B'   17 illic om. P   19 aetatum
(P)   22 sint b   24 mutile B'   25 pceptu B   27 nisi
cubi B   nos om. P   32 eligantia B'

- 13 retur. sed ne ego incautus sum, qui uenustatem reprehensionis incurri a M. quondam Catone profectae
 14 in A. ALBINVM qui cum L. Lucullo consul fuit. is Albinus RES ROMANAS ORATIONE GRAECA scriptitauit. in eius HISTORIAE PRIMO scriptum est ad hanc⁵ sententiam neminem succensere sibi conuenire, siquid in illis libris parum compositae aut minus eleganter scriptum foret. nam sum inquit homo Romanus natus in Latio et eloquium Graecum a nobis alienissimum¹⁰ est. ideoque ueniam gratiamque malae existimationis, siquid esset erratum, postulauit. ea cum legisset M. CATO: ne tu inquit Aule, nimium nugator es, cum maluisti culpam deprecari quam culpa uacare: nam petere ueniam¹⁵ solemus aut cum imprudentes errauimus aut cum noxam imperio compellentis admisimus. te inquit oro quis perpulit ut id committeres, quod priusquam faceres, peteres ut ignosceretur? nunc argumentum quod²⁰ huic operi dedimus uelut sub quodam prologi habitu dicemus.

- I Saturnalibus apud Vettium Praetextatum Romanae nobilitatis proceres doctique alii congregantur et tempus sollemniter feriatum deputant colloquio²⁵ liberali, conuiuia quoque sibi mutua comitate praebentes, nec discedentes a se nisi ad nocturnam quietem. nam per omne spatium feriarum meliorem diei² partem seriis disputationibus occupantes cenae tempore sermones conuiuiales agitant, ita ut nullum diei³⁰ tempus docte aliquid uel lepide proferendi uacuum

---

2 marco BP profecto B 3 aulum BP lucium BP
 6 fulscenfere B 7 siquis B' 8 elegantur B' 13 marcul
 B 17 compellentef B' 18 id om. P 20 mentum in
 argumentum in ras. in P 23 uacuum B 25 sollempniter
 BP feriatum in ras. P 26 conuiuiaque sibi P 29 caene
 B, cenę (et sic semper) P 30 conuiuiales P'

relinquatur: sed erit in mensa sermo iucundior, ut
 habeat uoluptatis amplius, seueritatis minus. nam 3
 cum apud alios quibus sunt descripta conuiuia tum
 in illo Platonis symposio non austriore aliqua de re
 5 conuiuarum sermo, sed Cupidinis uaria et lepida de-
 scriptio est, in quo quidem Socrates non artioribus,
 ut solet, nodis urget atque implicat aduersarium, sed
 eludendi magis quam decertandi modo adprehensis
 dat elabendi prope atque effugiendi locum. oportet 4
 10 enim uersari in conuiuio sermones ut castitate inte-
 gros ita adpetibiles uenustate: matutina uero erit
 robustior disputatio, quae uiros et doctos et prae-
 clarissimos debeat. neque enim Cottae Laelii Scipio-
 nes amplissimis de rebus, quoad Romanae litterae
 15 erunt, in ueterum libris disputabunt: Praetextatos
 uero Flauianos Albinos Symmachos et Eustathios,
 quorum splendor similis et non inferior uirtus est,
 eodem modo loqui aliquid licitum non erit. nec mihi 5
 fraudi sit, si uni aut alteri ex his quos coetus coegit
 20 matura aetas posterior saeculo Praetextati fuit: quod
 licito fieri Platonis dialogi testimonio sunt, quippe
 Socrate ita Parmenides antiquior, ut huius pueritia
 uix illius adprehenderit senectutem, et tamen inter
 illos de rebus arduis disputatur: inclitum dialogum
 25 Socrates habita cum Timaeo disputatione consumit,
 quos constat eodem saeculo non fuisse: Paralus uero 6
 et Xanthippus, quibus Pericles pater fuit, cum Pro-
 tagora apud Platonem disserunt secundo. aduentu
 Athenis morante, quos multo ante infamis illa pe-

1 relinquatur B' immensa B iocundior et sic inter-
 dum quod amplius non adnotabo P 4 simposio P, symposio
 B 6 prioribus in artioribus in ras. in P 8 apprehensum P
 9 elabenti B' 13 leui B scipionis B' 15 disputa-
 bant ut uid. P Praetextatus uero flauianus | albinus sym-
 machus & eustathius B' 16 symmachos & * eustathios
 (uidetur fuisse z) P 19 coetus P 20 posteriori B 22
 pmenides 23 apprehenderit P in P' 24 inclitum B 25
 timaeo B, thimeo P 29 morantem P ante om. B' illa in ras. in P

stilentia Atheniensis absumpserat. annos ergo coe-
 untium mitti in digitos exemplo Platonis nobis suf-
 7 fragante non conuenit. quo autem facilius quae ab
 omnibus dicta sunt apparere ac secerni possent, De-
 cium de Postumiano, quinam ille sermo aut inter 5
 quos fuisset, sciscitantem fecimus. et ne diutius le-
 ctoris desideria moremur, iam Decii et Postumiani
 sermo palam faciet quae huius colloquii vel origo
 fuerit uel ordo processerit.

II Decius 'temptanti mihi, Postumiane, aditus tuos 10
 et mollissima consultandi tempora commodo adsunt
 feriae quas indulget magna pars mensis Iano dicati.
 ceteris enim ferme diebus qui perorandis causis oport-
 uni sunt, hora omnino repperiri nulla potest, quin
 tuorum clientum negotia uel defendas in foro uel 15
 domi discutias. nunc autem, scio te enim non ludo
 sed serio ferari, si est commodum respondere id
 quod rogatum uenio, tibi ipsi, quantum arbitror, non
 2 iniucundum, mihi uero gratissimum feceris. requiro
 autem abs te id primum, interfuerisne conuiuio per 20
 complusculos dies continua comitate renouato, eique
 sermoni quem praedicare in primis quemque apud
 omnes maximis ornare laudibus diceris? quem quidem
 ego ex patre audissem, nisi post illa conuiuia Ro-
 mana profectus Neapoli moraretur: aliis vero nuper 25
 interfui admirantibus memoriae tuae uires, uniuersa
 quae tunc dicta sunt per ordinem saepe referentis.'

3 Postumianus 'hoc unum, Deci, nobis — ut et
 ipse, quantum tua sinit adulescentia, uidere et ex
 patre Albino audire potuisti — in omni uitae cursu 30

1 absūpserat *p*: adfūpserat ut uid. *P*, assumferat *B* 5
 de om. *P* 6 lectori *P'* 8 huius *B'* 10 D *P*, Decius *P^m*
 et sic semper *P*, D. sup. lineam add. *B* 11 cūmodo *P*, quo-
 modo *B* 12 iano *p*, iano (nisi fallor) *P* 14 ora *P'* quin-
 torum *B'* 16 discas *B* 19 iniucundum *b*, iocundum *B*
 22 imprimis *B* 26 ammirantibus *P* memoriae *B* 28
 P *P*, Postumianus *P^m* et sic semper *P*, om. *B* dici *b* 29
 adulescentia *B*

optimum uisum est, ut, quantum cessare a causarum
defensione licuisset, tantum ad eruditorum hominum
tuique similium congressum aliquem sermonemque
conferrem. neque enim recte institutus animus re- 4
5 quiescere aut utilius aut honestius usquam potest,
quam in aliqua oportunitate docte ac liberaliter collo-
quendi, interrogandique et respondendi comitate.
sed quodnam istud conuiuium? an uero dubitandum 5
non est, quin id dicas quod doctissimis procerum ce-
10 terisque nuper apud Vettium Praetextatum fuit et
discurrens post inter reliquos grata uicissitudo ua-
riauit?

Decius 'de hoc ipso quaesitum venio et expli-
ces uelim quale illud conuiuium fuerit, a quo te
15 afuisse propter singularem omnium in te amicitiam
non opinor.'

Postumianus 'uoluisssem equidem neque id illis, 6
ut aestimo, ingratum fuisset, sed cum essent ami-
corum complures mihi causae illis diebus pernoscen-
dae, ad cenam tum rogatus, meditandi non edendi
20 illud mihi tempus esse respondi, hortatusque sum
ut alium potius nullo inuolutum negotio atque a cura
liberum quaerent. itaque factum est. nam facun- 7
dum et eruditum uirum, Eusebium rhetorem inter
25 Graecos praestantem omnibus idem nostra aetate pro-
fessis, doctrinae Latiaris haud inscium, Praetextatus
meum in locum inuitari imperauit.'

Decius 'unde igitur illa tibi nota sunt, quae tam 8
iucunde et comiter ad instituendam uitam exemplis,
30 ut audio, rerum copiosissimis et uariae doctrinae
ubertate prolata digestaque sunt?'

Postumianus 'cum solstitiali die, qui Saturnalio- 9

1 uisum om. P fare in cessare in ras. in P 3 sermo-
nem * (fuit sermonemque) P 7 comitate B. 13 Decius
om. B 15 abfuisse (P) 17 P sup. lin. add. B 21 eē * P
24 rethorem B rethorem eusebium P 28 D om. B' tum
iucunde BP 29 istituendam B' 32 P om. B' solstia-
lis dies B

- rum festa quibus illa conuiuia celebrata sunt consecutus est, forensi cura uacuus laetiore animo essem domi, eo Eusebius cum paucis e sectatoribus suis uenit, statimque uultu renidens 'permagna me' inquit 'abs te, Postumiane, cum ex aliis tum hoc maxime gratia fateor obstrictum, quod a Praetextato ueniam postulando mihi in cena uacuefecisti locum: itaque intellego non studium tantum tuum sed ipsam quoque, ut aliquid abs te mihi fiat commodi, consensu tire atque adspirare fortunam.' 'uisne' inquam 'restituere id nobis quod debitum tam benigne ac tam libenter fateris, nostrumque hoc otium, quo perfrui raro admodum licet, eo ducere ut his quibus tunc tu interfueris nunc nos interesse uideamur?' 'faciam' inquit 'ut uis. narrabo autem tibi non cibum aut potum, tam etsi ea quoque ubertim casteque adfuerint: sed et quae uel in conuiuio uel maxime extra mensam ab isdem per tot dies dicta sunt, in quantum potero, animo repetam.' quae quidem ego cum audirem, ad eorum mihi uitam qui beati a sapientibus dicerentur accedere uidebar: nam et quae pridie quam adessem inter eos dicta sunt Auieno mihi insinuante comperta sunt, et omnia scripto mandaui, nequid subtraheret obliuio: quae si ex me audire gestis, caue aestimes diem unum referendis quae per tot dies sunt dicta sufficere.'
- 14 Decius 'quemnam igitur et inter quos aut unde ortum sermonem, Postumiane, fuisse dicebat? ita praesto sum indefessus auditor.' tum ille 'declinante' 'in uesperum die quem Saturnale festum erat insecuturum, cum Vettius Praetextatus domi conuenire se

1 ille *B* consequutus *P* 6 astrictum *P* 10 sperare
P post fortunā *add.* *D P*, Decius *P^m* 13 deo *P'* 14 ante
faciā *add.* *P P*, Postumianus *P^m* 16 affuerint *P*, adfuerunt
B, affuerunt *b* 17 uel *om.* *P* 18 'isdem (isdem in ras.)
P 21 quae *B'* 27 *D om.* *B'* 29 ante tum *add.* *P PB^m*,
Postumianus *P^m* 30 in *om.* *P* insecuturum *P* 31 u&-
cuius *P* conuenire **gestientibus *P*

- gestientibus copiam faceret, eo uenerunt Aurelius Symmachus et Caecina Albinus, cum aetate tum etiam moribus ac studiis inter se coniunctissimi. hos Seruius inter grammaticos doctorem recens professus, iuxta doctrina mirabilis et amabilis uerecundia, terram intuens et uelut latenti similis sequebatur. quos cum aspexisset obuiamque processisset ac perblande salutauisset, conuersus ad Furium Albinum, qui tum forte cum Auieno aderat: 'uisne' ait 'mi Albine cum his quos aduenisse peroportune uides quosque iure ciuitatis nostrae lumina dixerimus eam rem de qua inter nos nasci coeperat sermo communicemus?' 'quidni maxime uelim?' Albinus inquit 'nec enim ulla alia de re quam de doctis quaestionibus colloqui aut nobis aut his potest esse iucundius.' cumque con- dissent, tum Caecina 'quidnam id sit, mi Praetextate, tam etsi adhuc nescio, dubitare tamen non debeo esse scitu optimum, cum et uobis ad colloquendum causam attulerit et nos eius esse expertes non sinatis.' atqui scias oportet eum inter nos sermonem fuisse, ut quoniam dies crastinus festis Saturno dicitur initium dabit, quando Saturnalia incipere dicamus, id est quando crastinum diem initium sumere existimemus. et inter nos quidem parua quaedam de hac disputatione libauimus: uerum quia te quidquid in libris latet inuestigare notius est quam ut per uerecundiam negare possis, pergas uolo in medium proferre quicquid de hoc quod quaerimus edoctum tibi comprehensumque est.
- Tum Caecina 'cum uobis qui me in hunc sermonem adducitis nihil ex omnibus quae a ueteribus

2 Symmachus P cūq̄atūq̄ā P 5 doctrina Cantabrigiensis: doctrinam BP 8 furium BP (uerum nomen alibi in libris est: cf. index) 11 dixerim P 12 nol in ras. in P ceperat P 14 colloqui B aut his aut nobis P 19 attulerit (P) 21 supra fuisse add. Pgt p̄textat' P² sup. qm̄ add. 1qđ b 23 crastinum P 29 compraeheſumque B 31 inducit P a om. B' P; quē ueteribus P, supra quē add. nich cor P²

elaborata sunt aut ignoratio neget aut obliuio subtrahat, superfluum uideo inter scientes nota proferre. Sed nequis me aestimet dignatione consultationis grauari, quidquid de hoc mihi tenuis memoria suggererit paucis reuoluam.' post haec, cum omnes 5 paratos ad audiendum erectosque uidisset, ita exorsus est. M. VARRO in libro RERVM HVMANARVM quem DE DIEBV5 scripsit. Homines inquit qui ex media nocte ad proximam mediam noctem his horis uiginti quattuor nati sunt uno die nati di- 10 cuntur. quibus uerbis ita uidetur dierum obseruationem diuississe, ut qui post solis occasum ante mediam noctem natus sit, illo quem nox secuta est — contra uero qui in sex noctis horis posterioribus nascitur, eo die uideatur natus qui post eam noctem diluxerit. 15 Athenienses autem aliter obseruare idem Varro in eodem libro scripsit, eosque a solis casu ad solem iterum occidentem omne id medium tempus unum diem esse dicere: Babylonios porro aliter: a sole enim exorto ad 20 exortum eiusdem incipientem id spatium unius diei nomine uocare: Vmbros uero unum et eundem diem esse dicere a meridie 5 ad insequentem meridiem. quod quidem inquit Varro nimis absurdum est. nam qui Ka- 25 lendis hora sexta apud Vmbros natus est, dies eius natalis uideri debebit et Kalendarum dimidiatus et qui post Kalendas erit 6 usque ad horam eius dici sextam. populum autem Romanum ita uti Varro dixit dies singulos 30 adnumerare a media nocte ad mediam proximam multis argumentis ostenditur. sacra sunt enim Romana partim diurna, alia nocturna, et ea quae diurna

3 dignatione * (fuit m) B   7 marcuf BP   9 horis P   10
 quattuor P   12 diuidisse B'   13 quēmox | nox B'   sequuta
 P   19 babilonios BP   20 exortom B'   29 oram B'   eius-
 dem P   31 annumerare P

sunt * * * * * ab hora sexta noctis sequen-
tis nocturnis sacris tempus impenditur. ad hoc ritus 7
quoque et mos auspicandi eandem esse observatio-
nem docet. nam magistratus, quando uno die eis et
5 auspicandum est et id agendum super quo processit
auspiciū, post mediam noctem auspicantur et post
exortum solem agunt auspicatque et egisse eodem
die dicuntur. praeterea tribuni plebis, quos nullum 8
diem integrum abesse Roma licet, cum post mediam
10 noctem proficiscuntur et post primam facem ante
mediam noctem sequentem reuertuntur, non uiden-
tur afuisse diem, quoniam ante horam noctis sex-
tam regressi partem aliquam illius in urbe consumunt.

QVINTVM quoque MCVIM iureconsultum dicere 9
15 solitum *legi* lege non esse usurpatam mulie-
rem quae, cum Kalendis Ianuariis apud ui-
rum matrimonii causa esse coepisset, a. d.
III Kalendas Ianuarias sequentes usurpa-
tum isset: non enim posse impleri trino-
20 ctium quo abesse a uiro usurpandi causa ex
duodecim tabulis deberet, quoniam tertiae
noctis posteriores sex horae alterius anni
essent qui inciperet ex Kalendis.

VERGILIUS quoque id ipsum ostendit, ut homi- 10
25 nem decuit poeticas res agentem, recondita atque
operta ueteris ritus significatione

‘torquet’ inquit ‘medios nox humida cursus
et me saeuus equis oriens adflauit anhelis.’

27 Vergilius Aen. V 738

1 post sunt est. ~~†~~ pictum in P, lacunam expleuit Carrio
3 auspicandi ut uid. B 5 precessit B 7 auspicatq. * *
& * * | eodem egisse die P 11 mediam noctem proficiscuntur
et post om. P 12 diē (fuit diē) P sextā * | P 15 legi
add. Pontanus non isse P², nouisse P usurpatū * P 17
cepisset P addiē quartum BP 19 esset B posset b
22 posterioris B 24 uirgilus BP 27 corrus P 28
afflauit bP

his enim uerbis diem quem Romani ciuilem appella-
 11 uerunt a sexta noctis hora oriri admonet. idem poeta
 quando nox quoque incipiat expressit in sexto. cum
 enim dixisset

hac uice sermonum roseis Aurora quadrigis 5
 iam medium aetherio cursu traiecerat axem.

mox suggessit uates

nox ruit, Aenea: nos flendo ducimus horas.

Ita obseruantissimus ciuiliū definitionum diei
 et noctis initia descripsit. qui dies ita diuiditur. 10
 12 primum tempus diei dicitur media noctis incli-
 natio, deinde gallicinium, inde conticuum
 cum et galli conticescunt et homines etiam tum
 quiescunt, deinde diluculum id est cum incipit
 13 dinosci dies, inde mane cum dies clarus est. mane 15
 autem dictum aut quod ab inferioribus id est a Ma-
 nibus, exordium lucis emergat, aut, quod uerius mihi
 uidetur, ab omine boni nominis. nam et Lanuini
 mane pro bono dicunt: sicut apud nos quoque con-
 trarium est immane, ut immanis belua uel im- 20
 mane facinus et hoc genus cetera pro non bono.
 14 deinde a mane ad meridiem, hoc est ad medium
 diei: inde iam supra uocatur tempus occiduum
 et mox suprema tempestas, hoc est diei nouissi-
 mum tempus, sicut expressum est iu DVODECIM TA- 25
 BVLIS: solis occasus suprema tempestas esto:
 15 deinde uespera, quod a Graecis tractum est. illi

5 Verg. Aen. VI 535   8 id. ib. VI 539   26 Leg. XII
 tab. fragm. I 9 ed. Schoell.

1 quam B   2 admonet BP   5 'ac B   6 q̄thero P
 traierat P'   9 obseruantissimif B'   13 tunc B   15 dief
 dinosci P   16 inferiorib' locif id B   17 *exordium (in ras.
 uid. fuisse f) P   18 homine B   lanubini B', lanubii P   19
 mane om. P   21 non pro bono BP'   26 supremi P'   est P

enim ἐσπέραν a stella Hespero dicunt: unde et Hesperia Italia, quod occasui subiecta sit, nominatur. ab hoc tempore prima fax dicitur, deinde concubia, deinde intempesta, quae non habet idoneum tempus rebus gerendis. haec est diei civilis a Romanis obseruata diuisio. ergo noctu futura, cum media esse coeperit, auspiciū Saturnaliorum erit, quibus die crastini mos inchoandi est.

Hic cum omnes quasi uetustatis promptuarium III Albi memoriam laudauissent, Praetextatus Auienum uidens Furio insusurrantem 'quidnam hoc est, mi Auiene' inquit 'quod uni Albino indicatum clam ceteris esse uelis?' tum ille 'moueor quidem auctoritate Caecinae nec ignoro errorem in tantam non cadere doctrinam: aures tamen meas ista uerborum nouitas perculit, cum noctu futura et die crastini magis quam futura nocte et die crastino dicere, ut regulis placet, maluit. nam noctu non appellatio sed aduerbium est. porro futura, quod nomen est, non potest cum aduerbio conuenire. nec dubium est hoc inter se esse noctu et nocte quod diu et die. et rursus die et crastini non de eodem casu sunt, et nisi casus idem nomina in eius modi elocutione non iungit. Saturnaliorum deinde cur malimus quam Saturnalium dicere opto dinoscere.' ad haec cum Caecina renidens taceret et Seruius a Symmacho rogatus esset quidnam de his existimaret 'licet' inquit 'in hoc coetu non minus doctrina quam nobilitate reuerendo magis mihi discendum sit quam docendum, famulabor tamen arbitrio iubentis, et insinuabo primum de Saturnalibus, post de ceteris, unde sit sic eloquendi non nouitas sed uetustas.

1 ECTHPAN * * (*prima litt. uid. fuisse Δ*) P 4 et inde (P) 9 uetustatiest B' promptuarium B 11 rufio BP uid. ad p. 9, 8 12 auiene B indicato B 14 tatam P' 17 qua * nocte futura P 23 huiusmodi elocutione P 26 symmacho P 27 existimaret aut existimaret P' 28 c&u P nobilitate quam doctrina P 29 dicendum B'

- 5 Qui Saturnalium dicit regula innititur: nomina enim quae datium pluralem in BVs mittunt, numquam genetium eiusdem numeri syllaba creuisse patiuntur, sed aut totidem habet ut monilibus monilium, sedilibus sedilium, aut una syllaba minus est ut carminibus carminum, liminibus liminum: sic ergo Saturnalibus rectius
 6 Saturnalium quam Saturnaliorum. sed qui Saturnaliorum dicunt auctoritate magnorum muniantur uirorum. nam et SALLVSTIVS in TERTIA 10 Bacchanaliorum ait, et MASVRIVS FASTORVM SECVNDO Vinaliorum dies inquit Ioui sacer
 7 est, non, ut quidam putant, Veneri. et ut ipsos quoque grammaticos in testimonium citem, VERRIVS FLACCVS in eo libello qui SATVRNVS in- 15 scribitur Saturnaliorum inquit dies apud Graecos quoque festi habentur et in eodem libro dilucide me, inquit de constitutione Saturnaliorum scripsisse arbitror. item IVLIVS MO-
 8 DESTVS DE FERIIS Saturnaliorum inquit feriae 20 et in eodem libro Antias inquit Agonaliorum
 8 repertorem Numam Pompilium refert. haec tamen, inquires, auctoritas quaero an possit aliqua ratione defendi. plane, quatinus alienum non est committi grammaticum cum sua analogia, temptabo 25 suspicionibus eruere quid sit quod eos a solita enuntiatione detorserit ut mallent Saturnaliorum quam
 9 Saturnalium dicere. ac primum aestimo quod haec nomina, quae sunt festorum dierum neutralia carentque numero singulari, diuersae condicionis 30

---

10 fragm. III 97 p. 300 ed. Kritz.

---

3 genituum *P* 3 et 5 syllaba *P* ante creuisse *add.*
 rû *b* 6 liminibus liminum *P* 10 salustius *P* tertia *P*
 14 citem* (*uid. fuisse citem*) *P*, citem *b* 21 antias *P*
 24 quatenus *P* 25 anagia *P* 26 folite *B'* enunciatione
BP 29 festa *P*

esse uoluerunt ab his nominibus quae utroque numero figurantur. Compitalia enim et Bacchanalia et Agonalia Vinaliaque et reliqua his similia festorum dierum nomina sunt nec singulariter nominantur, aut si singulari numero dixeris, non idem significabis, nisi adieceris festum, ut Bacchanale festum, Agonale festum et reliqua, ut iam non positium sit, sed adiectium, quod Graeci ἐπιθετον uocant. animati sunt ergo ad faciendam discretionem in genetiuo casu, ut ex hac declinatione exprimerent nomen sollemnis diei, scientes in non nullis saepe nominibus datiuo in *BVS* exeunte nihilo minus genetiuum in *RVM* finiri ut domibus domorum, duobus duorum, ambobus amborum. ita et uiridia cum ἀντὶ ἐνιδέου accipiuntur, genetiuum in *VM* faciunt, ut uiridia prata, uiridium pratorum: cum uero ipsam loci uiriditatem significare uolumus, uiridiorum dicimus, ut cum dicitur: formosa facies uiridiorum: tunc enim uiridia quasi positium ponitur, non accidens. tanta autem apud ueteres fuit licentia huius genetiuui, ut *ASINVS POLLIO* uectigaliorum frequenter usurpet, quod uectigal minus dicatur quam uectigalia. sed et cum legamus

laeuaque ancile gerebat,

tamen et anciliorum relatum est. uidendum ergo ne magis uarietas ueteres delectauerit quam ut ad amussim uerum sit festorum dierum nomina sic uocata. ecce enim et praeter sollemnum dierum uocabula alia quoque sic declinata repperimus, ut

10 genetiuo *P* haec *B*, † ex hac add. *b* 11 sollemnium
P 13 genetiuum *P* 15 ANTIETIΘΕΤΟΥ *B*, ANTIETI
 ΘΕΤΟΝ *P* 16 genetiuum *P* 17 uero *P* 21 tanta enim
P 22 genetiuum *P* uectigaliorum *B* 23 quod] *q* *P*
 30 sollemnium praeter um in *ras*. in *P* 31 declinata *B*:
 uocata *P*

- praecedens sermo patefecit, uiridiorum et uecti-
 14 galiorum et anciliorum: sed et ipsa festorum
 nomina secundum regulam declinata apud ueteres
 repperio, siquidem VARRO Feralium diem ait a
 ferendis in sepulchra epulis dici. non dixit 5
 Feraliorum: et alibi Floralium, non Flora-
 liorum ait, cum idem non ludos Florales illic,
 15 sed ipsum festum Floralia significaret. MASVRIVS
 etiam SECVNDO FASTORVM: Liberalium dies in-
 quit a pontificibus agonium Martiale appel- 10
 latur et in eodem libro eam noctem deinceps-
 que insequentem diem, qui est Lucarium,
 non dixit Lucariorum. itemque Liberalium
 16 multi dixerunt, non Liberaliorum. unde pro-
 nuntiandum est ueteres indulsisse copiae per uarie- 15
 tatem ut dicebant exanimos et exanimes, iner-
 mos et inermes, tum hilaros atque hilares:
 et ideo certum est licito et Saturnalium et Sa-
 turnaliorum dici, cum alterum regula cum aucto-
 ritate, alterum etsi sola sed multorum defendat 20
 auctoritas.
- 17 Reliqua autem uerba quae Auieno nostro noua
 uisa sunt ueterum nobis sunt testimoniis adserenda.
 ENNIVS enim — nisi cui uidetur inter nostrae aeta-
 tis politiores munditias respuendus — noctu con- 25
 cubia dixit his uersibus

qua Galli furtim noctu summa arcis adorti
 moenia concubia uigilesque repente cruentant.

- 18 quo in loco animaduertendum est non solum quod 30
 noctu concubia, sed quod etiam qua noctu

---

26 ann. 169 Vahl.

---

1 uiridiorum P' 4 repperio B ferialium BP 5 dici P
 diei B 6 ferialiorum BP 7 ludos B' 18 multi libera-
 lium P 17 inermos tum B' hilaros P 19 auctoritate P
 20 defendit B 23 asserenda b

dixerit. et hoc posuit in ANNALIVM SEPTIMO, in quorum TERTIO clarius idem dixit

hac noctu filo pendebit Etruria tota.

CLAVDIVS etiam QVADRIGARIVS ANNALI TERTIO senatus autem de nocte conuenire, noctu multa domum dimitti. non esse ab re puto hoc 19 in loco id quoque admonere, quod DECEM VIRI in DVODECIM TABVLIS inusitatissime nox pro noctu dixerunt. uerba haec sunt si nox furtum factum sit, si im occisiti iure caesus esto, in quibus uerbis id etiam notandum quod ab eo quod est is non eum casu accusatiuo sed im dixerunt.

Sed nec diecrastini a doctissimo uiro sine 20 ueterum auctoritate prolatum est, quibus mos erat 15 modo diequinti modo diequinte pro aduerbio copulate dicere: cuius indicium est quod syllaba secunda corripitur, quae natura producit cum solum dicitur die. quod autem diximus extremam 21 istius uocis syllabam tum per E tum per I scribi, 20 consuetum id ueteribus fuit ut his litteris plerumque in fine indifferenter uterentur, sicuti praefiscine et praefiscini, procliue et procliui. ecce uenit illius uersus POMPONIANI in mentem, 22 qui est ex ATELLANIA quae MAEBIA inscribitur

25 dies hic tertius, cum nihil edi: diequarte emoriar fame.

diepristine eodem modo dicebatur, quod signi-23

3 ann. 153 Vahl. 9 Leg. XII tab. fragm. VIII 11 ed. Schoell. 25 Pomp. fragm. 78 p. 200 ed. Ribbeck.

3 eruria B' 4 etiam B, quoque P 6 ante demitti (ita P) add. do P' 7 ammonere P 8 inusitate P 11 est post notandum add. P 12 casu om. P' 16 copulatiue P 22 & praefiscini B' 23 uenit (uenit in ras.) ecce P pōperani P in memoriam P 24 maeuia b 25 huf P tertius Scriuerius: sextus BP edi Pontanus: egi BP emoriar Scioppius: moriar BP

- ficabat die pristino id est priore: quod nunc
 pridie dicitur conuerso compositionis ordine quasi
 24 pristino die. nec infitias eo lectum apud ueteres
 die quarto: sed inuenitur hoc de transacto, non
 de futuro positum. nam CN. MATIVS homo inpense 5
 doctus in MIMIAMBIS pro eo dicit quod nudius
 quartus nos dicimus in his uersibus
 nuper die quarto, ut recorder, et certe
 aquarium urceum unicum domi fregit.
 hoc igitur intererit ut die quarto quidem de prae- 10
 25 terito dicamus, diequarte autem de futuro. ue-
 rum ne de diecrastini nihil rettulisse uideamur,
 suppetit CAELIANVM illud ex libro HISTORIARVM
 SECVNDO siquis mihi equitatum daret et ipse
 cum cetero exercitu me sequi uoles, die- 15
 26 quinti Romae in Capitolio curabo tibi ce-
 nam coctam.' hic Symmachus 'Caelius tuus' inquit
 'et historiam et uerbum ex ORIGINIBVS M. CATONIS
 accepit, apud quem ita scriptum est igitur dicta-
 torem Carthaginiensium magister equitum 20
 monuit: mitte mecum Romam equitatum:
 diequinti in Capitolio tibi cena cocta erit.'
 27 et Praetextatus 'aestimo non nihil ad demonst-
 randam consuetudinem ueterum etiam PRAETORIS uerba
 conferre quibus more maiorum ferias concipere solet 25
 quae appellantur COMPITALIA. ea uerba haec sunt
 dienoni populo Romano Quiritibus Compi-
 talia erunt.

---

18 p. 21 Iordan

---

3 inficial *Pb*, infacial *B* 5 gneuf *BP* mattiuf *P*
 impense *P* 6 immimiambis *B* 9 aquarum *B'* orciū *P*,
 ortium *B*, urteum *b* unicum *om. P* 12 de die *BP*: die *P*
 r&uliffe *B* 13 coelianum *B* 14 dare *B* 15 uolef
 add. *P* diequinte *B* 16 cenā *P*, caenā *B* 17 coeliuf
BP 18 uerbū* (*lineolam add. b, in ras. uid. fuisse s*) *B*
 marci *BP* 20 cartaginiensium *BP* 22 tibi *om. P* caena
B, coena *P* 27 pr (*pro: populo Romano*) *P*: post κ *B*

Tum Auienus aspiciens Seruium 'Curius' inquit V
 'et Fabricius et Coruncanius, antiquissimi uiri, uel
 etiam his antiquiores Horatii illi trigemini plane ac
 dilucide cum suis fabulati sunt: neque Auruncorum
 5 aut Sicanorum aut Pelasgorum, qui primi incoluisse
 Italiam dicuntur, sed aetatis suae uerbis loqueban-
 tur: tu autem proinde quasi cum matre Euandri
 nunc loquere, uis nobis uerba multis iam saeculis
 obliterata reuocare, ad quorum congeriem praestan-
 10 tes quoque uiros, quorum memoriam continuus le-
 gendi usus instruit, incitasti. sed antiquitatem uobis 2
 placere iactatis quod honesta et sobria et modesta
 sit: uiuamus ergo moribus praeteritis, praesentibus
 uerbis loquamur. ego enim id quod a C. CAESARE,
 15 excellentis ingenii ac prudentiae uiro, in PRIMO
 ANALOGIAE LIBRO scriptum est habeo semper in
 memoria atque in pectore, ut tamquam scopu-
 lum, sic fugiam infrequens atque insolens
 uerbum. mille denique uerborum talium est quae 3
 20 cum in ore priscae auctoritatis crebro fuerint, ex-
 auctorata tamen a sequenti aetate repudiataque sunt.
 horum copiam proferre nunc possem ni tempus
 noctis iam propinquantis necessariae discessionis nos
 admoneret.'
 25 'Bona uerba quaeso' Praetextatus morali ut 4
 adsolet grauitate subiecit 'nec insolenter parentis
 artium antiquitatis reuerentiam uerberemus, cuius
 amorem tu quoque dum dissimulas magis prodis.

17 p. 753, 14 Nipperdey

2 fabricius *P'* coruncanius *P*², coruncanius *P* 4 rum
 fuit *P'* 5 incoluisse *scripsi*: coluisse in *BP* 6 Italiam
Dauisius: italia *BP* utebantur *P* 8 nunc *om. P* loquere
B iam multif *B'* 9 obliterata *B^mP*: oblitterata *B* uocare
B 12 placare *B'* 14 gaio *BP* 16 de/analogiae *B*
 23 disce nos *B'* 24 ammoneret *P* 25 *morali *P*, morari
B' 26 adsolet *P* parentes *B'*

cum enim dicis mille uerborum est quid aliud
 5 sermo tuus nisi ipsam redolet uetustatem? nam
 licet M. CICERO in oratione quam PRO MILONE con-
 cepit ita scriptum reliquerit ante fundum Clodii,
 quo in fundo propter insanas illas substru-
 ctiones facile mille hominum uersabatur
 ualentium, non uersabantur, quod in libris
 minus accurate scriptis repperiri solet, et in SEXTA
 IN ANTONIVM qui umquam in illo Iano inuen-
 tus est qui L. Antonio mille nummum fer-
 ret expensum? licet VARRO quoque, eiusdem sae-
 culi homo, in SEPTIMO DECIMO HYMANARVM dixerit
 plus mille et. centum annorum est, tamen
 fiduciam sic componendi non nisi ex antecedentium
 6 auctoritate sumpserunt. nam QVADRIGARIVS in TER-
 TIO ANNALIVM ita scripsit ibi occiditur mille
 hominum et LVCILIVS in TERTIO SATIRARVM

ad portum mille a porta est, sex inde Salernum.

7 alibi uero etiam declinationem huius nominis exse-
 cutus est. nam in LIBRO QVINTO DECIMO ita dicit 20

hunc milli passum qui uicerit atque duobus
 Campanus sonipes subcursor nullus sequetur
 maiore spatio ac diuersus uidebitur ire.

item in LIBRO NONO

tu milli nummum potes uno quaerere centum. 25

8 milli passum dixit pro mille passibus et milli
 nummum pro mille nummis aperteque ostendit

---

4 Cic. Mil. § 53   9 § 15   18 III 2 p. 9 Gerlach.
 21 XV 2 p. 39 Gerlach.

---

3 marcus BP   5 subtractiones B: subtractiones b, sub-
 stitutiones P   8 reperi B   9 ianu P   10 lucio Pb: locio
 B   17 satyrarum B   18 portum Carrio: portam BP   19
 exsequutus P   21 mille B   22 nullos B   26 passibus —
 27 mille om. B

mille et uocabulum esse et singulari numero dici
et casum etiam capere ablatiuum, eiusque plurati-
uum esse milia. mille enim non ex eo ponitur 9
quod Graece *χίλια* dicuntur, sed quod *χιλιάς* et
5 sicut una *χιλιάς* et duae *χιλιάδες*, ita unum mille
et duo milia ueteres certa atque directa ratione
dicebant. et heus tu hisne tam doctis uiris, quo- 10
rum M. Cicero et Varro imitatores se gloriantur,
adimere uis in uerborum comitiis ius suffragandi,
10 et tamquam sexagenarios maiores de ponte de-
icies? plura de hoc dissereremus ni uos inuitos ab 11
inuito discedere hora cogeret. sed uultisne diem se-
quentem, quem plerique omnes abaco et latrunculis
conterunt, nos istis sobriis fabulis a primo lucis in
15 cenae tempus, ipsam quoque cenam non obrutam
poculis non lasciuientem ferculis sed quaestionibus
doctis pudicam et mutuis ex lecto relationibus exi-
gamus? sic enim ferias prae omni negotio fetas 12
commodi senserimus, non animum, ut dicitur, remit-
tentes — nam remittere inquit MYSONIVS ani-
20 mum quasi amittere est — sed demulcentes
eum paululum, atque laxantes iucundis honestisque
sermonum inlectionibus. quod si ita decernitis,
dis Penatibus meis huc conueniendo gratissimum
25 feceritis.

Tum Symmachus 'nullus qui quidem se dignum 13
hoc conuentu meminerit, sodalitatem hanc uel ipsum
conuentus regem repudiabit, sed nequid ad per-
fectionem coetus desideretur, inuitandos ad eundem
30 congressum conuictumque censeo Flauianum qui,

10 Erasmi adag. chil. I cent. V 37 p. 136 B (ed. Bas. 1574)

2 pluralem *B* 4 chilaa *BP* chilaf *BP* 5 chilaf
BP chiladef *BP* 8 ante se add. eē *b* 10 sexagenario
B' 11 differemuf *B'P'* 15 cēnē *P*, caenē *B* cēnā *P*
18 fetaf *P* 22 paulum *B* 23 illectionibus *bP* 29
cētuf *P* 30 censeo *om. P'*

- quantum sit mirando uiro Venusto patre praestantior, non minus ornatu morum grauitateque uitae quam copia profundae eruditionis adseruit: simulque Postumianum, qui forum defensionum dignatione nobilitat: et Eustathium, qui tantus in omni genere philosophiae est ut solus nobis repraesentet ingenia trium philosophorum de quibus nostra antiquitas gloriata est, illos dico quos Athenienses quondam ad senatum legauerant impetratum uti multam remitteret quam ciuitati eorum fecerat propter Oropi uastationem. ea multa fuerat talentum fere quingentum. erant isti philosophi Carneades ex Academia, Diogenes Stoicus, Critolaus Peripateticus: quos ferunt seorsum quemque ostentandi gratia per celeberrima urbis loca magno conuentu hominum disserteruisse. fuit, ut relatum est, facundia Carneades uiolenta et rapida, scita et tereti Critolaus, modesta Diogenes et sobria; sed in senatum introducti interprete usi sunt Caelio senatore. at hic noster cum sectas omnes adsecutus sed probabiliorem secutus sit, omniaque haec inter Graecos genera dicendi solus impleat, inter nos tamen ita sui locuples interpret est, ut nescias qua lingua facilius uel ornatus expleat operam disserendi. probauere omnes Q. Aurelii iudicium, quo edecumatos elegit sodales, atque his ita constitutis primum a Praetextato simul, deinde a se discedentes domum quisque suam regressi sunt.

- VI Postero die ad aedes Vettii matutini omnes inter quos pridie conuenerat adfuerunt, quibus Praetextatus in bibliothecam receptis, in qua eos operiebatur 'praeclarum' inquit 'diem mihi fore uideo

1 mirando *P'* 3 afferuit *P* 7 philosophorum *B'* e quibus *B* 8 dico *Pb*, quoque *B* 9 multā *P* 12 academia *P* 14 ostendendi *P'* 17 tereti *corr. in Cantabrigiensi*: teriti *B*, teriti *P* 20 adfectas *B'*, affequentur *P* pbaliore | *P* sequuntur *P* 24 dedifferendi *B* quinta *BP* 29 affuerunt *bP* 30 operiebatur *P*

cum et uos adestis et adfuturos se illi quos ad conuentus nostri societatem rogari placuit spondederunt. soli Postumiano antiquior uisa est instruendarum cura defensionum, in cuius abnuentis locum
 5 Eusebium Graia et doctrina et facundia clarum rhetorem subrogauit, insinuatumque omnibus ut ab exorto die se nobis indulgerent, quando quidem nullis hodie officiis publicis occupari fas esset: togatus certe uel trabeatus paludatusue seu praetextatus hac die uidetur nullus.' tum Auienus — ut ei
 10 interpellandi mos erat — 'cum sacrum mihi' ait 'ac rei publicae nomen, Praetextate, tuum inter uocabula diuersi habitus refert, admoneor non ludicrae, ut aestimo, quaestionis. cum enim uestitus togae
 15 uel trabeae seu paludamenti nullum de se proprii nominis usum fecerit, quaero abs te cur hoc de solo praetextae habitu usurpauerit uetustas, aut huic nomini quae origo contigerit?' inter haec Auieni
 4 dicta Flauianus et Eustathius, par insigne amicitiae, ac minime post Eusebium ingressi alacriorem fecere
 20 coetum, acceptaque ac reddita salutatione consederunt percontantes quidnam offenderint sermocinationis. tum Vettius 'peropportune adfuiſtis' inquit 'adsertorem
 5 quaerenti. mouet enim mihi Auienus noster nominis quaestionem et ita originem eius efflagitat tamquam
 25 fides ab eo generis exigenda sit. nam cum nullus sit qui appelletur suo nomine uel togatus uel trabeatus uel paludatus, cur praetextatus nomen habeatur postulat in medium proferri. sed et cum posti inscriptum
 6 sit Delphici templi, et unius e numero septem sapientium eadem sit ista sententia γνῶθι σεαυτόν, quid

1 effuturos P, affuturos p 5 graiæ P clarum om. P
 r&horem B 8 nulli* B 9 paludatusque P 10 'ac P
 19 eustathiuf B insignae B 23 adfuiſti inquit B,
 inquit affuiſti P adfortorem ut uid. B' 25 tamquam —
 26 nam in ras. P 26 exigatur P 27 appellatur P 28 ad
 cur add. † cū b 29 et om. B 30 delphici BP sapientum
 P 31 gnoti se | auton B, gnothe auton P

in me nescire aestimandus sum, si nomen ignoro?
cuius mihi nunc et origo et causa dicenda est.

- 7 Tullus Hostilius, rex Romanorum tertius, debellatis Etruscis sellam curulem lictoresque et togam pictam atque praetextam, quae insignia magistratuum Etruscorum erant, primus ut Romae haberentur instituit. sed praetextam illo saeculo puerilis non usurpabat aetas: erat enim ut cetera, quae enumeravi, honoris habitus. sed postea Tarquinius, Demarati exulis Corinthii filius, Priscus quem quidam 10 Lucumonem uocitatum ferunt, rex tertius ab Hostilio, quintus a Romulo, de Sabinis egit triumphum. quo bello filium suum annos quattuordecim natum quod hostem manu percusserat, et pro contione laudauit et bulla aurea praetextaque donauit, insigniens 15 puerum ultra annos fortem praemiis uiriliter et honoris. nam sicut praetexta magistratuum, ita bulla gestamen erat triumphantium, quam in triumpho prae se gerebant inclusis intra eam remediis quae 10 crederent aduersus inuidiam ualentissima. hinc deductus mos ut praetexta et bulla in usum puerorum nobilium usurparentur ad omen ac uota conciliandae uirtutis ei similis cui primis in annis munera ista cesserunt.
- 11 Alii putant eundem Priscum cum statum ciuium 25 sollertia prouidi principis ordinaret, cultum quoque ingenue puerorum inter praecipua duxisse instituisseque ut patricii bulla aurea cum toga cui purpura praetextitur uterentur, dumtaxat illi quorum

---

1 nescire scripsi: scire Bp, om. P sum b: sim P, sit B
3 post hostilius add. hosti filius P 4 curulem P, curialem B, 1 curule b lictoresq. B' 8 cetera quae om. P 9 habitus om. P 10 choroanthu B 13 quattuordecim B 15 insigniens P' 20 post ualentissima deleta nā sicut praetexta magistratuum | ita bulla gestamen erat in P 25 ** tatum (s add. P*) P, istatum B 26 sollertia B prouide princeps B 27 praecipua praeter ua in ras. in P dixisse B'

patres curulem gesserant magistratum: ceteris au-
tem ut praetexta tantum uterentur indultum, sed
usque ad eos quorum parentes equo stipendia iusta
meruissent. libertinis uero nullo iure uti praetextis
5 licebat ac multo minus peregrinis, quibus nulla
esset cum Romanis necessitudo. sed postea liberti-
13 norum quoque filiis praetexta concessa est ex causa
tali, quam M. LAELIVS augur refert, qui bello
Punico secundo duumuiros dicit ex senatus
10 consulto propter multa prodigia libros Si-
byllinos adisse et inspectis his nuntiasse
in Capitolio supplicandum lectisternium-
que ex collata stipe faciendum, ita ut li-
bertinae quoque quae longa ueste uteren-
15 tur in eam rem pecuniam subministrarent.
acta igitur obsecratio est pueris ingenuis 14
itemque libertinis sed et uirginibus patri-
mis matrimisque pronuntiantibus carmen:
ex quo concessum ut libertinorum quoque
20 filii, qui ex iusta dumtaxat matrefamilias
nati fuissent, togam praetextam et lorum
in collo pro bullae decore gestarent.

VERRIVS FLACCVS ait cum populus Roma-
15 nus pestilentia laboraret essetque respon-
sum id accidere, quod di despicerentur, an-
xiam urbem fuisse, quia non intellegeretur
oraculum, euenisseque ut Circensium die
puer de cenaculo pompam superne despi-
ceret et patri referret quo ordine secreta
30 sacrorum in arca pilenti composita uidis-

1 magistratum B	5 lucebat P'	8 marcus BP	10
sybillinos P, sybillinos B	11 nunciaffe et sic semper P		18
	cian		
matrimisque om. B	pronuptibus B	20 iuxta P'	24
labora			
pestilentiarum B, pestilentia laborasset P	25 accedere B		
* di P dispicerentur anxiam B'	28 cenaculo B		30
arca (in ras. fuit +) P			

set: qui cum rem gestam senatui nuntias-
set, placuisse uelari loca ea qua pompa
ueheretur, atque ita peste sedata puerum
qui ambiguitatem sortis absoluerat togae
praetextae usum munus impetrauisse. 5

- 16 Vetustatis peritissimi referunt in raptu Sabi-
narum unam mulierem nomine Hersiliam,
dum adhaeret filiae, simul raptam: quam
cum Romulus Hosto cuidam ex agro Latino
qui in asylum eius confugerat uirtute con- 10
spicuo uxorem dedisset, natum ex ea pue-
rum, antequam alia ulla Sabinarum partum
ederet: eum, quod primus esset in hostico
procreatus, Hostum Hostilium a matre uo-
citatum et eundem a Romulo bulla aurea ac 15
praetextae insignibus honoratum. is enim
cum raptas ad consolandum uocasset, spo-
pondisse fertur se eius infanti quae prima
sibi ciuem Romanum esset enixa, infustre
munus daturum. 20

- 17 Non nulli credunt ingenuis pueris adtributum
ut cordis figuram in bulla ante pectus ad-
necterent, quam inspicientes ita demum se
homines cogitarent, si corde praestarent,
togamque praetextam his additam ut ex 25
purpurae rubore ingenuitatis pudore re-
gerentur.

- 18 Diximus unde praetexta, adiecimus et causas
quibus aestimatur concessa pueritiae: nunc idem habi-
tus quo argumento transierit in usum nominis paucis 30
19 explicandum est. mos antea senatoribus fuit in cu-
riam cum praetextatis filiis introire. cum in senatu
res maior quaequam consultabatur eaque in diem
posterum prolata est, placuit ut hanc rem super qua
tractauissent nequis enuntiaret priusquam decreta 35

---

10 asylum *P*   22 adnecteret *B'*   26 ingenuitatem *P'*
31 ante *P*   33 posterum diem (*P*)   34 efficit *P*

esset. mater Papirii pueri, qui cum parente suo in 20
 curia fuerat, percontatur filium quidnam in senatu
 egissent patres. puer respondit tacendum esse neque
 id dici licere. mulier fit audiendi cupidior: secre-
 5 tum rei et silentium pueri animum eius ad inqui-
 rendum euerberat: quaerit igitur compressius uiolen-
 tiusque. tum puer urgente matre lepidi atque festiui 21
 mendacii consilium capit. actum in senatu dixit
 utrum uideretur utilius magisque e re publica esse,
 10 unne ut duas uxores haberet an ut una apud duos
 nupta esset. hoc illa ubi audiuit, animo compa- 22
 uescit, domo trepidans egreditur ad ceteras matro-
 nas adfert postridieque ad senatum copiosae matro-
 numfamilias cateruae confluunt. lacrimantes atque
 15 obsecrantes orant una potius ut duobus nupta fieret
 quam ut uni duae. senatores ingredientes curiam 23
 quae illa mulierum intemperies et quid sibi postu-
 latio isthaec uellet mirabantur et ut non paruae
 rei prodigium illam uerecundi sexus impudicam in-
 20 saniam pauescebant. puer Papirius publicum metum 24
 demit. nam in medium curiae progressus, quid ipsi
 mater audire institisset, quid matri ipse simulasset,
 sicuti fuerat enarrat. senatus fidem atque ingenium 25
 pueri exosculatur consultumque facit uti posthac
 25 pueri cum patribus in curiam ne introeant praeter
 illum unum Papirium. eique puero postea cogno-
 mentum honoris gratia decreto inditum Praetexta-
 tus ob tacendi loquendique in praetexta aetate pru-
 dentiam. hoc cognomentum postea familiae nostrae 26
 30 in nomen haesit. non aliter dicti Scipiones nisi
 quod Cornelius qui cognominem patrem luminibus
 carentem pro baculo regebat Scipio cognominatus
 nomen ex cognomine posteris dedit. sic Messala

6 quaerit B   10 aut duas B'   13 affert b   posttri-
 dieque B   copiosa P   14 caterua P   15 consecrantef
 B'   18 ista haec B   19 impudicam P   21 ipsa b   27
 honoref P, i oris add. b   31 cognomine p

- tuus, Auiene, dictus a cognomento Valerii Ma-
ximi qui, postquam Messanam urbem Siciliae no-
27 bilissimam cepit, Messala cognominatus est. nec
mirum si ex cognominibus nata sunt nomina cum
contra et cognomina ex propriis sint tracta nomi- 5
bus ut ab Aemilio Aemilianus, a Seruilio
Seruilianus'.
- 28 Hic subiecit Eusebius 'Messala et Scipio, alter
de pietate, de uirtute alter, ut refers, cognomina
reppererunt. sed Scrophia et Asina, quae uiris 10
non mediocribus cognomenta sunt, uolo dicas unde
contigerint cum contumeliae quam honori propiora
uideantur'.
- 29 Tum ille 'nec honor nec iniuria sed casus fecit
haec nomina. nam Asinae cognomentum Corne- 15
liis datum est, quoniam princeps gentis Corneliae
empto fundo seu filia data marito, cum sponsores
ab eo sollemniter poscerentur, asinam cum pecuniae
onere produxit in forum, quasi pro sponsoribus prae-
30 sens pignus. Tremellius uero Scrophia cogno- 20
minatus est euentu tali. is Tremellius cum familia
atque liberis in uilla erat. serui eius cum de ui-
cino scrophia erraret, subreptam conficiunt: uicinus
aduocatis custodibus omnia circumuenit nequa ec-
ferri possit: isque ad dominum appellat restitui sibi 25
pecudem. Tremellius qui ex uilico rem comperis-
set, scrophae cadauer sub centonibus collocat super
quos uxor cubabat quaestionem uicino permittit.
cum uentum est ad cubiculum, uerba iurationis con-
cipit: nullam esse in uilla sua scropham 'nisi istam' 30
inquit 'quae in centonibus iacet', lectulum monstrat.

---

3 coep. RP 4 ex om. P cōm B 6 seruo BP,
emendauit editor anonymus ed. 1607 9 de ante pietate om.
B' 12 ppi**ora P 16 corneliae gentis (P) 18 follēpnī
P 19 honere B 24 neque B' 'ec ferri (sed + add. P²)
ū
P: ferri B, hec add. B^m 29 con B

ea facetissima iuratio Tremellio Scrophae cognomen-
tum dedit.

Dum ista narrantur, unus e famulatio, cui pro-VII
uincia erat admittere uolentes dominum conuenire,
5 Euangelum adesse nuntiat cum Disario, qui tunc
Romae praestare uidebatur ceteris medendi artem
professis. conrugato indicauere uultu plerique de 2
considentibus Euangeli interuentum otio suo inamoe-
num minusque placido conuentui congruentem. erat
10 enim amarulenta dicacitate et lingua proterue mor-
daci procax ac securus offensarum quas sine delectu
cari uel non amici in se passim uerbis odia serenti-
bus prouocabat. sed Praetextatus ut erat in omnes
aeque placidus ac mitis, ut admitterentur missis obuiis
15 imperauit. quos Horus ingredientes commodum 3
consecutus comitabatur, uir corpore atque animo
iuxta ualidus, qui post innumeras inter pugiles pal-
mas ad philosophiae studia migravit, sectamque An-
tisthenis et Cratetis atque ipsius Diogenis secutus
20 inter Cynicos non incelebris habebatur. sed Euan- 4
gelus, postquam tantum coetum adsurgentem sibi
ingressus offendit 'casusne' inquit 'hos omnes ad
te, Praetextate, contraxit, an altius quiddam cui
remotis arbitris opus sit cogitaturi ex disposito con-
uenistis? quod si ita est, ut aestimo, abibo potius
25 quam me uestris miscebo secretis, a quibus me amo-
uebit uoluntas, licet fortuna fecisset inruere'. tunc 5
Vettius quamuis ad omnem patientiam constanter
animi tranquillitate firmus, non nihil tamen consul-

3 unus a famulatio B 5 dysario P 6 ceteris om. P
7 in plerique est r in ras. (uid. fuisse s) in P 8 confeden-
tib; P inamenu P 10 linguae proteruae mendacii P 11
qua P dilectu B' 12 ti in serentibus in ras. in P 14
aequae b, aquae B 15 horat B' 16 consequutus P 17
iuxta om. P innumeras om. B 18 antisthenis P 19
diogenis — habebatur iterat B' sequutus P 23 te in ras.
scripsit P², se B 26 secretis * a (uid. fuisse &) P amo-
uebis ut uid. B' 27 inruere P tum P

- 6 tatione tam proterua motus 'si aut me' inquit 'Euan-
gele aut haec innocentiae lumina cogitasses, nullum
inter nos tale secretum opinarere, quod non uel tibi
nel etiam uulgo fieri dilucidum posset, quia neque
ego sum inmemor nec horum quemquam inscium 5
credo sancti illius praecepti philosophiae sic lo-
quendum esse cum hominibus tamquam di
audiant, sic loquendum cum dis tamquam
homines audiant: cuius secunda pars sancit ne-
quid a dis petamus quod uelle nos indecorum sit 10
7 hominibus confiteri. nos uero ut et honorem sacris
feris habereamus et uitaremus tamen torporem fe-
riandi atque otium in negotium utile uerteremus,
conuenimus diem totum doctis fabulis uelut ex sym-
8 bola conferendis daturi. nam si per sacra sollemnia 15
riuos deducere religio nulla prohibebit, si
salubri fluuio mersare oues fas et iura permit-
tunt, cur non religionis honor putetur dicare sacris
9 diebus sacrum studium litterarum? sed quia uos quo-
que deorum aliquis nobis additos uoluit, facite si 20
uolentibus uobis erit, diem communibus et fabulis
et epulis exigamus, quibus ut omnes hodie qui prae-
10 sentes sunt adquiescant impetratum teneo'. tunc
ille 'superuenire fabulis non euocatos haud equidem
turpe existimatur: uerum sponte intruere in conui- 25
uium aliis praeparatum nec Homero sine nota uel
in fratre memoratum est et uide ne nimium arro-
ganter tres tibi uelis Menelaos contigisse, cum illi
11 tanto regi unus euenerit.' tum omnes Praetextatum
iuuantes orare blandeque ad commune inuitare con- 30
sortium, Euangelum quidem saepius et maxime sed
non nunquam et cum eo pariter ingressos.

---

3 opinare B   8 duf BP   9 sanc|cit P   10 duf PB
11 & om. B'   13 utile om. P   14 simbola P   16 didu-
cere P   24 fabulif om. P   25 turpe om. B'   irruere P
26 homero B: menelao in ras. P²   28 tref P: pluref in
marg. P², ref B'

Inter haec Euangelus petitu omnium tempera-¹²
tus 'M. VARRONIS' inquit 'librum uobis arbitror non
ignotum ex saturis Menippeis, qui inscribitur NE-
SCIS QUID VESPER VEHA¹³ in quo conuiuiarum nu-
merum hac lege definit ut neque minor quam
Gratiarum sit neque quam Musarum nume-
rosior. hic uideo excepto rege conuiuii tot uos
esse quot Musae sunt: quid ergo perfecto numero
quaeritis adiciendos?' et Vettius 'hoc' inquit 'no-¹³
¹⁰ bis praesentia uestra praestabit ut et Musas im-
pleamus et Gratias, quas ad festum deorum omnium
principis aequum est conuenire.

Cum igitur consedisent, Horus Auienum in-
tuens, quem familiarius frequentare solitus erat 'in ¹⁴
¹⁵ hoc' inquit 'Saturni cultu, quem deorum principem
dicitis, ritus uester ab Aegyptiorum religiosissima
gente dissentit. nam illi neque Saturnum nec ipsum
Serapim receperant in arcana templorum usque ad
Alexandri Macedonis occasum: post quem tyrannide
²⁰ Ptolomaeorum pressi hos quoque deos in cultum re-
cipere Alexandrinorum more, apud quos praecipue
colebantur, coacti sunt. ita tamen imperio parue-¹⁵
runt ut non omnino religionis suae obseruata con-
funderent. nam quia numquam fas fuit Aegyptiis
²⁵ pecudibus aut sanguine sed precibus et ture solo
placare deos, his autem duobus aduenis hostiae erant
ex more mactandae, fana eorum extra pomerium
locauerunt, ut et illi sacrificii sollemnis sibi cruore
colerentur nec tamen urbana templa morte pecu-

3 fragm. sat. p. 175 ed. Riese.

2 marci BP 4 numero P' 5 neque quam * B: ne-
quaquā P 6 nemerosior B' 8 perfectio B 12 principem
ut uid. B' aequum B 14 in huius P 16 aegyptiorum
P 17 dissentit — 18 receperant om. B 18 in archana (ita
etiam B) add. P^m 19 tyrannide P 20 ptolomeorū BP
recepere P' 24 egyptius P 28 illis sacrificiis ut uid. B'
solemnis B'

dum polluerentur: nullum itaque Aegypti oppidum
 intra muros suos aut Saturni aut Serapis fanum re-
 16 cepit. horum alterum uix aegreque a uobis admis-
 sum audio, Saturnum uero uel maximo inter ceteros
 honore celebratis. si ergo nihil est quod me hoc 5
 17 scire prohibeat, uolo in medium proferatur.' hic
 Auienus in Praetextatum expectationem consulentis
 remittens 'licet omnes' ait 'qui adsunt pari doctrina
 polleant, sacrorum tamen omnium Vettius unice cons-
 cius potest tibi et originem cultus qui huic deo 10
 penditur et causam festi sollemnis aperire.' quod cum
 Praetextatus in alios refundere temptasset, omnes
 18 ab eo impetrauerunt ut ipse dissereret. tunc silen-
 tio facto ita exorsus est

'Saturnaliorum originem illam mihi in medium 15
 proferre fas est, non quae ad arcanam diuinitatis
 naturam refertur sed quae aut fabulosis admixta
 disseritur aut a physicis in uulgus aperitur. nam
 occultas et manantes ex meri ueri fonte rationes ne
 in ipsis quidem sacris enarrari permittitur sed si- 20
 quis illas adsequitur, continere intra conscientiam
 tectas iubetur. unde quae sciri fas est Horus no-
 19 ster licebit mecum recognoscat. regionem istam,
 quae nunc uocatur Italia, regno Ianus opti-
 nuit, qui ut HYGIVS PROTARCHVM TRALLIANVM 25
 secutus tradit cum Camese aeque indigena
 terram hanc ita participata potentia pos-
 sidebant, ut regio Camesene, oppidum Ia-
 20 niculum uocitaretur. post ad Ianum solum
 regnum redactum est, qui creditur gemi- 30
 nam faciem praetulisse, ut quae ante quae-
 que post tergum essent intueretur: quod

1 egypti P 2 syrapis B' recepit BP: recipit P^a 9
 omnium (om. P) 10 tibi om. B 11 sollēpnis P 13 dif-
 feret B' 16 arcanā P, archanā B 17 fabuli * + f (fuit
 fabulosi) B 18 physicis BP 20 enarrare P' 21 affe-
 quitur bP 25 higinus P 26 sequutus P camese P 28
 camesene P

procul dubio ad prudentiam regis sollertiamque referendum est, qui et praeterita nosset et futura prospiceret, sicut Anteuorta et Postuorta, diuinitatis scilicet ap-
 5tissimae comites, apud Romanos coluntur. hic igitur Ianus, cum Saturnum classe per-21
 uectum excepisset hospitio et ab eo edoc-
 tus peritiam ruris ferum illum et rudem
 ante fruges cognitum uictum in melius red-
 10egisset, regni eum societate munerauit. cum primus quoque aera signaret, serua-22
 uit et in hoc Saturni reuerentiam ut, quoniam ille naui fuerat aduectus, ex una quidem parte sui capitis effigies, ex altera
 15uero nauis exprimeretur, quo Saturni memoriam in posteros propagaret. aes ita fuisse signatum hodieque intellegitur in aleae lusum, cum pueri denarios in sublime iactantes capita aut nauia lusu teste uetustatis exclamant. hos una con-23
 20cordesque regnasse uicinaque oppida communi opera condidisse praeter Maronem, qui refert

Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen etiam illud in promptu est quod posterius quoque duos
 eis continuos menses dicarunt, ut December sacrum
 25Saturni, Ianuarius alterius uocabulum possideret. cum 24
 inter haec subito Saturnus non comparuisset, excogitauit Ianus honorum eius augmenta. ac primum terram omnem ditioni
 suae parentem Saturniam nominauit: aram
 30deinde cum sacris tamquam deo condidit, quae Saturnalia nominauit. tot saeculis Saturnalia praecedunt Romanae urbis aetatem. obser-

22 Verg. Aen. VIII 358

8 pueritiam B aerum illum B' 9 redignū B' 10
 ad munerauit add. f nu b 16 aef BP: haec b 17 lufum
 bP: sum B 27 augmenta P: augmentum B, f a add. b

- uari igitur eum iussit maiestate religionis
quasi uitae melioris auctorem: simulacrum
eius indicio est, cui falcem, insigne mes-
sis, adiecit. huic deo insertiones surculo-
rum pomorumque educationes et omnium 5
cuiusque modi fertilium tribuunt discipli-
nas. Cyrenenses etiam, cum rem diuinam
ei faciunt, ficis recentibus coronantur pla-
centasque mutuo missitant, mellis et fruc-
tuum repertorem Saturnum aestimantes. 10
hunc Romani etiam Sterculium uocant, quod
primus stercore fecunditatem agris com-
parauerit. regni eius tempora felicissima
feruntur cum propter rerum copiam tum
quod nondum quisquam seruitio uel liber- 15
tate discriminabatur, quae res intellegi potest,
quod Saturnalibus tota seruis licentia permittitur.
- 27 Alia Saturnaliorum causa sic traditur. qui
erant ab Hercule in Italia relictī, ut qui-
dam ferunt, irato, quod incustoditum fuis-
set armentum, ut non nulli aestimant con- 20
sulto eos relinquente, ut aram suam atque
aedem ab incursionibus tuerentur: hi ergo
cum a latronibus infestarentur, occupato
edito colle Saturnios se nominauerunt, quo 25
ante nomine etiam idem collis uocabatur,
et quia se huius dei senserunt nomine ac
religione tutos, instituisse Saturnalia fe-
runtur, ut agrestes uicinatorum animos ad
maiores sacri reuerentiam ipsa indicti fe- 30
sti observatio uocaret.
- 28 Nec illam causam quae Saturnalibus adsignatur

1 magestate *P*   2 simulachrū *P*   4 adiacet *B'*   6
cuiusque modi *scripsi*: cuiuscemodi *P*, huiuscemodi *B*   tri-
buuntur *P'*   7 cirenefel *P'*   8 placentesque *B'*   11 ster-
cutum *B P*   12 fecunditatem *P*   compauerit *B'*   14 tum
& quod *B*   23 aedem *B'*   27 diei *B*   28 religione * *P*
32 assignatur *P*

ignoro, quod Pelasgi, sicut VARRO memorat, cum sedibus suis pulsi diuersas terras petissent, confluxerunt plerique Dodonam et incerti quibus haererent locis, eius modi
5 accepere responsum

στείχετε μαίόμενοι Σικελῶν Σατούρνιον αἶαν
ἢ δ' Ἀβορειγενέων, Κοτύλην, οὐ νᾶσος ὀχεῖται,
οἷς ἀναμιχθέντες δεκάτην ἐκπέμπετε Φοῖβῳ
καὶ κεφαλὰς Ἰδῆ καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα

10 acceptaque sorte cum Latium post errores plurimos appulissent, in lacu Cutiliensi enatam insulam deprehenderunt. amplissi-29 mus enim caespes, siue ille continens limus seu paludis fuit coacta compage uirgultis et arboribus in siluae licentiam comptus,
15 iactantibus per amnem fluctibus uagabatur, ut fides ex hoc etiam Delo facta sit, quae celsa montibus, uasta campis, tamen per maria migrabat. hoc igitur miraculo
20 deprehenso has sibi sedes praedictas esse didicerunt, uastatisque Siciliensibus incolis occupauere regionem decima praedae erectisque Diti sacello et Saturno ara, cuius festum Saturnalia nominarunt. cumque
25 diu humanis capitibus Ditem et uirorum uictimis Saturnum placare se crederent propter oraculum in quo erat

καὶ κεφαλὰς Ἰδῆ καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα,

30 Herculem ferunt postea cum Geryonis pe-

5 accipere B' post responsum uacant 2 uers. et dimidius pergitque acceptaq. Graecis omissis P 6 CΤΕΧΕΤΕ B
C. ΚΕΛΟΝ CATOYNIONA | * (fuit l) A B 7 ΟΥ P: ΟΙ B
8 ΑΝΑΜΕΙΧΘΕΝΤΕC B 9 ΑΔΑΗΙ B 13 cefpel BP 16
amnem corr. ut uid. ex omnem P: omnem B, f am add. b
19 maria in ras. in P ambulabat P 23 responsum B'
29 ΑΙΔΗΙ P, ΑΔΗ. B ΠΗΜΠΕΤΕ + ΦΩΤΑ (utd. fuisse C) P
30 gerionif b, regionif B

core per Italiam reuertentem suasisse illorum posteris, ut faustis sacrificiis infau-
sta mutarent inferentes Diti non hominum
capita sed oscilla ad humanam effigiem
arte simulata, et aras Saturnias non mac-
tando uiro sed accensis luminibus exco-
lentes, quia non solum uirum sed et lumina
32 *φῶτα* significat. inde mos per Saturnalia missi-
tandis cereis coepit.

Alii cereos non ob aliud mitti putant quam quod 10
hoc principe ab incomi et tenebrosa uita quasi ad
33 lucem et bonarum artium scientiam editi sumus. illud
quoque in litteris inuenio quod cum multi occa-
sione Saturnaliorum per auaritiam a clien-
tibus ambitiose munera exigerent idque 15
onus tenuiores grauaret, Publicius tribu-
nus plebi tulit, non nisi cerei ditioribus
missitarentur.

34 Hic Albinus Caecina subiecit 'qualem nunc per-
mutationem sacrificii, Praetextate, memorasti, in-
uenio postea Compitalibus celebratam, cum ludi
per urbem in compitis agitabantur, resti-
tuti scilicet a Tarquinio Superbo Laribus
ac Maniae ex responso Apollinis, quo prae-
ceptum est ut pro capitibus capitibus sup- 25
35 plicaretur. idque aliquam diu obseruatum,
ut pro familiarium sospitate pueri macta-
rentur Maniae deae, matri Larum. quod sa-
crificii genus Iunius Brutus consul pulso
Tarquinio aliter constituit celebrandum. 30
nam capitibus alii et papaueris supplicari

3 hominuf apita ut uid. B' 6 uirof p accensof B'
8 fota BP 9 cepit P 12 ed&1 B' 14 cleentibus P'
16 honuf B' 17 ditioribus cerei P' 21 cum compitalibus
B 22 agebantur P restitui P' 24 ac responfo B, t
ex add. b 25 capitibus pro capitibus B p capitibus ut
uid. P' 26 aliquando B, t diu add. b 27 familia/rū P
29 brutuf compulso B 31 allu b(P)

iussit ut responso Apollonis satis fieret de nomine caput remoto scilicet scelere infaustae sacrificacionis: factumque est ut effigies Maniae suspensae pro singulorum
 5 foribus periculum, si quod immineret familiis, expiarent ludosque ipsos ex uis compitorum in quibus agitabantur Compitalia appellauerunt. sed perge cetera.'

Et Praetextatus 'bene et oportune similis emen-36
 10 datio sacrificiorum relata est sed ex his causis, quae de origine huius festi relatae sunt, apparet Saturnalia uetustiora esse urbe Romana, adeo ut ante Romam in Graecia hoc sollemne coepisse L. ACCIUS in ANNALIBVS suis referat his uersibus

15 maxima pars Graium Saturno et maxime Athenae 37
 conficiunt sacra, quae Cronia esse iterantur ab illis, eumque diem celebrant: per agros urbesque fere omnes
 exercent epulis laeti famulosque procurant

20 quisque suos nostrique itidem et mos traditus illinc iste ut cum dominis famuli epulenter ibidem.

Nunc de ipso dei templo pauca referenda sunt. VIII
 Tullum Hostilium cum bis de Albanis, de Sabinis tertio triumphasset, inuenio fa-
 25 num Saturno ex uoto consecrauisse et Saturnalia tunc primum Romae instituta, quamuis VARRO LIBRO SEXTO, qui est DE SACRIS AEDIBVS, scribat aedem Saturni ad forum faciendam locasse L. Tarquinium regem, Ti-
 30 tum uero Larcium dictatorem Saturnalibus eam dedicasse. nec me fugit GELLIVM scribere

6 cōpetorum P' 9 ad emendatio add. t emun b 11
 de origine in ras. in P 12 roma. *** | adeo P 13 sol-
 lemne B sollēne cepisse L. (L B, lutius add. b) | ac-
 ciuf P 20 & ntradituf B 23 de fabinis in ras. in P
 24 inueni P 29 lucium BP

senatum decresse ut aedes Saturni fieret,
 eique rei L. Furium tribunum militum prae-
 2 fuisse. habet aram et ante Senaculum. illic Graeco
 ritu capite aperto res diuina fit, quia primum a Pe-
 lasgis, post ab Hercule ita eam a principio factita- 5
 3 tam putant. aedem uero Saturni aerarium Ro-
 mani esse uoluerunt, quod tempore quo incoluit
 Italiam fertur nullum in eius finibus furtum esse
 commissum aut quia sub illo nihil erat cuiusquam
 priuatum 10

nec signare solum aut partiri limite campum
 fas erat: in medium quaerebant

ideo apud eum locaretur populi pecunia
 communis, sub quo fuissent cunctis uni-
 4 uersa communia. illud non omiserim Tritonas 15
 cum bucinis fastigio Saturni aedis superpositos, quo-
 niam ab eius commemoratione ad nostram aetatem
 historia clara et quasi uocalis est, ante uero muta
 et obscura et incognita, quod testantur caudae Tri-
 5 tonum humi mersae et absconditae. cur autem Sa- 20
 turnus ipse in compedibus uisatur VERRIVS FLAC-
 CVS causam se ignorare dicit, uerum mihi Appollo-
 dori lectio sic suggerit. Saturnum APOLLODO-
 RVS alligari ait per annum laneo uinculo
 et solui ad diem sibi festum id est mense 25
 hoc Decembri. atque inde prouerbum duc-
 tum deos laneos pedes habere, signifi-
 cari uero decimo mense semen in utero
 animatum in uitam grandescere, quod do-

11 Verg. Georg. I 126   27 Erasmi adag. chil. I cent.
 X 82 p. 271 B (ed. Bas. 1574)

1 decreuisse P, at decreffe sup. lin. add. p   2 lucium
 BP   3 grego B   4 ad aperto add. i o b   6 roma P,
 ni sup. lin. in ras. add. p   7 uoluerunt esse B   9 cuiusq.
 P   12 querebant? P   16 butunif P   18 mutu ut uid.
 B'   23 dilectio B   29 quo B

nec erumpat in lucem, mollibus naturae uinculis detinetur. est porro idem *Κρόνος καὶ χρόνος*. Saturnum enim in quantum mythici fictionibus distrahunt, in tantum PHYSICI ad quandam ueri similitudinem reuocant. hunc aiunt abscidisse Caeli patris pudenda, quibus in mare deiectis Venerem procreatam, quae a spuma unde coaluit *Ἀφροδίτη* nomen accepit. ex quo intellegi uolunt, cum chaos esset, tempora non fuisse, siquidem tempus est certa dimensio quae ex caeli conuersione colligitur. tempus coepit inde: ab ipso natus putatur *Κρόνος* qui, ut diximus, *χρόνος* est. cumque semina rerum omnium post caelum gignendarum de caelo fluere et elementa uniuersa quae mundo plenitudinem facerent ex illis seminibus fundarentur, ubi mundus omnibus suis partibus membrisque perfectus est, certo iam tempore finis factus est procedendi de caelo semina ad elementorum conceptionem, quippe quae iam plena fuerant procreata. animalium uero aeternam propagationem ad Venerem generandi facultas ex humore translata est, ut per coitum maris feminaeque cuncta deinceps gignerentur. propter abscisorum pudendorum fabulam etiam nostri eum Saturnum uocitauerunt *παρὰ τὴν σάθην*, quae membrum uirile declarat, ueluti Sathunnum: inde etiam Saturos ueluti Sathunos, quod sint in libidinem proni, appellatos opinantur. falcem ei quidam aestimant adtributam, quod

3 XPONOO P^r   * mythici P, myti B^{ci}   4 físicos P,
 phisici B   6 patris* | P   8 afrodite BP   12 cepit P
 ab om. B^r   natur putatur B^r   14 celū praeter ū in ras.
 P fruerent B^r   20 ppagationē praeter p in ras. in P   22
 translatus P   co in coitū in ras. in P   23 gignē
 rentur in ras. in P   abscissionis (sed ultimae litt. ū in ras.
 add. P²) P   25 ῤΑΘΗΝ B^r   27 sathonos P   28 libudinē
 P   29 ei quidā in ras. in P   attributam P

- tempus omnia metat et exsecet et incidat.
 10 hunc aiunt filios suos solitum deuorare eos-
 demque rursus euomere, per quod similiter
 significatur eum tempus esse a quo uicibus
 cuncta gignantur absumanturque et ex eo⁵
 11 denuo renascantur. eundem a filio pulsum quid
 aliud est quam tempora senescentia ab his quae post
 sunt nata depelli? uinctum autem, quod certa lege
 naturae conexas sint tempora, uel quod omnes fru-
 12 ges quibusdam uinculis nodisque alternentur. nam¹⁰
 et falcem uolunt fabulae in Siciliam decidisse,
 quod sit terra ista uel maxime fertilis.
- VIII Et quia Ianum cum Saturno regnasse comme-
 morauimus, de Saturno autem quid mythici, quid
 physici aestiment, iam relatum est: de Iano quoque¹⁵
 quid ab utrisque iactetur in medium proferemus.
- 2 MYTHICI referunt regnante Iano omnium domos
 religionis ac sanctitatis fuisse munitas
 idcircoque ei diuinos honores esse decre-
 tos et ob merita introitus et exitus aedium²⁰
 3 eidem consecratos. XENON quoque PRIMO ITA-
 LICON tradit Ianum in Italia primum dis tem-
 pla fecisse et ritus instituisse sacrorum.
 4 ideo eum in sacrificiis praefationem me-
 ruisse perpetuam. quidam ideo eum dici bi-²⁵
 frontem putant quod et praeterita sciue-
 5 rit et futura prouiderit. sed PHYSICI eum mag-
 nis consecrant argumentis diuinitatis. nam sunt
 qui Ianum eundem esse atque Apollinem et
 Dianam dicant et in hoc uno utrumque³⁰
 6 exprimi numen adfirment. et enim, sicut Ni-

---

1 et post metat om. B' (P)   5 adsumanturq. B   6
 eundemque P   7 pos P'   13 memorauimus (P)   14
 mythici P, mythici B   15 phisici BP   aestiment P   16
 in mediū pferem' add. P^m   17 mythici B   19 idcirco B'
 21 consecratos B   22 posterior a in italia in ras. in P
 duf BP   27 phisici BP

GIDIUS quoque refert, apud Graecos Apollo colitur qui *Θυατος* uocatur, eiusque aras ante fores suas celebrant, ipsum exitus et introitus demonstrantes potentem: idem
 5 Apollo apud illos et *Ἀπυιεύς* nuncupatur, quasi uis praepositus urbanis: illi enim uias quae intra pomeria sunt *ἀπυιάς* appellant: Dianae uero ut Triviae uiarum omnium tribuunt potestatem. sed apud nos Ianum omnibus prae-
 10 esse ianuis nomen ostendit, quod est simile *Θυατῖα*. nam et cum clauis ac uirga figuratur quasi omnium et portarum custos et rector uiarum. pronuntiauit 8
 NIGIDIUS Apollinem Ianum esse Dianamque Ianam, adposita D littera, quae saepe I litterae
 15 causa decoris adponitur: reditur redhibetur redintegratur et similia. Ianum quidam solem 9
 demonstrari uolunt et ideo geminum quasi utriusque ianuae caelestis potentem, qui exorians aperiat diem, occidens claudat:
 20 inuocarique primum, cum alicui deo res diuina celebratur, ut per eum pateat ad illum cui immolatur accessus, quasi preces supplicum per portas suas ad deos ipse transmittat. inde et simulacrum eius plerumque 10
 25 fingitur manu dextera trecentorum et sinistra sexaginta et quinque numerum tenens ad demonstrandam anni dimensionem, quae praecipua est solis potestas. alii mundum id est caelum esse uoluerunt 11
 Ianumque ab eundo dictum, quod mundus
 30 semper eat, dum in orbem uoluitur et ex se initium faciens in se refertur: unde et
 CORNIFICIUS ETYMOLOGVM LIBRO TERTIO Cicero in-

2 ΘΙΠΑΙΟC P   4 idest apollo B'   5 ΑΤΥΙΕΥC B'
 6 inf B'   7 a in intra in ras. in P   10 est om. P   ΘΙΠΑΙΩ
 P   14 apposita bP   15 apponitur P   20 inuocarique B'
 24 unde B'   25 sexaginta P, deinde et in ras. in P   26
 retinet P   27 praecipue B'   32 etymorum BP   libro
 III B

quit non Ianum sed Eanum nominat, ab
 12 eundo. hinc et Phoenices in sacris imaginem eius
 exprimentes draconem finxerunt in orbem redactum
 caudamque suam deuorantem, ut appareat mundum
 13 et ex se ipso ali et in se reuolui. ideo et apud nos 5
 in quattuor partes spectat, ut demonstrat simula-
 crum eius Faleris aduectum. GAVIVS BASSVS in eo
 libro quem DE DIS composuit Ianum bifrontem
 fingi ait quasi superum atque inferum ia-
 nitorem, eundem quadriformem quasi uni- 10
 14 uersa climata maiestate complexum. SA-
 LIORVM quoque antiquissimis CARMINIBVS deorum
 deus canitur. MARCVS etiam MESSALA, Cn. Do-
 mitii in consulatu collega idemque per annos quin-
 quaginta et quinque augur, de Iano ita incipit qui 15
 cuncta fingit eademque regit, aquae terrae-
 que uim ac naturam grauem atque pronam
 in profundum dilabentem, ignis atque ani-
 mae leuem in inmensum sublime fugientem,
 copulauit circumdato caelo: quae uis caeli 20
 15 maxima duas uis dispares colligauit. in sacris
 quoque inuocamus Ianum Geminum, Ianum Pa-
 trem, Ianum Iunonium, Ianum Consuium,
 Ianum Quirinum, Ianum Patulium et Clu-
 16 siuium. cur Geminum inuocemus supra iam di- 25
 ximus, Patrem quasi deorum deum, Iunonium
 quasi non solum mensis Ianuarii sed mensium omnium
 ingressus tenentem; in ditione autem Iunonis sunt
 omnes Kalendae, unde et VARRO LIBRO QVINTO RE-
 RVN DIVINARVM scribit Iano duodecim aras pro 30

2 phoenices *P*, foenices *B*   5 ali om. *B'*   6 expectat
B' demonstrat *b*   8 dul *B*   13 gnei *BP*   14 confo-
 latu *B'*   15 et om. *B*   18 animae lumen *P*, deinde in
 immensū fugientē in *ras.* in *P*, deinde copulauit circumdato
 *** celo *P*   23 consuium (*posterior c emendata in I*) *B*
 24 quirinum *B*   patulium *P*   27 omnium mensium
 greffus regentem *P*   28 indicio^{ne} *P*, in ditione *B*   autem
 om. *B*

totidem mensibus dedicatas; Consinium a conserendo id est a propagine generis humani quae Iano auctore conseritur, Quirinum quasi bellorum potentem ab hasta quam Sabini curin uocant, 5 Patultium et Clusium quia bello caulae eius patent, pace clauduntur. huius autem rei haec causa narratur.

Cum bello Sabino quod uirginum rapta-17
rum gratia commissum est Romani portam
10 quae sub radicibus collis Viminalis erat,
quae postea ex euentu Iannualis uocata est,
claudere festinarent, quia in ipsam hostes
ruebant, postquam est clausa mox sponte
patefacta est, cumque iterum ac tertio
15 idem contigisset, armati plurimi pro limi-
ne quia claudere nequibant custodes
steterunt, cumque ex alia parte acerrimo
proelio certaretur, subito fama pertulit
fusus a Tatio nostros. quam ob causam 18
20 Romani qui aditum tuebantur territi pro-
fugerunt. cumque Sabini per portam pa-
tentem inrupturi essent, fertur ex aede Iani
per hanc portam magnam uim torrentium
undis scatentibus erupisse multasque per-
25 duellium cateruas aut exustas feruenti aut
deuoratas rapida uoragine deperisse. ea re
placitum ut belli tempore uelut ad urbis auxilium
profecto deo fores reserarentur. haec de Iano.

Sed ut ad Saturnalia reuertamur, bellum Sa-X
30 turnalibus sumere nefas habitum, poenas a nocente
isdem diebus exigere piacularae est. apud maiores 2
nostros Saturnalia die uno finiebantur, qui erat a. d.

3 Quirinum BP 5 patulcium P caule B 9 cum-
missum B' 10 coluif B' 11 euntu B' 12 hostibus B'
16 nequibat P' 18 praelio P 19 tacio P 22 inrupturi
bP effert B' ex fide BP 25 exustas B 29 saturnalib;
***** fumere P 30 nocentibus P 31 hisdem B
32 a. d.] ad BP

quartum decimum Kalendas Ianuarias, sed postquam C. Caesar huic mensi duos addixit dies, sexto decimo coepta celebrari. ea re factum est ut, cum uulgus ignoraret certum Saturnaliorum diem, non nullique a C. Caesare inserto die et alii uetere more ⁵ celebrarent, plures dies Saturnalia numerarentur; licet et apud ueteres opinio fuerit septem diebus peragi Saturnalia, si opinio uocanda est quae idoneis firmatur auctoribus. NOVIVS enim ATELLANARVM probatissimus scriptor ait 10

olim expectata ueniunt septem Saturnalia.

MVMMIVS quoque, qui post Nouium et Pomponium diu iacentem artem Atellaniam suscitauit nostri inquit maiores, uelut bene multa instituere, hoc optime: a frigore fecere summo dies septem ¹⁵ 4 Saturnalia. sed MALLIVS ait eos qui se, ut supra diximus, Saturni nomine et religione defenderant per triduum festos instituisse dies et Saturnalia uocauisse, unde et Augustus huius inquit rei opinionem secutus in legibus iudiciariis ²⁰ 5 triduo seruari ferias iussit. MASVRIVS et alii uno die id est quarto decimo Kalendas Ianuarias fuisse Saturnalia crediderunt, quorum sententiam FENESTELLA confirmat, dicens Aemiliam uirginem XV Kalendarum Ianuariarum ²⁵ 6 esse damnatam. quo die si Saturnalia gererentur, nec causam omnino dixisset. deinde adicit sequebantur eum diem Saturnalia. mox ait po-

11 fragm. 104 p. 228 ed. Ribbeck. 13 fragm. 2 p. 231 ed. Ribbeck.

2 et 5 $\tilde{G}$ B dies .XV/. | cepta P, dies .XVI. caepta
B 12 mīmūf P et pomponium om. B 13 inquit P'
15 facere B 17 defenderent B 19 huius rei opinionem
sequutus P 20 iudicariū in triduo B' 22 XIII B 25
XV B, .XV. P 1a | nuariarū esse dāpnatā (nuariarū e in
ras.) P 27 adiecit P

stero autem die, qui fuit XIII Kalendarum
 Ianuariarum, Liciniam uirginem ut causam
 diceret iussam: ex quo ostendit XIII Kalendarum
 profectum esse. duodecimo uero feriae sunt diuae 7
 5 Angeroniae, cui pontifices in sacello Volupiae sa-
 crum faciunt. quam VERRIVS FLACCVS Angero-
 niam dici ait quod angores ac sollicitudi-
 nes animorum propitiata depellat. MASVRIVS 8
 adicit simulacrum huius deae ore obligato
 10 atque signato in ara Volupiae propterea
 collocatum, quod qui suos dolores anxie-
 tatesque dissimulant perueniant patientiae
 beneficio ad maximam uoluptatem. IVLIVS 9
 MODESTVS ideo sacrificari huic deae dicit
 15 quod populus Romanus morbo qui angina
 dicitur praemisso uoto sit liberatus. unde 10
 cimo autem Kalendas feriae sunt Laribus dedicatae,
 quibus aedem bello Antiochi Aemilius Regillus prae-
 tor in campo Martio curandam uouit. decimo Ka- 11
 20 lendas feriae sunt Iouis quae appellantur Laurentina-
 lia, de quibus, quia fabulari libet, hae fere opiniones
 sunt. ferunt enim regnante Anco aeditum 12
 Herculis per ferias otiantem deum tesseris
 prouocasse ipso utriusque manum tuente,
 25 adiecta condicione ut uictus cena scorto-
 que multaretur. uictore itaque Hercule 13
 illum Accam Larentiam, nobilissimum id
 temporis scortum, intra aedem inclusisse

2 lucinā P   4 profectum BP em. Veneta   5 angorię P
 uolupiae B'   7 dicit ut uid. P'   9 c in adicit in ras. in P
 alligato P   11 colligatū P   13 beneficiat ut uid. B'   14
 dea edicit B'   15 angina BP   17 confetratę ut uid. P,
 consecratae p   18 anthiochia millius B   19 marcio B
 ad uouit add. † fouet b   20 ad larent | inalia add. † lau b
 22 anco om. B'   24 ipse ut uid. B'   25 condicione BP
 cena BP   scortoque nobilissimum scor| (scor in ras.) tum
 intra eadē inclusisse P, ad scortoque add. uictorē pcurarj.
 enq; uictū Pm   27 illam P   ad larentiam add. † lau b

cum cena eamque postero die distulisse
 rumorem quod post concubitum dei acce-
 pisset munus, ne commodum primae occa-
 sionis cum se domum reciperet, offerendae
 14 aspernaretur. euenisse itaque ut egressa
 templo mox a Carutio capto eius pulchri-
 tudine compellaretur. cuius uoluntatem
 secuta adsumptaque nuptiis post obitum
 uiri omnium bonorum eius facta compos,
 cum decederet, populum Romanum nuncu- 10
 15 pauit heredem. et ideo ab Anco in Velabro
 loco celeberrimo urbis sepulta est ac sol-
 lemne sacrificium eidem constitutum, quo
 dis Manibus eius per flaminem sacrificare-
 tur, Iouiue feriae consecratae, quod aesti- 15
 mauerunt antiqui animas a Ioue dari et rursus post
 16 mortem eidem reddi. CATO ait Larentiam me-
 retricio quaestu locupletatam post exces-
 sum suum populo Romano agros Turacem
 Semurium Lintirium et Solinium reliquisse 20
 et ideo sepulcri magnificentia et annuae
 17 parentationis honore dignatam. MACER HI-
 STORIARVM LIBRO PRIMO Faustuli coniugem
 Accam Larentiam Romuli et Remi nutri-
 cem fuisse confirmat. hanc regnante Romulo 25
 Carutio cuidam Tusco diuiti denuptam
 auctamque hereditate uiri. quam post Ro-
 mulo, quem educasset, reliquit et ab eo
 parentalia diemque festum causa pietatis
 18 statutum. ex his ergo omnibus colligi potest et 30
 uno die Saturnalia fuisse et non nisi quarto decimo
 Kalendarum Ianuariarum celebrata. quo solo die

1 cena p, &ena P   2 dei om. B', dī P   3 nec P
 6 ei B'   8 sequuta assumptaue P   12 follēpne P   17
 laurentiam B, om. P   18 locupletā P   exsēssum B'
 20 lutirū P   21 sepulchri BP   23 fastuli P   24 lau-
 rentiam B, laraentia P (u ante r add. P²)   26 caricio P
 28 quē in ras. in P   31 XIII P

apud aedem Saturni conuiuio dissoluto Saturnalia
clamitabantur, qui dies nunc Opalibus inter Satur-
nalia deputatur, cum primum Saturno pariter et Opi
fuerit adscriptus. hanc autem deam Opem Sa-19
turni coniugem crediderunt et ideo hoc mense
Saturnalia itemque Opalia celebrari, quod
Saturnus eiusque uxor tam frugum quam
fructuum repertoires esse credantur. itaque
omni iam fetu agrorum coacto ab homini-
bus hos deos coli quasi uitae cultioris
auctores. quos etiam non nullis caelum ac20
terram esse persuasum esse Saturnumque
a satu dictum cuius causa de caelo est, et
terram Opem cuius ope humanae uitae ali-
menta quaeruntur, uel ab opere per quod
fructus frugesque nascuntur. huic deae se-21
dentes uota concipiunt terramque de industria tan-
gunt demonstrantes ipsam matrem terram esse mor-
talibus adpetendam.

20 PHILOCHORVS Saturno et Opi primum in22
Attica statuisset aram Cecropem dicit eos-
que deos pro loue terraque coluisse insti-
tuisseque ut patres familiarum et frugibus
et fructibus iam coactis passim cum seruis
25 uescerentur cum quibus patientiam laboris
in colendo rure tolerauerant. delectari
enim deum honore seruorum contemplatu
laboris. hinc est quod ex instituto peregrino huic
deo sacrum aperto capite facimus.

30 Abunde iam probasse nos aestimo Saturnalia23
uno tantum die id est quarto decimo Kalendas,
solita celebrari, sed post in triduum propagata,

2 upalibus B' 4 ascriptus P 10 cultioribus B' 12
persuasum est (P) 15 opere ** p 18 a (supra a erasum
v) mortalibus appetendam P (appetendam etiam b) 20
philocorus BP 21 cecropem BP 23 patrem B' fru-
gibus; & fructibus; praeter prius fru in ras. in P 31 XIII. kl
P (kalenda B')

primum ex adiectis a Caesare huic mensi diebus, deinde ex edicto Augusti quo trium dierum ferias Saturnalibus addixit, a sexto decimo igitur coepta in quartum decimum desinunt, quo solo fieri ante
 24 consueuerant. sed Sigillariorum adiecta celebritas 5 in septem dies discursum publicum et laetitiam religionis extendit.'

XI Tunc Euangelus 'hoc quidem' inquit 'iam ferre non possum quod Praetextatus noster in ingenii sui pompam et ostentationem loquendi uel paulo ante 10 honori alicuius dei adsignari uoluit quod serui cum dominis uescerentur quasi uero curent diuina de seruis aut sapiens quisquam domi suae contumeliam tam foedae societatis admittat, uel nunc Sigillaria, quae lulum reptanti adhuc infantiae oscillis fictilibus praebent, temptat officio religionis adscribere, 15 et quia princeps religiosorum putatur, non nulla iam et superstitionis admiscet quasi uero nobis fas non sit Praetextato aliquando non credere'.

2 Hic cum omnes exhorruissent Praetextatus re- 20 nidens 'superstitiosum me, Euangele, nec dignum cui credatur existimes uolo nisi utriusque tibi rei fidem ratio adserta monstrauerit. et ut primum de seruis loquamur, iocone an serio putas esse hominum genus quod di immortales nec cura sua nec 25 prouidentia dignentur? an forte seruos in hominum numero esse non pateris? audi igitur quanta indig-

3 natio de serui supplicio caelum penetrauerit. anno enim post Romam conditam quadringentesimo septuagesimo quarto Autronius quidam Maximus seruum 30 suum uerberatum patibuloque constrictum ante spec-

3 prior u in saturnalib; in ras. in P cepta P 6 religionis
 om. P' 8 quidem om. P' 11 assignari b 13 quisq. P domus
 B 14 nunc om. P 15 fictilibus P 19 aliquando om. P
 20 rentent ut uid. P' 22 credatur in ras. in P estimes
 P 23 monstrauerat B' 24 amur in loquamur in ras. in
 P ioconi B' homi in hominum in ras. (prima littera fuit
 p) in P 28 penetrauerit P'

taculi commissionem per circum egit: ob quam cau-
sam indignatus Iuppiter Annio cuidam per quietem
imperauit ut senatui nuntiaret non sibi placuisse
plenum crudelitatis admissum. quo dissimulante 4
10 filium ipsius mors repentina consumpsit ac post
secundam denuntiationem ob eandem negligentiam
ipse quoque in subitam corporis debilitatem solutus
est. sic demum ex consilio amicorum lectica dela-
tus senatui retulit et uix consummato sermone sine
10 mora recuperata bona ualitudine curia pedibus egres-
sus est. ex senatus itaque consulto et Maenia lege 5
ad propitiandum Iouem additus est illis Circensibus
dies isque instauraticius dictus est non a patibulo,
ut quidam putant, Graeco nomine ἀπὸ τοῦ σταυροῦ,
15 sed a redintegratione, ut VARRONI placet, qui in-
staurare ait esse instar nouare. uides quanta 6
de seruo ad deorum summum cura peruenerit. tibi
autem unde in seruos tantum et tam inane fastidium
quasi non ex eisdem tibi et constant et alantur ele-
20 mentis eundemque spiritum ab eodem principio car-
pant? uis tu cogitare eos quos ius tuum uocas is-
dem seminibus ortos eodem frui caelo, aequae uiuere,
aeque mori? serui sunt: immo homines. serui sunt:
immo conserui, si cogitaueris tantundem in utrosque
25 licere fortunae. tam tu illum uidere liberum potes
quam ille te seruum. nescis qua aetate Hecuba ser-
uire coeperit, qua Croesus, qua Darei mater, qua
Diogenes, qua Plato ipse? postremo quid ita nomen 8
seruitutis horremus? seruus est quidem, sed neces-
30 sitate, sed fortasse libero animo seruus est. hoc illi
nocebit si ostenderis quis non sit. alius libidini

1 cōmissionem B' ter cir cū egit. P 3 nuntiaret P
4 quodfi simulante B' 6 denuntiationem B 11 menia P
12 pciandum P 13 isqui P 14 ΑΠΟΥΚΤΑΥΡΟΥ P 16
quinta B 19 isdem (P) 20 eundem principio B' prin-
cipe P 26 haecuba B 27 ceperit P 28 platon P
31 alius om. B'

- seruit, alius auaritiae, alius ambitioni, omnes spei, omnes timori. et certe nulla seruitus turpior quam
 9 uoluntaria. at nos iugo a fortuna imposito subiacentem tamquam miserum uilemque calcamus, quod uero nos nostris ceruicibus inserimus non patimur 5
 10 reprehendi. inuenies inter seruos aliquem pecunia fortiorem, inuenies dominum spe lucri oscula alienorum seruorum manibus infigentem: non ergo fortuna homines aestimabo sed moribus. sibi quisque dat mores, condicionem casus adsignat. quem ad 10 modum stultus est qui empturus equum non ipsum inspicit sed stratum eius ac frenos, sic stultissimus est qui hominem aut ex ueste aut ex condicione, quae nobis uestis modo circumdata est, aestiman-
 11 dum putat. non est, mi Euangele, quod amicum 15 tantum in foro et in curia quaeras: si diligenter attenderis, inuenies et domi. tu modo uiue cum seruo clementer: comiter quoque et in sermonem illum et non numquam in necessarium admitte consilium. nam et maiores nostri omnem dominis in- 20 uidiam, omnem seruis contumeliam detrahentes dominum patrem familias, seruos familiares
 12 appellauerunt. colant ergo te potius serui tui, mihi crede, quam timeant. dicet aliquis nunc me dominos de fastigio suo deicere, et quodam modo ad pil- 25 leum seruos uocare, quos debere dixi magis colere quam timere. hoc qui senserit obliuiscetur id dominis parum non esse quod dis satis est. deinde qui colitur etiam amatur: non potest amor cum
 13 timore misceri. unde putas adrogantissimum illud 30 manasse prouerbium quo iactatur totidem hostes

31 Erasmi adag. chil. II cent. III 31 p. 339 B (ed. Bas. 1574)

1 i in spei in ras. in P   2 seruitur B'   3 post. imposito erasum ut uid. & in P   10 et 13 condicione BP   14 circumdata P   16 quaeret B   17 attenderis b   28 duf B   30 arrogantissimum bP   31 manare b

nobis esse quot servos? non habemus illos hostes sed facinus, cum in illos superbissimi contumeliosissimi crudelissimi sumus et ad rabiem nos cogunt pervenire deliciae, ut quicquid non ex voluntate respondit iram furoremque euocet. domini enim nobis animos induimus tyrannorum et non quantum decet sed quantum licet exercere uolumus in servos. nam ut cetera crudelitatis genera praeteream, sunt qui, dum se mensae copiis et auditate distendunt, circumstantibus servis mouere labra nec in hoc quidem ut loquantur licere permittunt, uirga murmur omne compescitur et ne fortuita quidem uerberibus excepta sunt, tussis sternutamentum singultus magno malo luitur. sic fit ut isti de domo loquantur quibus coram domino loqui non licet. at illi quibus non tantum praesentibus dominis sed cum ipsis erat sermo, quorum os non consuebatur, parati erant pro domino porrigere ceruicem et periculum imminens in caput suum uertere: in conuiuiis loquebantur sed in tormentis tacebant. uis exercitas in seruili pectore uirtutes recenseamus?

Primus tibi Vrbinus occurrat. qui cum iussus occidi in Reatino lateret, latebris proditis unus ex servis anulo eius et ueste insignitus in cubiculo ad quod intruebant qui persequiebantur pro domino iacuit militibusque ingredientibus ceruicem praebuit et ictum tamquam Vrbinus excepit. Vrbinus postea restitutus monumentum ei fecit titulo inscriptionis qui tantum meritum loqueretur adiecto.

Aesopus libertus Demosthenis conscius adulteri quod cum Iulia patronus admiserat tortus diutissime perseuerauit non prodere patronum donec

2 illis P' 4 cogit P non ex uoluntate non B 5
ram B' domi (P) 6 tyrannorum P 9 quidem se B' 13
excepta P sint b 15 domo P loqui non heet corr. ex
loquantur in B 17 sermo | ***** quorum (uid. fuisse sermo)
P 25 intruebant P 27 urbini B' 28 inscriptionis B' (P)
30 demostenis P

aliis coarguentibus consciis Demosthenes ipse fate-
retur.

- 18 Et ne aestimes ab uno facile celari posse secre-
tum, Labienum ope libertorum latentem ut indica-
rent liberti nullo tormentorum genere compulsi sunt. ⁵

- Ac nequis liberos dicat hanc fidem beneficio
potius libertatis acceptae quam ingenio debuisse,
accipe serui in dominum benignitatem cum ipse a
19 domino puniretur. Antium enim Restionem pro-
scriptum solumque nocte fugientem diripientibus bona ¹⁰
eius aliis seruus compeditus inscripta fronte, cum
post damnationem domini aliena esset misericordia
solutus, fugientem persecutus est hortatusque ne
se timeret scientem contumeliam suam fortunae im-
putandam esse, non domino, abditumque ministerio ¹⁵
20 suo aluit. cum deinde persequentes adesse sensisset,
senem quem casus obtulit iugulauit et in construc-
tam pyram coniecit. qua accensa occurrit eis qui
Restionem quaerebant dicens damnatum sibi poenas
luisse multo acrius a se uexatum quam ipse uexarat ²⁰
et fide habita Restio liberatus est.

- 21 Caepionem quoque qui in Augusti necem fue-
rat animatus postquam detecto scelere damnatus est,
seruus ad Tiberim in cista detulit peruectumque Ho-
stiam inde in agrum Laurentem ad patris uillam ²⁵
nocturno itinere perduxit. Cumis deinde nauigatio-
nis naufragio una expulsum dominum Neapoli dis-
simulanter occuluit exceptusque a centurione nec
pretio nec minis ut dominum proderet potuit adduci.
22 Asinio etiam Pollione acerbe cogente Pata- ³⁰
uinos ut pecuniam et arma conferrent dominisque

---

1 demosthenes P 9 domino (*uid. fuisse n*) B ancium
P 12 dāpnationē P 13 sequutus P 17 optulit P 18
pyram BP 19 querebat B' dāpnatū P penas P 20
uexauerat P 22 si in fuerat in ras. in P 23 dampnatuf
P 25 in om. P 26 cūsdē de nauigationis P 27 diffi-
mulantur B'

ob hoc latentibus praemio seruis cum libertate proposito qui dominos suos proderent, constat seruorum nullum uictum praemio dominum prodidisse.

Audi in seruis non fidem tantum sed et fecundum bonae inuentionis ingenium. cum premeret obsidio Grumentum, serui relicta domina ad hostes transfugerunt. capto deinde oppido impetum in domum habita conspiratione fecerunt et extraxerunt dominam uultu poenam minante ac uoce obuiis adserente, quod tandem sibi data esset copia crudelem dominam puniendi: raptamque quasi ad supplicium obsequiis plenis pietate tutati sunt.

Vide in hac fortuna etiam magnanimitatem exitum mortis ludibrio praeferentem. C. Vettium Pelignum Italicensem comprehensum a cohortibus suis ut Pompeio traderetur, seruus eius occidit ac se, ne domino superstes fieret, interemit.

C. Gracchum ex Auentino fugientem Euporus seruus uel, ut quidam tradunt, Philocrates, dum aliqua spes salutis erat, indiuulsus comes, quam potuit ratione tutatus est, super occisum deinde animam scissis proprio uulnere uisceribus effudit.

Ipsam P. Scipionem Africani patrem postquam cum Hannibale conflixerat, saucium in equum seruus inposuit et ceteris deserentibus solus in castra perduxit.

Parum fuerit dominis praestitisse uiuentibus: quid quod in his quoque exigendae uindictae reperitur animositas? nam Seleuci regis seruus cum seruiret amico eius a quo dominus fuerat interemptus, cenantem in ultionem domini confodit.

Quid quod duas uirtutes quae inter nobiles quoque unice clarae sunt in uno uideo fuisse mancipio,

4 fecundum *Arnold. Vesal.*: facundum *BP* 5 obsidio
om. *P'* 8 et in fecerunt in *ras.* in *P* 9 penā *P* hac
P afferente *P* 13 etiam om. *P* 18 *C* corr. in *G* in *B*
eoporuf *B* 22 scisif *B'* 23 publum *P*, pupulum *B*
25 inposuit *P* 32 quuq. ut uid. *B'* 33 fuisse om. *P*

imperium regendi peritiam et imperium contemnendi
 29 magnanimitatem? Anaxilaus enim Messenius, qui
 Messanam in Sicilia condidit, fuit Rheginorum ty-
 rannus. is cum paruos relinqueret liberos, Micy-
 tho seruo suo commendasse contentus est. is tu-
 telam sancte gessit imperiumque tam clementer
 obtinuit ut Rhegini a seruo regi non dedignaren-
 tur. perductis deinde in aetatem pueris et bona et
 imperium tradidit, ipse paruo uiatico sumpto pro-
 fectus est et Olympiae cum summa tranquillitate 10
 consenuit.

30 Quid etiam in commune seruilis fortuna pro-
 fuerit non paucis docetur. bello Punico cum de-
 essent qui scriberentur, serui pro dominis pugnatu-
 ros se polliciti in ciuitatem recepti sunt et Volones 15
 quia sponte hoc uoluerunt, appellati.

31 Ad Cannas quoque uictis Romanis octo milia
 seruorum empta militauerunt cumque minoris capi-
 tiui redimi possent, maluit se res publica seruis in
 tanta tempestate committere. sed et post calami- 20
 tatem apud Thrasimennum notae cladis acceptam
 libertini quoque in sacramentum uocati sunt.

32 Bello sociali cohortium duodecim ex libertinis
 conscriptarum opera memorabilis uirtutis apparuit.
 C. Caesarem, cum milites in amissorum locum 25
 substitueret, seruos quoque ab amicis acceperisse et
 eorum forti opera usum esse comperimus.

Caesar Augustus in Germania et Illyrico
 cohortes libertinorum complures legit, quas uolun-
 tarias appellauit.

33 Ac ne putes haec in nostra tantum contigisse 30

1 contemnendi P   3 siciliā P · reginorum P, reg[no]-
 rum B   4 micitho P   7 optinuit P   regini BP   9
 profectus praeter ul' in ras. (prima litt. fuit f) in P   10 olim-
 pie P   18 minores B   21 trasimennū P   23 socialico
 hostium B'   ex libertinis praeter nif in ras. in P   25 C
 om. B   28 illyrico P

re publica, Borysthenitae obpugnante Zopyrione
seruis liberatis dataque ciuitate peregrinis et factis
tabulis nouis hostem sustinere potuerunt.

Cleomenes Lacedaemonius, cum mille et quin- 34
genti soli Lacedaemonii qui arma ferre possent su-
perfuissent, ex seruis manu missis bellatorum nouem
milia conscripsit.

Athenienses quoque consumptis publicis opi-
bus seruis libertatem dederunt.

10 Ac ne in solo uirili sexu aestimes inter seruos 35
exitisse uirtutes, accipe ancillarum factum non mi-
nus memorabile nec quo utilius rei publicae in ulla
nobilitate repperias. Nonis Iuliis diem festum esse 36
ancillarum tam uulgo notum est ut nec origo nec
15 causa celebritatis ignota sit. Iunoni enim Capro-
tinae die illo liberae pariter ancillaeque sacrificant
sub arbore caprifico in memoriam benignae uirtutis
quae in ancillarum animis pro conseruatione publi-
cae dignitatis apparuit. nam post urbem captam 37
20 cum sedatus esset Gallicus motus, res publica uero
esset ad tenue deducta, finitimi oportunitatem in-
uadendi Romani nominis aucupati praefecerunt sibi
Postumium Liuium Fidenatium dictatorem, qui man-
datis ad senatum missis postulauit ut, si uellent re-
25 liquias suae ciuitatis manere, matresfamilias sibi
et uirgines dederentur cumque patres essent in an- 38
cipiti deliberatione suspensi, ancilla nomine Tu-
tela seu Philotis pollicita est se cum ceteris
ancillis sub nomine dominarum ad hostes ituram
30 habituque matrumfamilias et uirginum sumpto ho-
stibus cum prosequentium lacrimis ad fidem doloris
ingestae sunt. quae cum a Liuio in castris distri- 39

1 borystheniae B . obpugnante P zopyrione P 4
lacedemon ** P 5 lacedemoni, P 13 reperial B 14
tā uulgo om. P' 15 & causa B 16 die] deae P' lib
in liberq in ras. in P * pariter P 18 conuerfatione B
25 matresfamilias BP 27 tutela b 29 d** ominarum B
30 sumto B'

butae fuissent, uiros plurimo uino prouocauerunt diem festum apud se esse simulantes. quibus soporatis ex arbore caprifico quae castris erat proxima
 40 signum Romanis dederunt. qui cum repentina incursione superassent, memor beneficii senatus omnes ancillas manu iussit emitti dotemque eis ex publico fecit et ornatum quo tunc erant usae gestare concessit diemque ipsum Nonas Caprotinas nuncupauit ab illa caprifico ex qua signum uictoriae ceperunt, sacrificiumque statuit annua sollemnitate
 10 celebrandum, cui lac quod ex caprifico manat propter memoriam facti praecedentis adhibetur.

41 Sed nec ad philosophandum ineptum uel impar seruite ingenium fuit. Phaëdon ex cohorte Socratica Socraticae et Platoni perfamiliaris adeo ut
 15 Plato eius nomini librum illum diuinum de immortalitate animae dicaret, seruus fuit forma atque ingenio liberali. hunc Cebes Socraticus hortante Socrate emisse dicitur habuisseque in philosophiae disciplinis, atque is postea philosophus inlustris
 20 emersit sermonesque eius de Socrate admodum elegantes leguntur.

42 Alii quoque non pauci serui fuerunt qui post philosophi clari extiterunt. ex quibus ille Menippus fuit, cuius libros M. VARRO in SATVRIS aemula-
 25 tus est, quas alii CYNICAS, ipse appellat MENIPPEAS.

Sed et Theophrasti Peripatetici seruus Pompylus et Zenonis Stoici seruus qui Perseus uocatus est et Epicuri cui Mys nomen fuit philosophi non incelebres illa aetate uixerunt, Diogenes etiam Cy-
 30 nicus, licet ex libertate in seruitutem uenum ierat.

1 plurima B' 6 uel P, huius B 7 uel sae B 10 coeperunt B sollēpnitate P 14 fēdon P, fēdion p, foedon B 15 socraticae P' 16 immortalitate P 20 illustris P 21 elegantē ut uid. b 23 serui fuerunt praeter i in ras. in P 25 marcus BP satyris BP 26 cinicus P 27 Theophrasti Meursius: philostrati BP peripatetici B pōpolus P, pōpulus B 28 pōpus in ras. in P 29 *est P 30 diogenes autem B cinicus P

quem cum emere uellet Xenitades Corinthius, ecquid 43
artificii nouisset percontatus est, 'nouit' inquit Dio-
genes 'hominibus liberis imperare.' tunc Xenitades
responsum eius demiratus *emit et* emisit manu filios-
5 que suos ei tradens 'accipe' inquit 'liberos meos
quibus imperes'.

De Epicteto autem philosopho nobili, quod is 44
quoque seruus fuit, recentior est memoria quam ut
possit inter oblitterata nesciri. cuius etiam de se 45
10 scripti duo uersus feruntur, ex quibus aliud latenter
intellegas non omni modo dis exosos esse qui in hac
uita cum aerumnarum uarietate luctantur [sed esse
arcanas causas ad quas paucorum potuit peruenire
curiositas]

15 δούλος Ἐπίκτητος γενόμεν καὶ σῶμ' ἀνάπῃρος,
καὶ πενίην ἴσος καὶ φίλος ἀθανάτοις.

Habes ut opinor adsertum non esse fastidio 46
despiciendum seruale nomen, cum et Iouem tetigerit
cura de seruo et multos ex his fideles prouidos for-
20 tes, philosophos etiam, extitisse constiterit. nunc
de Sigillaribus, ne ridenda me potius aestimes
quam sancta dixisse, paucis recensendum est. EPI- 47
CADVS refert Herculem occiso Geryone cum
uictor per Italiam armenta duxisset, ponte
25 qui nunc sublicius dicitur ad tempus in-
structo hominum simulacra pro numero so-
ciorum quos casus peregrinationis amise-
rat in fluuium demisisse, ut aqua secunda

15 Anthol. Pal. VII 676

1 et quid (P) 2 effert ante noui add. P² 3 ** tunc
P fenadef B' 4 eiusdem miratuf B emit et ex Gellio
add. Meursius 7 philosopho B' 9 oblitterata B 10
aliud inductum in B 11 exosum p, exosuf ut uid. P 12—
14 [ ] deleui 13 archanaf P, deinde *** saf B 15 E in
ΕΠΙΚΤΗΤΟΣ in ras. in P, ΘΠΙΚΤΗΤΟΣ COM B 16
Π in ΠΕΝΙΗΝ in ras. in P 17 asfertum bP 18 dispicien-
dum B 22 **recensendum P 23 gerione BP

in mare aduecta pro corporibus defunctorum ueluti patriis sedibus redderentur et inde usum talia simulacra fingendi inter
 48 sacra mansisse. sed mihi huius rei illa origo
 uerior aestimatur quam paulo ante memini rettulisse: 5
 Pelasgos postquam felicior interpretatio capita non uiuentium sed fictilia et $\varphi\omega\rho\acute{o}s$ aestimationem non solum hominem sed etiam lumen significare docuisset, coepisse Saturno cereos potius accendere et in
 sacellum Ditis arae Saturni cohaerens oscilla quae- 10
 49 dam pro suis capitibus ferre. ex illo traditum ut cerei Saturnalibus missitarentur et sigilla arte fictili fingerentur ac uenalia pararentur quae homines pro se atque suis piaculum pro Dite Saturno facerent. ideo Saturnalibus talium commerciorum coepta 15
 celebritas septem occupat dies, quos tantum feriatos facit esse, non festos omnes. nam medio id est tertio decimo Kalendas festum probauimus et aliis hoc adsertionibus ab his probatum est qui rationem anni mensium dierumque et ordinationem a C. Caesare 20
 sare digestam plenius retulerunt.'

XII Cumque hic facere uellet finem loquendi, subiecit Aurelius Symmachus 'pergin Praetextate eloquio tam dulci de anno quoque edissertare, antequam experiaris molestiam consulentis, siquis forte 25
 de praesentibus ignorat quo ordine uel apud priscos fuerit uel certioribus postea regulis innouatus sit? ad quod discendum ipse mihi uideris audientium animos incitasse de diebus mensi additis disserendo'. tum ille eodem ductu orandi reliqua contexuit 30

---

5 quem *B'* memini me *b* retulisse (*P*) 7 aestimatione
p 8 significare *om.* *P* 9 saturo *P'* 12 et — pararentur *om.* *P* 15 commercioem *B'* 16 tantum *Veneta*: tamen *BP* 18 XIII *kl BP* factum *B* 19 assertionibus hoc *P*
 20 n in mensium in *ras.* in *P* C *om.* *B* 23 symmachus *P*
 24 annoq. | edissertare *B* ediffitare *P* 28 dicendum *B*
 audientum *B* 30 contextit *P*

‘Anni certus modus apud solos semper Aegyptios 2
fuit. aliarum gentium dispari numero pari errore
nutabat et ut contentus sim referendo paucarum
morem regionum, Arcades annum suum tribus men-
sibus explicabant, Acarnanes sex, Graeci reliqui tre-
centis quinquaginta quattuor diebus annum proprium
computabant. non igitur mirum in hac uarietate 3
Romanos quoque olim auctore Romulo annum suum
decem habuisse mensibus ordinatum, qui annus in-
cipiebat a Martio et conficiebatur diebus trecentis
quattuor, ut sex quidem menses id est Aprilis Iu-
nius Sextilis September Nouember December trice-
num essent dierum, quattuor uero Martius Maius
Quintilis October tricenis et singulis expedirent,
qui hodieque septimanas habent Nonas, ceteri quin-
tanas. septimanas autem habentibus ab Idbus re-
uertebantur Kalendae ad diem septimum decimum,
uerum habentibus quintanas ad octauum decimum
remeabat initium Kalendarum.

Haec fuit Romuli ordinatio, qui primum anni 5
mensem genitori suo Marti dicauit. quem mensem
anni primum fuisse uel ex hoc maxime probatur
quod ab ipso Quintilis quintus est et deinceps pro
numero nominabantur. huius etiam prima die ignem 6
nouum Vestae aris accendebant, ut incipiente anno
cura denuo seruandi nouati ignis inciperet. eodem
quoque ingrediente mense tam in regia curiisque
atque flaminum domibus laureae ueteres nouis lau-
reis mutabantur. eodem quoque mense et publice
et priuatim ad Annam Perennam sacrificatum itur,
ut annare perennareque commode liceat. hoc mense 7
mercedes exsoluebant magistris quas completus an-
nus deberi fecit, comitia auspicabantur, uectigalia
locabant, et seruis cenas adponebant matronae,

---

1 egyptios *P*   2 gentium pari *P'*   3 contemptus *B'*
6 quinqua quattuor *B'*   10 marcio *P*   31 pannareq. | *P*
commodo *B*   33 uectigalia *B*   34 cenae apponebant *P*

ut domini Saturnalibus: illae ut principio anni ad promptum obsequium honore seruos inuitarent, hi quia gratiam perfecti operis exsoluerent.

- 8 Secundum mensem nominauit Aprilem, ut quidam putant cum adspiratione quasi Aphrilem, a spuma quam Graeci ἀφρόν uocant, unde orta Venus creditur. et hanc Romuli asserunt fuisse rationem ut primum quidem mensem a patre suo Marte, secundum ab Aeneae matre Venere nominaret, et hi potissimum anni principia seruarent a quibus¹⁰ esset Romani nominis origo, cum hodieque in sacris Martem patrem, Venerem genetricem uocemus.
- 9 alii putant Romulum uel altiore prudentia uel certumini prouidentia ita primos ordinasse menses ut, cum praecedens Marti esset dicatus deo plerumque¹⁵ hominum necatori, ut Homerus naturae conscius ait
 Ἄρης Ἄρης βοτολογία μαιφόνε τεχέσιβλητα
 secundus Veneri dicaretur, quae uim eius quasi benefica leniret. nam et in duodecim zodiaci signis, quorum certa certorum numinum domicilia creduntur, cum primum signum Aries Marti assignatus²⁰ sit, sequens mox Venerem, id est Taurus, accepit. et rursus e regione Scorpius ita diuisus est ut deo esset utrique communis. nec aestimatur ratione caelesti carere ipsa diuisio, siquidem aculeo uelut potentissimo telo pars armata posterior domicilium Martis est, priorem uero partem, cui Ζυγός apud Graecos nomen est, nos Libram uocamus, Venus accepit quae uelut iugo concordiae iungit matrimonia amicis²⁵que componit. sed CINGIVS in eo libro quem de FASTIS reliquit ait imperite quosdam opinari

4 nominaū B 5 putat P aspiratione (P) 6 gece
 P afron BP 7 fuisse asserunt P 12 genetricem P

13 uel certi nominis | prudentia add. B^m 17 ΤΕΙΧΕΣΙΒΛΗΤΑ
 P 19 zodoaci P' 21 assignatum B, assignatus P 26
 telo praeter o in ras. in P 27 uero in ras. in P ΖΥΓΟΣ
 P, ΖΥΓΟΣ (ante cui add.) b 31 festus P

Aprilem mensem antiquos a Venere dixisse, cum nullus dies festus nullumque sacrificium insigne Veneri per hunc mensem a maioribus institutum sit, sed ne in
 5 carminibus quidem Saliorum Veneris ulla ut ceterorum caelestium laus celebretur. Cingio etiam VARRO consentit adfirmans nomen
 10 Veneris ne sub regibus quidem apud Romanos uel Latinum uel Graecum fuisse et
 ideo non potuisse mensem a Venere nominari. sed cum fere ante aequinoctium uernum triste
 14 sit caelum et nubibus obductum, sed et mare nauigantibus clausum, terrae etiam ipsae aut aqua aut pruina aut niuib.
 15 id est hoc mense aperiantur, arbores quoque nec minus cetera quae continet terra aperire se in germen incipiant: ab his omnibus mensem Aprilem dici merito credendum est, quasi Aperilem sicut apud Athenienses ἀνθεστηριων idem mensis uocatur ab
 20 eo quod hoc tempore cuncta florescant. non tamen negat VERRIVS FLACCVS hoc die postea constitutum ut matronae Veneris sacrum facerent, cuius rei causam, quia huic loco non conuenit, praetereundum est.
 25 Maium Romulus tertium posuit. de cuius nomine inter auctores lata dissensio est. nam FVLVIVS NOBILIOR in FASTIS quos in aede Herculis Musarum posuit Romulum dicit postquam populum in maiores iunioresque diuisit, ut
 30 altera pars consilio altera armis rem pu-

6 celebraretur b 7 cangio ut uid. P' affirmant P
 8 regulis P quidem romanorum uel P 9 gēcū P' 10
 mentem ni fallor B' 11 uer*|nū P (etiam r in ras.) in P
 13 *clauū P 14 niuib. Veneta: nubib. BP ctegatur
 P uerno* P 16 cētera om. P' 19 ANTECTEPIQN**
 in ras. in P 21 hodie postea P 23 causa P praeter-
 eunda p, praetereundam aut praetereundum P 26 fluuius
 B' 27 posterior e in qde in ras. in P 30 altera* armis P

- blicam tueretur, in honorem utriusque partis hunc Maium, sequentem Iunium mens-
 17 sem uocasse. sunt qui hunc mensem ad nostros
 fastos a Tusculanis transisse commemorent, apud
 quos nunc quoque uocatur deus Maius, qui est
 Iuppiter, a magnitudine scilicet ac maiestate dictus.
 18 CINGIVS mensem nominatum putat a Maia
 quam Vulcani dicit uxorem, argumentoque
 utitur quod flamen Vulcanalis Kalendis
 Maiis huic deae rem diuinam facit. sed PISO
 uxorem Vulcani Maiestam non Maiam dicit
 19 uocari. contendunt alii Maiam Mercurii matrem
 mensi nomen dedisse, hinc maxime probantes quod
 hoc mense mercatores omnes Maiæ pariter Mercu-
 20 rioque sacrificant. adfirmant quidam, quibus CORNE- 15
 LIVS LABEO consentit, hanc Maiam cui mense
 Maio res diuina celebratur terram esse hoc
 adeptam nomen a magnitudine, sicut et
 Mater Magna in sacris uocatur adsertionem-
 que aestimationis suae etiam hinc colligunt quod 20
 sus praegnans ei mactatur, quae hostia pro-
 pria est terrae. et Mercurium ideo illi in
 sacris adiungi dicunt quia uox nascenti
 homini terrae contactu datur, scimus autem
 21 Mercurium uocis et sermonis potentem. auctor est 25
 CORNELIVS LABEO huic Maiæ id est terrae ae-
 dem Kalendis Maiis dedicatam sub nomine
 Bonae Deae et eandem esse Bonam Deam
 et terram ex ipso ritu occultiore sacrorum
 doceri posse confirmat. hanc eandem Bonam 30
 deam Faunamque et Opem et Fatuam pon-

1 utriusq. B' 2 mensem om. P 3 uocasse sunt qui hunc
 mensem om. B 7 post mensem add. maium b 10 mai
 P, maias B 14 mercuroq. P 16 hanc Maiam om. P
 19 in sacris om. P assertionemque P 21 eo (sed primi-
 tus fuisse uid. ei) P 22 n in in in ras. in B 24 *datur
 P 26 id est terrae om. P 27 mai P 31 deam om. B
 faunâq. * e P, deinde t add. P² et ante opem om. B fa
 in fatuâ in ras. in P, fatiam B'

tificum libris indigitari: Bonam quod om-22
 nium nobis ad uictum bonorum causa est,
 Faunam quod omni usui animantium fauet,
 Opem quod ipsius auxilio uita constat, Fa-
 5 tuam a fando quod, ut supra diximus, infantes
 partu editi non prius uocem edunt quam
 attigerint terram. sunt qui dicant hanc deam 23
 potentiam habere Iunonis ideoque regale sceptrum
 in sinistra manu ei additum. eandem alii Proser-
 10 pinam credunt, porcaque ei rem diuinam fieri, quia
 segetem quam Ceres mortalibus tribuit porca de-
 pasta est. alii *Χθονίαν Ἐκάτην*, Boeotii Semelam
 credunt. nec non eandem Fauni filiam dicunt ob-24
 stitisseque uoluntati patris in amorem suum lapsi,
 15 ut et uirga myrtea ab eo uerberaretur, cum desi-
 derio patris nec uino ab eodem pressa cessisset.
 transfigurasse se tamen in serpentem pater creditur
 et coisse cum filia. horum omnium haec proferun-25
 tur indicia quod uirgam myrteam in templo haberi
 20 nefas sit, quod super caput eius extendatur uitis
 qua maxime eam pater decipere temptauit, quod
 uinum in templum eius non suo nomine soleat in-
 ferri sed uas in quo uinum inditum est mellarium
 nominetur et uinum lac nuncupetur, serpentesque
 25 in templo eius nec terrentes nec timentes indiffe-
 renter appareant. quidam Medeam putant, quod 26
 in aedem eius omne genus herbarum sit ex quibus
 antistites dant plerumque medicinas et quod tem-
 plum eius uirum introire non liceat propter iniuriam
 30 quam ab ingrato uiro Iasone perpressa est. haec 27

1 indicari P   5 & supra B'   6 editu B'   *quā P
 7 dicunt (dici in ras.: prima litt. fuit p) P   8 regule ut
 uid. B'   Sceptrum regale P   10 dinā B'   11 cereris B'
 12 EKATHN** | P, HKATHN B   BEEOTI B, boetj' (jī in
 ras.) P cf. Litt. Centralbl. 1867 p. 1082   15 mirtea P   17
 v in creditur in ras. in P   19 mirteā P   21 eā in ras. in
 P   25 indifferenter om. P   27 sit om. B'   28 ple-rum-
 que P   29 ui**rum B   30 integrato P'

- apud Graecos ἡ θεὸς γυναικεία dicitur, quam VARRO
 Fauni filiam tradit adeo pudicam ut extra
 γυναικωνίτιν numquam sit egressa nec no-
 men eius in publico fuerit auditum nec ui-
 rum umquam uiderit uel a uiro uisa sit,⁵
 propter quod nec uir templum eius ingre-
 ditur. unde et mulieres in Italia sacro
 28 Herculis non licet interesse, quod Herculi
 cum boues Geryonis per agros Italiae du-
 ceret, sitiienti respondit mulier aquam se
 non posse praestare, quod feminarum deae
 celebraretur dies nec ex eo apparatu uiris
 gustare fas esset. propter quod Hercules
 facturus sacrum detestatus est praesen-
 tiam feminarum et Potitio ac Pinario sa-
 15 crorum custodibus iussit ne mulierem in-
 29 teresse permitterent. ecce occasio nominis,
 quo Maiam eandem esse et terram et Bonam Deam
 diximus, coegit nos de Bona Dea quaecumque
 comperimus protulisse.³⁰
 30 Iunius Maium sequitur aut ex parte populi,
 ut supra diximus, nominatus aut ut CINGIVS arbitra-
 tur quod Iunonius apud Latinos ante uoci-
 tatus diuque apud Aricinos Praenestinos-
 que hac appellatione in fastos relatus sit²⁵
 adeo ut, sicut NISVS in COMMENTARIIS FASTORVM
 dicit apud maiores quoque nostros haec
 appellatio mensis diu manserit sed post
 detritis quibusdam litteris ex Iunonio Iu-
 nius dictus sit. nam et aedes Iunoni Mo-
 31 netae Kalend. Iuniis dedicata est. non nulli

1 H Gudianus: om. B, O P   TYNAIKEIA B   2 *** tra-
 dit P   3 TYNAIKΩNITIN B   5 uiderit nec P   9 gerionif
 B, gerronif P   11 diē B'   15 potio P   18 q̄ maiā P,
 quomam B   *esse P   et ante bonam om. B'   19 dea
 in ras. (pr̄ma litt. uid. fuisse τ) P   20 lisse in ptulisse in
 ras. in P   25 apellatione B

putauerunt Iunium mensem a Iunio Bruto qui primus Romae consul factus est nominatum, quod hoc mense id est Kalendis Iuniis pulso Tarquinio sacrum Carnae deae in Caelio monte uoti reus fecerit. hanc deam uitalibus humanis praeesse credunt. ab ea denique petitur ut iecinora et corda quaeque sunt intrinsecus uiscera salua conseruet: et quia cordis beneficio, cuius dissimulatione brutus habebatur, idoneus emendationi publici status extitit, hanc deam quae uitalibus praeest templo sacrauit. cui pulte fabacia et larido sacrificatur, quod his maxime rebus uires corporis roborentur. nam et Kalendae Iuniae fabariae uulgo uocantur, quia hoc mense adultae fabae diuinis rebus adhibentur.

Sequitur Iulius qui, cum secundum Romuli ordinationem Martio anni tenente principium Quintilis a numero uocaretur, nihilo minus tamen etiam post praepositos a Numa Ianuarium ac Februarium retinuit nomen, cum non uideretur iam quintus esse sed septimus. sed postea in honorem Iulii Caesaris dictatoris legem ferente M. Antonio M. filio consule Iulius appellatus est, quod hoc mense a. d. quartum Idus Quintiles Iulius procreatus sit. Augustus deinde est qui Sextilis antea uocabatur donec honori Augusti daretur ex senatus consulto cuius uerba subieci cum imperator Caesar Augustus mense Sextili et primum consulatum inierit et triumphos tres in urbem intulerit et ex Ianiculo legiones deductae secutaeque sint eius auspicia ac fidem sed et Aegyptus hoc mense in potestatem populi Romani redacta sit finisque hoc mense bellis

4 celio B 9 emendatione B extitit P 11 i in
 larido inducta in B 13 uocant B 21 dictatores P
 marco BP marci P, marti B 22 a. d.] ad BP 23
 quintilis B 24 ante P uocatus est p, uocatur P 25
 consultu B 27 ierit P 29 amculo (m in ras.) B
 sequutaeque sunt P 30 egyptus P 32 mensi B

ciuilibus inpositus sit atque ob has causas hic mensis huic imperio felicissimus sit ac fuerit, placere senatui ut hic mensis Augustus appelletur: item plebiscitum factum ob eandem rem Sexto Pacuio tribuno plebem rogante. 5

- 36 Mensis September principalem sui retinet appellationem: quem Germanici appellatione, Octobrem uero suo nomine Domitianus inuaserat.
37 sed ubi infaustum uocabulum ex omni aere uel saxo placuit eradi, menses quoque usurpatione tyrannicae 10 appellationis exuti sunt: cautio postea principum ceterorum diri ominis infausta uitantium mensibus a Septembri usque ad Decembrem prisca nomina reseruauit.

- 38 Haec fuit a Romulo annua ordinata dimensio 15 qui, sicut iam supra diximus, annum decem mensium, dierum uero quattuor et trecentorum habendum esse constituit mensesque ita disposuit ut quattuor ex his tricenos singulos, sex uero tricenos haberent
39 dies. sed cum is numerus neque solis cursui neque 20 lunae rationibus conueniret, non numquam usu ueniebat ut frigus anni aestiuus mensibus et contra calor hiemalibus proueniret, quod ubi contigisset, tantum dierum sine ullo mensis nomine patiebantur absumi quantum ad id anni tempus adduceret quo 25 caeli habitus instanti mensi aptus inueniretur.

XIII Sed secutus Numa, quantum sub caelo rudi et saeculo adhuc impolito solo ingenio magistro comprehendere potuit, uel quia Graecorum obserua-

---

erit

1 inpositus P   3 fu * B   5 pacubio B, pachubio P:
em. Salisburg.   6 retineret B'   7 germanici appellationem
P'   8 domicianus BP   9 in factum B   10 tyrannicae P
11 appellatione B'   12 hominis BP   14 reseruatum B'   16
supra iam (P)   17 dierum P' deinde u * P   18 instituit
P   19 u in ras. in P   20 hic B'P   21 in ras. in P   22 trecentos
P   23 sequutus P   24 o in seculo in ras. in
P   25 quia ut uid. B'

tione forsan instructus est, quinquaginta dies addi-
 dit, ut in trecentos quinquaginta quattuor dies, qui-
 bus duodecim lunae cursus confici credidit, annus
 extenderetur. atque his quinquaginta diebus a se 2
 5 additis adiecit alios sex retractos illis sex mensibus
 qui triginta habebant dies, id est de singulis singu-
 los, factosque quinquaginta et sex dies in duos no-
 uos menses pari ratione diuisit ac de duobus prio- 3
 rem Ianuarium nuncupauit primumque anni esse
 10 uoluit, tamquam bicipitis dei mensem respicientem
 ac prospicientem transacti anni finem futurique prin-
 cipia, secundum dicauit Februo deo, qui lustratio-
 num potens creditur. lustrari autem eo mense ciui-
 tatem necesse erat, quo statuit ut iusta dis Mani-
 15 bus soluerentur. Numae ordinationem finitimi mox 4
 secuti totidem diebus totidemque mensibus ut Pom-
 pilio placuit annum suum computare coeperunt, sed
 hoc solo discrepabant quod menses undetricenum
 tricenique numero alternauerunt. paulo post Nu- 5
 20 ma in honorem imparis numeri, secretum hoc et
 ante Pythagoram parturiente natura, unum adiecit
 diem quem Ianuario dedit, ut tam in anno quam in
 mensibus singulis praeter unum Februarium impar
 numerus seruaretur. nam quia duodecim menses, si
 25 singuli aut pari aut impari numero putarentur, con-
 summationem parem facerent, unus pari numero in-
 stitutus uniuersam putationem imparem fecit. Ianua- 6
 rius igitur Aprilis Iunius Sextilis September Nouem-
 ber December undetricenis censebantur diebus et
 30 quintanas Nonas habebant, ac post Idus in omnibus
 a. d. septimum decimum Kalendas computabatur.

1 dies addidit | *praeter* dit in *ras.* in *P* 2 ut in ^{os} CCC
^a L. add. *Pm* ^{or} IIII in *ras.* in *P* post quinquaginta add. & *B*
 quattuor ut uid. *B'* 6 habeant *B'* 7 factos quia *P'*
 factosque *B'* 8 or in priorem in *ras.* in *P* 11 futuri *P*
 principio *B'* 16 mensibus *om.* *P'* 18 undetricenum
bP: unde *B* 23 februarium *B'P* 31 a. d.] ad *BP*

- 7 Martius uero Maius Quintilis et October dies trice-
nos singulos possidebant. Nonae in his septimanae
erant similiterque post Idus decem et septem dies
in singulis usque ad sequentes Kalendas putabantur,
sed solus Februarius uiginti et octo retinuit dies 5
quasi inferis et deminutio et par numerus conueni-
ret. cum ergo Romani ex hac distributione Pompe-
lii ad lunae cursum sicut Graeci annum proprium
computarent, necessario et intercalarem mensem in-
stituerunt more Graecorum. nam et Graeci cum 10
animaduertent temere se trecentis quinquaginta
quattuor diebus ordinasse annum — quoniam appa-
reret de solis cursu, qui trecentis sexaginta quinque
diebus et quadrante zodiacum conficit, deesse anno
suo undecim dies et quadrantem — intercalares stata 15
ratione commenti sunt, ita ut octauo quoque anno
nonaginta dies, ex quibus tres menses tricenum
10 dierum composuerunt, intercalarent. id Graeci fe-
cerunt, quoniam erat operosum atque difficile omni-
bus annis undecim dies et quadrantem intercalare. 20
itaque maluerunt hunc numerum octies multiplicare,
et nonaginta dies, qui nascuntur si quadrans cum
diebus undecim octies componatur, inserere in tres
menses, ut diximus, distribuendos. hos dies *ὡσερ-*
βαίνοντες, menses uero *ἐμβολίμους* appellabant. 25
11 hunc ergo ordinem Romanis quoque imitari placuit,
sed frustra, quippe fugit eos diem unum, sicut su-
pra admonuimus, additum a se ad Graecum nume-
rum in honorem imparis numeri. ea re per octen-
nium conuenire numerus atque ordo non poterat. 30

---

3 decem & septem b: decem septemque p, decem septem
BP 5 february BP 6 diminutio b 9 constituerunt B
10 cū in ras. in B 11 tricentis sexaginta B' 15 *un-
decim P intercalares B 18 intercalarent B 19
operosum erat P 20 intercalare P, intercalare B' 24
ΠΕΡΒΑΙΝΟΝΤΑΣ B 25 ΕΜΒΟΛΙΜΟΥΣ P 27 unum
diem P 28 ammonitum P a se B: esse P 29 in-
paris B

sed nondum hoc errore comperto per octo annos 12
 nonaginta quasi superfundendos Graecorum exemplo
 computabant dies alternisque annos binis et uicenos,
 alternis ternos uicenosque intercalantes expensabant
 5 intercalationibus quattuor. sed octauo quoque anno
 intercalares octo affluebant dies ex singulis quibus
 uertentis anni numerum apud Romanos super Grae-
 cum abundasse iam diximus. hoc quoque errore iam 13
 cognito haec species emendationis inducta est. ter-
 10 tio quoque octennio ita intercalandos dispensabant
 dies, ut non nonaginta sed sexaginta sex interca-
 larent compensatis uiginti et quattuor diebus pro
 illis qui per totidem annos supra Graecorum nume-
 rum creuerant. omni autem intercalationi mensis 14
 15 Februarii deputatus est quoniam is ultimus anni
 erat, quod etiam ipsum de Graecorum imitatione
 faciebant. nam et illi ultimo anni sui mensi
 superfluos interserebant dies, ut refert GLAV-
 CIPPVS qui DE SACRIS ATHENIENSIVM scripsit. ue-
 20 rum una re a Graecis differebant. nam illi confecto 15
 ultimo mense, Romani non confecto Febuario sed
 post uicesimum et tertium eius diem intercalabant
 terminalibus scilicet iam peractis. deinde reliquos
 Februarii mensis dies, qui erant quinque, post in-
 25 tercalationem subiungebant, credo uetere religionis
 suae more, ut Februarium omni modo Martius con-
 sequeretur. sed cum saepe eueniret ut nundinae 16
 modo in anni principem diem, modo in Nonas ca-

---

2 exemplo *om. P'* 4 et uicenos *P* intercalantes *P*
 5 intercalationibus *P* 6 intercalares *P* 7 uertentis * *
B 7 ro in romanis *in ras. in P* 8 habuisse *P* 10 quoque
P' octennio *P* intercalandos *BP* 11 LXVII *B* 12
 compensant[ur] ut uid. *B'* 14 omnia ut uid. *P'* 15 febra-
 rius *B'* 16 graecorum *P'* 19 scribit *P* 21 ultimo *om. P*
 22 diem eius (*P*) intercalabant *BP* 23 terminalibus —
 peractis *om. P* 24 february *B'* erat *B'* 26 febra-
 rium *B'P* 28 modo post nundinae *om. P'* modo in nonas
om. P' caederent *B*

derent — utrumque autem perniciosum rei publicae putabatur — remedium quo hoc auerteretur excogitatum est, quod aperiemus si prius ostenderimus cur nundinae uel primis Kalendis uel Nonis omnibus
 17 cauebantur. nam quotiens incipiente anno dies 5
 coepit qui addictus est nundinis, omnis ille annus infaustis casibus luctuosus fuit maximeque Lepidiano
 18 tumultu opinio ista firmata est. Nonis autem conuentus uniuersae multitudinis uitandus existimabatur, quoniam populus Romanus exactis etiam regibus 10
 diem hunc Nonarum maxime celebrabat quem natalem Seruii Tullii existimabat quia, cum incertum esset quo mense Seruius Tullius natus fuisset, Nonis tamen natum esse constaret, omnes Nonas celebri
 19 notitia frequentabat: ueritos ergo qui diebus prae- 15
 erant, nequid nundinis collecta uniuersitas ob desiderium regis nouaret, cauisse ut Nonae a nundinis
 19 segregarentur. unde dies ille, quo abundare annum diximus, eorum est permissus arbitrio qui fastis praeerant, uti, cum uellent, intercalaretur, dum modo 20
 eum in medio Terminaliorum uel mensis intercalaris ita locarent, ut a suspecto die celebritatem auerteret nundinarum. atque hoc est quod quidam ueterum retulerunt non solum mensem apud Romanos uerum
 20 etiam diem intercalarem fuisse. quando autem pri- 25
 mum intercalatum sit uarie refertur. et MACER quidem LICINIUS eius rei originem Romulo assignat. ANTIAS LIBRO SECVNDO Numam Pompilium sacrorum causa id inuenisse contendit. IUVENS Seruium Tullium regem primum in- 30

2 o in excogitatum in ras. in P 3 aperimus B' primus
 B 4 calendis P 5 quoties B 6 additus B' 9 existimabatur P
 11 celebrabant P 12 existimabant P 15 celebrabant P
 ueritos B 18 dies om. P habundare P
 19 a in fastis in ras. in P 20 intercalaretur P 21 intercalaris BP
 22 auerteretur p 23 quidam om. B' 25 intercalarem P
 primo intercalatum P 27 ordinem P
 30 intercalasse P

tercalasse commemorat, a quo et nundinas institutas VARRONI placet. TVDITANVS refert²¹ LIBRO TERTIO MAGISTRATVVM decem uiros, qui decem tabulis duas addiderunt, de intercalando⁵ populum rogasse. CASSIVS eosdem scribit auctores. FVLVIVS autem id egisse M'. Acilium consulem dicit ab urbe condita anno quingentesimo sexagesimo secundo, inito mox bello Aetolico. sed hoc arguit VARRO scribendo anti-¹⁰ quissimam legem fuisse incisam in columna aerea a L. Pinario et Furio consulibus, cui mensis intercalaris adscribitur. haec de intercalandi principio satis relata sunt.

Verum fuit tempus cum propter superstitionem XIII¹ intercalatio omnis omissa est, non numquam uero per gratiam sacerdotum, qui publicanis proferri uel imminui consulto anni dies uolebant, modo auctio modo retractio dierum proueniebat et sub specie obseruationis emergebat maior confusionis occasio. sed² postea C. Caesar omnem hanc inconstantiam temporum uagam adhuc et incertam in ordinem statae definitionis coegit adnitente sibi M. Flauio scriba, qui scriptos dies singulos ita ad dictatorem retulit ut et ordo eorum inueniri facillime posset et inuento³ certus status perseueraret. ergo C. Caesar exordium nouae ordinationis initurus dies omnes qui adhuc confusionem poterant facere consumpsit eaque re factum est ut annus confusionis ultimus in quadringentos quadraginta tres dies protenderetur. post hoc

2 tutidianus P, tutid'anus B 5 eodem B' 6 M'. Acilium Ianius: marcum P, martiū B 9 aetolico sed hunc P 10 in * P 11 lucio BP ponario B' funio P 12 mensis Zeunus: mentio BP intercalaris P intercalandi P 13 sint P 15 intercalatio P amissa B' 16 publicanus B' 17 modo auctio om. B' 20 gaius BP 22 marco BP 24 f+acillime (uid. fuisse l) B 25 gaius BP 28 annos confusiones ut uid. B' quadragintus P 29 deef P' protenderetur (ult. e in ras.) P

imitatus Aegyptios solos diuinarum rerum omnium
 conscios ad numerum solis, qui diebus tricenis sex-
 aginta quinque et quadrante cursum conficit, annum
 4 dirigere contendit. nam sicut lunaris annus mensis
 est, quia luna paulo minus quam mensem in zodiaci 5
 circumitione consumit, ita solis annus hoc dierum
 numero colligendus est quem peragit dum ad id
 signum se denuo uertit ex quo digressus est, unde
 annus uertens uocatur et habetur magnus, cum lu-
 5 nae annus brevis putetur. horum Vergilius utrum- 10
 que complexus est

interea magnum sol circumuoluitur annum.

hinc et ATRIVS CAPITO annum a circuitu tem-
 poris putat dictum, quia ueteres AN pro
 CIRCVM ponere solebant, ut CATO in ORIGINI- 15
 BVS: oratorum an terminum, id est circum
 terminum, et ambire dicitur pro circumire.
 6 Iulius ergo Caesar decem dies obseruationi ueteri
 super adiecit, ut annum trecenti sexaginta quinque
 dies, quibus sol lustrat zodiacum, efficerent, et ne 20
 quadrans deesset, statuit ut quarto quoque anno sa-
 cerdotes, qui curabant mensibus ac diebus, unum
 intercalarent diem, eo scilicet mense ac loco quo
 etiam apud ueteres mensis intercalabatur id est ante
 quinque ultimos Februarii mensis dies, idque bis- 25
 7 sextum censuit nominandum. dies autem decem,

12 Aen. III 284 16 p. 30, 8 Iordan.

1 mitatus B' egyptios P 2 singulis post diebus add.
 P trecentis P, trecentis B 5 qui * (fuit a) B, a luna add. b
 6 hoc b, his B 7 id in ras. in B 9 habetur P 10
 uergilius P: uirgilius b, uirgilium B 12 annum B: orbem
 P 13 et ab eius P, aetateius B, & ab eius b capito B:
 capite bP 15 ponere conuerunt (P) 16 orator P am
 P' 18 ergo B: igitur P 19 tricenti B 20 zodiacum
 lustrat P ut ne B 22 diebus * * * * * unum P 23
 * eo P 24 intercalabatur P 25 february P mensis B'

quos ab eo additos diximus, hac ordinatione distribuit. in Ianuarium et Sextilem et Decembrem binos dies inseruit, in Aprilem autem Iunium Septembrem Nouembrem singulos, sed neque mensi Februario
 5 addidit diem, ne deum inferum religio immutaretur, et Martio Maio Quintili Octobri seruauit pristinum statum, quod satis pleno erant numero, id est di-
 rum singulorum tricenorumque. ideo et septimanas 8 habent Nonas, sicut Numa constituit, quia nihil in
 10 his Iulius mutauit: sed Ianuarius Sextilis December, quibus Caesar binos dies addidit, licet tricenos singulos habere post Caesarem coeperint, quintanas tamen habent Nonas, et ab Idibus illis sequentes
 Kalendae in undeicesimum reuertuntur, quia Caesar
 15 quos addidit dies neque ante Nonas neque ante Idus inserere uoluit, ne Nonarum aut Iduum religionem, quae stato erat die, nouella comperendinatione corrumpere. sed nec post Idus mox uoluit 9
 inserere, ne feriarum quarumque uiolaretur indictio,
 20 sed peractis cuiusque mensis feriis locum diebus aduenis fecit. et Ianuario quidem dies quos dicimus quartum et tertium Kalendas Februarias dedit, Aprili sextum Kalendas Maias, Iunio tertium Kalendas Iulias, Augusto quartum et tertium Kalendas Sep-
 25 tembres, Septembri tertium Kalendas Octobres, Nouembri tertium Kalendas Decembres, Decembri uero quartum et tertium Kalendas Ianuarias. ita factum 10
 est ut, cum omnes hi menses quibus dies addidit, ante hanc ordinationem habuissent mensis sequentis
 30 Kalendas ad septimum decimum reuertentes, postea ex augmento additorum dierum hi qui duos accepe-

4 & nouembrem *b* februario *B'* 5 deum infero *B*,
 deo infero *b* mutaretur *P'* 8 tricennorumq. *B* 10
 ianuarium *B'* sext in sextilis in *ras. deinde & in P* 12
 coeperit *P'* 13 nonas *om. P* 14 in *om. BP* 16 ne
 norum *B'* idium *B'* 17 erant *P* 21 dies *om. P* 22
 februarial *B'P* aprilis *B'* 24 tertium et quartum *B'*
 25—27 kt *P* 29 sequentes *B* 31 augmento *B*

- runt ad nonum decimum, qui uero unum, ad octauum decimum haberent reditum Kalendarum. feriarum tamen cuiusque mensis ordo seruatus est. nam sicui fere tertius ab Idibus dies festus aut feriatus fuit et tunc a. d. sextum decimum dicebatur, etiam⁵ post augmentum dierum eadem religio seruata est, ut tertio ab Idibus die celebraretur, licet ab incremento non iam a. d. sextum decimum Kalendas sed a. d. septimum decimum, si unus; a. d. octauum¹⁰ decimum, si duo sunt additi, diceretur. nam ideo nouos dies circa finem cuiusque mensis inseruit, ubi finem omnium quae in mense erant repperit feriarum, adiectosque omnes a se dies fastos notauit, ut maiorem daret actionibus libertatem, et non solum nullum nefastum sed nec comitiales quemquam de¹⁵ adiectis diebus instituit, ne ambitionem magistratuum augeret adiectio. sic annum ciuilem Caesar habitis ad lunam dimensionibus constitutum edicto palam posito publicauit et [error] huc usque stare potuisset, ni sacerdotes sibi errorem nouum ex ipsa emenda-²⁰ tione fecissent. nam cum oporteret diem qui ex quadrantibus confit quarto quoque anno confecto antequam quintus inciperet intercalare, illi quarto²⁵ non peracto sed incipiente intercalabant. hic error sex et triginta annis permansit, quibus annis intercalati sunt dies duodecim cum debuerint intercalari nouem. sed hunc quoque errorem sero deprehensum correxit Augustus, qui annos duodecim sine intercalari die transigi iussit, ut illi tres dies qui per annos triginta et sex uitio sacerdotalis festinationis³⁰

---

2 kalendarem *B'* 4 ferre *B* tertium *B'* 5 ad
BP 6 religio * *P* referuata *B* 7 idus *B* 8 ad *BP*
 9 ad *P*, a *B* septimum decimum *P*: septimum *B* ad *P*,
 aut ad *B* 10 decimū * si (etiam f in ras.) *P* additi
 sunt *P* dicetur *b* 13 omnes *om. P* 14 maiores *B* 16
 onem in ambitionem in ras. in *P* 18 lunam *BP* 19 er-
 ror deleti hic usque *B'* 25 intercalandi *B'* 26 inter-
 calari *B* 28 annus *B'*

excreuerant sequentibus annis duodecim nullo die
intercalato deuorarentur. post hoc unum diem se- 15
cundum ordinationem Caesaris quinto quoque anno
incipiente intercalari iussit et omnem hunc ordinem
5 aerae tabulae ad aeternam custodiam incisione
mandauit.

Tunc Horus 'dies quidem hic' inquit 'inter-XV
calaris antequam quintus annus incipiat inserendus
cum Aegypti matris artium ratione consentit, sed
10 nihil in illorum mensibus explicandis uidetur ope-
rosus, quos tricenum dierum omnes habent, eoque
explicitis duodecim mensibus id est trecentis sexa-
ginta diebus exactis tunc inter Augustum atque Sep-
tembrem reliquos quinque dies anno suo reddunt, ad-
15 nectentes quarto quoque anno exacto intercalarem,
qui ex quadrantibus confit. at hic non a primo in 2
ultimum mensis diem ad incrementum continuum
numerus accedit, sed post Kalendas dirigitur in No-
nas. inde ad quasdam Idus deflecti audio, post rur-
20 sus ni fallor, immo ut nunc quoque retulisti, in
sequentes Kalendas. quae omnia quid sibi uelint 3
scire equidem uellem. nam illud nec consequi posse
me spero ut uocabula comprehendam quae singulis
apud uos diebus adduntur, dum alios fastos uariis-
25 que alios nominibus nuncupatis. nundinas quoque
uestras nescire me fateor: de quibus observatio tam
diligens quam cauta narratur. haec nec mihi eru-
bescendum est ignorare peregrino, a te uero Prae-
textate discere nec ciuem puderet'.

30 Tunc Praetextatus 'non solum tibi' inquit 'Hore, 4
cum sis Aegypto oriundus, sed ne nobis quidem qui-

2 deuoraretur P' 3 incipiente anno (P) 5 aerae B'
7 c in rvas in ras. in B hec P 9 egypti P 10 ope|rū
P 12 duodecim P posterior t in trecentis in ras. in P,
trecentis B' 19 unde P 20 retulisti P 25 f in nuncupa-
tis in ras. in P 27 quam scripsi: tam BP 30 tibi inquit
B, inquit tibi P 31 egypto P.

- bus origo Romana est, erubescendum puto quaerere quod quaesitu dignum omnes ueteres putauerunt. nam de Kalendis Nonis et Idibus deque feriarum uariis obseruationibus innumeros auctores cura quaestionis exercuit et ideo nos quae de his ab omnibus dicta sunt in unum breuiter colligimus. Romulus enim, cum ingenio acri quidem sed agresti statum proprii ordinaret imperii, initium cuiusque mensis ex illo sumebat die quo nouam lunam contigisset uideri. quia non continuo euenit ut eodem die semper appareat, sed modo tardius modo celerius ex certis causis uideri solet, contigit ut, cum tardius apparuit, praecedenti mensi plures dies, aut cum celerius, pauciores darentur, et singulis quibusque mensibus perpetuam numeri legem primus casus addixit. sic factum est ut alii triginta et unum, alii undetriginta sortirentur dies. omnibus tamen mensibus ex die Nonarum Idus nono die repraesentari placuit et inter Idus ac sequentes Kalendas constitutum est sedecim dies esse numerandos. ideo mensis uberior duos illos quibus augebatur dies inter Kalendas suas et Nonas habebat. hinc aliis quintus a Kalendis dies, aliis septimus Nonas facit.
- Caesar tamen, ut supra diximus stata sacra custodiens, nec in illis mensibus quibus binos adiecit dies ordinem uoluit mutare Nonarum, quia peractis totius mensis feriis dies suos rei diuinae cautus inseruit.
- priscis ergo temporibus antequam fasti a Cn. Flauio scriba inuitis Patribus in omnium notitiam proderentur, pontifici minori haec prouincia delegabatur ut nouae lunae primum obseruaret aspectum

4 innumeros *P'* 7 enim *om. B* 13 aut *B* 15 *legem *P* 17 omnibus tam sibi ex die nonarum id est nono *P* 18 die derepresentari *B* 20 sedecim *B'* esse *om. P* 22 habebat *b*: faciebat *ut. uid. B*, habebant *P* 23 alius septimus *B'* 27 ut in inseruit in *ras. in B* 28 GN BP 29
 b; in patrib; in *ras. in P* 30 prudentia *P*, prouincia *B*

uisamque regi sacrificulo nuntiaret. itaque sacrificio 10
 a rege et minore pontifice celebrato idem pontifex
 calata, id est uocata, in Capitolium plebe iuxta
 curiam Calabram, quae casae Romuli proxima est,
 5 quot numero dies a Kalendis ad Nonas superessent
 pronuntiabat, et quintanas quidem dicto quinquies
 uerbo *καλῶ*, septimanas repetito septies praedicabat.
 uerbum autem *καλῶ* Graecum est, id est uoco, et 11
 hunc diem, qui ex his diebus qui calarentur primus
 10 esset, placuit Kalendas uocari. hinc et ipsi cu-
 riae ad quam uocabantur Calabriae nomen datum
 est, et classi, quod omnis in eam populus uocare-
 tur. ideo autem minor pontifex numerum dierum 12
 qui ad Nonas superessent calando prodebat, quod
 15 post nouam lunam oportebat Nonarum die popula-
 res qui in agris essent confluere in urbem acceptu-
 ros causas feriarum a rege sacrorum sciturosque quid
 esset eo mense faciendum. unde quidam hinc No- 13
 nas aestimant dictas quasi nouae initium obserua-
 tionis, uel quod ab eo die semper ad Idus nouem
 20 dies putentur, sicut apud Tuscos Nonae plures ha-
 bebantur, quod hi nono quoque die regem suum sa-
 lutabant et de propriis negotiis consulebant.

Iduum porro nomen a Tuscis, apud quos is 14
 25 dies Itis uocatur, sumptum est. Item autem illi
 interpretantur Iouis fiduciam. nam cum Iouem
 accipiamus lucis auctorem, unde et Lucetium Sa-
 lii in carminibus canunt et Cretenses *Δία τὴν*
ἡμέραν uocant, ipsi quoque Romani Diespitrem
 30 appellant ut diei patrem. iure hic dies Iouis fidu- 15
 cia uocatur, cuius lux non finitur cum solis occasu,
 sed splendorem diei et noctem continuat inlustrante

2 id est *ni fallor B* p+ntifex P 3 colata ut uid. b
 11 cala (cale P) in calabre in ras. in P, kalebre B 12 et
 classi — uocaretur om. P 15 v in novā in ras. in P diem
 b populof P 25 dies tif P 26 o in iouif in ras. in P
 27 falio B 28 carmine P 29 ΜΕΡΑΝ P 30 hif B
 32 nocte contineat P illustrante B

- luna, quod semper in plenilunio id est medio mense fieri solet. diem igitur, qui uel nocturnis caret tenebris, Iouis fiduciam Tusco nomine uocauerunt, unde et omnes Idus Iouis ferias obseruandas sanxit
 16 antiquitas. alii putant Idus, quod ea die plena luna⁵ uideatur, a uidendo uidus appellatas, mox litteram v detractam, sicut contra, quod Graeci ἰδέναι dicunt, nos v littera addita uidere dicimus. non nullis placet Idus dictas uocabulo Graeco, ὅλον ἀπὸ τοῦ εἰδούς, quod eo die plenam speciem luna demon-
 10 stret. sunt qui aestiment Idus ab oue Iduli dictas, quam hoc nomine uocant Tusci et omnibus
 17 Idibus Ioui immolatur a flamine. nobis illa ratio nominis uero propior aestimatur ut Idus uocemus
 diem qui diuidit mensem. iduare enim Etrusca¹⁵ lingua diuidere est, unde uidua quasi ualde idua id est ualde diuisa, aut uidua id est a
 18 uiro diuisa. ut autem Idus omnes Ioui ita omnes Kalendas Iunoni tributas et VARRONIS et pontificalis adfirmat auctoritas. quod etiam
 20 Laurentes patriis religionibus seruant, qui et cognomen deae ex caerimoniis addiderunt, Kalendarem Iunonem uocantes, sed et omnibus Kalendis a mense Martio ad Decembrem huic deae Kalenda-
 19 rum die supplicant. Romae quoque Kalendis omni-²⁵ bus, praeter quod pontifex minor in curia Calabram diuinam Iunoni facit, etiam regina sacrorum, id est regis uxor, porcā uel agnam in regia Iunoni immolat. a qua etiam Ianum Iunonium cognominatum diximus, quod illi deo omnis ingres-
 30

1 im B plenī + P, lunio add. p 6 iduf P 10
 post plenam inductum plenam in B demonstrat B 11
 aestimant P ab ioue b 12 uocant om. P 13 iouif im-
 molatur B 14 proprior P 16 al in ualde in ras. in P
 22 addederunt P kalendarem — 24 huic deae add. B^m

24 kalendarem dies supplicant B 25 supplicabant P 27
 iononi B 28 regis om. P 29 iononiū B 30 uocatum P

sus, huic deae cuncti Kalendarum dies videntur ad-
scripti. cum enim initia mensium maiores nostri 20
ab exortu lunae seruauerint, iure Iunoni addixerunt
Kalendas, lunam ac Iunonem eandem putantes: uel
5 quia luna per aerem meat, unde et Graeci lunam
Ἄρτεμιν nuncuparunt id est ἀερότομιν, quod aera
secat, Iuno autem aeris arbitra est, merito initia
mensium, id est Kalendas, huic deae consecrauerunt.

Nec hoc praetermiserim, quod nuptiis copulan- 21
10 dis Kalendas Nonas et Idus religiosas id est deu-
tandas censuerunt. hi enim dies praeter Nonas fe-
riati sunt, feriis autem uim cuiquam fieri piaculare
est, ideo tunc uitantur nuptiae in quibus uis fieri
uirgini uidetur. sed Verrium Flaccum iuris pon-
15 tificii peritissimum dicere solitum refert VARRO, quia
feriis tergere ueteres fossas liceret, no-
uas facere ius non esset, ideo magis uiduis
quam uirginibus idoneas esse ferias ad nu-
bendum. subiciet aliquis: cur ergo Nonis, si fe- 22
20 riatus dies non est, prohibetur celebritas nuptiarum?
huius quoque rei in aperto causa est. nam quia
primus nuptiarum dies uerecundiae datur, postridie
autem nuptam in domo uiri dominium incipere opor-
tet adipisci et rem facere diuinam, omnes autem
25 postriduani dies seu post Kalendas siue post Nonas
Idusue ex aequo atri sunt, ideo et Nonas inhabiles
nuptiis esse dixerunt, ne nupta aut postero die liber-
tatem auspicaretur uxorem aut atro immolaret quo
nefas est sacra celebrari.

30 Sed quia nos ad commemorationem dierum ordo XVI
deduxit, de hoc quoque quod Hori nostri consultatio
continet pauca dicenda sunt. Numa ut in menses 2

1 ascripti P   4 kladal P   5 aerē eat P   6 artemin
BP   epotom corr. in epotomin (sed p est Graeca ᾤ) in B
6 ***aera P   10 nonaf om. P   15 peritissimū* | P   22 dief
om. B   25 postriani B, postridiani (P)   26 inabiles B   31
ori B   nro P'   consultatio * P   32 numi B   in om. P'

- annum, ita in dies mensem quemque distribuit, diesque omnes aut festos aut profestos aut inter-
 tercisos uocauit. festi dis dicati sunt, profesti
 hominibus ob administrandam rem priuatam publi-
 camque concessi, intercisi deorum hominumque
 3 communes sunt. festis insunt sacrificia epulae ludi
 feriae, profestis fasti comitiales comperendini statim
 proeliarum, intercisi in se non in alia diuiduntur:
 illorum enim dierum quibusdam horis fas est, qui-
 busdam fas non est ius dicere. nam cum hostia
 caeditur fari nefas est, inter caesa et porrecta fari
 licet, rursus, cum adoletur non licet. ergo de di-
 uisione festorum et profestorum dierum latius
 disserendum est.
- 4 Sacra celebritas est uel cum sacrificia dis offe- 15
 runt uel cum dies diuinis epulationibus celebratur
 uel cum ludi in honorem aguntur deorum uel cum
 5 feriae obseruantur. feriarum autem publicarum
 genera sunt quattuor. aut enim stativae sunt aut
 conceptivae aut imperativae aut nundinae. 20
 6 et sunt stativae universi populi communes certis
 et constitutis diebus ac mensibus et in fastis sta-
 tis observationibus adnotatae, in quibus praecipue
 seruantur Agonalia Carmentalia Lupercalia.
 conceptivae sunt quae quotannis a magistratibus 25
 uel sacerdotibus concipiuntur in dies uel certos uel
 etiam incertos ut sunt Latinae Sementivae Pa-
 ganalia Compitalia: imperativae sunt quas
 consules uel praetores pro arbitrio potestatis indi-
 cunt. nundinae sunt paganorum itemque rustico- 30
 rum, quibus conveniunt negotiis propriis uel merci-
 7 bus prouisuri. sunt praeterea feriae propriae fami-

4 p. publicāq. | P' 6 ludifere ut uid. B' 7 committia-
 les B' 8 proeliales P' non B' 12 rursus — licet om. P
 de om. B' 13 profectorum B' 16 diu B' 21 & certis
 & B' 22 & in fas statim P' 23 annotatę B' 26 a ante
 sacerdotibus add. b dies certos P

liarum, ut familiae Claudiae uel Aemiliae seu
 Iuliae siue Corneliae et siquas ferias proprias
 quaeque familia ex usu domesticae celebritatis ob-
 seruat. sunt singulorum, uti natalium fulgurumque 8
 5 susceptiones, item funerum atque expiationum. apud
 ueteres quoque qui nominasset Salutem Semo-
 niam Segetiam Tutilinam ferias ob-
 seruabat. item flaminica quotiens tonitrua audisset
 feriata erat donec placasset deos. adfirmabant au- 9
 10 tem sacerdotes pollui ferias, si indictis conceptis-
 que opus aliquod fieret. praeterea regem sacrorum
 flaminesque non licebat uidere feriis opus fieri et
 ideo per praeconem denuntiabant nequid tale agere-
 tur et praecepti neglegens multabatur. praeter mul- 10
 15 tam uero adfirmabatur eum qui talibus diebus in-
 prudens aliquid egisset porco piaculum dare debere,
 prudentem expiare non posse Scaeuola pon-
 tifex adseuerabat sed Vmbro negat eum pollui qui
 opus uel ad deos pertinens sacrorumue causa
 20 fecisset uel aliquid ad urgentem uitae uti-
 litatem respiciens actitasset. SCAEVOLA de- 11
 nique consultus quid feriis agi liceret, respondit quod
 praetermissum noceret. quapropter si bos in spe-
 cum decidisset eumque pater familias adhibitis operis
 25 liberasset, non est uisus ferias polluisse: nec ille qui
 trabem tecti fractam fulciendo ab imminente uindi-
 cauit ruina. unde et MARO omnium disciplinarum 12
 peritus, sciens lauare ouem aut lanae purgandae aut
 scabie curandae gratia, pronuntiavit tunc ouem per
 30 ferias licere mersari, si hoc remedii causa fieret
 balantumque gregem fluuio mersare salubri.

81 Georg. I 272

1 emilię P 7 obseruabant P 8 flāminia P quo-
 ties B 9 affirmabant b 10 conceptisq. **** | P 13
 p̄torē denunciabatur P 15 affirmabatur bP imprudens P
 16 piaculum dari debere B 18 affeuerabat b, affirmabat P
 20 ur|gentem P 23 speculū P 25 illud qui tabem P
 29 scabie Cantabrigiensis: scabię P, scabiae B

adiciendo enim salubri ostendit auertendi morbi gratia tantum modo, non etiam ob lucrum purgandae lanae causa fieri concessum. haec de festis et qui inde nascuntur, qui etiam nefasti uocantur.

Nunc de profestis et qui ex his procedunt loquemur, id est fastis comitialibus comperendinis statis proeliaribus. fasti sunt quibus licet fari praetori tria uerba sollemnia do dico addico. his contrarii sunt nefasti. comitiales sunt quibus cum populo agi licet, et fastis quidem lege agi potest, cum populo non potest, comitialibus utrumque potest; comperendini quibus uadimonium licet dicere; statim qui iudicii causa cum peregrino instituuntur, ut PLAVTVS in CVRCVLIONE

si status condictus cum hoste intercessit dies. hostem nunc more uetere significat peregrinum. proeliales ab iustis non segregauerim, siquidem iusti sunt continui triginta dies quibus exercitui imperato uexillum russi coloris in arce positum est, proeliales autem omnes quibus fas est res repetere uel hostem lacessere. nam cum Latiar, hoc est Latinarum sollemne, concipitur, item diebus Saturnaliorum, sed et cum mundus patet, nefas est proelium sumere: quia nec Latinarum tempore, quo publice quondam indutiae inter populum Romanum Latinosque firmatae sunt, inchoari bellum decebat, nec Saturni festo, qui sine ullo tumulto bellico creditur imperasse, nec patente mundo, quod sacrum Diti patri et Proserpinae dicatum est, meliusque occulsa Plutonis fauce eundum ad proelium putauerunt. unde et VARRO ita scribit mundus cum pa-

1 salubre *P'* 4 nefasti *B* 7 p̄halib; *p*, p̄liab; *P*, proelialib; *B* 8 sollēpnia *P* 14 gurgulione *B*, gurgulione *P* (5) 15 si *om. B* 16 significant *corr. ex* significant *in B* 17 p̄elialef *P*, ploeliaref *B'* a *B* 18 continui *om. P* 20 p̄elialef *P* ref *om. P* 22 sollēpne *P* 23 praelum *P* 24 quod publice *B* 28 potente *ut uid. B'* 30 platonis *B'* praelum *P*

tet, deorum tristium atque inferum quasi
 ianua patet. propterea non modo proelium
 committi, uerum etiam dilectum rei mili-
 taris causa habere ac militem proficisci,
 5 nauim soluere, uxorem liberum quaerendo-
 rum causa ducere religiosum est. uitabant 19
 ueteres ad uiros uocandos etiam dies qui essent no-
 tati rebus aduersis, uitabant etiam feriis sicut
 VARRO in AVGVRVV libris scribit in haec uerba
 10 uiros uocare feriis non oportet: si uocauit,
 piaculum esto. sciendum est tamen eligendi ad 20
 pugnandum diem Romanis tunc fuisse licentiam, si
 ipsi inferrent bellum. at cum exciperent, nullum
 obtitisse diem, quo minus uel salutem suam uel
 15 publicam defenderent dignitatem. quis enim obser-
 uationi locus, cum eligendi facultas non supersit?
 dies autem postriduanos ad omnia maiores nostri 21
 cauendos putarunt, quos etiam atros uelut infausta
 appellatione damnarunt. eosdem tamen non nulli
 20 communes uelut ad emendationem nominis uocita-
 uerunt. horum causam GELLIVS ANNALIUM libro
 quinto decimo et CASSIVS HEMINA HISTORIARVM li-
 bro secundo referunt. anno ab urbe condita tre- 22
 centesimo sexagesimo tertio a tribunis mi-
 25 litum Virginio Manlio Aemilio Postumio col-
 legisque eorum in senatu tractatum, quid
 esset propter quod totiens intra paucos an-
 nos male esset afflicta res publica et ex
 praecepto patrum L. Aquinium haruspice
 30 in senatum uenire iussum religionum requi-
 rendarum gratia dixisse Q. Sulpicium tri- 23
 bunum militum ad Alliam aduersus Gallos

2 praelium P   3 delectum b   5 nauem B   7 nontanti B
 9 scripsit B   10 uacare b   uocauit corr. in uacabit in B
 11 est P   elegendi B'   16 elegendi B'   17 postridianus P
 19 appellatione P'   eiusdē P   20 uocitauerunt P'   22 casius B'
 25 Virginio Manlio Zeunius: uirgilio malio BP   27 toties B
 29 lucium BP   aruspice P   31 quantum BP   32 aduersū P

- pugnaturum rem diuinam dimicandi gratia
 fecisse postridie Idus Quintiles, item apud
 Cremeram multisque aliis temporibus et lo-
 cis post sacrificium die postero celebratum
 24 male cessisse conflictum. tunc patres ius-
 sisse ut ad collegium pontificum de his re-
 ligionibus referretur pontificesque statu-
 isse postridie omnes Kalendas Nonas Idus
 atros dies habendos, ut hi dies neque proe-
 liares neque puri neque comitiales essent. 10
 25 sed et FABIVS MAXIMVS SERVILIANVS pontifex in libro
 duodecimo negat oportere atro die parentare,
 quia tunc quoque Ianum Iouemque praefari
 necesse est, quos nominari atro die non oportet.
 26 ante diem quoque quartum Kalendas uel Nonas uel 15
 Idus tamquam inominalem diem plerique uitant. eius
 obseruationis an religio ulla sit tradita quaeri solet
 sed nos nihil super ea re scriptum inuenimus nisi
 quod Q. CLAVDIVS ANNALIVM quinto cladem illam
 uastissimam pugnae Cannensis factam re- 20
 fert ante diem quartum Nonas Sextiles.
 27 ad rem sane militarem nihil adtinere notat
 VARRO utrum fastus uel nefastus dies sit
 sed ad solas hoc actiones respicere priua-
 28 tas. quod autem nundinas ferias dixi potest argui, 25
 quia TITVS DE FERIIS scribens nundinarum dies
 non inter ferias retulit sed tantum sollem-
 nes uocauit, et quod IVLIVS MODESTVS adfirmat
 Messala augure consulente pontifices, an
 nundinarum Romanarum Nonarumque dies 30
 feriis tenerentur, respondisse eos nundi-
 nas sibi ferias non uideri, et quod TREBATIVS
 in libro primo RELIGIONVM ait nundinis magi-
 stratum posse manu mittere iudiciaque ad-
 29 dicere. sed contra IVLIVS CAESAR sexto decimo 35

9 plialef P   10 neque post puri om. B'   18 | * nichil P
 19 quintuf BP   21 sextulif P   22 attinere (P)   26 nief B'
 27 sollépnief P, sollempnief B   28 modoftuf P'   affirmat P

AVSPICIORVM libro negat nundinis contionem
 aduocari posse, id est cum populo agi, ideo-
 que nundinis Romanorum haberi comitia
 non posse. CORNELIVS etiam LABEO primo FASTO-
 RVM libro nundinis ferias esse pronuntiat.
 causam uero huius uarietatis apud GRANIVM LICI-
 5 NIANVM libro secundo diligens lector inueniet. ait
 enim nundinas Iouis ferias esse, siquidem
 flaminica omnibus nundinis in regia Ioui
 10 arietem soleat immolare, sed lege Horten-
 sia effectum ut fastae essent, uti rustici,
 qui nundinandi causa in urbem ueniebant,
 lites componerent. nefasto enim die prae-
 tori fari non licebat. ergo qui ferias dicunt a 31
 15 mendacio uindicantur patrocínio uetustatis, qui con-
 tra sentiunt aestimatu aetatis quae legem secuta est
 uera depromunt. harum originem quidem Romulo 32
 adsignant, quem communicato regno cum T.
 Tatio sacrificiis et sodalitatibus institutis
 20 nundinas quoque adiecisse commemorant, sicut
 TYDITANVS adfirmat. sed CASSIVS Seruium Tul-
 33 lium fecisse nundinas dicit, ut in urbem ex
 agris conuenirent urbanas rusticasque res
 ordinaturi. GEMINVS ait diem nundinarum
 25 exactis iam regibus coepisse celebrari,
 quia plerique de plebe repetita Seruii Tul-
 lii memoria parentarent ei nundinis. cui
 rei etiam VARRO consentit. RVTILIVS scribit Ro-
 34 manos instituisse nundinas, ut octo quid-
 30 dem diebus in agris rustici opus facerent,
 nono autem die intermisso rure ad merca-
 tum legesque accipiendas Romam uenirent

2 id — in ras. in P 3 habere B' 5 librorum P'
 6 licianū P 7 inuenit & B' 16 aetatis in ras. in P
 sequuta P 18 assignant P rego P' tuto BP 21 tuti-
 dianus P, tutidanus corr. ut uid. ex tutuanus B affirmat
 P 25 cepisse P 26 serui B 27 ei] in P 30 in agris
 om. P'

- et ut scita atque consulta frequentiore populo referrentur, quae trinundino die proposita a singulis atque uniuersis facile noscebantur. unde etiam mos tractus ut leges trinundino die promulgarentur. ea re etiam candidatis usus fuit in comitium nundinis uenire et in colle consistere unde coram possent ab uniuersis uideri. sed haec omnia negligentius haberi coepta et post abolita, postquam internundino etiam ob multitudinem plebis frequentes adesse coeperunt. est etiam Nundina Romanorum dea a nono die nascentium nuncupata, qui lustricus dicitur. est autem lustricus dies quo infantes lustrantur et nomen accipiunt sed is maribus nonus, octauus est feminis.
- 37 Plene ut arbitror anni ac mensium constitutione digesta habet Horus quoque noster quod de dierum uocabulis et obseruatione consuluit. et scire equidem uelim numquid sit quod argutus Niligena et gentis accola numerorum potentis ex hoc ordine Romanae dispensationis inrideat, an Tuscum quoque Tiberim aliquid ex disciplinis suis hausisse consentiat. subiecit Eustathius 'non solum Horus noster, grauis uir et ornatus, sed nec quisquam alius ut aestimo tam futilis posset esse iudicii, qui Romani anni sic ad unguem, ut aiunt, emendatum ordinem non probaret, cui maiorem gratiam et tenax memoria et luculenta oratio referentis adiecit. nec mirum si haec digeries morsum reprehensionis euasit, cui accersita est ab Aegypto postremae correctionis auctoritas.
- 39 nam Iulius Caesar ut siderum motus, de quibus non indoctos libros reliquit, ab Aegyptiis disciplinis hausit, ita hoc quoque ex eadem institutione mu-

7 confitere praeter con in ras. in B 9 & om. P' 10
 ceper P 13 dies lustricus (lustricus P') (P) 14 huius B
 16 hor nō q P deerum P' 17 quidem B 18 niligene
 P' 20 irrideat P tiberim P, thibrim B 22 noster bP:
 inter B graui * f (1 corr. ut uid. ex e) B 25 aiunt P' 26
 cui * P 28 - om. P' 29 egipto P 31 egiptus P 32 mutatus B'

tuatus est ut ad solis cursum finiendi anni tempus
extenderet. Latii uero ueteres incolae, quia nihil
iam tum discere ab Aegypto licebat, ad quam nul-
lus illis commeatus patebat, morem Graeciae in nu-
merandis mensium diebus secuti sunt, ut retrouer-
sum cedente numero ab augmento in diminutionem
computatio resoluta desineret. ita enim nos deci-
mum diem, deinde nonum et postea octauum dicimus,
ut Athenienses *δεκάτην καὶ ἐνάτην φθίνοντος* soliti
sunt dicere. Homerus quoque cum ait

τοῦ μὲν φθίνοντος μηνὸς τοῦ δ' ἱσταμένου,
quid aliud nisi illum *φθίνοντα* dicit cuius paulatim
deficientis supputatio in nomen desinit secuturi et
ἱστάμενον illum qui praecedit numerum successurus
priori in defectum meanti? quod et Homerus uester
Mantuanus, intellegens illud stare dici, ad quod
acceditur, ait

stat sua cuique dies,
extremum diem stare dicens, quasi ad quem per
omnes eatur. idem poeta doctrina ac uerecundia
iuxta nobilis, sciens Romanos ueteres ad lunae cur-
sum et sequentes ad solis anni tempora digessisse,
utriusque saeculi opinioni reuerentiam seruans 'uos'
quoque inquit,
labentem caelo qui ducitis annum,
Liber et alma Ceres
tam lunam quam solem duces anni hac inuocatione
designans.'

11 Od. E 162

18 Aen. X 467

25 Georg. I, 6

3 *egypto* P nullif B' 4 *greciæ* P 5 *sequenti* P 7
nol * *decimū* * P 8 *octauum decimū* B' 9 ENATHN
BP ΦΕΙΝΟΝΤΟC P, ΦΘΙΝΟΝΤΟC (*hoc certe fuisse uid.*)
corr. in ΦΕΝΟΝΤΟC B 11 ΤΟΥ P ΦΕΙΝΟΝΤΟC P et
(*sed l. crasu*) B ΜΙΝΟC B ΤΟΥCΔΙΟΤΑΜΕΙΝΟΙΟ P,
ΤΟΥΔΙΟΤΑΜΕΝΟΙΟ B 12 ΦΕΙΝΟΝΤΑ BP, 14 precept
B 20 *statur* P' idest B' 21 *nobilef* B'

XVII Hic Auienus 'hoc equidem mecum multum ac frequenter agitaui quid sit quod solem modo Apollinem modo Liberum modo sub aliarum appellationum uarietate ueneremur. et quia sacrorum omnium praesulem esse te, Vetti Praetextate, diuina uoluerunt, perge, quaeso, rationem mihi tantae sub uno nomine in nominibus diuersitatis aperire'.

- 2 Tum Vettius 'caue aestimes, mi Auiene, poetarum gregem, cum de dis fabulantur, non ab adytis plerumque philosophiae semina mutuari. nam quod omnes paene deos, dumtaxat qui sub caelo sunt, ad solem referunt, non uana superstitio sed ratio diuina commendat. si enim sol, ut ueteribus placuit, dux et moderator est luminum reliquorum et solus stellis errantibus praestat, ipsarum uero stellarum cursus ordinem rerum humanarum, ut quibusdam uidetur, pro potestate disponunt, ut Plotino constat placuisse, significant: necesse est ut solem, qui moderatur nostra moderantes, omnium quae circa nos geruntur fateamur auctorem. et sicut Maro, cum de una Iunone diceret

quo numine laeso,

ostendit unius dei effectus uarios pro uariis censendos esse numinibus; ita diuersae uirtutes solis nomina dis dederunt. unde *ἐν τῷ πᾶν* sapientum principes prodiderunt. uirtutem igitur solis quae diuinationi curationique praeest Apollinem uocauerunt, quae sermonis auctor est Mercurii nomen accepit. nam quia sermo interpretatur cogitationes

13 Cic. de re p. XVII (III) 17   22 Aen. I 8

1 ad *P*   4 sacrarum *P'*   7 in omnibus *P*   9 adituf *P*, edytuf *B*   13 ib; in ueteribus; in *ras*, in *B*   16 surful ut uid. *P'* rerum *om.* *B'*   20 gerentur *B'*   21 una *om.* *B'*   23 diei *P*, dei *B*   25 nominanduf *B*   29 semo *P'* interpretatur * *P*

latentes, Ἐρμῆς ἀπὸ τοῦ ἐρμηνεύειν propria appellatione uocitatus est. uirtus solis est quae fructibus, 6 effectus eiusdem est qui frugibus praeest. et hinc natae sunt appellationes deorum [sicut] ceterorum qui 5 ad solem certa et arcana ratione referuntur, et, ne tanto secreto nuda praestetur adsertio, auctoritates ueterum de singulis consulamus.

Apollinis nomen multiplici interpretatione ad 7 solem refertur, cuius rei ordinem pergam. Plato 10 solem Ἀπόλλωνα scribit cognominatum ἀπὸ τοῦ ἀποπάλλειν τὰς ἀκτῖνας id est a iactu radiorum, Chrysippus Appollinem, ὡς οὐχὶ τῶν πολλῶν καὶ φανύλων οὐσιῶν τοῦ πυρὸς ὄντα, primam enim nominis litteram retinere significationem negandi, ἢ ὅτι μό- 15 νος ἐστὶ καὶ οὐχὶ πολλοί, nam et Latinitas eum, quia tantam claritudinem solus optinuit, solem uocauit. Speusippus, quod ex multis ignibus con- 8 stet uis eius ὡς ἀπὸ πολλῶν οὐσιῶν πυρὸς αὐτοῦ συνεστώτος, Cleanthes ὡς ἀπ' ἄλλων καὶ ἄλλων 20 τόπων τὰς ἀνατολὰς ποιοῦμένον quod ab aliis atque aliis locorum declinationibus faciat ortus. Corni- 9 ficius arbitratur Apollinem nominatum ἀπὸ τοῦ ἀναπολεῖν id est quia intra circuitum mundi quem Graeci πόλον appellant impetu latus ad ortus re- 25 fertur. alii cognominatum Apollinem putant ὡς ἀπολύντα τὰ ζῶα, exanimat enim et perimit animantes

1 ΕΡΜΗΝΕΥΕ in ppa P, ΕΡΜΙΝΕΥΕΙΝ propria B 3 est hinc B' 3 ckerū B' 4 sicut deleui 6 assertio P 8 apollines P 10 ΑΠΟΛΛΩΝΑ P cognominatum scribit P ΑΠΑΛΛΕΙΝ P, ΑΠΟΠΑΛΛΕΙ (uid. fuisse Π)Ν B 11 id est iactura deorum B' crisippus P 12 ΤΟΝ P ΠΟΛΛΟΝ P 13 prima P 14 littera P, litterarū B retinet P 15 ΠΟΛΛΟΙ B 16 claritatem B obtinuit B 17 confli& uis praeter const in ras. in B 18 ΠΟΛΛΟΝ B ΤΙΠΟΣ B 19 ΚΑΕΑΝΘΗΣ B CΥΝΕΤΩΤΟΣ ΚΛΕΑΝΘΗΣΩΣ ΑΠΟΛΑΝ | ΚΑΙΤΟ ΑΛΛΩΝ ΤΟΠΩ P ΑΛΛΟΝ B ΑΛΛΟΝ B, deinde ΤΟCΑΝΑΤΟΛΑC B 20 ΠΟΙΟΥΜΗΝΟΥ P 24 greci P ΠΟΛΛΟΝ B 25 ΑΤΟΛΛΥΝΤΑ B

- 10 cum pestem intemperie caloris immittit, ut Euripidis in Phaethonte

ὃ χρυσοφεγγές ἦλ', ὥς μ' ἀπώλεσας,
ὄθεν σ' Ἀπόλλων' ἐμφανῶς κλήζει βροτός.

item Archilochus

ἄναξ Ἀπολλων καὶ σὺ τοὺς μὲν αἰτίους
σήμαινε καὶ σφᾶς ὄλλυ' ὥσπερ ὀλλύεις.

- 11 denique inustos morbo Ἀπολλωνοβλήτους καὶ ἡλιοβλήτους appellant et quia similes sunt solis effectibus effectus lunae in iuvando nocendoque, ideo 10 feminas certis adfectas morbis σεληνοβλήτους et 12 Ἀρτεμιδοβλήτους uocant. hinc est quod arcu et sagittis Apollinis simulacra decorantur, ut per sagittas intellegatur uis emissa radiorum

αὐτὰρ ἔπειτ' αὐτοῖσι βέλος ἐχεπευκὲς ἐφίεις 15
βάλλ'.

- 13 idem auctor est et publicae sospitatis, quam creditur sol animantibus praestare temperie. sed quia perpetuam praestat salubritatem et pestilens ab ipso casus rarior est, ideo Apollinis simulacra manu dextra 20 Gratas gestant, arcum cum sagittis sinistra, quod ad noxam sit pigrior et salutem manus promptior largiatur. hinc est quod eidem adtribuitur medendi potestas, quia temperatus solis calor morborum omnium fuga est. nam ὥς ἀπειλύνοντα τὰς 25 νόσους Ἀπόλλωνα tamquam Ἀπέλλωνα cognomina-

1 fragm. Nanck. 781, 12   6 fragm. 27 p. 691 (ed. 3)
Bergk. 15 ll. A 51

1 testem P   2 ph&onte B, phetonte P   3 ΩΧΡΙΟΦ
ΦΓΓΕΣ ΗΛΙΩΣ ΜΑΠΤΩΛΑCΑC P   4 ΑΠΟΛΛΟΝΕΜΦΑΝΟC
ΚΑΗΖΕΙ P   5 archilocuf B   6 ΑΝΑΞ B   C I P ΑΙΠΟΥC
P   7 CHMAIN B   ὥσπερ] ΟCΠΕΠ B   ΟΑΛΥΕΙC· | P
8 ΑΠΟΛΛΟΝΟΒΑΝΤΟΥC P   ΗΛΙΟΒΑΗΤΟΥC P, ΗΛΙΟΒΑΗ-
ΤΟΥC B   11 affictat P   CΕΛΗΝΟΒΑΗΤΟΙC B   12 uocent
B   16 ΒΑΛΑ P, ΒΑΛ B   17 quam B   18 temperiae B
20 ideo * P   simulacra P'   21 acum P'   23 idem B   25
ΑΠΕΛΛΥΝΟΝΤΑ P   26 tam|quem B'

tum putant. quae sententia Latinae quoque nominis 15
 enuntiationi congruens fecit, ne huius dei nomen
 uerteremus, ut Apollinem appellentem mala intellegas,
 quem Athenienses *Ἀλεξίκακον* appellant.
 5 sed et Lindii colunt Apollinem *Αοίμιον*, hoc cognomine
 finita pestilentia nuncupatum. eadem opinio
 sospitalis et medici dei in nostris quoque sacris
 fouetur. namque uirgines Vestales ita indignant
 Apollo Medice, Apollo Paeon. cum ergo sint 16
 10 huiusce sideris, id est solis, duo maximi effectus,
 alter quo calore temperato iuuat mortalium uitam,
 alter quo iactu radiorum non numquam pestiferum
 uirus immittit, duo eademque cognomina circa singulos
 effectus propriis enuntiationibus signant ap-
 15 pellantes deum *Ἰήιον* atque *Παιᾶνα*. quae cognomina
 utrique effectui apta sunt, ut sit *Ἰήιος ἀπὸ τοῦ ἰᾶσθαι*
 id est a sanando, et *Παιᾶν ἀπὸ τοῦ παύειν τὰς ἀνίας*,
 et rursus *Ἰήιος ἀπὸ τοῦ ἰέναι* ab immittendo,
 20 *βέλος ἐχεπενκὲς ἐφιεῖς*,
 et *Παιᾶν ἀπὸ τοῦ παῖειν* a feriendo. obtinuit ta- 17
 men ut, cum sanitatem dari sibi precantur, *ἢ Παιᾶν*
 per *ἦ* litteram enuntient, id est medere Paeon:
 cum autem *ἰε Παιᾶν* per *ε* litteram dicunt
 25 cum adspiratione prioris litterae, significant hoc dici
 in aliquem aduersa precatione *βάλε Παιᾶν* id est
 immitte feriendo. qua uoce ferunt Latonam usam,
 cum Apollinem hortaretur impetum Pythonis incessere
 sagittis, cuius rei naturalem rationem suo

2 enuntiationi B diei B 3 male P 4 ΑΛΕΞΙΚΑΚΟΝ
 B, ΑΛΕΞΙΚΑΚΟΝ P appellatant (sunt l) P 5 sed om. P
 9 pean B 14 enuntiationibus B 15 ΤΑΙΝΑ B 16
 ΗΟC ΑΠΟ ΤΟΥ ΙΑCΤΑΙ B 17 et B: ΕΙ B 18 ΙΕΝΑΙ P
 19 ab immittendo ΠΑΙΑΝ ΑΠΟ ΤΟΥ ΠΑΙΕΙΝ ΒΕΛΟC | ΕΧΕ-
 ΠΕΥΚΕC ΕΦΙΕΙC ΕΙ a feriendo B 21 obtinuit B' 22 pre-
 catur IH | ΠΑΝΗΤΑ litteram B 23 ΗΤΑΜ P 24 ΠΑΙΑΝ
 BP 1E Cantabrig.: IH BP 26 ΠΑΛΕ B 28 hortaretur
 om. P' impetum om. P pythoni P' 29 ** sagittis P

- 18 loco reddam. hanc uocem, id est *ἱε Παιάν*, confirmasse fertur oraculum Delphicum Atheniensibus petentibus opem dei aduersus Amazonas Theseo regnante. namque inituros bellum iussit his ipsis uerbis semet ipsum auxiliatorem inuocare hortarique. 5
- 19 APOLLODORVS in libro quarto decimo *περὶ θεῶν Ἰήιον* solem scribit: ita appellari Apollinem ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸν κόσμον ἱεσθαι καὶ ἵεναι, quod 20 sol per orbem impetu fertur. sed Timotheus ita
 σύ τ' ὦ τὸν αἰὲ πόλον οὐράνιον 10
 λαμπραῖς ἀκτίσ' ἄλιν βάλλων
 πέμψων ἑκαβόλον ἐχθροῖς βέλος
 σᾶς ἀπὸ νεύρας ὦ ἱε Παιάν.
- 21 eundem deum praestantem salubribus causis Οὐλίον appellant id est sanitatis auctorem ut ait Homerus 15
 οὐλέ τε καὶ μάλα χαίρει.
- MEANDRIVS scribit Milesios Ἀπόλλωνι Οὐλίῳ pro salute sua immolare. PHERECYDES refert Thesea cum in Cretam ad Minotaurum duceretur, nouisse pro salute atque reditu 20
 22 suo Ἀπόλλωνι Οὐλίῳ καὶ Ἀρτέμιδι Οὐλίᾳ. nec mirum si gemini effectus uariis nominibus celebrantur, cum alios quoque deos ex contrario in eadem re duplici censi et potestate accipiamus et nomine,

10 Bergk poetae lyr. p. 1272, quem sequor

16 Od. w 402

1 le Cantabrig.: IH B 6 XIII BP ΠΕΡΙΟ P 7
 HION B appellare B' 8 TON P: GON B ΚΑΙΕΝΑΙ B
 9 solem B timothēus P 10 CI B, deinde TE BP ΓΟ-
 ΝΕΙΠΤΟΑΟΝ P πόλον] ΠΟ B ante ΟΥΡΑΝΙΟΝ deleta
 A in B 11 ΔΑΜΠΤΡΑΙIC P, ΔΑΜΤΡΑIC B ΑΚΤIC P:
 ΑΚΤICIN B ἄλιν] ΙΝΕΑΙΕ P, ΗΑΙ B ΒΑΛΛΟΝ B 12
 ΒΕΑΟC P 13 ΝΕΥΡΑ B, deinde ΩΠΤΑΙΑΝ B 14 Ε+ΛΙΟΝ
 (prior E in ras., l inducta) B 16 ΓΕ P 17 meandri B,
 meandrius P, Leandrius Meursius, Maeandrius Keilius uind.
 onom. p. 9 melisiof P' ΟΥΛΙΟΙ P 18 ΦΕΡΕΚΥΔΗC
 BP 20 nouisse B 21 ΟΟΥΛΙΩΙ B ΠΑΡΤΕΜΙΔΙ-
 ΟΥΑΙΑΓ. P

ut Neptunum quem alias *Ἐνοσίχθωνα* id est terram mouentem, alias *Ἀσφαλίωνα* id est stabilientem uocant. item Mercurius hominum mentes uel oculos et excitat et sopit ut ait poeta

- 5 *εἴλετο δὲ ῥάβδον, τῇτ' ἀνδρῶν ὄμματα θέλγει.*
unde et Apollinem id est solem, modo sospitatem 23
modo pestem significantibus cognominibus adoramus,
cum tamen pestis quae ab eo noxiis immittitur aperte
hunc deum bonis propugnare significet. hinc est 24
10 quod apud Pachynum Siciliae promuntorium Apollo
Libystinus eximia religione celebratur. nam cum
Libyes inuasuri Siciliam classem appulissent ad id
promuntorium, Apollo, qui ibi colitur, inuocatus ab
incolis inmissa hostibus peste et paene cunctis sub-
15 ista morte interceptis Libystinus cognominatur est.
nostris quoque continetur annalibus similis eiusdem 25
dei praesentiae maiestas. nam cum ludi Romae Apol-
lini celebrarentur ex uaticinio Marcii uatis carmine-
que Sibyllino, repentino hostis aduentu plebs ad
20 arma excitata occurrit hosti eoque tempore nubes
sagittarum in aduersos uisa ferri et hostem fugauit
et uictores Romanos ad spectacula dei sospitalis re-
duxit. hinc intellegitur proelii causa non pestilen-
tiae, sicut quidam aestimant, ludos institutos. haec 26
25 est autem huius aestimationis ratio quod tunc sol
super ipsum nostrae habitationis uerticem fulget.
nam Cancer in aestiuo tropico est, in quo meante
sole radii temperatam nostram non eminus sed su-
perne demissi rectis fulgoribus lustrant. unde aesti-

§ II. Ω 343

1 & neptunum B terram — 2 id est om. B 3 uel
om. B 5 ΕΙΛΑΤΟ P ΘΕΤ B, deinde ΑΝΔΡΩΝ B, ΑΝΑ-
ΠΩΝ P ΤΕΛΓΕΙ P, ΕΛΚΕΙ (K in ras.) B 6 & apollinem
iterat B' 9 diem P 10 pachinum BP promuntoriū P
11 libystinus — 13 Apollo om. P 14 inmissa P 15 libi-
stinus P 17 praesente B' 18 marti BP 19 sibyllino P
21 ostem P' 23 praeli P 29 demisse P' aestimatam B'

matum est a non nullis ad propitiandum tunc ma-
 27 xime deum caloribus Apollinaribus litari. sed inuenio
 in litteris hos ludos uictoriae, non ualitudinis
 causa, ut quidam ANNALIVM SCRIPTORES memorant,
 institutos. bello enim Punico hi ludi ex li-
 5 bris Sibyllinis primum sunt instituti sua-
 dente Cornelio Rufo decemuiro, qui prop-
 terea Sibylla cognominatus est, et postea
 corrupto nomine primus coepit Sylla uo-
 28 citari. fertur autem in CARMINIBVS MARCI uatis, 10
 cuius duo uolumina inlata sunt in senatum, inuen-
 tum esse ita scriptum hostem, Romani, si ex
 agro expellere uultis, uomicam quae gen-
 tium uenit longe, Apollini censeo uouen-
 dos ludos qui quotannis comiter Apollini 15
 fiant. his ludis faciendis praesit is prae-
 tor qui ius populo plebique dabit summum.
 decem uiri Graeco ritu hostiis sacra fa-
 ciant. hoc si recte facietis, gaudebitis
 semper fietque res publica melior: nam is 20
 diuus extinguet perduelles uestros qui ue-
 29 stros campos pascunt placide. ex hoc car-
 mine cum procurandi gratia dies unus rebus diuinis
 impensus esset, postea senatus consultum fac-
 tum uti decem uiri, quo magis instruerentur 25
 de ludis Apollini agundis reque diuina
 recte facienda, libros Sibyllinos adirent.
 in quibus cum eadem reperta nuntiatum esset, cen-
 suerunt patres Apollini ludos uouendos fa-

12 cf. Liuii XXV 12, 9

2 apollinarisus ut udd. B' 3 ualitudinis B 5 enim
 om. P 6 sibyllinis P 8 sibilla P 9 silla uocitari
 (primitus fuit uocitari) P 10 marci om. P, marci * (fuit a)
 B 14 uenit om. P' 15 apollini om. P 18 hostis P,
 deinde sacrificant B 21 extinguit P 22 pascunt om. P'
 27 fa * cienda P sibyllinos P 28 eadem repente B 29
 uouendos B'

ciendosque, inque eam rem duodecim milia
aeris praetori et duas hostias maiores dari,
decem uisque praeceptum ut Graeco ritu hisce
hostiis sacrum facerent, Apollini boue au-
rato et capris duabus albis auratis, Lato-
nae boue femina aurata. ludos in circo po-
pulus coronatus spectare iussus. haec praecipue 30
traditur origo ludorum Apollinarium.

Nunc ex aliis quoque huius dei nominibus eun-
10 dem esse Apollinem et solem probemus. *Λοξίας* cog- 31
nominatur ut ait OENOPIDES *ὅτι ἐκπορεύεται τὸν*
λοξὸν κύκλον ἀπὸ δυσμῶν ἐπ’ ἀνατολὰς κινούμε-
νος id est quod obliquum circulum ab occasu ad
orientem pergit aut, ut CLEANTHES scribit *ἐπειδὴ*
15 *καθ’ ἑλίκας κινεῖται· λοξαὶ γὰρ εἰσὶ καὶ αὐταί,*
quod flexuosum iter pergit, *ἣ ὅτι λοξὰς τὰς ἀκτί-*
νας ἵησιν ἐφ’ ἡμᾶς βορείους ὄντας νότειος ὦν, uel
quod transversos in nos a meridie immittit radios,
cum simus ad ipsum septentrionales.

20 Delius cognominatus *ἀπὸ τοῦ δῆλα καὶ φα-* 32
νερὰ πάντα ποιεῖν τῷ φωτί, quod inluminando om-
nia clara demonstrat.

Φοῖβος appellatus ut ait CORNIFICIVS *ἀπὸ τοῦ* 33
φοιτᾶν βία, quod ui fertur, plerique autem a specie
25 et nitore *Φοῖβον* id est *καθαρόν καὶ λαμπρόν* dic-
tum putant.

Item *Φάνητα* appellant *ἀπὸ τοῦ φαίνειν,* et *Φα-* 34

5 albis auratę P' 10 loxias BP cognominatus B
11 oenopides P ΕΚΤΙΟΡΕΥΕΤΑΙ P, ΕΚΤΙΟΡΕΙ- (corr. in Y)
ΕΤΑΙ B 12 ΛΟΞΟΝ ΚΙΚΛΟΝ P, ΛΟΖΟΝ ΚΙΚΛΟΝ B
ΔΙΚΜΩΝ P' ΑΝΤΟΛΛΑΣ B' ΚΥΝΟΥΜΕΝΟΣ B 14
aut unde anthef B ΕΠΕΔΗ B 15 ΛΟΖΑΙ B ΤΑΡ P,
deinde ΙΕCΙ P ΑΥΤΙ B 16 δτι ΟΠ P ΛΟΖΑΣ B
17 ΗCΙΝ B ΕΜΑΣ B, deinde ΟΥC ΟΝΤΑΣ B 18 tran-
versos P' 20 post cognominatus add. est P ΤΩΥ B 21
ΦΟΤΙ B illuminando P 23 appellatur (P) 24 ΦΟΙΤΟΝ
P quo die B 25 phebon P, phebon B ΚΑΤΑ|ΡΟΝ B
27 phaneta BP ΤΟΙ B

nium pecorum pastor canitur ut apud Homerum Neptuno dicente

Φοῖβε σὺ δ' εἰλιποδας ἔλικας βοῦς βουκολέεσκες.
atque idem apud eundem poetam equarum pastor
significatur ut ait 5

τὰς ἐν Πηρείῃ θρόψ' ἀργυρότοξος Ἀπόλλων,
ἄμφω θηλείας φόβον Ἄρης φορεούσας.

45 praeterea aedes ut ouium pastoris sunt apud Cami-
renses Ἐπιμηλίου, apud Naxios Ποιμνίου itemque
deus Ἀρνοκόμης colitur et apud Lesbios Ναπαῖος 10
et multa sunt cognomina per diuersas ciuitates ad
dei pastoris officium tendentia. quapropter uniuersi
pecoris antistes et uere pastor agnoscitur.

46 Apollo Ἐλελεύς appellatur ἀπὸ τοῦ ἐλλίττεσθαι
περὶ τὴν γῆν, quod aeterno circa terram meatu ue- 15
luti uolui uidetur ut ait Euripides

Ἦλιε θεοῖς ἵπποισιν ἐλλίσσων φλόγα,
ἦ ὅτι συναλισθέντος πολλοῦ πυρὸς περιπολεῖ ut ait
Empedocles

οὐνεκ' ἀναλισθεῖς μέγαν οὐρανὸν ἀμφιπολεῦει. 20
Platon ἀπὸ τοῦ συναλλεῖν καὶ συναθροῖζειν τοὺς
ἀνθρώπους, ὅταν ἀνατείλῃ quod exoriens homines
conducit in coetum.

3 Il. Φ 448 6 ib. B 766 17 Phoeniss. 3 21 cf.
Crat. p. 409 A

1 peccorum B 3 ΕΛΙΠΟΔΑΣ B: ΕΙΑΙΠΛΑΣ P, *deinde*
Α
ΕΛΙΚΟΣ ΒΟΥΚΟΙΛΕΕΣΚΕΣ P 6 ΦΗΡΙΦΙ P, ΦΗΡΙΕΙ B
ΑΡΤΙΡΟΤΟΞΟΣ BP 7 ΘΗΛΕΙΑΣ P 8 * apud (*uid. fuisse*
t) P 9 ΕΠΙΜΕΛΙΟΥ B 10 ΑΡΤΟΚΟΜΗΣ P, ΚΟΜΗΣ
B 14 appellatus B ΕΛΙΤΤΕΣΤΑΙ B 15 ΓΙΝ B 17
ΘΟΑΙΣΠΠΟΥCIN B ΕΛΙCΩΝ BP 18 CΥΝΑΑΙCΘΕΝΤΟC
P ΠΕΡΙΝΟΛΕΙ B 19 empodocles P 20 ΑΝΑΛΛΙCΘΕΙC
BP ΑΜΦΙΒΟΛΕΥΕΙ B 21 Platon] ΓΑΑΤΩΝ P, ΠΑΛΛΑ-
ΤΟΝ B, *deinde* ΑΠΠΑC B CΥΝΑΛΛΑCΚΕΙΝ B et (*sed Y corr.*
ex O) P, *em. Ianius* CΥΝΑΤΡΟΙΖΕΙΝ B 22 ΑΝΘΡΩΠΟΥC
B ΑΝΑΤΕΛΗ P, ΑΝΑΤΑ (*corr. in E*) ΥΛΕ B

Apollo *Χρυσοκόμας* cognominatur a fulgore ra-47
diorum, quos uocant comas aureas solis, unde et
Ἀερεικόμης, quod numquam radii possunt a fonte
lucis auelli, item *Ἀργυρότοξος*, quod enascens per
5 summum orbis ambitum uelut arcus quidam figura-
tur alba et argentea specie, ex quo arcu radii in
modum emicant sagittarum. *Σμινθεύς* cognomina-48
tur, *ὅτι ξέων θεῖ*, quia feruens currit, *Καρνεῖος*
ἐπεὶ καιόμενος ὁράται νέος, uel quod, cum omnia
10 ardentia consumantur, hic suo calore candens sem-
per nouus constat. item *Ἀπόλλων Κιλλαιός*, *ὅτι*
τὰς κινήσεις λαιὰς ποιεῖ semper nobis ab austro
currens. *Θυμβραῖος Ἀπόλλων ὁ τὸν ὄμβρον θεὸς* 49
quod est deus imbricator. *Ἀπόλλων Φιλήσιος* quod
15 lumen eius exoriens amabile amicissima ueneratione
consalutamus.

Ἀπόλλων Πύθιος οὐκ ἀπὸ τῆς πύσεως id est 50
non a consultatione oraculorum dictus a physicis
aestimatur, sed *ἀπὸ τοῦ πύθειν* id est *σῆπειν* quod
20 numquam sine vi caloris efficitur. hinc ergo *Πύ-51*
θιον dictum aestimant, licet hoc nomen ex nece
draconis inditum deo Graeci fabulentur, quae tamen
fabula non abhorret ab intellectu naturalis arcani,
quod apparebit, si percurratur ordo qui de Apolline
25 nascente narratur, sicut paulo superius enarraturum
me esse promisi. Latonae Apollinem Dianamque pa-52
rituræ Iuno dicitur obstitisse, sed ubi quandoque
partus effusus est, draconem ferunt, qui *Πύθων* uo-

1 *chryfocomas* P, *chryfocomas* B cognominatus d 2
quos *Salisb.*: quas BP in unde (?) P' 3 *ΑΚΕΡΙΚΟΜΕC* B
4 *argyrotoxus* P, *argy|rotoxus* B 5 figuratus B 7 *MIN-
ΘΕIC P, CMINΘΕIC B cognominatus B 8 ZEON B 9
KAIMENOC B 11 ΑΠΟΛΛΩC P ΚΑΛΛΑΙΟC P', CKIA-
ΛΑΙΟC B 13 ΤΟΨC P OM|BPOC P, OM|BPOYO B 15
amicissima B' 16 consultatus B 17 ΠΥΤΤΙΟC B ΠΕΙ-
CΕΩC B 18 oculorum B phisicis P 19 ΟΥΘΕΙΝ B'
CEITEIN B 23 horret B 24 aparebit P' ordo in
ras. in P 28 ΠΥΘΟΝ B

citabatur, inuasisse cunas deorum Apollinemque in
 53 prima infantia sagittis beluam confecisse. quod ita
 intellegendum naturalis ratio demonstrat. namque
 post chaos ubi primum coepit confusa deformitas
 in rerum formas et in elementa enitescere terraque
 adhuc umida substantia in molli atque instabili
 sede nutaret, conualescente paulatim aetherio ca-
 lore atque inde seminibus in eam igneis defluentibus
 haec sidera edita esse creduntur, et solem quidem
 maxima ui caloris in superna raptum, lunam
 uero umidiore et uelut femineo sexu naturali quodam
 pressam tepore, inferiora tenuisse, tamquam
 ille magis substantia patris constet, haec matris:
 54 si quidem Latonam physici uolunt terram uideri, cui
 diu interuenit Iuno, ne numina quae diximus ede-
 rentur: hoc est aer, qui tunc umidus adhuc grauis-
 que obstabat aetheri ne fulgor luminum per umoris
 aerii densitatem tamquam e cuiusdam partus pro-
 55 gressione fulgeret. sed diuinae prouidentiae uicit
 instantia, quae creditur iuuisse partum. ideo in in-
 sula Delo ad confirmandam fidem fabulae aedes Pro-
 uidentiae, quam *ναὸν Προνοίας Ἀθηνᾶς* appellant,
 56 apta religione celebratur. propterea in insula dicun-
 tur nati, quod ex mari nobis oriri uidentur. haec
 insula ideo Delos uocatur, quia ortus et quasi partus
 luminum omnia facit *δῆλα* id est aperta clarescere.
 57 haec est autem de nece draconis ratio naturalis, ut
 scribit ANTIPATER STOICVS. nam terrae adhuc
 umidae exhalatio meando in supera uolubili
 impetu atque inde sese, postquam ca-
 30 lefacta est, instar serpentis mortiferi in

4 cepit *P* 5 nitescere *P* 6 humida *P* in *om.* *BP*
 11 umidiore *P* 14 physici *P* 16 humidus *P* 17 lumi-
 num — 18 progessione *om.* *B* 17 humoris *B*, humoris *P*
 18 * aeris *P* 19 ne fulgeret *corr. in* refulgeret *in B* uicit *P*
 21 edis *BP* 22 ΠΡΟΝΟΙΑΚΑΤΗΝΑC *B* 23 dicunt *B*
 24 enati *P* 28 ante | pater *B* 29 umidae *P* exhalatio
BP superna *b*

infera reuoluendo corrumpebat omnia ui
putredinis, quae non nisi ex calore et
umore generatur, ipsumque solem densi-
tate caliginis obtegendo uidebatur quodam
5 modo lumen eius eximere: sed diuino fer-
uore radiorum tandem uelut sagittis inci-
dentibus extenuata exsiccata enecta inter-
empti draconis ab Apolline fabulam fecit.
est et alia ratio draconis perempti. nam solis meatus 58
10 licet ab ecliptica linea numquam recedat sursum ta-
men ac deorsum uentorum uices certa deflexione
uariando iter suum uelut flexum draconis inuoluit.
unde Euripides 59

15 πυριγενῆς δὲ δράκων
ὁδὸν ἡγείται ταῖς τετραμόρφοις
ᾠραισι ζευγνύς ἁρμονίᾳ
πλούτου πολύκαρπον ὄχημα.

sub hac ergo appellatione caelestis itineris sol cum
confecisset cursum suum, draconem confecisse dice-
20 batur. inde fabula exorta est de serpentis nece.
sagittarum autem nomine non nisi radiorum iactus 60
ostenditur, qui tunc longissimi intelleguntur quo
tempore altissimus sol diebus longissimis solstitio
aestiuo conficit annum cursum, inde Ἐκηβόλος et
25 Ἐκατηβόλος dictus ἔκαθεν τὰς ἀκτῖνας βάλλον, et
longissimo altissimoque radios in terram usque de-
mittens.

14 fragm. 937 ed. Nauck

3 umere B', humore P 4 uidebatur om. P 5 ab
apolline praeter ne in ras. in B 14 ΑΡΑΚΩΝ P, deinde
15 ΟΛΟΝ BP ΕΤΕΙΤΑΙ B 16 ΩΡΑΙC P, ΟΡΑΙC B

ΖΕΥΓΗC P ΑΡΜΟΝΙ ** B 17 ΠΛΟΥΤΟΥ (sed O add.
man. recentissima) B πλούτου πολύκαρπον] ΠΛΟΥΚΑΡΠΟΝ
P 19 confecisset B suum cursum (P) 25 ΕΚΑΤΗΒΛΟC
B ΕΚΘΕΝ B ΒΑΛΛΟΝ B ex P 26 usque om. P
dumittent B

- 61 De Pythii cognomine sufficere ista potuissent
ni haec quoque se ratio eiusdem appellationis inge-
reret. cum enim sol in signo Cancri aesti-
uum solstitium facit, in quo est longissimi
diei terminus, et inde retrogressum agit⁵
ad diminutionem dierum, Pythius eo tem-
pore appellatur ὡς πύματον θέων, ὃ ἐστὶ
62 τὸν τελευτατὸν δρόμον τρέχων. idem ei
nomen conuenit et cum Capricornum rur-
sus ingrediens ultimum breuissimi diei¹⁰
cursum intellegitur peregissee et ideo in al-
terutro signorum peracto annuo spatio dra-
conem Apollo id est flexuosum iter suum
ibi confecisse memoratur. hanc opinionem
63 CORNICIVS in ETYMISS retulit. ideo autem his¹⁵
duobus signis quae portae solis uocantur,
Cancro et Capricorno, haec nomina conti-
gerunt, quod Cancer animal retro atque
oblique cedit eademque ratione sol in eo
signo obliquum ut solet incipit agere re-²⁰
trogressum, caprae uero consuetudo haec
in pastu uidetur ut semper altum pascendo
petat sed et sol in Capricorno incipit ab
imis in alta remeare.
- 64 Ἀπόλλωνα Διδυμαῖον uocant, quod geminam²⁵
speciem sui numinis praefert ipse inluminando for-
mandoque lunam. et enim ex uno fonte lucis gemino
sidere spatia diei et noctis inlustrat unde et Romani
solem sub nomine et specie Iani Didymaei Apol-
linis appellatione uenerantur.³⁰
- 65 Ἀπόλλωνα Δέλφιον uocant, quod quae obscura
sunt claritudine lucis ostendit ἐκ τοῦ δηλοῦν ἀφανῆ

1 phithu B nomine P possent P 2 se om. B 5
dei B' 7 ΕΕΟΝ B ECTIN P, ECTYN B 8 id est B'
11 alterutro B 12 pocto B' 15 hyl (quid primitus fuerit
non dispicio) p 20 obloquiū B 25 ΑΠΟΛΛΩΝΑ B ΔΙΑ-
ΥΜΑΙΟΝ P 26 illuminando B 27 lucu B' 28 illustrant P
29 nomine praeter e in ras. in P 32 ΔΗΛΟΥ ΒΡ ΑΦΑΝΕ Β

aut, ut NVMENIO placet, quasi unum et solum.
ait enim prisca Graecorum lingua *δέλφον*
unum uocari. unde et frater inquit *ἀδελφός* di-
citur quasi iam non unus. Hieropolitani prae- 66
5 terea, qui sunt gentis Assyriorum, omnes solis effec-
tus atque uirtutes ad unius simulacri barbati speciem
redigunt eumque Apollinem appellant. huius facies 67
prolixa in acutum barba figurata est eminente su-
per caput calathio. simulacrum thorace munitum est,
10 dextera erectam tenet hastam superstante Victoriae
paruulo signo, sinistra floris porrigit speciem sum-
misque ab umeris Gorgoneum uelamentum redimitum
anguibz tegit scapulas. aquilae propter exprimum
instar uolatus, ante pedes imago feminea est, cuius
15 dextra laeuaque sunt signa feminarum, ea cingit
flexuoso uolumine draco. radios in terram superne 68
iaci barba demissa significat. calathus aureus sur-
gens in altum monstrat aetheris summam, unde solis
creditur esse substantia. hastae atque loricae argu-
20 mento imago adiungitur Martis, quem eundem ac
solem esse procedens sermo patefaciet. Victoria te-
statu cuncta submitti huius sideris potestati. floris
species florem rerum protestatur quas hic deus in-
seminat progenerat fouet nutrit maturatque. species 69
25 feminea terrae imago est, quam sol desuper inlustrat.
signa duo aequae feminea quibus ambitur hylen na-
turamque significant confamulantes et draconis ef-
figies flexuosum iter sideris monstrat. aquilae prop-
ter altissimam uelocitatem uolatus altitudinem solis
30 ostendunt. addita est Gorgonea uestis, quod Mi- 70

1 numero *B'*   3 ΔΕΛΦΦΟΝ ut uid. *P'*, ΔΔΕΛΦΟΝ *b*
4 iā n̄ nouit *P*   5 assiriorum *P*   9 simulacrum *P* to-
race *P'B*   10 dextre | rectam *P*, dextere^a * rectam *B*   12
humis (P)   13 spatulas (sed uid. fuisse spatulas) *P*   14
est om. *P*   17 iacient *P*   dimissa *B*   20 adiungit *B'*
matris *B*   25 illuſtrat *P*   27 ſignificat *P'*   29 altiſ-
ſimam praeter al in ras. in *P*

nerua quam huius praesidem accipimus solis uirtus sit, sicut et PORPHYRIUS testatur Minervam esse uirtutem solis quae humanis mentibus prudentiam subministrat. nam ideo haec dea Iouis capite progenerata memoratur id est de summa aetheris parte edita, unde origo solis est.

XVIII Haec quae de Apolline diximus possunt etiam de Libero dicta existimari. nam ARISTOTELES, qui THEOLOGVMENA scripsit, Apollinem et Liberum¹⁰ patrem unum eundemque deum esse cum multis aliis argumentis adserat, etiam apud Ligyreos ait in Thracia esse adytum Libero consecratum ex quo redduntur oracula. sed in hoc adyto uaticinaturi plurimo mero¹⁵ sumpto, uti apud Clarium aqua pota, effantur oracula. apud Lacedaemonios etiam in sacris quae Apollini celebrant, Hyacinthia uocantes, hederam³ coronantur Bacchico ritu. item Boeotii Parnassum montem Apollini sacratum esse memorantes simul²⁰ tamen in eodem et oraculum Delphicum et speluncas Bacchicas uni deo consecratas colunt, unde et Apollini et Libero patri in eodem monte res diuina⁴ celebratur. quod cum et Varro et Granius Flaccus adfirmant, etiam Euripides his docet²⁵

9 Rosii Arist. pseud. p. 616

7 post est add. DE LIBERO PATRE BP 9 estimari
P aristotilef B 11 eundem B 12 alius om. P affe-
rit B 13 ligireof P tracia P aditum BP 14 v in
consecratv in ras. in P 15 adita B plurimi B' 16
sumto b potata P effatus corr. in effatur in B 17
oraculo P lacedemonios P 18 celebrabant B yacin-
thia P, YA | cinthia B 19 bachico P beoty P, boetii B,
cf. ad p. 63, 12 parnasum P 22 bachicaf P unde —
24 celebratur om. P 25 affirmant P, adfirmat B'

*Διώνυσος δὲ θύρσοισι καὶ νεβρῶν δορατὶς
καθαπτὸς ἐν πεύκαισι Παρνασσὸν κάτα
πηδᾷ χορεύων.*

in hoc monte Parnasso Bacchanalia alternis annis 5
aguntur, ubi et Satyrorum, ut adfirmant, frequens
cernitur coetus et plerumque uoces propriae exau-
diuntur itemque cymbalorum crepitus ad aures ho-
minum saepe perueniunt. et nequis opinetur diuer- 6
sis dis Parnassum montem dicatum, idem Euripides
in Licymnio Apollinem Liberumque unum eundem-
que deum esse significans scribit.

δέσποτα φιλόδαφνε Βάκχε, Παιᾶν Ἀπολλων εὖλυρε.
ad eandem sententiam Aeschylus

ὁ κισσεὺς Ἀπόλλων ὁ Βακχεὺς ὁ μάντις.

15 Sed licet illo prius adserto eundem esse Apol-
linem ac solem, edoctoque postea ipsum esse Libe-
rum patrem qui Apollo est, nulla ex his dubitatio
sit Solem ac Liberum patrem eiusdem numinis ha-
bendum, absolute tamen hoc argumentis liquidiori-
20 bus adstruetur. in sacris enim haec religiosi arcani 8
observatio tenetur ut sol cum in supero id est in
diurno hemisphaerio est, Apollo uocetur: cum in
infero id est nocturno, Dionysus qui est Liber
pater habeatur. item Liberi patris simulacra par- 9
25 tim puerili aetate partim iuuenis fingunt. praeterea

1 fragm. 752 ed. Nauck   12 fragm. 480 ed. Nauck
14 Aeschyli fragm. 358 ed. Hermann

1 ΔΙΟΝΙΣΙΟΣ P   8c om. BP   ΑΙΟΡΑΙΣ P   2 ΠΕΥ-
ΚΑΙΣ ΑΠΝΑΚΚΟΝ P   3 ΠΙΔΑΙΧΟ|ΠΕΙΩΝ P, ΠΙΔΑΙ ΧΟ-
ΠΕΙΩΝ B   4 parnaſſo B   bachanalia P   5 fatiſorum
P   affirmant P   6 eorum poſt propriae add. P   8 opti-
netur B'   10 licymnio P   12 ΒΑΧΕ P   ΒΑΙΑΝ B
ΑΠΟΛΛΩΝ BP   13 εὖλυρε P   14 ΚΙΣΣΕΙΣ B   Βακχεῖος
Hermannus: ΚΑΒΑΙΟΣ P, ΒΑΚΣΙΟΣ B   17 qui om. P'   18
libertum P'   20 archani BP   22 diuno P'   hemiſphaerio
P   cū infero P   23 dioniſiuf P, dyoniſiuf B   25 iue-
nili P

- barbata specie, senili quoque, uti Graeci eius quem *Βασσαρέα*, item quem *Βρισεά* appellant, et ut in Campania Neapolitani celebrant *Ἡβωνα* cognominantes. hae autem aetatum diuersitates ad solem referuntur ut paruulus uideatur hiemali solstitio, qualem Aegyptii proferunt ex adyto die certa, quod tunc breuissimo die ueluti paruus et infans uideatur. exinde autem procedentibus augmentis aequinoctio uernali similiter atque adulescentis adipiscitur uires figuraque iuuenis ornatur. postea statuatur eius aetas plenissima effigie barbae solstitio aestiuo, quo tempore summum sui consequitur augmentum. exinde per diminutiones ueluti senescenti quarta forma deus figuratur. item in Thracia eundem haberi solem atque Liberum accipimus, quem illi Sebadium nuncupantes magnifica religione celebrant, ut ALEXANDER scribit, eique deo in colle Zilmisso aedes dicata est specie rotunda, cuius medium interpatet tectum. rotunditas aedis monstrat huiusce sideris speciem summoque tecto lumen admittitur, ut appareat solem cuncta uertice summo lustrare lucis inmissu, et quia oriente eo uniuersa patefiunt. Orpheus quoque solem uolens intellegi ait inter cetera
- τῆκων αἰθέρα διον ἀκίνητον πρὶν ἔοντα
 ἐξανέφηνε θεοῖσιν ὄραν κάλλιστον ἰδέσθαι,
 ὃν δὴ νῦν καλέονσι Φάνητά τε καὶ Διόνυσον
 Εὐβουλῆα τ' ἄνακτα καὶ Ἀνταύγην ἀρίδην.

25 fragm. ed. Hermann p. 463

2 brisea BP 3 hebona BP 6 egyptij P, egyptii B
 adito BP certo P, carta B' 9 adolescenti BP 10
 ornatul B' 13 deminutiones BP, deinde add. dierum P 14
 figuratul B' 16 sebiadium (corr. ex sebiadium) P, Sabazium
 Meursius 18 dicta B' 23 immiffa P 25 ΤΙΚΩΝ B
 AKINETON P 26 ΕΝΕΦΗΝΕ P, ΕΞΑΝΕΦΕΝΕ B θεοῖς
 Ὄρον Gessn. ΚΑΛΑΙCΤΟΝ BP, deinde ΙΔΕCΤΑΙ P 27
 ΦΑΝΗΑΤΕ B 28 ΑΝΤΑΥΤΗΝ P ΑΡ*ΔΗΛΟΝ (fuit Υ) P,
 ΑΡΔΗΛΟΝ B

ἄλλοι δ' ἄλλο καλοῦσιν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων.
 πρῶτος δ' ἐς φάος ἦλθε, Διώνυσος δ' ἐπεκλήθη,
 οὐνεκα δινεῖται κατ' ἀπείρονα μακρὸν Ὀλυμπον·
 ἀλλαχθεὶς δ' ὄνομ' ἔσχε, προσωνυμίας πρὸς ἕκαστον
 5 πανταδοπὰς κατὰ καιρὸν ἀμειβομένοιο χρόνιοι.

Φάνητα dixit solem ἀπὸ τοῦ φωτὸς καὶ φανεροῦ id 13
 est a lumine atque inluminatione, quia cunctis uisi-
 tur cuncta conspiciens. Διώνυσος ut ipse uates ait
 ἀπὸ τοῦ δινεῖσθαι καὶ περιφέρεσθαι id est quod
 10 circumferatur in ambitum. unde CLEANTHES ita cog-
 nominatum scribit ἀπὸ τοῦ διανύσαι, quia cotidiano
 impetu ab oriente ad occasum diem noctemque fa-
 ciendo caeli conficit cursum. physici Διώνυσον Διὸς 15
 νοῦν, quia solem mundi mentem esse dixerunt. mun-
 15 dus autem uocatur caelum, quod appellant Iouem.
 unde Aratus de caelo dicturus ait
 ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα.

Liber a Romanis appellatur, quod liber et uagus est, 16
 ut ait Naeuius

20 hac qua sol uagus igneas habenas
 immittit propius iugatque terrae.

idem uersus Orphei *Εὐβουλῆα* uocantes boni con- 17
 siliū hunc deum praestitem monstrant. nam si con-
 ceptu mentis consilia nascuntur, mundi autem men-
 25 tem solem esse opinantur auctores, a quo in homines

17 Arati 1

1 ΕΠΙΧΘΕΟΝΙΩΝ BP, *deinde* ΑΝΟΡΩΠΤΩΝ P 2 ΔΙΩ-
 ΝΥΣΟCΔ P, ΔΙΟΝΙΣΟCΔ B, *deinde* ΕΠΕΚΛΗΘΗ P 3
 ΔΙΝΕΙΤΑ B 4 προσωνυμίας τ' ἐκ ἑκάστο πανταδοπαίC Lobe-
 becius *Aglaophami* p. 498° 5 ΑΜΕΒΟ|ΜΕΝΟΙΟ B, ΑΜΕ-
 ΝΟΙΟ P 6 faneta BP solem ΑΠΟΥΦΑΤΟC B κατ]
 ΚΙΑ P 7 illuminatione B 8 dionisof P, dionisiof B 9
 ΠΕΡΙΦΕΡΕCΘΑΙ P, ΠΕΡΙ|ΦΕΡΕCΤΑΙ B 10 cleantef P
 11 ΤΟΙ P, ΤΩΥ B, *deinde* ΔΙΑΝΙCΑΙ (*secundam* | *add.* p) P
 13 phisici ΔΙΟΝΙ|CΟΝΑΙC P 17 ΔΙΟC P 18 appellatuf
 B 19 neuuf BP 21 p|priuf B 22 orphei P *supra*
 ΕΥΒΟΥΛΗΑ *add.* ΚΑΛΙ b 23 monstrat B sic P

- manat intellegendi principium, merito boni consilii
 18 solem antistitem crediderunt. solem Liberum esse
 manifeste pronuntiat Orpheus hoc uersu

"Ἥλιος ὃν Διόνυσον ἐπικλήσιν καλέουσιν.

et is quidem uersus absolutior, ille uero eiusdem uer-
 tis operosior

εἰς Ζεὺς εἰς Ἀΐδης εἰς Ἥλιος εἰς Διόνυσος.

- 19 huius uersus auctoritas fundatur oraculo Apollinis
 Clarii, in quo aliud quoque nomen soli adicitur, qui
 in isdem sacris uersibus inter cetera uocatur Ἰαώ. 10
 nam consultus Apollo Clarius quis deorum habendus
 sit qui uocatur Ἰαώ, ita effatus est

- 20 *ὄργια μὲν δεδαῶτας ἐχρῆν νηπενθέα κεύθειν,
 εἰ δ' ἄρα τοι παύρη σύνεσις καὶ νοῦς ἀλαπαδνός,
 φράξω τὸν πάντων ὕπατον θεὸν ἔμμεν Ἰαώ, 15
 χεῖματι μὲν τ' Ἀΐδην, Δία δ' εἰαρος ἀρχομένοιο,
 Ἥλιον δὲ θέρεως, μετοπώρου δ' ἄβρὸν Ἰαώ.*

- 21 huius oraculi uim, numinis nominisque interpreta-
 tionem, qua Liber patet et sol Ἰαώ significatur, ex-
 secutus est CORNELIVS LABEO in libro cui titulus 20
 22 est DE ORACVLO APOLLINIS CLARII. item Orpheus
 Liberum atque Solem unum esse deum eundemque
 demonstrans de ornatu uestitūque eius in sacris Li-
 beralibus ita scribit

4 fragm. ed. Hermann p. 455

H

4 ON *erasum (certe hoc fuisse uid.) in B* ΕΤΤΙΚΑΞCIN
P, ΕΤΤΙΚΑΞCIN B, deinde ΚΑΑΕΟΥCIN . P 5 huf B' 7

O

ΑΙΔΗC P: ΑΝΔΗC B, deinde ΕΙCΝΑΙΟC B ΕΙC ΔΙΝΙCΟC.
in ras. in P 10 hufdem B ΙΑΟ P, ΥΑΟ B 11 nam
consultus — 12 uocatur Ἰαώ om. P 12 uocatuf B', deinde
 ΑΟ B affatus P 13 ΟΡΤΙΑ P, ΟΡΤΑ B 14 ΑΠΑΓΟΙ
 P, deinde ΠΑΥΤΤΗ P, ΠΑΙΡΕ B, deinde CΙΝΕCΙC B NOIC
 BP 15 | * ΦΡΑΞΕΟ P, deinde ΤΩΝ BP ΥΠΑΤΟ P
 ΑΩ B 16 ΑΔΙΝ B ΑΡΖΟΜΕΝΟΙΟ P 17 ΘΕΡΕΙC B,
 deinde ΜΕΓΩΩ * ΠΡΟΙΔ P, ΜΕΤΟΠΑΡΩΙΔ B, deinde ΑΒΡΟ-
 ΝΙC C C . P 19 & fol ΑΩ B, & folio P significatuf B
 exsequutus P 20 est om. B

ταῦτά τε πάντα τελεῖν ἤρι σκευῇ πυκάσαντα
 σῶμα θεοῦ, μίμημα περικλύτου ἡελίοιο·
 πρῶτα μὲν οὖν φλογέαις ἐναλλύκιον ἀκτίνεσσιν
 πέπλον φοινίκιον πυρὶ εἵκελον ἀμφιβαλέσθαι·
 5 αὐτὰρ ὕπερθε νεβροῖο παναίολον εὐρὺ καθάψαι
 δέρμα πολυστικτον θηρὸς κατὰ δεξιὸν ὦμον,
 ἄστρων δαιδαλέων μίμημ' ἱεροῦ τε πόλοιο.
 εἶτα δ' ὕπερθε νεβρῆς χρόσεον ζωστήρα βαλέσθαι,
 παμφανόωντα, πέριξ στέρνων φορέειν, μέγα σῆμα,
 10 εὐθύς ὅτ' ἐκ περάτων γαίης φαέθων ἀνοροῦν
 χρυσείαις ἀκτίσι βάλλῃ ῥόον ὠκεανοῖο,
 αὐγὴ δ' ἄσπετος ἦ, ἀνὰ δὲ δρόσῳ ἀμφιμιγεῖσα
 μαρμαίρῃ δίνησιν ἐλισσομένη κατὰ κύκλον,
 πρὸσθε θεοῦ· ζωστήρ δ' ἄρ' ὑπὸ στέρνων ἀμετρῆτων
 15 φαίνεται ὠκεανοῦ κύκλος, μέγα θαῦμα ἰδέσθαι.

hinc et Vergilius sciens Liberum patrem solem esse 23
 et Cererem lunam, qui pariter fertilitatibus glebae
 et maturandis frugibus uel nocturno temperamento
 uel diurno calore moderantur uestro ait

20

si munere tellus

Chaoniam pingui glandem mutauit arista.

1 fragm. ed. Hermann. p. 464 · 20 Georg. I 7

1 ΙΑΥΤΑ B TE B: IE P ἤρι Geelius: EPI B, ΙΤΕΡΑ
 (T in ras.) P CKEYHI BP 2 ΘΕΟΙ P ΠΕΡΙΧΑΥΙΟΥ P
 3 οὖν] ΑΥΝ P, deinde ΦΑ|ΟΓΕΑΙCCEΝΑΙΓΚΙΟΝ (Φ et prior O
 in ras.) P 4 ΓΙΕΠΑΟΝ P, ΠΕΠΑΟΝ B εἵκελον Zeuntius:
 ΙΚΕΛΟΝ P, ΚΕΛΟΝ B ΑΜΦΙΒΑΛΕCΘΑ P 5 ΤΑΥΤΑΝ
 P ὕπερθε] ΠΕΡΕΕ in B ΕΥΡΙΚΑΤΑΨΑΙ BP 6 ΝΟ-
 ΛΙCΤΙΚΤΟΝ P, ΠΟΛΙCΤΙΚ|ΤΟΝ B ΘΕΡΟC B ΤΕΞΙΟΝ
 B ΩΜΑΝ P 7 ΑCΤΡΟΝ B ΔΑΙΔΑΛΕΙΩΝ P, ΔΑΙΔΑ-
 ΛΕΙΩΝ B ΜΙΜΥ|Μ P ΕΡΟΥ B ΙΕΤΟΥ P ΤΕΠΟ-
 ΛΙΟ P, ΤΕΝΟΛΟΙΟ B 8 ΔΠΕΡΘΕΝΕΒΡΕC B ΧΡΥCΕΩΝ
 P, ΧΡΙCΕΩΝ B 9 CΤΕΡΝΟΝ B 10 γαίης] ΤΑΗΙC P
 ΑΝΑΡΟΥΩΝ P 11 ΧΡΙCΕΙΑΙC B 12 ΑΥΤΗ BP pro
 ἦ] ΝΙ B 13 ΕΛΙCCOMΗΝΗ BP ΚΥΚΑΟΝ| P, ΚΑΥ-
 ΚΛΟΝ B 14 ΖΩΕΙΗΡ P, ΖΟCΤΗΡ B ΥΝΟ P, ΠΟ B
 ΑΜΕΤΡΙΤΡΩΝ B 15 ΦΑΙΝΕΤΑΤΩΚΕΑΝΘΥ P ΜΕΤΑ
 B ΘΑΥΜ P ΙΔΕCΘΘΙ P, ΔΕCΘΙ B

- 24 solem nero terrenae esse fecunditatis auctorem idem poeta profano mox docuit exemplo cum ait
 saepe etiam steriles incendere profuit agros
 et reliqua. si enim hominum commento ignis adhibitus multiplex praestat auxilium, quid adscribendum est aetherio solis calori?
- XVIII Quae de Libero patre dicta sunt, haec Martem eundem ac solem esse demonstrant, si quidem plerique Liberum cum Marte coniungunt, unum deum esse monstrantes. unde Bacchus *Ἐννάλιος* cognominatur, quod est inter propria Martis nomina. colitur etiam apud Lacedaemonios simulacrum Liberi patris hasta insigne, non thyrso. sed cum thyrsum tenet, quid aliud quam latens telum gerit, cuius mucro hedera lambente protegitur? quod ostendit uinculo quodam patientiae obligandos impetus belli. habet enim hedera uinciendi obligandique naturam. nec non et calor uini, cuius Liber pater auctor est, saepe homines ad furorem bellicum usque propellit.
- 3 igitur propter cognatum utriusque effectus calorem Martem ac Liberum unum eundemque deum esse uoluerunt. certe Romani utrumque patris appellatione uenerantur, alterum Liberum patrem, alterum Marsipitrem id est Martem patrem cognominantes.
- 4 hinc etiam Liber pater bellorum potens probatur quod eum primum ediderunt auctorem triumphi. cum igitur Liber pater idem ac sol sit, Mars uero idem ac Liber pater, Martem solem esse quis dubitet? Accitani etiam, Hispana gens, simulacrum Martis radiis ornatum maxima religione celebrant, Neton uocantes. et certe ratio naturalis exigit ut di ca-

3 Georg. I 84

4 comento P 6 aetherio B post calori add. DE MARTE
 B 10 bachus ENIAAIOS P cognominatus B 13 astra B
 thyrso P sed & cum thyrsu P 26 aucterem P 2
 simulacrum P

loris caelestis parentes magis nominibus quam re substantiaque diuisi sint: feruorem autem quo animus excandescit excitaturque alias ad iram alias ad uirtutes non numquā ad temporalis furoris excessum, per quas res etiam bella nascuntur, Martem cognominauerunt, cuius uim poeta exprimendo et similitudini ignis adplicando ait

μαίνεται δ' ὥς ὅτ' Ἀρης ἐγγέσπαλος ἦ ὀλοὸν πῦρ.

in summa pronuntiandum est effectum solis, de quo
10 feruor animorum, de quo calor sanguinis excitatur, Martem uocari.

Vt uero Mercurius sol probetur, superius edocta 7 suffragio sunt. eundem enim esse Apollinem atque Mercurium uel hinc apparet quod apud multas gentes stella Mercurii ad Apollinis nomen refertur, et
15 quod Apollo Musis praesidet, Mercurius sermonem, quod est Musarum munus, impertit. praeter hoc 8 quoque Mercurium pro sole censi multa documenta sunt. primum quod simulacra Mercurii pennatis alis
20 adornantur, quae res monstrat solis uelocitatem. nam 9 quia mentis potentem Mercurium credimus appellatumque ita intellegimus ἀπὸ τοῦ ἐρμηνεύειν, et sol mundi mens est, summa autem est uelocitas mentis ut ait Homerus

25 ὥς εἰ πτερόν ἥ ἐ νόημα
ideo pennis Mercurius quasi ipsa natura solis ornatur. hoc argumentum Aegyptii lucidius absoluunt 10 ipsius solis simulacra pennata fingentes, quibus color apud illos non unus est. alterum enim caerulea
30 specie alterum clara fingunt. ex his clarum supe-

8 Hom. II. O 606   25 Od. η 36

3 alias post irā om. P   8 APEC B   10 excitatus B'
11 post uocari add. DE MERCVRIO B   19 pinnatis P   20
monstrant B   23 est autem B   25 NONNA P   26 pin-
natis p   ornatus B'   27 aegyptij P   28 pinnata P   29
cerula P

- rum et caeruleum inferum uocant, inferi autem nomen soli datur, cum in inferiore hemisphaerio id est hiemalibus signis cursum suum peragit, superi,
 11 cum partem zodiaci ambit aestiuam. eadem circa Mercurium sub alia fabula fictio est, cum inter su-
 5 peros et inferos deos administer ac nuntius aestimatur. Argiphontes praeterea cognominatur non quod
 12 Argum peremerit, quem ferunt per ambitum capitis multorum oculorum luminibus ornatum custodisse Iunonis imperio Inachi filiam, eius deae paelicem,
 10 conuersam in bouis formam: sed sub huius modi fabula Argus est caelum stellarum luce distinctum, quibus inesse quaedam species caelestium uidetur
 13 oculorum. caelum autem Argum uocari placuit a candore et uelocitate *παρὰ τὸ λευκὸν καὶ ταχὺ*.
 15 et uidetur terram desuper obseruare, quam Aegyptii hieroglyphicis litteris cum significare uolunt, ponunt bouis figuram. is ergo ambitus caeli stellarum luminibus ornatus tunc aestimatur enectus a Mercurio cum sol diurno tempore obscurando sidera ueluti
 20 enecat ui luminis sui conspectum eorum auferendo mortalibus. pleraque etiam simulacra Mercurii quadrato statu figurantur solo capite insignita et uirilibus erectis, quae figura significat solem mundi esse
 25 caput et rerum satorem omnemque uim eius non in quodam diuisorum ministerio membrorum, sed in
 15 sola mente consistere, cuius sedes in capite est. quatuor latera eadem ratione finguntur qua et tetra-
 chordum Mercurio creditur adtributum. quippe significat hic numerus uel totidem plagas mundi uel
 30

---

2 datum B' hemisphaerio P 6 aestimatur B' 7 argiphontes B cognominatur B 9 oculorum in ras. in P
 10 pelicem BP 11 conuersum B' eius modi B 15 KAY B TAXI P 16 egyptij P 17 hieroglyphicis P,
 hieroglyphicis B cum * signare (cum in ras.) P nt in
 uolunt in ras. in P 18 ego P 19 aestimatur B' 21
 meorum B' 28 littera B' qua et] quae P

quattuor uices temporum quibus annus includitur
uel quod duobus aequinoctiis duobusque solstitiis zo-
diaci ratio distincta est, ut lyra Apollinis chordarum
septem tot caelestium sphaerarum motus praestat
5 intellegi, quibus solem moderatorem natura consti-
tuit. in Mercurio solem coli etiam ex caduceo cla- 16
ret, quod Aegyptii in specie draconum maris et
feminae coniunctorum figurauerunt Mercurio conse-
crandum. hi dracones parte media uoluminis sui in
10 uicem nodo quem uocant Herculis obligantur, pri-
maeque partes eorum reflexae in circulum pressis
osculis ambitum circuli iungunt, et post nodum cau-
dae reuocantur ad capulum caducei ornanturque alis
ex eadem capuli parte nascentibus. argumentum ca- 17
15 ducei ad genituram quoque hominum, quae *γένεσις*
appellatur, Aegyptii protendunt, deos praestites ho-
mini nascenti quattuor adesse memorantes *Δαίμονα*
Τύχην "Ερωτα *Ανάγκην*, et duos priores solem ac
lunam intellegi uolunt, quod sol auctor spiritus ca-
20 loris ac luminis humanae uitae genitor et custos est
et ideo nascentis *δαίμων* id est deus creditur, luna
τύχη, quia corporum praesul est quae fortuitorum
uarietate iactantur, amor osculo significatur, neces-
sitas nodo. cur pennae adiciantur iam superius ab- 18
25 solutum est. ad huius modi argumenta draconum
praecipue uolumen electum est propter iter utrius-
que sideris flexuosum.

Hinc est quod simulacris et Aesculapii et XX
Salutis draco subiungitur, quod hi ad solis natu-
30 ram lunaeque referuntur. et est Aesculapius uis sa-
lubris de substantia solis subueniens animis corpo-

1 annif B' 3 lira P 4 sperarum P 5 constituit
ut uid. P' 7 egyptij P 10 modo B' 11 circulum ut
uid. P' 12 oculif B modum B' 15 genefif BP 16
egyptij P 18 TYXEN B duo P 19 vo in uolt in ras.
in P sol om. B' 21 demon BP 22 TYAH BP 23
cef in necessitat in ras. in P 24 pinne P 26 uolumine
lectum P 28 ante hinc add. ΔΕΑΕΣCΥΛΑΠΙΟ B

ribusque mortalium. Salus autem naturae lunaris effectus est quo corpora animantium iuuantur salu-
 2 tifero firmata temperamento. ideo ergo simulacris eorum iunguntur figurae draconum, quia praestant ut humana corpora uelut infirmitatis pelle deposita
 ad pristinum reuirescant vigorem, ut reuirescant dracones per annos singulos pelle senectutis exuta. propterea et ad ipsum solem species draconis refer-
 tur, quia sol semper uelut a quadam imae depres-
 sionis senecta in altitudinem suam ut in robur
 3 reuertitur iuuentutis. esse autem draconem inter praecipua solis argumenta etiam nominis fictione monstratur, quod sit nuncupatus ἀπὸ τοῦ δέρκειν id est uidere. nam ferunt hunc serpentem acie acutissima et peruigili naturam sideris huius imitari
 4 atque ideo aedium adytorum oraculorum thesauro- rum custodiam draconibus adsignari. Aesculapium uero eundem esse atque Apollinem non solum hinc probatur quod ex illo natus creditur sed quod ei et uis diuinationis adiungitur. nam APOLLODORVS in
 5 libris quibus titulus est περὶ θεῶν scribit quod Aesculapius diuinationibus et auguriis praesit. nec mirum, si quidem medicinae atque diuinationum consociatae sunt disciplinae. nam medicus uel commoda uel incommoda in corpore futura
 praenoscit sicut ait Hippocrates oportere medicum dicere de aegroτοὰ τε παρόντα καὶ τὰ προγεγ-
 νότα καὶ τὰ μέλλοντα ἔσσεθαι id est

26 Hippocr. prognost. in.

2 animantum B 6 uiros P uirescunt P 12 & in
 nominis B, deinde fictione BP 13 * monstratur P 16
 aditorum P 19 * credit P & inf B 20 dominationis
 P 21 ΤΕΩΝ B qd om. P 26 ippocratef P', hyppo-
 cratef B 27 egro P TE etiam in B ΤΑΡΕΟΝΤΑ
 B 28 ΕΕΕΤΑΙ P, ΕΕΕΘΑΙ B, ΓΙΝΕΘΑΙ b

quae sint quae fuerint quae mox uentura sequentur
quod congruit diuinationibus quae sciunt

τά τ' ἔοντα τά τ' ἐσσόμενα πρό τ' ἔοντα.

Sed nec Hercules a substantia solis alienus 6
est, quippe Hercules ea est solis potestas quae hu-
mano generi uirtutem ad similitudinem praestat deo-
rum. nec aestimes Alcmena apud Thebas Boeotias
natum solum uel primum Herculem nuncupatum:
immo post multos atque postremus ille hac appella-
10 tione dignatus est honoratusque hoc nomine quia
nimia fortitudine meruit nomen dei uirtutem regen-
tis. ceterum deus Hercules religiose quidem et apud 7
Tyron colitur, uerum sacratissima et augustissima
Aegyptii eum religione uenerantur ultraque memo-
15 riam, quae apud illos retro longissima est, ut ca-
rentem initio colunt. ipse creditur et Gigantas inter-
emisse cum caelo propugnaret quasi uirtus deorum.
Gigantas autem quid aliud fuisse credendum est quam
hominum quandam impiam gentem deos negantem
20 et ideo aestimatam deos pellere de caelesti sede uo-
luisse? horum pedes in draconum uolumina desine- 9
bant, quod significat nihil eos rectum nihil superum
cogitasse totius uitae eorum gressu atque processu
in inferna mergente. ab hac gente sol poenas de-
25 bitas ui pestiferi caloris exegit. et re uera Hercu- 10
lem solem esse uel ex nomine claret. Ἡρακλῆς enim
quid aliud est nisi Ἡρας id est aeris κλέος? quae
porro alia aeris gloria est nisi solis inluminatio, cuius

1 Vergil. Georg. IIII 393

3 Hom. II. A 70

1 sunt B   2 quae * * sciunt (prima litt. uid. fuisse Γ)
P   7 boēnaf BP cf. ad p. 63, 12   11 dei B   uirtutē
praeter ē in ras. in P   13 tyron P   14 egyptij P   eum
scripti: cum BP   21 in om. P   24 ab hac gente om. P
penaf P   26 heraclef BP   27 heraf BP   erif B
cleof B: clerof P   28 aliae cerif corr. in alia aerif B
inluminatio P

- 11 recessu profunditate occultitur tenebrarum? praeterea
sacrorum administrationes apud Aegyptios multiplici
actu multiplicem dei adserunt potestatem significan-
tes Herculem hunc esse τὸν ἐν πᾶσι καὶ διὰ πάν-
12 των ἥλιον. ex re quoque alibi terrarum gesta ar-
gumentum non uile colligitur. nam Theron rex
Hispaniae citerioris cum ad expugnandum Herculis
templum ageretur furore instructus exercitu nauium,
Gaditani ex aduerso uenerunt prouecti nauibus lon-
gis, commissoque proelio adhuc aequo Marte con-
sistente pugna subito in fugam uersae sunt regiae
naues simulque inproviso igne correptae confлага-
uerunt. paucissimi qui superfuerant hostium capti
indicauerunt apparuisse sibi leones proris Gaditanae
classis superstantes ac subito suas naues inmissis
radiis, quales in Solis capite pinguntur, exustas.
13 Eidem Aegypto adiacens ciuitas, quae condito-
rem Alexandrum Macedonem gloriatur, Sarapin at-
que Isin cultu paene adtonitae uenerationis obseruat.
omnem tamen illam uenerationem soli se sub illius
nomine testatur impendere uel dum calathum capiti
eius infigunt uel dum simulacro signum tricipitis
animantis adiungunt quod exprimit medio eodemque
14 maximo capite leonis effigiem; dextra parte caput
canis exoritur mansueta specie blandientis, pars
uero laeua ceruicis rapacis lupi capite finitur easque
formas animalium draco conectit uolumine suo capite
redeunte ad dei dexteram qua conspescitur monstrum.
15 ergo leonis capite monstratur praesens tempus quia
condicio eius inter praeteritum futurumque actu prae-
senti ualida feruensque est. sed et praeteritum tem-
pus lupi capite signatur quod memoria rerum trans-

2 egypt/rof P 5 HAIΩN. || P 7 pugnandū B' 10
praelio B existente P 12 improviso P 14 apparuisse
om. P 15 inmissis P 16 post exustas add. δε ΣΕΡΑΠΙ
B 17 egypto P 18 serapin b 19 attonitae P 20
ullius B 23 exprimit B' 24 ad figiō. P 27 connectit
B 28 conspescitur B, † conspicitur add. b

actarum rapitur et aufertur. item canis blandientis effigies futuri temporis designat euentum, de quo nobis spes licet incerta blanditur. tempora autem cui nisi proprio famularentur auctori? cuius uertex
 5 insignitus calatho et altitudinem sideris monstrat et potentiam capacitatis ostendit quia in eum omnia terrena redeunt dum inmisso calore rapiuntur. ac-
 10 cipe nunc quod de sole uel Sarapi pronuntietur oraculo. nam Sarapis, quem Aegyptii deum maximum prodiderunt, oratus a Nicocreonte Cypriorum rege
 quis deorum haberetur, his uersibus sollicitam religionem regis instruxit

εἰμι θεὸς τοιόσδε μαθεῖν, οἷόν κ' ἐγὼ εἶπω. 17
 οὐράνιος κόσμος κεφαλῇ, γαστήρ δὲ θάλασσα,
 15 γαῖα δέ μοι πόδες εἰσι, τὰ δ' οὐατ' ἐν αἰθέρι κείται,
 ὅμμα τε τηλαυγὲς λαμπρὸν φάος ἡέλλοιο.

ex his apparet Sarapis et solis unam et indiuiduam 18
 esse naturam. Isis iuncta religione celebratur, quae est uel terra uel natura rerum subiaccens soli. hinc
 20 est quod continuatis uberibus corpus deae omne densetur, quia uel terrae uel rerum naturae altu nutritur uniuersitas.

Adonin quoque solem esse non dubitabitur XXI
 inspecta religione Assyriorum, apud quos Veneris
 25 Architidis et Adonis maxima olim ueneratio uiguit, quam nunc Phoenices tenent. nam physici terrae superius hemisphaerium, cuius partem incolimus, Veneris appellatione coluerunt, inferius uero hemi-

3 tempora B' 4 famularantur P' 6 ostentat P
 in eo P 7 immisso P 8 nūc quid P serapi Pb 9
 serapis b egyptij P 10 nicocreonte rege cypriorum B
 13 KE b 14 ΚΕΦΑΛΕ ΓΑΤΗ B 15 ΓΑΙΔΕ P δ' Λ P
 ΚΑΙΤΑΙ B 16 ΤΕ B: ΔΕ P, deinde ΤΗΑ ΑΥΓΕΣΑΑΜ-
 ΠΡΟΝ P, ΔΗΘΕΛΑΥΤΕΣΑΑΜΠΡΟΝ B ΕΗΛΙΟΙΟ B 17
 serapis b 19 naturam B' 20 densatur P 22 post uni-
 uersitas add. δε ΑδΩΝΕ ΑΤΨΙΝΕ & ΟΣΙΡΙ B 23 dubitatur
 B' 24 assyriorum P 26 foenices B phisici BP 27
 et 28 et 118, 13 hemispherū P

- 2 sphaerium terrae Proserpinam uocauerunt. ergo apud Assyrios siue Phoenicas lugens inducitur dea, quod sol annuo gressu per duodecim signorum ordinem pergens partem quoque hemisphaerii inferioris ingreditur, quia de duodecim signis zodiaci sex su-
 3 periora sex inferiora censentur. et cum est in inferioribus et ideo dies breuiores facit, lugere creditur dea tamquam sole raptu mortis temporalis amisso et a Proserpina retento, quam numen terrae inferioris circuli et antipodum diximus. rursumque Adonin
 10 redditum Veneri credi uolunt cum sol euictis sex signis inferioris ordinis incipit nostri circuli lustrare hemisphaerium cum incremento luminis et dierum.
- 4 ab apro autem tradunt interemptum Adonin hiemis imaginem in hoc animali fingentes quod aper hispidus et asper gaudet locis humidis lutosus pruinaque
 15 contectis proprieque hiemali fructu pascitur glande. ergo hiems ueluti uulnus est solis quae et lucem eius nobis minuit et calorem, quod utrumque ani-
- 5 mantibus accidit morte. simulacrum huius deae in monte Libano fingitur capite obnupto, specie tristi, faciem manu laeua intra amictum sustinens, lacrimae uisione conspicientium manare creduntur. quae
 20 imago praeter quod lugentis est ut diximus deae terrae quoque hiemalis est quo tempore obnupta nubibus sole uiduata stupet fontesque ueluti terrae oculi
 25 uberius manant agrique interim suo cultu uidui maestam faciem sui monstrant. sed cum sol emersit ab inferioribus partibus terrae uernalisque aequinoctii transgreditur fines augendo diem, tunc est Venus
 30 laeta et pulchra uirent arua segetibus, prata herbis, arbores foliis. ideo maiores nostri Aprilem mensem Veneri dicauerunt.

---

2 assirios *P* phoenicas *P*, foenicas *B* 4 hemisperij *P*
 inferis *B'* 5 zodiacis ut *uid. B'* 10 adonim *B* 15
 animale *BP* 16 humidus *B'* 18 hiemps *P* 21 obnupto
P 25 obnupta *p*, obnuta *P* 26 sole *om. P* 29 uernalis *B'*

Similiter Phryges fabulis et sacrorum admini-
 strationibus inmutatis circa Matrem Deum et At-
 tinem eadem intellegi praestant. quis enim ambigat 8
 Matrem Deum terram haberi? haec dea leonibus ue-
 hitur, 5 ualidis impetu atque feruore animalibus, quae
 natura caeli est cuius ambitu aer continetur qui ue-
 hit terram. solem uero sub nomine Attinis ornant 9
 fistula et uirga. fistula ordinem spiritus inaequalis
 ostendit quia uenti, in quibus nulla aequalitas est,
 10 propriam sumunt de sole substantiam, uirga pote-
 statem solis adserit qui cuncta moderatur. praeci-
 puam autem solis in his caerimoniis uerti rationem
 hinc etiam potest colligi quod ritu eorum catabasi
 finita simulationeque luctus peracta celebratur lae-
 titiae exordium a. d. octauum Kalendas Aprilis. quem
 15 diem Hilaria appellant quo primum tempore sol
 diem longiorem nocte protendit.

Idem sub diuersis nominibus religionis effectus 11
 est apud Aegyptios cum Isis Osirin luget. nec in
 20 occulto est neque aliud esse Osirin quam solem
 nec Isin aliud esse quam terram ut diximus natu-
 ramue rerum, eademque ratio, quae circa Adonin et
 Attinem uertitur, in Aegyptia quoque religione luc-
 tum et laetitiam uicibus annuae administrationis al-
 25 ternat. hunc Osirin Aegyptii ut solem esse adserant, 12
 quotiens hieroglyphicis litteris suis exprimere uolunt,
 inculpunt sceptrum inque eo speciem oculi expri-
 munt, et hoc signo Osirin monstrant significantes
 hunc deum solem esse regalique potestate sublimem
 30 cuncta despicere quia solem Iouis oculum appel-
 lat antiquitas. apud eosdem Apollo qui est sol 13

1 frigef P	2 immutatif P	attinen P	6 cunif B'
9 quia] qua P	11 afferit P	moderantur B	13 cata-
bafif B	15 a. d.] ad BP	19 egyptiof B	20 osirim BP
21 isim BP	naturarumue B	23 atunin P	egyptia P
25 osirim B	osirina egyptij P	26 hieroclyphicif B,	hier-
roglphicif P	27 sceptron B	30 dispicere P	31 eo-
dem P'			

Horus uocatur, ex quo et horae uiginti quattuor quibus dies noxque conficitur nomen acceperunt et quattuor tempora quibus annuus orbis impletur horae uocantur.

- 14 Idem Aegyptii uolentes ipsius solis nomine di-
care simulacrum figurauere raso capite sed dextra
parte crine remanente. seruatus crinis docet solem
naturae rerum numquam esse in operto, dempti
autem capilli residente radice monstrant hoc sidus
etiam tempore, quo non uisitur a nobis, rursum
15 emergendi, uti capillos, habere substantiam. eodem
argumento significatur et tempus quo angusta lux
est cum uelut abasis incrementis angustaque ma-
nente extantia ad minimum diei sol peruenit spa-
tium, quod ueteres appellauere brumale solstitium,
brumam a breuitate dierum cognominantes id est
βραχὺ ἡμαρ, ex quibus latebris uel angustis rur-
sus emergens ad aestium hemisphaerium tamquam
enascens in augmenta porrigitur et tunc ad regnum
16 suum peruenisse iam creditur. propterea Aegyptii
animal in zodiaco consecrauere ea caeli parte qua
maxime annuo cursu sol ualido efferuet calore Leo-
nisque inibi signum domicilium solis appellant quia
id animal uidetur ex natura solis substantiam du-
17 cere, primum quia impetu et calore praestat ani-
malia uti praestat sol sidera, ualidusque est leo
pectore et priore corporis parte ac degenerat poste-
rioribus membris, aequae solis uis prima parte diei
ad meridiem increscit, uel prima parte anni a uere
in aestatem, mox elanguescens deducitur uel ad
30

1 & ore B' quattuor P 3 tempore B' annis B
5 id est B' egyptij quod amplius non notabo P 6 simu-
lachrum P ersa B' 7 remanente P' 12 v in lux in
ras. in P 13 incrementis naturaeque (naturaeque P') ma-
nente P 14 extantia P 15 appellauere P 18 et 121,
11 hemisphaerium P 19 enascens ut uid. P', renascens b
26 est om. P' 27 posteriusibus B' 28 parte om. P' 29
uere B: uertere P 30 ad om. B'

occasum qui diei, uel ad hiemem quae anni pars uidetur esse posterior. idemque oculis patentibus atque igneis cernitur semper ut sol patenti igneoque oculo terram conspectu perpetuo atque infatigabili cernit.

Nec solus Leo sed signa quoque uniuersa zodiaci ad naturam solis iure referuntur et ut ab Ariete incipiam, magna illi concordia est. nam is per menses sex hibernos sinistro incubat lateri ab aequinoctio uerno supra dextrum latus sicut et sol ab eodem tempore dextrum hemisphaerium, reliquo ambit sinistrum. ideo et Ammonem, quem deum solem occidentem Libyes existimant, arietinis cornibus fingunt, quibus maxime id animal ualet sicut sol radiis. nam et apud Graecos ἀπὸ τοῦ ἀρά κριος appellatur.

Taurum uero ad solem referri multiplicitate Aegyptius cultus ostendit uel quia apud Helopolim taurum soli consecratum, quem Mneuin cognominant, maxime colunt uel quia bos Apis in ciuitate Memphi solis instar excipitur, uel quia in oppido Hermunthi magnifico Apollinis templo consecratum soli colunt taurum, Bacin cognominantes, insignem miraculis conuenientibus naturae solis. nam et per singulas horas mutare colores adfirmatur et hirsutus setis dicitur in aduersum nascentibus contra naturam omnium animalium. unde habetur uelut imago solis in aduersam mundi partem nitentis.

Gemini autem qui alternis mortibus uiuere creduntur quid aliud nisi solem unum eundemque significant modo descendantem in ima mundi modo mundi in summam altitudinem resurgentem?

Cancer obliquo gressu quid aliud nisi iter solis

1 qui om. B   9 ibernof B   13 librief BP   19 Mne-
uin Seldenus: ne * ton P, neutron B   21 memphis P   23
baon B, BACIN b   25 horaf naturae B'   26 irfutuf P'
faetif B, fetif P   27 ueluti magno | solif in diuersam P

ostendit, qui uiam numquam rectam sed per illam
semper meare sortitus est

obliquus qua se signorum uerteret ordo
maximeque in illo signo sol a cursu supero incipit
obliquus inferiora iam petere. De Leone iam supra
dictum est.

- 24 Virgo autem, quae manu aristam refert, quid
aliud quam *δύναμις ἡλιακή* quae fructibus curat?
et ideo Iustitia creditur quae sola facit nascentes
fructus ad usus hominum peruenire. 10

- 25 Scorpius totus, in quo Libra est, naturam so-
lis imaginatur, qui hieme torpescit et transacta hac
aeculeum rursus erigit ui sua, nullum natura dam-
num ex hiberno torpore perpessa.

- 26 Sagittarius qui omnium zodiaci domiciliorum 15
imus atque postremus est, ideo ex homine in feram
per membra posteriora degenerat, quasi postremis
partibus suis a superis in inferna detrusus, sagittam
tamen iacit quod indicat tunc quoque uniuersorum
constare uitam radio solis uel ab ima parte uenientis. 20

Capricornus ab infernis partibus ad supera so-
lem reducens caprae naturam uidetur imitari, quae,
dum pascitur ab imis partibus, semper prominen-
tium scopulorum alta depascit.

- 27 A quarius nonne ipsam uim solis ostendit? 25
unde enim imber caderet in terras nisi solis calor ad
supera traheret umorem cuius refusio pluuiialis est
copia?

In ultimo ordine zodiaci Pisces locati sunt,
quos consecrauit soli non aliqua naturae suae ima-
ginatio ut cetera sed ostentatio potentiae sideris, a

3 Verg. Georg. I 239

1 nonumquā *B*   2 mereare *B'*   5 supra iam *P*   8
ΔΙΝΑΜΙC *B*   ΗΛΙΑΚΗ *P*   13 dāpnū *P*   14 tempore *B*
15 | * zodiaci *P*   17 postremus *P*   20 * constare *P*   24
depofcit *B'*   27 humorem *bP*   30 imitatio *P*   31 ὅτ *B*

quo uita non solum aeriis terrenisque animalibus datur sed illis quoque quorum conuersatio aquis mersa uelut a conspectu solis exulat. tanta est uis solis ut abstrusa quoque penetrando uiuificet.

- 5 Et ut ad solis multiplicem potestatem reuolua-XXII
tur oratio, Nemesis quae contra superbiam colitur
quid aliud est quam solis potestas, cuius ista natura
est ut fulgentia obscurer et conspectui auferat quae-
que sunt in obscuro inluminet offeratque conspectui?
10 Pan ipse, quem uocant Inuum, sub hoc ha- 2
bitu quo cernitur solem se esse prudentioribus per-
mittit intellegi. hunc deum Arcades colunt appel- 3
lantes τὸν τῆς ὕλης κύριον, non siluarum dominum
sed uniuersae substantiae materialis dominatorem sig-
15 nificari uolentes, cuius materiae uis uniuersorum cor-
porum seu illa diuina siue terrena sint componit
essentiam. ergo Inui cornua barbaeque proluxa de- 4
missio naturam lucis ostendunt, qua sol et ambitum
caeli superioris inluminat et inferiora conlustrat, unde
20 Homerus de eo ait

ᾤρνυθ' ἔν' ἀθανάτοισι φάος φέροι ἥδ' ἐ βροτοῖσιν.

- quid fistula uel uirga significant superius in habitu
Attinis expressimus. quod in caprae pedes desinit, 5
haec argumenti ratio est quia materia, quae in om-
nem substantiam sole dispensante porrigitur, diuinis
25 de se corporibus effectis in terrae finitur elementum.
ad huius igitur extremitatis signum pedes huius ani- 6
malis electi sunt, quod et terrenum esset et tamen

21 Hom. Il. A 2 T 2 Od. ε 2

3 exultat B 4 ub B' 5 ante et add. δε NEMESI B
6 oratione messis P 10 ante pan add. δε INV * O in ras.
fuit V) B inunum P abitu P 11 pmitti B 13 AHC
KIPION B 15 & erasum ut uid. ante corporum in B 16
seu terrena P 19 illuminat P ** inferiora (prima i in
ras.) P collustrat P 21 ὨΡΝΟΥΝ B, deinde ΛΘΑΝΑ-
ΤΟΙCΙ P ΦΗ|ΡΗΟΙΗΙΗΔΕ B ΦΕΡΗΙΟ P 23 capri P

- semper peteret alta pascendo sicut sol, uel cum radios superne demittit in terras uel cum se recolligit, in montibus uisitur. huius Inui amor et deliciae *Ἥχῳ* creditur nullius oculis obnoxia, quod significat harmoniam caeli, quae soli amica est quasi sphaerarum omnium de quibus nascitur moderatori, nec tamen potest nostris umquam sensibus deprehendi.
- 8 Saturnus ipse qui auctor est temporum et ideo a Graecis inmutata littera *Κρόνος* quasi *χροῖνος* uocatur, quid aliud nisi sol intellegendus est cum tradatur ordo elementorum temporum numerositate distinctus, luce patefactus, nexus aeternitate conductus, uisione discretus, quae omnia actum solis ostendunt?
- XXIII Nec ipse Iuppiter rex deorum naturam solis uidetur excedere sed eundem esse Iouem ac solem claris docetur indiciis. nam cum ait Homerus
- Ζεὺς γὰρ ἐς Ὠκεανὸν μετ' ἀμύμονας Αἰθιοπῆας
χθιζὸς ἔβη μετὰ δαῖτα, θεοὶ δ' ἅμα πάντες ἔποντο,
δωδεκάτη δέ τοι αὖθις ἐλεύσεται Οὐλύμπόνδε,*
- 2 Iouis appellatione solem intellegi CORNIFICVS scribit, cui unda Oceani uelut dapes ministrat. ideo enim, sicut et POSIDONIVS et CLEANTHES adfirmant, solis meatus a plaga quae usta dicitur non recedit, quia sub ipsa currit Oceanus qui terram et ambit et diuidit, omnium autem physicorum adsertione constat calorem umore nutriri. nam quod ait *θεοὶ δ' ἅμα*

17 Hom. Il. A 423

2 recollogit ut uid. P' 4 osculsi B obnoxia B' 5 armoniam BP 8 perarū P 7 post deprehendi add. δε SATVRNO B 8 actor P' 9 inmutata P quasi KRONOC B uocatul B' 14 ante nec add. δε IOVE B 16 ait * P 17 CZEYC P AMYNONAC B AIGEOPIHAC P, AIGIOITEAC B 18 XΘIZON BP, deinde BH B Δ P: Θ B 19 AYΘEICE AEYCETAIOTAYM|ITONAE P 21 apes P' B 22 cleantef P affirmant P 26 physicorum assertionem P 27 humore bP ΘEOΔIAMA P

πάντες ἔποντο sidera intelleguntur, quae cum eo ad occasus ortusque cotidiano impetu caeli feruntur eodemque aluntur umore. θεοὺς enim dicunt sidera et stellas ἀπὸ τοῦ θέειν id est τρέχειν quod semper
 5 in cursu sint, ἢ ἀπὸ τοῦ θεωρεῖσθαι. addit poeta 4
 δωδεκάτῃ δέ τοι αὐδῖς, non dierum sed horarum significans numerum, quibus referuntur ad hemisphaerii superioris exortum. intellectum nostrum in eandem 5
 sententiam ducunt etiam [de Timaeo] Platonis haec
 10 uerba ὁ μὲν δὴ μέγας ἡγεμὼν ἐν οὐρανῷ Ζεὺς ἐλαύνων πτηνὸν ἄρμα πρῶτος πορεύεται διακοσμῶν πάντα καὶ ἐπιμελούμενος· τῷ δὲ ἔπεται στρατιά θεῶν καὶ δαιμόνων κατὰ ἔνδεκα μέρη κεκοσμημένα, μένει δὲ Ἔστια ἐν θεῶν οἴκῳ μόνῃ. his
 15 enim uerbis magnum in caelo ducem solem uult sub appellatione Iouis intellegi, alato curru uelocitatem sideris monstrans. nam quia in quocunque signo 6
 fuerit praestat omnia signa et sidera signorumque praestites deos, uidetur cunctos deos ducatu praeire
 20 ordinando cuncta ornandoque atque ideo uelut exercitum eius ceteros deos haberi per XI signorum partes distributos, quia ipse duodecimi signi, in quocunque signo fuerit, locum occupat. nomen autem 7
 25 quia di sunt δαήμονες id est scientes futuri, aut ut

10 Phaedr. p. 246 E

1 ΕΙΠΟΝΤΟ B · 3 humores bP 4 id est ΤΥΧΕΙΝ B
 6 dierū * P 7 hemisperij P, h*(fuit) emisperij B 8 dicunt in eandem sententiam P 9 de timaeo P, d&imeo B, quod deleui: de etymo Ianus, sed tunc, ut alia taceam, non Macrobius sed Plato de etymo dixisse putandus esset, in cuius uerbis nihil tale reperitur 10 ΜΕΓΑΣ P, deinde ΕΙΠΕΜΕΝ B
 ΟΥΤΙΑΝΩΙ P, deinde ΖΥC B 11 ΕΑΛΥΝΩ P HTHNON P, ΠΤΕΗΝΟΝ B ΠΡΟΤΟC P, ΠΡΟΤΩC B 12 ΠΑΝΤΑ ΚΑΤΙΜΕΛΟΥΜΕΝΟC P 13 ΔΑΙΜΟΝΩ P, ΤΑΙΜΟΝΩ B
 Η
 ΕΝΑΕΚΑ ΜΕΠΙ P ΚΕΚΟCΜΕΜΕΝΗ * | P 16 intel|
 *****lato P 17 et 22 quocumq. B 19 cunctis P 20 ordinandoque B'P 21 duodecim BP em. Ianus 23 occupat P' 25 dij P ΔΗΜΟΝΕC P futura P

POSIDONIVS scribit in libris quibus titulus est *περὶ ἡρώων καὶ δαιμόνων*, quia ex aetheria substantia parta atque diuisa qualitas illis est, sine ἀπὸ τοῦ δαιομένου id est καιομένου, seu 8 ἀπὸ τοῦ δαιομένου hoc est μεριζομένου. quod autem addit μένει δὲ Ἑστία ἐν θεῶν οἴῳ μόνῃ, significat quia haec sola, quam terram esse accipimus, manet immobilis intra domum deorum id est intra mundum ut ait Euripides

καὶ Γαῖα μήτερ, Ἑστίαν δέ σ' οἱ σοφοὶ 10
βροτῶν καλοῦσιν ἡμένην ἐν αἰθέρι.

9 hinc quoque ostenditur quid de sole et Ioue sit sentiendum cum alibi dicatur

πάντα ἰδὼν Διὸς ὀφθαλμοῖς καὶ πάντα νοήσας 15
et alibi

Ἡέλιος θ' ὃς πάντ' ἐφορᾷ καὶ πάντ' ἐπακούεις,
unde utrumque constat una potestate censendum.
10 Assyrii quoque solem sub nomine Iouis, quem Δία Ἡλιουπόλιν cognominant, maximis cerimoniis celebrant in ciuitate quae Heliopolis nuncupatur. eius 20 dei simulacrum sumptum est de oppido Aegypti quod et ipsum Heliopolis appellatur, regnante apud Aegyptios Senemure seu idem Senepos nomine fuit, perlatumque est primum in eam per Opiam legatum Deleboris regis Assyriorum sacerdotesque Aegyptios 25 quorum princeps fuit Partemetis diuque habitum apud

10 Eurip. fragm. 938 ed. Nauck

1 ΠΕΡΙ ΠΠΤΩΩΝ (prior Π in ras), B 2 etherea P 4
ΤΟΥ * | P ΔΑΕΙΟΜΕΝΟΥ P, ΔΑΕΥΟΜΕΝΟΥ B, deinde
idē B 5 ΔΑΕΙΟΜΕΝΟΥ B 6 ΕΣΤΙΑ P ΘΕΩΝ B
10 ΚΑΙΤΑΙΑ P ΜΗΤΕΡ P, ΜΕΤΕΡ B οἱ ΙΟΙ P σοφοί
om. B 11 ΚΑΛΟΥCIN P ΗΜΕ + ΝΗΝ P, ΗΜΗΝΗΝ B
13 alibi dē. BP 14 ΔΙΟΣ BP, deinde ΘΦΘΑΛΜΟΣ P
ΚΑΙΤΑΝ B 16 Θ' Ο P ΕΦΡΑΣ P 18 affirij P dia
heliopoliten P et (sed corr. in heliopoliten) B 21 egypti P
22 et 25 egyptiof P 25 delobornf P affiriorū P, afiriorum
B 26 fuit om. B abitū P

Assyrios postea Heliopolim commigrauit. cur ita 11
factum quaque ratione Aegypto profectum in haec
loca ubi nunc est postea uenerit ritumque Assyrio
magis quam Aegyptio colatur dicere supersedi quia
5 ad praesentem non adtinet causam. hunc uero eun- 12
dem Iouem solemque esse cum ex ipso sacrorum ritu
tum ex habitu dinoscitur. simulacrum enim aureum
specie inberbi instat dextera eleuata cum flagro in
aurigae modum, laeua tenet fulmen et spicas, quae
10 cuncta Iouis solisque consociatam potentiam mon-
strant. huius templi religio etiam diuinatione prae- 13
pollet, quae ad Apollinis potestatem refertur, qui
idem atque sol est. uehitur enim simulacrum dei
Heliopolitani ferculo, uti uehuntur in pompa ludorum
15 Circensium deorum simulacra, et subeunt plerumque
prouinciae procures raso capite longi temporis casti-
monia puri ferunturque diuino spiritu, non suo ar-
bitrio sed quo deus propellit uehentes, ut uidemus
apud Antium promoueri simulacra Fortunarum ad
20 danda responsa. consulunt hunc deum et absentes 14
missis diplomatibus consignatis rescribitque ordine
ad ea quae consultatione addita continentur. sic et
imperator Traianus initurus ex ea prouincia Par-
thiam cum exercitu constantissimae religionis hor-
25 tantibus amicis, qui maxima huiusce numinis cepe-
rant experimenta, ut de euentu consuleret rei coeptae,
egit Romano consilio prius explorando fidem reli-
gionis, ne forte fraus subesset humana et primum
misit signatos codicillos ad quos sibi rescribi uellet.
30 deus iussit adferri chartam eamque signari puram 15
et mitti, stupentibus sacerdotibus ad eius modi fac-
tum. ignorabant quippe condicionem codicillorum.

1 affiriof BP heliopolim corr. in heliopolim in B 2 egypto
P in om. P 3 affirio BP 4 egyptio P 5 attinet P 7
simulachrum P 8 inberbi P dextera + (fuisse uid. t) B
14 heliopolitani B'P 26 ceptae P, ceptae B 29 codi-
cellor BP 30 dehinc ante deum add. B^m afferr P 31
factam B' 32 conditionem BP codicellorum B

- hos cum maxima admiratione Traianus excepit, quod
 16 ipse quoque puris tabellis cum deo egisset. tunc
 aliis codicillis conscriptis signatisque consulit an Ro-
 mam perpetrato bello rediturus esset? uitem cen-
 turialem deus ex muneribus in aede dedicatis deferri⁵
 iussit diuisamque in partes sudario condi ac proinde
 ferri. exitus rei obitu Traiani apparuit ossibus Ro-
 mam relatis. nam fragmentis species reliquiarum,
 uitis argumento casus futuri tempus ostensum est.
 17 et ne sermo per singulorum nomina deorum uage-¹⁰
 tur, accipe quid Assyrii de potentia solis opinentur.
 deo enim, quem summum maximumque uenerantur,
 Adad nomen dederunt. eius nominis interpretatio
 18 significat unus unus. hunc ergo ut potentissimum
 adorant deum sed subiungunt eidem deam nomine¹⁵
 Adargatin omnemque potestatem cunctarum rerum
 his duobus adtribuunt solem terramque intellegentes
 nec multitudine nominum enuntiantes diuisam eorum
 per omnes species potestatem sed argumentis qui-
 bus ornantur significantes multiplicem praestantiam²⁰
 19 duplicis numinis. ipsa autem argumenta solis ratio-
 nem locuntur. namque simulacrum Adad insigne
 cernitur radiis inclinatis, quibus monstratur uim
 caeli in radiis esse solis qui demittuntur in terram.
 Adargatidis simulacrum sursum uersum reclinatis ra-²⁵
 diis insigne est monstrando radiorum ui superne
 20 missorum enasci quaecunque terra progenerat. sub
 eodem simulacro species leonum sunt, eadem ratione
 terram esse monstrantes qua Phryges finxere Ma-
 21 trem Deum id est terram leonibus uehi. postremo³⁰
 potentiam solis ad omnium potestatum summitatem
 referri indicant theologi, qui in sacris hoc breuis-

2 tabulis P   3 codicellis B   4 centuralem P, *deinde*
 depl. ni fallor P   5 dicatis B   8 relatis] referri P   9
 uicuf P   futurū P   11 quod ut uid. P   affurj P   14
 potentissimū P   20 sacrificantes B'   22 loquunt P   25
 adargadis P, adargidis B   27 sei in enasci in ras. in P
 quaecunque B   29 p'riges (p in ras.) P   fingere P

sima precatione demonstrant dicentes "Ἡλιε παντο-
κράτορ κόσμον πνεῦμα κόσμον δύναμις κόσμον φῶς.
solem esse omnia et Orpheus testatur his uersibus 22
κέκλυθι τηλεπόρου δίνης ἐλικαύγεα κύκλον
5 οὐρανίαις στροφάλιξι περιδρομον αἶν ἐλίσσων,
ἀγλαὲ Ζεῦ Διόνυσε, πάτερ πόντου, πάτερ αἰῆς,
"Ἡλιε παγγενέτορ πανταλόλε χρυσεοφειγγές."

Hic cum Praetextatus fecisset loquendi finem, XXIII
omnes in eum adfixis uultibus admirationem stupore
10 probebant. dein laudare hic memoriam, ille doctri-
nam, cuncti religionem, adfirmantes hunc esse unum
arcanæ deorum naturæ conscium qui solus diuina
et adsequi animo et eloqui posset ingenio. inter 2
haec Euangelus 'equidem' inquit 'miror potuisse
15 tantorum potestatem numinum comprehendere, uerum
quod Mantuanum nostrum ad singula, cum de di-
uinis sermo est, testem citatis, gratiosius est quam
ut iudicio fieri putetur. an ego credam quod ille, 3
cum diceret Liber et alma Ceres pro sole ac luna,
20 non hoc in alterius poetae imitationem posuit, ita
dici audiens, cur tamen diceretur ignorans? nisi 4
forte ut Graeci omnia sua in immensum tollunt, nos
quoque etiam poetas nostros uolumus philosophari,
cum ipse Tullius, qui non minus professus est phi-
25 losophandi studium quam loquendi, quotiens aut de
natura deorum aut de fato aut de diuinatione di-
sputat, gloriam quam oratione conflauit incondita
rerum relatione minuatur'.

3 fragm. ed. Hermann p. 464

2 ΠΝΕΥΜΑ P 3 horpheuf B 4 ΚΕΚΑΥΘΙ P, ΚΕ-
ΚΑΥΘΥ B ΔΙΝΕC B ΕΛΙΚΑΙΤΕΑ P, ΕΛΚΑΓΓΕΑ B 5
ΣΤΡΟΦΑΛΙΤΞΙ B ΠΕΡΙΔΡΟΜΟ BP, deinde ΗΑΙΕΝ P,
ΗΑΙΕΝ B ΕΛΙCΩΝ B 6 ΑΤΑΑ ΖΕΥ BP ΔΥΟΝΥCΕ.
P ΠΟΝΤΟΙ B ΑΙΝC B 7 ΠΑΝΓΕΝΕΤΩΡ BP Πάν
αίόλε Herm. 8 finē loquendi P 12 archanae B 13 afse-
qui B 22 immensum P 24 cum — professus est philo-
sophari (ita BP) om. B

- 5 Tum Symmachus 'de Cicerone, Euangele, qui conuiciis impenetrabilis est, post uidebimus, nunc quia cum Marone nobis negotium est, respondeas uolo utrum poetae huius opera instituendis tantum pueris idonea iudices an alia illis altiora inesse fa-⁵ tearis? uideris enim mihi ita adhuc Vergilianos habere uersus qualiter eos pueri magistris praelegentibus canebarus'.
- 6 'Immo pueri cum essemus, Symmache, sine iudicio mirabamur, inspicere autem uitia nec per¹⁰ magistros nec per aetatem licebat. quae tamen non pudenter quisquam negabit, cum ipse confessus sit. qui enim moriens poema suum legauit igni quid nisi famae suae uulnera posteritati subtrahenda curauit?
- 7 nec inmerito. erubuit quippe de se futura iudicia,¹⁵ si legeretur petitio deae precantis filio arma a marito cui soli nupserat nec ex eo prolem suscepisse se nouerat, uel si mille alia multum pudenda seu in uerbis modo Graecis modo barbaris seu in ipsa dispositione operis deprehenderentur.'²⁰
- 8 Cumque adhuc dicentem omnes exhorruissent, subtexit Symmachus 'haec est quidem, Euangele, Maronis gloria ut nullius laudibus crescat nullius uituperatione minuatur, uerum ista quae proscindis defendere quilibet potest ex plebeia grammaticorum²⁵ cohorte, ne Seruio nostro, qui priscos, ut mea fert opinio, praeceptores doctrina praestat, in excusandis talibus quaeratur iniuria, sed quaero utrum cum poetica tibi in tanto poeta displicuerit, nerui tamen oratorii, qui in eodem ualidissimi sunt, placere ui-³⁰ deantur?'

---

1 symmachus BP 2 conuiciis impenetrabilis B 4
tantum om. P 9 symmache BP 10 iudicia P' 11 on
in non in ras. in P 14 uulnera om. B 15 inmerito B
16 petitio deprecantis B 18 uel si milia alia B puden-
denda B' 22 symmachus P equidem P 23 nullus
bis B'

Haec uerba primum Euangeli risus excepit. 9
deinde subiecit 'id hercle restat denique ut et ora-
torem Vergilium renuntietis nec mirum cum et ad
philosophos eum ambitus uester paulo ante pro-
5 uexerit'.

'Si in hac opinione es' inquit Symmachus 'ut 10
Maro tibi nihil nisi poeticum sensisse aestimetur,
licet hoc quoque eidem nomen inuideris, audi quid
de operis sui multiplici doctrina ipse pronuntiet.
10 ipsius enim Maronis epistula, qua compellat Augu-
stum, ita incipit ego uero frequentes a te lit- 11
teras accipio et infra de Aenea quidem meo,
si mehercle iam dignum auribus haberem
tuis, libenter mitterem, sed tanta inchoata
15 res est ut paene uitio mentis tantum opus
ingressus mihi uidear, cum praesertim, ut
scis, alia quoque studia ad id opus multo-
que potiora impertiar. nec his Vergili uerbis 12
copia rerum dissonat, quam plerique omnes littera-
20 tores pedibus inlotis praetereunt tamquam nihil ultra
uerborum explanationem liceat nosse grammatico.
ita sibi belli isti homines certos scientiae fines et
uelut quaedam pomeria et effata posuerunt, ultra
quae si quis egredi audeat, introspexisse in aedem
25 deae a qua mares absterrentur existimandus sit. sed 13
nos, quos crassa Minerva dedecet, non patiamur
abstrusa esse adyta sacri poematis sed arcanorum
sensuum inuestigato aditu doctorum cultu celebranda
praebeamus reclusa penetralia. et ne uidear uelle 14
30 omnia unus amplecti, spondeo uiolentissima inuenta
uel sensa rhetoricae in Vergiliano me opere demon-
straturum, Eusebio autem, oratorum eloquentissimo,

2 ercle P   3 uirgilium B   mirum eum B, mirum
cum eum b   4 eum om. B   6 inquit B'   simachus P
10 epistola pB   quam pellat B'   11 ita om. B'   12 a
in aenea et quidē in ras. in P   18 uirgili B   20 inlotif
om. P   24 aegri audeat B'   27 adyta BP   archanorum
P   31 rethorice P, rethorice P   uirgiliano P'B

- non praeripio de oratoria apud Maronem arte tractatum, quem et doctrina et docendi usu melius exsequetur. reliquos omnes qui adestis inpen-
 precatus sim ut quid uestrum quisque praecipuum sibi
 adnotauerit de Maronis ingenio uelut ex symbola
 15 conferamus.' mirum in modum alacritatem omnibus
 qui aderant haec uerba pepererunt et adsurgens quis-
 que in desiderium alios audiendi non uidit et se in
 idem munus uocandum. itaque hortatu mutuo con-
 citati in adsensum facile ac libenter animati sunt,
 intuentesque omnes Praetextatum orabant ut iudi-
 cium suum primus aperiret, ceteris per ordinem
 quem casus sedendi fecerat secuturis.
 16 Et Vettius 'equidem inter omnia quibus eminet
 laus Maronis hoc adsiduus lector admiror quia doc-
 tissime ius pontificium tamquam hoc professus
 in multa et uaria operis sui parte seruauit et, si
 tantae dissertationi sermo non cesserit, promitto fore
 ut Vergilius noster pontifex maximus adseratur'.
 17 Post hunc Flauianus 'apud poetam nostrum' in-
 quit 'tantam scientiam iuris auguralis inuenio
 ut, si aliarum disciplinarum doctrina destitueretur,
 haec illum uel sola professio sublimaret'.
 18 Eustathius deinde 'maxime' inquit 'praedica-
 rem quanta de Graecis cautus et tamquam aliud
 agens modo artificii dissimulatione modo professa
 imitatione transtulerit, ni me maior admiratio
 de astrologia totaque philosophia teneret, quam

1 arte **** (etiam arte in ras.) P 3 impenſe P 5
 ſymbola P, ſymbala B 7 qui adherant in ras. in P 12
 ired in aperiret et ceteris in ras. in P 13 ſi in ſequuturis
 in ras. in P 15 ronſ in maronſ in ras. in P ammiror
 B doctiſſimū | eiuf P 18 ſermo conceſſerit (ut uid.), corr.
 in ſermo conceſſerit in P 19 uirgiliuſ B 20 flauianuſ —
 133, 1 reprehendenduſ in ras. in P neque tamen uocabula erasa
 eſſe uidentur ſed ſiue lineolae uel tale aliquid deletae ſiue mem-
 branae neſcio quid uultum ſublatus 22 doctrina om. P di-
 ſtutueretur B 24 euſtatiuſ B 25 cautuſ P

parcus et sobrius operi suo nusquam reprehendendus aspersit'.

Furius Albinus alterum fouens Praetextati latus 19 iuxtaque eum Caecina Albinus, ambo uetustatis 5 adfectionem in Vergilio praedicabant, alter in uersibus, Caecina in uerbis.

Auienus 'non adsumam mihi' ait 'ut unam ali- 20 quam de Vergilianus uirtutibus audeam praedicare sed audiendo quaecumque dicetis, siquid uel de his 10 mihi uidebitur uel iam dudum legenti adnotandum uisum est, oportunius proferam: modo memineritis a Seruio nostro exigendum ut quidquid obscurum uidebitur quasi litteratorum omnium longe maximus palam faciat'.

His dictis et uniuerso coetui complacitis Prae- 21 textatus cum in se conuersa omnium ora uidisset 'philosophia' inquit 'quod unicum est munus deorum et disciplina disciplinarum, honoranda est anteloquo, unde meminerit Eustathius primum sibi locum 20 ad disserendum omni alia professione cedente concessum. huic tu, mi Flauiane, succedes ut et auditu uestro recreer et aliquanto silentio instaurem uires loquendi.'

Inter haec seruilis moderator obsequii, cui cura 22 25 uel adolendi Penates uel struendi penum et domesticorum actuum ministros regendi, admonet dominum familiam pro sollemnitate annui moris epulatam. hoc enim festo religiosae domus prius famulos 23 instructis tamquam ad usum domini dapibus honorant, et ita demum patribus familias mensae apparatus nouatur. insinuat igitur praesul famulitii cenae

3 p[re]textatu ut uid. B' 4 cecina P' albinus om. P'
5 uirgilio B' 7 ut om. B' unum P' 8 uirgilianis B'
p[re]dicale P' 9 quaecumq. B' 10 uidetur P' 12 quicquid
B' 15 h[ab]et deductis B' c[on]q[ue] P' 25 poenum B' 27
sollemnitate P, sollempnitate corr. ex sollempnitate B' 29
dapibus B' 30 patrias B' 31 familiarum P' cenę P,
caene B

24 tempus et dominos iam uocare. tum Praetextatus
 'reseruandus igitur est Vergilius noster ad meliorem
 partem diei, ut mane nouum inspiciendo per ordi-
 nem carmini destinemus. nunc hora nos admonet
 ut honore uestro haec mensa dignetur. sed Eusta- 5
 25 dissertatione seruari sibi anteloquii functionem'. et
 Flauianus 'ex placita iam uos lege conuenio ut se-
 quenti die Penates mei beari se tanti coetus hospi-
 tio glorientur'. his cum omnes adsensi essent, ad 10
 cenam alio aliud de his quae inter se contulerant
 reminiscente adprobanteque cum magna alacritate
 animi concesserunt.

2 uirgilius B 4 nunc — 5 dignetur om. P 5 haec
 bP: & B 6 nichomachus B: simmachus P (sed sim in ras.
 5 litterarum) 9 penates B' beari & tanti B' 13 post
 concesserunt add. EXPLICIT LIBER .I. SATVRNALIOR
 .INCIPIT SCDS. P, nihil subscriptum sed sequitur hic ubi
 modestus in B

LIBER SECVNDVS

Hic ubi modestus edendi modus cessare fecit I
castimoniam ferculorum et conuiualis laetitia minu-
sculis poculis oriebatur, Auienus ait 'bene ac sa-
pienter Maro noster tumultuosum et sobrium uno
5 eodemque uersu descripsit sub paucorum uerborum
inmutatione conuiuium. nam ubi sub apparatu regio
procedere solet luxus ad strepitum

'postquam prima' inquit 'quies epulis'
at cum heroes castigatis dapibus adsidunt, non re-
10 ducit quietem quia nec praecessit tumultus sed
postquam exempta fames epulis.

nostrum hoc conuiuium, quod et heroici saeculi 2
pudicitiam et nostri conduxit elegantiam, in quo
splendor sobrius et diligens parsimonia, Agathonis
15 conuiuio uel post magniloquentiam Platonis non
componere tantum sed nec praeferre dubitauerim.
nam ipse rex mensae nec in moribus Socrate minor 3
et in re publica philosopho efficacior, ceteri qui ad-
estis eminentiores estis ad studia uirtutum quam ut
20 poetis comicis et Alcibiadi, qui tantum fuit fortis

8 Aen. I 723   11 Aen. I 216

2 minisculis posculis B'   3 ac et sa in sapienter in ras.
in P   4 una B'   6 inmutatione P   9 heroes/escati gra-
tis P   adfidum B'   11 exemta B'   19 quā — 20 alci-
piadi (ita B) qui tant (cetera uocabuli pars resecto margine
perii) add. B^m

ad crimina aliisque quibus frequens illud conuiuium fuit uos quisquam aestimet comparandos'.

- 4 'Bona uerba quaeso' Praetextatus ait 'circa reuerentiam tantum Socraticae maiestatis. nam reliquis qui in illo fuere symposio haec lumina quis non 5 praeposenda consentiat? sed quorsum tibi, Auiene, hoc tendit exemplum?' 'quia sub illorum' inquit supercilio non defuit qui psalterium intromitti peteret ut puella ex industria supra naturam mollior canora dulcedine et saltationis lubrico exerceret inlecebris 10 philosophantes. illic hoc fieri temptatum est ut Agathonis uictoria celebraretur, nos honorem dei cuius hoc festum est nullo admixtu uoluptatis augemus. neque ego sum nescius uos nec tristitiam nec nubulum uultum in bonis ducere nec Crassum illum 15 quem Cicero auctore Lucilio semel in uita risisse scribit magnopere mirari'.

- 7 Ad haec cum Praetextatus diceret ludicras uoluptates nec suis Penatibus adsuetas nec ante coetum 8 tam serium producendas, excepit Symmachus 'quia 20 Saturnalibus optimo dierum

ut ait Veronensis poeta, nec uoluptas nobis ut Stoicis tamquam hostis repudianda est, nec ut Epicureis summum bonum in uoluptate ponendum, excogitemus alacritatem lasciuia carentem et, ni fallor, in- 25 ueni, ut iocos ueterum ac nobilium uirorum edecumatos ex multiugis libris relatione mutua proferamus. 9 haec nobis sit litterata laetitia et docta cauillatio uicem planipedis et sabulonis impudica et praetextata uerba iacientis ad pudorem ac modestiam uersus 30

21 Catull. 14, 15

5 symposio B, † simphosio add. b 10 lubrica P' illecebris P 11 phi in philosophantes in ras. in P 16 auctorem B' femel om. P 18 p̄textatus cū P 23 hosti B' 27 relationē mutuā B' 28 leticia in ras. in P 29 p̄textata P, p̄textata B

imitata. haec res et cura et studio digna ueteribus 10
 uisa est. et iam primum animaduerto duos quos elo-
 quentissimos antiqua aetas tulit, comicum Plautum
 et oratorem Tullium, eos ambos etiam ad iocorum
 5 uenustatem ceteris praestitisse. Plautus quidem ea 11
 re clarus fuit ut post mortem eius comoediae, quae
 incertae ferebantur, Plautinae tamen esse de ioco-
 rum copia noscerentur. Cicero autem quantum in 12
 ea re ualuerit quis ignorat qui uel liberti eius libros
 10 quos is DE IOCIS patroni composuit, quos quidam
 ipsius putant esse, legere curauit? quis item nescit
 consularem eum scurram ab inimicis appellari so-
 litum? quod in oratione etiam sua Vatinius posuit.
 atque ego, ni longum esset, referrem in quibus cau- 13
 15 sis, cum nocentissimos reos tueretur, uictoriam iocis
 adeptus sit, ut ecce pro L. Flacco, quem repetun-
 darum reum ioci oportunitate de manifestissimis
 criminibus exemit. is iocus in oratione non extat,
 mihi ex libro Furii Bibaculi notus est et inter alia
 20 eius dicta celebratur. sed in hoc uerbum non casu 14
 incidi, uolens feci. iocos enim hoc genus ueteres
 nostri dicta dicebant. testis idem CICERO qui in
 libro EPISTULARVM AD CORNELIVM NEPOTEM SE-
 CVNDO sic ait itaque nostri cum omnia quae
 25 dixissemus dicta essent, quae facete et
 breuiter et acute locuti essemus, ea pro-
 prio nomine appellari dicta uoluerunt. haec
 Cicero. Nouius uero Pomponiusque iocos non
 raro dicteria nominant. Marcus etiam Cato 15

24 fragm. ed. Orelli p. 968

2 uisa est B^mP: Digna est B primo P' dū hoc quod
 (- add. b) B 6 comoedia | B' aequē ut uid. B' 7 pau-
 latim ae tamen B' 13 ora etiam P' uatinius B 16
 lucio BP 19 fufu B, fufu P uinaculi BP 21 indi
 P' iocuf B 23 epistolarum BP 26 loquuti P pro-
 pria nomina P' 28 Neuuf B

ille Censorius argute iocari solitus est. horum nos ab inuidia muniret auctoritas etiam si nostris cauillaremur, at cum ueteribus dicta referamus, ipsa utique auctorum dignitate defendimur. si ergo probatis inuentum, agite quod cuique de dictis talibus 5 in mentem ueniet uicissim memoriam nostram excitando referamus.' placuit uniuersis laetitiae excogitata sobrietas: et ut Praetextatus incipiendo auctoritatem de exemplo praeberet hortati sunt.

II Tum ille 'dictum uolo hostis referre, sed uicti 10 et cuius memoria instaurat Romanorum triumphos. Hannibal Carthaginensis apud regem Antiochum 2 profugus facetissime cauillatus est. ea cauillatio huiusce modi fuit. ostendebat Antiochus in campo copias ingentes quas bellum populo Romano facturus 15 comparauerat conuertebatque exercitum insignibus argenteis et aureis florentem. inducebat etiam curus cum falcibus et elephantos cum turribus equitatumque frenis et ephippiis monilibus ac faleris praefulgentem. atque ibi rex contemplatione tanti et 20 tam ornati exercitus gloriabundus Hannibalem aspexit et putasne inquit satis esse Romanis haec 3 omnia? tunc Poenus eludens ignauiam inbelliamque militum eius pretiose armatorum plane inquit satis esse credo Romanis haec et si auaris- 25 simi sunt. nihil prorsum neque tam lepide neque tam acerbe dici potest. rex de numero exercitus sui ac de aestimanda aequiperatione quaesiuerat, respondit Hannibal de praeda'. 4 Flauianus subiecit 'sacrificium apud ueteres fuit 30 quod uocabatur propter uiam. in eo mos erat

2 num. & B' 8 referemus P', referemus corr. primum in referamus, deinde in referremus in B 9 preberet om. P'
12 cartaginensis P 14 ostendebat P 15 populo om. P
19 ad ephippus add. ephippia dicuntur generalit. om. equorum
ornamenta add. Pm 23 in bello amq. B' 27 acerbis ut uid. B' 31 et 139, 4 propter B'

ut, siquid ex epulis superfuisset, igne consumeretur. hinc Catonis iocus est. namque Albidium quendam, qui bona sua comedisset et nouissime domum quae ei reliqua erat incendio perdidisset, propter uiam fecisse dicebat: quod comesse non potuerit, id combussisse’.

Symmachus deinde ‘mater M. Bruti Seruilia 5 cum pretiosum aere paruo fundum abstulisset a Caesare subiciente hastae bona ciuium, non effugit dictum tale Ciceronis equidem quo melius emptum sciatis, comparauit Seruilia hunc fundum tertia deducta. filia autem Seruiliae erat Iunia Tertia eademque C. Cassii uxor lasciuiente dictatore tam in matrem quam in puellam. 15 tunc luxuriam senis adulteri ciuitas subinde rumoribus iocisque carpebat, ut mala non tantum seria forent’.

Post hunc Caecina Albinus ‘Plancus in iudicio forte amici cum molestum testem destruere uellet, interrogauit, quia sutorem sciebat, quo artificio se tueretur. ille urbane respondit gallam subigo. sutorium hoc habetur instrumentum, quod non infacete in adulterii exprobrationem ambiguitate conuertit. nam Plancus in Maenia Galla nupta male 25 audiebat.’

Secutus est Furius Albinus ‘post Mutinensem 7 fugam quaerentibus quid ageret Antonius, respondisse familiaris eius ferebatur quod canis in Aegypto: bibit et fugit, quando in illis regionibus 30 constat canes raptu corcodilorum exterritos currere et bibere’.

Eustathius deinde ‘Publius Mucium in pri- 8

---

2 hic B   4 reliquerat incendio B'   7 marci PB   10 quoquo B   11 faciatif B'   13 gai BP   16 iocisq. ut uid. B'   24 meua B   p nupta ni fallor P'   28 egipto P   30 raptu P   corcodilloꝝ P, corcodilorum B   32 mocium B'

mis maliuolum cum uidisset solito tristiore aut Mucio inquit nescio quid incommodi accessit aut nescio cui aliquid boni'.

- 9 Inde Auienus 'Faustus Sullae filius cum soror eius eodem tempore duos moechos haberet Fuluium fullonis filium et Pompeium cognomine Maculam miror inquit sororem meam habere maculam cum fullonem habeat.
- 10 Hic Euangelus 'apud L. Mallium, qui optimus pictor Romae habebatur, Seruilius Geminus forte cenabat cumque filios eius deformes uidisset non similiter inquit Malli fingis et pingis. et Mallius in tenebris enim fingo inquit luce pingo'.
- 11 Eusebius deinde 'Demosthenes' inquit 'excitatus ad Laidis famam, cuius formam tunc Graecia mirabatur, accessit ut et ipse famoso amore potiretur. qui ubi dimidium talentum unius pretium noctis audiuit, discessit hoc dicto οὐκ ἀγοράζω τοσούτου μετανοῆσαι'.
- 12 Inter haec cum Seruius ordine se uocante per uerecundiam sileret 'omnes nos' inquit Euangelus, 'impudentes grammatice pronuntias, si tacere talia uis uideri tuitionem pudoris, unde neque tuum nec Disarii aut Hori supercilium liberum erit a superbiae nota, ni Praetextatum et nos uelitis imitari'.
- 13 tunc Seruius postquam magis silentium erubescendum uidit, ad libertatem se similis relationis animauit.

---

2 nescio inquit B 4 syllē P, syllae B 5 mechos P
 6 fulonif B' cognomine om. P 9 lucrum BP 11 cenabat P, caenabat B, quod amplius non notabo 13 enim in ras. in P inquit P' 14 in ante luce add. b 15 demostenef B 17 famosa B' 18 ibi B' 19 ΑΤΟΡΑΖΟ τοσούτου] COITOY corr. in COYTOY P 20 ΜΕΤΑ| NONCAI P 21 cum om. P' 23 impudentef B 25 aut hori P: athori B, auctorif B^m 28 audiuit P

'M.' inquit 'Otacilius Pitholaus, cum Caninius Reuilus uno tantum die consul fuisset, dixit ante flamines, nunc consules diales fiunt'. nec 14
Disarius ultra exprobrationem taciturnitatis expectans ait

* * * * *

Post hunc Horus quoque 'adfero ad uos' inquit 15
'δίστιχον Platonis, quo ille adulescens luserit cum
tragoediis quoque eadem aetate praeluderet
10 τὴν ψυχὴν Ἀγάθωνα φιλῶν ἐπὶ χεῖλεσιν ἔσχον·
ἦλθε γὰρ ἡ τλήμων ὡς διαβησομένη'.

Orta ex his laetitia et omnibus in censorium 16
risum remissis ac retractantibus quae a singulis antiquae festiuitatis sapore prolata sunt, Symmachus
15 ait 'hos Platonis uersiculos, quorum magis uenustatem an breuitatem mireris incertum est, legisse me memini in Latinum tanto latius uersos quanto solet nostra quam Graecorum lingua breuior et angustior aestimari et ut opinor haec uerba sunt 17
20 dum semiulco sauior
meum puellum sauior
dulcemque florem spiritus
duco ex aperto tramite,
animula aegra et saucia
25 cucurrit ad labias mihi
rictumque in oris peruium
et labra pueri mollia

10 Anthol. Palatin. V 78

1 Otacilius Pitholaus *Casaubonus*: uotacilius pytholaus
BP Caninius Reuilus *Aldina*: mauius seruius P, gaus
feruius B 4 disarius P, dysarius B 8 quod B'
adulescent BP luserit ut uid. B 9 pluder
B 10 ΑΓΑΘΩΝΑ P, ΑΤΑΘΩΝΑ B 11 ΗΑΘΕ P, ΕΑΘΕ
B ΗΤΑΜΩΝ P, ΕΤΑΝΜΩΝ B hic om. P ΔΙΑΒΕCO-
MENI B 13 risum] iudicium P a om. P 14 summa-
chus P 15 uenustatem *Meursius*: uetustatem BP 16 me
om. PB' 24 animula *Gellius XVIII 11, 4 Gronouit*: anima
BP 26 rectuq. P, rectumq. B, em. *Arnold. Vesaliensis*

rimata itineri transitus
 ut transilire nititur.
 tum si morae quid plusculae
 fuisset in coetu osculi,
 amoris igne percita
 transisset et me linqueret,
 et mira prorsum res foret
 ut ad me fierem mortuus,
 ad puerulum intus uiuerem.

5

- III Sed miror omnes uos ioca tacuisse Ciceronis, in 10
 quibus facundissimus ut in omnibus fuit et, si uide-
 tur, ut aedituus responsa numinis sui praedicat ita
 ego quae memoria suggererit refero dicta Cice-
 ronis.' tum omnibus ad audiendum erectis ille
 2 sic incipit 'M. Cicero cum apud Damasippum cena- 15
 ret et ille mediocri uino posito diceret bibite
 Falernum hoc, annorum quadraginta est:
 bene inquit aetatem fert.
 3 Idem cum Lentulum generum suum, exiguae
 staturae hominem, longo gladio adcinctum uidisset 20
 quis inquit generum meum ad gladium ad-
 ligauit?
 4 Nec Q. Ciceroni fratri circa similem mordaci-
 tatem pepercit. nam cum in ea provincia quam
 ille rexerat uidisset clipeatam imaginem eius in- 25
 gentibus lineamentis usque ad pectus ex more pictam
 — erat autem Quintus ipse staturae paruae — ait
 frater meus dimidijs maior est quam totus.
 5 In consulatu Vatinius, quem paucis diebus ges-

1 itineri *Gellius*: itiner *BP* transilire *Gell.*: tranfire *BP*
 4 pfcuñ *P* 6 relinqueret *P* 7 pri *P* foret *Gellius*:
 fieret *P*, fieret *B* 9 puerulum *em. apud Gell.*: puerum *BP*
 11 fecundissimus *P* 13 ergo *B* 15 marcus *BP* dama-
 sippum *B* 17 .xl. *P* 20 staturae *emendator cod. Cantabr.*:
 naturae *BP* accinctum *P* 21 alligauit *P* 23 quanto
BP 26 huiusmodi *b* 28 malorum *corr. in maior est in*
B 29 consolatū *B*

sit, notabilis Ciceronis urbanitas circumferebatur. magnum ostentum inquit anno Vatinii factum est, quod illo consule nec bruma nec uer nec aestas nec autumnus fuit. querenti deinde Vatinio quod grauatus esset domum ad se infirmatum uenire, respondit uolui in consulatu tuo uenire sed nox me comprehendit. ulcisci autem se Cicero uidebatur ut qui respondisse sibi Vatinium meminerat, cum humeris se rei publicae de exilio reportatum gloriaretur, unde ergo tibi uarices?

Caninius quoque Reuilus, qui uno die, ut iam 6 Seruius rettulit, consul fuit, rostra cum ascendisset, pariter honorem iniit consulatus et eierauit, quod 15 Cicero omni gaudens occasione urbanitatis increpuit λογοθεώρητος est Caninius consul et deinde hoc consecutus est Reuilus ut quaereretur quibus consulibus consul fuerit. dicere praeterea non destitit uigilantem habemus consulem Caninium qui in consulatu suo somnum non uidit.

Pompeius Ciceronis facetiarum impatiens fuit. 7 cuius haec dicta ferebantur ego uero quem fugiam habeo, quem sequar non habeo. sed 25 et cum ad Pompeium uenisset, dicentibus sero eum uenisse respondit minime sero ueni, nam nihil hic paratum uideo. deinde interroganti Pompeio ubi gener eius Dolabella esset, respondit cum 8 socero tuo. et cum donasset Pompeius transfugam ciuitate Romana o hominem bellum inquit 30 Gallis ciuitatem promittit alienam qui

6 uenire *ni fallor P'* consolat^u *B'* 8 si *P* 9 uatiniū ***** meminerat *P* 10 reportatam *B'* 12 ca-

min^u *B'* 14 egerauit *P* 16 ΛΟΓΟΘΕΩΡΗΤΟC *P*, ΛΟΓΟΘΕΩΡΕCΤΟC *B* 17 consequutus *P* 25 eū sero *P* 26 *ni in ueni in ras. in P* 27 interrogandi *B'* 30 prior a in romana in ras. in *B*

nobis nostram non potest reddere. propter quae merito uidebatur dixisse Pompeius cupio ad hostes Cicero transeat ut nos timeat.

- 9 In Caesarem quoque mordacitas Ciceronis dentes suos strinxit. nam primum post uictoriam Caesaris 5 interrogatus cur in electione partis errasset respondit praecinctura me decepit iocatus in Caesarem, qui ita toga praecingebatur ut trahendo laciniam uelut mollis incederet adeo ut Sulla tamquam prouidus dixerit Pompeio caue tibi illum puerum 10 male praecinctum. deinde cum Laberius in fine ludorum anulo aureo honoratus a Caesare e uestigio in quattuordecim ad spectandum transiit uiolato ordine et cum detrectatus est eques Romanus et comminus remissus, ait Cicero praetereunti Laberio 15 sedile quaerenti recepissem te nisi anguste sederem simul et illum respuens et in nouum senatum iocatus, cuius numerum Caesar supra fas auxerat. nec impune. respondit enim Laberius mirum si anguste sedes qui soles duabus 20 sellis sedere exprobrata leuitate Ciceronis qua in merito optimus ciuis male audiebat. idem Cicero 11 alias facilitatem Caesaris in adlegendo senatu inrisit palam. Nam cum ab hospite suo P. Mallio rogaretur ut decurionatum priuigno eius expediret ad- 25 sistente frequentia dixit Romae, si uis, habebit; 12 Pompeis difficile est. nec intra haec eius mordacitas stetit: quippe ab Androne quodam Laodiceno salutatus cum causam aduentus requisisset comperissetque — nam ille se legatum de libertate patriae ad Caesarem uenisse respondit — ita expressit publicam seruitutem ἐὰν ἐπιτύχῃς καὶ περὶ ἡμῶν

6 elatione B' 7 locutus P 9 filla P, fylla B 10 dixerat P' 13 in quattuordecim in ras. in P spectandum Cantabrigiensis: expectandum BP 14 cum*** P dētractatuf B' cūmū P 16 te in ras. in P 21 ciceroni P immérito P 22 ciues B audierat P' 24 publico B 25 priuignus ut uid. P' 27 pompeius B 28 quadam B'

πρόσβευσον. si obtinueris et pro nobis intercede.

Vigebat in eo excedens iocus et seria mordacitas ut hoc est ex epistula ad C. Cassium dictatoris violatorem uellem Idibus Martiis me ad cenam inuitasses, profecto reliquiarum nihil fuisset. nunc me reliquiae uestrae exercent. idem Cicero de Pisone genero et M. Lepido lepidissime cauillatus est.

10 Dicente adhuc Symmacho et, ut uidebatur, plura dicturo intercedens Auienus, ut fieri in sermonibus conuiualibus solet 'nec Augustus' inquit 'Caesar in huius modi dicacitate quoquam minor et fortasse nec Tullio et, si uolentibus uobis erit, aliqua eius
15 quae memoria suggesserit relaturus sum.' et Horus 'permitte, Auiene, Symmachus explicet de his quos iam nominauerat dicta Ciceronis et oportunius quae de Augusto uis referre succedent.' reticente Auieno
16 Symmachus 'Cicero' inquam 'cum Piso gener eius mollius incederet, filia autem concitatus, ait filiae ambula tamquam uir. ***** et
20 cum M. Lepidus in senatu dixisset patribus conscriptis ***** Tullius ait ego non tanti fecissem *ομοιόπρωτον*. sed perge, Auiene,
25 ne ultra te dicturientem retardem.'

Et ille 'Augustus inquam Caesar adfectauit iocos saluo tamen maiestatis pudorisque respectu nec ut caderet in scurram. Aiacem tragoediam 2

1 fi — intercede om. P   3 iocof P   4 epistola BP
gaum BP   6 profectif P   8 marco BP   10 fimacho P
13 quaquam B'   15 memoriae B'   21 recte in ed. uulg.
— quod enim prior locus in Gudiano expletus est etiam coniectura factum est — sententia uanua hunc in modum restituta legitur ait genero ambula tamquam femina et postea ego non tanti fecissem simile factum   22 marcul BP   23 ego ā* (uid. fuisse e) B   24 ΟΜΟΙΟΠΡΩΤΟΝ B   28 tragu (corr. in o) aediam B

- scripserat eandemque quod sibi displicuisset deleuerat. postea L. Varius tragoediarum scriptor interrogabat eum quid ageret Ajax suus. et ille in spongiam inquit incubuit.
- 3 Idem Augustus cum ei quidam libellum trepidus 5 offerret et modo proferret manum modo retraheret putas inquit te assem elephanto dare?
- 4 Idem cum ab eo Pacuius Taurus congiarium peteret diceretque iam hoc homines uulgo loqui, non parum sibi ab illo pecuniam datam sed tu inquit 10 noli credere.
- 5 Alium praefectura equitum submotum et insuper salarium postulantem dicentemque non lucri causa dari hoc mihi rogo sed ut iudicio tuo munus uidear impetrasse et ita officium de- 15 posuisse hoc dicto percussit tu te accepisse apud omnes adfirma et ego dedisse me non negabo.
- 6 Urbanitas eiusdem innotuit circa Herennium deditum utiis iuuenem. quem cum castris excedere 20 iussisset et ille supplex hac deprecatione uteretur quo modo ad patrias sedes reuertar? quid patri meo dicam? respondit dic me tibi displicuisse.
- 7 Saxo in expeditione percutsum ac notabili cica- 25 trice in fronte deformem, nimium tamen sua opera iactantem sic leniter castigauit at tu cum fugies inquit numquam post te respexeris.
- 8 Galbae cuius informe gibbo erat corpus, agenti apud se causam et frequenter dicenti corrige in 30 me siquid reprehendis respondit ego te monere possum, corrigere non possum.

1 delauerat B' 2 L. Varius *Pontanus*: lucius grauius
 BP tragoediarum B 3 quod B' 5 quidā om. P 7
 elefanto P 8 Pacuius *Salisburgensis*: pacubius B, pachubius P congiarium B' 12 pfectura P 16 tute* (fuit m)
 B 17 affirma P 20 secedere b 21 suplex B 29
 gybbo B 30 in om. B

Cum multi Seuero Cassio accusante absolue-
rentur et architectus fori Augusti expectationem
operis diu traheret ita iocatus est uellem Cassius
et meum forum accuset.

5 Vettius cum monumentum patris exarasset 10
ait Augustus hoc est uere monumentum pa-
tris colere.

Cum audisset inter pueros quos in Syria He-
rodes rex Iudaeorum intra bimatum iussit interfici
10 filium quoque eius occisum ait mallet Herodis
porcus esse quam filius.

Idem Augustus quia Maecenatem suum no-
uerat stilo esse remisso molli et dissoluto, talem se
in epistulis quas ad eum scribebat saepius exhibebat
15 et contra castigationem loquendi quam alias ille scri-
bendo seruabat in epistula ad Maecenatem familiari
plura in iocos effusa subtexuit uale mi ebum
Medulliae, ebur ex Etruria, lasar Arretin-
um, adamas Supernas, Tiberinum marga-
20 ritum, Cilniorum smaragde, iaspi Iguui-
norum, berulle Porsennae, carbunculum
Hadriae, ἡνα συντέμω πάντα, μάλαγμα moe-
charum.

Exceptus est a quodam cena satis parca et 13
25 quasi cotidiana. nam paene nulli se inuitanti ne-
gabat. post epulum igitur inops ac sine ullo appa-

5 exarasset — 6 patris om. P 9 iudeorum B 10 ait
melius est herodis B 11 porcum, P filium P 12 mece-
natum B' 14 epistolis BP quae ut uid. B' 16 epistola BP
17 mi ebum Iahnus Hermae II 247: mel gentium BP 18
Medulliae Turnebus *Aduersariorum* XVIII 1: melcule in ras.
in P, meculle (corr. ut uid. ex meculle) B ebur ex om.
P arēnū P 19 sapnae B tyberinū P ritū in mar-
garitū in ras. in P 20 cilneorum BP (in B librarius pri-
mitus exaraturus fuit II) zmaragde P, smaragdæ B Igu-
uinorum Iahnus: figulorum BP 21 porfene B, porfene P
22 hadriae Iahnus: habea BP ΠΑΝΑ P' 24 caena B
paca P' 25 inuitati B'

ratu discedens uale dicenti hoc tantum insusurrauit non putabam me tibi tam familiarem.

- 14 Cum de Tyriae purpurae quam emi iusserat obscuritate quereretur, dicente uenditore erige altius et suspice his usus est salibus quid? ego, ut me populus Romanus dicat bene cultum, in solario ambulaturus sum?
- 15 Nomenculatori suo, de cuius obliuione querebatur, dicenti numquid ad forum mandas? — accipe inquit commendaticias quia illic neminem nosti.
- 16 Vatinius in prima sua aetate eleganter insultauit. contusus ille podagra uolebat tamen uideri discussisse iam uitium et mille passus ambulare se gloriabatur. cui Caesar non miror inquit dies aliquanto sunt longiores.
- 17 Relata ad se magnitudine aeris alieni quam quidam eques Romanus dum uixit excedentem ducenties celauerat, culcitam emi cubicularem in eius auctione sibi iussit et praeceptum mirantibus hanc rationem reddidit habenda est ad somnum culcita in qua ille, cum tantum deberet, dormire potuit.
- 18 Non est intermittendus sermo eius quem Catonis honori dedit. uenit forte in domum in qua Cato habitauerat. dein Strabone in adulationem Caesaris male existimante de peruicacia Catonis ait quisquis praesentem statum ciuitatis commutari non uolet et ciuis et uir bonus est. satis serio et Catonem laudauit et sibi, nequis adfectaret res nouare consuluit.
- 19 Soleo in Augusto magis mirari quos pertulit iocos quam ipse quos protulit, quia maior est pa-

---

3 triae P	5 & * P	qd P	9 nūquid om. P'	13
confusus B	podagro B'	15 gloriebatur B'	19 culcitā	
om. B'	22 tantantum B'	29 ciuef B'	30 fero B'	
affectaret B	31 noua B'	32 amirari B'		

tientiae quam facundiae laus maxime cum aequanimiter aliqua etiam iocis mordaciora pertulerit. cu-
iusdam provincialis iocus asper innotuit. intrauerat
Romam simillimus Caesari et in se omnium ora con-
uerterat. Augustus perducere ad se hominem iussit
uisumque hoc modo interrogauit dic mihi, adu-
lescens, fuit aliquando mater tua Romae?
negauit ille nec contentus adiecit sed pater meus
saepe.

10 Temporibus triumuiralibus Pollio cum Fescen-
tinos in eum Augustus scripsisset ait at ego taceo.
non est enim facile in eum scribere qui
potest proscribere.

Curtius eques Romanus deliciis diffuens cum
15 macrum turdum sumpsisset in conuiuio Caesaris in-
terrogauit an mittere liceret. responderat prin-
ceps quidni liceat? ille per fenestram statim
misit.

Aes alienum Augustus cuiusdam senatoris cari
20 sibi non rogatus exsoluerat numerato quadragies.
at ille pro gratiarum actione hoc solum ei scripsit
mihi nihil.

Solebat Licinius libertus eius inchoanti opera
patrono magnas pecunias conferre, quem morem se-
25 cutus centum promisit per libellum in quo uirgulae
superductae pars ultra pecuniae defectionem proten-
debatur uacante infra loco. Caesar occasione usus
priori alterum centies sua manu iunxit spatio dili-
genter expleto et affectata litterae similitudine ge-
30 minatamque accepit summam dissimulante liberto,
qui postea coepto alio opere leniter factum suum
Caesari obiecit libello tali dato confero tibi, do-
mine, ad noui operis impensam quod uide-
bitur.

6 adolescent BP 14 defluent BP 15 sumfiss & B 19
augustus om. P 21 scribit P 22 nil P 23 h+ciuius P 24
sequit P 29 affecta B 31 cepta P, coepta corr. in coepto B

- 25 Mira etiam censoris Augusti et laudata patientia. corripiebatur eques Romanus a principe tamquam minuisset facultates suas. at ille se multiplicasse coram probauit. mox eidem obiecit quod ad contrahendum matrimonium legibus non paruisset. ille 5 uxorem sibi et tres esse liberos dixit. tum adiecit posthac, Caesar, cum de honestis hominibus inquiris, honestis mandato. etiam militis non libertatem tantum sed et temeritatem tulit. in quadam uilla inquietas noctes agebat rumpente 10 somnum eius crebro noctuae cantu. prendendam curauit noctuam. miles aucupii peritus et spe ingentis praemii pertulit. laudato imperator mille nummos dari iussit. ille ausus est dicere malo uiuat auemque dimisit. quis non miratus est non 15 offenso Caesare abisse militem contumacem?
- 27 Veteranus cum die sibi dicto periclitaretur, accessit in publico ad Caesarem rogauitque ut sibi adesset. ille aduocatum quem ex comitatu suo elegerat sine mora dedit commendauitque ei litigato 20 rem. exclamauit ingenti uoce ueteranus at non ego, Caesar, periclitante te Actiaco bello uicarium quaesiui sed pro te ipse pugnaui detexitque inpressas cicatrices. erubuit Caesar uenitque in aduocationem ut qui uereretur non super- 25 bus tantum sed etiam ingratus uideri.
- 28 Delectatus inter cenam erat symphoniacis Toronii Flacci mangonis atque eos frumento donauerat cum in alia acroamata fuisset nummis liberalis, eosdemque postea Toronius aequae inter cenam quae- 30 renti Caesari sic excusauit ad molas sunt.
- 29 Sublimis Actiaca uictoria reuertebatur. occurrit ei inter gratulantes coruum tenens, quem in-

7 post hanc P 8 honestus ante mandato om. P' 10 in-
 quies B 11 pendā P 24 impressas P 27 et 30
 cenam B 27 symphoniacis P 28 frumento P' 29 acroa-
 mata P nummus b liberatus B' 30 eisdem B'

stituerat haec dicere aue Caesar uictor im-
 perator. miratus Caesar officiosam auem uiginti
 milibus nummum emit. socius opificis, ad quem
 nihil ex illa liberalitate peruenerat, adfirmavit Cae-
 sari habere illum et alium coruum quem ut adferre
 cogeretur rogauit. adlatus uerba quae didicerat ex-
 pressit aue uictor imperator Antoni. nihil
 exasperatus satis duxit iubere illum diuidere dona-
 tium cum contubernali. salutatus similiter a psit-3
 10 taco emi eum iussit. idem miratus in pica hanc
 quoque redemit. exemplum sutorem pauperem sol-
 licitauit ut coruum institueret ad parem salutatio-
 nem, qui impendio exhaustus saepe ad auem non
 respondentem dicere solebat opera et impensa
 15 periit. aliquando tamen coruus coepit dicere dic-
 tatam salutationem. hac audita dum transit Augu-
 stus respondit satis domi salutatorum talium
 habeo. superfuit coruo memoria ut et illa quibus
 dominum querentem solebat audire subtexeret opera
 20 et impensa periit. ad quod Caesar risit emique
 auem iussit quanti nullam adhuc emerat.

Solebat descendenti a Palatio Caesari honori-31
 ficum aliquod epigramma porrigere Graeculus. id
 cum frustra saepe fecisset rursumque eum idem fac-
 25 turum uidisset Augustus, breue sua manu in charta
 exarauit Graecum epigramma, pergenti deinde ad
 se obuiam misit. ille legendo laudare, mirari tam
 uoce quam uultu, cumque accessisset ad sellam, de-
 missa in fundam pauperem manu paucos denarios
 30 protulit quos principi daret, adiectus hic sermo *τὴν σὴν τύχην, Σεβαστέ· εἰ πλέον εἶχον, πλέον*
εἶδοιουν. secuto omnium risu dispensatorem Caesar

1 haue B' 3 *nῆμο* | P 6 rogauit *om.* P allatus
 b 7 aue b: habere P, hac B 9 *psitaco Pb, bsitaco B*
 13 impendio P 15 cepit B 21 au+em B 24 rursusq.
 P 25 breui | P 26 obuia ad se P 29 denarios P' 30
 sermo | non secundum fatum tuum auguste si plus haberem
 plus darem MH B 32 sequuto P

uocauit et sestertia centum milia numerare Graeculo iussit.

- V Vultis aliqua et filiae eius Iuliae dicta referamus? sed si garrulus non putabor, uolo de moribus feminae pauca praemittere, ni quisquam uestrum habeat seria et discenda quae proferat. hortantibusque omnibus ut coepto insisteret, ita de Iulia
- 2 orsus est 'annum agebat tricesimum et octauum, tempus aetatis, si mens sana superesset, uergentis in senium, sed indulgentia tam fortunae quam patris abutebatur cum alioquin litterarum amor multaque eruditio, quod in illa domo facile erat, praeterea mitis humanitas minimeque saeuus animus ingentem feminae gratiam conciliarent, mirantibus qui uitia
- 3 noscebant tantam pariter diuersitatem. non semel praeceperat pater temperato tamen inter indulgentiam grauitatemque sermone moderaretur profusos cultus perspicuosque comitatus. idem cum ad nepotum turbam similitudinemque respexerat qua reparesentabatur Agrippa, dubitare de pudicitia filiae
- 4 erubescibat. inde blandiebatur sibi Augustus laetum in filia animum usque ad speciem procacitatis sed reatu liberum, et talem fuisse apud maiores Claudiam credere audebat. itaque inter amicos dixit duas habere se filias delicatas, quas necesse haberet ferre, rem publicam et Iuliam.
- 5 Venerat ad eum licentiore uestitu et oculos offenderat patris tacentis. mutauit cultus sui postera die morem et laetum patrem affectata seueritate complexa est. at ille qui pridie dolorem suum continuerat, gaudium continere non potuit et quantum hic ait in filia Augusti probabilior est

5 faminq B ne P 7 cepto P 17 moder&ur B 18 cultof B' 20 de pudicitia B: pudicitiam P 25 se habere P 27 iulia uenerata deum B 30 effectata B' 31 eticuerat P

cultus? non defuit patrocínio suo Iulia his uerbis hodie enim me patris oculis ornaui, heri uiri.

Notum et illud. auerterant in se populum in 6
5 spectaculo gladiatorum Liuia et Iulia comitatus dissimilitudine quippe cingentibus Liuiam grauibus uiris, haec iuuentutis et quidem luxuriosae grege circumsedebatur. admonuit pater scripto uideret quantum inter duas principes feminas in-
10 teresset. eleganter illa rescripsit et hi mecum senes fient.

Eadem Iulia mature habere coeperat canos, quos 7
legere secreta solebat. subitus interuentus patris aliquando oppressit ornatrices. dissimulauit Augustus
15 deprehensis super uestem earum canis, et aliis sermonibus tempore extracto induxit aetatis mentionem interrogauitque filiam utrum post aliquot annos cana esse mallet an calua et cum illa respondisset ego, pater, cana esse malo sic illi mendacium obiecit
20 quid ergo istae te caluam tam cito faciunt?

Item cum grauem amicum audisset Iulia sua- 8
dentem melius facturam si se composuisset ad exemplar paternae frugalitatis ait ille obliuiscitur
Caesarem se esse, ego memini me Caesa-
25 ris filiam.

Cumque conscii flagitiorum mirarentur quo modo 9
similes Agrippae filios pareret quae tam uulgo potestatem corporis sui faceret ait numquam enim nisi naui plena tollo uectorem.

30 Simile dictum Populiae Marci filiae, quae miranti cuidam, quid esset quapropter aliae bestiae numquam marem desiderarent nisi cum praegnantess uellent fieri, respondit bestiae enim sunt.

3 here P   10 eleganter & illa B   12 coeperat P, ceperat B   14 augustinus in ras. in P   15 eius canis P   16 exacto P   19 ille PB'   22 facturam om. P, futuram B'   28 corpori B'   sui corporis P

- VI Sed ut a feminis ad uiros et a lasciuis iocis ad honestos reuertar, Cascellius iuris consultus urbanitatis mirae libertatisque habebatur, praecipue tamen is iocus eius innotuit. lapidatus a populo Vatinius cum gladiatorium munus ederet, obtinuerat ut aediles edicerent, nequis in arenam nisi pomum misisse uellet. forte his diebus Cascellius consultus a quodam an nux pinea pomum esset respondit si in Vatinium missurus es, pomum est. ¹⁰
- 2 Mercatori deinde quem ad modum cum socio nauem diuideret interroganti respondisse traditur nauem si diuidis, nec tu nec socius habebitis.
- 3 In Galbam eloquentia clarum sed quem habitus, ut supra dixi, corporis destruebat, M. Lollius uox circumferebatur ingenium Galbae male habitat.
- 4 In eundem Galbam Orbilius grammaticus acerbius inrisit. prodierat Orbilius in reum testis. quem Galba ut confunderet dissimulata professione eius ²⁰ interrogauit quid artium facis? respondit in sole gibbos soleo fricare.
- 5 L. Caecilius cum C. Caesar aliis qui secum pila lusitabant centena sestertia, illi uni quinquaginta dari iussisset quid? ego inquit una manu ²⁵ ludo?
- 6 Cum iratus esse P. Clodius D. Laberio diceretur quod ei minimum petenti non dedisset quid amplius inquit mihi facturus es nisi ut Dyr-

2 Cascellius *Stephanus*: cecilus *P*, caecilus *B* 5 cū
om. *B'* gradia|torum *B'* 7 cassellus *B* 8 con|sal-
tus *P'* effe — 9 pomum est om. *B'* 11 cum om. *B'*
nauī *P* 12 creditur *B* nauī *P* 14 galbūā *P* abitus
P 15 marci *BP* lolli *P*, deinde uox circum- in ras. in *P*
18 aceruus *B'* 19 testis *P* 21 artifi|ciū *P* 23 lucius
BP garus *BP* 24 illi uni *BP*: illius *B* 25 quid ego
ma***|nu ludo *P* 27 publus *BP* decimo ualerio *BP*
29 dyrrachiv *P*, dyrrachiū *B*

rhachium eam et redeam? ludens ad Ciceronis exilium.

Sed quia et paulo ante Aurelius Symmachus et VII
ego nunc Laberii fecimus mentionem, si aliqua huius
3 atque Publii dicta referemus, uidebimur et adhibendi
conuiuio mimos uitasse lasciuia et tamen celebri-
tatem quam, cum adsunt, illi excitare pollicentur,
imitari. Laberium asperae libertatis equitem Ro- 2
manum Caesar quingentis milibus inuitauit ut pro-
10 diret in scaenam et ipse ageret mimos quos scrip-
titabat. sed potestas non solum si inuitet sed etiam
si supplicet cogit, unde se et Laberius a Caesare
coactum in prologo testatur his uersibus

necessitas, cuius cursus transuersi impetum 3
15 uoluerunt multi effugere, pauci potuerunt,
quo me detrussit paene extremis sensibus?
quem nulla ambitio, nulla umquam largitio,
nullus timor, uis nulla, nulla auctoritas
mouere potuit in iuuenta de statu,
20 ecce in senecta ut facile labefecit loco
uiri excellentis mente clemente edita
summissa placide blandiloquens oratio?
et enim ipsi di negare cui nihil potuerunt,
hominem me denegare quis posset pati?
25 ego bis tricenis annis actis sine nota
eques Romanus e Lare egressus meo
domum reuertar mimus, ni mirum hoc die
uno plus uixi mihi quam uiuendum fuit.
fortuna immoderata in bono aequae atque in malo,

14 fragm. com. ed. Ribbeck p. 251

3 symmachus P 5 publii p 6 uisitare B' 8 laber-
rius B' 9 inuitauit | ut. P 10 scriptabat B' 11 solum +
inuit & P 12 phcet B' 14 impetu B' 19 in iuuenta
potuit P' 23 de B poterunt P' 24 qui Meyerus An-
thol. lat. p. 22 25 trecenis P 26 e add. Schneidewinus
mus. Rhenan. noui II p. 636 28 om. P 29 Forma B'

si tibi erat libitum litterarum laudibus
 floris cacumen nostrae famae frangere,
 cur cum uigebam membris praeuidentibus,
 satis facere populo et tali cum poteram uiro,
 non me flexibilem concuruasti ut carperes? ⁵
 nuncine me deicis? quo? quid ad scaenam adfero?
 decorem formae an dignitatem corporis,
 animi uirtutem an uocis incundae sonum?
 ut hedera serpens uires arboreas necat,
 ita me uetustas amplexu annorum enecat. ¹⁰
 sepulcri similis nihil nisi nomen retineo.

4 in ipsa quoque actione subinde se, qua poterat, ul-
 ciscabatur inducto habitu Syri, qui uelut flagris cae-
 sus praeeripientique similis exclamabat

porro Quirites libertatem perdimus ¹⁵
 et paulo post adiecit

necesse est multos timeat quem multi timent.

5 quo dicto uniuersitas populi ad solum Caesarem ocu-
 los et ora conuertit, notantes inpotentiam eius hac
 dicacitate lapidatam. ob haec in Publium uertit ²⁰

6 fauorem. is Publius natione Syrus cum puer
 ad patronum domini esset adductus, promeruit eum
 non minus salibus et ingenio quam forma. nam
 forte cum ille seruum suum hydropicum iacentem in
 area uidisset increpuissetque quid in sole faceret ²⁵
 respondit aquam calefacit. ioculari deinde super
 cena exorta quaestione quodnam esset mole-
 stum otium aliud alio opinante ille podagrici

15 et 17 fragm. com. ed. Ribbeck p. 253

5 me flexibilem *Bothius*: flexibilem me *BP* 6 nuncine
Schneidewinus: nunc *BP* 8 incundae *BP* 9 hedera *P* 10
 annorum necat *B* 11 sepulchris *B*, sepulchri *P* 13 firri
P 15 quaerites *B* 19 inpotentiam *P* 20 publicum *P*
 21 publicus *P* firus *P* 25 increpuissetque quid *P* 27
 coena (*P*) 28 opinante *B*

pedes dicit. ob haec et alia manu missus et ma-
iore cura eruditus, cum mimos componeret ingenti-
que adsensu in Italiae oppidis agere coepisset, pro-
ductus Romae per Caesaris ludos, omnes qui tunc
5 scripta et operas suas in scaenam locauerant pro-
uocauit ut singuli secum posita in uicem materia
pro tempore contenderent. nec ullo recusante su-
perauit omnes, in quis et Laberium. unde Caesar 8
adridens hoc modo pronuntiauit

10 fauente tibi me uictus es, Laberi, a Syro
statimque Publio palmam et Laberio anulum aureum
cum quingentis sestertiis dedit. tunc Publius ad La-
berium recedentem ait

quicum contendisti scriptor, hunc spectator subleua.

15 sed et Laberius sequenti statim commissione mimo 9
nouo interiecit hos uersus

non possunt primi esse omnes omni in tempore.

summum ad gradum cum claritatis ueneris,

consistes aegre et citius quam escendas cades:

20 cecidi ego, cadet qui sequitur: laus est publica.

Publii autem sententiae feruntur lepidae et ad 10
communem usum adcommodatissimae, ex quibus has
fere memini singulis uersibus circumscriptas

beneficium dando accepit qui digno dedit. 11

25 feras, non culpes quod mutari non potest.

cui plus licet quam par est plus uult quam licet.

16 fragm. com. ed. Ribbeck p. 253 24 Syri sententiae
ed. Ribbeck u. 50 25 ib. 158 26 ib. 104

1 maior B, maiori cura b 3 praeductos B' 4 romam
b 8 ad quis add. quib; B^m 9 hoc modo om. P 11 pu-
bilio P 12 publicus P 19 | consistes egre & citius quā
ascendas decides | P, | consistes aegre & citius quam descen-
das | B, emendauit Schneidewinus 20 publica B' 21 publi-
us P 22 adcomodatissime P 23 ferre B' | *****
***** circumscriptas | P 25 non om. P'

comes facundus in uia pro uehiculo est.
 frugalitas miseria est rumoris boni.
 heredis fletus sub persona risus est.
 furor fit laesa saepius patientia.
 improbe Neptunum accusat qui iterum naufragium :
 facit.

nimum altercando ueritas amittitur.
 pars benefici est quod petitur si cito neges.
 ita amicum habeas, posse ut fieri hunc inimicum
 putes.

10 .

ueterem ferendo iniuriam inuites nouam.
 numquam periculum sine periculo uincitur.

- 12 Sed quia semel ingressus sum scaenam loquendo,
 non Pylades histrio nobis omittendus est, qui cla-
 rus in opere suo fuit temporibus Augusti et Hylam 15
 discipulum usque ad aequalitatis contentionem eru-
 13 ditione prouexit. populus deinde inter utriusque suf-
 fragia diuisus est et cum canticum quoddam saltaret
 Hylas cuius clausula erat τὸν μέγαν Ἀγαμέμνονα,
 sublimem ingentemque Hylas uelut metiebatur. non 20
 tulit Pylades et exclamauit e cauea σὺ μακρὸν οὐ
 14 μέγαν ποιεῖς. tunc eum populus coegit idem sal-
 tare canticum cumque ad locum uenisset quem re-
 prehenderat, expressit cogitantem nihil magis ra-
 tus magno duci conuenire quam pro omnibus cogi- 25
 15 tare. saltabat Hylas Oedipodem et Pylades hac
 uoce securitatem saltantis castigauit σὺ βλέπεις.

1 Syri sentent. ed. Ribbeck u. 91 2 ib. 174 3 ib.
 187 4 ib. 175 5 ib. 519 7 ib. 326 8 ib. 357 9
 ib. 522 11 ib. 494 12 ib. 342

6 facit om. B' 8 benefici Beniletus: benefici BP 11
 ueterim P' imureā P' 12 periculum b periculo b 14
 nec pilades P 15 hylam BP 17 utrisque B' 19 hylas
 BP ΑΓΑΜΕΝ/ΝΟΝΑ. P 21 et om. P 24 magistrat-
 trus B, maius ratus b 25 quā ** p P 26 hylas P pi-
 lades P 27 BAENEIC B

cum in Herculem furem prodisset et non nullis 16
 incessum histrioni conuenientem non seruare uide-
 retur, deposita persona ridentes increpuit *μωροί,*
μαινόμενον δεχόμεναι. hac fabula et sagittas iecit 17
 5 in populum. eandem personam cum iussu Augusti
 in triclinio ageret et intendit arcum et spicula in-
 misit. nec indignatus est Caesar eodem se loco Py-
 ladi quo populum Romanum fuisse. hic quia fere- 18
 batur mutasse rudis illius saltationis ritum, quae
 10 apud maiores uiguit et uenustam induxisse nouita-
 tem, interrogatus ab Augusto quae saltationi con-
 tulisset, respondit

αὐλῶν συρίγγων τ' ἐνοπήν ὁμαδόν τ' ἀνθρώπων.
 idem cum propter populi seditionem pro contentione 19
 15 inter se Hylamque habita concitatum indignationem
 excepisset Augusti, respondit *καὶ ἀχαριστεῖς βασι-*
λεῦ· ἔασον αὐτοὺς περὶ ἡμᾶς ἀσχολεῖσθαι.'

His dictis et excitata laetitia cum in Auieno VIII
 memoria florida et amoenitas laudaretur ingenii, men-
 20 sas secundas minister admouit. et Flauianus 'multi, 2
 ut aestimo, in hoc a VARRONE dissentiunt, qui in
 illa lepidissima satura Menippea, quae inscribitur
 NESCIS QUID VESPER VEHA, de secunda mensa pla-
 centas remouit sed quaeso dicas, Caecina, uerba ipsa
 25 Varronis, si tibi beneficio memoriae tenacioris hae-
 serunt'. et Albinus 'locus' inquit 'Varronis quem 3
 referri a me imperas in his fere uerbis est bella-
 ria ea maxime sunt mellita quae mellita
 non sunt, dulcibus enim cum *πέψει* societas

13 Hom. II. K 13 20 fragm. ed. Riese p. 176

4 MANEMENON B 6 ***** arcū P misit P 7 se
 om. P 9 salutatio nif B 11 salutatio nif B 13 ΑΥΛΟΝ
 P ΕΝΟΠΙΕΝ B ΑΝΔΡΩΠΩΝ B 17 ΑΧΧΟΛΕΙCΤΑΙ
 B 18 et om. B 20 admonuit B 22 satura P 23
 necif B 29 pepfi PB, passi b

infida. significant autem bellaria omne mensae secundae genus. nam quae *πέμματα* Graeci uel *τραγήματα* dixerunt, ea ueteres nostri appellauere bellaria, uina quoque dulciora est inuenire in comœdiis antiquioribus hoc uocabulo dictaque ea Liberi⁵ bellaria’.

4 Et Euangelus ‘agite antequam surgendum nobis sit, uino indulgeamus, quod decreti Platonici auctoritate faciemus, qui aestimauit fomitem esse quendam et ignitabulum ingenii uirtutisque si mens et¹⁰ corpus hominis uino flagret’.

5 Tunc Eustathius ‘quid agis’ inquit ‘Euangele? an Platonem aestimas haurienda passim uina suasisse et non magis inter minuta pocula iucundiores liberalioremque inuitationem, quae fieret sub quibusdam quasi arbitris et magistris conuiuiorum sobriis,¹⁵ non improbasse? et hoc est quod in primo et se-

6 cundo de legibus non inutile uiris esse decernit. nam et modicis honestisque inter bibendum remissionibus refici integrarique animos ad instauranda sobrietatis²⁰ officia existimauit redditosque sensim laetiores ad intentiones rursus capessendas fieri habiliores et simul, siqui penitus in his adfectionum cupiditatumque errores inessent quos celaret alioquin pudor reuerens, ea omnia sine graui periculo libertate per uinum²⁵ data detegi et ad corrigendum medendumque fieri
7 oportuniora. atque hoc etiam Plato ibidem dicit non diffugiendas esse huiusce modi exercitationes aduer-

8 Plat. legg. p. 671 B.
p. 648 B

20 ib. p. 649 B

27 ib.

P

2 ΠΕΜΜΑΤΑ B ΤΡΑΓΕΜΑΤΑ B 4 inueni B’ comedunt P 9 quia | aestimauit P 13 haurienda B’ passi om. P’ 14 iucundiores B 16 & magis B 19 remissioribus b 22 capessendo * p (capessendas ut uid. P) 23 qui P affectionum P 24 alloqui B 26 corrigandū ut uid. P’

sum propulsandam uini uiolentiam neque ullum um-
quam continentem prorsum aut temperantem satis
fideliter uisum esse cui uita non inter ipsa errorum
pericula et in mediis uoluptatum inlecebris explorata
5 sit. nam cui libentiae gratiaeque omnes conuiuio- 8
rum incognitae sint quique illarum omnino expers
sit, si eum forte ad participandas huius modi uo-
luptates aut uoluntas tulerit aut casus induxerit aut
necessitas impulerit, mox deleniri et capi neque men-
10 tem eius animumque consistere. congregiendum igi- 9
tur et tamquam in acie quadam cum uoluptariis re-
bus cumque ista uini licentia comminus decernendum
ut aduersus eas non fuga nec absentia simus tuti
sed uigore animi et constanti praesentia moderato-
15 que usu temperantiam continentiamque tueamur et
calefacto simul refectoque animo, siquid in eo uel
frigidae tristitiae uel torpentis uerecundiae fuerit
diluamus.

Sed quia uoluptatum fecimus mentionem, do- 10
cet Aristoteles a quibus uoluptatibus sit cauendum.
quinque enim sunt hominum sensus, quos Graeci
αἰσθησεις appellant, per quos uoluptas animo aut
corpori quaeri uidetur, tactus gustus odoratus
uisus auditus. ex his omnibus uoluptas, quae in- 11
25 modice capitur, ea turpis atque improba est. sed
enim quae nimia ex gustu atque tactu est, ea igitur
gemina uoluptas, sicut sapientes uiri censuerunt,
omnium rerum foedissima est eosque maxime qui
sese duabus istis uoluptatibus dederunt grauissimi
30 uitii uocabulis Graeci appellauerunt uel *ἀκρεατές* uel

20 Aristotel. Eth. Nicom. VII 4 sqq.

1 illum B' 4 illecebris P 5 omnis B omnes con-
in ras. in P 6 expref B' 8 uoluptas P' 9 deliniri p
10 subf*istere (in ras. fuit t) P, confiltere * B 18 simul
— 14 praesentia om. B' 19 sed qm P dic & P 24 immo-
dice P 28 foedissima P est om. B 29 duabus istis dua-
bus B' 30 appellauere B

- ἀκολάστους, nos eos uel incontinentes dicimus
 12 uel intemperantes. istas autem uoluptates duas,
 gustus atque tactus, id est cibi et Veneris, solas
 hominibus communes uidemus esse cum beluis, et
 idcirco in pecudum ferorumque animalium numero 5
 habetur quisquis est his ferarum uoluptatibus occu-
 patus, ceterae ex tribus aliis sensibus proficiscentes
 13 hominum tantum propriae sunt. uerba super hac
 re Aristotelis philosophi in medium proferam ut quid
 de his infamibus uoluntatibus tam clarus atque in- 10
 14 clitus uir sentiat publicetur διὰ τί κατὰ τὴν τῆς
 ἀφῆς ἢ γεύσεως ἡδονὴν ἐγγινομένην εἰν ὑπερ-
 βάλωσιν, ἀκρατεῖς λέγονται; οἱ τε γὰρ περὶ τὰ
 ἀφροδίσια ἀκόλαστοι τοιοῦτοι, οἱ τε περὶ τὰς τῆς
 τροφῆς ἀπολαύσεις, τῶν δὲ κατὰ τὴν τροφὴν ἀπ' 15
 ἐνίων μὲν ἐν τῇ γλώττῃ τὸ ἡδύ, ἀπ' ἐνίων δὲ ἐν
 τῷ λάρυγγι, διὸ καὶ Φιλόξενος γεράνου λάρυγγα
 εὖχετο ἔχειν· ἢ διὰ τὸ τὰς ἀπὸ τούτων γιγνομέ-
 νας ἡδονὰς κοινὰς εἶναι ἡμῖν καὶ τοῖς ἄλλοις ζώοις,
 αἵ τε δὲ οὐσῶν κοινῶν αἰσχροὶν εἶναι τὴν ὑποταγὴν, αὐ- 20
 τὰ καὶ τὸν ὑπὸ τούτων ἡττώμενον ψέγομεν καὶ ἀκρατῆ
 καὶ ἀκόλαστον λέγομεν διὰ τὸ ὑπὸ τῶν χειρίστων ἡδο-
 νῶν ἡττᾶσθαι; οὐσῶν δὲ τῶν αἰσθησέων πέντε τὰ
 ἄλλα ζῶα ἀπὸ δύο μόνον ἡδεται, κατὰ δὲ τὰς ἄλ-

5 impecudum B 7 trib; ***** | alius P 9 aut B
 10 inclutus B 11 τί Gellius XVIII 5: TOI BP 12

.ΠΕ

ΗΔΟΝΗ P ΥΠΕΡΒΑΛΩCΙ B 14 ΤΟΙΤΟΙΟΥΤΟΙΟ·ΙΤΕ·ΡΙ

H

ΤΑC P, deinde ΤΕC B 15 ΤΡΦΗΝ B' 16 ΓΑΩΤ ΤΗΙ

ΤΟΝΑΥ ΔΗ|ΕΝΙΩ P ἡδύ| ΕΔΥ B 17 ΤΟΙ B, deinde

ΛΑΡΥΓΓΙ P, ΛΑΡΙΓΓΙ B ΛΑΡΙΓΓΑ B * (fuit l) ΛΑΡΙΓΓ-

ΥΧΕΤΟ 18 διὰ| ΔΙΑ P ΓΕΝΟΜΕΝΑC (prior E in ras.)

B ΤΟΥΤΟΝ P 19 κοινάC| ΚΟΙΝC P ΕΙΝΑΤ B 20

αἵ τε δέ| Α|ΔΕ B Κ·ΙΝΟΝ B ΠΟΤΑΓΗΝ (ante Π add.

hastam manus recentissima fortasse solum uocabd. dirimendorum

causa) B 21 τόν| ΤΟ BP, deinde ΠΟ B ΤΟΥΤΟΝ BP

ΗΤΙΩΜΕΝΟΝ B 22 ΤΟΝ B ΗΔΟΝΟΝ BP 23

τῶν| ΤΟΝ BP

λας ἢ ὅλως οὐχ ἥδεται ἢ κατὰ συμβεβηκός τοῦτο
 πάσχει. quis igitur habens aliquid humani pudoris 15
 uoluptatibus istis duabus, coeundi atque comedendi,
 quae homini cum sue atque asino communes sunt,
 5 gratuletur? Socrates quidem dicebat multos homi- 16
 nes propterea uelle uiuere ut ederent et biberent,
 se bibere atque esse ut uiueret. Hippocrates autem,
 diuina uir scientia, de coitu Venerio ita existimabat
 partem esse quandam morbi taeterrimi quem nostri
 10 comitalem dixerunt. namque ipsius uerba haec tra-
 duntur τὴν συνουσίαν εἶναι μικρὰν ἐπιληψίαν.

* * * * *

H

1 ΟΑΩC B ἥδεται ἢ] ΕΤΑΙΝ P, ΕΔΕΤΑΙ B, deinde
 KA B 2 ΠΑCΧ * ΕΙ. P 7 ἢ B' sese ut B' hypo-
 crates P, ippocrates B 10 post traduntur sequitur MACRO-
 BII ΤΗΕΟΔΟΣΙΙ V. C. & INI CON|VIVIΩ * PRIMI ΔΙΕΙ ΣΑ-
 TVRNALΙΩ EXPLICIT in B 11 post ΕΠΙΛΗΨΙΑΝ uacant
 tres lineae et dimidia in P

LIBER TERTIVS

- * * * * *
- I uiolatum cum se nosset multa caede pollutum,
 tu genitor cape sacra manu patriosque Penates,
 me bello e tanto digressum et caede recenti
 adtrectare nefas donec me flumine uiuo
 abluero. 5
- 2 post Caietae quoque nutricis sepulturam, quo potis-
 simum nauigans adpellitur quam ad eam partem
 per quam
    fluuio Tiberinus amoeno
    in mare prorumpit 10
 ut confestim in ipso Italiae limine fluuiali unda ab-
 lutus possit quam purissime
- Iouem Phrygiamque ex ordine matrem
- 3 inuocare? quid quod Euandrum aditurus per Tibe-
 rim nauigat, quod eum esset reperturus Herculi sa-
 cra celebrantem ut sic purificatus sacris possit ho-
 4 spitalibus interesse? hinc et Iuno ipsa conqueritur
 non magis quod Aeneam contigisset contra suum uelle
 in Italiam peruenire quam quod optato potiretur

2 Verg. Aen. II 717   9 ib. VII 30   13 ib. VII 139
 19 ib. VII 308

1 *nihil inscriptum in BP* uiolatum — multa *om. P, de*
 ÷ hic | multv. *add. P^m* 3 & ante *P, & ante corr. in e tanto*
in B 4 attractare *B* 6 caetv *P, kaietv B* 7 appellitur
B quē *P'* 9 amoeno *P* 12 possit *P* 13 fru|giāq.
BP ex ordine *om. P'* 16 sic *om. B'*

Tibridis alueo quia sciret eum hoc amne purifi-
 catum posse sacra etiam sibi rite perficere, nam ne
 supplicari quidem sibi ab eo uellet. nunc quoniam 5
 purificationem ad sacra superiorum pertinentem deo-
 rum in Vergiliana obseruatione monstrauius, ui-
 deamus utrum et circa inferiorum deorum cultum
 proprietatem moris idem poeta seruauerit. constat 6
 dis superis sacra facturum corporis ablutione pur-
 gari, cum uero inferis litandum est, satis actum
 uidetur si aspersio sola contingat. de sacris igitur
 superiorum ait Aeneas

donec me flumine uiuo

abluero.

at Dido cum sacra dis inferis instituit, ait 7

15 Annam, cara mihi nutrix, huc siste sororem:

dic corpus properet fluuiiali spargere lympa.

et alibi

sparserat et latices simulatos fontis Auerni.

nec non cum Misenum sepulturae mandari refert 8

20 idem ter socios pura circumtulit unda,

spargens rore leui.

sic et cum facit Aenean apud inferos ramum Pro-
 serpineae consecraturum, ita infert

occupat Aeneas aditum corpusque recenti

25 spargit aqua.

Verborum autem proprietates tam poetae huic fa- II
 miliaris est ut talis obseruatio in Vergilio laus esse
 iam desinat, nullis tamen magis proprie usus est
 quam sacris uel sacrificialibus uerbis. et primum illud 2
 30 non omiserim, in quo plerique falluntur

12 Aen. II 719   15 ib. IIII 634   20 ib. VI 229   24
 ib. VI 635

2 nec P   8 c in sacra in ras. in P   9 inferos B'
 factum B'   11 superiorum B'   16 lympa P   18 sparserat
 P'   27 uirgilio B

extaque salsos
 porriciam in fluctus,
 non ut quidam proiciam, aestimantes dixisse Vergilium procienda exta quia adiecit in fluctus. sed
 3 non ita est. nam et ex disciplina haruspicum et
 ex praecepto pontificum uerbum hoc sollemne sacrificantibus est, sicut VERANIVS ex PRIMO LIBRO PICTORIS ita dissertationem huius uerbi exsecutus est
 exta porriciunto, dis danto, in altaria
 aramue focumue eoue quo exta dari debe- 10
 4 bunt. porricere ergo non proicere proprium sacrificii uerbum est, et quia dixit Veranius in aram focumue eoue quo exta dari debebunt, nunc pro ara et foco mare accipiendum est cum sacrificium dis maris dicatur. ait enim 15
 di quibus imperium est pelagi, quorum aequore
 curro,
 uobis laetus ego hoc candentem in littore taurum
 constituam ante aras uoti reus, extaque salsos
 porriciam in fluctus, et uiua liquentia fundam. 20
 ex his docetur in mare rite potuisse porrici exta non proici.

6 constituam ante aras uoti reus.

haec uox propria sacrorum est, ut reus uocetur qui suscepto uoto se numinibus obligat, damnatus 25
 autem qui promissa uota iam soluit. sed de hoc non opus est a me plura proferri, cum uir doctis-

1 Aen. V 237   16 ib. V 235

2 poriciā P   4 quia Salisb.: qui BP   6 pto in pcepto
 in ras. in P   sol|lēpne P   8 differationem B'   est|exse-
 cutus est B, exsequutus P   9 poriciunt | P   distato in
 altaramue B, distanto aramue B, distanto in altaria B^m
 dando P   11 poricere P, proicere corr. in proicere in B
 18 cadentem B   litore B   19 saltol B'   20 poriciā P
 21 ritu B'   porici P   24 sacrarum B   25 dāpnatus P
 26 iā in ras. in P   27 p + ferri BP

simus Eustathius paulo ante hanc partem plenius exsecutus sit.

Est profundam scientiam huius poetae in uno 7
 saepe reperire uerbo, quod fortuito dictum uulgus
 5 putaret. multifariam enim legimus quod litare sola
 non possit oratio nisi ut is qui deos precatur etiam
 aram manibus adprehendat. inde VARRO DIVINA- 8
 RVM LIBRO QVINTO dicit aras primum asas dic-
 tas, quod esset necessarium a sacrificanti-
 10 bus eas teneri, ansis autem teneri solere
 uasa quis dubitet? commutatione ergo lit-
 terarum aras dici coeptas, ut Valesios et
 Fusios dictos prius nunc Valerios et Fu-
 rios dici. haec omnia illo uersu poeta execu- 9
 15 tus est

talibus orantem dictis arasque tenentem
 audiit omnipotens.

nonne eo additum credideris non quia orabat tan-
 tum sed quia et aras tenebat, auditum? nec non
 20 cum ait

talibus orabat dictis arasque tenebat.
 item

tango aras, medios ignes ac numina testor,
 eandem uim nominis ex adprehensione significat.

25 Idem poeta tam scientia profundus quam amoe-
 nus ingenio non nulla de ueteribus uerbis quae ad
 proprietatem sacrorum nouerat pertinere ita inter-
 pretatus est ut mutato uerbi sono integer intellectus
 maneret. nam PRIMO PONTIFICII IVERIS libro apud 11

16 ib. IIII 219

21 Aen. VI 124

23 ib. XII 201

2 exsequuntur P 4 dictū * P 5 multifariae corr. in
 multifaria B 6 id om. B' 7 apprehendat P 12 ceptas
 P et Fusios — 13 Valerios om. P 13 nunc ualerius B'
 14 exsequuntur P 18 aditum B' 23 tanga P' ignis p
 24 adprehensione B 25 amemus P 28 est om. B'

PICTOREM uerbum hoc positum est uitulari de cuius uerbi significato TITIVS ita retulit uitulari est uoce laetari. VARRO etiam in libro QVINTO DECIMO RERVVM DIVINARVM ita refert quod pontifex in sacris quibusdam uitulari soleat,⁵
 12 quod Graeci *παιανίζειν* uocant. has tot interpretationis ambages quam pauois uerbis docta elegantia Maronis expressit

laetumque choro paeana canentes!

nam si uitulari est uoce laetari, quod est *παι- 10*
ανίζειν, nonne in cantu laeti *παιάνος* enarratio uerbi
 13 perfecta seruata est? et ut huic uocabulo diutius immoremur, HYLLVS libro quem DE DIS composuit ait Vitulam uocarideam quae laetitiae prae-
 14 est. PRISO ait uitulam uictoriam nominari.¹⁵
 cuius rei hoc argumentum profert quod postridie Nonas Iulias re bene gesta, cum pridie populus a Tuscis in fugam uersus sit — unde Populifugia uocantur — post uictoriam
 15 certis sacrificiis fiat uitulatio. quidam no-²⁰
 men eius animaduersum putant quod potens sit uitae tolerandae, ideo huic deae pro frugibus fieri sacra dicuntur quia frugibus uita humana toleratur. unde hoc esse animaduertimus? quod ait Vergilius

cum faciam uitula pro frugibus, ipse uenito ²⁵

ut uitula dixerit pro uitulatione, quod nomen esse sacrifici ob laetitiam facti superius expressi-
 16 mus? meminimus tamen sic legendum per ablati-
 uum

9 Aen. VI 657   25 eclog. III 77

2 Cincius Momms. C. I. L. I 26 significatus B' 3
 uocae corr. in uoce B 6 pro *παιανίζειν* uocant lac. 10
 fere litterarum in P interpretationes P' 7 doctę legantia
 ut uid. B', docta eloquentia P 9 paeana P 13 Hyginus
 Momms., hylus P 15 pso Pb (om. B) 16 post tridie B
 24 si eę om. P uirgilius B 25 uitula P, uitula * (fuit m) B

cum faciam uitula pro frugibus,
 id est cum faciam rem diuinam non oue non capra
 sed uitula, tamquam dicat 'cum uitulam pro frugi-
 bus sacrificauero' quod est 'cum uitula rem diui-
 5 nam fecero'. pontificem Aenean uel ex nomine 17
 referendorum laborum eius ostendit. pontificibus
 enim permissa est potestas memoriam rerum gesta-
 rum in tabulas conferendi et hos annales appel-
 lant equidem maximos quasi a pontificibus
 10 maximis factos. unde ex persona Aeneae ait
 et uacat annales tantorum audire laborum.

Et quia inter decreta pontificum hoc maxime III
 quaeritur quid sacrum, quid profanum, quid
 sanctum quid religiosum quaerendum, utrum
 15 his secundum definitionem suam Vergilius usus sit
 et singulis uocabuli sui proprietatem more suo ser-
 uauerit.

Sacrum est ut TREBATIVS LIBRO PRIMO DE 2
 RELIGIONIBVS refert quicquid est quod deorum
 20 habetur. huius definitionis poeta memor ubi sa-
 crum nominauit, admonitionem deorum paene sem-
 per adiecit

sacra Dionaeae matri diuisque ferebam.

item

25 sacra Ioui Stygio quae rite incepta parabam.

item

tibi enim, tibi maxima Iuno
 mactat sacra ferens.

11 Aen. I 373   23 ib. III 19   25 ib. IIII 638   27
 ib. VIII 84

3 uitula *b*   4 sacrificarero *B'*   5 pontificem — 6
 ostendit *om. P*   11 uacat *bP*, uocat *B*   13 quid profanum
om. BP, *add. margo cod. Cantabrigiensis*   15 uirgilius *B*   16
 suo more *P*   18 est *om. B'*   ** libro *P*   19 regionibus
P'   quidquid *B'*   21 admonitionem *B'*   23 dionaeae *P*
 diuis* quae ferebam * *P*   ferebant *b*   25 iouis *B'*   stygio
Pb, togio *B*   incepta *P*

3 Profanum omnes paene consentiunt id esse
quod extra fanaticam causam sit quasi porro a fano
et a religione secretum. cuius significatus exem-
plum exsecutus est, cum de luco et aditu infero-
rum sacro utroque loqueretur 5

procul o procul este profani,
conclamat uates, totoque absistite luco.

4 eo accedit quod TREBATIVS profanum id pro-
prie dici ait quod ex religioso uel sacro in
hominum usum proprietatemque conuer- 10
sum est, quod apertissime poeta seruauit cum ait

Faune precor miserere, inquit, tuque optima ferrum
Terra tene, colui uestros si semper honores,
quos contra Aeneadae bello fecere profanos.

dixerat enim

15

sed stirpem Teucri nullo discrimine sacrum
sustulerant,

unde ostendit proprie profanatum, quod ex sacro
promiscuum humanis actibus commodatum est.

5 Sanctum est ut idem TREBATIVS LIBRO DE- 20
CIMO RELIGIONVM refert interdum idem quod
sacrum idemque quod religiosum, interdum
aliud, hoc est nec sacrum nec religiosum,
6 est. quod ad secundam speciem pertinet

sancta ad uos anima, atque istius inscia culpa, 25
descendam.

non enim sacro aut religioso eius anima tenebatur,
quam sanctam hoc est incorruptam, uoluit ostendere
ut in illo quoque

6 Aen. VI 258   12 ib. XII 777   16 ib. XII 770   25
ib. XII 648

4 exequutus P   9 religione P'   12 optima P'   14
profanum P'   16 sacro P'   19 promiscuum B'   commodatum
B'   22 qd ante religiosum om. B'   23 alium B'   27
estus B'

tuque o sanctissima coniunx
felix morte tua.

in quo castitatis honorem incorruptae uxoris am-
plexus est: unde et sanctae leges, quae non de-
5 beant poenae sanctione corrumpi. quod autem ad 7
priorem speciei definitionem de sancto adtinet, id
est ut non aliud sit quam sacrum aut religiosum

ecce leuis summo de uertice uisus Iuli
fundere lumen apex,

10 et paulo post

nos pauidi trepidare metu crinemque flagrantem
excutere et sanctos restinguere fontibus ignes.

hic enim sanctos ac si sacros accipiemus quia
diuinitus contigerunt. item

15 tuque o sanctissima uates
praescia uenturi

non aliud nisi sacram uocat, quam uidelicet ua-
tem, et deo plenam et sacerdotem.

Superest ut quid sit religiosum cum Vergilio 8
20 communicemus. SERVIVS SVLPICIUS religionem
esse dictam tradidit quae propter sanctita-
tem aliquam remota ac seposita a nobis
sit quasi a relinquendo dicta ut a carendo
caerimonia. hoc Vergilius seruans ait 9

25 est ingens gelidum lucus prope Caeretis amnem
religione patrum late sacer

et adiecit quo proprietatem religionis exprimeret
undique colles

inclusere caui, et nigra nemus abiete cingit,

1 Aen. XI 158   8 ib. II 682   11 ib. II 685   15 ib.
VI 65   25 ib. VIII 597   28 ib. VIII 598

1 coniunx *B'*   3 castitatem *P'*   5 penę *P*, paene *B'*   6
attinet *P*   12 excutere *P'*   17 quā uidebat & dō *P*, quam
uidebat & uatem & deo *B*   19 et 24 uirgilio *B*   20 fer-
uul *P'*   21 dictam esse *B*   24 caerimoniae *p*   25 caeris
corr. in ceretis in *B*

quae res utique faciebat lucum a populi commu-
nitione secretum. et ut relictum locum ostenderet
non sola adeundi difficultate, adiecit et sanctitatem

Silvano fama est ueteres sacrasse Pelasgos
agrorum pecorisque deo.

5

- 10 secundum POMPEIVM FESTVM religiosi sunt qui
facienda et uitanda discernunt. hinc Maro ait
riuos deducere nulla
religio uetuit.

quod autem ait deducere nihil aliud est quam de-
tergere. nam festis diebus riuos ueteres sordi-

- 11 datos detergere licet, nouos fodere non licet. in
transcursu et hoc notandum est quod et ipse uelut
praeteriens sub unius uerbi significatione proiecit.
cauetur enim in iure pontificio ut, quoniam oues 15
duabus ex causis lauari solent, aut ut curetur sca-
bies aut ut lana purgetur, festis diebus purgandae
lanae gratia oues lauare non liceat, liceat autem,
12 si curatione scabies abluenda sit. ideo hoc quoque
inter concessa numerauit

20

balantumque gregem fluuio mersare,
quod si huc usque dixisset, licita et uetita confun-
deret sed adiciendo salubri causam concessae ablu-
tionis expressit.

- III Nomina etiam sacrorum locorum sub congrua 25
proprietae proferre pontificalis obseruatio est. ergo
delubrum quid pontifices proprie uocent et qua-
liter hoc nomine Vergilius usus sit requiramus.

- 2 VARRO LIBRO OCTAVO RERVM DIVINARVM delu-
brum ait alios aestimare in quo praeter ae- 30
dem sit area adsumpta deum causa ut est

4 Aen. VIII 600

8 Georg. I 269

21 ib. I 272

5 pecoriq. BP 7 mora B' 8 deducere ut uid. B'
12 foedere B' 15 enim inq. pontificio B 19 adhibenda
P 21 greges P mersare *****. P 22 confuderat P
28 uirgilus B 31 assumpta P

in Circo Flaminio Iouis Statoris, alios in
 quo loco dei simulacrum dedicatum sit et
 adiecit sicut locum in quo figerent candelam
 candelabrum appellatum, ita in quo deum
 5 ponerent nominatum delubrum. his a Var-
 rone praescriptis intellegere possumus id potissimum
 ab eo probatum quod ex sua consuetudine in ultimo
 posuit, ut a dei dedicato simulacro delubrum coe-
 perit nuncupari. Vergilius tamen utramque ratio- 4
 10 nem diligenter est exsecutus. ut enim a postrema
 incipiamus, observauit delubrum nominaturus aut
 proprie deorum nomina aut ea quae dis accomoda-
 rentur inserere

at gemini lapsu delubra ad summa dracones
 15 effugiunt,
 et ut mox simulacrum nominaret, subtexuit
 saeuaeque petunt Tritonidis arcem,
 sub pedibusque deae clipeique sub orbe teguntur,
 item
 20 nos delubra deum miseri, quibus ultimus esset
 ille dies.
 illam uero opinionem de area, quam Varro praedi- 5
 xerat, non omisit
 principio delubra adeunt, pacemque per aras
 25 exquirunt,
 et mox
 aut ante ora deum pingues spatiaturs ad aras.
 quid enim est spatiaturs quam spatio lati iti-
 neris obambulat? quod adiciendo ante aras

15 Aen. II 225   17 ib. II 226   20 ib. II 243   24
 ib. IIII 56   27 ib. IIII 62

1 Iouis Statoris B'   2 sit] est P   8 ceperit P   9
 uirgilus B'   10 exsequutus P, fecutus B'   a ** B'   11
 delubro P'   12 accommodarentur P   17 artem B'   20
 * miseri P   24 delubra ut add. B'   27 ut ante B'   pin-
 guis b   29 obambulabat P

ostendit aream adsumptam deorum causa. ita suo more uelut aliud agendo implet arcana.

- 6 De dis quoque Romanorum propriis id est Penatibus aspersa est huic operi non incuriosa subtilitas. NIGIDIUS enim DE DIS LIBRO NONO⁵ DECIMO requirit num di Penates sint Troianorum Apollo et Neptunus, qui muros eis fecisse dicuntur, et num eos in Italiam Aeneas aduexerit. CORNELIUS quoque LABEO de dis Penatibus eadem existimat. hanc opinionem¹⁰ sequitur Maro cum dicit

sic fatus meritis aris mactabat honores,
taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo.

- 7 VARRO HUMANARVM SECVNDO Dardanum refert deos Penates ex Samothrace in Phry-¹⁵giam, et Aeneam ex Phrygia in Italiam detulisse. qui sint autem di Penates in libro
8 quidem memorato Varro non exprimit: sed qui diligentius eruunt ueritatem Penates esse dixerunt per quos penitus spiramus, per quos habemus²⁰ corpus, per quos rationem animi possidemus: esse autem medium aethera Iouem, Iunonem uero imum aera cum terra et Minervam summum aetheris cacumen: et argu-²⁵mento utuntur quod Tarquinius, Demarati Corinthii filius Samothracicis religionibus mystice imbutus, uno templo ac sub eodem tecto numina memorata coniunxit.
9 CASSIUS uero HEMINA dicit Samothracas deos

---

12 Aen. III 118

---

1 affumptam P   2 archana P   4 asparfa B'   5 negidiunf B'   7 eis** P   12 merito sacrif B'   15 fama-
thrace B'   frigiā P, frygiam B   16 ex frygia b: & fry-
giam B, ex troia P   21 rationē om. P'   22 um in medium
in ras. in P   27 mystice P   28 eadem B'   29 uero om.
P   emina P   samothracof B'

eosdemque Romanorum Penates proprie dici θεοὺς μεγάλους, θεοὺς χρηστούς, θεοὺς δυνατούς. noster haec sciens ait

cum sociis natoque Penatibus et magnis dis
5 quod exprimit θεοὺς μεγάλους. sed et omnia haec 10
nomina cum in uno de supra dictis numinibus seruat, doctrinam procul dubio suam de omni hac opinione confirmat. cum enim ait

Iunonis magnae primum prece numen adora

10 τὴν μεγάλην nominavit,
adsit laetitiae Bacchus dator et bona Iuno,
τὴν χρηστήν,

dominamque potentem,

τὴν δυνατήν. eodem nomine appellavit et Vestam, 11
15 quam de numero Penatium aut certe comitem eorum esse manifestum est adeo ut et consules et praetores seu dictatores, cum adeunt magistratum, Lauinii rem diuinam faciant Penatibus pariter et Vestae. sed et Vergilius ubi ex persona Hectoris dixit 12

20 sacra suosque tibi commendat Troia Penates,
mox adiecit

sic ait et manibus uittas Vestamque potentem
aeternumque adytis effert penetralibus ignem.

addidit HYGINVS in libro quem DE DIS PENATIBVS 13
25 scripsit uocari eos θεοὺς πατρώους. sed nec hoc Vergilius ignoratum reliquit

di patrii seruate domum seruate nepotem,
et alibi patriique Penates.

4 Aen. III 12   9 ib. III 437   11 ib. I 734   13 ib.
III 438   20 ib. II 293   22 ib. II 296   27 ib. II 702
28 cf. ib. II 717 et alibi

2 XPHCITOY P ΔΥ+NATOYC (in ras. fuit O) P, ΔI-
NATOYC B 5 et om. B 6 **cū P in om. B' 9
magnif P' adorat P 11 bachuf P iuna P' 12 ΔΥ-
PHCTHN P 17 su P' 22 uittaf om. P 23 aditif BP
24 thygrinuf P 25 uocari eol om. B' 27 patriq P nepotū P

- V Nec minus de sacrificiorum usu quam de deorum scientia diligentiam suam pandit. cum enim TREBATIVS LIBRO PRIMO DE RELIGIONIBVS doceat hostiarum genera esse duo, unum in quo uoluntas dei per exta disquiritur, alterum⁵ in quo sola anima deo sacratur, unde etiam haruspices animales has hostias uocant, utrumque hostiarum genus in carmine suo Vergilius ostendit.
- 2 et primo quidem illud quo uoluntas numinum per exta monstratur¹⁰

mactat lectas de more bidentes,
et mox

pecudumque reclusis

pectoribus inhians spirantia consulit exta.

- 3 alterum illud in quo hostia animalis dicitur, quod¹⁵ eius tantum anima sacratur, ostendit, cum facit Entellum uictorem Eryci mactare taurum. nam ut expleret animalis hostiae causas, ipso usus est nomine

hanc tibi Eryx meliorem animam pro morte Daretis et ut nuncupata uota signaret, ait persoluo, quod²⁰ de uoto proprie dicitur, utque ostenderet persolutum dis, signauit dicens

sternitur exanimisque tremens procumbit humi bos.

- 4 uidendum etiam ne et illam hostiam ostendat animalem²⁵

sanguine placastis uentos et uirgine caesa,
cum primum Iliacas Danaï uenistis ad oras:
sanguine quaerendi reditus, animaque litandum
Argolica.

nam et animam id est hostiae nomen, posuit et³⁰ litare quod significat sacrificio facto placasse numen.

11 Aen. IIII 57   13 ib. IIII 63   19 ib. V 483   23
ib. V 481   26 ib. II 116

7 haruspici P'   16 entellem B'   17 erici P   19
ante hanc deleta ut uid. N in P   erix animā meliorē P   30
hostiæ om. B'

In his ipsis hostiis, uel animalibus uel consul-
tatoriis, quaedam sunt quae iniuges uocantur id
est quae numquam domitae aut ingo subditae sunt.
harum quoque noster poeta sic meminit

5 nunc grege de niueo septem mactare iuuenos
praestiterit totidem lectas de more bidentes

et ut iniuges euidentius exprimeret, adiecit
et intacta totidem ceruice iuuenos.

eximii quoque in sacrificiis uocabulum non poeti-
10 cum *ἐπιθετον* sed sacerdotale nomen est. VERA-
NIVS enim in PONTIFICALIBVS QVAESTIONIBVS docet
eximias dictas hostias quae ad sacrificium destina-
tae eximantur e grege uel quod eximia specie
quasi offerendae numinibus eligantur. hinc ait

15 quattuor eximios praestanti corpore tauros
ubi quod eximuntur eximios, quod eliguntur prae-
stanti corpore dicendo monstrauit. ambarua-
7 lis hostia est ut ait POMPEIVS FESTVS quae rei
diuinae causa circum arua ducitur ab his
20 qui pro frugibus faciunt. huius sacrificii men-
tionem in Bucolicis habet ubi de apotheosi Daphni-
dis loquitur

haec tibi semper erunt et cum sollemnia uota
reddemus nymphis et cum lustrabimus agros

25 ubi lustrare significat circumire, hinc enim ui-
delicet et nomen hostiae adquisitum est, ab ambien-
dis aruis, sed et in Georgicorum libro primo

5 Aen. VI 38   8 Georg. IIII 540. 551   15 ib. IIII
538. 550

5 niueo] intacto B   8 intacto B'   10 EPITETON B
ueratiuf B'   13 eximuntur P, deinde ex grege P'   14 hic P
18 qua B'   21 in bucolicis — 22 loqr in ras. in P   21
daphnidis B   23 sollemnina P   24 nymphis P   26 hostiae
bP: habet B   27 et om. B

terque nouas circum felix eat hostia fruges.

8 obseruatum est a sacrificantibus ut, si hostia quae ad aras duceretur fuisset uehementius reluctata ostendissetque se inuitam altaribus admoueri, amoueretur quia inuito deo offerri eam putabant. quae autem 5 stetisset oblata, hanc uolenti numini dari aestimabant. hinc noster

et ductus cornu stabit sacer hircus ad aras
et alibi

et statuam ante aras aurata fronte iuuenicum. 10

9 adeo autem omnem pietatem in sacrificiis quae dis exhibenda sunt ponit, ut propter contrariam causam Mezentium uocauerit contemptorem deorum. neque enim, ut Aspro uidetur, ideo contemptor diuum dictus est, quod sine respectu deorum in 15 homines impius fuerit, alioquin multo magis hoc de Busiride dixisset, quem longe crudeliorum inlau-
10 datum uocasse contentus est. sed ueram huius contumacissimi nominis causam in PRIMO libro ORIGINVM CATONIS diligens lector inueniet. ait enim 20 Mezentium Rutulis imperasse ut sibi offerrent quas dis primitias offerebant, et Latinos omnes similis imperii metu ita uouisse 'Iuppiter, si tibi magis cordi est nos ea tibi dare potius quam Mezentio, uti nos 25
11 uictores facias'. ergo quod diuinos honores sibi exegerat, merito dictus est a Vergilio contemptor deorum. hinc pia illa insultatio sacerdotis

haec sunt spolia et de rege superbo
primitiae,

30

1 Georg. I 345   8 ib. II 395   10 Aen. VIII 624
19 fragm. ed. Iordan p. 64 sqq.   29 Aen. XI 15

3 uehementius retenta P   4 adtalibus P, deinde admauori
P. amoueretur om. P   11 dnf P   13 contemptoreft B'
14 hasp B' | *uidetur P   17 bufiri B'   longo B'   22
dnf P   25 z in mezentio z in ras. in P   27 uirgilio B

ut nomine contumaciae cui poenas luit raptas de eo notaret exuuias.

Mirandum est huius poetae et circa nostra et VI circa externa sacra doctrinam. neque enim de nihilo est quod, cum Delon uenit Aeneas, nulla ab eo caesa est hostia nisi, cum proficisceretur, Apollini et Neptuno res facta diuina est. constat enim, 2 sicut CLOATIVS VERVS ORDINATORVM LIBRO SECVNDO docet esse Deli-aram apud quam hostia non 10 caeditur sed tantum sollemni deum prece uenerantur. uerba Cloatii haec sunt Deli ara est Apollinis Γενέτορος in qua nullum animal sacrificatur, quam Pythagoram uelut inuiolatam adorauisse produnt. hanc ergo esse, quae 3 15 adoratur ab Aenea, Γενέτορος aram poeta demonstrat, si quidem templum ingressus pontifex nullo acto sacrificio statim inchoat precem et ut Γενέτορα expressius nominaret

da pater augurium.

20 at uero cum taurum mox immolat Apollini et Neptuno, apud aliam utique aram factum intellegimus, et bene supra tantum modo patrem quod ibi proprium est, et infra quod commune est Apollinem nominat. meminit huius arae et VARRO CATO DE 5 25 LIBERIS EDVCANDIS in haec uerba nutrix haec omnia faciebat in uerbenis ac tubis sine hostia ut Deli ad Apollinis Genetiui aram. eodem uersu non omittendum puto cur saxo uel 6 tusto dixerit extractum templum. VELIVS LONGVS 30 immutatio est inquit epitheti: uult enim di-

19 Aen. III 89

1 penaf P   5 delonge B'   6 nisi om. P'   10 sollempni
P, sollempni corr. in follempni B   12 in qua — 15 ΓΕΝΕ-
ΤΟΡΟC om. B'   13 pitagoras P'   15 ποτα P'   17 ΓΕ-
ΝΕΤΟΡΑ bP: genitura B   20 tauro P   22 tantummoda
B'   24 Varro add. Meursius   25 in corr. ex ni B   27
genitiui B   aram B'   30 ÷ om. P'

- cere uetustatem templi. hunc multi alii commentatores secuti sunt, sed frigidum est aedificii
 7 aetatem notare. EPAPHVS autem, uir plurimae lectionis, LIBRO SEPTIMO DECIMO ait Delphis quodam tempore euenisse ut templum religiosum⁵ antea et intactum spoliatum incensumque sit et adicit multas circa Corinthum urbes insulasque proximas terrae motu haustas, Delon neque antea neque postea hoc incommodo uexatam sed semper eodem ma-¹⁰
 8 nere saxo. THUCYDIDES etiam HISTORIARVM LIBRO TERTIO idem docet. non mirum ergo si praesidio religionis tutam insulam semper ostendens ad reuerentiam sibi locorum accessisse dicit continuam saxi eiusdem id est insulae firmitatem.¹⁵
 9 Vt seruauit Apollinis Genitoris proprietatem patrem uocando, idem curauit Herculem uocando uictorem

haec, inquit, limina uictor

Alcides subiit.

20

- 10 VARRO DIVINARVM LIBRO QVARTO uictorem Herculem putat dictum, quod omne genus animalium uicerit. Romae autem Victoris Herculis aedes duae sunt, una ad portam Trigeminam, altera
 11 in foro Boario. huius commentii causam MASVRIVS²⁵ SABINVS MEMORABILIVM libro SECVNDO aliter exponit Marcus inquit Octavius Herrenus, prima adulescentia tibicen postquam arti suae diffisus est, instituit mercaturam, et bene re gesta decimam Herculi profanauit. po-³⁰

11 Thucyd. II 8, 2   19 Aen. VIII 362

2 sunt secuti B   sequuti P   3 *** etatē P   6 in-
 tantū B'   7 post multas add. tras P   chorinthus B
 11 thucydides B   17 uocanda B'   uocando patrē P   19
 hac B'   20 alcidas P   25 massurius albius memorialiū
 P   28 adulescentia P   artif B'   29 diffusus B'   30 re
 om. P   decimā herculi om. P'

stea cum nauigans hoc idem ageret, a praedonibus circumuentus fortissime repugnauit et uictor recessit. hunc in somnis Hercules docuit sua opera seruatum. cui
 5 Octavius impetrato a magistratibus loco aedem sacravit et signum, Victoremque incisis litteris appellauit. dedit ergo epitheton deo quo et argumentum ueterum uictoriarum Herculis et commemoratio nouae
 10 historiae quae recenti Romano sacro causam dedit contineretur. nec frustra in eodem 12 loco dixit

et domus Herculei custos Pinaria sacri.

quidam enim aram Maximam, cum uicino confligaret incendio, liberatam a Pinariis ferunt et ideo
 15 sacri custodem domum Pinariam dixisse Vergilium. ASPER κατὰ διαστολήν inquit Potitiorum, qui ab 13 Appio Claudio praemio corrupti sacra seruis publicis prodiderunt. sed VERANIUS PONTI-
 20 FICALIUM eo libro quem fecit DE SUPPLICATIONIBVS ita ait Pinariis, qui nouissimi comeso prandio uenissent, cum iam manus pransores lauarent, praecepisse Herculem, nequid
 25 postea ipsi aut progenies ipsorum ex decima gustarent sacranda sibi sed ministrandi tantum modo causa, non ad epulas conuenirent, quasi ministros ergo sacri custodes uocari. ut ipse Vergilius alibi 15

13 Aen. VIII 270

2 circumuentus B' 4 seruaturum B' 5 imperato P'
 magistratus ut uid. P' 7 litteris incisis P 14 enim
 om. P con B' conflagraret B' 17 ΑΠΙΕΡ BP por-
 titorum b, potitiorum P quia ab P, deinde pro B' 18
 corrupti P' 19 Veranius Meursius, pontificalium eo Merke-
 lius prol. in Ouidii Fast. XCVIII: ueracius pontificalis in eo P,
 ueracius pontificalis in eo B 23 lauarent P' 27 ministrantes P

at Triuiæ custos iam dudum in montibus Opis
id est ministra nisi forte custodem dixit eam
quæ se prohibuerit et continuerit a sacris ut ipse alibi
et custos furum atque auium cum falce saligna
Hellespontiaci seruet tutela Priapi.

hic utique custodem prohibitorem auium fu-
rumque significat.

- 16 haec ubi dicta, dapes iubet et sublata reponi.
pocula, gramineoque uiros locat ipse sedili.

non uacat quod dixit sedili. nam propria obser-
uatio est in Herculis sacris epulari sedentes: et COR-
NELIVS BALBVS 'Εξηγητικῶν libro OCTAVO DECIMO
ait apud aram Maximam observatum ne lec-

- 17 tisternum fiat. custoditur in eodem loco ut
omnes apertq capite sacra faciant. hoc fit nequis
in aede dei habitum eius imitetur, nam ipse ibi
operto est capite. VARRO ait Graecum hunc esse
morem quia siue ipse siue qui ab eo relict
aram Maximam statuerunt Graeco ritu
sacrificauerunt. hoc amplius addit GAVIVS
BASSVS. idcirco enim hoc fieri dicit quia ara
Maxima ante aduentum Aeneae in Italia
constituta est, qui hunc ritum uelandi capi-
tis inuenit.

- VII Ea quoque quæ incuriose transmittuntur a legen-
tium plebe non carent profunditate. nam cum loque-
retur de filio Pollionis, id quod ad principem suum
spectaret, adiecit

1 Aen. XI 836

4 Georg. IIII 110

8 Aen. VIII 175

3 & custodierit P 6 furemq. B' 10 quod corr. ex
sed B fedeli P' 12 exhegeticon BP 13 ait] id P
decimo ita apud B 15 opto B 17 aperto b ca-
pite est B 18 qui om. B relicta B' 20 grauius P,
grauis B 23 quæ hunc P 25 incuriose B' e legen-
tium B' 27 pollionis P 28 expectar& B'P

ipse sed in pratis aries iam suaue rubenti
murice, iam croceo mutabit uellera luto.

traditur autem in libris Etruscorum, si hoc ²
animal insolito colore fuerit inductum,
⁵ portendi imperatori rerum omnium felicitatem. est super hoc liber TARQVITII transcriptus
ex OSTENTARIO TVSCO. ibi repperitur purpureo
aureoue colore ouis ariesue si aspergetur,
principi ordinis et generis summa cum fe-
¹⁰licitate largitatem auget, genus proge-
niem propagat in claritate laetioemque
efficit. huius modi igitur statum imperatori in
transitu uaticinatur.

Verbis etiam singulis de sacro ritu quam ex ³
¹⁵ alto petita significet uel hinc licebit aduertere

iniecere manum Parcae telisque sacrarunt
Euandri,

nam quicquid destinatum est dis sacrum uocatur,
peruenire autem ad deos non potest nisi libera ab
²⁰ onere corporis fuerit anima, quod nisi morte fieri
non potest. ita ergo oportune sacratum Halesum
facit quia erat oppetiturus. et hic proprietatem et ⁴
humani et diuini iuris secutus est. nam ex ma-
nus iniectione paene mancipium designauit, et sa-
²⁵ crationis uocabulo obseruantiam diuini iuris impleuit.
hoc loco non alienum uidetur de condicione eorum ⁵
hominum referre quos leges sacros esse certis dis

1 eclog. IIII 43

16 Aen. X 419

1 impratuf B' 2 iam creo B' uellere aluto B 3
libris Seruius ad eclog. IIII 43: libro BP 4 calore B' in-
dutu P 5 imperii b omniū rerū P 6 libertat quatu B'
transcriptuf P, transcriptuf B 7 reperitur B 8 ariesq. P
aspigatur P 9 principio P felicitate P' 16 inieere |
manū P sacrarū P 19 autem om. P, deinde a deof B'
potest anima | nisi (deinde libera in ras.) P 20 honore
P 21 halesum B 23 sequutus P 24 poene B 26
condicione BP

iubent, quia non ignoro quibusdam mirum uideri quod, cum cetera sacra uiolari nefas sit, hominem sacrum ius fuerit occidi. cuius rei causa haec est. 6 ueteres nullum animal sacrum in finibus suis esse patiebantur, sed abigebant ad fines deorum quibus sacrum esset, animas uero sacratorum hominum, quos † zanas Graeci uocant, dis debitas aestimabant. 7 quem ad modum igitur quod sacrum ad deos ipsos mitti non poterat a se tamen dimittere non dubitabant, sic animas, quas sacras in caelum mitti posse 10 arbitrati sunt, uiduatas corpore quam primum ire 8 illo uoluerunt. disputat de hoc more etiam TREBATIVS RELIGIONVM libro NONO, cuius exemplum, ne sim prolixus, omisi. cui cordi est legere, satis habeat et auctorem et uoluminis ordinem esse monstratum. 15

VIII Non nullorum quae scientissime prolata sunt male enuntiando corrumpimus dignitatem ut quidam legunt discedo ac ducente dea flammam inter et hostes expedior, 20 cum ille doctissime dixerit ducente deo, non dea. 2 nam et apud CALVVM ATERIANVS adfirmat legendum pollentemque deum Venerem, non deam. signum etiam eius est Cypri barbatum corpore sed ueste muliebri, cum sceptro ac natura 25 uirili et putant eandem marem ac feminam 3 esse. Aristophanes eam Ἀφροδίτην appellat. LAEVINVS etiam sic ait Venerem igitur alnum adorans, siue femina siue mas est, ita uti alma

19 Aen. II 632   23 fragm. 13 ed. Lachmanni

1 ñ * P   2 uolare P   6 sacratum b   sacrorum B'
7 ζῴωνας Caelius Rhodiginus Antiq. lect. XII 11, ζῴωνας Liebrechtus Philologi XXII 710   11 illo ire P   12 more ****|
trebatuf P   22 Aterianus Ianius: actherianuf BP, actherianum b   affirmat P   24 cypri P, cybri B'   25 natura
Heinrich. de Hermaphroditis p. 27: natura BP, cf. Martianus Cap. p. 47, 22   27 aphroditon BP   Laeuinuf corr. ut uid. in gaeninuf in B

Noctiluca est. PHILOCHORVS quoque in ATTHIDE eandem adfirmat esse lunam et ei sacrificium facere uiros cum ueste muliebri, mulieres cum uirili, quod eadem et mas aestimatur et femina.

Hoc quoque de prudentia religionis a Vergilio 4 dictum est

decidit exanimis uitamque reliquit in astris
aeris.

10 HYGIVS enim DE PROPRIETATIBVS DEORVM cum de astris ac de stellis loqueretur, ait oportere his uolucres immolari. docte ergo Vergilius dixit apud ea numina animam uolucris remansisse quibus ad litandum data est.

15 Nec nomen apud se, quod fortuitum esse poterat, uacare permittit

matrisque uocauit

nomine Casmillae mutata parte Camillam.

nam STATIVS TVLLIANVS DE VOCABVLIS RERVM 6
20 libro PRIMO ait dixisse Callimachum Tuscos Camillum appellare Mercurium quo uocabulo significant praeministrum deorum. unde Vergilius ait Metabum Camillam appellasse filiam, Dianae scilicet praeministram. nam et Pacuuius 7
25 cum de Medea loqueretur

caelitum camilla, expectata aduenis, salue hospita.

Romani quoque pueros et puellas nobiles et inuestes camillos et camillas appellant flaminicarum

8 Aen. V 517   17 ib. XI 542   26 fragm. 232 ed. Ribbeck.

1 attide BP   2 eandemq. B'   3 murieret B'   8 reliquid P   9 aereif B   10 Yginuf BP   * de P   15 nec om. P'   19 an de uocabulis deorum?   21 mercuri (mercur in ras.) P   22 uirgiluf P   23 maetabus p, matabuf P   24 pachubuf P, pacubuf B   27 pueroſ. puellaf B

8 et flaminum praeministros. hanc quoque observationem eius non conuenit praeterire

‘mos erat’ inquit ‘Hesperio in Latio, quem protinus urbes

Albanae coluere sacrum, nunc maxima rerum 5
Roma colit.’

9 VARRO DE MORIBVS morem dicit esse in iudicio animi, quem sequi debeat consuetudo.
† IULIVS FESTVS DE VERBORVM SIGNIFICATIONIBVS libro TERTIO DECIMO mos est inquit institutum 10
patrium pertinens ad religiones caerimoniasque maiorum. ergo Vergilius utrumque auctorem secutus et primo quidem Varronem, quoniam

10 illi dixerat morem praecedere, sequi consuetudinem, postquam dixit mos erat, subiunxit quem protinus urbes Albanae coluere et nunc maxima 15
11 rerum Roma colit, quo perseverantiam consuetudinis monstrat. et quoniam Festus pertinere ad caerimonias ait, hoc idem docuit Maro adiciendo sacrum 20

quem protinus urbes

Albanae coluere sacrum.

12 mos ergo praecessit et cultus moris secutus est, quod est consuetudo et hic definitionem Varronis implevit. adiciendo deinde sacrum ostendit morem caerimoniasque 25
13 niis dicatum, quod Festus asseruit. idem observauit et in duodecimo libro cum ait

morem ritusque sacrorum

adiciam

in quo ostendit aperte morem esse ritus sacrorum. 30

14 sed historiae quoque fidem in his uersibus secutus est

10 XIII p. 157 ed. Müllerii   28 Aen. XII 836

11 pertinent om. P   12 auctorum B   13 et 23 et 81
sequuntur P   16 coluere B   17 quo] qđ P   21 protinus*
P   26 eē dicatū P   afferunt P   30 in — sacrorum om. P

mos erat Hesperio in Latio

et reliqua. seruauit enim regnorum successionem, quippe primi regnauerunt Latini, deinde Albani et inde Romani. ideo mos erat primum dixit, Hesperio in Latio, et postea quem protinus urbes Albanæ coluere sacrum, deinde subiecit nunc maxima rerum Roma colit.

Excessere omnes adytis arisque relictis VIII
di quibus imperium hoc steterat.

10 et de uetustissimo Romanorum more et de occultis-
simis sacris uox ista prolata est. constat enim om- 2
nes urbes in alicuius dei esse tutela moremque Ro-
manorum arcanum et multis ignotum fuisse ut, cum
obsiderent urbem hostium eamque iam capi posse
15 confiderent, certo carmine euocarent tutelares deos,
quod aut aliter urbem capi posse non crederent aut
etiam, si posset, nefas aestimarent deos habere cap-
tiuos. nam propterea ipsi Romani et deum in cuius 3
tutela urbs Roma est et ipsius urbis Latinum no-
20 men ignotum esse uoluerunt. sed dei quidem nomen 4
non nullis antiquorum licet inter se dissidentium,
libris insitum et ideo uetusta persequentibus quic-
quid de hoc putatur innotuit. alii enim Iouem cre-
diderunt alii Lunam, sunt qui Angeronam, quae
25 digito ad os admoto silentium denuntiat, alii autem
quorum fides mihi uidetur firmior Opem Consi-
uiam esse dixerunt. ipsius uero urbis nomen etiam 5
doctissimis ignoratum est cauentibus Romanis ne
quod saepe aduersus urbes hostium fecisse se noue-
30 rant idem ipsi quoque hostili euocatione paterentur,

8 Aen. II 351

3 inde albani B 5 ptinuf una albani coluere uiri BP
8 adituf P 13 archanum P 14 campi B 17 etiam
om. P 19 est ut P 22 u&uftaf B 24 angoronā P
26 opē * P, deinde confiuo ni fallor P 28 ignotum P 30
idē P

- 6 si tutelae suae nomen diuulgaretur. sed uidendum
ne quod non nulli male aestimauerunt nos quoque
confundat opinantes uno carmine et euocari ex urbe
aliqua deos et ipsam deuotam fieri ciuitatem. nam
repperi in LIBRO QVINTO RERV M RECONDITARVM 5
SAMMONICI SERENI utrumque carmen, quod ille se
in cuiusdam FVRII VETVSTISSIMO LIBRO repperisse
7 professus est. est autem carmen huius modi quo di
euocantur cum oppugnatione ciuitas cingitur
si deus si dea est, cui populus ciuitasque 10
Carthaginiensis est in tutela, teque ma-
xime, ille qui urbis huius populique tute-
lam recepisti, precor uenerorque ueniam-
que a uobis peto ut uos populum ciuitatem-
que Carthaginiensem deseratis, loca templa 15
sacra urbemque eorum relinquatis, absque
8 his abeat is eique populo ciuitati metum
formidinem obliuionem iniciatis, proditi-
que Romam ad me meosque ueniat is, no-
straque uobis loca templa sacra urbs ac- 20
ceptior probatiorque sit, mihi que populoque
Romano militibusque meis praepositi sit is
ut sciamus intellegamusque. si ita fecerit-
is, noueo uobis templa ludosque facturum.
- 9 In eadem uerba hostias fieri oportet auctorita- 25
temque uideri extorum, ut ea promittant futura. ur-
bes uero exercitusque sic deuouentur iam numinibus
euocatis, sed dictatores imperatoresque soli possunt
deuouere his uerbis
- 10 Dis pater Veiovis Manes, siue quo alio 30
nomine fas est nominare, ut omnes illam
urbem Carthaginem exercitumque quem ego

5 conditarū B 6 sermī BP quē ille P 7 fuerit
B 8 huius modo P' 11 cartaginienſis P 14 pto * P
15 cartaginienſem P 17 metum om. P 21 mihi quōq. B
30 uel * iouiſ (ſed l et i ſcriptae ut uid. a P²) P ſiue uol
quo P 32 cartaginē P

me sentio dicere fuga formidine terrore
 compleatis, quique aduersum legiones exer-
 citumque nostrum arma telaque ferent, uti
 5 uos eum exercitum eos hostes eosque homi-
 nes urbes agrosque eorum et qui in his lo-
 cis regionibusque agris urbibusue habitant
 abducatis lumine supero priuatis exerci-
 tumque hostium urbes agrosque eorum quos
 10 me sentio dicere, uti uos eas urbes agros-
 que capita aetatesque eorum deuotas con-
 secratasque habeatis ollis legibus quibus
 quandoque sunt maxime hostes deuoti. eos-11
 que ego uicarios pro me fide magistratu-
 que meo pro populo Romano exercitibus
 15 legionibusque nostris do deuoueo, ut me
 meamque fidem imperiumque legiones exer-
 citumque nostrum qui in his rebus gerun-
 dis sunt bene saluos siritis esse. si haec
 ita faxitis ut ego sciam sentiam intelle-
 20 gamque, tunc quisquis hoc uotum faxit ubi
 faxit recte factum esto ouibus atris tribus.
 Tellus mater teque Iuppiter obtestor. cum 12
 Tellurem dicit, manibus terram tangit: cum Io-
 uem dicit, manus ad caelum tollit: cum uotum
 25 recipere dicit, manibus pectus tangit. in anti-13
 quitatibus autem haec oppida inueni deuota † Sto-
 nios Fregellas Gauios Veios Fidenas, haec
 intra Italiam, praeterea Carthaginem et Corin-
 thum, sed et multos exercitus oppidaque hostium
 30 Gallorum Hispanorum Afrorum Maurorum aliarum-
 que gentium quas prisci locuntur annales. hinc ergo 14

1 terrorum *B'* 2 compleatī *B* 7 abdicatī *P* 9
 ut *P* 13 uocariō *B'* magistratū. *B'* 15 me om. *P'*
 17 gerundi *B* 18 bene saluō | bene saluō *B* sueritī
 ut uid. scripsit *P*, sinē *B* 20 uotum hoc *B* faxit ubi
 ubi faxit *P* 26 toniō *P*, stoniō *B* 27 fregella *B*
 canio *P*, scauiō *B* 28 cartaginē *P* 31 quō *B'* lo-
 quunt *P*

est quod propter huius modi euocationem numinum
discessionemque ait Vergilius

excessere omnes adytis arisque relictis

di,

et ut tutelares designaret adiecit

5

quibus imperium hoc steterat.

15 utque praeter euocationem etiam vim deuotionis
ostenderet, in qua praecipue Iuppiter ut diximus
inuocatur, ait

ferus omnia Iuppiter Argos

10

transtulit.

16 uidetur nobis probatum sine diuini et humani iuris
scientia non posse profunditatem Maronis intellegi?

X Hic cum omnes concordii testimonio doctrinam
et poetae et enarrantis aequarent, exclamat Euan- 15
gelus diu se subcubuisse patientiae nec ultra dissi-
mulandum quin in medium detegat inscientiae Ver-

2 gilianae uulnera. 'et nos' inquit 'manum ferulae
aliquando subduximus, et nos cepimus pontificii
iuris auditum: et ex his quae nobis nota sunt Ma- 20
ronem huius disciplinam iuris nescisse constabit.

3 quando enim diceret

caelicolum regi mactabam in littore taurum

si sciret taurum immolari huic deo uetitum aut si
didicisset quod ATEIUS CAPITO comprehendit? cu- 25
ius uerba ex LIBRO PRIMO DE IVRE SACRIFICIORVM
haec sunt itaque Ioui tauro uerre ariete im-

4 molari non licet. LABEO uero SEXAGESIMO ET
OCTAVO LIBRO intulit nisi Neptuno Apollini
et Marti taurum non immolari. ecce pontifex 30

23 Aen. III 21

1 $\sim$ $\overset{0}{g}$ P . 2 discessionem B 3 adituf BP 10 ar-
gof*** P, agrof B' 14 nam cum B 18 uulnuf P 19
coeprimuf B 20 aditum B' 23 litore B 24 immomo-
lari P' 25 cōprehendisset | qđ ateruf P atteruf (B) 27
ante P 28 laueo P

tuns quid apud quas aras mactetur ignorat cum uel aedituis haec nota sint et ueterum non tacuerit industria'.

Ad haec Praetextatus renidens 'quibus deorum 5
tauro immoletur si uis cum Vergilio communicare, ipse te docebit

taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo. uides in opere poetae uerba Labeonis? igitur ut 6
hoc docte ita illud argute. nam ostendit deo non
10 litatum ideo secutum

horrendum dictu et uisu mirabile monstrum.

ergo respiciens ad futura hostiam contrariam fecit. 7
sed et nouerat hunc errorem non esse inexpiabilem.

ATEIUS enim CAPITO quem in acie contra Maro-
nem locasti, adiecit haec uerba si quis forte tauro
15 Ioui fecerit, piaculum dato. committitur ergo
res non quidem impianda, insolita tamen et commit-
titur non ignorantia, sed ut locum monstro faceret
secuturo'.

20 Subiecit Euangelus 'si euentu excusantur inli- XI
cita, dic quaeso, quod erat monstrum secuturum et
cum Cereri libari uino iuberet quod omnibus sacris
uetatur?

cui tu lacte fauos et miti dilue Baccho.

25 uinum autem Cereri non libari debuit illum uel Plau- 2
tus docere, qui in Aulularia ait

Cererin', Strobile, hi sunt facturi nuptias?
qui? quia temeti nihil allatum uideo.

·7 Aen. III 119   11 ib. III 26   24 Georg. I 344   27
Aulul. II 6,5

2 & *ueterū * P   tacuerunt B'   8 lebeonis P   9
arguit b   ostendit ideo BP   10 sequuntum P   13 noue-
rat hunc B   14 atteus (BP)   15 tauro om. P'   17 im-
pianda B   insolata B'   sed & B'   19 sequunturo P   20
inlicita dei B'   21 sequunturum ut P   24 bacho BP   27
cerer in corr. in cereri in in B   28 qui om. BP

- 3 at hic uester, flamen et pontifex et omnia, tam quid
 imoletur quam quid libetur ignorat et ne non ubi-
 que in libando pari errore sit deuius, in octauo ait
 in mensam laeti libant diuosque precantur,
 cum non in mensam sed in aram secundum mo- 5
 rem libare debuerint'.
- 4 'Vt prius tibi' Praetextatus inquit 'de posteriore
 quaestione respondeam, fateor te non immerito de
 usurpata in mensam libatione quaesisse ampliusque
 speciem difficultatis auxeras si magis Didonem in 10
 mensam similiter libantem notasses
- dixit et in mensam laticum libauit honorem.
- 5 nam et TERTIVS cum de ritu sacrorum multa dis-
 sereret, ait sibi hunc locum in quaestionem
 uenire nec tamen haesitationem suam requisita 15
 ratione dissoluit. ego autem quod mihi magistra
 lectione compertum est publicabo. in Papiriano
 enim iure euidenter relatum est arae uicem prae-
 6 stare posse mensam dicatam. ut in templo
 inquit Iunonis Populoniae augusta mensa 20
 est. namque in fanis alia uasorum sunt et
 sacrae suppellectilis, alia ornamentorum.
 quae uasorum sunt instrumenti instar ha-
 bent, quibus semper sacrificia conficiuntur,
 quarum rerum principem locum opti- 25
 net mensa in qua epulae libationesque et
 stipes reponuntur. ornamenta uero sunt
 clipei coronae et huiusce modi donaria.
 neque enim dedicantur eo tempore quo de-
 lubra sacrantur, at uero mensa arulaeque 30

4 Aen. VIII 279 12 ib. I 736

1 tamen quid *B* 2 quamque libetur *B* 8 fater *P'*
 immerito *B* 13 tercius *P*, *P. Titius Hertzius de Cincius*
p. 39 15 uenisse *P* 22 suppellectilis *B* 24 semper om.
P 27 ornamento *B* 28 cuiuscumodi *P* 29 dilubra *B'*
 30 arulae quae *B*

eodem die quo aedes ipsae dedicari solent,
unde mensa hoc ritu dedicata in templo
arae usum et religionem optinet puluinaris.
ergo apud Euandrum quidem fit iusta libatio, 7
5 quippe apud eam mensam quae cum ara Maxima
more utique religionis fuerat dedicata et in luco sac-
rato et inter ipsa sacra in quibus epulabantur; in
conuiuio uero Didonis, quod tantum regium constat
non etiam sacrum fuisse, apud humanam mensam in
10 triclino, non in templo, quia non erat religiosa sed
usurpata libatio, solam fecit libasse reginam, in cu-
ius persona nulla obseruationis necessitas et multa
ad usurpandum in potestate permissio. at uero hic 8

omnes

15 in mensam laeti libant diuosque precantur

quia quod recte fieri nouerat ab omnibus simul in
templo epulantibus et uni sacratae adsidentibus men-
sae factum esse memorauit. de illo autem uersu 9

cui tu lacte fauos et miti dilue Baccho,

20 paucis quod male accusatur absoluam. poeta enim
aeque in rebus doctrinae et in uerbis sectator ele-
gantiae, sciens Cereri mulso libari, adiecit miti
Baccho fauos dilue scilicet mitescere uinum di-
cens, cum mulsum coeperit fieri. nam ita hic mite 10
25 uinum dixit ut alibi ait domitum

et durum Bacchi domitura saporem.

notum autem esse non diffitebere quod a. d. duo-
decimum Kalendas Ianuarias Herculi et Cereri fa-
ciunt sue praegnate panibus mulso'.

30 'Oportune mehercle, Praetextate, fecisti Her- XII

14 Aen. VIII 278

26 Georg. III 102

1 ipsa P folet P'
omni B 19 * cui P
cere P 24 ceperit P
ad diem BP XII B

3 obtinet P 10 triclino P' 11
bacho P 23 bacho P mitif-
25 dixit P' 26 bacho P 27
29 praegnantē B

culis mentionem, in cuius sacra hic uester gemino errore commisit

tum Salii ad cantus incensa altaria circum
populeis adsunt euincti tempora ramis.

nam et Salios Herculi dedit, quos tantum Marti⁵
dicanit antiquitas et populeas coronas nominat,
cum ad aram Maximam sola lauro capita et alia
2 fronde non uinciant. uidemus et in capite praeto-
ris urbani lauream coronam, cum rem diuinam Her-
culi facit. testatur etiam TERENTIUS VARRO in ea¹⁰
SATVRA quae inscribitur *περὶ κεραυνοῦ* maiores
solitos decimam Herculi uouere nec decem
dies intermittere quin polluerent ac po-
pulum *ἀσύμβολον* cum corona laurea dimit-
terent cubitum.¹⁵

3 'Hicine est' Vettius ait 'error geminus? at ego
in neutro dico errasse Vergilium. nam ut primum
de frondis genere dicamus, constat quidem nunc
lauro sacrificantes apud aram Maximam
coronari sed multo post Romam conditam²⁰
haec consuetudo sumpsit exordium, post-
quam in Auentino Lauretum coepit uirere,
quam rem docet VARRO HVMANARVM LIBRO SECVNDO.
4 e monte ergo proximo decerpta laurus sumebatur
operantibus, quam uicina offerebat occasio. unde²⁵
recte Maro noster ad ea tempora respexit quibus
Euander ante urbem conditam apud aram Maximam
sacra celebrabat et utebatur populo utique

Alcidae gratissima.

3 Aen. VIII 285 10 fragm. ed. Riese p. 106, 4 29
eclog. VII 61

3 tū salij in ras. in P cantū BP 4 cincti B 7
maxime B' in sola B' 8 pteris B' 10 terrentius B
uarra P 11 fatyra BP 13 polluerent B ac om. B
14 ACYNBOΛON B demitterent BP 16 hicinest b, hae-
cine est B u&ius P 18 * genere P 22 cepit P 24
in monte b

Salios autem Herculi ubertate doctrinae altioris ad-
signat, quia is deus et apud pontifices idem qui et
Mars habetur. et sane ita MENIPPEA VARRONIS 6
adfirmat quae inscribitur ἄλλος οὗτος Ἡρακλῆς, in
5 qua, cum de Inuicto Hercule loqueretur, eundem
esse ac Martem probauit. Chaldaei quoque stel-
lam Herculis uocant quam reliqui omnes Martis
appellant. est praeterea OCTAVII HERSENNII liber 7
qui inscribitur DE SACRIS SALIARIBVS TIBVETIVM,
10 in quo Salios Herculi institutos operari die-
bus certis et auspiciato docet. item ANTONIVS 8
GNIPHO, uir doctus cuius scholam Cicero post labo-
rem fori frequentabat, Salios Herculi datos pro-
bat in eo uolumine quo disputat quid sit
15 festra, quod est ostium minusculum in sa-
crario, quo uerbo etiam Ennius usus est. ido- 9
neis ut credo auctoribus certisque rationibus error
qui putabatur uterque defensus est. siqua sunt alia
quae nos commonent, in medium proferamus, ut ipsa
20 collatio nostrum, non Maronis, absoluat errorem.

Tunc Euangelus 'numquamne tibi Praetextate 10
uenit in mentem toto, ut aiunt, caelo errasse Vergi-
lium cum Dido sua rem diuinam pro nuptiis faceret?

'mactat'—enim inquit—'lectas de more bidentes
25 legiferae Cereri Phoeboque patrique Lyaeo'
et quasi expergefactus adiecit

Iunoni ante omnes cui uincla iugalia *

* * * * *

24 Aen. III 57

1 ubertatem B' 3 menippa P, te*(*potest fuisse* h) ippea
B, menippea b 4 ΗΡΑΚΛΕC P IN. qua BP 5 de
Inuicto Mommsenus *Corpus Inscr. Lat.* 1 p. 150: de multo BP
6 chaldaei BP 8 octauus P 9 saliaribus P 11 antoni-
nus gnipho P 12 gnipho B scolā P 14 sit om.
P fit feste B 15 hostia | minusculū P, hostiū | minus-
culum B 16 quo ergo B' hennius P 22 in mentem
uenit P 25 ceteri ut uideat B' feboq. P, foebq. B heo
P, LYAEO B 26 expergefactus respondit P 27 iugalia
Acippite sine interductu B post iugalia sine ullo interductu

XIII Accipite et M. VARRONIS uerba de AGRI CVLTVRA LIBRO TERTIO, qui cum de pauonibus in uilla nutriendis loqueretur, sic ait primus hos Q. Hortensius augurali cena posuisse dicitur, quod potius factum tum luxuriose quam⁵ seuere boni uiri laudabant. quem cito secuti multi extulerunt eorum pretia ut oua eorum denariis ueneant quinīs, ipsi facile² quinquagenis. ecce res non admiranda solum sed etiam pudenda ut oua pauonum quinīs denariis ueneant, quae hodie non dicam uilius sed omnino nec³ ueneunt. is Hortensius platanos suas uino inrigare consuevit adeo ut in quadam actione quam habuit cum Cicerone susceptam precario a Tullio postulas-¹⁵ set ut locum dicendi permutaret secum, abire enim in uillam necessario se uelle ut uinum platano, quam⁴ in Tusculano posuerat, ipse suffunderet. sed forte ad notam saeculi sui non sufficit Hortensius, uir alioquin ex professo mollis et in praecinctu ponens omnem decorem. fuit enim uestitu ad munditiem²⁰ curioso et ut bene amictus iret, faciem in speculo quaerebat, ubi se intuens togam corpori sic adplicabat, ut rugas non forte sed industria locatas artifex nodus astringeret et sinus ex composito defluens

1 de re rust. III 6, 6

sequitur accipite in P sed e regione eius uersiculi, cuius in codice extrema sunt Iunoni ante haec hic multū | de ÷ add. plane eadem qua contextus scriptus est manu

1 marci P, marti B   3 * primus P   quintus BP   hor-
tenſ P   4 cena P   7 extuler ***** P   8 denariſ om.
B'   9 quinquagenis P'   ante ecce deleta ecce res non ad-
miranda | solum sed & iam pudenda ut oua pauonum quinif
denariſ ueneant quinif ipsi facile quinquagenis in B   10
denariſ P'   11 nec] ñ P   12 uenent B'   suo aut suos
ut udd. P'   irrigare P   13 fueunt P'   quadā ** P   15
& in pmutar& in ras. in P   16 uino platanum B   20 mun-
diciem corr. in mundiciam in B   21 speculo ponebat P   22
fic ***** P, fit B'   24 nodos corr. in nodis in B
cſtringeret P

modum lateris ambiret. is quondam cum incederet 5
elaboratus ad speciem, collegae de iniuriis diem di-
xit quod sibi in angustiis obuius offensu fortuito
structuram togae destruxerat et capital putauit quod
in humero suo locum ruga mutasset.

Ergo hoc praetermisso ad uiros uenio triumphales 6
quos uictores gentium luxuria uicit et ut taceam
Gurgitem a deuorato patrimonio cognominatum,
quia insignibus uirtutis secutae uitae prioris com-
pensauit aetatis, Metellus Pius in quam foueam
10 luxus et superbiae successuum continuatione perue-
nit? et ne multis morer, ipsa de eo Sallustii uerba
subieci ac Metellus in ulteriorem Hispaniam 7
post annum regressus magna gloria, con-
currentibus undique uirile et muliebre se-
cus, per uias et tecta omnium uisebatur.
eum quaestor C. Vrbinus aliique cognita
uoluntate cum ad cenam inuitauerant, ul-
tra Romanum ac mortalium etiam morem
20 curabant exornatis aedibus per aulaeas et
insignia scaenisque ad ostentationem his-
trionum fabricatis. simul croco sparsa 8
humus et alia in modum templi celebra-
rimi. praeterea tum sedenti in transenna
25 demissum Victoriae simulacrum cum ma-
chinato strepitu tonitruum coronam ei im-
ponebat, tum uenienti ture quasi deo sup-

13 fragm. histor. II 29 p. 139 ed. Kritz.

1 nodū *p* (nodum latius *Salmasius*) incedere *B* 2 diē *om. P'*
3 offenso *B* 5 in numero suo * *P*, in uero suo *B*, deinde
logeū (*sed e potest etiam pro e haberi*) *B* 9 sequentē *P*
uita primi oris ut uid. *P'* 11 successum *B'* 12 salustii
P 13 at *P* 15 uirili & muliebreⁱ *B* secus *corr. in sexu*
in B 17 gauis *BP* 18 cenā inuitaⁿ & *P* 19 mortaleū
P' 20 aulae *B* 23 immodum *B* 24 trasenna *B'* 25
dimissum *B* 26 imponebant *P'* 27 thure *P*, turi *B'* 25
quasi de | eo *B'*

- 9 plicabatur. toga picta plerumque amiculo
 erat accumbenti, epulae uero quaesitissi-
 mae neque per omnem modo provinciam
 sed trans maria, ex Mauritania uolucrum
 et ferarum incognita antea plura genera. 5
 quis rebus aliquantam partem gloriae
 dempserat maximeque apud ueteres et
 sanctos uiros superba illa grauius indigna
 Romano imperio aestimantes. haec Sallustius
 grauissimus alienae luxuriae obiurgator et censor. 10
- 10 Accipite inter grauissimas personas non defuisse
 luxuriam. refero enim uobis pontificis uetustissimam
 cenam quae scripta est in indice quarto Metelli illius
 11 pontificis maximi in haec uerba ante diem no-
 num kalendas Septembres, quo die Lentu- 15
 lus flamen Martialis inauguratus est, do-
 mus ornata fuit, triclinia lectis eburneis
 strata fuerunt, duobus tricliniis pontifices
 cubuerunt, Q. Catulus, M. Aemilius Lepidus,
 D. Silanus, C. Caesar, ***** rex sacrorum, P. 20
 Scaeuola, Sextus****, Q. Cornelius, P. Volum-
 nius, P. Albinouanus et L. Iulius Caesar
 augur qui eum inaugurauit, in tertio tri-
 clinio Popilia Perpennia Licinia Arruntia
 uirgines Vestales et ipsius uxor Publicia 25
- 12 flaminica et Sempronia socrus eius. cena
 haec fuit: ante cenam echinos, ostreas cru-
 das quantum uellent, peloridas, sphondy-
 los, turdum asparagos subtos, gallinam

---

2 exquisitissime P   9 Nec B' salustius P   11 & in T
 P   12 nobis om. B   14 maximis ut uid. P'   nouum B
 15 septembris P'   16 martialis flam B   19 Quae catulus
 corr. in Q. catullus in B   20 g. cesar P, G (corr. ut uid. ex
 C) Caesar B   20 et 21 lac. indicat   21 scaeuola P   uo-
 lomnius B'   22 lucius BP   iulius B'   23 augur om. P
 qui cum B   24 poplia B   ppennina P   aruntia B   26
 flaminica *** P   cena P, caena B   27 antecena BP, ante-
 coena Salmasius ad uit. Gordian. iun. 21   28 sphondilos P

altilem, patinam ostrearum peloridum, ba-
 lanos nigros, balanos albos: iterum sphon-
 dylos glycomaridas urticas ficedulas, lum-
 bos capruginos aprugnos, altilia ex farina
 5 inuoluta, ficedulas murices et purpuras. in
 cena sumina, sinciput aprugnum, patinam
 piscium, patinam suminis, anates, quer-
 quedulas elixas, lepores, altilia assa, amu-
 lum, panes Picentes. ubi iam luxuria tunc 13
 10 accusaretur quando tot rebus farta fuit cena pon-
 tificum? ipsa uero edulium genera quam dictu tur-
 pia? nam TITIVS in SVASIONE LEGIS FANNIAE
 obicit saeculo suo quod porcum Troianum,
 mensis inferant, quem illi ideo sic uocabant,
 15 quasi aliis inclusis animalibus grauidum, ut ille
 Troianus equus grauidus armatis fuit. exigebat hoc 14
 quoque illa gulae intemperantia, ut et lepores sa-
 ginarentur teste VARRONE, qui DE AGRICULTURA
 LIBRO TERTIO cum de leporibus loqueretur sic ait
 20 hoc quoque nuper institutum ut saginaren-
 tur cum exceptos e leporario condant in
 caueis et loco clauso faciant pingues. si- 15
 cui hoc mirum uidetur quod ait Varro lepores aetate
 illa solitos saginari, accipiat aliud quod maiore ad-
 25 miratione sit dignum, cochleas saginatas, quod
 idem Varro in eodem libro refert. uerba ipsa qui

20 III 12, 5

1 patina ex ostrearū BP em. uulgo palanos nigros B'
 2 sphondylif P 3 glycomerides I. Gutherius de iure ponti-
 ficio I 26 ficedilaf P 4 caprugineos uel capruginos
 Salm. exerc. Plin. p. 323 a. G: capragines BP aprugnum
 B' 5 altilia & farina inuoluta | cedulas·muri& purpuraf·i |
 cena sumina | sinciput·apri|num add. Bm: sed resecto margine
 aliquot litterulae perierunt 6 et 10 cena P 7 an&el B'
 querque·dulaf P 11 edulii b genera om. P' 12
 citulaf P 13 troianif P 14 illi | deo B 17 ut om. P'
 19 sic ait om. B' 21 condā P, quondam B 22 faciam
 PB 24 accipiat illud P 25 cocleaf P, clocleaf B

16 uolet legere, ubi quaerere debeat indicaui. neque ego nunc antiquitati nos praeferendos uel comparandos dico sed respondi obiurganti Horo adserens uti res habet, maiorem illis saeculis deliciarum curam fuisse quam nostro.' 5

XIII Subiecit Furius Albinus, antiquitatis non minus quam Caecina peritus 'miror te' inquit 'Albine, non retulisse quanta illis affluentia marinarum procurari solita fuerit copiarum, cuius relatu maximam conuiuiorum nostrorum sobrietatem doceres'. et Caecina 'profer' inquit 'in medium quae de hac quoque parte lectu comperisti. ultra omnes enim polles 10 memoria uetustatis'. et Furius sic ingressus est 'uetustas quidem nobis semper, si sapimus, adoranda est. illa quippe saecula sunt quae hoc imperium uel sanguine uel sudore pepererunt, quod non nisi uirtutum faceret ubertas sed, quod fatendum est, in illa uirtutum abundantia uitii quoque aetas illa non caruit, e quibus non nulla nostro saeculo morum 15 sobrietate correcta sunt. et de luxu quidem illius temporis circa marinas copias dicere institueram sed quia in adsertionem nostrae emendationis alia ex aliis proferenda se suggerunt, de piscibus non omitto sed differo dum de alia lasciuia qua nunc caremus 20 admoneo. dic enim Hore, qui antiquitatem nobis obicis, ante cuius triclinium modo saltatricem uel saltatorem te uidisse meministi? at inter illos saltatio certatim uel ab honestis adpetebatur. ecce enim ut ab illo ordiar tempore quod fuit optimis moribus, inter duo bella Punica ingenui, quid dicam ingenui, filii senatorum in ludum saltatorium 25 commeabant et illic crotala gestantes saltare disce-

2 c in nō in ras. in P   4 deliciarum B'   8 non om.
B' marinarū om. P'   9 fuerint B' relaxatu P'   12
omnes om. P'   13 * sic P'   17 faceret — 18 uirtutum add.
B^m   19 nunc aruit B'   22 adsertionē P'   23 se * P'   25
enim oro qui B'   28 appēbatur B'   31 saltorium B'   32
crotalia B'

bant. taceo quod matronae etiam saltationem non 5
 inhonestam putabant sed inter probas quoque earum
 erat saltandi cura dum modo non curiosa usque ad
 artis perfectionem. quid enim ait SALLVSTIVS psal-
 5 lere saltare elegantius quam necesse est
 probae? adeo et ipse Semproniam reprehendit
 non quod saltare sed quod optime scierit. nobi- 6
 lium uero filios et, quod dictu nefas est, filias quo-
 que uirgines inter studiosa numerasse saltandi medi-
 10 tationem testis est SCIPIO AFRICANVS AEMILIANVS,
 qui in ORATIONE CONTRA LEGEM IVDICIARIAM TIB.
 GRACCHI sic ait docentur praestigias inho- 7
 nestas, cum cinaedulis et sambuca psalterio-
 que eunt in ludum histrionum, discunt
 15 cantare, quae maiores nostri ingenuis pro-
 bro ducier uoluerunt: eunt, inquam, in lu-
 dum saltatorium inter cinaedos uirgines
 puerique ingenui. haec cum mihi quis-
 quam narrabat, non poteram animum indu-
 20 cere ea liberos suos homines nobiles docere
 sed cum ductus sum in ludum saltatorium,
 plus medius fidius in eo ludo uidi pueris
 uirginibusque quinquaginta, in his unum
 — quod me rei publicae maxime miseritum
 25 est — puerum bullatum, petitoris filium
 non minorem annis duodecim, cum crotalis
 saltare quam saltationem impudicus seruus
 honeste saltare non posset. uides quem 8
 ad modum ingemuerit Africanus quod uidisset cum

4 Catilin. 25, 2   12 fragm. or. Rom. ed. Meyer. p. 104

1 salutationem B'   4 salustius P   psaltare B   5
 ÷ phere adeo P   est proba est B   10 emilianus P   11
 tuberni P   13 cinedulis B   sambuca * | P   15 proba B
 17 saltorium B   cinedos B   21 doctus B'   22 fidus B'
 23 quinquaginta Gudianus: quingentis P, quingenta B   26
 XII B   27 quem B   29 ingemitu est B

crotalis saltantem filium petitoris id est candidati, quem ne tum quidem spes et ratio adipiscendi magistratus, quo tempore se suosque ab omni probro debuit vindicare, potuerit coercere quo minus faceret quod scilicet turpe non habebatur. 5

Ceterum superius pleramque nobilitatem haec 9 propudia celebrare conquestus est. sic nimirum M. CATO senatorem non ignobilem Caelium spatiatorem et Fescenninum uocat eumque staticulos dare his uerbis ait descendit de cantherio, 10 inde staticulos dare, ridicularia fundere et alibi in eundem praeterea cantat ubi collibuit, interdum Graecos uersus agit, iocos 10 dicit, uoces demutat, staticulos dat. haec Cato, cui, ut uidetis, etiam cantare non serii homi- 15 nis uidetur, quod apud alios adeo non inter turpia numeratum est ut L. Sulla, uir tanti nominis, op- 11 time cantasse dicatur. ceterum histriones non inter turpes habitos Cicero testimonio est, quem nullus ignorat Roscio et Aesopo histrionibus tam fami- 20 liariter usum ut res rationesque eorum sua sollertia tueretur, quod cum aliis multis tum ex epistulis 12 quoque eius declaratur. nam illam orationem quis est qui non legerit in qua populum Romanum ob- iurgat quod Roscio gestum agente tumultuarit? et 25 certe satis constat contendere eum cum ipso histrione solitum utrum ille saepius eandem sententiam uariis gestibus efficeret an ipse per eloquentiae copiam

10 fragm. p. 58 Iordan

3 probò B 4 indicare b 6 plerūq. P 7 M sena-
torem B 8 Caelium Meursius ex Gellio I 15, 9: caeculum

BP 9 fescennium B uocant B 10 cantherio P 11
faticulos B ridicula P 13 uersus ait B 16 adeo om.
P 17 lucius BP filia P, syllā B * tanti P 22 epi-
stolis BP 25 refcio ut uid. B' tumultuauerit P 27
***** uariis P

sermone diuerso pronuntiaret. quae res ad hanc
 artis suae fiduciam Roscium abstraxit ut librum con-
 scriberet quo eloquentiam cum histrionia compararet.
 is est Roscius qui etiam L. Sullae carissimus fuit et 13
 5 anulo aureo ab eodem dictatore donatus est. tanta
 autem fuit gratia et gloria ut mercedem diurnam de
 publico mille denarios sine gregalibus solus acceperit.
 Aesopum uero ex pari arte ducenties sestertium 14
 reliquisse filio constat.

10 Sed quid loquor de histrionibus cum Appius
 Claudius, uir triumphalis qui Salius ad usque senec-
 tutem fuit, pro gloria optinuerit quod inter collegas
 optime saltitabat?

Ac priusquam a saltatione discedo illud adiciam 15
 15 uno eodemque tempore tribus nobilissimis ciuibus
 non modo studium saltandi sed etiam, si dis placet,
 peritiam qua gloriarentur fuisse, Gabinio consu-
 lari, Ciceronis inimico, quod ei etiam Cicero non
 dissimulanter obiecit, et M. Caelio, noto in turbas
 20 uiro, quem idem Cicero defendit, et Licinio
 Crasso, Crassi eius qui apud Parthos extinctus
 est filio.

Sed de saltatione ueterum ad praedae marinae XV
 transire luxum Liciniorum me nomen admonuit,
 25 quos Murenas cognominatos, quod hoc pisce effu-
 sissime delectati sint, satis constat. huic opinioni 2
 M. VARRO consentit adserens eodem modo Lici-
 nios appellatos Murenas quo Sergius Orata
 cognominatus est, quod ei pisces qui auri-
 30 tae uocantur carissimi fuerint. hic est Ser- 3
 gius Orata qui primus balneas pensiles habuit,
 primus ostrearia in Baiano locauit, primus optimum

3 quod B' 4 lucio BP fille P, syllae B 8 sester-
 cium P 10 apud B 11 quia ni fallor B' usque ad P
 16 studiū* P 17 Gannio P, gannio B 18 ei om. B 19
 marco BP * celio P 20 uiro om. B 24 ammonuit B
 25 quaf B' 26 sunt P 30 karissimi P 32 optimus
 ut uid. P

saporem ostreis Lucrinis adiudicauit. fuit autem
 aetate L. Crassi illius disertus, qui quam grauis
 4 et serius habitus sit etiam Cicero docet. is tamen
 Crassus, uir censorius — nam cum Cn. Domitio
 censor fuit — cum supra ceteros disertus haberetur 5
 essetque inter clarissimos ciues princeps, tamen
 murenam in piscina domus suae mortuam atratus
 5 tamquam filiam luxit. neque id obscurum fuit,
 quippe collega Domitius in senatu hoc ei quasi
 deforme crimen obiecit neque id confiteri Crassus 10
 erubuit sed ultro etiam, si dis placet, gloriatus est
 censor, piam affectuosamque rem fecisse se iactitans.
 6 piscinas autem quam refertas habuerint pretiosissi-
 mis piscibus Romani illi nobilissimi principes, Lu-
 cullus Philippus et Hortensius, quos Cicero 15
 piscinarios appellat, etiam illud indicium est,
 quod M. VARRO in LIBRO DE AGRI CVLTURA refert
 M. Catonem qui post Vticae periit, cum
 heres testamento Luculli esset relictus,
 pisces de piscina eius quadraginta milibus 20
 7 uendidisse. accersebantur autem murenae ad
 piscinas nostrae urbis ab usque freto Siculo, quod
 Rhegium a Messana dispescit. illic enim optimae a
 prodigis esse creduntur tam, Hercules, quam an-
 guillae, et utraque ex eo loco Graece *πλωται* 25
 uocantur, Latine flutae, quod in summo supernan-
 tes sole torrefactae curuare se posse et in aquam
 8 mergere desinunt atque ita faciles captu fiunt. et

16 Cic. ad Attic. I 19, 6 et I 20, 3   17 III 2, 17

2 lucij P, lucii B   4 gneo BP   domicio P   5 dif-
 fertus B   7 piscinam B   adtractus B   9 domicius P
 12 affectuosamq. BP, em. uulgo   14 nobilissimi in ras. in P
 Lucullus Zeunius: lucilius BP   17 marcus BP   18 marcum
 BP qui postice perit P   ubicae B'   19 lucij P, lucii
 B   relictus B'   21 uendidisse BP   Accersebantur B
 23 regum BP   dispescit Scriuerius: respicit P, despicit B
 24 herculis BP, em. uulgo   25 ex illo loco B   plote BP
 27 se om. B'   28 mergere B'   captu facile P

si enumerare uelim quam multi magnique auctores
murenas e freto Siculo nobilitarint longum fiat sed
dicam quid M. VARRO in libro qui inscribitur GAL-
LVS DE ADMIRANDIS dixerit his uerbis in Sicilia
quoque inquit manu capi murenas flutas,
quod eae in summa aqua prae pinguedine
flutentur.

Haec Varro. sed quis neget indomitam apud 9
illos et, ut ait Caecilius, uallatam gulam fuisse,
10 qui ex tam longinquo mari instrumenta luxuriae
compararent? nec rarus hic Romae piscis, ut per-
egre accitus, erat. auctor est PLINIVS C. Caesa-
rem dictatorem cum triumphales cenas po-
pulo daret, sex milia murenarum a Gaudio
15 Hirrio ad pondus accepisse. huius Hirrii
uillam quamuis non amplam aut latam, constat
propter uiuaria quae habuit quadragies sestertio
uenum datam.

Nec acipenser, quem maria prodigis nutriunt, XVI
20 illius saeculi delicias euasit et ut liqueat secundo
Punico bello celebre nomen huius piscis fuisse, ac-
cipite ut meminerit eius PLAVTVS in fabula quae
inscribitur BACCARIA ex persona parasiti

quis est mortalis tanta fortuna affectus umquam 2
25 qua ego nunc sum, cuius haec uentri portatur
pompa?

12 Nat. hist. VIII 171

2 fr̄e B fiaet b 3 M. om. P, marcus B in libro
om. P' inscribit B 5 inquit papirius P munat P' 6
esse in B 7 flutentur P: fuit corr. in fiant in B 9 &
om. B' cecilius P gallatam B' 12 gaudium BP ce-
sarē P 13 *** cenat P 15 hirri * o (uid. fuisse m) P
hirrii uillam B 17 sestertio Gronovius: festericiū P, fester-
tium B 19 accipenser BP 23 Baccaria Ritscheli: bac-
charia BP 24 quis est mortalis tam bona fortuna affectus
umquam | quam ego nunc sum, quous haec dapsitis uentri

uel nunc, qui mihi in mari acipenser latuit ante-
 hac,
 cuius ego latus in latebras reddam meis dentibus
 et manibus.

- 3 et ne uilior sit testis poeta, accipite assertore 5
 CICERONE in quo honore fuerit hic piscis apud P.
 Scipionem Africanum illum et Numantinum.
 haec sunt in DIALOGO DE FATO uerba Ciceronis
 4 nam cum esset apud se ad Lauernium Scipio
 unaque Pontius, adlatus est forte Scipioni 10
 acipenser, qui admodum raro capitur sed
 est piscis, ut ferunt, in primis nobilis. cum
 autem Scipio unum et alterum ex his qui
 eum salutatum uenerant inuitauisset plu-
 resque etiam inuitaturus uideretur, in au- 15
 rem Pontius 'Scipio' inquit 'uide quid agas,
 5 acipenser iste paucorum hominum est. nec
 infitias eo temporibus Traiani hunc piscem in magno
 pretio non fuisse teste PLINIO SECVNDO qui in NA-
 TVRALI HISTORIA cum de hoc pisce loqueretur sic 20
 ait nullo nunc in honore est, quod equidem
 miror cum sit perrarus inuentu. sed non diu
 6 stetit haec parsimonia. nam temporibus Seueri
 principis, qui ostentabat duritiam morum, SAMMO-
 NICVS SERENVS, uir saeculo suo doctus, cum ad 25
 principem suum scriberet faceretque de hoc pisce
 sermonem, uerba Plinii quae superius posui prae-

8 p. 583 Orelli 19 VIII 60

portatur pómpha? || uel híce qui mihi ín mari — acipénser la-
 tuit ántehac || in látebras eius reddám latus meis déntibus et
 mális *Ritschelius*

1 prior c in accipenser *deleta in P*, accipenser B 5
 assertorem ciceronem B 6 publium BP 9 ad leuen-
 num B 11 prior c in accipenser *deleta in P*, accipenser
 B 14 inuitauisset P' 17 accipenser P: accipenser B 18
 inficial B ** traiani P 19 plinio plinio B 22 fit
 paruus P, fit paruus B 23 & temporibus B 27 uerba P
 superius] fermonis P

misit et ita ipse subiecit Plinius, ut scitis, ad 7
 usque Traiani imperatoris uenit aetatem.
 nec dubium est quod ait nullo honore hunc
 piscem temporibus suis fuisse uerum ab eo
 5 dici. apud antiquos autem in pretio fuisse
 ego testimoniis palam facio uel eo magis quod
 gratiam eius uideo ad epulas quasi post-
 liminio redisse quippe qui, dignatione ue-
 10 stra cum intersum conuiuio sacro, animad-
 uertam hunc piscem a coronatis ministris
 cum tibicine introferri. sed quod ait Pli-
 nius de acipenseris squamis, id uerum esse
 maximus rerum naturalium indagator NIGI-
 15 DVS FIGVLVS ostendit, in cuius LIBRO DE ANI-
 MALIBVS QVARTO ita positum est 'cur alii
 pisces squama secunda, acipenser aduersa
 sit.' haec Sammonicus, qui turpitudinem conuiuii 8
 principis sui laudando notat, prodens uenerationem
 qua piscis habebatur ut a coronatis inferretur cum
 20 tibicinis cantu quasi quaedam non deliciarum sed
 numinis pompa. sed ut minus miremur acipense- 9
 rem graui pretio taxari solitum, Asinius Celer,
 uir consularis, ut idem SAMMONICVS refert, mullum
 unum septem milibus nummum mercatus est.
 25 in qua re luxuriam illius saeculi eo magis licet aesti-
 mare quod PLINIVS SECVNDVS temporibus suis
 negat facile mullum repertum qui duas
 pondo libras excederet. at nunc et maioris
 ponderis passim uidemus et pretia haec insana ne-
 30 scimus. nec contenta illa ingluuies fuit maris sui 10

27 VIII 64

1 ipse om. B   7 uidea B'   8 nrā cū P   12 acci-
 penferi B   13 maximus] diximus P   16 accipenser B
 17 sit hic B   21 accipenserem B   24 VI milibus Fran-
 ciscus Iuntus   nūmō. P   30 illa *** | P   fuit om. P'
 maris sui corr. in marinis suis tn B

copiis. nam Optatus praefectus classis sciens
 scarum adeo Italicis littoribus ignotum ut nec no-
 mem Latinum eius piscis habeamus, incredibilem
 scarorum multitudinem uiuariis nauibus huc aduec-
 tam inter Hostiam et Campaniae litus in mare spar-
 sit miroque ac nouo exemplo pisces in mari tam-
 quam in terra fruges aliquas seminauit idemque
 tamquam summa in hoc utilitatis publicae uertetur,
 quinquennio dedit operam ut, siquis inter alios
 pisces scarum forte cepisset, incolumem confestim 10
 et inuiolatum mari redderet.

- 11 Quid stupemus captiuam illius saeculi gulam
 seruuisse mari cum in magno uel dicam maximo
 apud prodigos honore fuerit etiam Tiberinus
 12 lupus et omnino omnes ex hoc anni pisces? quod 15
 equidem cur ita illis uisum sit ignoro, fuisse autem
 etiam M. VARRO ostendit, qui enumerans quae in
 quibus Italiae partibus optima ad uictum gignantur,
 pisci Tiberino palmam tribuit his uerbis in LIBRO
 RERVM HVMANARVM VNDECIMO ad uictum optima 20
 fert ager Campanus frumentum, Falernus
 uinum, Cassinas oleum, Tusculanus ficum,
 13 mel Tarentinus, piscem Tiberis. haec Varro
 de omnibus scilicet huius fluminis piscibus sed inter
 eos, ut supra dixi, praecipuum locum lupus tenuit 25
 et quidem is qui inter duos pontes captus
 14 esset. id ostendunt cum multi alii tum etiam C.
 TITIVS, uir aetatis Lucilianae, in ORATIONE QVA
 LEGEM FANNIAM SVASIT. cuius uerba ideo pono
 quia non solum de lupo inter duos pontes 30
 capto erunt testimonio sed etiam mores quibus
 plerique tunc uiuebant facile publicabunt. descri-

1 optatus *Gelenius*: optannf *B*, optum¹ *P* 2 sc̄arum *B*

italicif* *P* litoribuf *B* 4 sc̄arorum *B* aduecta *B* 10
 coepiss& incolumen *B* 15 omni *B'* 17 marcus *BP* 21
 refert *B* 22 cassinas *BP* 26 hif *P* 27 ~ id *P* ante
 cum eras. cum in *P* gainf *BP* 31 sed & iam mores iterat *B'*

bens enim homines prodigos in forum ad iudican-
 dum ebrios commeantes, quaeque soleant inter se
 sermocinari sic ait ludunt alea studiose, deli-
 buti unguentis, scortis stipati. ubi horae
 5 decem sunt, iubent puerum uocari ut co-
 mitium eat percontatum quid in foro ge-
 stum sit, qui suaserint, qui dissuaserint,
 quot tribus iusserint, quot uetuerint. inde
 ad comitium uadunt ne litem suam faciant.
 10 dum eunt, nulla est in angiporto amphora
 quam non impleant, quippe qui uesicam
 plenam uini habeant. ueniunt in comitium, 16
 tristes iubent dicere. quorum negotium est
 narrare, iudex testes poscit, ipsus it minc-
 15 tum. ubi redit, ait se omnia audiuisse,
 tabulas poscit, litteras inspicit: uix prae
 uino sustinet palpebras. eunt in consi-
 lium. ibi haec oratio 'quid mihi negotii
 est cum istis nugatoribus, quin potius
 20 potamus mulsum mixtum uino Graeco, edi-
 mus turdum pinguem bonumque piscem,
 lupum germanum qui inter duos pontes
 captus fuit? haec Titius. sed et LVCILIVS, acer 17
 et uiolentus poeta, ostendit scire se hunc piscem
 25 egregii saporis qui inter duos pontes captus esset,
 eumque quasi ligurritorem catillonem appellat,
 scilicet qui proxime ripas stercus insectaretur. pro-
 prie autem catillones dicebantur qui, ad polluctum
 Herculis ultimi cum uenirent, catillos ligurribant.
 30 Lucilii uersus hi sunt

18

2 hebrios *B*   3 aleastuofe *B'*   14 dicunt iudex *P*
 ipsum sit *B*   16 tabulā *P*   17 palpebas *P'*   Eunt in
 consilio *P*, eunt in consilium *B*   19 nugatibus corr. in
 nugacibus *P*   quin potius *Maduigtus ad Cic. fin. IIII 8, 20:*
 potius (potus *B'*) quam *BP*   21 turdum *P*   22 potes
P'   23 lacius *P'*   26 catilloest *B'* *   28 polluctum *B*
 29 ultimi conuenirent *B'P*

ingere praeterea adferri quod quisque uolebat.
illum sumina ducebant atque altitium lanx:
hunc pontes Tiberinus duo inter captus catillo.

- XVII Longum fiat si enumerare uelim quot instrumenta
gulae inter illos uel ingenio excogitata sint uel studio 5
confecta. et hae nimirum causae fuerunt propter quas
tot numero leges de cenis et sumptibus ad po-
pulum ferebantur, et imperari coepit ut patentibus
ianuis pransitaretur et cenitaretur, sic oculis
2 ciuium testibus factis luxuriae modus fieret: prima 10
autem omnium de cenis lex ad populum Orchia
peruenit, quam tulit C. Orchius tribunus plebi de
senatus sententia tertio anno quam Cato censor fue-
rat. cuius uerba quia sunt proluxa praetereo, summa
3 autem eius praescribebat numerum conuiuiarum. et 15
haec est lex Orchia de qua CATO mox orationibus
suis uociferabatur, quod plures quam prae-
scripto eius cauebatur ad cenam uocaren-
tur. cumque auctoritatem nouae legis aucta neces-
sitas imploraret, post annum uicesimum secundum 20
legis Orchiae Fannia lex data est, anno post Ro-
mam conditam secundum Gellii opinionem quingen-
4 tesimo nonagesimo secundo. de hac lege SAMMO-
NICVS SERENVS ita refert lex Fannia, sanctissimi
Augusti, ingenti omnium ordinum con- 25
sensu peruenit ad populum neque eam

1 fragm. ed. Gerlach IIII 5

3 Tiberinu' Dousa: tiberinof B et in ras. P 4 fiet b
quod B' 5 excogitati B' 7 et 11 cenif Pb 7 sumti-
bus B' 8 referebantur B imperari B cepit P, caepit
B 9 cenitaretur P ac ante sic add. Zenius 12 G.
om. B' P chorchiuf B' plebis B relicto uacuo spatio de
om. P 13 quo | cato B' 15 eius om. B' 17 quam
paelto eius B 18 cenam P 21 lata b 23 octoge-
simo octauo BP. em. Pighius sommonicuf ut uid. B' 24
sanctissimū om. P

praetores aut tribuni ut plerasque alias
sed ex omnium bonorum consilio et senten-
tia ipsi consules pertulerunt, cum res pu-
blica ex luxuria conuiuiorum maiora quam
10 credi potest detrimenta pateretur, si qui-
dem eo res redierat, ut gula inlecti pleri-
que ingenui pueri pudicitiam et libertatem
suam uenditarent, plerique ex plebe Ro-
mana uino madidi in comitium uenirent et
10 ebrii de rei publicae salute consulerent.
haec Sammonicus. Fanniae autem legis seueritas in 5
eo superabat Orchiam legem quod in superiore nu-
merus tantum modo cenantium cohibebatur licebat-
que secundum eam uni cuique bona sua inter paucos
15 consumere, Fannia autem etiam sumptibus modum
fecit assibus centum, unde a Lucilio poeta fe-
stiuitatis suae more centussis uocatur.

Fanniam legem post annos decem et octo lex 6
Didia consecuta est. eius ferundae duplex fuit causa,
20 prima et potissima ut uniuersa Italia, non sola urbs,
lege sumptuaria teneretur, Italicis existimantibus
Fanniam legem non in se sed in solos urbanos ci-
ues esse conscriptam; deinde ut non soli qui pran-
dia cenasue maiore sumptu fecissent sed etiam qui
25 ad eas uocitati essent atque omnino interfuissent,
poenis legis tenerentur.

Post Didiam Licinia lex lata est a P. Li- 7
cinio Crasso Diuite, cuius ferundae pro-
bandaeque tantum studium ab optimatibus impen-
30 sum est ut consulto senatus iuberetur ut ea tantum

3 cunfulef B' 4 & luxuria B 5 paterentur B' 6
illecti bP 10 hebrei B' 11 haec sammonicus om. P
fanie B' 12 legem om. P 13 cenantium P 15 sum-
tibus B' 19 consequuta P ferendae P, ferundae B, supra
u add. a. in b causa fuit P, fuit fuit causa B' 21 sup-
tuaria B, sūtuaria b 24 cenasue P maiores ut udd. P'
sumtu B' 26 penul P 27 data P a publico B: apud
blo P' 28 Licinio om. P ferendae P

- modo promulgata priusquam trinundino confirmaretur, ita ab omnibus observaretur quasi iam populi
 8 sententia comprobata. lex uero haec paucis mutatis in plerisque cum Fannia congruit. in ea enim ferenda quaesita est nouae legis auctoritas exollescente 5 metu legis antiquioris ita, Hercules, ut de ipsis duodecim tabulis factum est, quarum ubi contemni antiquitas coepit eadem illa quae illis legibus cauebantur in alia latorum nomina transierunt. sed
 9 legis Liciniae summa ut Kalendis Nonis nundinis Romanis cuique in dies singulos triginta dumtaxat asses edundi causa consumere liceret, ceteris uero diebus, qui excepti non essent, ne amplius daretur apponeretur quam carnis aridae pondo tria 15 et salsamentorum pondo libra et quod ex
 10 terra uite arboreue sit natum. uideo quid remordeat. ergo indicium sobrii saeculi est ubi tali praescripto legum coercetur expensa cenarum? non ita est. nam leges sumptuariae a singulis ferebantur quae ciuitatis totius uitia corrigerent ac nisi 20 pessimis effusissimisque moribus uiueretur, profecto opus ferundis legibus non fuisset. uetus uerbum [est] leges inquit bonae ex malis moribus procreantur. 25
- 11 Has sequitur lex Cornelia et ipsa sumptuaria, quam tulit Cornelius Sulla dictator, in qua non conuiuorum magnificentia prohibita est nec gulae modus factus uerum minora pretia rebus imposita et quibus rebus, di boni, quamque exquisitis 30 et paene incognitis generibus deliciarum! quos illic

4 implerique B' 5 est om. P exollescente P 6
 meto B' 7 contemni P 8 cepit P illius BP, em. uulgo
 12 affel * edundi P, esse secundi B' 14 esset B' daretur
 om. P 16 **** | pondo P 17 uitae B' 19 expona P
 cenarum P 20 sumptuariæ B' 22 effusissimisque om. P
 24 est deleui 26 sumptuaria B' 27 syllla P, syllla B 29
 factor P 30 reb; om. B' 31 poene B deliciarum * P

pisces quasque offulas nominat et tamen pretia illis
 minora constituit! ausim dicere ut uilitas edulium
 animos hominum ad parandas obsoniorum copias in-
 citaret et gulae seruire etiam qui paruis essent fa-
 5 cultatibus possent. dicam plane quod sentio. ad-12
 prime luxuriosus mihi uidetur et prodigus cui haec
 tanta in epulis uel gratuita ponantur. itaque tanto
 hoc saeculum ad omnem continentiam promptius ut
 pleraque harum rerum quae Sullana lege ut uulgo
 10 nota comprehenduntur nemo nostrum uel fando com-
 pererit.

Sulla mortuo Lepidus consul legem tulit et 13
 ipse cibariam — Cato enim sumptuarias leges ci-
 barias appellat.

15 Dein paucis interiectis annis alia lex peruenit
 ad populum ferente Antio Restione. quam legem
 quamuis esset optima, obstinatio tamen luxuriae et
 uitiorum firma concordia nullo abrogante irritam fe-
 cit. illud tamen memorabile de Restione latore
 20 ipsius legis fertur eum quoad uixit foris postea non
 cenasse ne testis fieret contemptae legis quam ipse
 bono publico pertulisset.

His legibus adnumerarem edictum de sumptibus 14
 ab Antonio propositum qui postea triumphauit fuit,
 25 ni indignum crederem inter cohibentes sumptum An-
 tonio locum facere, cuius expensae in cenam solitae
 conferri sola unionis a Cleopatra uxore consumpti
 aestimatione superatae sunt. nam cum Antonius 15
 quicquid mari aut terra aut etiam caelo gigneretur
 30 ad satiandam ingluuiem suam natum existimans fau-
 cibus ac dentibus suis subderet eaque re captus de

---

1 effulas B'   3 parandos P'   4 et om. P   esse b
 7 gratuita B'   9 sillana P, syllana B   12 silla P, syll
 B   13 sumtuarias B'   15 ** annis P   21 recensasse B
 contentae B'   23 sumtibus B'   25 sumtum B'   26 cenā
 P   27 consumti B'   29 aut ante etiam om. P   terrae
 B'   caelo om. P   30 facien|dā P, satiendam B'   faci-
 bus B'

Romano imperio facere uellet Aegyptium regnum, Cleopatra uxor, quae uinci a Romanis nec luxuria dignaretur, sponsione prouocauit insumere se posse
 16 in unam cenam sestertium centies. id mirum Antonio uisum nec moratus sponsione contendit, dignus sculna Munatio Planco qui tam honesti certaminis arbiter electus est. altera die Cleopatra pertemptans Antonium pollucibilem sane cenam parauit sed quam non miraretur Antonius quippe qui omnia quae apponebantur ex cotidianis opibus ag-
 17 nosceret. tunc regina adridens fialam poposcit, cui aceti non nihil acris infudit atque illuc unionem demptum ex aure altera festinabunda demisit eumque mature dissolutum, uti natura est eius lapidis, absorbit, et quamuis eo facto sponsione uicisset, 15 quippe cum ipsa margarita centies sestertium sine contentione eualuisset, manum tamen et ad alterius unionem auris similiter admouit nisi Munatius Plancus iudex seuerissimus superatum Antonium mature
 18 pronuntiasset. ipse autem unio cuius fuerit magnitudinis inde colligi poterit quod qui superfuit postea uicta regina et capta Aegypto Romam delatus dissectusque est et factae ex una margarita duae inpositaeque simulacro Veneris ut monstruosae magnitudinis in templo quod Pantheum dicitur.' 25

XVIII Adhuc dicente Furio secundae mensae inlata bellaria nouo sermoni principium dederunt. Symmachus enim adtrectans manu nuces 'uellem' inquit

1 egyptiū P 4 cenā **** P sestertiū BP 6 munacio P, manutio B' 8 ptēptaf P cenā P paruit B' 10 **** opib; P 11 adridens regina P, deinde filiam B' 13 dentum B' 15 sponsionem b uass& B' 17 ulterius B' 18 unionis aurem BP, em. Gronouius admonuit B munaciuf P 19 superatum — pnuntiass& add. P^m 20 unio om. P 21 poterat B 22 egypto P 23 defectusq. P 24 impositaq. B 25 pantheon b 27 noui B' simmachuf B

- 'ex te audire, Serui, tanta nucibus nomina quae causa uel origo uariauerit aut unde, tot mala cum hac una appellatione uocitentur, fiunt tamen seorsum diuersa tam uocabulo quam sapore. ac prius de
- 5 nucibus absoluas uolo quae tibi memoria crebrae lectionis occurrunt.' et Seruius 'nux ista iuglans 2 secundum non nullorum opinionem a iuuando et a glande dicta existimatur. GAVIVS uero BASVS in libro DE SIGNIFICATIONE VERBORVM hoc re-
- 10 fert iuglans arbor proinde dicta est ac Iouis 3 glans. nam quia id arboris genus nuces habet quae sunt suauiore sapore quam glans est, hunc fructum antiqui illi, qui egregium glandique similem ipsamque arborem
- 15 deo dignam existimabant, Iouis glandem appellauerunt, quae nunc litteris interlisis iuglans nominatur. CLOATIVS autem VERVS in libro A GRAECIS TRACTORVM ita memorat iuglans—D praetermissum est—quasi Diu-
- 20 glans id est Διὸς βάλανος sicut Theophrastus ait ἰδία δὲ τῶν ὀρνέων ἃ ἐν τοῖς πεδίοις οὐ φύτεται, τερέβινθος πρῖνος φιλύρη ἀφάρακη καρύα, ἢ καὶ Διὸς βάλανος. hanc Graeci etiam basilicam uocant.
- 25 Nux haec Abellana seu Praenestina, quae 5 est eadem, ex arbore est quae dicitur corylus, de qua Vergilius dicit corylum sere. est autem natio hominum iuxta agrum Praenestinum qui Car-

20 non inuenio

27 Georg. II 299

7 secundum nullorum B' 8 gabins BP 14 grandiq.
 B' similiaem (sed tertia i deleta ut uid.) B 16 inili + sis
 P 17 iugulanf B' 19 iugulanf . di . P. iugulanf (posterior u del.) de B diuglanf BP 20 ΔΙΟC B theophrastaf P 21 ΟΡΙΝΩΜΑ ΕΝ P ΦΥΕΤΑΕ ΤΕΡΕΒΙΝΤΟC B
 22 ΦΙΑΥΡΕC ΑΦΑΚΗ ΚΑΡΙΑ . Η P, deinde ΚΑΙ BP 26 corilof P

sitani uocantur ἀπὸ τῶν καρύων, cuius rei meminit VARRO in LOGISTORICO qui inscribitur MARIVS
 6 DE FORTVNA: inde scilicet Praenestinae nuces. est et illud apud NAEVIVM in fabula ARIOLO

quis heri

5

apud te? Praenestini et Lanuuii hospites.

suapte utrosque decuit acceptos cibo,

alteris inanem bulbam madidam dari,

alteris nuces in procliui profundere.

hanc autem nucem Graeci Ponticam uocant, dum
 una quaeque natio indit huic nuci nomen ex loco
 in quo nascitur copiosior.

7 Nux castanea, de qua Vergilius

castaneasque nuces,

uocatur et Heracleotica. nam uir doctus OPPIVS 15
 in libro quem fecit DE SILVESTREBVS ARBORIBVS sic
 ait Heracleotica haec nux, quam quidam
 castaneam nominant, itemque Pontica nux
 atque etiam quae dicuntur basilicae iuglandes
 germina atque flores agunt 20
 similiter isdem temporibus quibus Graecae
 nuces.

8 Nunc dicendum est quae sit Graeca nux.' ac
 simul hoc dicens amygdalam de lance tulit et
 ostendit. 'nux Graeca haec est quae et amygdale 25
 dicitur sed et Thasia eadem nux uocatur. testis
 est CLOATIVS in ORDINATORVM GRAECORVM LIBRO
 QVARTO, cum sic ait nux Graeca amygdale.
 ATTA uero in SVPPPLICATIONE

5 u. 21 p. 8 Ribbeck. 14 eclog. II 52

1 KAPION P, deinde cuius B' 3 di fortuna B 4
 illum B' neuiv P, neuium B 5 qui b 7 suapte B'
 8 alterius corr. in alteris in B vulvam Scriuerius, bulbum
 Pontanus 9 profundius Scriuerius 15 uocantur B' opius
 BP 18 uocant P 21 hisdem b 24 amigdala P 25
 et 28 amigdala P 27 originationum Graecarum Scriuerius

nucem Graecam

inquit

faunumque adde quantum libet.

Nucem molluscam licet hiemis nobis tempus 9
 5 inuideat, tamen quia de nucibus loquimur, indic-
 tam non relinquamus. PLAVTVS in CALCEOLO sic
 eius meminit

molluscam nucem

super eius dixit impendere tegulas.

10 ecce Plautus nominat quidem sed quid sit nux mollusca 10
 non exprimit. est autem Persicum quod uulgo
 uocatur et mollusca nux dicitur scilicet quod ceteris
 omnibus nucibus mollior sit. huius rei idoneus ad-11
 sertor est SVEVIVS uir longe doctissimus, in idyl-
 15 lio quod inscribitur MORETVM. nam cum loquitur
 de hortulano faciente moretum, inter cetera quae
 eo mittit et hoc pomum mitti ait his uerbis

admiscet * * * * caua silicis haec nunc partim 12
 partim Persica, quod nomen sic denique fertur
 20 propterea quod qui quondam cum rege potenti,
 nomine Alexandro Magno, fera proelia bello
 in Persas tetulere, suo post inde reuentu
 hoc genus arboris in praelatis finibus Graeis
 disseruere nouos fructus mortalibus dantes.
 25 mollusca haec nux est nequis forte inscius erret.

Nux terentina dicitur quae ita mollis est ut 13
 uix adtrectata frangatur. de qua in libro FAVO-
 RINI sic reperitur item quod quidam Tarenti-

1 u. 15 p. 139 Ribb.

2 inquit fabumq. BP cf. Hermannus laudatus Ribbeckio
 5 tam om. P' indicta B' 6 relinquemus B chalcceolo
 BP 10 quadem B' que corr. in que in B 11 uulgo *
 P 13 adserfor B' 14 fuel P, fu&inf B 16 hortolano
 b qua eo B' 18 admisce tua BP, deinde ca basilicis P,
 caua silicis B 19 sit B' 20 rego P' potent * omine
 B 21 fere B' praeha B, praeha P 24 dentes B' 27
 laborini BP 28 terentina P

nas oves uel nuces dicunt, quae sunt terentinae a tereno, quod est Sabinorum lingua molle, unde Terentios quoque dictos putat VARRO AD LIBONEM PRIMO. quam in culpam etiam Horatius potest uideri incidere qui ait et ⁵ molle Tarentum.

- 14 Nux pinea hos nobis qui adpositi sunt nucleos dedit. PLAVTVS in CISTELLARIA
qui e nuce nucleos esse uult frangit nucem.

XVIII Et quia mala uidemus admixta bellariis, post ¹⁰ nuces de malorum generibus disserendum est. sunt de agri cultura scriptores qui nuces et mala sic diuidunt ut nuces dicant omne pomum quod foris duro tegatur et intus habeat quod esui est, malum uero quod foris habeat quod est esui ¹⁵ et durum intus includat. secundum hanc definitionem Persicum, quod Sueuius poeta superius inter nuces numerat, magis erit inter mala numerandum.

- 2 His praemissis malorum enumeranda sunt genera, quae CLOATIVS in ORDINATORVM GRAECORVM LIBRO QVARTO ita diligenter enumerat sunt autem genera malorum: Amerinum cottonium citreum coccymelum conditium *ἐπιμηλῆς* musteum Mattianum orbiculatum † ocratia- ²⁵ num praecox pannuceum Punicum Persicum Quirianum prosium rubrum Scaudia-

6 Hor. sat. II 4, 34   9 Curcul. 55

2 a tenero BP lingua sabinorū P   3 terrentios (o scripsit b: uid. fuisse u) B   5 incedere B   7 appositū P
sunt nucleos (ita fuisse uidetur) euanit in B   nucleos P
8 plautus — 9 nucem del. Gronovius   8 cistellaria qui e nuce nucleos dedit Plautus in cistellaria qui e nuc, deinde euanerunt ¹⁵ fere litterae, tum secuntur frangat nucem in B
9 nucleos P   11 est euanit in B   17 sueui P, cum eius aut tumeat B   22 quarto * | P   23 amerinū * | P   24 coccymelū P   26 panuceum B'   27 scaudianū P

num siluestre struthium Scantianum tibur
Verianum. uides Persicum a Cloatio inter mala 3
numeratum, quod nomen originis suae tenuit, licet
iam dudum nostri soli germen sit. quod autem ait
idem Cloatius citreum, et ipsum Persicum malum
est secundum Vergilium

felicis mali quo non praestantius ullum
et reliqua. et ut nemo dubitet haec de citreo di- 4
xisse Vergilium, accipite. quae OPPIVS in libro DE
10 SILVESTREBVS ARBORIBVS dicat citrea item ma-
lus et Persica, altera generatur in Italia
et in Media altera. et paulo post de citreo lo-
quens ait est autem odoratissimum, ex quo
interiectum uesti tineas necat. fertur
15 etiam uenenis contrarium, quod tritum cum
uino purgatione uirium suarum bibentes
seruat. generantur autem in Perside omni
tempore mala citrea. alia enim praecar-
puntur, alia interim maturescunt. uides hic 5
20 et citreum nominari et omnia signa poni quae de
eo Vergilius dixit licet nomen citrei ille non dixerit.
nam et Homerus qui citreum *θύον* appellat, osten-
dit esse odoratum pomum

θύον δ' ἀπὸ καλὸν ὀσώδει

25 et quod ait Oppius inter uestem poni citreum
idem significat Homerus cum dicit

εἴματα δ' ἀμφιέσασα θυώδεια σιγαλόεντα.

hinc et NAEVIUS poeta in BELLO PVNICO ait citro-
sam uestem.

7 Georg. II 127   24 Od. ε 60   27 ib. ε 264   28
Naenii fragm. ed. Vahleni u. 61

1 struciū P, strutiū B   2 ve in variantū in ras. in P
4 fori ut uid. B'   german B   8 haec di B'   10 felue-
stribus B'   id + P, idem B, em. uulgo   16 uino] ueneno
P'   17 omī tēpore om. P'   20 in uerba nominari & omā
desinit B   24 ἀπὸ ΥΠΟ P   ΔΩΔΕΙ P   27 CIPALLOENTA
P   28 neuus P

- 6 Pira haec quae uidemus uarietas nominum numerosa discernit. nam idem CLOATIVS sic eorum uocabula describit anicianum cucurbitium cirritum ceruisca calculosum Crustuminum decimanum Graeculum Lollianum Lanui-⁵ num laureum Lateresianum myrapium Milesium murteum Naeuium orbiculatum Praecianum rubile Signinum Tullianum Titianum timosum Turranianum praecox uoleum, mespilum serum, sementium¹⁰ serum, Tarentinum serum, Valerianum serum.

- XX Admonent nos et fici aridae ut enumeremus genera ficorum eodem CLOATIO nos de his ut de aliis instruente. sic enim diuersas ficos diligen-¹⁵ tiae suae more dinumerat Africa albula harundinea asinatra, atra palusca, Augusta bifera Carica, caldica alba nigra, Chia alba nigra, Calpurniana alba nigra, cucurbitia duricoria Herculanea Liuiana ludia lepto-²⁰ ludia Marsica Numidica pulla Pompeiana
2 praecox, Tellana atra. sciendum quod ficus alba ex felicibus sit arboribus, contra nigra ex infelicibus. docent nos utrumque pontifices. ait enim VERANIVS DE VERBIS PONTIFICALIBVS felices ar-²⁵ bores putantur esse quercus aesculus illex suberies fagus corylus sorbus, ficus alba,
3 pirus malus uitis prunus cornus lotus. TARQVITIVS autem PRISCVS IN OSTENTARIO ARBORARIO sic ait arbores quae inferum deorum auer-³⁰ tentiumque in tutela sunt, eas infelices nominant: alternum sanguinem filicem, ficum atrum, quaeque bacam nigram ni-

1 *uarietas P   5 greculū P   6 mirapiv P'   7 ne-
uanū P   11 sextilianum serum ante Tarentinum add. Pala-
tinus (Vaticanus) 886   19 calpurniana P'   21 numica P
23 sit om. P'   27 suberius P   28 tarquinus P   32 felicem P

grosque fructus ferunt, itemque acrifolium, pirum siluaticum, prusum rubum sentesque quibus portenta prodigiaque mala comburi iubere oportet. quid quod ficum 4
5 tamquam non pomum secerni a pomis apud idoneos repperimus? AFRANIVS in SELLA

pomum holus ficum uuam.

sed et CICERO OECONOMICON LIBRO TERTIO neque serit uitem neque quae sata est diligenter 10 colit: oleum ficos poma non habet. nec hoc 5 ignorandum est ficum solam ex omnibus arboribus non florere. lacte proprie ficofum dicitur. grossi appellatur fici quae non maturescunt. hos Graeci dicunt *ἀλύνθους*. MATTIVS

15 in milibus tot [ficorum] non uidebitis grossum, et paulo post ait

sumas ab alio lacte diffuos grossos.

et POSTVMIVS ALBINVS ANNALI PRIMO de Bruto ea causa sese stultum brutumque faciebat, 20 grossulos ex melle edebat.

Olearum genera haec enumerantur Africana 6 albigerus Aquilia Alexandrina Aegyptia culminea conditiua Liciniana orchas oleaster pausia paulia radius Sallentina Sergiana Termutia, sicut uuarum ista sunt genera 25 Aminea, scilicet a regione, nam Aminei fuerunt 7 ubi nunc Falernum est, asinusca atrusca albiuerus albena apiana Apicia bumamma — aut ut Graeci dicunt *βούμασθος* — duracina 30 labrusca melampsithia Maronia Mareotis

7 fragm. 300 p. 172 Ribb.

8 fragm. ed. Orelli 20 p. 978

6 selia P   8 oeconomicon P   9 quæq. sata P   12
lacti P   13 qui P   14 ΟΛΥΝΘΕΥC P   15 ficorum del.
Bothius   17 a basilio P   grossul P   22 egyptia P   23
lucimiana P   26 Amin|næa P   28 abena P   30 melam-
sithia P

Numentana precia pramnia psithia pilleo-
 lata Rhodia stephanitis uenacula uariola
 8 lagea.' inter haec Praetextatus 'uellem Seruium
 nostrum diutius audire sed hora nos quietis admo-
 net ut exorto iubare eloquio Symmachi domi suae 5
 fruamur.' atque ita facta discessio est.

---

2 rodia *P* uennacula *P* 5 exhorto ni fallor *P'*

LIBER QVARTVS

* * * * *

I

sermone mouetur

quam si dura silex aut stet Marpesia cautes.
 tandem corripuit sese atque inimica refugit.
 item pathos est et in hoc uersu
 5 obstupui steteruntque comae et uox faucibus haesit.
 sed et tota Daretis fatigatio habitu depingitur
 ast illum fidi aequales genua aegra trahentem 2
 quassantemque utroque caput crassumque cruorem
 ore eiectantem.
 10 sociorum quoque eius trepidationem breuiter ostendit
 galeamque ensemque uocati
 accipiunt
 quasi non sponte accepturi munus quod erat dam-
 num uerecundiae. ex eodem genere est illud
 15 totoque loquentis ab ore
 scintillae absistunt, oculis micat acribus ignis.
 est et in descriptione languoris habitus ut est tota 3
 descriptio pestilentiae apud Thucydiden et
 labitur infelix studiorum atque immemor herbae
 20 uictor equus
 et

---

1 Verg. Aen. VI 470   5 ib. II 774   7 ib. V 468   11
 ib. V 471   15 ib. XII 101   19 id. Georg. III 498

EXPLICIT LIB. II. SATVRNALIORVM.   INCIPIT
 TERTIVS IN LAVDE VIRGILII. *inscriptum in P* 13
 dampnum P   18 tucydiden P

- demissae aures, incertus ibidem
 sudor et ille quidem moriturus frigidus.
 4 est inter pathe et pudor ut circa Deiphobum
 paupantem et dira tegentem
 supplicia. 5
 5 et luctus habitu proditur ut in Euryali matre
 expulsi manibus radii reuolutaque pensa:
 euolat infelix.
 et Latinus quia miratur
 defixa 10
 obtutu tenet ora
 et Venus quia rogatura erat
 tristior et lacrimis oculos suffusa nitentes
 et Sibylla quia insanit
 subito non uultus non color unus 15
 non comptae mansere comae.

II Nunc uideamus pathos quo tenore orationis ex-
 primitur. ac primum quaeramus quid de tali ora-
 tione rhetorica arte praecipitur. oportet enim ut
 oratio pathetica aut ad indignationem aut ad mise- 20
 ricordiam dirigatur, quae a Graecis *ὀλτρος καὶ δελ-
 νωσις* appellantur. horum alterum accusatori ne-
 cessarium est, alterum reo, et necesse est initium
 abruptum habeat, quoniam satis indignanti leniter
 2 incipere non conuenit. ideo apud Vergilium sic in- 25
 cipit Iuno

quid me alta silentia cogis
 rumpere?
 et alibi

mene incepto desistere uictam?

30

1 Verg. Georg. III 500 4 Aen. VI 498 7 ib. VIII 476
 10 ib. VII 249 13 ib. I 228 15 ib. VI 47 27 ib. X 63
 30 ib. I 37

8 deifebum P 14 sibilla P 17 quod P 20 ora-
 tio ** P 21 ΔΕΙΝΩΘΕΙC P 25 uirgilium (P), quod am-
 plius non notabo 28 rompere (imae o dextrorsum cauda
 appicta est) P

et alibi

heu stirpem inuisam et fatis contraria nostris
fata Phrygum.

et Dido

5 moriemur inultae?

sed moriamur, ait,
et eadem

pro Iuppiter ibit

hic, ait.

10 et Priamus

at tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis.

nec initium solum tale esse debet sed omnis si 3
fieri potest oratio uideri pathetica et breuibus sen-
tentiis et crebris figurarum mutationibus debet

15 uelut inter aestus iracundiae fluctuare. una ergo 4
nobis Vergiliana oratio pro exemplo sit

heu stirpem inuisam.

initium ab ecphonesi. deinde secuntur breues quae-
stiunculae

20 num Sigeis occumbere campis

num capti potuere capi? num incensa cremauit
Troia uiros?

deinde sequitur hyperbole

medias acies mediosque per ignes

25 inuenere uiam.

deinde ironia

at credo mea numina tandem

fessa iacent odiis aut exsaturata quieui.

deinde ausus suos inefficaces queritur

5

30 per undas

ausa sequi et profugis toto me opponere ponto.

secunda post haec hyperbole

2 Aen. VII 293   5 ib. IIII 659   8 ib. IIII 590   11
ib. II 535   17 sqq. ib. VII 293 sqq.

3 frugum P   14 et Cantabrigiensis: set P   18 sequun-
tur P   23 iphole P   27 aut P   32 hiphole P

absumptae in Teucros uires caelique marisque.
 inde dispersae querelae
 quid Syrtes aut Scylla mihi quid uasta Charybdis
 profuit?

6 iungitur deinde argumentum a minore ut pathos 5
 augeatur

Mars perdere gentem
 inmanem Lapithum ualuit,
 minor scilicet persona, ideo illud sequitur
 ast ego magna Iouis coniunx. 10
 deinde cum causas quoque contulisset, quanto im-
 petu dea dixit

infelix quae memet in omnia uerti!
 nec dixit 'non possum perdere Aeneam' sed
 uincor ab Aenea. 15

7 deinde confirmat se ad nocendum et, quod proprium
 est irascentis, etsi desperat perfici posse, tamen im-
 pedire contenta est

flectere si nequeo superos, Acheronta mouebo.
 non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis, 20
 at trahere atque moras tantis licet addere rebus.
 at licet amborum populos excindere regum.

8 post haec in nouissimo, quod irati libenter faciunt,
 maledicit

sanguine Troiano et Rutulo dotabere uirgo 25
 et protinus argumentum a simili conueniens ex prae-
 cedentibus

nec face tantum

Cisseis praegnans ignes enixa iugales.

9 uides quam saepe orationem mutauerit ac frequen- 30
 tibus figuris uariauerit quia ira, quae breuis furor
 est, non potest unum continuare sensum in loquendo.

28 Aen. VII 319

3 firtel P scilla P caribdis P 8 inmanem in ras. in P
 19 acharonta P 26 acimih P' ced in pcedentib; in ras.
 in P 29 celfel P 30 orationem om. P' 32 sonsum P'

nec desunt apud eundem orationes misericordiam 10
conmouentes. Turnus ad Iuturnam

an miseri fratris letum ut crudele uideres?

et idem cum augeat inuidiam occisorum pro se ami-
6 corum

uidi oculos ante ipse meos me uoce uocantem
Murrarum.

et idem cum miserabilem fortunam suam faceret, 11
ut uicto sibi parceretur

10 uicisti et uictum tendere palmas

Ausonii uidere

id est quos minime uellem, et aliorum preces oran-
tium uitam

per te per qui te talem genuere parentes

15 et similia.

Nunc dicamus de habitu pathus quod est uel III
in aetate uel in debilitate et ceteris quae se-
quuntur. eleganter hoc seruauit ut ex omni aetate
pathos misericordiae moueret. ab infantia 2

20 infantumque animae flentes in limine primo.

a pueritia

infelix puer atque impar congressus Achilli
et

paruumque patri tendebat Iulum

25 ut non minus miserabile sit periculum in paruo quam
in filio, et

superet coniuxne Creusa?

Ascaniusque puer?

et alibi

30 et parui casus Iuli.

---

3 Aen. XII 636   6 ib. XII 638   10 ib. XII 936   14
ib. X 597   20 ib. VI 427   22 ib. I 475   27 ib. II 597
30 ib. II 563

---

3 loū P   4 **aug& corr. in augeat: in res. uid. fuisse
in in P   16 de] & P   18 seruauit — 19 moueret legitur
in Catabrigiens: om. P

- 4 a iuuenta uero
impositique rogis iuuenes ante ora parentum.
- 5 a senecta
Dauni miserere senectae
et
ducitur infelix aeuo confectus Aletes
et
canitiem multo deformat puluere.
- 6 mouit et a fortuna modo misericordiam modo in-
dignationem. misericordiam
tot quondam populis terrisque superbum
regnatorem Asiae
et Simon
et nos aliquod nomenque decusque
gessimus
et
Ausoniisque olim ditissimus aruis.
- 7 indignationem uero ex uerbis Didonis
et nostris illuserit aduena regnis?
elegantem enim ex contemptu Aeneae auget iniuriam 20
suam. et Amata
exulibusne datur ducenda Lauinia Teucris?
et Numanus
bis capti Phryges.
- 8 mouit pathos misericordiae et ex debilitate
ex quo me diuum pater atque hominum rex
fulminis adflauit uentis et contigit igne
et alibi
et truncas inhonesto uulnere nares

2 Aen. VI 308 et Georg. III 477 4 Aen. XII 934 6
ib. XI 85 8 ib. X 844 11 ib. II 556 14 ib. II 89 17
ib. VII 537 19 ib. III 591 22 ib. VII 359 24 ib.
VIII 599 26 ib. II 648 29 ib. VI 497

2 et: pubentesque genae et iuuenali in corpore pallor
post parentum in *Cantabrigiensi* legi uix ut Ianio credam addu-
cas 10 misericordiam add. *Cantabrigiensis*, om. P 11 sepbū
P 14 & naf P 20 ī in enī in ras. in P 24 frige P

- et de Mezentio
     attollit in aegrum
     se femur
 et
 5 huc caput atque illuc humero ex utroque pendit
 et
     aterque cruento
     pulvere perque pedes trajectus lora tumentes.
     mouit pathos misericordiae frequenter et a loco 9
 10 cum uitam in siluis inter deserta ferarum
     lustra domosque traho
 et
     Libyae deserta peragro
 et
 15 at nos hinc alii sitientes ibimus Afros,
     pars Scythiam et rapidum Cretae uenimus Oaxem. ●
 et illud egregie et breuiter 10
     ter circum Iliacos raptauerat Hectora muros
     Iliacos
 20 id est patriae muros, quos ipse defenderat, pro qui-
     bus efficaciter per decem annorum spatia pugnauerat.
 et illud 11
     nos patriam fugimus
 et
 25 littora cum patriae lacrimans portusque relinquo
 et
     dulces moriens reminiscitur Argos
 et
     ignarum Laurens habet ora Mimanta

2 Aen. X 856   5 ib. VIII 755   7 ib. II 278   10
 ib. III 646   13 ib. I 384   15 eclog. I 65   18 Aen. I
 488   23 eclog. I 4   25 Aen. III 10   27 ib. X 782   29
 ib. X 706

5 *post* pendit *add.* et: te decisa suum, Laride, dextera
 quaerit *si Ianto fides Cantabrigiensis* 8 *traiettus ut uid.* P
 9 loca P' 10 ferarum *om.* P 11 lustra * P 13 hbie
 P psgra P' 16 scithiā P 25 portusque P 29 hora P

et

Lyrnesi domus alta solo Laurente sepulchrum.
12 et ut Agamemnonem indigne ostenderet occisum
adsumpsit locum

prima inter limina dextra

5

oppetiit.

et illud

moenibus in patriis atque inter tuta domorum.

13 sacer uero locus praecipue pathos mouet. occisum
inducit Orphea et miserabiliorem interitum eius a 10
loco facit

inter sacra deum nocturnique orgia Bacchi.
et in euersione Troiae

perque domos et religiosa deorum

limina.

15

14 Cassandrae quoque raptum uel deminutionem quam
miserabilem fecit sacer locus

ecce trahebatur a templo adytisque Mineruae?

et alibi

diuae armipotentis ad aram

20

procubuit.

15 et Andromache cum de Pyrrhi nece diceret, ut in-
uidiam occidentis exprimeret

excipit incautum patriasque obtruncat ad aras.

et Venus quod Aeneas in mari uexatur ira Iunonis 25
quam inuidiose loquitur Neptuno

in regnis hoc ausa tuis?

16 fecit sibi pathos et ex tempore

priusquam

pabula gustassent Troiae Xanthumque bibissent. 30

---

2 Aen. XII 547   5 ib. XI 267   8 ib. XI 882   12
Georg. III 521   14 Aen. II 365   18 ib. II 403   20 ib.
II 425   24 ib. III 332   27 ib. V 792   29 ib. I 472

---

1 et add. Ianius   8 menub; P   12 bach; P   16 ca-
sandre P   18 aditufq. P   22 pyrri P   30 pabula P
xanctufq. P

et Orpheus miserabilis ex longo dolore
septem illum perhibent totos ex ordine menses
et Palinurus:

uix lumine quarto

5 prospexi Italiam.

et Achemenides

tertia iam lunae se cornua lumine complent.

et

septima post Troiae exitium iam uertitur aestas.

10 Frequens apud illum pathos a causa re uera III

enim plerumque conficit causa ut res aut atrox aut
miserabilis uideatur, ut Cicero in Verrem, qui ob
sepulturam in carcere necatorum a parentibus roga-
batur. hic enim non tam rogari aut pecuniam exi-

15 gere quam ob hanc causam indignum erat. et 2

Demosthenes cum queritur quendam a Midia cir-
cumuentum, ex causa auget inuidiam. 'circumuenit'
inquit 'arbitrum qui inter me atque se integre iu-

dicauerat.' ergo et Vergilius egregie saepe ex hoc 3

20 loco traxit affectum 'occiditur' inquit 'in acie Ga-
lesus'. hoc per se non est dignum memoria belli
tempore sed admouit causam

dum paci medium se offert.

idem alio loco

4

25 sternitur infelix

deinde subicit causam miserabilem

alieno uulnere

cum ad alium telum esset emissum. et cum Pala- 5
meden indigne occisum uellet

30 quem falsa sub proditione Pelasgi

insontem infando indicio, quia bella uetabat
demisere neci.

2 Georg. III 507	4 Aen. VI 356	7 Ib. III 645	9
Ib. V 626	12 Cic. Verr. V 119	23 Aen. VII 536	25
Ib. X 781	30 Ib. II 88		

9 ** post P 10 illum p, illof P 11 conficit om. P'
12 quo ob P, corr. uulgo

- 6 et Aeneas ut ostenderet magnitudinem timoris sui
bene causam posuit
et pariter comitique onerique timentem.
- 7 quid? Iapix ut contemptis artificiis inglorius,
quem ad modum poeta ait, uiueret, qualis causa 5
proponitur?
ille ut depositi proferret fata parentis.
- 8 ex eodem genere est
fallit te incautum pietas tua.
- 9 haec enim causa illum hostibus etiam miserabilem 10
fecit. sed Aeneas cum hortatur ut sepeliantur oc-
cisi, quam causam proponit?
qui sanguine nobis
hanc patriam peperere suo.
- 10 nec non et indignatio demonstratur a causa ut illic 15
multa gemens ignominiam plagasque superbi
victoris, tum quos amisit inultus amores.
- 11 et illud a causa est ex affectu indignantis
an solos tangit Atridas
iste dolor solisque licet capere arma Mycenis? 20
et illud
at tu dictis Albane maneres.
- et illa omnia
uendit hic auro patriam
quique ob adulterium caesi 25
nec partem posuere suis.
- 12 ad pathos mouendum nec duos illos praetermisit
locos quos rhetores appellant a modo et a mate-
ria. modus est cum dico occidit manifeste
- 13 uel occulte. materia est cum dico ferro an 30
ueneno. Demosthenes de modo inuidiam Midiae

3 Aen. XII 391   4 ib. XII 397   7 ib. XII 395   9
ib. X 812   13 ib. XI 24   16 Georg. III 226.   19 Aen.
VIII 138   22 ib. VIII 643   24 ib. VI 621   25 ib. VI
612   26 ib. VI 611

3 honeriq. P   4 quia diapix P, corr. uulgo   24 uen-
didit P

- facit, se pulsatum cothurno; Cicero Verri cum nudum quendam dicit ab eo statuæ. impositum. Vergilius non minus euidenter 14
altaria ad ipsa trementem
5 traxit et in multo lapsantem sanguine nati,
et
capulo tenus abdidit ensem.
et illa omnia a modo sunt 15
rostroque immanis uultur adunco
10 immortale iecur tondens
et reliqua et
quos super atra silex iam iam lapsura cadentique
imminet adsimilis.
sed et misericordiam a modo saepe commouet ut de 16
15 Orphee
latos iuuenem sparsere per agros
et illud
obruit auster aqua inuoluens nauemque uirosque
et
20 saxum ingens uoluunt alii
et
mortua quin etiam iungebat corpora uiuis
et in Georgicis
nec uia mortis erat simplex
25 et cetera in descriptione morbi. sed et materia apud 17
rhetoras pathos mouet, ut dum queritur Cicero flam-
mam ex lignis uiridibus factam atque ibi inclusum
fumo necatum. hoc enim a materia est quoniam
hic usus est fumo materia ad occidendum, ut alius

---

1 Cic. Verr. IIII 86	4 Aen. II 550	7 ib. II 563
9 ib. VI 597	12 ib. VI 602	16 Georg. IIII 522
Aen. VI 336	20 ib. VI 616	22 ib. VIII 485
Georg. III 481	26 Cic. Verr. II, I 45	24

---

1 pollatum P'	coturno P	11 & ref. P	18 inuol-
uenſq. P corr. uulgo	nauēq. corr. in nauēſq. in P		26
r&horef P	28 a om. P'	÷ ** qm P	

- gladio alius ueneno et ideo acerrimum pathos ex
hoc motum est. idem facit et cum flagellis caesum
18 queritur ciuem Romanum. inuenies idem apud Ver-
gilium
at pater omnipotens densa inter nubila telum 5
contorsit: non ille faces nec fumat
et reliqua. eleganter autem illius quidem materiam
elusit, ex huius autem uera et uehementi materia
19 expressit iracundiam. et singula quidem enumera-
uimus, ex quibus apud rhetoras pathos nascitur, 10
quibus ostendimus usum Maronem. sed non num-
quam Vergilius in una re ad augendum pathos duo-
20 bus aut pluribus locis coniunctis utitur ut in Turno
ab aetate
miserere parentis 15
longaeui,
a loco
quem nunc maestum patria Ardea longe
diuidit,
21 et circa Cassandram ex modo 20
ecce trahebatur.
ex habitu corporis
passis Priameia uirgo
crinibus,
ex loco 25
a templo . . . adytisque Mineruae.
22 et circa Agamemnonem a patria
ipse Mycenaesus
a fortuna
magnorum ductor Achium 30
a necessitudine

5 Aen. VI 593 15 ib. XII 43 21 ib. II 403 28
ib. XI 266, *add. Cantabrigiensis*

6 nec fumat & ref. P 11 obtendimus P, *corr. uulgo*
18 patria om. P 20 cassandram P 22 habitu P 26
aditq. P 28 miceneus P 31 a necessitudine coniugis
om. P, *add. Cantabrigiensis*

- coniugis,
 a loco
 prima inter limina,
 a causa
 5 possedit adulter.
 tacite quoque et quasi per definitionem pathos mo-23
 nere solet cum res quae miserationem mouet non
 dilucide dicitur sed datur intellegi ut cum dicit
 Mezentius
 10 nunc alte uulnus adactum.
 quid enim aliud ex hoc intellegendum est quam hoc
 altum uulnus esse amittere filium? et rursus idem 24
 haec uia sola fuit qua perdere posses.
 sed et hic scilicet accipiendum est perire esse amit-
 15 tere filium. et Iuturna cum queritur quod adiunare 25
 fratrem prohibeatur
 immortalis ego?
 quid enim sequitur? non est immortalitas in luctu 26
 uiuere. haec, ut dixi, uim definitionis habent et a
 20 poeta eleganter introducta sunt.
 Sunt in arte rhetorica ad pathos mouendum V
 etiam hi loci qui dicuntur circa rem et mouendis
 affectibus peroportuni sunt. ex quibus primus est
 a simili. huius species sunt tres exemplum
 25 parabola imago, Graece *παράδειγμα παραβολή*
εἰκὼν. ab exemplo Vergilius 2
 si potuit Manes accersere coniugis Orpheus
 Threicia fretus cithara fidibusque canoris,
 si fratrem Pollux alterna morte redemit,
 30 . . . . quid Thesea magnum,

10 Aen. X 850   13 ib. X 879   17 ib. XII 882   27
 ib. VI 119

6 diffinitionem P   10 adactum *Catabrigiensis*: adauctum
 P   17 ego om. P (*add. Catabrigiensis*)   18 quod p, quid P
 19 diffinitionis P   22 hi * loci * P   25 ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ P
 28 treicia P   fretus om. P'   cythara fidib; q. canoris in
 ras. in P   29 redimit P

quid memorem Alcidem?

Antenor potuit mediis elapsus Achiuis.
haec enim omnia misericordiam mouent quoniam
indignum uidetur negari sibi quod aliis indultum
3 sit. deinde uide unde auget inuidiam 5
si potuit Manes accersere coniugis Orpheus.
habes causam disparem: Manes illic coniugis, hic
patris; illic accersere, hic uidere.

Threicia fretus cithara.
hic materiam eius irrisit. 10
4 si fratrem Pollux alterna morte redemit
itque reditque uiam totiens.

hoc iam a modo, plus est enim saepe ire quam semel.

quid Thesea magnum

quid memorem Alciden? 15

hic propter egregias personas non habuit quod mi-
nueret atque augeret uerum quod in illis elucebat
hoc sibi iactat cum his esse commune

et mi genus ab Ioue summo.

5 simile est et illud ab indignatione: quid enim? ait 20
Iuno

Pallasne exurere classem

Argiium potuit?

iam hoc plus est, classem uictricem quam reliquias
fugientium. deinde causam minuit 25

unius ob noxam et furias Aiacis Oilei,

quam minuit ut noxam diceret, quod leuis culpa
nomen est, et unius, quod facile possit ignosci, et

6 furentis ut nec culpa sit. et alibi

Mars perdere gentem 30

immanem Lapithum ualuit.

uides easdem observationes, gentem et immanem.
deinde aliud exemplum

2 Aen. I 242

22 ib. I 39

31 ib. VII 304

2 seclust Iantus
Salisburgensis, olei P

5 in unde est e in ras. in P

26 oili

- concessit in iras
 ipse deum antiquam genitor Calydonā Dianae
 antiquam, ut plus honoris accederet ex uetustate:
 deinde in utroque causam minuit
 5 quod scelus aut Lapithis tantum aut Calydone me-
 rente?
 a parabola uero quoniam magis hoc poetae conue- 7
 nit, saepissime pathos mouet, cum aut miserabilem
 aut iracundum uellet inducere. miserabilem sic
 10 qualis populea maerens Philomela sub umbra,
 qualis conmotis excita sacris
 Thyas,
 qualem uirgineo demessum pollice florem,
 et aliae plurimae patheticae parabolae in quibus
 15 miseratus est. quid de ira? 8
 ac ueluti pleno lupo insidiatus ouili
 cum fremit ad caulas
 et
 mugitus ueluti, fugit cum saucius aram
 20 taurus.
 et alia plura similia qui quaerit inueniet. et imago 9
 quae est a simili pars tertia, idonea est mouendis
 affectibus. ea fit cum aut forma corporis absentis
 describitur aut omnino quae nulla est fingitur.
 25 utrumque Vergilius eleganter fecit. illud prius circa 10
 Ascanium
 o mihi sola mei super Astyanactis imago,
 sic oculos sic ille manus sic ora ferebat.
 fingit uero cum dicit
 30 quam fama secuta est,

10 Georg. III 511   11 Aen. III 301   13 ib. XI 68
 16 ib. VIII 59   19 ib. II 223   27 ib. III 488   30
 eclog. VI 74

2 calydonā P   3 accederet P'   5 calydonā P   10
 papulea P'   11 quales P'   12 thiras corr. in thias *Canta-*
brigiensis, thas P   13 demessiv* P   14 palābole P   23
 b; in affectib; in ras. in P   27 astyanactis P   30 sequuta P

- candida succinctam latrantibus inguina monstris.
 11 sed prior forma *οἰκτον* praestat, haec *δελνωσιν* id
 est prior misericordiam commouet, horrorem secunda
 sicut alibi
 et scissa gaudens uadit Discordia palla, 5
 quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello,
 12 et omnia illa quae de Fama dixit. sed et illud ni-
 mium pathetice
 furor impius intus
 saeua sedens super arma, et centum uinctus aenis 10
 post tergum nodis fremit horridus ore cruento.

- VI Diximus a simili. nunc dicamus a minore
 pathos a poeta positum. nempe cum aliquid pro-
 ponitur quod per se magnum sit, deinde minus esse
 ostenditur quam illud quod uolumus augeri, sine 15
 2 dubio infinita miseratio mouetur. ut est illud
 o felix una ante alias Priameia uirgo,
 hostilem ad tumulum Troiae sub moenibus altis
 iussa mori.
 primum quod ait felix conparationem sui fecit, deinde 20
 posuit a loco: hostilem ad tumulum, et a modo,
 quod non minus acerbum est: iussa mori. sic ergo
 haec accipienda sunt: quamuis hostilem ad tumu-
 lum, quamuis iussa mori, felicior tamen quam ego,
 3 quia sortitus non pertulit ullos. simile est et illud 25
 o terque quaterque beati,
 et quod te Pasiphae dicit
 Proetides implerunt falsis mugitibus agros,
 deinde ut minus hoc esse monstraret
 at non tam turpes pecudum tamen ulla secuta est 30
 concubitus.

5 Aen. VIII 702   9 ib. I 294   17 ib. III 321   26
 ib. I 94   28 eclog. VI 48

1 latrantib; P'   2 oecton P   dinofin P   10 sedens
 super *Cantabrigiensis*: super sedenf P   18 menibuf P   24
 qvā om. P'   28 petidelf P   30 illa sequuta P

quid illud? nonne uehementer patheticum est a mi- 4
nore

nec uates Helenus, cum multa horrenda moneret,
hos mihi praedixit luctus, non dira Celaeno?

5 quid hic intellegimus nisi omnia quae passus erat
minora illi uisa quam patris mortem? a maiore 5
negauerunt quidam augeri rem posse sed eleganter
hoc circa Didonem Vergilius induxit

non aliter quam si immissis ruat hostibus omnis
10 Carthago aut antiqua Tyros.

dixit enim non minorem luctum fuisse ex unius
morte quam si tota urbs, quod sine dubio esset
maius, ruisset. et Homerus idem fecit

ὥς εἰ ἅπαντα

15 "Ἴλιος ὀφρονέσσα πύρι σπύγχοιτο κατ' ἄκρης.
est apud oratores et ille locus idoneus ad pathos 6
mouendum qui est praeter spem. hunc Vergilius
frequenter exercuit

nos tua progenies, caeli quibus adnuis arcem
20 et cetera. et Dido

hunc ego si potui tantum sperare dolorem
et perferre soror potero.

Aeneas de Euandro

et nunc ille quidem spe multum captus inani
25 fors et uota facit.
et illud

aduena nostri,
quod numquam ueriti sumus, ut possessor agelli
diceret: haec mea sunt, ueteres migrate coloni.
30 inuenio tamen posse aliquem et ex eo quod iam 8
sperauerit mouere pathos ut Euander

3 Aen. III 712   9 ib. III 669   14 Il. X 410   19
Aen. I 250   21 ib. III 419   24 ib. XI 49   27 eclog.
VIII 2

1 nonne Cantabrigiensis: non P   6 illa P'   10 cartago
P   tirof P   14 ὥς εἰ ἅπαντα ὀφρονέσσα πύρι σπύγχοιτο κατ' ἄκρης
MHXOITΩ (G) corr. ut uid. ex A) KATAKPHC P

- haud ignarus eram quantum noua gaudia in armis
 et praedulce decus.
- 9 oratores homoeopathian uocant quotiens de simili-
 tudine passionis pathos nascitur ut apud Vergilium
 fuit et tibi talis 5
 Anchises genitor
 et
 patriae strinxit pietatis imago
 et
 subiit cari genitoris imago 10
 et Dido
 me quoque per multos similes fortuna labores.
- 10 est et ille locus ad permouendum pathos in quo
 sermo dirigitur uel ad inanimalia uel ad muta, quo
 loco oratores frequenter utuntur. utrumque Vergi- 15
 lius bene pathetice tractauit uel cum ait Dido
 dulces exuuiæ dum fata deusque sinebant
 uel cum Turnus
 tuque optima ferrum
 Terra tene 20
 et idem alibi
 nunc o numquam frustata uocatus
 hasta meos
 et
 Rhoëbe, diu, res siqua diu mortalibus ulla est 25
 uiximus.
- 11 facit apud oratores pathos etiam addubitatio
 quam Graeci ἀπόρρησις uocant. est enim uel do-
 lentis uel irascentis dubitare quid agas
 en quid ago? rursusne procos inrisa priores 30
 experiar?
- 12 et illud de Orpheo

1 Aen. XI 154   5 ib. XII 933   8 ib. VIII 294   10
 ib. II 660   12 ib. I 628   17 ib. III 651   19 ib. XII
 777   22 ib. XII 95   25 ib. X 861   30 ib. III 534

8 stringit P'   17 exuuiæ P'   25 reb+e P   28 apo-
 refin P

- quid faceret? quo se rapta bis coniuge ferret?
 et de Niso
 quid faciat? qua ui iuuenem, quibus audeat armis
 eripere?
 5 et Anna permouetur
 quid primum deserta querar? comitemne sororem
 et adtestatio rei uisae apud rhetoras pathos mouet. 13
 hoc Vergilius sic exequitur
 ipse caput niuei fultum Pallantis et ora
 10 ut uidit leuique patens in pectore uulnus.
 et illud 14
 impleuitque sinum sanguis
 et
 moriensque suo se in sanguine uersat
 15 et
 crudelis nati monstrantem uulnera cernit
 et
 ora uirum tristi pendebant pallida tabo
 et
 20 uoluitur Euryalus . . pulchrosque per artus
 it cruor
 et
 uidi egomet duo de numero cum corpora nostro.
 facit hyperbole id est nimietas pathos, per quam 15
 25 exprimitur ira uel misericordia. ira ut cum forte
 dicimus 'milies ille perire debuerat' quod est apud
 Vergilium
 omnes per mortes animam sontem ipse dedissem,
 miseratio cum dicit
 30 Daphni; tuum Poenos etiam ingemuisse leones
 interitum.

---

1 Georg. III 504	8 Aen. VIII 397	6 ib. III 677
9 ib. XI 89	12 ib. X 819	14 ib. XI 669
16 ib. VI 446	18 ib. VIII 197	20 ib. VIII 431
23 ib. III 623	28 ib. X 854	30 eclog. V 27

---

5 permonetur *Cantabrig.*: pmouent *P* 23 duo om. *P'*
 cum add. *Cantabrig.*, om. *P* 29 meferatio *P'*

- 16 nascitur praeter haec de nimietate uel amatorium
 uel alterius generis pathos
 si mihi non haec lux toto iam longior anno est
 et illud seorsum
     maria ante exurere Turno
     quam sacras dabitur pinos
 et
     non si tellurem effundat in undas.
- 17 exclamatio, quae apud Graecos *ἐκπαράσις* dici-
 tur, mouet pathos. haec fit interdum ex persona 10
 poetae, non numquam ex ipsius quem inducit lo-
 18 quentem. ex poetae quidem persona est
     Mantua uae miserae nimium uicina Cremonae!
     infelix! utcumque ferent ea facta nepotes,
     crimen amor uestrum! 15
- 19 et alia similia. ex persona uero alterius
     di capiti ipsius generique reseruent!
 et
     di talia Grais
     instaurate pio si poenas ore reposco! 20
 et
     di talem terris auertite pestem!
- 20 contraria huic figurae *ἀποσιώπησις*, quod est taci-
 turnitas. nam ut illic aliqua exclamando dicimus,
 ita hic aliqua tacendo subducimus, quae tamen in- 25
 21 tellegere possit auditor. hoc autem praecipue ira-
 scentibus conuenit ut Neptunus
     quos ego — sed motos praestat componere fluctus
 et Mnestheus
     nec uincere certo. 30

---

3 eclog. VII 43   5 Aen. VIII 115   8 ib. XII 204
 13 eclog. VIII 28   14 Aen. VI 823   15 ib. X 188   17
 ib. VIII 484   19 ib. VI 529   22 ib. III 620   28 ib. I
 135   30 ib. V 194

---

9 ecfonefis P   13 ue P   17 referuet P'   20 penaf
 P   23 apofiopefis P   26 p̄cipie P'   29 mnestheus P

quamquam o — sed superent quibus hoc Neptune
et Turnus [dedisti.

quamquam o si solitae quicquam uirtutis adesset!
et in Bucolicis

5 nouimus et qui te transuersa tuentibus hircis,
et quo — sed faciles Nymphae risere — sacello.
sed et miseratio ex hac figura mota est a Sinone 22
donec Calchante ministro —

sed quid ego haec autem nequiquam ingrata re-
10 uoluo?

nascitur pathos et de repetitione, quam Graeci *ἐπα-* 23
ναγοράν uocant cum sententiae ab isdem nominibus
incipiunt. hinc Vergilius

Eurydicen uox ipsa et frigida lingua,
15 a miseram Eurydicen! anima fugiente uocabat.
Eurydicen toto referebant flumine ripae,
et illud

te dulcis coniunx, te solo in littore secum,
te ueniente die, te decedente canebat.
20 et illud

te nemus Angitiae, uitrea te Fucinus unda,
te liquidi fleuere lacus.

ἐπιτιμήσις, quae est obiurgatio, habet et ipsa 24
pathos, id est, cum obiecta isdem uerbis refutamus

25 Aeneas ignarus abest, ignarus et absit.*

* * * * *

---

3 Aen. XI 415	5 eclog. III 8	8 Aen. II 100	14
Georg. III 525	18 ib. III 466	21 Aen. VII 759	25
ib. X 85			

---

1 quēquā P' 6 nīphē P 8 chalchante P 9 ne-
quiquā om. P' 11 epanophoran P 12 hūfдем P 14
euridicen p, euricen P 15 misera euridicen P 16 euri-
dicen P 19 caneabant P' 21 utrea P' 22 fluere P'
23 epitamefif P 24 hūfдем P 26 lacunam indicauit
Arnoldus Vesaliensis in initio lineae scriptum & absit: ce-
tera lineae pars uacua relicta est. in sequenti linea in rasura

LIBER QVINTVS

- I Post haec cum paulisper Eusebius quieuisset,
omnes inter se consono murmure Vergilium non
minus oratorem quam poetam habendum pronuntia-
bant in quo et tanta orandi disciplina et tam dili-
2 gens observatio rhetoricae artis ostenderetur. et 5
Auiennus 'dicas mihi' inquit 'uolo, doctorum optime,
si concedimus, sicuti necesse est oratorem fuisse
Vergilium, siquis nunc uelit orandi artem consequi,
utrum magis ex Vergilio an ex Cicerone proficiat?'
3 'video quid agas' inquit Eusebius 'quid intendas, 10
quo me trahere coneris, eo scilicet quo minime uolo,
ad comparationem Maronis et Tullii. uerecunde enim
interrogasti uter eorum praestantior, quando quidem
necessario is plurimum collaturus sit qui ipse pluri-
4 mum praestat. sed istam mihi necessitatem altam 15
et profundam remittas uolo: quia non nostrum
inter illos tantas componere lites, nec ausim
in utramuis partem talis sententiae auctor uideri.
hoc solum audebo dixisse, quia facundia Mantuani
multiplex et multiformis est et dicendi genus omne 20
complectitur. ecce enim in Cicerone uestro unus
eloquentiae tenor est, ille abundans et torrens et

---

16 eclog. III 108

---

scripta sunt haec P *ost haec cū paulisp eusebius quieuisset.* oñf
(*sed fet. oñf non in ras.*) in P 10 *uideat* P 15 *altam*
et profundam add. Catabrig., om. P 22 *habundant* P

copiosus. oratorum autem non simplex nec una
 natura est, sed hic fluit et redundat, contra ille
 breuiter et circumsise dicere adfectat, tenuis quidam
 et siccus et sobrius amat quandam dicendi frugali-
 5 tatem, alius pingui et luculenta et florida oratione
 lasciuit. in qua tanta omnium dissimilitudine unus
 omnino Vergilius inuenitur qui eloquentiam ex omni
 genere conflauerit.' respondit Auienus 'apertius uel- 6
 lem me has diuersitates sub personarum exemplis
 10 doceres'. 'quattuor sunt' inquit Eusebius 'genera 7
 dicendi: copiosum in quo Cicero dominatur, breue
 in quo Salustius regnat, siccum quod Frontoni ad-
 scribitur, pingue et floridum in quo Plinius Secun-
 dus quondam et nunc nullo ueterum minor noster
 15 Symmachus luxuriatur. sed apud unum Maronem
 haec quattuor genera repperies. uis audire illum 8
 tanta breuitate dicentem, ut artari magis et con-
 trahi breuitas ipsa non possit?

et campos ubi Troia fuit.

20 ecce paucissimis uerbis maximam ciuitatem hausit
 et absorpsit, non reliquit illi nec ruinam. uis hoc 9
 ipsum copiosissime dicat?

uenit summa dies et ineluctabile tempus

Dardaniae: fuimus Troes, fuit Ilium et ingens
 25 gloria Teucrorum. ferus omnia Iuppiter Argos
 transtulit: incensa Danaï dominantur in urbe.

O patria, o diuum domus Ilium, et inclita bello 10
 moenia Dardanidum!

Quis cladem illius noctis, quis funera fando
 30 explicet aut lacrimis possit aequare dolorem?

urbs antiqua ruit multos dominata per annos.

quis fons quis torrens quod mare tot fluctibus quot

19 Aen. III 11
 ib. II 361

23 ib. II 324

27 ib. II 241

29

5 florida in ras. in P
 troia P 24 fuit illum P

16 quattuor P
 28 menia P

19 campo sub

11 hic uerbis inundauit? cedo nunc siccam illud genus elocutionis

Turnus ut ante uolans tardum praecesserat agmen,
uiginti lectis equitum comitatus et urbi
improvisus adest: maculis quem Thracius albis. 5
portat equus cristaque tegit galea aurea rubra.

12 hoc idem quo cultu quam florida oratione, cum libuerit, profertur?

forte sacer Cybelae Choreus olimque sacerdos
insignis longe Phrygiis fulgebat in armis, 10
spumantemque agitabat equum, quem pellis aenis
in plumam squamis auro conserta tegebat.
ipse peregrina ferrugine clarus et ostro
spicula torquebat Lycio Gortynia cornu, . .

pictus acu tunicas et barbara tegmina crurum. 15

13 sed haec quidem inter se separata sunt. uis autem uidere quem ad modum haec quattuor genera dicendi Vergilius ipse permisceat et faciat unum quoddam ex omni diuersitate pulcherrimum temperamentum?

14 saepe etiam steriles incendere profuit agros 20
atque leuem stipulam crepitantibus urere flammis:
siue inde occultas uires et pabula terrae
pinguia concepiunt, siue illis omne per ignem
excoquitur uitium atque exudat inutilis humor,
seu plures calor ille uias et caeca relaxat 25
spirationes, nouas ueniat qua sucus in herbas,
seu durat magis et uenas adstringit hiantes,
ne tenues pluuiarum rapidius potentia solis
acrior aut Boreae penetrabile frigus adurat.

15 ecce dicendi genus quod nusquam alibi deprehendes, so

3 Aen. VIII 46

9 ib. XI 768

20 Georg. I 84

1 **illud (*add. fuisse* et) P 2 eloquentior P 5 tra-
ciat P 6 cristaque tegit galea aurea rubra. hac idē quo
cultu *integer uersiculus (praeter cri) in ras. in P* 9 choreas
P 10 singul P 12 in plumam squamis *add. Catabrig.,*
om. P 14 licio gortynia P

in quo nec praeceps breuitas nec infrunita copia,
nec ieiuna siccitas nec laetitia pinguis.

Sunt praeterea stili dicendi duo dispari morali- 16
tate diuersi. unus est maturus et grauis, qualis
5 Crasso assignatur. hoc Vergilius utitur cum Lati-
nus praecipit Turno

o praestans animi iuuenis, quantum ipse feroci
uirtute exsuperas, tanto me impensius aequum est
consulere

10 et reliqua. alter huic contrarius ardens et erectus 17
et infensus, quali usus est Antonius. nec hunc apud
Vergilium frustra desideraueris

haud talia dudum

dicta dabas. morere et fratrem ne desere frater.

15 uidesne eloquentiam omnium uarietate distinctam? 18

quam quidem mihi uidetur Vergilius non sine quo-
dam praesagio quo se omnium profectibus praepa-
rabat de industria sua permiscuisse idque non mor-
tali sed diuino ingenio praeuidisse: atque adeo non
20 alium secutus ducem quam ipsam rerum omnium
matrem naturam hanc praetexuit uelut in musica
concordiam dissonorum. quippe si mundum ipsum 19
diligenter inspicias, magnam similitudinem diuini
illius et huius poetici operis inuenies. nam qualiter
25 eloquentia Maronis ad omnium mores integra est,
nunc breuis nunc copiosa nunc sicca nunc florida
nunc simul omnia, interdum lenis aut torrens: sic
terra ipsa hic laeta segetibus et pratis ibi siluis et
rupibus hispida, hic sicca harenis hic irrigua fontibus,
30 pars uasto aperitur mari. ignoscite nec nimium 20
me uocetis, qui naturae rerum Vergilium comparaui.
intra ipsum enim mihi uisum est, si dicerem decem

7 Aen. XII 19   13 ib. X 599

8 me om. P   14 frēm*** defere P   20 sequutus P
22 dissonorum *Cantabrig.*: sonorum P

rhetorum qui apud Athenas Atticas floruerunt stilos inter se diuersos hunc unum permiscuisse.'

- II Tunc Euangelus irridenti similis 'bene' inquit 'opifici deo a rure Mantuano poetam conparas quem Graecos rhetoras, quorum fecisti mentionem, nec 5 omnino legisse adseuerauerim. unde enim Veneto rusticis parentibus nato inter siluas et frutices educto 2 uel leuis Graecarum notitia litterarum?' et Eustathius 'caue' inquit 'Euangele Graecorum quemquam uel de summis auctoribus tantam Graecae doctrinae 10 hausisse copiam credas, quantam sollertia Maronis uel adsecuta est uel in suo opere digessit. nam praeter philosophiae et astronomiae amplam illam copiam, de qua supra disseruimus, non parua sunt alia quae traxit a Graecis et carmini suo tamquam 15 3 illic nata inseruit.' et Praetextatus 'oratus sis' inquit 'Eustathi ut haec quoque communicata nobiscum uelis, quantum memoria repente incitata suffecerit'. omnes Praetextatum secuti ad disserendum Eustathium prouocauerunt. ille sic incipit 20 4 'Dicturumne me putatis ea quae uulgo nota sunt, quod Theocritum sibi fecerit pastoralis operis auctorem, ruralis Hesiodum, et quod in ipsis Georgicis tempestatis serenitatisque signa de Arati Phaenomenis traxerit, uel quod euersionem Troiae cum 25 Sinone suo et equo ligneo ceterisque omnibus quae librum secundum faciunt a Pisandro ad uerbum 5 paene transcripserit, qui inter Graecos poetas eminet opere quod a nuptiis Iouis et Iunonis incipiens uniuersas historias quae mediis omnibus saeculis 30 usque ad aetatem ipsius Pisandri contigerunt in unam seriem coactas redegerit et unum ex diuersis hiatibus temporum corpus effecerit, in quo opere

3 evgff P 7 parenti ** buf P educta P' 12 ad-
sequuta P 14 de qua om. P, add. Cantabr. 19 sequenti
P 20 ad Ille add. QVE VIRGILIUS TRAXIT A GRECIS
Pm 23 exfiodum P

inter historias ceteras interitus quoque Troiae in
 hunc modum relatus est, quae Maro fideliter inter-
 pretando fabricatus sibi est Iliacae urbis ruinam?
 sed et haec et talia pueris decantata praetereo. iam 6
 5 uero Aeneis ipsa nonne ab Homero sibi mutuata
 est errorem primum ex Odyssea, deinde ex Iliade
 pugnas? quia operis ordinem necessario rerum ordo
 mutauit, cum apud Homerum prius Iliacum bellum
 gestum sit, deinde reuertenti de Troia error conti-
 10 gerit Vlixī, apud Maronem uero Aeneae nauigatio
 bella quae postea in Italia sunt gesta praecesserit.
 rursus Homerus in primo, cum uellet iniquum Grae- 7
 cis Apollinem facere, causam struxit de sacerdotis
 iniuria: hic ut Troianis Iunonem faceret infestam,
 15 causarum sibi congeriem comparauit. nec illud cum 8
 magna cura relaturus sum, licet ut aestimo non
 omnibus obseruatum, quod cum primo uersu promi-
 sisset producturum se de Troiae finibus Aenean

Troiae qui primus ab oris

20 Italiam fato profugus Lauique uenit
 littora

ubi ad ianuam narrandi uenit, Aeneae classem non
 de Troia sed de Sicilia producit

uix e conspectu Siculae telluris in altum

25 uela dabant laeti.

quod totum Homericis filis texuit. ille enim uitans 9
 in poemate historicorum similitudinem, quibus lex
 est incipere ab exordio rerum et continuam narra-
 tionem ad finem usque perducere, ipse poetica di-
 30 sciplina a rerum medio coepit et ad initium post
 reuersus est. ergo Vlixīs errorem non incipit a 10
 Troiano littore describere sed facit eum primo na-
 uigantem de insula Calypsonis, et ex persona sua

19 Aen. I 1   24 ib. I 34

4 et ante talia om. P'   6 odyssea P   28 narrationem
 Cantabrig.: rationem P   30 cepit P   38 calypsonis P

- perducit ad Phaeacas. illic in conuiuio Alcinoi regis narrat ipse quem ad modum de Troia ad Calypsonem usque peruenerit. post Phaeacas rursus Vlixis nauigationem usque ad Ithacam ex persona propria
 11 poeta describit. quem secutus Maro Aenean de Sicilia producit, cuius nauigationem describendo perducit ad Libyam. illic in conuiuio Didonis ipse narrat Aeneas usque ad Siciliam de Troia nauigationem et addit uno uersu quod iam copiose poeta descripserat

10

- hinc me digressum uestris deus appulit oris.
 12 post Africam quoque rursus poeta ex persona sua iter classis usque ad ipsam descripsit Italiam interea medium Aeneas iam classe tenebat certus iter.
 13 quid quod et omne opus Vergilianum uelut de quodam Homerici operis speculo formatum est? nam et tempestas mira imitatione descripta est — uersus utriusque qui uolet conferat — ut Venus in Nausicaae locum Alcinoi filiae successit, ipsa autem
 20 Dido refert speciem regis Alcinoi conuiuium celebrantis. Scylla quoque et Charybdis et Circe decenter attingitur et pro Solis armentis Strophades insulae finguntur. at pro consultatione inferorum descensus ad eos cum comitatu sacerdotis inducitur. 25 ibi Palinurus Elpenori, sed et infesto Aiaci infesta Dido et Tiresiae consiliis Anchisae monita respondent. iam proelia Iliadis et uulnerum non sine disciplinae perfectione descriptio et enumeratio auxiliorum duplex et fabricatio armorum et ludicri certaminis uarietas ictumque inter reges et ruptum foe-

15

11 Aen. III 715   14 ib. V 1

2 calypsonem P   5 sequutus P   7 libiam P   Dido-
 nis add. Cantabrig., om. P   19 nauis ***** celo alcinoi
 P   22 scylla P   caribdis P   28 pleia corr. in prelia P
 29 discriptio P   enurmeratio ut udd. P   31 itumq. P

dus et speculatio nocturna et legatio reportans a
Diomede repulsam Achillis exemplo, et super Pal-
lante ut Patroclo lamentatio, et altercatio ut Achil-
lis et Agamemnonis ita Drancis et Turni, utrobi-
5 que enim alter suum alter publicum commodum
cogitabat, pugna singularis Aeneae atque Turni ut
Achillis et Hectoris, et captiui inferiis destinati ut
illuc Patrocli hic Pallantis

Sulmone creatos

10 quattuor hic iuuenes, totidem quos educat Vfers,
uiuantes rapit, inferias quos immolet umbris.
quid quod pro Lycaone Homérico, qui inter fugien- 16
tes deprehensus non mirum si ad preces confugerat,
nec tamen Achilles propter occisi Patrocli dolorem
15 pepercit, simili condicione Magus in medio tumultu
subornatus est

inde Mago procul infestam contenderat hastam?
et cum ille genua amplectens supplex uitam petisset
respondit

20 belli commercia Turnus
sustulit ista prior iam tum Pallante perempto.
sed et insultatio Achillis in ipsum Lycaonem iam 17
peremptum in Tarquitium a Marone transfertur.
ille ait

25 *ἐνταυθὸς νῦν κείσο*
et cetera, at hic uester
istic nunc metuende iace
et reliqua.

Et si uultis me et ipsos proferre uersus ad uer- III
30 bum paene translato, licet omnes praesens memo-

9 Aen. X 517   17 ib. X 521   20 ib. X 592   25
H. Φ 122   27 Aen. X 557

2 repulsam *Cantabrig.*: repulsa P   cup P'   10 iuuenif
P'   12 lycaone P   15 condicione P'   18 amplectens
Cantabrig.: amplexenf P   20 cōmertia P   25 NYKEICO
P   29 pferre om. P'

ria non suggerat, tamen qui se dederint obuios adnotabo

- 2 *νευρήν μὲν μαζῷ πέλασεν, τόξω δὲ σίδηρον.*
totam rem quanto compendio lingua ditior explicauit? uester licet periodo usus idem tamen dixit? 5
adduxit longe donec curuata coirent
inter se capita et manibus iam tangeret aequis,
laeua aciem ferri, dextra neruoque papillam.

3 ille ait

οὐδέ τις ἄλλη

10

φαίνεται γαίῳ ἀλλ' οὐρανὸς ἥδ' ἐθάλασσα.

nec iam amplius ulla

apparet tellus, caelum undique et undique pontus.

- 4 *πορφύρεον δ' ἄρα κύμα περιστάθῃ, οὐρεῖ ἴσον κυρτωθέν.* 15

curuata in molis speciem circumstetit unda.

5 et de Tartaro ille ait

τόσσον ἐνερθ' Ἀΐδεω ὅσον οὐρανὸς ἐστ' ἀπὸ γαίης.

bis patet in praeceps tantum tenditque sub umbras
quantus ad aethereum caeli suspectus Olympum. 20

- 6 *αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἔντο.*

postquam exempta fames et amor compressus edendi.

- 7 *τῷ δ' ἕτερον μὲν δῶκε θεὸς ἕτερον δ' ἀνένευσε.*

3 Il. Δ 123   6 Aen. XI 860   10 Od. μ 403   12
Aen. III 192   14 Od. λ 243   16 Georg. III 361   18
Il. Θ 16   19 Aen. VI 578   21 Il. A 469   22 Aen. VIII
184   23 Il. Π 250

3 NYPHN P μὲν om. P δὲ σίδηρον] ΔHPON P 6
cohirent P 10 ΟΥΔΗΤΙΚΑΛΗ P 11 γαίῳ] ΤΑΙΩΝ
P θάλασσα] ΕΑΛΑΑ P 14 ΚΥΜΑ ΠΑΠΙΤΤΑΤΟ ΟΥ]

Θ
PETICON KYTΩTEN P 16 spec¹ P 17 trartaro P 18
TOCCONEPEIDEW OCOYPAHOC ECTAΠOTAIHC P 19
umbaf P 20 olympum P 21 ΑΥΤΑΡΕ ΠΕΙΠΟΙΟΙΟΙΟ
ΚΑΕΑΗΙΥΟΕΞΕΡΟ|ΝΕΝΤΟ P 23 δῶκε] ΑΩΚΕ P δ'

Ε
ἀνένευσε] ΑΝΑΝΕΙCΕ P νηῶν μὲν οἱ ἀπώσασθαι πόλεμόν
τε μάχην τε | δῶκε κόον δ' ἀνένευσε μάχης ἑξαπονέεσθαι *quae*
post 9 add. Ianius nec requiruntur et a P absunt

- audii et Phoebus uotis succedere partem
mente dedit, partem uolucres dispersit in auras.
νῦν δὲ δὴ Αἰνείαιο βίη Τρώεσσιν ἀνάσσει 8
καὶ παίδων παῖδες, τοὶ κεν μετόπισθε γένωνται.
5 hic domus Aeneae cunctis dominabitur oris
et nati natorum et qui nascentur ab illis.
καὶ τότε Ὀδυσσεὺς λῦτο γούνατα καὶ φίλον ἦτορ. 9
et alibi
Αἶας δ' ἐρρίγησε κασιγνήτοιο πεσόντος.
10 hic de duobus unum fabricatus est
extemplo Aeneae soluuntur frigore membra.
πότνι Ἀθηναίη, ἐρυσίπολι, δια θεάων, 10
ἄξον δὴ ἔγχος Διομήδεος ἡδὲ καὶ αὐτὸν
πρηνέα δὸς πεσέειν Σκαιῶν προπάροιθε πυλάων.
15 armipotens, praesens belli, Tritonia uirgo
frange manu telum Phrygii praedonis et ipsum
pronus sterne solo portisque effunde sub ipsis.
οὐρανῷ ἐστήριξε κάρη καὶ ἐπὶ χθονὶ βαίνει. 11
ingrediturque solo et caput inter nubila condit.
20 ille de somno ait 12
νήδυμος ἡδιστος θανάτῳ ἄγχιστα εἰοικώς.
hic posuit
dulcis et alta quies placidaeque simillima morti.
καὶ μὰ τόδε σκήπτρον, τὸ μὲν οὐποτε φύλλα καὶ 13
25 ὄρους

1 Aen. XI 794   3 Il. Y 307   5 Aen. III 97   7 Od.
ε 297   9 Il. Θ 330. O 436   11 Aen. I 92   12 Il. Z 305
15 Aen. XI 483   18 Il. Δ 443   19 Aen. III 177, X 767
21 Od. v 79. 80   23 Aen. VI 522   24 Il. A 234

1 febul P   3 δέ] ΑΕ P   4 παῖδες] ΠΙΑΕC P   ΤΕ-
ΝΩΝΤΑΙ P   6 et nati natorum et qui Cantabrig.: & ****
ατοξ & qui P   7 ΑΥ ** ΓΟΥΝΑΤΑ P   9 ΑΙΑCΔΙΕΡΡΙΓ **
ΕΚΑCΙΓ ΝΗΤΟΙΟ P   12 ΠΟΤΝΙΙ P   ΕΡΥΠΤΟΛΑ P
ΘΕΛΩΝ P   14 ΠΑΡΟΙΘΕ P   ΝΥΛΛΩ P   16 frigu P
18 ΕCΤΗΡ ** ΚΑΡΗ P   ΗΠΙ P   ΒΑΙΝΕΙ P   24 CΚΕΤΡΟΝ
Ε
P   ΟΥΠΟΤΟΦΙΛΛΑΚΟΖΟΙC P

φύσει ἐπειδὴ πρῶτα τεμῆν ἐν ὄρεσσι λέλοιπεν,
οὐδ' ἀναδηλήσει· περὶ γὰρ ὅα ἔ χαλκὸς ἐλεψεν
φύλλα τε καὶ φλοιὸν· νῦν αὖ τῷ μιν νῆες Ἀχαιῶν
ἐν παλάμαις φορέουσι δικασπόλοι, ὅτε θέμιστας
πρὸς Διὸς εἰρύεται. 5

- 14 ut sceptrum hoc — dextra sceptrum nam forte
gerebat —
numquam fronte leui fundet uirgulta neque um-
bram,
cum semel in siluis imo de stirpe recisum 10
matre caret posuitque comas et brachia ferro
olim arbos, nunc artificis manus aere decoro
inclusit patribusque dedit gestare Latinis.
- 15 sed iam, si uidetur, a collatione uersuum transla-
torum facesso ut nec uniformis narratio pariat ex 15
satietate fastidium et sermo ad alia non minus prae-
senti causae apta uertatur.' 'perge quaesio' inquit
16 Auienus 'omnia quae Homero subtraxit inuestigare.
quid enim suauius quam duos praecipuos uates au-
dire idem loquentes? quia cum tria haec ex aequo 20
impossibilia iudicentur, uel Ioui fulmen uel Herculi
clauam uel uersum Homero subtrahere, quod etsi
fieri possent, alium tamen nullum deceret uel fulmen
praeter Iouem iacere, uel certare praeter Herculem
robore, uel canere quod cecinit Homerus: hic oport- 25
tune in opus suum quae prior uates dixerat trans-
ferendo fecit ut sua esse credantur. ergo pro uoto
omnium feceris si cum hoc coetu communicata uelis
quaecumque uestro noster poeta mutuatus est.'
- 17 'cedo igitur' Eustathius ait 'Vergilianum uolumen, 30
quia locos singulos eius inspiciens Homericorum

6 Aen. XII 206

1 ΕΝΤΕΙΔΗ P ΔΕΛΟΙΠῚ P 2 ΑΝΑΘΗΛΕΣΤΕΙ P 3
vov] NIN P 4 ΦΕΡΕΟΥΣΙ ΔΙΚΑΣ ΑΛΙΟΙΟΤΕ ΘΕΜΙCΤΑC
P 6 sceptum P' 10 stirpe P' 13 inclafif P 18
homoro P' 26 tanferendo P' 28 cetu P

uersuum promptius admonebor.' cumque Symmachi
iussu famulus de bibliotheca petatum librum detu-
lisset, temere uoluit Eustathius ut uersus quos fors
detulisset inspiceret et 'uidete' inquit 'portum ad 18
5 ciuitatem Didonis ex Ithaca migrantem

est in secessu longo locus, insula portum
efficit obiectu laterum; quibus omnis ab alto
frangitur inque sinus scindit sese unda reductos.
hinc atque hinc uastae rupes geminique minantur
10 in caelum scopuli, quorum sub uertice late
aequora tuta silent: tum siluis scaena coruscis
desuper horrentique atrum nemus imminet umbra.
fronte sub aduersa scopulis pendentibus antrum:
intus aquae dulces uiuoque sedilia saxo,
15 nympharum domus. hic fessas non uincula naues
ulla tenent, unco non alligat anchora morsu.

Φόρκυννος δέ τις ἐστὶ λιμὴν ἄλλοιο γέροντος 19
ἐν δῆμῳ Ἰθάκης· δύο δὲ προβλήτες ἐν αὐτῷ
ἀκταὶ ἀπορροῶγες λιμένος ποτιπεπτηνυταί·
20 αἶτ' ἀνέμων σκεπῶσι θυσαίων μέγα πῦμα
ἐκτοθεν· ἐντοσθεν δέ τ' ἄνευ δεσμοῖο μένουσι
νῆες ἐύσσελμοι, ὅταν ὄρμου μέτρον ἱκῶνται.
αὐτὰρ ἐπὶ κρατὸς λιμένος τανύφυλλος ἐλαίη·
ἀγχόθι δ' αὐτῆς ἄντρον ἐπήρατον ἡεροειδές
25 ἱρὸν νυμφάων αἰ Νηιάδες καλέονται.'

Et cum rogasset Auienus ut non sparsim sed IIII
ab initio per ordinem adnotaret, ille manu retractis
in calcem foliis sic exorsus est

6 Aen. I 159 17 Od. v 96

1 symmachi P 9 minatur P 11 scena choruscis P
15 nympha P 17 ἐστὶ] ΕΣΤΙ P 18 ΔΗΜΩΓΕΑΚΗΣ ΔΙΟ
P 19 ΑΚΤΑΙ P ΠΟΤΙΠΕΠΤΗΝΙΑΙ P 20 μέγα] ΜΗΤΑ

A
P 21 ΕΚΤΟΕ ΕΝΤΟΕΕΝΔΕ P ΔΕΣΜΙΟ P ΜΕ ΝΟΥCΙ
P 22 ΕΥCCEΑΜΟΙ P ΜΕΤΡΩΚΩΝΙΤΑΙ P 24 ΙΑΓΧΟΘΙ
P ΝΕΡΟΕΙΔΕC P 25 ἱρὸν] ΙΠΤΟΝ P αἰ] Ι P

- 2 'Aeole, namque tibi diuum pater atque hominum
et mulcere dedit fluctus et tollere uento. [rex
κεῖνον γὰρ ταμὴν ἀνέμων ποίησε Κρονίων
ἡμὲν πανέμεναι ἢδ' ὀρνύμεν ὄν κ' ἐθέλῃσιν.
- 3 sunt mihi bis septem praestanti corpore nymphae: 5
quarum quae forma pulcherrima Deiopea
conubio iungam stabili propriamque dicabo.
ἀλλ' ἴθ', ἐγὼ δὲ κέ τοι Χαρίτων μίαν ὀπλοτεράων
δώσω ὀπνιέμεναι καὶ σὴν κεκλήσθαι ἄκοιτιν.
- 4 tempestas Aeneae Aeolo concitante cum allocutione 10
ducis res suas conclamantis de Vlixis tempestate et
allocutione descripta est, in qua Aeoli locum Nep-
tunus obtinuit. uersus, quoniam utrobique multi
sunt, non inserui: qui uolet legere ex hoc uersu
habebit exordium 15
haec ubi dicta, cauum conuersa cuspide montem
et apud Homerum de quinto Odysseae
ὥς εἰπὼν σύναγεν νεφέλας ἐτάραξε δὲ πόντον.
- 5 ut primum lux alma data est, exire locosque 20
explorare nouos, quas uento accesserit oras,
qui teneant, nam inculta uidet, hominesne feraene
quaerere constituit sociisque exacta referre.
ἀλλ' ὅτε δὴ τρίτον ἡμᾶρ ἐνπλόκαμος τέλεσ' Ἡώς
καὶ τότε ἔγῳν ἐμὸν ἐγγὺς ἐλὼν καὶ φάσγανον ὀξὺ
καρπαλίμως παρὰ νηὸς ἀνήιον ἐς περὶωπὴν, 25
εἰ πῶς ἔργα ἰδοίμι βροτῶν ἐνοπὴν τε πνυθοίμην.
- 6 nulla tuarum audita mihi neque uisa sororum
o quam te memorem, uirgo? namque haud tibi
uultus

1 Aen. I 65   3 Od. κ 21   5 Aen. I 71   8 Il. Ξ
267   16 Aen. I 81   18 Od. ε 291   19 Aen. I 306   23
Od. κ 144   27 Aen. I 326

5 nīphē P   8 XAPITON P   9 ὀπνιέμεναι] OTTYPIEME
P   ΚΕΚΛΗΘΑΙ P   10 et 12 alloquutione P   14 * ex P
17 de pml odise P   19 arlma P   21 Qut | teneant P
23 ΕΥΝΑΟΚΑΜΟΣ P   24 καὶ τότε] ΚΑΤΤΑΤ P   ἐλὼν]
ΕΑΩΝ P   ΦΑΚΤΑΝΟΝ P   25 * EC (fuit A) P   26
ΙΔΙΟΙΜΙ P

- mortalis nec uox hominem sonat, o dea certe,
 an Phoebe soror an nympharum sanguinis una?
 γουνούμαι σε ἄνασσα· θεός νύ τις ἢ βοροτός ἔσσι;
 εἰ μὲν τις θεός ἔσσι, τοὶ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσιν,
 5 Ἀρτέμιδι σε ἔγωγε, Διὸς κόρη μέγαλοιο,
 εἰδός τε μέγεθός τε φωνήν τ' ἀγχιστα εἰσκάω.
 o dea, si prima repetens ab origine pergam, 7
 et uacet annales nostrorum audire laborum,
 ante diem clauso componet uesper Olympo.
 10 τίς κεν ἐκεῖνα
 πάντα γε μυθήσαιο καταδυνητῶν ἀνθρώπων;
 οὐδ' εἰ πεντάετες γε καὶ ἑξάετες παραμίνων
 ἔξερόεις ὅσα κείθι πάθον κακὰ δίοι Ἀχαιοί.
 at Venus obscuro gradientis aere saepsit 8
 15 et multo nebulae circum dea fudit amictu,
 cernere ne quis eos neu quis contingere posset
 molirine moram aut ueniendi poscere causas.
 καὶ τότε Ὀδυσσεὺς ὦρτο πόλινδ' ἱμεν· ἀμφι δ'
 Ἀθήνην
 20 πολλὴν ἤερα χεῦε φίλα φρονέουσ' Ὀδυσῆι,
 μὴ τις Φαιήκων μεγαθύμων ἀντιβολήσας
 κερτομέοι τ' ἐπέεσσι καὶ ἔξερόειδ' ὅτις εἴη.
 qualis in Eurotae ripis aut per iuga Cynthi 9
 exercet Diana choros, quam mille secutae
 25 hinc atque hinc glomerantur Oreades: illa pha-
 retram

3 Od. ζ 149 7 Aen. I 372 10 Od. γ 113 14 Aen.
 I 411 18 Od. η 14 23 Aen. I 498

2 nīpharū P 3 τις] ΠC P 4 τοί] TO P EYPIN
 P 5 ΕΠΩΤΕ P ΚΟΙΡΗΜΕΤΑΛΛΟΙΟ P 6 ΤΕΦΦΥΕΝ
 P 9 olimpo P 11 γε] ΠE P 12 γε] TE P ΕΞ|

ΛΕΤΕC P 13 κείθι — Ἀχαιοί] ΚΕΙΕΙΝΑΘΟΝΚΑΚΑΛΛΙΟΙΧΙ·
 P 14 sepht P 18 ΟΔΥCCEΥO P 19 Ἀθήνην] ATH P

21 ΜΕΤΑΘΥΩΝ ΑΝΤΟΒΟΛΕCΑC P 22 ΚΕΡΤΕΜΕΟΙ P
 ΕΙΗ P 23 einthi P 24 sequatae P

- fert humero gradiensque deas supereminet omnis,
 Latonae tacitum pertemptant gaudia pectus.
- 10 οἷη δ' Ἀρτεμις εἰσι κατ' οὐρεος ἰοχέαιρα
 ἢ κατὰ Τηγύγετον περιμήκετον ἢ Ἐρύμανθον
 τεροπομένη κάπροισι καὶ ὠκείης ἐλάφοισι· 5
 τῇ δὲ θ' ἅμα νύμφαι, κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο,
 ἀγρονομοὶ παῖδουσι· γέγηθε δέ τε φρένα Λητώ·
 πασάων δ' ὑπὲρ ἤγε κάρη ἔχει ἡδὲ μέτωπα,
 ρεῖα δ' ἀριγνώτη πέλεται, καλαὶ δέ τε πᾶσαι·
 ὥς ἦγ' ἀμφιπόλοισι μετέπερε παρθένος ἀγνή. 10
- 11 restitit Aeneas claraque in luce refulsit
 os humerosque deo similis. namque ipsa decoram
 caesariem nato genetrix lumenque iuventae
 purpureum et laetos oculos adflarat honores:
 quale manus addunt ebori decus, aut ubi flauo 15
 argentum Pariusue lapis circumdatur auro.
- 12 αὐτὰρ Ὀδυσσεῖα μεγάλητορα ᾧ ἐνὶ οἴκῳ
 Εὐνυνόμη ταμίη λουῖσεν καὶ χρῖσεν ἐλαίῳ·
 ἀμφὶ δέ μιν φᾶρος καλὸν βάλεν ἡδὲ χιτῶνα·
 αὐτὰρ κακὴ κεφαλῆς χεῦεν πολὺ κάλλος Ἀθήνη, 20
 μέλζονά τ' εἰσιδέειν καὶ πάσσονα· καὶ δὲ κάρητος
 οὐλας ἦκε κόμας ὑακινθίνῳ ἄνθει ὁμοίας.
 ὥς δ' ὅτε τις χρυσὸν περιχεύεται ἀργύρῳ ἀνήρ

8 Od. ζ 102

11 Aen. I 588

17 Od. ψ 153

1 gradiesq. P' · 2 post pectus inserunt talis erat Dido,
 talem se laeta ferebat Iantus, qui in P non legitur 3 εἰσι]

ΕΙ P 4 HICATATH YGHTON P ἢ Ἐρύμανθον] ΕΡΥ-
 ΜΑ-ΘΩ P 5 ΓΕΡΤΟΜΕΝΗ P Ω ΚΕΙΗIC P 6 ΤΗΙ

Α
 P κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο] COYPAΔIAICIGIOXOIO P 7
 ΠΑΙΖΟΙCΙ P ΦΡΕΝΑΛΗΤΩ· P 8 ΠΑCΑON P 9
 ΚΑΛΛΙ P 10 ΑΜΦΙΗΟΛΟΙCΙ P ΠΑΡΕΕΝΟC P 12
 humerufq. B' 13 genetrix P 17 ΜΕΤΑΛΗΤΟΡΑ P ᾧ
 ἐνὶ οἴκῳ] ΩΙΟΝΙΟΙΚΩΙ P 18 καί] ΚΕ P 19 ἀμφί] ΑΩΦΙ
 P 20 κεφαλῇ] ΚΕΛΗC P 22 ΟΥΑCΕΚΕ P ὙΑΚΙΝ-
 ΘΙΝΩΙ P 23 ΧΡΥΩΝΠΕΡΙΧΕΙΕΤΑΙ P

ἰδῶις, ὃν Ἥφαιστος δέδασεν καὶ Παλλὰς Ἀθήνη
τέχνην παντοίην, χαρίεντα δὲ ἔργα τελεείει,
ὥς ἄρα τῷ περιέχενε χάριν κεφαλῇ τε καὶ ὤμοις.

coram quem quaeritis adsum 13

- 5 Troius Aeneas Libycis ereptus ab undis.
ἐνδον μὲν δὴ δὴ αὐτὸς ἐγὼ κακὰ πολλὰ μογήσας
ἦλυθον εἰκοστῷ ἔτει ἐς πατρίδα γαίαν.

Conticuere omnes intentique ora tenebant. V

- 10 ὥς ἔφαθ' ὅς δ' ἄρα πάντες ἀκὴν ἐγένοντο σιωπῇ.
infandum regina iubes renouare dolorem 2
Troianas ut opes et lamentabile regnum
eruerint Danaï.

ἀργαλέον, βασιλεία, διηνεκέως ἀγορεύσαι
κῆδε' ἐπεὶ μοι πολλὰ δόσαν θεοὶ οὐρανίωνες.

- 15 pars stupet innuptae donum exitiale Mineruae 3

et molem miratur equi primusque Thymoetes
duci intra muros hortatur et arce locari,
siue dolo sen iam Troiae sic fata ferebant.

- 20 at Capys et quorum melior sententia menti
aut pelago Danaum insidias suspectaque dona
praecipitare iubent subiectisque urere flammis,
aut terebrare cauas uteri et temptare latebras.

scinditur incertum studia in contraria uulgus.

- 25 ὥς ὁ μὲν εἰστήκει, τοὶ δ' ἄκριτα πόλλ' ἀγόρευον, 4
ἡμενοὶ ἀμφ' αὐτόν· τρίχα δὲ σφίσις ἦνδανε βουλή,

4 Aen. I 595 6 Od. φ 207 8 Aen. II 1 9 Il. H
92 10 Aen. II 3 13 Od. η 241 15 Aen. II 31 24
Od. θ 505

1 ἰδῶις ὃν] IAPICCON P Παλλὰς Ἀθήνη] ΠΑCCONA
MOIC
ΚΑΔΔΕCΑΘΗΝΗ P 2 ΕΡΤΑ P 3 ΚΕΦΑΛΗΝΙΤΕΚΑΙΩ P
5 libycis P 6 δὴ] ΔΕ P ΕΤΩ P ΜΟΓΗCOC P 7
ΗΛΙΘΟΝ P 8 conticuere P tenebat P 9 πάντες]
ΠΑΝΑΝΤΕC P ἐγένοντο] ΕΝΟΝΤΟ P CΙΩΠῆ· P 11
toianas P 14 ΚΗΔΕΪΤΕΙ P ΝΟΛΛΑ P ΟΥΡΑΝΙΩΝΗC
P 16 timetis P 19 capis P 22 ἄτ P 24 ΙCΤΗΚΕΙ
P ΑΤΟΡΕΥΟΝ P

- ἥε διατμήξαι κοῖλον δόρυ νηλεὲ χαλκῷ,
 ἢ κατὰ πετρῶων βαλέειν ἐρυσαντας ἐπ' ἄκρας,
 ἢ ἑαῖν μὲν ἄγαλμα θεῶν θελεκτήριον εἶναι,
 τῆπερ δὴ καὶ ἔπειτα τελευτήσεσθαι ἔμελλεν·
 αἶσα γὰρ ἦν ἀπολέσθαι, ἐπὴν πόλις ἀμφικαλύψῃ 5
 δουράτεον μέγαν ἵππον, ὃδ' εἶατο πάντες ἄριστοι
 Ἀργείων, Τρώεσσι φόνον καὶ κῆρα φέροντες.
 5 uertitur interea caelum et ruit oceano nox
 inuoluens umbra magna terramque polumque.
 ἐν δ' ἔπεισ' ὠκεανῷ λαμπρὸν φῶς ἡέλιιο 10
 ἔλκον νύκτα μέλαιναν ἐπὶ ζεῖδωρον ἄρουραν.
 6 hei mihi qualis erat, quantum mutatus ab illo
 Hectore, qui redit exuias indutus Achilli
 uel Danaum Phrygios iaculatus puppibus ignes!
 ὦ πόποι ἦ μάλα δὴ μαλακώτερος ἀμφαφάσθαι 15
 Ἔκτωρ ἢ ὅτε νῆας ἐνέκρησεν πυρὶ κηλέῳ.
 7 iuuenisque Choroebus
 Mygdonides, illis qui ad Troiam forte diebus
 uenerat insano Cassandrae incensus amore
 et gener auxilium Priamo Phrygibusque ferebat. 20
 8 πέφνε γὰρ Ὀθρουνηὰ Καβησόθεν ἐνδον ἰόντα,
 ὃς ῥα νέον πολέμοιο μετὰ κλέος εἰληλούθει.
 ἦτεε δὲ Πριάμοιο θυγατρῶν εἶδος ἀρίστην,
 Κασσάνδρην ἀνάεδνον· ὑπέσχετο δὲ μέγα ἔργον,
 ἐκ Τροίης ἀέκοντας ἀπωσέμεν νῆας Ἀχαιῶν. 25

8 Aen II 250 10 Il. Θ 485 12 Aen. II 274 15
 Il. X 373 17 Aen. II 341 21 Il. N 363

1 νηλεῖ ΝΗΑΕΙ P 2, 3 ΗΕΛΑΝΜΕΤΑΤΑΛΜΑ | ΘΕΩΝ
 ΘΕ ΑΚΤΗΡΙΟΝ ΕΙΝΙΑ· ΗΚΑΤΑ ΠΕΤΡΑΩΝΙ (deletum B) ΒΑΛΕ
 ΕΙΝΕΡΥΚΑΝΤΑΙΕΠΑΝΚΡΑΤΕΡΑ P 4 ΤΗΠΕΡΔΗΚΑΙ P ΕΜΑΛ-
 ΛΕ· P 5 ἐπὴν] ΕΠΕΝ P 7 ΑΡΤΕΙΩΝ P 10 ΩΚΕΑ-
 ΝΟΙ P φῶς ἡέλιιο] ΑΦΑΘ ΗΕΥΙΟΙΟ· P 11 ΖΕΙΔΩ-
 ΡΟΛΡΟΥΡΑ· P 12 Εἰ P 13 rednt P 14 frigs|of P
 15 μάλα δὴ] ΜΑΛΛΔΕ P 16 ΚΗΑΩΙ· P 17 chorebnt P
 18 mig|donides P 19 cafan|dre P 20 frigs|q. P 21
 ΘΟΡΙΟΝΗΑ P 22 κλέος] ΚΑΕΟC P ΕΙΑΗ'ΛΟΘΕΙ P
 23 ΕΙΔΟΟ P 24 ΑΕΔΝΟΝ P 25 ΑΠΩΛΑCΕΜΕΝ P
 ΑΧΑΩΝ P

τῷ δ' ὁ γέρων Πρίαμος ὑπὸ τ' ἔσχετο καὶ κατέ-
νευσε

δωσέμεναι· ὁ δὲ μάρναθ' ὑποσχεσίησι πιθήσας.
sic animis iuuenum furor additus. inde lupi ceu 9

5 raptōres atra in nebula, quos improba uentris
exegit caecos rabies catulique relictī

faucibus expectant siccis: per tela per hostes
uadimus haud dubiam in mortem mediaeque te-

10 urbis iter: nox atra caua circumuolat umbra.
βῆ δ' ἔμμεν ὥστε λέων ὀρεσίτροφος, ὅστ' ἐπιδευῆς 10

θηρόν ἐκ κρειῶν, κέλεται δὲ ἐ θυμός ἀγῆνωρ
μῆλων πειρήσονται καὶ ἐς πυκινὸν δόμον ἔλθεῖν.

15 εἴπερ γάρ χ' εὖρησι μετ' αὐτόθι βώτορας ἄνδρας
σὺν κυσὶ καὶ δούρεσσι φυλάσσοντας περὶ μῆλα,

οὗ ῥα τ' ἀπείρητος μέμονε σταθμοῖο διέσθαι.
ἀλλ' ὄγ' ἄρ' ἡ ἥρπαξε μεθάλμενος, ἡὲ καὶ αὐτὸς
ἔβλητ' ἐν πρώτοισι θοῆς ἀπὸ χειρὸς ἄκοντι.

20 improvisum aspris ueluti qui sentibus anguem 11
pressit humi nitens, trepidusque repente refugit

attollentem iras et caerula colla tumentem:
haud secus Androgeos uisu tremefactus abibat.

ὥς δ' ὅτε τίς τε δράκοντα ἰδὼν παλίνορσος ἀπέστη
οὕρεος ἐν βήσσης, ὑπὸ τε τρόμος ἔλλαβε γυῖα,

25 ἅψ' τ' ἀνσχώρησεν, ὥχρός τε μιν εἶλε παρειάς,
ὥς αὐτίς καθ' ὀμίλον ἐδν Τρώων ἀγερώχων

δείσας Ἀτρεΐος υἱὸν Ἀλέξανδρος θεοειδής.

qualis ubi in lucem coluber mala gramina pastus, 12

4 Aen. II 355. 11 Il. M 299 19 Aen. II 379 28
Il. Γ 33 28 Aen. II 471

1 ΤΕΡΩΝ P καὶ κατένευσε] ΚΙΚΑΤΕΝΕΥCΕ· P 8
and P 10 cauū P 11 ΟCΓΕΠΙΔΕΥNC P 12 ἐκ κρειῶν]
ΕΝΚΡΙΩΝ P 13 ΜΗΛΟΝ P 14 ΒΟΤΟΡΑCΑΝΑΡΑC·| P
15 περὶ μῆλα] ΠΕΡΗΛΑ·| P 17 ὄγ' OT P 20 refugit]
repente P 23 ΙΔΟΝ P ΑΠΕCΙΝ· P 24 ΥΠΙΟΤΕ]
ΜΙΝΕΤΕΤΡΟΜΟC P ΤΥΙΑ P 25 τ'] Δ P ΟΧΡΟC
P 26 ΑΥΤΙC P ΡΩΩΝΑ ΓΡΩΧΩΝ· P

frigida sub terra tumidum quem terra tegebat,
nunc positis nouus exuuiis nitidusque iuuenta,
lubrica conuoluit sublato corpore terga
arduus ad solem et linguis micat ore trisulcis.
ὥς δὲ θράκων ἐπὶ χειρὶ ὀρέστερος ἄνδρα μένησι 5
βεβρωκῶς κακὰ φάρμακ', ἔδν δέ τέ μιν χόλος αἰ-
νός,

σμερδαλέον δὲ δέδορκεν ἐλίσσόμενος περὶ χειρὶ
ὥς Ἐκτωρ, ἄσβεστον ἔχων μένος οὐχ ὑπεχώρει.
13 non sic aggeribus ruptis cum spumeus amnis 10
exiit oppositasque erupit gurgite moles,
fertur in arua furens cumulo, camposque per omnes
cum stabulis armenta trahit.

ὥς δ' ὁπότε πλήθων ποταμός πεδίονδε κάτεισι
χειμάρρους κατ' ὄρεσφιν, ὀπαζόμενος Διὸς ὄμβρῳ, 15
πολλὰς δὲ θρῦς ἀζαλέας, πολλὰς δέ τε πεύκας
ἐσφύρεται, πολλὸν δὲ τ' ἀφύσγετον εἰς ἄλλα βάλλει.
14 ter conatus ibi collo dare bracchia circum,
ter frustra comprehensa manus effugit imago,
par leuibis uentis uolucrique simillima fumo. 20
τρεῖς μὲν ἐφωρμήθην, ἔλεειν τέ με θυμὸς ἀνώγει
τρεῖς δέ μοι ἐκ χειρῶν σκιὴ εἴκελον ἦ καὶ ὀνείρῳ
ἔπτατ'· ἐμοὶ δ' ἄχος ὅξυ γενέσκετο κηρόδι μάλλον.

VI Alia tempestas Aeneae hic et illic Vlixis, nu-
merosas ambae uersibus. sed incipiunt haec ita 25
postquam altum tenuere rates nec iam amplius
ulla

5 Il. X 93 10 Aen. II 496 14 Il. A 492 18 Aen.
II 792 21 Od. A 206 26 Aen. III 192

2 iuuenta P 5 ὩΟΔΕ P ἄνδρα μένησι] ANΔMEN-
HICI· P 6 δέ] ΔΡΕ P χόλος] ΧΑΟΣ P 8 περὶ χειρὶ]
ΟΠΕΡΙ ΧΕΙΝΗ· P 9 ΥΠΙΧΩΡΕ¹ P 13 stabilis p, Ita-
bulf P 16 ἀζαλέας] ΑΛΕΑC P πεύκας] ΝΕΙΚΑC P 17
ΛΕΙ·
ΠΟΛ/ΛΩΝ P ΠΑΛ P 19 ὀσπρεῖα P 22 σκιὴ εἴκε-
XO
λον] CKINIKELON P 23 ἄχος] ΑC P ΚΕΡΟΤΙ P

-ille ait

ἀλλ' ὅτε δὴ τὴν νῆσον εἰλείπομεν οὐδέ τις ἄλλη.
accipe et haec, manuum tibi quae monumenta 2
sint, puer. [mearum

5 τῇ νῦν καὶ σοι τοῦτο, τέκος, κειμήλιον ἔστω,
μυῆμ' Ἑλένης χειρῶν.

tendunt uela Noti fugimus spumantibus undis, 3
qua cursum uentusque gubernatorque uocabat.

ἡμεῖς δ' ὅπλα ἕκαστα πονησάμενοι κατὰ νῆα
10 ἡμεῖθα· τὴν δ' ἄνεμός τε κυβερνήτης τ' ἔθινε.
dextrum Scylla tenet, laeum inplacata Charybdis 4

obsidet atque imo barathri ter gurgite uastos
sorbet in abruptum fluctus rursusque sub auras
erigit alternos et sidera uerberat unda.

15 at Scyllam caecis cohibet spelunca latebris
ora exertantem et naues in saxa trahentem.
prima hominis facies et pulchro pectore uirgo
pube tenus, postrema immani corpore pistrix,
delphinum caudas utero commissa luporum.

20 praestat Trinacrii metas lustrare Pachyni
cessantem longos et circumflectere cursus,
quam semel informem uasto uidisse sub antro
Scyllam et caeruleis canibus resonantia saxa.

Homerus de Charybdi

5

25 δεινὸν ἀνεργοίβδησε θαλάσσης ἀλμυρὸν ὕδωρ.
'τοὶ δ' ἐξεμέσσειε λέβης ὥς ἐν πυρὶ πολλῷ

2 Od. μ 408   3 Aen. III 486   5 Od. o 125   7 Aen.
III 268   10 Od. λ 9   11 Aen. III 402   25 Od. μ 236

2 post ἄλλη secuntur haec THNYN KAI COITOTETOKOC
KEIMHΔIO · HECTΩNNHME | AENENCXEIPΩN · accipe & haec
manuū | tibi quae monumenta mearū sint puer tendunt. | uela

H
cit. P   7 nothi P   9 ΠONECAMENOI P   11 scilla P
caribdi P   12 baratri P   15 scillam P   19 delphinum
P   20 trinachry | P   pachyni P   23 scillam P   24

H
caribdi P   25 ANEPPOIBΔECE P   YΔΩ· | P   26 Ε·ΞΕ-
MECEIE ΛΕΒΗCOC ENTYP | (in ras. vid. fuisse E) P

παῖσ' ἀναμορμύρεσκε κυκωμένη· ὑψόσε δ' ἄχνη
 ἄκροισι σκοπέλοισιν ἐπ' ἀμφοτέροισιν ἐπιπτεν·
 ἀλλ' ὅτ' ἀναβρόξειε θαλάσσης ἄλμυρόν ὕδωρ,
 παῖσ' ἔντοσθε φάνεσκε κυκωμένη· ἀμφὶ δὲ πέτρῃ
 δεινὸν βεβρύχει· ὑπένερχε δὲ γαῖα φάνεσκε 5
 ψάμμῳ κυανέῃ· τοὺς δὲ χλωρόν δέος ἦρει.

6 Homerus de Scylla

ἐνθα δ' ἐνὶ Σκύλλῃ ναίει, δεινὸν λελακνῖα·
 τῆς ἦτοι φωνὴ μὲν ὅση σκύλακος νεογιλῆς,
 γέινεται, αὐτῇ δ' αὐτὲ πέλωρ κακόν· οὐδέ κέ τις 10
 μιν

γῆθήσειεν ἰδὼν οὐδ' εἰ θεὸς ἀντιάσειεν.
 τῆς ἦτοι πόδες εἰσι δυνάδεα πάντες ἄωροι·
 ἔξ δέ τέ οἱ δειραὶ περιμήκεες· ἐν δὲ ἐκάστῃ
 σμερδαλέῃ κεφαλῇ, ἐν δὲ τρίστοιχοι ὀδόντες 15
 πυκνοὶ καὶ θαμέες, πλεῖοι μέλανος θανάτοιο.
 μέσση μὲν τε κατὰ σπείους κοίλοιο δέδυκεν·
 ἔξω δ' ἐξίσχει κεφαλὰς δεινοτο βερέθρου·
 αὐτοῦ δ' ἰχθυάα σκόπελον περιμαιμώσασα
 δελφινάς τε κύνας τε καὶ εἰ ποθὶ μείζον ἔλῃσι 20
 κῆτος, ἃ μύρια βόσκει ἀγαστονος Ἀμφιτρίτη.
 7 o mihi sola mei super Astyanactis imago!
 sic oculos sic ille manus sic ora ferebat.
 κείνου τοι τοιοῖδε πόδες τοιαῖδε τε χεῖρες

8 Od. μ 85

22 Aen. III 489

24 Od. δ 149

3 δτ'] AT P ΘΑΛΑCCH P 4 ἀμφ'] AMΦ P 5. 6
 ΓΑΙΑ ** ANEOCH · | IPEICKE · ΥΨΑΜΜΩΙ ΚΥΑΝΕΝ P 6
 ΧΛΟΡΟΝ P 7 SCILLA · P 9 ΦΩΝΗΜΕΝΗΜΕΝΟC P
 MI · |
 ΝΕΟΤΙΑΛΗC · | P 10 ΤΙC P 12 ΓΗΘΗΤΟΝΕΕΙC
 ΝΙΔΩΝ P ΑΝΤΙΤΑCΙΕΝ · | P 13 πόδες] ΝΔΕC P 14
 C
 ΕΚΑΤΗ · | P 15 ὀδόντες] ΔΟΝΤΕC · | P 17 ΜΕCCHΙ P
 ΚΟΙΛΙΟΙ P 18 ΚΕΦΑΛΛΑC, deinde in ras. ΔΕΙΝΟΙΟ
 ΒΕΡΕΘΡΟΥ · | in P 20 ΙΧΕΥΑΑ (sed Υ corr. ex Ι) P 21
 ΚΗΤΟ P ΚΑΤΑCΤΟΝΟC P 22 astyanactis P

ὄφθαλμῶν τε βολαὶ κεφαλῇ τ' ἐφ' ὑπέρθε' τε χαίται.
ter scopuli clamorem inter caua saxa dedere, 8
ter spumam elisam et rorantia uidimus astra.

τῷ δ' ὑπο δια Χάρουβδιδος ἀναρροιβδεῖ μέλαν ὕδωρ
5 τρις μὲν γὰρ τ' ἀνίσχιν ἐπ' ἤματι τρις δ' ἀνα-
ροιβδεῖ.

qualis coniecta cerua sagitta, 9
quam procul incautam nemora inter Cresia fixit
pastor agens telis, liquitque uolatile ferrum
10 nescius: illa fuga siluas saltusque peragrat
Dictaeos, haeret lateri letalis harundo.

ἀμφ' ἔλαφον κεραὸν βεβλημένον, ὃν δ' ἔβαλ' ἀνὴρ 10
ἰὼ ἀπὸ νευρῆς· τὸν μὲν τ' ἤλυξε πόδες σσι
φεύγων, ὅφρ' αἶμα λιαρὸν καὶ γούνατ' ὀρώρη.
15 αὐτὰρ ἐπειδὴ τόνγε δαμάσσεται ὠκύς οἰστός,
ὠμοφάγοι μιν θῶες ἐν οὔρεσι δαρδάρου σιν.

dixerat. ille patris magni parere parabat 11
imperio et primum pedibus talaria nectit
aurea, quae sublimem alis siue aequora iuxta
20 seu terram rapido pariter cum flamine portant.
tunc uirgam capit: hac animas ille euocat Orco
pallentes, alias sub Tartara tristitia mittit,
dat somnos adimitque et lumina morte resignat.
illa fretus agit uentos et turbida tranat
25 nubila.

ὡς ἔφατ' οὐδ' ἀπίθῃσε διάκτορος Ἀργεϊφόντης· 12

2 Aen. III 566 4 Od. μ 104 7 Aen. III 69 12
II. A 475 17 Aen. III 238 26 II. Ω 339

1 ΕΦΥΝΕΡΘΕ P 4 ΧΑΡΥΒ+ΔΙC Δ|ΝΑΡΟΙΒΔΕΙ (in ras.
O fuisse uid.) P 5 ΤΡΙC ΜΕΤΑΡΓΑ ΝΗΙC|ΙΝ P ΡΙCΔΑ-
ΝΑΡΟΙΒΔΕΙ. P 7 cerua om. P' 8 chrefia P 10
illa p, alla P 13 ΗΑΥΞΕ P πόδεcc| ΠΟΔΕC ΙΝΗΡ. |
P 14 ΦΕΥΤΩΝ P ΠΟΥΝΑΤΡΩΡΗΙ. | P 15 ΑΥΤΕΡ
O
P ΔΑΜΑCCE ΓΑΙΩΚΥΕΟΙCΤΟC. | P 16 ΩΜΟΦΑΓΔΙ P
Ε ΗΟΥΡΕCΙ ΔΑΡΑΠΤΟΙCΙ. | P 24 ranat P 26 ΑΡ-
ΓΕΙΦΟΝΤΗΟ. | P

- αὐτίκ' ἐπειθ' ὑπὸ ποσσὶν ἐδήσατο καλὰ πέδιλα,
 ἀμβρόσια χρύσεια τὰ μιν φέρον ἡμὲν ἐφ' ὕγρην
 ἡδ' ἐπ' ἀπείρονα γαῖαν ἅμα πνοιῆς ἀνέμοιο.
 εἴλετο δὲ ῥάβδον, τῇ τ' ἀνδρῶν ὄμματα θέλγει,
 ὣν ἐθέλει, τοὺς δ' αὐτὲ καὶ ὑπνοῶντας ἐγείρει. 5
 τὴν μετὰ χειρὶν ἔχων πέτετο κρατὺς Ἀργεϊφόντης.
- 13 ac uelut annoso ualidam cum robore quercum
 Alpini Boreae nunc hinc nunc flatibus illinc
 eruere inter se certant: it stridor et alte
 consternunt terram concusso stipite frondes. 10
 illa haeret scopulis, et quantum uertice ad auras
 aethereas, tantum radice in Tartara tendit.
- 14 οἶον δὲ τρέφει ἔρνος ἀνὴρ ἐριθιλὲς ἐλαίης
 χῶρῳ ἐν οἰοπόλῳ, ὅθ' ἄλις ἀναβέβρονχεν ὕδωρ
 καλὸν τηλεθάον· τὸ δέ τε πνοιαί δονέουσι 15
 παντοίων ἀνέμων καὶ τε βρύει ἄνθει λευκῷ·
 ἐλθὼν δ' ἐξαπλῆς ἄνεμος σὺν λαίλαπι πολλῇ
 βόθρου τ' ἐξέστρεψε καὶ ἐξετάνυσσ' ἐπὶ γαίῃ.
- 15 et iam prima nouo spargebat lumine terras
 Tithoni croceum linquens Aurora cubile. 20
 Ὡς δ' ἐκ λεχέων παρ' ἄγανου Τιθωνοῦ
 ὠρνυθ', ἵν' ἀθανάτοισι φῶς φέροι ἡδὲ βροτοῖσι·
 Ὡς μὲν κροκόπεπλος ἐκίδνατο πᾶσαν ἐπ' αἶαν.
- VII Vt pelagus tenuere rates nec iam amplius ulla
 occurrit tellus maria undique et undique caelum: 25

7 Aen. IIII 441   13 Il. P 53   19 Aen. IIII 584   21
 Il. A 1. Θ 1   24 Aen. V 8

1 ΑΥΤΟΚ P   ΚΑΛΠΕΔΕΙΛΑ · | P   2 ΧΡΙΣΕΙΑ P
 ΜΙΝΙΝΘΕΡΟΝ P   ΥΤΡΗ · P   3 γαῖαν] ΤΑΙΑ ΑΝ P   4
 τῇ τ'] ΤΗΝΤ P   ΘΕΑΤΕΙ · | P   6 ΧΕΡΕΙΝΕΧΡΩΝ P
 13 ΕΡΙΘΕΛΕΣΕΛΛΗΝC · | P   14 ὅθ'] Θ P   ΑΝΑΒΕΒΡΥCΕΝ ·
 N
 P   15 ΤΗΕΑ ΤΑΟΝΤΟ ΤΕΤ ΠΟΙΑ ΙΔΕΝΕΟΥCΙΝ · | P   16
 ΤΕ] ΤΟΙ P   ἀνθεῖ] ΑΝΠΕΙ P   17 ἄνεμος] ΑΝΑΕΜΑ P
 ΠΟΛΛΕΙ · | P   18 ΒΟΘΡΥΕΕ ΖΕCΤΡΕΥΕ ΖΕΤΑΝΥΕCΕ
 Ω
 *ΠΙΠΟΛΛΗΝΙ · | P   21 ΑΓΟΥΟΥ ΠΘΩΝΟΙΟ P   23 ΚΟ-
 ΚΟΠΕΠΛΑΟC P

olli caeruleus supra caput adstitit imber
noctem hiememque ferens et inhorruit unda te-
nebris.

- ἀλλ' ὅτε δὴ τὴν νῆσον ἐλείπομεν οὐδέ τις ἄλλη
5 φαίνεται γαίαν, ἀλλ' οὐρανὸς ἡδὲ θάλασσα,
δὴ τότε κυανέην νεφέλην ἔστησε Κρονίων
νῆος ὑπὲρ γλαφυρῆς, ἥχλυσε δὲ πόντος ὑπ' αὐτῆς.
uinaque fundebat pateris animamque uocabat 2
Anchisae magni manesque Acheronte remissos.
10 οἶνον ἀφυσσάμενος χαμάδις χέε, δεῦε δὲ γαίαν
ψυχὴν κελήσκων Πατροκλῆος δειλοτο.
leuibz huic hamis consertam auroque trilicem 3
loricam, quam Demoleo detraxerat ipse
uictor apud rapidum Simoenta sub Ilio alto.
15 δῶσω οἱ θῶρηκα, τὸν Ἀστεροπαῖον ἀπηύρων,
χάλκεον, ᾧ περὶ χεῦμα φαινοῦ κασσιτέροιο
ἀμφιδεδίνηται· πολὺς δὲ γ' ἄξιον ἔσται.

et cursorum certamen utrobique simile. et quia uer- 4
sibus est apud utrumque numerosis, locum loco si-
20 milem lector inueniet. initia haec sunt

haec ubi dicta, locum capiunt signoque repente.
στὰν δὲ μεταστοιχεί· σήμαινε δὲ τέρατα' Ἀχιλλεύς.

pugilum certamen incipit apud hunc 5

constitit in digitos extemplo arrectus uterque.

25 apud illum

4 Od. μ 403 8 Aen. V 98 10 Il. Ψ 220 12 Aen.
V 259 15 Il. Ψ 560 21 Aen. V 315 22 Il. Ψ 358
24 Aen. V 426

2 Noctē c hiemēq. P 4 ΕΛΙΠΤΟΜΕΝ P ΟΝΔΕ P'
5 ΘΑΛΛΑCΣΑ· | P 6 τότε] ΟΓΓΕ P ΝΕ ΦΕΛΝ P' 7
Λ
ΓΑΦΥΡΕC P ἥχλυce] Ε ΧΑΥCΕ P 9 acharonte P 10
ΧΑΜΑΛΙC P χέε] ΧΕC P 11 ΔΕ¹ΑΙΟΙΟ P 13 demolote P
15 οἱ] ΙΟΙ P ΑCΤΑΙΡΟΠΑΙΟΝ P 16 χάλκεον] ΚΑΑΚΕΟΝ
P 17 ΑΜΦΙΔΕΙΝΗΤΑΙ P 22 ΜΕΤΑCΤΟΙΧΗC ΜΑΙΝΕ
P ΑΧΙΑΑΕΥC· | P

- τῷ δὲ ζῶσαμένῳ βήτην ἐς μέσσον ἀγῶνα.
 ἅντα δ' ἀνασχομένῳ χερσὶ στιβαρῇσιν ἄμ' ἄμφω.
 6 si uelis comparare certantes sagittis, inuenies haec
 utriusque principia
 protinus Aeneas celeri certare sagitta. 5
 αὐτὰρ ὁ τοξευτῇσι τίθει λόεντα σίδηρον.
 7 capita locorum, ubi longa narratio est, dixisse suf-
 ficiet ut quid unde natum sit lector inueniat.
 8 dixerat et tenues fugit ceu fumus in auras.
 Aeneas: quo deinde ruis, quo proripis? inquit, 10
 quem fugis? aut quis te nostris complexibus ar-
 cet? —
 ter conatus erat collo dare brachia circum,
 ter frustra comprehensa manus effugit imago.
 ὥς ἔφατ'· αὐτὰρ ἔργῳ' ἐθέλον φρεσὶ μερμηρίζας 15
 μητρὸς ἐμῆς ψυχὴν ἐλέειν κατατεθνηυῖης.
 τρὶς μὲν ἐφωρμήθη, ἐλέειν τέ με θυμὸς ἀνώγει·
 τρὶς δέ μοι ἐκ χειρῶν σκιὴ εἶκελον ἦ καὶ ὄνειρῳ,
 ἔπατ'· ἐμοὶ δ' ἄχος ὀξὺ γενέσκετο κηρόθι μᾶλλον.
 9 sepultura Palinuri formata est de Patrocli sepultura. 20
 haec incipit
 principio pinguem taedis et robore secto.
 illa sic
 οἱ δ' ἴσαν ὕλοτόμους πελέκεας ἐν χερσὶν ἔχοντες.
 et alibi 25

1 Il. Ψ 685   5 Aen. V 485   6 Il. Ψ 850   9 Aen.
 V 740   15 Od. λ 204   22 Aen. VI 214   24 Il. Ψ 114

1 BH|ΓHN P   2 CTIBAPHCI (BA hodie uix legi potest)
 P 5 are in certare hodie uix legi potest in P 6 ὁ τοξευ-
 τῇσι] ΑΤΟΞ'ΕΥΤΗΡCΙ P ἰέντα] ΙΟΕ|ΗΤΑ P σίδηρον]
 H
 CΙΔΗΡΩΝ· P 16 ΜΕΓΡΟC P ΚΑΤΑ|ΟΝΗΥΙΗC· P
 17 Ε·ΦΩΡΜΗΘΕΝ (in ras. fuit P) P 18 μοι ἐκ] ΜΟΓΕΙ P
 Cκῆ εἶκελον] ΚΗΚΕΛΟΝ P ΟΝΕΡΩ· P 19 ΠΤΑΤ P
 ἄχος] ΑΧΕΙΡΩ P ΚΗ|ΘΙΜΑΜΩ· P 20 παυνυρι P
 24 ΙΛΟΤΟΜΟΥC P

- ποίησαν δὲ πυρὴν ἐκατόμποδον ἔνθα καὶ ἔνθα.
 ipsa uero utriusque tumuli insignia quam paria? 10
 at pius Aeneas ingenti mole sepulchrum
 imponit, suaeque arma uiro remumque tubamque
 5 monte sub aërio, qui nunc Misenus ab illo
 dicitur, aeternumque tenet per saecula nomen.
 αὐτὰρ ἐπεὶ νεκρὸς τ' ἐκάη καὶ τεύχεα νεκροῦ,
 τύμβον χεύαντες καὶ ἐπὶ στήλην ἐρύσαντες
 πῆξάμεν ἀκροτάτῳ τύμβῳ εὐήρης ἐρετμόν.
 10 tunc consanguineus Leti Sopor. 11
 ἔνθ' Ἔκτωρ ξύμβλητο κασιγνήτῳ Θανάτοιο.
 quod te per caeli iucundum lumen et auras 12
 per genitorem oro, per spes surgentis Iuli,
 eripe me his inuicte malis, aut tu mihi terram
 15 inice, namque potes, portusque require Velinos.
 νῦν δέ σε τῶν ὀπιθεν γονιάζομαι οὐ παρσόντων, 13
 πρὸς τ' ἀλόχου καὶ πατρὸς, ὃ σ' ἔτρεφε τυτθὸν
 ἔόντα.
 Τηλεμάχον θ', ὃν μοῦνον ἐνὶ μεγάροισιν ἔλειπες,
 20 οἶδα γάρ ὥς ἐνθένθε κίων δόμου ἐξ Ἀἰδαο,
 νῆσον ἐς Αἰαίην σήσεις εὐεργέα νῆα.
 ἔνθα σ' ἔπειτα, ἄναξ, κέλομαι μνήσασθαι ἔμετο
 μή μ' ἄκλανστον ἄδαπτον ἰὼν ὀπιθεν καταλείπης
 νοσφισθείς μή τοί τι θεῶν μήνιμα γένωμαι.

1 Il. Ψ 164 3 Aen. VI 232 7 Od. μ 13 10 Aen.
 VI 278 11 Il. Ξ 231 12 Aen. VI 363 16 Od. λ 66

1 ΠΥΡΗΝΕ ΚΑΤΟΜΕΠΔΟΝ | ΘΑΚΕΝΘΑ P 8 ΠΙ P'
 deinde CITHANHPYCANTHC P 9 ΠΗ+ΣΑΜΕΝ (in ras. uel.
 fuisse H) P 14 hif om. P' 15 poteft P' 16 ΓΟΙΝΑΖΟ-
 ΜΑΙΟΥΠΠΑΡΕΟΝΤΩ· | P 17 ΑΛΟΧΟΥΘΟΝΜΟΚΑΙ ΠΑΤΡΟΣ
 ΜΟ
 ΘΕΕΤΡΕΦΕ ΤΥΘΟΝ P 19 ΤΗΛΕΜΑΧΥ P ὙΝΟΝΕΝΙΜ
 ΜΕΤΑΡΙΟCΙΝ P 20 κίων] ΧΕΧΙΩΝ P ΑΙΑΔΑΟ· | P 21
 ΝΕCΟΝΕCΑ ΓΑΙΑΝ P 22 ΕΝΤΑ P ΑΝΑΞ P ΚΕΛΟ-
 ΜΑΤΜΝΕCΑCΘΑΙ P 23 ΑΚΛΑΥΘΟΝ ΑΘΑΚΤΟΗ P
 Η
 ΟΠΕΘΕΝ ΚΑΤΑΛΕΙΠΕC· | P 24 ΤΕΝΩΜΑΙ· | P

- ἀλλά με κακῆαι σὺν τεύχεσιν, ὅσσα μοι ἐστίν,
 σῆμά τέ μοι χεῦναι πολιῆς ἐπὶ θινὶ θαλάσσης
 ἀνδρὸς δυστήνοιο καὶ ἐσσομένοισι πνυθέσθαι.
 ταῦτα τέ μοι τελέσαι, πῆξαι τ' ἐπὶ τύμβῳ ἔρετμόν,
 τῷ καὶ ζωὸς ἔρυσσον ἑὼν μετ' ἐμοῖς ἐτάροισιν. 5
- 14 nec non et Tityon, Terrae omniparentis alumnum,
 cernere erat: per tota nouem cui iugera corpus
 porrigitur, rostroque immanis uultur obunco
 immortale iecur tendens fecundaque poenis
 uiscera rimaturque epulis habitatque sub alto 10
 pectore nec fibris requies datur ulla renatis.
- 15 καὶ Τιτυὸν εἶδον Γαίης ἐρικυδέος νιόν
 κείμενον ἐν δαπέδῳ· ὁ δ' ἐπ' ἐννέα κείτο πέλεθρα·
 γῦπε δέ μιν ἐκάτερθε παρημένῳ ἥπαρ ἔκειρον,
 δέριτρον ἔσω δύνοντες· ὁ δ' οὐκ ἀπαμύνετο χερσίν. 15
- Ἀητῶ γὰρ εἵλκυσε, Διὸς κυδρὴν παράκοιτιν
 Πνυθῶδ' ἐρχομένην διὰ καλλιχόρου Πανοπῆος.
- 16 non mihi si linguae centum sint oraque centum
 ferrea uox, omnis scelerum comprehendere formas,
 omnia poenarum percurrere nomina possem. 20
 πληθὺν δ' οὐκ ἂν ἐγὼ μυθήσομαι οὐδ' ὀνομήνω
 οὐδ' εἰ μοι δέκα μὲν γλῶσσαι δέκα δὲ στόματ' εἴεν,
 φωνὴ δ' ἄρρηκτος, χάλκεον δέ μοι ἦτορ ἐνείη.

VIII Hinc exaudiri gemitus iraeque leonum
 uincla recusantum et sera sub nocte rudentum, 25
 setigerique sues atque in praesepibus ursi
 saeuire ac formae magnorum ululare luporum:
 quos hominum ex facie dea saeua potentibus herbis

6 Aen. VI 595 12 Od. λ 576 18 Aen. VI 625 21
 Il. B 488 24 Aen. VII 15

1 KAK KHNAI P 2 XEYE P 3 ANAPOC ΔICTH-
 NOIO P ΠΥΘEC *ΘAI· | (fuisse uid. T) P 4 TE] KE P
 ΠΗΖAI P 6 TICION P 9 tundenf P penif P 12
 TITION P 14 GYNE P NA PHMENΩ P 15 ΔEPPON
 P 16 ΠΑΡΑΚΑΙΤΙΝ P 17 ΠΥΘΩ *Δ P ΔΙΑΚΑΛΛΙ-
 XOMEN ΔΙΑΚΑΛΛΙΧΟΡΟΥΝΟΝΗOC P 20 poenarum cōp-
 currere P

- induerat Circe in uultus ac terga ferarum.
 εὐρον δ' ἐν βήσσησι τετυγμένα δώματα Κίρκης
 ξεστοῖσι λάεσσι περισκέπτῳ ἐνὶ χώρῳ.
 ἀμφὶ δέ μιν λύκοι ἦσαν ὀρέστεροι ἢ δὲ λέοντες,
 5 τοὺς αὐτῇ κατέθελεν, ἐπεὶ κακὰ πράγμακ' ἔδωκεν.
 quid petitis? quae causa rates aut cuius egentes 2
 litus ad Ausonium tot per uada caerula uexit?
 siue errore uiae seu tempestatibus acti,
 qualia multa mari nautae patiuntur in alto.
 10 ἡ τι κατὰ προῆξιν ἡ μαψιδίως ἀλάλησθε
 οἶά τε ληιστῆρες ὑπεὶρ ἄλλα, τοὶ γ' ἀλόωνται
 ψυχὰς παρθέμενοι κακὸν ἀλλοδαποῖσι φέροντες;
 ceu quondam niuei liquida inter nubila cycni 3
 cum sese e pastu referunt et longa canoros
 15 dant per colla modos: sonat amnis et Asia longe
 pulsa palus.
 τῶν δ' ὥστ' ὀρνίθων πετεηνῶν ἔθνεα πολλὰ,
 χηνῶν ἢ γεράνων ἢ κύκνων δουλιχοδείρων,
 Ἀσίῳ ἐν λειμῶνι Κανστρίον ἀμφὶ ῥέεθρα,
 20 ἐνθα καὶ ἐνθα ποτῶνται ἀγαλλόμεναι πτερυγέσσι,
 κλαγγηδὸν προκαθίζοντων, σμαραγεὶ δέ τε λειμῶν.
 illa uel intactae segetis per summa uolaret 4
 gramina nec teneras cursu laeisset aristas
 uel mare per medium fluctu suspensa tumentī
 25 ferret iter celeris nec tangeret aequore plantas.

2 Od. κ 210 6 Aen. VII 197 10 Od. γ 72 13
 Aen. VII 699 17 Il. B 459 22 Aen. VII 808

N

1 uultus] uolutof P 2 δ' ἐν] ΔΕC P ΤΕΓΥΓΜΕΙΝΑ
 P ΔΩΜΑΚΙΗΡΚΗC·ΖΕCΤΟΙCΙΝ ΔΑΕCΙ P 4 μιν] Μ P
 ΛΥΓΟΙΝCΑΝ P ἢ δὲ λέοντες] ΝΑΕΙΕΛCΟΝΤΗC P 5
 ΚΑΤΕΘΕΑΞΕΝ ΕΠΙ P 6 gentif P 9 post alto add.
 ΩΖΕΙΝΟΙ TINECΕCΤ* ΠΘΘΕΝΠΛ* IΥΓΡΑΚ* ΛΕΥΘΑ·(ubi
 * posul, litterulam periisse uideri significauī propter volumen
 denuo ligatum et circumcisum) P^m 10 ΗΘΙ P 11 ἄλλ] 13 liquida
 ΔΛΟ P Υ'] T P 12 ΠΑΡΘΕΜΕΝΘΙ P 17 ΟCΤΟΡΝΙΘΟΝ P 18 ΚΥΝΟΝ P
 20 ΠΟΙΩΝ ΓΑΙ P ΠΤΕΡΥΓΕCΑΙ· P 21 ΚΑΛΓΓΗΔΟΝ
 P ΛΕΙΜΩ· P 25 εἴρε | P

- αἶ δ' ὅτε μὲν σκιρτῶεν ἐπὶ ξείδωρον ἄρουραν,
 ἄκρον ἐπ' ἀνθερίων καρπὸν θεόν οὐδὲ κατέκλων·
 ἀλλ' ὅτε δὴ σκιρτῶεν ἐπ' εὐρέα νῶτα θαλάσσης,
 ἄκρον ἐπὶ φηγμῖνος ἁλὸς πολιοῖο θιέσκον.
- 5 uescitur Aeneas simul et Troiana iuuentus 5
 perpetui tergo bouis et lustralibus extis.
 postquam exempta fames et amor compressus
 rex Euandrus ait. [edendi,
 νῶτοισιν δ' Ἀλάντα διηνεκέσσι γέραιρεν
 ἦρως Ἀτρεΐδης εὐρυκρείων Ἀγαμέμνων. 10
 αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἔντο,
 τοῖς δ' ἔρων πάμπρωτος ὑφαίνειν ἤρχετο μῆτιν.
- 6 Euandrum ex humili tecto lux suscitatur alma 15
 et matutinus uolucrum sub culmine cantus.
 consurgit senior tunicaque inducitur artus,
 et Tyrrhena pedum circumdat uincula plantis.
 tum lateri atque humeris Tegeaeum subligat ensem,
 demissa ab laeua pantherae terga retorquens.
 nec non et gemini custodes limine in ipso
 praecedunt gressumque canes comitantur herilem. 20
- 7 ὠρνυτ' ἄρ' ἐξ εὐνῆφιν Ὀδυσσεύς φίλος νιός 25
 εἵματα ἐσδάμενος· περὶ δὲ ξίφος ὄξυ θιέτ' ὤμοις,
 ποσσὶ δ' ὑπὸ λιπαροῖσιν ἐδήσατο καλὰ πέδιλα. —
 βῆ δ' ἱμεν εἰς ἀγορήν· παλάμῃ δ' ἔχε χάλκεον
 ἔγχος 25
 οὐκ οἶος· ἅμα τῷγε κύνες πόδας ἀργοὶ ἔποντο.

1 Il. Y 226   5 Aen. VIII 182   9 Il. H 321   13
 Aen. VIII 455   21 Od. β 2   24 Od. β 10

1 ΖΕΙΔΩΡΑΝ P   3 ΣΚΙΡΤΩΕΝ P   ΝΩΘΑΘΑΛΛΑ-
 CHC· P   4 ΡΗΓΜΙΝΟΛ P   9 ΝΩΤΟΙCΙ P   ΓΕΡΑΙΤΕΝ P
 10 ΑΤΡΕΙΑΝC P   ΑΤΤΕΜΕΝΩΝ· P   12 γέρων] ΓΕΡΩ P
 πάμπρωτος] ΤΟC P   ἤρχετο] ΕΝΗΡΧΕΤΟ *deinde* ΜΗΤ· P
 14 Ατq. ματίτην P   16 tyrrhena P   17 latere P   tegea P
 20 *post* praecedunt *deleta* q. ca in P   21 ΕΖ P   22 ΖΙΦΟΣ
 ΟCΥ P   23 ΕΔΝCΑΤΟ P   ΠΕΔΕΙΛΑ· P   24 ΠΑΛΑΜΕ
 P   26 ΠΟΛΑC P

- o mihi praeteritos referat si Iuppiter annos, 8
 qualis eram, cum primam aciem Praeneste sub ipsa
 strauī scutorumque incendi uictor aceros
 et regem hac Erimum dextra sub Tartara misi!
 5 nascenti cni tris animas Feronia mater,
 horrendum dictu dederat terna arma mouenda:
 ter leto sternendus erat, cui tunc tamen omnis
 abstulit haec animas dextra et totidem exuit armis.
 αὶ γάρ, Ζεῦ τε πάτερ καὶ Ἀθηναίη καὶ Ἀπόλλων, 9
 10 ἡβῶν ὥς ὅτ' ἐπ' ὠκυρόω Κελάδοντι μάχοντο
 ἀγρόμενοι Πύλιοι τε καὶ Ἀρκαδες ἐγγεσίμωροι
 Φειᾶς παρ τεύχεσσιν Ἰαρδάνου ἀμφὶ ῥέεθρα. —
 ἀλλ' ἐμὲ θυμός ἀνῆκε πολυτλήμων πολεμίζειν
 15 θάρσει ᾧ· γενεῇ δὲ νεώτατος ἔσκον ἀπάντων·
 καὶ μαχόμεν οἱ ἐγώ, δῶκεν δέ μοι εὖχος Ἀθήνη.
 τὸν δὴ μήκιστον καὶ κάρτιστον κτάνον ἄνδρα·
 πολλὸς γάρ τις ἔκειτο παρήγορος ἔνθα καὶ ἔνθα.
 εἶδ' ὥς ἡβῶοιμι βίη τέ μοι ἐμπεδος εἴη,
 τῷ κε τάχ' ἀντήσεις μάχης κορυθαίολος Ἔκτωρ.
 20 qualis ubi oceani perfusus Lucifer unda, 10
 quem Venus ante alios astrorum diligit ignes,
 extulit os sacrum caelo tenebrasque resoluit.
 οἶος δ' ἀστήρ εἰσι μετ' ἀστράσι νυκτὸς ἀμολγῶ,
 ἔσπερος, ὃς κάλλιστος ἐν οὐρανῷ ἴσταιται ἀστήρ.
 25 en perfecta mei promissa coniugis arte 11
 munera, ne mox aut Laurentis, nate, superbos
 aut acrem dubites in proelia poscere Turnum.
 dixit et amplexus natī Cytherea petiuit,

1 Aen. VIII 560 9 Il. II 132 13 ib. 152 20 Aen.
 VIII 589 23 Il. X 317 25 Aen. VIII 612

4 hac Erimum] acermimū P 9 ΠΟΛΛΟΝ P 10 ΚΕ-
 ΛΑΔΕΝΤΙΜΑ ΧΡΟΝΤΟ· | P 12 Φειᾶς παρ τεύχεσσιν] ΦΕΙ-
 ΑΡΤΕΙΧΕΣΟΙΝ P 13 ΥΜΟΣ P ΛΥΤΑΗΜΩΝ P 14
 ΓΕΝΟΗ P 15 ΜΑΧΟΜΕΝ P ἐγώ] ΕΔΩ P 16 ΤΟΝ
 ΔΗΚΙΚΤΟΝ P 17 ΠΟΛΛΟΙ ΓΑΡΤΕΥΚΕΙΤΟ P 18 ΕΙΕΩC
 P ἐμπεδος] ΠΕΛΑΟΣ P 19 ΤΟΚΕ P 23 μετ'] ΜΗΤ
 P ΑΜΑΛΓΩ· | P 27 πῆλα P 28 citherea P

arma sub aduersa posuit radiantia quercu.
ille deae donis et tanto laetus honore
impleri nequit atque oculos per singula uoluit,
miraturque, interque manus et brachia uersat.

- 12 τὴν δ' Ἡφαίστοιο πάρα κλυτὰ τεύχεα δέξο 5
καλὰ μάλ', οἳ' οὐπω τις ἀνὴρ ὄμοισι φόρησεν
ὥς ἄρα φωνήσασα θεὰ κατὰ τεύχε' ἔθηκεν
πρόσθεν Ἀχιλλῆος· τὰ δ' ἀνέβραχε δαίδαλα πάντα.
τέρπετο δ' ἐν χεῖρεσσιν ἔχων θεοῦ ἀγλαὰ δῶρα.

VIII Iri, decus caeli, quis te mihi nubibus actam 10
detulit in terras?

- Ἴρι θεά, τίς τ' ἄρ σε θεῶν ἐμοὶ ἄγγελον ἤκεν;
2 nec solos tangit Atridas

iste dolor.

ἢ μοῦνοι φιλέουσ' ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων 15
Ἀτρεΐδαι;

- 3 sed uos, o lecti, ferro quis scindere uallum
apparat et mecum inuadit trepidantia castra?
ὄρνυσθ' ἱππόδαμοι Τρῶες, δῆγνυσθε δὲ τεῖχος
Ἀργείων καὶ νηυσὶν ἐνίετε θεσπιδαῖς πύρ. 20

- 4 quod superest, laeti bene gestis corpora rebus
procurate uiri et pugnam sperate parati.

νῦν δ' ἔρχεσθ' ἐπὶ δειπνον ἵνα ξυνάγωμεν Ἄρηα·
εὐ μὲν τις δόρυ θηξάσθω εὐ δ' ἄσπιδα θέσθω.

- 5 sic ait illacrimans: humero simul exuit ensem 25
auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
Gnosius atque habilem uagina aptarat eburna.
dat Niso Mnestheus pellem horrentisque leonis

5 Il. T 10 10 Aen. VIII 18 12 Il. C 182 13
Aen. VIII 138 15 Il. I 340 17 Aen. VIII 146 19
Il. M 440 21 Aen. VIII 157 23 Il. B 381 25 Aen.
VIII 303

5 ΚΑΥΓΑ P 7 ΦΟΝΗCΑCΑ P ΕΘΗΚΗΝ P 8
ΠΟCΘΕΝ P 9 ΑΓΑΛΑ P 12 τ' ἄρ] ΓΑΡ P 15 ΜΕ-
ΡΟΝΩΝ ΑΝΑΡΩΝΩ P 17 qui P 19 ΙΠΠΟΔΑΙΜΟΙ P
δὲ τεῖχος] ΔΕΙΧΟC P 20 ΕΝΕΙΕΙΤΟ P ΠΙΡ P 23
ΕΠΕΙ P 24 ΘΕΞΑCΘΩ P 26 Icaon P

- exuias, galeam fidus permutat Aletes.
 protinus armati incedunt quos omnis euntis 6
 primorum manus ad portas iuuenumque senumque
 prosequitur uotis nec non et pulcher Iulus.
- 5 Τυδείδῃ μὲν δῶκε μενεπτόλεμος Θρασυμήδης 7
 φάσγανον ἄμφηκες, τὸ δ' εἶον παρὰ νηὶ λέλειπτο,
 καὶ σάκος· ἀμφὶ δέ οἱ κυνέην κεφαλῇφιν ἐθηκε
 ταυρεῖην ἄφαλόν τε καὶ ἄλλοφον, ἥτε κατακτενῆ
 κέκληται, φύεται δὲ κάρη θαλερῶν αἰχμῶν.
- 10 Μηριόνης δ' Ὀδυσῇ δίδου βιδὸν ἥδ' ἐφαρέτρην
 καὶ ξίφος· ἀμφὶ δέ οἱ κυνέην κεφαλῇφιν ἐθηκε
 ῥινοῦ ποιητήν· πολέσιν δ' ἔντοσθεν ἱμάσιν
 ἐντέτατο στερεῶς· ἔκτοσθε δὲ λευκοὶ ὀδόντες
- 15 εὐ καὶ ἐπισταμένως· μέσση δ' ἐνὶ πῖλος ἀρήρει. 8
 egressi superant fossas noctisque per umbram
 castra inimica petunt, multis tamen ante futuri
 exitio: passim somno uinoque sepultam
 corpora fusa uident, arrectos litore currus,
 20 inter lora rotasque uiros, simul arma iacere,
 uina simul. prior Hyrtacides sic ore locutus:
 Euryale, audendum dextra nunc ipsa uocat res.
 hac iter est. tu nequa manus se attollere nobis
 a tergo possit, custodi et consule longe.
- 25 haec ego uasta dabo et recto te limite ducam.
 τῷ δὲ βράτην προτέρω διὰ τ' ἔντεα καὶ μέλαν αἶμα· 9

2 Aen. VIII 308

5 Il. K 255

16 Aen. VIII 314

26 Il. K 469

H

6 ΦΑΓΑΝΟΝ P νη[NEI P 7 ΚΕΦΑΛΕΦΙΝΕΟΝΚΕ· |
 P 8 ΤΑΥΡΕΙΝΗ P 9 ΚΕΚΑΝΤΑΙ P ΚΑΡΘΑΛΕΡΩ P
 10 ΜΗΡΙΟΝΕC P ἥδε] ΔΕ P ΦΑΡΕΙΠΗ· | P 11 ΚΥ-
 ΝΕΝΗ P 12 ρ. π. π. δ. ἐντοσθεν] ΡΕΙΝΟΥΤΠΟΙΗΝΤΟΔΕΝ-
 ΤΟCΕΝ P 13 ΤΕΡΕΩC P δέ om. P 14 ΤΑΜΕΘΕC P
 15 ΕΤΗCΤΑΜΕΝΩC P ΜΕCCE P qui hic in uulgata
 leguntur protinus cett. uersiculi (p. 275, 2) P non omittit ut Ianius
 dicit sed illo loco habet, omittit solos Graecos duos Il. K 272
 uulgo post Iulus sequentes 21 hyrtacides P 22 euryale P
 24 custodi om. P 25 uasta dabo] uastabo· | P 26 τῷ —
 προτέρω in ras. in P διὰ] ΙΑ P

αἴψα δ' ἐπὶ Θρηκῶν ἀνδρῶν τέλος ἔξον ἰόντες·
οἱ δ' εὐδὸν καμάτῳ ἀδηκότες· ἔντεα δέ σφιν
καλὰ παρ' αὐτοῖσιν χθονὶ κέκλιτο εὐ' κατὰ κόσμον
τριστοιχεί· παρὰ δέ σφιν ἐκάστω δῖξυγες ἵπποι.
Ῥῆσος δ' ἐν μέσῳ εὐδε, παρ' αὐτὸν δ' ὠκέες 5
ἵπποι

ἐξ ἐπιδιφριάδος πνύματης ἱμάσι δέδεντο.
τὸν δ' Ὀδυσσεὺς προπάροιθεν ἰδὼν Διομήδει δεῖξεν·
οὗτός τοι Διομήδης ἀνὴρ, οὗτοι δέ τοι ἵπποι
οὗς νῶϊν πίφανσκε Δόλῳ, ὃν ἐπέφνομεν ἡμεῖς. 10
ἀλλ' ἄγε δὴ πρόφερε κρατερὸν μένος· οὐδέ τί σε

- ἔστάμεναι μέλεον σὺν τεύχεσιν· ἀλλὰ λυ' ^{χρῆ} ἵππους·
ἢ σὺ γ' ἀνδρας ἐναιρε, μελήσουσιν δέ μοι ἵπποι. 15
sed non auguriis poterat depellere pestem.
ἀλλ' οὐκ οἰωνοῖσιν ἐρύσατο κῆρα μέλαιναν.
11 et iam prima nouo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.
ἦώς δ' ἐκ λεχέων παρ' ἀγανοῦ Τιθωνοῦ
ὤρνυθ' ἱν' ἀθανάτοισι φῶς φέροι ἥδ' ἐβροτοῖσιν. 20
12 mater Euryali ad dirum nuntium, ut excussos de
manibus radios et pensa demitteret, ut per muros
et uirorum agmina ululans et comam scissa decur-
reret, ut effunderet dolorem in lamentationum que-
relas, totum de Andromache sumpsit lamentante 25
mortem mariti

15 Aen. VIII 328   16 Il. B 859   17 Aen. VIII 459
19 Il. A 1

2 KAMATO P   3 αὐτοῖσιν] ΔΔΕΦΙΤΟΙCIN P   ΚΑΤ
P   4 ΤΡΙCΤΟΙΧΙ P   ΤΙΖΥΓΕC P   7 ΠΥΜΑΤΕC P, *deinde*
H
IMCI P   8 ΟΔΥCΕΥΟ ΠΑΡΟΙΘΕΝ P   ΔΙΟΜΕΛΕΙ P   9
Ω
ΟΙΤΟΙ P   10 ΝΩΙΜ P   ΔΕΛΩΝ P   ΕΠΟΦΝΟΜΕΝ P
13 ΤΕΥΧΕCΙ P   ΙΠΠΟΙC P   14 ἥ] ΗΕΥ P   ΑΝΑΡΑC
P   16 οὐκ] ΔΥΓ P   ΟΙΩ|ΝΟΥCIN P   19 ΤΙΘΩΝΩ|ΝΟΙΟ·
P   20 ἥδ'] ΙΝΔΕ P   21 euryali P   dirum *Cantabrig.*:
durum P

- o uere Phrygiae, neque enim Phryges. 13
 ὦ πέπονες, καὶ ἐλέγχε, Ἀχαιοὶ, οὐκέτ' Ἀχαιοί.
 quos alios muros aut quae iam moenia habetis? 14
 unus homo et uestris, o ciues, undique saeptus
 5 aggeribus, tantas strages impune per urbem
 ediderit? iuuenum primos tot miserit Orco?
 non infelicis patriae ueterumque deorum
 et magni Aeneae segnes miseretque pudetque?
 ὦ φίλοι ἦρωες Δαναοί, θεράποντες Ἀργεῖος, 15
 10 ἄνδρες ἔστε φίλοι, μνησασθε δὲ θούριδος ἀλκῆς.
 ἤε τινὰς φαμεν εἶναι ἀσσητῆρας ὀπίσσω;
 ἤε τι τέλχος ἄρειον, ὃ κ' ἀνδράσι λοιγὸν ἀμύναι;
 οὐ μὲν τις σχεδὸν ἐστὶ πόλις πύργοις ἀραρυία,
 ἢ κ' ἀπαμυναίμεσθ', ἑτεραλκεία δῆμον ἔχοντες·
 15 ἀλλ' ἐν γὰρ Τρώων πεδίῳ πύκα θωρηκτάων
 πόντῳ κεκλιμένοι ἐκὰς ἤμεθα πατρίδος αἰῆς
 τῷ ἐν χερσὶ φόῳ οὐ μελιχίῃ πολέμοιο.
 Tela manu iaciunt, quales sub nubibus atris X
 Strymoniae dant signa grues atque aethera tranant
 20 cum sonitu fugiuntque Notos clamore secundo.
 ἤντε περ κλαγγὴ γερῶν πέλει οὐρανόθι πρό,
 αἴτ' ἐπεὶ οὖν χειμῶνα φύγον καὶ ἀθίσφατον ὄμ-
 βρον·
 ardet apex capitis cristisque ac uertice flamma 2
 25 funditur et uastos umbo uomit aureus ignes.
 non secus ac liquida siquando nocte cometae

1 Aen. VIII 618 2 Il. B 235 3 Aen. VIII 782
 9 Il. O 733 18 Aen. X 264 21 Il. Γ 3 24 Aen. X 270

1 add. Cantabr., om. P 3 iā u|l|tra menia P 4 septul P
 8 segnes om. P 9 ΔΑΝΑΟΣ P 10 ΑΛΚΕΨ P' 12 ἠέ] E P
 13 πύργοις] ΠΙΡΟΓΙC P 14 ΑΠΑΜΥΝΑΙΜΕΘ P 15 ΤΑΡ

Π P ΠΕΔΙΩ P, quae deinde addit P ΠΥΚΑΘΩΡΗΚΤΑΩΝ· |

ΠΟΝΤΟΚΕΚΑΙΜΕΝΟΙΕ ΚΑCΕΤΑΡΑΤΡΙΔΟCΑΙΝC· | ΤΩΕΝΧΕΡ-
 CΙΦΩC ΟΥΜΕΙCΑΙΧΙΗΤΟΛΕΜΟΙΟ· | ea neque apud Ianium
 neque in ullo exemplo huc usque edito comparent 19 Itrimoniē |

P tranat P' 20 sonit P 21 ΚΑΑΓΓΗ P 22 ΦΙΓΟΝ |
 P 25 aurev P 26 si om. P

- sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor:
 ille sitim morbosque ferens mortalibus aegris
 nascitur, et laeво contristat lumine caelum.
- 3 τὸν δ' ὁ γέρον Πρίαμος πρῶτος ἶδεν ὀφθαλμοῖσιν
 παμφαίνονθ' ὥστ' ἀστέρ' ἐπεσσύμενον πεδίῳ, 5
 δς ῥά τ' ὁπώρας εἰσιν, ἀρῖξῃλοι δέ οἱ αὐγαὶ
 φαίνονται πολλοῖσι μετ' ἄστρασι νυκτὸς ἀμολγῶ.
 ὄντε κύν' Ὀρίωνος ἐπὶ κλησιν καλέουσιν.
 λαμπρότατος μὲν ὁδ' ἐστί, κακὸν δέ τε σῆμα τέτυ-
 κται. 10
- καί τε φέρει πολλὸν πυρετὸν δειλοῖσι βροτοῖσιν.
 ὥς τοῦ χαλκὸς ἔλαμπεν ἐπὶ στήθεσσι θείοντος.
- 4 stat sua uique dies: breue et inreparabile tempus
 omnibus est uitae. —
 fata uocant metasque dati peruenit ad aeuī. 15
 αἰνότητε Κρονίδῃ ποῖον τὸν μῦθον ἔειπες;
 ἄνδρα θνητὸν ἔόντα πάλαι πεπρωμένον αἴσῃ
 ἔψ ἐθέλεις θανάτῳ δυσηχέος ἐξαναλῦσαι; —
 μοῖραν δ' οὐτινὰ φημι πεφυγμένον ἔμμεναι ἀν-
 δρῶν, 20
 οὐ κακὸν οὐδὲ μὲν ἐσθλόν, ἐπὶν τὰ πρῶτα γέ-
 νηται.
- 5 per patrios manes, per spes surgentis Iuli
 te precor hanc animam serues natoque patrique.
 est domus alta: iacent penitus defossa talenta 25

4 Π. X 25   13 Aen. X 467   15 Ib. X 472   16 II.
 Π 440   19 II. Z 488   23 Aen. X 524

Ω

1 Iugubrę om. P'   4 ΤΟΝΔΕΓΟΝ P   ΠΡΩΤΟΣ P   5
 Ε
 ΠΑΝΦΑΙΝΟΝΤΟΣ ΤΩΣΤ P   ΕΠΑΥΜΕΝΟΝ P   6 ΟΠΟ-
 ΡΩΦΗΣ P   7 ΠΟΩΛΛΟΙΣΙ P   9 ΛΑΜΠΡΟΤΑΤΟΣ P   ΟΔ
 P, ΟΔΕ P   ΤΙΤΥΚΤΑΙ. | P   12 ΧΑΛΚΟΣ ΕΛΛΑΜΠΕΝ P
 ΣΤΗΘΑΙ (pro cτήθεcci) P   16 ΤΟ P   Ε ΣΙΠΕC. | P
 17 ΠΑΛΛΙ P   18 ΕΞΑΝΑΛΙCΑΙ. | P   19 μοῖραν δ'] ΜΟΙ-
 Η
 ΟΡΝΑ P   φημί] ΘΕΜΙ P   ΝΕΦΥΓΜΕΝΟΝ P   ΑΝΔΡΩ. |
 P   24 patoq. (non p est sed n altera hasta altius deducta) P

- caelati argenti: sunt auri pondera facti
 infectique mihi. non hic uictoria Teucrum
 uertitur aut anima una dabit discrimina tanta.
 dixerat. Aeneas contra cui talia reddit:
- 5 argenti atque auri memoras quae magna talenta
 gnatis parce tuis. belli commercia Turnus
 sustulit ista prior iam tum Pallante perempto.
 hoc patris Anchisae manes hoc sentit Iulus.
 sic fatus galeam laeua tenet atque reflexa
- 10 ceruice orantis capulo tenus abdedit ensem.
 ξῶγρει, Ἀτρεὺς νίε, σὺ δ' ἄξια δέξαι ἄποινα· 6
 πολλὰ δ' ἐν Ἀντιμάχοιο δόμοις κειμήλια κείται,
 χαλκός τε χρυσός τε πολύκμητός τε σίδηρος·
 τῶν κέν τοι χαρίσαιο πατὴρ ἀπερείσι' ἄποινα,
- 15 εἰ νῶν ξωοὺς πεπύθοιτ' ἐπὶ νηυσὶν Ἀχαιῶν.
 ὥς τῶγε κλαίοντες προσανδήτην βασιλῆα
 μειλιχίοις ἐπέεσσιν· ἀμείλικτον δ' ὅπ' ἄκουσαν·
 εἰ μὲν δὴ Ἀντιμάχοιο δαΐφρονος νίεες ἐστόν,
 ὅς ποτ' ἐνὶ Τρώων ἀγορῇ Μενέλαον ἄνωγεν
- 20 ἀγγελίην ἐλθόντα σὺν ἀντιθέῳ Ὀδυσῆϊ
 αὐτὸν κατακτείνειν μῆδ' ἐξέμεν ἄψ ἐς Ἀχαιοὺς·
 νῦν μὲν δὴ τοῦ πατρὸς ἀεικέα τίσεις λῶβην.
 ἦ καὶ Πείσανδρον μὲν ἄψ' ἱππων ὥς χαμᾶζε,
 δουρὶ βαλὼν πρὸς στῆθος· ὁ δ' ὑπτιος οὐδὲι
- 25 ἔρεϊσθη
 Ἰκπόλοχος δ' ἀπόρουσε, τὸν αὖ χαμὰ ἐξενάριξεν,

11 Π. Λ 181

8 dabat P 10 addidit P 11 δ' ἄξια om. P δέξαι]
 ΔΕΧΙ P 12 δόμοις] ΔΟ, *deinde* ΚΕΙΜΕΙΜΑΚΘΙΤΑΙ· | P 18
 ΧΡΟCOC P ΠΟΛΥΚΜΗΟΤOC P 18 ΩCΤΙΟΓΕΧΛΑΙΟΝΤΕ
 P 17 ΜΕΙΛΙΧΟΙCΕΝΕΕCΙΜΑΜΕΙΑΙΚΤΟΝΟΔΤΤΑΚΟΥCΑ· |
 P 18 ΔΑΙΦΡΟΝΟΟΥΓΙΕΟ P 19 ΕΝΙΤΝΙ ΤΡΩΩΝ P
 ΜΕΝΕΑΛΟΝ P 20 σὺν] ΟΥΝ P ΑΤΙΘΕΩ ΔΥΧΙ· | P
 21 ΜΕΔ P ἐς] ΕΟ, *deinde* ΑΧΑΙΟΥC· | P 22 ΛΟΒΗΝ· | P
 24 ΔΟΙΡΙΒΑΛΟΝ ΠΡΟΑΤΗΘΟC P ΥΠΤΙΟC P 25 ΕΡΕΙ-
 CΕΝ· | P 26 τόν] ΤΕΝ P ΕΞΑΝΑΡΙΞΕ· | P

- χείρας ἀπὸ ξίφει τμήξας, ἀπὸ τ' αὐχένα κόψας·
ὄλμον δ' ὥς ἔσσευε κυλινδεσθαι δι' ὀμίλου.
- 7 *impastus stabula alta leo ceu saepe peragrans,*
suadet enim uesana fames, si forte fugacem
conspexit capream aut surgentem in cornua ceruum, 5
gaudet hians inmane comasque arrexit et haeret
uisceribus super accumbens lauit improba taeter
ora cruor:
sic ruit in densos alacer Mezentius hostes.
- 8 ὥστε λέων ἐχάρη μεγάλῳ ἐπὶ σώματι κύρσας 10
εὐρών ἢ ἔλαφον κεράδον ἢ ἄγριον αἶγα
πεινῶν· μάλα γάρ τε κατεσθίει, εἴπερ ἂν αὐτὸν
σεύωνται ταχέες τε κύνες θαλεροί τ' αἰζηοί·
ὥς ἐχάρη Μενέλαος Ἀλέξανδρον θεοειδέα
ὀφθαλμοῖσιν ἰδὼν· φάτο γὰρ τίσασθαι ἀλείτην. — 15
- 9 βῆ δ' ἔμεν ὥστε λέων ὀρεσίτροφος, ὅστ' ἐπιδευῆς
δηρὸν ἐη κρειῶν, κέλεται δέ εἰ θυμὸς ἀγῆνωρ
μήλων πειρήσονται καὶ ἐς πυκινὸν δόμον ἐλθεῖν.
εἴπερ γάρ χ' εὐρησι παρ' αὐτόφρι βῶτορας ἄνδρας
σὺν κυσὶ καὶ δούρεσσι φυλάσσοντας περὶ μῆλα, 20
οὐδ' ἴα τ' ἀπειρήτος μέμονε σταθμοῖο διέσθαι,
ἀλλ' ὄγ' ἄρ' ἦ ἥρπαξε μετάλμενος ἡὲ καὶ αὐτὸς

3 Aen. X 723

10 Il. Γ 23

16 Il. M 299

H
1 ΤΜΕΞΑC P 2 ΟΑΜΟΝ P ὤc] OC, *detnde* ECEYE
E

ΚΥΛΙΝΗCΕΑΙΝΕCΕΑΙΔΙΟΜΙΔΟΥ· | P 3 saepe peragrans

add. Cantabrig., om. P 4 post enim deleta fai in P 10

ΩCΔE P 12 εἴπερ] ΕΠΕΡ P 13 ΚΥΝΕCΕ P 14 ΩCΕ-

E

ΧΑΡΕΛΛΑ ΝΕΛΑΟCΑ ΛΕΓΑΝΔΡΟΝΕ ΕΘΕΙΔΕΑ· | P 15

ΟΦΕΑΛΜΟΙCΙΝΑΔΩΝ P ΤΕΙCΑCΕΑΙΑΛΕΙΤΗΝ· | P 16

uersiculum om. P 17 ἐη] ΕΝ P ΚΕΛΕΤΑΙΔΕCΕΥΜΟC

P 18 ΠΕΙΡΕCΟΝΤΑ P ΠΙΚΙΝΟΝ P ΕΛΕΕΙ· | P 19

χ'] K P ΑΥΤΟΕΙΒΩΤΟΡΙCΑΗΔΡΑC· | P 20 CΙΝ P

καί] ΚΑ P 21 ΑΡΕΙΡΗΤΟC P CΤΑΕΜΟΙΟ ΔΙΕCΕΑΙ· |

A
P 22 ΗΡΠΙΖΕ P καί] K P

- ἔβλητ' ἐν πρώτοισι θοῆς ἀπὸ χειρὸς ἄκοντι·
 ὥς ῥα τότε' ἀντίθεον Σαρπηδόνα θυμὸς ἀνῆκε
 τείχεος ἐκαίξει, διὰ τε ῥήξασθαι ἐπάλλευσ.
 spargitur et tellus lacrimis, sparguntur et arma. 10
 5 δεινόντο ψάμαθοι δεινόντο δὲ τεύχεα φρεσίν.
 cingitur ipse furens certatim in proelia Turnus 11
 iamque adeo rutilum thoraca indutus aenis
 horrebat squamis surasque incluserat auro
 tempora nudus adhuc, laterique adcinxerat ensem:
 10 fulgebatque alta decurrens aureus arce.
 ὥς φάτο· Πάτροκλος δὲ κορύσσετο νώροπι χαλκῷ. 12
 κνημίδας μὲν πρῶτα περὶ κνήμησιν ἔθηκε
 καλὰς ἀργυρέοισιν ἐπισφυρίοις ἀραρυίας·
 δευτέρον αὖ θώρηκα περὶ στήθεσσι ἐδυνε
 15 ποικίλον ἀστερόεντα ποδώκεος Αἰακίδαο·
 ἄμφι δ' ἄρ' ὤμοισιν βάλετο ξίφος ἀργυρόηλον
 χάλκεον· αὐτὰρ ἔπειτα σάκος μέγα τε στιβαρόν τε·
 κρατὶ δ' ἐκ' ἰφθίμῳ κυνέην εὐτυκτον ἔθηκεν,
 ἵππουριν· δεινὸν δὲ λόφος καθύπερθεν ἔνευεν.
 20 ἔειλετο δ' ἄλκιμα δοῦρα, τὰ οἱ καλὰ μῆφιν ἀρήρει.
 purpureus ueluti cum flos succisus aratro 13
 languescit moriens, lassoue papauera collo
 demisere caput, pluvia cum forte grauantur.
 μῆκων δ' ὥς ἐτέρωσε κάρη βάλεν, ἦτ' ἐνὶ κήρῳ
 25 καρπῷ βριθομένη, νοτίησί τε εἰαρινῇσιν·
 ὥς ἐτέρωσ' ἤμυσσε κάρη πῆληκι βαρυνθέν.

4 Aen. XI 191 5 Il. Ψ 15 6 Aen. XI 486 11 Il. Π 130
 21 Aen. VIII 435 24 Il. Θ 306

1 ΠΡΟΤΟΙCΙ P' θοῆς] ΕΘΗΟ P' ἀπό] ΑΠΟ P' 2
 ΑΝΤΙΚΕΟΝ P' ΕΥΜΟCΕΝΗΚΕ· P' 3 ΤΟΙΧΟCΕΠΤΑΙΔΙΑ-
 Θ
 ΤΕΤΜΗCΑCΤΑΙ P' 11 ΚΟΡΥCCEΤΗΩΡΟΠΙ P' 12 ἔθηκε]
 ΕΟΝΚΕ· P' 13 ΑΡΓΥΡΕΝΟΙCΙΝ P' 15 ΝΟΔΩΚΕΟC P'
 18 δ] ΔΕ P' ΕΥΤΥΚΤΟ P' 19 ΔΕΙΔΟΝΟΝ P' ΚΑΘΥ-
 ΠΡΕΕΝ P' 20 ΠΑΛΛΑΜΗΦΙΝ P' 22 languescit P' 25
 Ο
 ΒΙΘΟΜΕ|ΝΗ P' νοτίησι] ΝΟΤΙΤΕ P' 26 ΕΤΕΡΩC ΕΜΥCΕ
 P' ΚΑΡΕΤΗΛΕΚΥ P'

- XI Et haec quidem iudicio legentium relinquenda sunt ut ipsi aestiment quid debeant de utriusque collatione sentire. si tamen me consulas, non negabo non numquam Vergilium in transferendo densius excoluisse ut in hoc loco 5
- 2 qualis apes aestate noua per florea rura exercet sub sole labor cum gentis adultos educunt fetus aut cum liquentia mella stipant et dulces distendunt nectare cellas, aut onera accipiunt uenientum aut agmine facto 10 ignauum fucos pecus a praesepibus arcent. feruet opus redolentque thymo fragrantia mella.
- 3 ἥύτε ἔθνεα εἰσι μελισσάων ἀδινάων πέτρης ἐκ γλαφυρῆς αἰεὶ νέον ἐρχομένων· βοτρυδὸν δὲ πέτονται ἐπ' ἄνθεσιν εἰαρινοῖσιν, 15 αἱ μὲν τ' ἐνθα ἅλῃς πεποτήσιν, αἱ δὲ τε ἐνθα· ὥς τῶν ἔθνεα πολλὰ νεῶν ἄπο καὶ κλισιάων ἡϊόνος προπάρουθε βαθείης ἐστιχώντο ἱλαδὸν εἰς ἀγορὴν· μετὰ δὲ σφίσιν Ὅσσα δεδῆει.
- 4 uides descriptas apes a Vergilio opifices, ab Homero 20 uagas: alter discursum et solam uolatus uarietatem, 5 alter exprimit nativae artis officium. in his quoque uersibus Maro extitit locupletior interpres
- o socii, neque enim ignari sumus ante malorum, o passi grauiora, dabit deus his quoque finem. 25 uos et Scyllaeam rabiem penitusque sonantes accestis scopulos, uos et Cyclopea saxa

6 Aen. I 430 13 Il. B 87 24 Aen. I 198

8 linquantia P 12 flagrantia P 13 ΕΘΝΕΑΕCΙ P

ΑΔΙΑΝΑΩΝ P 14 post ΛΑΦΥΡΗC in ras. scripta et rursus deleta P

ΠΕΤΗCΕΚ ΚΛΑ ΦΥΡΗC in P. ΕΡΧΟΙΜΕΝΑΩΝ· | P 15 ἐπ' EN P 16 ΠΕΠΟΤΑΤΑΙ P 17 ΕΘΝΕΑ P
ΑΝΟΚΕΚΑΙCΙΑΩ· | P 18 ΒΑΘΕΙΝCΕCΤΠΡΟΧΩΝΤΟ· | P
19 ΕΙΛΑΔΟΝ P ΑΤΟΡΗΝ P ΜΑΤΑ P 21 uolatum ut uid. P 26 scyllaeā P 27 accestis P sirpulos ut uid. P cyclopea P

experti: reuocate animos maestumque timorem
mittite: forsan et haec olim meminisse iuuabit.
ὁ φίλοι, οὐ γάρ πώ τι κακῶν ἀδαήμονές εἰμεν· 6
οὐ μὲν δὴ τόδε μεῖζον ἐπι κακόν, ἢ ὅτε Κύκλωψ
5 εἰλει ἐνὶ σπῆι γλαφυρῷ κρατερῇφι βίῃφι·
ἀλλὰ καὶ ἐνθεν ἐμῇ ἀρετῇ βουλῇ τε νόῳ τε
ἐκφύγομεν· καὶ πού τῶνδε μνήσεσθαι οἶω.

Vlixes ad socios unam commemorauit aerumnam: 7
hic ad sperandam praesentis mali absolutionem ge-
mini casus hortatur euentu. deinde ille obscurius
10 dixit

καὶ πού τῶνδε μνήσεσθαι οἶω,
hic apertius

forsan et haec olim meminisse iuuabit.
15 sed et hoc quod uester adiecit solacii fortioris est. 8
suos enim non tantum exemplo euadendi sed et spe
futurae felicitatis animauit, per hos labores non
solum sedes quietas sed et regna promittens. hos 9
quoque uersus inspicere libet

20 ac ueluti summis antiquam in montibus ornum
cum ferro accisam crebrisque bipennibus actam
eruere agricolae certatim: illa usque minatur
et tremefacta comam concusso uertice nutat
uulneribus donec paulatim euicta supremum
25 congemuit traxitque iugis auulsa ruinam.
ἤρριπε δ' ὥς ὅτε τις δοῦς ἤρριπεν ἢ ἀχερωῖς
ἢ ἐπὶ πόντῳ βλωθρῇ, τήντ' οὐρεσι τέκτονες ἄνδρες
ἐξέταμον πελέκεσσι νεήκεσι νήμιον εἶναι.

magno cultu uester difficultatem abscidendae arbo-
30 reae molis expressit, uerum nullo negotio HomERICA
arbor absciditur.

3 Od. μ 208

20 Aen. II 626

26 Il. N 889. Π 482

3 ΠΟ Ρ 4 ΚΥΚΛΩΨ · P 5 ΓΑΑΦΥΡΩΙ P 7
ΜΝΗΕΕΘΑΙΟ · Vlixes P 12 ΜΝΕΕΕΤΑΙΟ · hic P 21
pipennibus P 26 δ' ΔΙ P ἢ Ε P 27 ΠΙΓΥC P
ΑΝΑΡΕC P 28 ΠΕΛΕC**ΚΕCCI (uid. fuisse ΓΑ) P ΝΕΗC-
ΚΕCCI P

- 10 hand segnis strato surgit Palinurus et omnes
 explorat uentos atque auribus aera captat:
 sidera cuncta notat tacito labentia caelo,
 Arcturum Pliadasque Hyadas geminosque Triones,
 armatumque auro circumspicit Orionem. 5
*αὐτὰρ ὁ πηδαλίῳ ἰθύνετο τεχνήντως
 ἥμενος· οὐδὲ οἱ ὕπνος ἐνὶ βλεφάροισιν ἐπιπτε
 Πληιάδας τ' ἐσορᾶντι καὶ ὅψ' ἐδύοντα Βοώτην
 ἄρκτον θ', ἣν καὶ ἄμαξαν ἐπὶ κλησὶν καλέουσιν,
 ἦ τ' αὐτοῦ στρέφεται καὶ τ' Ὠρίωνα δοκεύει.* 10
- 11 gubernator qui explorat caelum crebro reflectere cer-
 uicem debet captando de diuersis caeli regionibus
 securitatem sereni. hoc mire et uelut coloribus
 Maro pinxit. nam quia Arcturus iuxta septemtrio-
 nem est, Taurus uero in quo Hyades sunt, sed et 15
 Orion, in regione austri sunt, crebram ceruicis re-
 flexionem in Palinuro sidera consulente descripsit.
- 12 Arcturum inquit: ecce intuetur partem septem-
 trionis; deinde Pliadasque Hyadas: ecce ad au-
 strum flectitur; geminosque Triones: rursus ad 20
 septemtriones uertit aspectum; armatumque auro
 circumspicit Oriona: iterum se ad austrum re-
 flectit. sed et uerbo circumspicit uarietatem saepe
- 13 se uicissim conuertentis ostendit. Homerus guber-
 natorem suum semel inducit intuentem Pliadas, quae 25
 in australi regione sunt, semel Booten et Arcton,
 quae sunt in septemtrionali polo.
- 14 nec tibi diua parens generis nec Dardanus auctor,
 perfide, sed duris genuit te cautibus horrens
 Caucasus Hyrcanaeque admorunt ubera tigres. 30

1 Aen. III 513

6 Od. ε 270

28 Aen. III 365

4 hiadas p, hidaf P 6 ΑΙΤΑΡ P TEXNEHNTΩC.
 HMONOC P 7 ΠΙΠΤῆ· P 8 ΠΑΗ + ΙΑΔΑΠΤΕCΩΠΝΤΙ
 P ΑΥΟΝΤΑ P 9 ΑΚΤΟΝ P' ΗΠΙΚΛΗCΙΝ P' ΚΑ-
 ΛΕΟΙCΙ·] P 15 taruf P yadef P 19 in pliadafq. po-
 sterior a in ras. in P yadaf P 22 reflectitur P 30
 hycanq. P'

νηλεές· οὐκ ἄρα σοί γε πατήρ ἦν ἱππότης Πηλεΐδης,
οὐδὲ Θέτις μήτηρ· γλαυκὴ δὲ σε τίκτε θάλασσα.

plene Vergilius non partionem solam, sicut ille quem 15
sequebatur, sed educationem quoque nutritionis
5 tamquam belualem et asperam criminatur. addidit
enim de suo

Hircanaeque admorunt ubera tigres,
quoniam uidelicet in moribus inolescendis magnam
fere partem nutricis ingenium et natura lactis tenet,
10 quae infusa tenero et mixta parentum semini adhuc
recenti ex hac gemina concretionem unam indolem
configurat. hinc est quod providentia naturae simi- 16
litudinem natorum atque gignentium ex ipso quoque
nutricatu praeparans fecit cum ipso partu alimoniae
15 copiam nasci. nam postquam sanguis ille opifex in
penetralibus suis omne corpus effinxit atque aluit,
aduentante iam partus tempore idem ad corporis
materni superna conscendens in naturam lactis
albescit, ut recens natis idem sit altor qui fuerat
20 fabricator. quam ob rem non frustra creditum est, 17
sicut ualeat ad fingendas corporis atque animi simi-
litudines uis et natura seminis, non secus ad ean-
dem rem lactis quoque ingenia et proprietates ualere.
neque in hominibus id solum sed in pecudibus quo- 18
25 que animaduersum. nam si ouium lacte haedi aut
caprarum agni forsitan alantur, constat ferme in
his lanam duriores, in illis capillum gigni tenerio-
rem. in arboribus etiam et frugibus ad earum in- 19
dolem uel detrectandam uel augendam maior ple-
30 rumque uis et potestas est aquarum atque terrarum
quae alunt quam ipsius quod iacitur seminis, ac
saepe uideas laetam nitentemque arborem, si in lo-
cum alterum transferatur, suco terrae deterioris

1 II. Π 33

1 NHCEAEC P COY P 2 ΘΕΘΙC P ΤΑΛΑCΣΑ P'
7 hircanēq. P 25 qd1 P 27 illis Cantabrig.: huf P

elanguisse. ad criminandos igitur mores defuit Homero quod Vergilius adiecit

- 20 non tam praecipites biungo certamine campum
corripuere ruuntque effusi carcere currus:
nec sic immissis aurigae undantia lora 5
concussere iugis pronique in uerbera pendent.
*οἱ δ' ὥς ἐν πεδίῳ τετραόροι ἄρσενες ἵπποι,
πάντες ἀφορμηθέντες ὑπὸ πληγῇσιν ἰμάσθλης,
ὑψόσ' ἀειρόμενοι ὄλμφα πρήσσουσι κέλευθα.*
- 21 Graius poeta equorum tantum meminit flagro ani- 10
mante currentium, licet dici non possit elegantius
quam quod adiecit *ὑψόσ' ἀειρόμενοι*, quo expressit
- 22 quantum natura dare poterat impetum currus. ue-
rum Maro et currus de carcere ruentes et campos
corripiendo praecipites mira celeritate descripsit, et 15
accepto breui semine de Homero flagro pinxit
aurigas concutientes lora undantia et pronos in uer-
bera pendentes: nec ullam quadrigarum partem in-
tactam reliquit, ut esset illi certaminis plena de-
scriptio. 20
- 23 magno ueluti cum flamma sonore
uirgea suggeritur costis undantis aeni,
exsultantque aestu latices, furit intus aquae uis,
fumidus atque alte spumis exuberat amnis.
nec iam se capit unda: uolat uapor ater ad auras. 25
*ὥς δὲ λέβης ζεῖ ἐνδον ἐπειγόμενος πυρὶ πολλῷ
κύβηθι μελδόμενος ἀπαλοτρεφέος σιάλοιο
πάντοθεν ἀμβολάδην, ὑπὸ δὲ ξύλα κάγκανα κεῖται.*

3 Aen. V 144   7 Od. v 81   21 Aen. VII 462   26
Π. Φ 362

7 ὨCTEN P   TEIPAOPOI P   ΠANTHC P   ΔΦΟΡ-
MHΘEC P   8 IMACOLHC · YΠOPC P   ΠIM|ΦAATΠPHC-
CYCY P   12 adiecit om. P   YΠOPC P   13 cursus Can-
tabrig.: currus P   14 carcere om. P'   22 ur|geritur costis
P   26 ENΛONETIEΓOMENOC P   ΓIOLΛΩ · P   27
O
ΔTTAΛPΦEOC CIAAIO · P   28 AMBOL|ΛAΔEN YTTO ΔE
YALKATKANA · P

ὥς τοῦ καλὰ ῥέεθρα πηρὶ φλέγετο, ζέε δ' ὕδωρ.

Graeci uersus aeni continent mentionem multo igne²⁴
ebullientis: et totum ipsum locum haec uerba ornant
πάντοθεν ἀμβολάδην. nam scaturrigines ex omni
⁵ parte emergentes sic eleganter expressit. in Latinis²⁵
uersibus tota rei pompa descripta est, sonus flam-
mae et pro hoc quod ille dixerat *πάντοθεν ἀμβο-
λάδην*, exultantes aestu latices et amnem fumidum
exuberantem spumis atque intus furentem: unius
¹⁰ enim uerbi non repperiens similem dignitatem con-
pensauit quod deerat copiae uarietate descriptionis.
adiecit post omnia

nec iam se capit unda

quo expressit quod semper usu euenit suppositi ni-
¹⁵ mietate caloris. bene ergo se habet poeticae tubae
cultus omnia quae in hac re eueniunt comprehendens.

portam, quae ducis imperio commissa, recludunt²⁶
freti armis, ultroque inuitant moenibus hostem.
ipsi intus dextra ac laeua pro turribus adstant,
²⁰ armati ferro et cristis capita alta coruscis.
quales aeriae liquentia flumina circum,
siue Padi ripis Athesim seu propter amoenum,
consurgunt geminae quercus intonsaeque caelo
adtollunt capita et sublimi uertice nutant.
²⁵ τῷ μὲν ἄρα προπάροιθε πυλάων ὑψηλῶν 27
ἔστασαν ὥς ὅτε τε δρῦες οὐρέσιν ὑψηλὰ ῥηνοί,
αἵ τ' ἄνεμον μίμνουσι καὶ ὑετὸν ἥματα πάντα,

17 Aen. VIII 675 25 Il. M 131

1 ὥς] ὦ P KAA|A P ΠΥΡΥΦΑΕΤΕΤΩΣΤΟΛΥΛΩΡ·|
P 4 et 7 AMBOLADEN P 8 exultant aestu P 9 Vniū
(s add. p) P 18 ἰ hostē· P 20 choruscis P 22 atefim
P in amēnū est v in ras. in P 23 gemi|mi nequerē (po-
sterius mi add. Pm) P 25 ΕΡΑ P πυλάων ὅ.] ΠΥΨ*
ΗΛΑΩΝ (in ras. fuit N) P 26 ΕCΙΑCΑΝ P ΔΡΙΕC P
ΥΨΙΚΡΗΝΟΙ P 27 ANEMOM P ΚΑΥ P ὑετὸν] ΤΕΤΟΝ
P πάντα] NANTA P

- ὄξησιν μεγάλησι διηνεκέσσ' ἀραρύναι·
 ὥς ἄρα τῷ χείρεσσι πεποιθότες ἡδὲ βίηφι
 μίμνον ἐπερχόμενον μέγαν Ἄσιον οὐδ' ἐφέβοντο.
 28 Graeci milites Polypoetes et Leonteus stant pro por-
 tis, et immobiles Asium aduenientem hostem uelut 5
 29 fixae arbores opperiuntur. hactenus est Graeca de-
 scriptio. uerum Vergiliana Bitian et Pandarum por-
 tam ultro recludere facit oblaturus hosti quod per
 nota quaerebat, ut conpos castrorum fieret, per hoc
 futuros in hostium postetate: et geminos heroas 10
 modo turres uocat modo describit luce cristarum
 coruscus: nec arborum, ut ille, similitudinem prae-
 30 termisit sed uberius eam pulchriusque descripsit. nec
 hoc negauerim cultius a Marone prolatum
 olli dura quies oculos et ferreus urguet 15
 somnus: in aeternam clauduntur lumina noctem.
 ὧς ὁ μὲν ἐνθα πεσὼν κοιμήσατο χάλκεον ὕπνον.

XII In aliquibus par paene splendor amborum est
 ut in his

- sparsit rara ungula rores 20
 sanguineos mixtaque cruor calcatur arena.
 αἵματι δ' ἄξων
 νέφθεν ἄπας πεπάλακτο καὶ ἄντυγες αἱ περὶ δι-
 φρον.
 2 et luce coruscus aena. 25
 αὐγὴ χάλκείη κορύθων ἀπὸ λαμπομενάων.
 3 quaerit pars semina flammae.

15 Aen. X 745 17 Il. A 241 20 Aen. XII 339 22
 Il. A 534 25 Aen. II 470 26 Il. N 341 27 Aen. VI 6

1 PIZECIN P ΔΙΗΝΕ ΚΕΚΚΑΡΑΡΥΤΑΙ· | P 2 ΧΕΙ-

RECIPETPOIΘETEC P CION P 4 πολυποῆτες P 5 ἡδὲ
 mobilef P 6 οπε|nunτ· P 12 choruscol P 17 ΧΑ-
 ΚΕΟΝΥΤΤΝΟ P 23 ΠΕΝΑΛΑΚΤΟ P ΑΝΓΕC P ΔΙΦΡΩ·
 P quae post διφρον addidit ἄc ἄρ' ἀφ' ἱππέων ὀπλέων
 ῥαθάμιγτες ἐβαλλον Iamius non leguntur in P 26 ΧΑΛΚΕΙΝ
 P ΛΑΝΟΜΕΤΑΩΝ· P

σπέρμα πυρὸς σῶζων.

Indum sanguineo ueluti uiolauerit ostro

siquis ebur.

ὥς δ' ὅτε τίς τ' ἐλέφαντα γυνή φοίνικι μίτην.

5 si tangere portus

infandum caput ac terris adnare necesse est

et sic fata Iouis poscunt, hic terminus haeret:

at bello audacis populi uexatus et armis,

finibus extorris, complexu auulsus Iuli

10 auxilium impleret uideatque indigna suorum

funera, nec cum se sub leges pacis iniquae

tradiderit, regno aut optata luce fruatur

sed cadat ante diem mediaque inhumatus harena.

κλυθῖ Ποσειδάων γαίηοιχε κvanoχαῖτα.

15 εἰ ἐτεόν γε σὸς εἰμι, πατήρ δ' ἐμὸς εὐχεται εἶναι,

δὸς μὴ Ὀδυσσῆα πτολιπόρθιον οἰκαδ' ἰκέσθαι

ἀλλ' εἰ καὶ οἱ μοῖρα φίλους τ' ἰδέειν καὶ ἰκέσθαι

οἶκον ἐς ὑπόφορον καὶ ἐὴν ἐς πατρίδα γαῖαν,

ὅπῃ κακῶς ἔλθοι ὀλέσας ἀπο πάντας ἐταίρους

20 νηὸς ἐπ' ἀλλοτρίης, εὖροι δ' ἐν πῆματά οἰκρ.

proxima Circaeae raduntur littora terrae,

diues inaccessos ubi Solis filia Circe

assiduo resonat cantu tectisque superbis

urit odoratam nocturna in lumina cedrum,

25 arguto tenues percurrrens pectine telas.

ἦ μιν ὄφρα μέγα σπείος ἵκετο. τῷ ἐνὶ νύμφῃ

1 Od. ε 490 2 Aen. XII 67 4 Il. Δ 141 5 Aen.
III 612 14 Od. ι 528 21 Aen. VII 10 26 Od. ε 57

4 γυνή] TYNE P 5 sic P 6 infantū P 8 ad P
12 post aut deletum potitur in P 14 ΚΑΥΘΙΠΤΟCΙΔΑΛΟΝ
ΓΑΙΗΟΧΕ P 15 γε] ΤΕ P ΕΜΟΧ P 16 ΝΤΟΛΙΠΤΟΡ-
ΘΙΟΝ P quae post ἰκέσθαι addidit Ianius υἱὸν Λαέρτew
'Ιθάκη ἐνὶ οἰκί' ἔχοντα in nullo Homeri codice apud Larochium
leguntur et uerissime hodie pro interpolatis habentur neque leguntur
in P 17 ΜΟΙΡΦΙΔΟΥC P 18 ΥΨ**ΟΡΟΦΟΝCΑΙ P
ΤΑΙΑ· P 19 ἔλθοι] ΕΑΘΟΙ P ΕΤΑΙΡΥC· P 20 NHC
P δ'] ΔΙ P ΠΕΜΑΤΑ P 22 circq P 26 HIN P
META P

ναῖεν ἐνπλόκαμος, δεινὴ θεός, αὐδ' ἔεσσα.
πῦρ μὲν ἐπ' ἔσχαρόφιν μέγα καίετο, τηλόσε δ'

ὁδμῇ

κέδρου τ' εὐκαίτοιό θύου τ' ἀνὰ νῆσον ὁδᾶδει
δαιομένων· ἥ δ' ἔνδον ἀοιδιάουσ' ὀπλὶ καλῇ 5
ἱστὸν ἐποιχομένη χροσεῖη κερκίδ' ὕφαινεν.

- 9 Maeonio regi quem serua
sustulerat uetitisque ad Troiam miserat armis.
Βουκολίων δ' ἦν υἱὸς ἀγανοῦ Λαομέδοντος,
πρὸς βύτατος γενεήν, σκότιον δέ ἐ γέλνато μήτηρ. 10
10 ille autem expirans: non me quicumque es inulto
uictor nec longum laetabere: te quoque fata
prospectant paria atque eadem mox arua tenebis.
ad quem subridens mixta Mezentius ira:
nunc morere, ast de me diuum pater atque homi- 15
num rex.

- 11 ἄλλο δέ τοι ἐρέω, σὺ δ' ἐνὶ φρεσὶ βάλλεο σῆσιν,
οὐ θην οὐδ' αὐτὸς δηρὸν βέη ἀλλὰ τοι ἦδη
* * * * *
χερσὶ δαμέντ' Ἀχιλῆος ἀμύμονος Αἰακίδαο. 20
et alibi

τὸν καὶ τεθνηῶτα προσηύδα δῖος Ἀχιλλεύς·
τέθναθι· κῆρα δ' ἐγὼ τότε δέξομαι ὁππότε κεν δῇ
Ζεὺς ἐθέλῃ τελέσαι ἥδ' ἀθάνατοι θεοὶ ἄλλοι.

- 12 qualis ubi aut leporem aut candenti corpore 25
cygnum

7 Aen. VIII 546 9 Il. Z 23 11 Aen. X 739 17
Il. Π 851 22 Il. X 364 25 Aen. VIII 563

1 HAIENEYPOKAMOC P AYANECCA·| P 2 ἐπ']
EP P KAIETO THAONONODON·| P 6 XPICHÉ
KEKPIΔI P 10 MHTHC· P 13 post p'spectant deletum
eadē in P 14 ad quem] atq. P 15 pater om. P 20
BENALATIHAH·| P, deinde XEP CY P AXIΛΛHC P
Π
AYMONOC P 22 PPOCHYΔA P 23 TEΘNAI P ΔE-
ZOMAIOTTIKENAH·| P 24 EΘELE TEΛECA P 26
cignū·| P

sustulit alta petens pedibus Iouis armiger uncis,
quaesitum aut matri multis balatibus agnum
Martius a stabulis rapuit lupus: undique clamor
tollitur: inuadunt et fossas aggere complent.

- 5 οἰμησεν δὲ ἀλείς ὄσθ' αἰετὸς ὑψιπετήεις 13
ὄσθ' εἰσιν πεδίουδε διὰ νεφέων ἐρεβεννῶν
ἀρπάξων ἢ ἄρυν' ἀπαλὴν ἢ πτώκα λαγῶν.
ὥς Ἐκτωρ οἰμησε τινάσσων φάσγανον δξύ.

- Et quia non est erubescendum Vergilio si mi- XIII
10 norem se Homero uel ipse fateatur, dicam in qui-
bus mihi uisus sit gracilior auctore.

tunc caput orantis nequiquam et multa parantis 2
dicere deturbat terrae truncumque reliquit.

hi duo uersus de illo translati sunt

- 15 φθεγγομένου δ' ἄρα τοῦδε κάρη κονίησιν ἐμίχθη.
uide nimiam celeritatem saluo pondere, ad quam
non potuit conatus Maronis accedere. in curuli 3
certamine Homerus alterum currum paululum ante-
cedentem et alterum paene coniunctum sequendo
20 qua luce signauit?

πνοιῇ δ' Εὐμήλοιο μετάφρενον ἡδὲ καὶ ὄμους
θέρμετ' ἐπ' αὐτῷ γὰρ κεφαλᾷ καταθέντε πε-
at iste [τέσθην.

humescunt spumis flatuque sequentum.

- 25 mirabilior celeritas consequentis priorem in cursu 4
pedum apud eundem uatem

ἰχνια ποσσὶν ἔτυπτε πάρος κόνιν ἀμφιχυθῆναι.
est autem huius uersus hic sensus: si per solum
puluereum forte curratur, ubi pes fuerit de terra a

5 Il. X 308 12 Aen. X 554 15 Il. K 457 21 Il.
Ψ 380 24 Georg. III 111 27 Il. Ψ 763

5 ΑΓΕΤΟΣ P 6 πεδίουδε] ΠΕΔΕ P 7 ΛΑΤΩΩΝ P
8 ΟΙΜΕ]CH P 9 uirgilio add. Cantabrig., om. P 15 ΦΘΕΓ-
ΓΟ|ΥΛ'ΑΡΑ P KONINCINEMIXON. P 21 ΕΥΜΕΛΟΙΟ P
22 ΕΘΡΜΕΤΕΡΝΑΥΤΩΓ | ΚΑΕΦΑΛΑΣ ΚΑΤΑΘΟΝΕΤΕCΕ. at
iste P 27 πεcciv ἔτυπτε] ΠΟ|ΔΙΝΕΤΙΝΤΕ P KONIMAM-
ΦΙΧΥΟΗΝΑ. εΩ P

currente sublatus, uestigium sine dubio signatum uidetur: et tamen celerius cogitatione puluis qui ictu pedis fuerat excussus uestigio superfunditur.

- 5 ait ergo diuinus poeta ita proximum fuisse qui sequebatur ut occuparet antecedentis uestigium antequam puluis ei superfunderetur. at hic uester idem significare cupiens quid ait?

calcemque terit iam calce Diores.

- 6 uide et in hoc Homeri cultum

κεῖτ' ἀποδοχμῶσας πλατὺν ἀνχένα.

10

iste ait

cervicem inflexam posuit.

- 7 hos quoque uersus si uidetur conparemus

ἄρματα δ' ἄλλοτε μὲν χθονὶ πύλνατο πουλυβο-

ἄλλοτε δ' αἰξασκε μετήορα. [τείρη, 15

iamque humiles iamque elati sublimē uidentur

aera per tenerum ferri.

- 8 πασάων δ' ὑπὲρ ἤγε κάρη ἔχει ἡδὲ μέτωπα.

ingrediensque deas supereminet omnes.

- 9 ὑμεῖς γὰρ θεαὶ ἐστε, πάρεστε τε ἴστε τε πάντα. 20

et meministis enim, diuæ, et memorare potestis.

- 10 clamores simul horrendos ad sidera tollit:

qualis mugitus fugit cum saucius aram

taurus et incertam excussit ceruice securim.

αὐτὰρ ὁ θυμὸν αἰσθε καὶ ἥρυνεν ὥς ὅτε ταῦρος 25

ἥρυνεν ἐλκόμενος Ἑλικώνιον ἀμφὶ ἄνακτα

κούρων ἐλκόντων· γάννται δέ τε τοῖς Ἐνὸσίχθων.

8 Aen. V 324 10 Od. ι 372 12 Aen. III 631 14
II. Ψ 368 16 Georg. III 108 18 Od. Ζ 107 19 Aen.
I 501 20 II. B 486 21 Aen. VII 645 22 ib. II 222
25 II. Υ 403

10 KAIT P ΠΑΑΤΥΝ P 14 ΧΕΟΝΙ P 16 humilif
P 18 ΥΝΕΡΗΓΟΚΑ|ΡΕΕΧΕΝΗΛΕ ΜΕΤΟΠΠΑ P 20 ΥΜΕ-
ΓΕΡΑΡΘΕΑΤΕΤΕΟΠΑΡΕΤΕΤΕΙΟΤΕΤΕΠΑ|ΗΤΑ. P 25
ΑΙΤΑΡ P Ν|ΡΙΓΕΝ P 27 ΕΛΚΟΝΤΩΝ| P ΕΝΟCΙΧΕ-
ΘΩ. P

inspecto hic utriusque filo quantam distantiam de-11
prehendes? sed nec hoc minus eleganter quod de
tauro ad sacrificium tracto loquens meminit et Apol-
linis Ἑλικωνιον ἀμφὶ ἄνακτα. sed et Neptuni me-
5 minit γάννυται δέ τε τοῖς Ἑνοσίχθων. his autem
duobus praecipue rem divinam fieri tauro testis est
ipse Vergilius

taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo.—
in segetem ueluti cum flamma furentibus Austris 12
10 incidit aut rapidus montano flumine torrens
sternit agros, sternit sata laeta boumque labores
praecipitesque trahit siluas, stupet inscius alto
accipiens sonitum saxi de uertice pastor.
ὥς δ' ὅτε πῦρ αἰδηλον ἐν ἀξύλῳ ἐμπέσῃ ὕλῃ,
15 πάντῃ τ' εἰλυφόων ἄνεμος φέρει, οἱ δέ τε θάμνοι
πρόφρυζοι πλπτουσιν ἐπειρόμενοι πυρός ὁρμῇ. —
θῦνε γὰρ αἶμα πεδίον, ποταμῷ πληθοντι εὐικῶς 13
χειμάρρῳ, ὅστ' ὥκα ῥέων ἐκέδασσε γαφύρας·
τὸν δ' οὔτ' ἄρ τε γέφυραι ἐεργμέναι ἰσχανόωσιν,
20 οὔτ' ἄρα ἔρκα ἰσχει ἀλωάων ἐριθιλέων,
ἐλθόντ' ἐξαπλνῆς, ὅτ' ἐπιβρίσῃ Διὸς ὄμβρος·
πολλὰ δ' ὅπ' αὐτοῦ ἔργα κατήριπε ἀλλ' αἰζηῶν·
ὥς ὑπὸ Τυδαίδῃ πυκινὰ κλονέοντο πάλαγγες.

et duas parabolae temeravit ut unam faceret tra-
25 hens hinc ignem inde torrentem et dignitatem neu-
trius impleuit

8 Aen. III 119
II. E 87

9 ib. II 304

14 II. A 155

17

5 ΓΑΝΥΔΑΙΔΕ ΤΟΤΕΙCΕΝΟC|ΙΧΕΩΝ· P 12 ἰλναf
tunc inferus P 14 ὅτε| ΤΕ P ΑΖΥΛΩΙ P 15 ΠΑΝ-
ΤΕΙΖΕΙΑΥΦΟΩΝ P ΑΜΝΟΙ·| P 16 ΠΡΟΤΙΖΕΙΤΙΤΟΙ-
CΙΝΕΝΑΤΟΜΕΝΟΙ P 17 ΕΘΥΝΕ P ΑΜΝΕΔΙΟΝ P
ΠΑΗΘΟΝΤΙΕΟΚΩC·| P 18 ΩΚΕΡΑΩΝ P ΓΕΟΥΡΑC·|
P 19 ΕΕΡΕΜΕΝΑΙ P 20 ΟΥΓ P 21 ΕΞΑΤΙΝΕC P
22 ΚΑΤΕΡΙΒΕ P ΑΤΕCΙΖΕΩ·| P 23 ΤΙΚΙΝΑΤΙ P

ΤΡΩΩΝ·

ΦΑΛΛΑΓΕC ** (fuit in ras. ut uid. TP) P

- 19 Homerus magnitudinem corporum alto latoque dimensus est et uerborum ambitu membra depinxit, uester ait immania corpora nihilque ulterius adiecit mensurarum nomina non ausus attingere. ille de construendis montibus conatum insanæ motionis expressit, hic adgressos rescindere caelum dixisse contentus est. postremo locum loco si compares, pudendam inuenies differentiam.
- 20 fluctus uti primo coepit cum albescere ponto, paulatim sese tollit mare et altius undas erigit, inde imo consurgit ad aethera fundo. 10
 ὥς δ' ὅτ' ἐν αἰγιαλῷ πολυηγεί κῦμα θαλάσσης
 ὄρνυτ' ἑκασσύτερον Ζεφύρου ὑποκινήσαντος·
 πόντῳ μὲν τὰ πρῶτα κορύσσεται, αὐτὰρ ἔπειτα
 χέρσῳ ὀγγνύμενον μέγала βρέμει, ἀμφὶ δέ τ' 15
 ἄκρας
 κυρτόν ἐὼν κορυφούται, ἀποπτύει δ' ἄλῃς ἄχνην.
- 21 ille cum marino motu et littoreos fluctus ab initio describit, hoc iste praeteruolat. deinde quod ait ille πόντῳ μὲν τὰ πρῶτα κορύσσεται, Maro ad hoc uertit paulatim sese tollit mare. ille fluctus incremento suo ait in sublime curuatos littoribus indidi et asperginem collectae sordis expuere quod nulla expressius pictura signaret, uester mare a fundo ad aethera usque perducit. 25
- 22 dixerat, idque ratum Stygii per flumina fratris per pice torrentis atraque uoragine ripas adnuit et totum nutu tremefecit Olympum.
 ἧ καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὄρνύσι νεῦσε Κρονίων·

9 Aen. VII 528
29 Il. A 528

12 Il. Δ 422

26 Aen. VIII 104

6 adgressus | P 9 coepit P 12 ΩCΑΔΟΤΕΝΑΙΓΙΑΔΩ
 ΠΟΛΗΧΕΙ ΚΥΜΑΟΛΑΛΑ ** HC. | (in ras. fuit EE) P 13
 ΕΝΑCCTYΠΟΑΙ P 14 ΠΟΝΤΟ P ΚΑΟΥCΤΕΤΑΙ P
 22 littoribus P 24 expellunt P 26 fugi P 27 tor-
 rentes ni fallor P 28 totam P olipū | P 29 ΚΡΟ-
 ΝΙΩΝ | P

ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαίται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
καρτὸς ἀπ' ἀθανάτοιο, μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὀλυμ-
πον. —

καὶ τὸ κατειβόμενον Στυγὸς ὕδωρ ὅστε μέγιστος
5 ὄρκος δεινότητος τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσιν.

Phidias cum Iouem Olympium fingeret, interroga- 23
tus de quo exemplo diuinam mutaretur effigiem,
respondit archetypum Iouis in his se tribus Homeri
uersibus inuenisse

10 ἧ καὶ κυανέησιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων·
ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαίται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
καρτὸς ἀπ' ἀθανάτοιο, μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὀλυμπον,

nam de superciliis et crinibus totum se Iouis uul-
tum collegisse. quod utrumque uidetis a Vergilio

15 praetermissum. sane concussum Olympum nutus
maiestate non tacuit, ius iurandum uero ex alio
Homeri loco sumpsit ut translationis sterilitas hac
adiectione compensaretur.

ora puer prima signans intonsa iuuenta.

24

20 πρῶτον ὑπηγήτη, τοῦπερ χαριεστάτη ἦβη,
praetermissa gratia ineipientis pubertatis — τοῦπερ
χαριεστάτη ἦβη — minus gratam fecit Latinam de-
scriptionem.

ut fera, quae densa uenantum saepta corona

25

25 contra tela furit seseque haud nescia morti
inicit et saltu supra uenabula fertur.

Πηλείδης δ' ἐτέρωθεν ἐναντὶος ἄρτο λείων ὧς
σίντης ὅν τε καὶ ἄνδρες ἀποκτάμεναι μεμάασιν

4 Il. O 37
Aen. VIII 551

19 Aen. VIII 181
27 Il. Y 164

20 Od. κ 279

24

2 ΕΛΕΛΙΖΕΝ P 4 CITYΓOC (Γ corr. ex T) P ΜΕ-
ΤICTOC P 6 fidias P olympium P 8 archetippum
P tubus P 9 uenibus P 10 ΚΡΟΗΗ(Ω)Ν· P 12
ΑΤΑΝΑΤΟΙΟ P 15 olympum P 19 ora — iuuenta in

ras. in P
haud om. P

20 ΥΠΗΓΗΗ P
27 ΕΝΑΝΤΙΟ + C (in ras. fuit Υ) P

NBH P

22 ΝΒΞ P 26

ἀγρόμενοι, πᾶς δῆμος· ὁ δὲ πρῶτον μὲν ἀτίξων
ἐρχεται ἀλλ' ὅτε κεν τις ἀρηιθόων αἰξήσῃν

* * * * *
γίνεται, ἐν δὲ τέ οἱ κραδίη στένει ἄλκιμον ἦτορ,
οὐρῇ δὲ πλευνῶς τε καὶ ἰσχία ἀμφοτέρωθεν 5
μαστιέται, ἐξ δ' αὐτὸν ἐποτρύνει μαχέσθαι·
γλανκιδῶν δ' ἰδυς φέρεται μένει ἦν τινα πέφνη
ἀνδρῶν ἢ αὐτὸς φθίεται πρῶτῳ ἐν ὁμίλῳ·
ὥς Ἀχιλῆ' ὥτρυνε μένος καὶ θυμὸς ἀγῆνωρ
αὐτὸν ἐλθέμεναι μεγάλῃτορος Αἰνείαο. 10

26 uidetis in angustum Latinam parabolam sic esse
contractam ut nihil possit esse ieiunius, Graecam e-
contra et uerborum et rerum copia pompam uerae
uenationis implesse. in tanta ergo differentia paene
erubescendum est comparare. 15

27 haud aliter Troianae acies aciesque Latinae
concurrunt: haeret pede pes densusque uiro uir.
ὥς ἄραρον κόρυθές τε καὶ ἀσπίδες ὁμφαλόεσσαι,
ἀσπίς ἄρ' ἀσπίδ' ἐρεϊδε κόρυς κόρυν ἀνέρα δ'
ἀνήρ. 20
quanta sit differentia utriusque loci lectori aestiman-
dum relinquo.

28 utque uolans alte raptum cum fulua draconem
fert aquila implicuitque pedes atque unguibus
haesit: 25
saucius at serpens sinuosa uolumina uersat,
arrectisque horret squamis et sibilat ore
arduus insurgens: illa haud minus urgnet obunco
luctantem rostro, simul aethera uerberat alis.

16 Aen. X 360 18 Il. Π 214 23 Aen. XI 751

H
2 APXATAI P 3 om. P 4 IINETAI P ΚΡΑΔΙΞ
P ἦτορ] TOP· P 6 δ] Λ P ΜΑΧΕΕΣΤΑΙ P 7
ΓΛΑΥΚΙΩ] ON P ΠΕΦΝΕΙ· ΑΝΑΡΩ] N P 8 ΦΘΕΙΕΤΑΙ P
ὁμίλῳ] ΕΜΙΑΩ· P 9 ΟΥΜΟC P 18 ΚΟΡΥΘΟC P
καί] ΚΑ P ΟΜΦΑΛΟΕCCAΡ P 19 ἐρεϊδε] Ε P 28
ab unco P

ὄρνις γάρ σφιν ἐπῆλθε περησέμεναι μεμαῶσιν, 29
 αἰετός ὑψιπέτης ἐπ' ἀριστερὰ λαὸν ἔεργων
 φωνήεντα δράκοντα φέρων ὀνύχεσσι πέλωρον
 ζῶν ἔτ' ἀσπαίροντα· καὶ οὐπω λήθετο χάρμης.
 5 κόψε γὰρ αὐτὸν ἔχοντα κατὰ στῆθος παρὰ δεξιῇν
 ἰδνωθεὶς ὀπίσω· ὃ δ' ἀπὸ ἔθεν ἤκε χαμᾶζε
 ἀλγῆσας ὀδύνησι, μέσῳ δ' ἐνὶ κάββαλ' ὀμίλῳ·
 αὐτός δὲ κλάγξας πέτετο πνοιῆς ἀνέμοιο.

Vergilius solam aquilae praedam refert, nec Home- 30
 10 ricae aquilae omen aduertit, quae et sinistra ueniens
 uincientium prohibebat accessum et accepto a cap-
 tuiuo serpente morsu praedam dolore deiecit, facto-
 que tripudio solistimo cum clamore dolorem testante
 praeteruolat: quibus omnibus uictoriae praeuaticatio
 15 significabatur. his praetermissis, quae animam pa-
 rabolae dabant, uelut exanimum in Latinis uersibus
 corpus remansit.

parua metu primo, mox sese adtollit in auras, 31
 ingrediturque solo et caput inter nubila condit.
 20 ἦτ' ὀλίγη μὲν πρῶτα κορύσσεται αὐτὰρ ἔπειτα
 οὐρανῷ ἐστήριξε κάρη καὶ ἐπὶ χθονὶ βαίνει.

Homerus Ἔριν id est contentionem a paruo dixit
 incipere et postea in incrementum ad caelum us-
 que succrescere. hoc idem Maro de Fama dixit sed
 25 incongrue. neque enim aequa sunt augmenta con- 32
 tentionis et famae quia contentio etsi usque ad
 mutuas uastationes ac bella processerit, adhuc con-
 tentio est et manet ipsa quae creuit, fama uero
 cum in immensum prodit, fama esse iam desinit et

1 Il. M 200

18 Aen. III 176

20 Il. Δ 442

1 ΤΑΡ Ρ ΕΠΕΛΘΕ Ρ ΜΕΜΑΟCΙ· | Ρ 2 ΥΨΙ-
 ΠΕΤΕC Ρ ΕΕΡΓΟΝ Ρ 3 ΦΕΡΟΝ Ρ ΠΕΛΩΡΩ· | Ρ
 5 ΕΧΟΝΤΑ Ρ 6 ἔθεν ἤκε] ΕCΕΗΝ ΚΕ Ρ 7 ΕΝΚΑΒΒΑΧ
 Ρ 8 ΚΛΑΤΞΑC Ρ ΑΝΟΜΟΙΟ Ρ 12 fepente Ρ 20
 ΟΔΙΓΟΝ | Ρ ΠΡΙΡΩΤΑ ΚΟΡΙCΕΓΑΙ Ρ ΕΠΕΤΑ Ρ 21
 Θ add. ante ἐCτήριξε Ρ ΚΑΤΗΤΙΧΘΟΝΙΑ Ρ 22 ΕΤΤΙΝ
 Ρ 24 succescere Ρ

- fit notio rei iam cognitae. quis enim iam famam
uocet cum res aliqua a terra in caelum nota sit?
deinde nec ipsam hyperbolen potuit aequare. ille
33 caelum dixit, hic auras et nubila. haec autem ra-
tio fuit non aequandi omnia quae ab auctore tran- 5
scripsit, quod in omni operis sui parte alicuius
Homericici loci imitationem uolebat inserere nec tamen
humanis uiribus illam diuinitatem ubique poterat
aequare, ut in illo loco quem uolo omnium nostrum
34 iudicio in commune pensari. Minerua Diomedi suo 10
pugnanti dumtaxat flammaram addit ardorem et
inter hostium caedes fulgor capitis uel armorum pro
milite minatur

δατέ οἱ ἐκ κόρυθός τε καὶ ἀσπίδος ἀνδρατον πῦρ.

- 35 hoc miratus supra modum Vergilius inmodice est 15
usus. modo enim ita de Turno dicit

tremunt sub uertice cristae

sanguineae clipeoque micantia fulmina mittunt:

modo idem ponit de Aenea

ardet apex capiti cristisque ac uertice flamma 20
funditur, et uastos umbo uomit aereus ignis.

quod quam importune sit positum hinc apparet quod
needum pugnabat Aeneas sed tantum in nauī ue-

- 36 niens apparebat. alio loco

cui triplici crinita iuba galea alta Chimaeram 25
sustinet Aetnaeos efflantem faucibus ignis.

quid quod Aeneas recens allatis armis a Vulcano et
in terra positis miratur

terribilem cristis galeam flammisque uomentem?

- 37 uultis aliam fruendi auditatem uidere? loci huius 30
supra meminimus: fulgore correptus.

14 Π. Ε 4   17 Aen. VIII 732   20 ib. X 270   25
ib. VII 785   29 ib. VIII 620

12 in cedet posterior e in ras. in P   14 ΑCΤΙΔΟΑ P
ΠΙP. P   18 clipeoq. P'   25 triplicē P'   chimera P
26 es & hne|of P   29 uocantem P

ἡ καὶ κυανέησιν ἐπ' ὀφρύσιν νεῦσε Κρονίων·
 ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
 κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο, μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὀλύμπου.

sero uoluit loquenti Ioui adsignare parem reueren- 38
 tiam. nam cum et in primo uolumine et in quarto
 et in nono loquatur quaedam Iuppiter sine tumultu,
 denique post Iunonis et Veneris iurgium
 infit. eo dicente deum domus alta silescit
 et tremefacta solo tellus, silet arduus aether,
 10 tum Zephyri posuere, premit placida aequora pontus
 tamquam non idem sit qui locutus sit paulo ante
 sine ullo mundi totius obsequio. similis inportuni- 39
 tas est in eiusdem Iouis lance quam ex illo loco
 sumpsit

15 καὶ τότε δὴ χούρσεια πατήρ ἐτίθηγε τάλαντα.
 nam cum iam de Turno praedixisset Iuno
 nunc iuuenem imparibus uideo concurrere fatis
 Parcarumque dies et lux inimica propinquat
 manifestumque esset Turnum utique periturum, sero
 20 tamen

Iuppiter ipse duas aequato examine lances
 sustinet et fata imponit diuersa duorum.
 sed haec et talia ignoscenda Vergilio, qui studii 40
 circa Homerum nimietate excedit modum. et re
 25 uera non poterat non in aliquibus minor uideri, qui
 per omnem poesin suam hoc uno est praecipue usus
 archetypo. acriter enim in Homerum oculos inten-
 dit ut aemularetur eius non modo magnitudinem
 sed et simplicitatem et praesentiam orationis et ta-

8 Aen. X 101   15 Il. X 209   17 Aen. XII 149   21
 ib. XII 725

1 KYANENEHC IN P   3 KPIOC P   ΕΛΕΛΙΤΤΕΝ P
 4 seruo P   7 ueneris] ueneris P   8 dicente dicente do-
 mus P   15 in ETITHNE post H deletum & (ut uid.) in P
 ΤΑΛΑΗΤΑ P   21 post examine deletum dual, omisso uoc.
 lances in P   27 archetypo P   28 eius add. Cantabr. om.
 P   29 orationis in ras. in P

- 41 citam maiestatem. hinc diuersarum inter heroas suos personarum uaria magnificatio, hinc deorum interpositio, hinc auctoritas fabulosorum, hinc adfectum naturalis expressio, hinc monumentorum persecutio, hinc parabolarum exaggeratio, hinc tor-⁵ rentis orationis sonitus, hinc rerum singularum cum splendore fastigium.

XIII Adeo autem Vergilio Homeri dulcis imitatio est ut et in uersibus uitia quae a non nullis imperite reprehenduntur imitatus sit, eos dico quos Graeci¹⁰ uocant ἀκεφάλους, λαγαρούς, ὑπερκαταληκτικούς, quos hic quoque Homericum stilum approbans non

2 refugit ut sunt apud ipsum ἀκέφαλοι

arietat in portas,

parietibus textum caecis iter¹⁵

3 et similia, λαγαροὶ autem, qui in medio uersu breues syllabas pro longis habent

et duros obice postes.

concilium ipse pater et magna incepta Latinus.

4 ὑπερκαταληκτικοὶ syllaba longiores sunt²⁰

quin protinus omnia

et

Vulcano decoquit humorem

et

spumas miscent argenti uiuaque sulphura²⁵

et

arbutus horrida.

5 sunt apud Homerum uersus uulsis ac rasis similes et nihil differentes ab usu loquendi. hos quoque tamquam heroice incompertos adamauit³⁰

14 Aen. XI 890   15 ib. V 589   18 ib. XI 890   19
ib. XI 469   21 ib. VI 33   23 Georg. I 295   25 ib. III
449   27 ib. II 69

5 persequutio P   7 fastigium P   11 ΑΑΓΑΡΟΥC P
12 heroicum stilum P   13 acephali P   14 por'tis P   15
abietibus textum P   16 beuef P   fillabaf P   20 fillaba
P   22 et om. P   25 argenti miscent P

- ἵππους δὲ ξανθὰς ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα
 πᾶσας θηλείας.
 omnia vincit Amor et nos cedamus Amori —
 nudus in ignota Palinure iacebis harena.
 5 sunt amoenae repetitiones quas non fugit 6
 ἄτε παρθένος ἡιδεός τε
 παρθένος ἡιδεός τ' ὀαρίζετον ἀλλήλουν.
 Pan etiam Arcadia mecum si iudice certet
 Pan etiam Arcadia dicet se iudice uictum.
 10 Homericæ quoque epitheta quantum sit admiratus 7
 imitando confessus est
 μοιρηγενὲς ὀλβιόδαιμον,
 χαλκεοθωρήκων ἀτὰρ ἀσπίδες ὀμφαλόεσσαι,
 θωρήκων τε νεοσμήκτων,
 15 κυανοχαῖτα Ποσειδάων,
 Διὸς νεφεληγερέταο,
 οὐρεὰ τε σκιδέοντα θάλασσά τε ἡγήεσσα,
 κύαμοι κυανόχροες,
 et mille talium uocabulorum, quibus uelut sideribus
 20 micat diuini carminis uariata maiestas. ad hæc a 8
 uestro respondetur
 malesuada fames
 auricomi rami
 centumgeminus Briareus.
 25 adde et fumiferam noctem et quicquid in sin-
 gulis pæne uersibus diligens lector agnoscit. saepe 9

1 Il. A 680   3 eclog. X 69   4 Aen. V 871   6 Il.
 X 127   8 eclog. IIII 58   12 Il. Γ 182   13 Il. Δ 448
 14 Il. N 342   15 Il. N 563 et Ξ 390   16 Il. Ε 631   17
 Il. A 157   18 Il. N 589   22 Aen. VI 276   23 ib. VI
 141   24 ib. VI 287   26 ib. VIII 255

H

1 καὶ] K P, deinde ΠΕΝΤΕΙΚΟΝΤΑ P ΤΕΛΕΙΑC P 5
 ἀμην P 6 ΠΑΡ|ΦΕΝΟC ΗΙΟΕΟC P 7 ΠΑΡΟΕΝΕC·
 ΗΟΕΟC P ΤΕ] Π P 8 et 9 archadia P 12 ΜΟΙΡΗ-
 ΤΗΝΕ CΟΛΟΒΙΟΛΙΜΟΝ P 13 ΑCΤΑΕC P 14 ΘΟΡΗΚ·
 ΩΝΕΟCΜΗΚ|ΤΩΝ ΚΟΑΝΟΧΑΙΤΑΠ·ΟCΙΔΩΝ P 16 ΝΕ-
 ΦΕ·ΛΗΤΕΡΕ|ΤΑΟΟΥΡΠΕΑ P 17 ΟΑΛΛΑΑΤΗ·ΧΝΕΑ P

Homerus inter narrandum uelut ad aliquem dirigit orationem

ἐνθ' οὐκ ἂν βρῆχοντα ἰδοῖς Ἀγαμέμνονα δῖον,
et

φαίης κεν ξάκοτόν τινα ἔμμεναι ἄφρονά θ' αὐτως. 5
10 nec hoc Vergilius praetermisit

migrantes cernas totaque ex urbe ruentes
et

totumque instructo Marte uideres
feruere Leucaten 10

et
Pelago credas innare reuulsas
Cycladas

et
studio incassum uideas gestire lauandi. 15

11 item diuinus ille uates res uel paulo uel multo ante
transactas oportune ad narrationis suae seriem re-
uocat ut et historicum stilum uitet non per ordinem
digerendo quae gesta sunt nec tamen praeteritorum
12 nobis notitiam subtrahat. Theben Asiae ciuitatem 20
aliasque plurimas Achilles antequam irasceret euer-
terat, sed Homeri opus ab Achillis ira sumpsit ex-
ordium. ne igitur ignoraremus quae prius gesta
sunt, fit eorum tempestiua narratio

φύγομεθ' ἐς Θήβην λεγὴν πόλιν Ἡετίωνος, 25
τὴν δὲ διεπράδομέν τε καὶ ἤγομεν ἐνθάδε πάντα,
et alibi

3 Il. Δ 223 5 Il. Γ 220 7 Aen. IIII 401 9 ib.
VIII 676 12 ib. VIII 691 15 Georg. I 387 25 Il.
A 366

3 ENE P BPIZONA P ATAMEMNONA P 5 ΦΑΙΝC |
PENTAKOTON P ΑΛΦΡΟΝΑΤΑΥ^{TAC}·|P 10 leuchaten
P 13 cicladaf P 20 teben P 24 tempofstua P' 25
ΩΧΟΜΕΘ P ΘΕΒΗΝ ΙΕΡΗ P ^HΕΤΙΜΝΟC P 26 ΔΙΕ |
ΠΡΑΘΕΜΕΝ P

δωδεκα δὴ σὺν νηυσὶ πόλεις ἀλάπαξ' ἀνδράων,
πεξὸς δ' ἑνδεκά φημι κατὰ Τροίην ἐρίβωλον.

item ne ignoraremus quò duce classis Graecorum 13
ignotum sibi Troiae litus inuenerit, cum de Cal-
5 chante quereretur, ait

καὶ νῆεσσ' ἡγήσας Ἀχαιῶν Ἴλιον εἴσω
ἦν διὰ μαντοσύνην, τὴν οἱ πόρε Φοῖβος Ἀπόλλων.

et ipse Calchas narrat omen quod Graecis nauigan-
tibus de serpente passerum populatore contigerit,
10 ex quo denuntiaturum est exercitum annos decem in
hostico futurum. alio loco senex id est referendis 14
fabulis amica et loquax aetas res refert netustas

ἤδη γάρ ποτ' ἐγὼ καὶ ἀρείοσιν ἠέπερ ὑμῖν
ἀνδράσιν ἀμίλησα et reliqua

15 et alibi

αἶθ' ὧς ἡβώοιμι, βίη δέ μοι ἔμπεδος εἴη

et sequentia. Vergilius omne hoc genus pulcherrime 15
aemulatus est

nam memini Hesionae uisentem regna sororis

20 Laomedontiaden Priamum

et

atque equidem memini Teucrum Sidona uenire

et

qualis eram cum primam aciem Praeneste sub ipsa
25 strauī

et de furto uel poena Caci tota narratio. nec ue- 16

1 Il. I 328   6 Il. A 71   13 Il. A 260   16 Il. H 157
19 Aen. VIII 157   22 ib. I 619   24 ib. VIII 561   26
ib. VIII 193

1 ΩΔΕΚΑΜΕΝCYN P   ΤΡΟΙCΙΑ ΛΑΤΤΑΑΝΟΡΗΤΩ · |
Ε
ΠΡΟZOC P   3 γεκοφ P   4 calcante P   6 νῆεσσ'] NHCC
P   ΙΑΙΟΝ P   7 * ΑΠΟΛΛΩΝ P   8 calca P   9 γεγ P
P   13 ΗΔΗΓΑΡΤΕΓΩΚΙ ΑΡΕΤΟCΙΝ ΗΡΕ | ΤΤΥΜΙΝ P   14
Θ
ΩΜΙΑΝCΑ P   16 ΑΙΤΟCΝΗΒΩ | ΟΙΜΙ P   ΜΠΕΔΟC P
24 prenefte P   25 stra * u (uīz, fuisse t) P   26 pena P
MACROBIUS I   20

deinde Homerus omnes quos in catalogo enumerat 6
etiam pugnantes uel prospera uel sinistra sorte com-
memorat et, cum uult dicere occisos quos catalogo
non inseruit, non hominis sed multitudinis nomen
5 inducit et quotiens multam necem significare uult,
messem hominum factam esse dicit, nulli certum
nomen facile extra catalogum uel addens in acie
uel detrahens. sed Maro uester anxietatem huius 7
observationis omisit. nam et in catalogo nominatos
10 praeterit in bello et alios nominat ante non dictos.
sub Massico duce mille manus iuuenum uenisse
dixit

qui moenia Clusi
quique Cosas liquere,
15 deinde Turnus naui fugit
qua rex Clusinis aduectus Osinius oris,
quem Osinium numquam antea nominauit et nunc
ineptum est regem sub Massico militare. praeterea 8
nec Massicus nec Osinius in bello penitus apparent
20 sed et illi quos dicit fortemque Gyam fortem-
que Serestum, pulcher quoque Aquiculus et
Mauortius Haemon et fortissimus Vmbro et
Virbius Hippolyti proles pulcherrima bello,
nullum locum inter pugnantium agmina uel gloriosa
25 uel turpi commemoratione meruerunt. † Antio item- 9
que Cupauo et Cinirus, insignes Cygni Phaethontisque
fabulis, nullam pugnae operam praestant cum Ale-
sus et Sacratore ignotissimi pugnent et Atinas ante

11 Aen. X 167   16 ib. X 656   20 ib. I 612   21
ib. VIII 684   22 ib. VIII 685   23 ib. VII 752   24
ib. VII 761   26 (Cupauo) ib. X 187   27 ib. X 352 et 411
28 ib. X 747

1 numerat P   13 menia cluf (corr. ex clufa) | P   14
choras P   16 ad uectuf ofiniuf.orisq. mofoniū P   18 rege
P   19 maffi * cuf (uid. fuisse maffecuf) P   19 penitus P
20 qd P   21 grā P   22 hemon P   23 yppolitu P   25 Antio
P   26 pauo P   ciner' P   insignes ** cigni ph&ontisq. (altera
ge&ne corr.) P   27 prestant P   28 Sacratore Meursius: sacrato P

- 10 non dictus. deinde in his quos nominat fit saepe
 apud ipsum incauta confusio. in nono
     Corinaeum sternit Asilas,
 deinde in duodecimo Ebusum Corinaeus interficit
     obuius ambustum torrem Corinaeus ab ara   5
     corripit et uenienti Ebuso plagamque ferenti
     occupat os.
- 11 sic et Numam quem Nisus occidit postea Aeneas
 persequitur fortemque Numam.
 Camertem in decimo Aeneas sternit, at in duo- 10
 decimo
     Iuturna formam adsimulata Camertae.
- 12 Chlorea in undecimo occidit Camilla, in duodecimo
 Turnus. Palinurus Iasides et Iapix Iasides quaero
 an fratres sint. Hyrtacides est Hippocoon, et rur- 15
 sus Hyrtacides
     Corynaeum sternit Asilas.
- 13 sed potuerunt duo unum nomen habuisse. ubi est
 illa in his casibus Homeri cantio? apud quem cum
 duo Aiaces sint, modo dicit *Τελαμώνιος Αίας*, modo 20
Ὀϊλῆος ταχὺς Αίας, item alibi *Ἰσὼν θυμὸν ἔχοντες*
δωάννυμοι, nec desinit quos iungit nomine insigni-
 bus separare ne cogatur lector suspiciones de uarie-
- 14 tate appellationis agitare. deinde in catalogo suo
 curauit Vergilius uitare fastidium, quod Homerus 25
 alia ratione non cauit eadem figura saepe repetita

1 Vergil. Aen. XI 869   2 ib. VIII 571   4 ib. XII 298
 8 ib. VIII 454   9 ib. X 562   10 ib. X 562. XII 224   13
 ib. XI 268. XII 363. V 843   14 ib. V 492   17 ib. VIII
 57   21 Il. P 720

1 dictus|| p, dictum P   sepe P   3 corineū P   4
 corineuf P   5 corineuf P   10 undecimo P   12 forma
 P   adsimulata P   13 Heclorea P   14 Iapix P   15 hirta-
 cides P   16 et rursum hirtacides P   17 corineū P   et Nisus
 Hyrtacides comitem Aeneae quem miserat Ida' Ianus   20
 ΤΑΛΑΜΩΝΙΟC P ||modo| (1 littera eras.) P   21 IAO C
 22 ΩΜΩΝΙΜΟΥ P   25 uirgilivf (v ex corr. sed a 1. m. fort.
 u, quia propter maculam male natum erat, iteratum (cf. p. 311, 7) P

οἱ δ' Ἀσπληδόν' ἔναιον,
οἱ δ' Εὐβοίαν ἔχον,
οἱ τ' Ἄργος τ' εἶχον Τίρυνθά τε,
οἱ τ' εἶχον κοιλὴν Λακεδαιμόνα κητώεσσαν.

5 hic autem uariat uelut dedecus aut crimen uitans 15
repetitionem

primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris,
filius huic iuxta Lausus,
post hos insignem fama per gramina curram
10 tum gemini fratres,
nec Praenestinae fundator,
at Messapus equum domitor,
ecce Sabinorum prisco de sanguine
hic Agamemnonius,
15 et te montosae,
quin et Marrubia uenit de gente sacerdos,
ibat et Hippolyti proles.

has copias fortasse putat aliquis diuinae illi simpli- 16
citati praeferendas sed nescio quo modo Homerum
20 repetitio illa unice decet: est ingenio antiqui poetae
digna enumerationique conueniens quod in loco, mera
nomina relaturus, non incurauit se neque minute
torsit deducendo stilum per singulorum uarietates
sed stat in consuetudine percensentium tamquam per
25 aciem dispositos enumerans, quod non aliis quam
numerosum fit uocabulis. et tamen egregie, ubi 17
oportet, de nominibus ducum uariat

αὐτὰρ Φωκίων Σχιδίος καὶ Ἐπίστροφος ἦρχον,

1—4 Il. B 511. 536. 559. 581 7—17 Verg. Aen. VII
647. 649. 655. 670. 678. 691. 706. 723. 744. 750. 761 28
Il. B 517

1 ACTANDON P 3 IPYNO ATE P 4 ΛΑΚΕ ΔΑΙ-
ΜΟΑ P ΚΕΤΑΕCCAN P 7 in id P turrenif P 18
sanguino P 17 ippohti P 18 puta+t (n eras.) P di-
uine P 20 repetitio P ⁱⁿ genio P antiqui P¹ 22
neq. supra scr. P 28 ΦΩΚΕΥΕΙΩΝ P ΚΙ P ΕΠΙ-
CΤΡΦΟ|||||CHXΘ P (CP uel EP eras.) P

- Δοκρῶν δ' ἡγεμόνευεν Ὀϊλῆος ταχὺς Αἴας,
Νηφύς δ' αὖ Σύμηθεν ἄγρεν τρεῖς νῆας ἑσας.*
- 18 illam uero enumerationis congestionem apud Homerum Maro admiratus ita expressit ut paene eum dixerim elegantius transtulisse 5
*οἱ Κνωσσὸν τ' εἶχον Γόρτυν τε τειχιόεσσαν
 Λύκτον Μίλητόν τε καὶ ἀργινόεντα Λύκαστον
 Φαιστόν τε, et similia.*
- 19 ad quod exemplum illa Vergiliana sunt 10
*agmina densentur campis Argiuaque pubes
 Auruncaequae manus Rutuli ueteresque Sicani
 stant Gauranae acies et picti scuta Labici,
 qui saltus, Tiberine, tuos sacrumque Numici
 litus arant Rutulosque exercent uomere colles
 Circaeumque iugum, quis Iuppiter Anxuris aruis 15
 praesidet — et cetera.*
- XVI Vterque in catalogo suo post difficilium rerum uel nominum narrationem infert fabulam cum uersibus amoenioribus, ut lectoris animus recreetur.
- 2 Homerus inter enumeranda regionum et urbium nomina facit locum fabulis quae horrorem satietatis excludant
*καὶ Πτελεὼν καὶ Ἔλος καὶ Δάφριον· ἐνθά τε
 Μοῦσαι
 ἀντόμεναι, Θάμνριν τὸν Θρήϊκα παῦσαν ἀοιδῆς, 25
 Οἰχαλίηθεν ἰόντα παρ' Εὐρύτου Οἰχαλιῆος·
 στεῦτο γὰρ εὐχόμενος νικησέμεν, εἰπερ ἂν ἀντα*

1 Il. B 527   2 Il. B 671   6 Il. B 646   9 Verg.
 Aen. VII 794   23 Il. B 594

H
 1 ΟΙΑΞΟC (sic, non Λ) P   2 ΝΕΙΡΕΥC P   ΔΙΑ ΥCΥΩ-
 ΧΗ|ΘΕΝ P   4 exp̃ffit P   pene P   6 ΕΧΟΝ ΡΥΠΤΑ ΤΕ
 H
 P   7 ΑΥ· ΤΟΝΜΙΑΞΤΟΝ P   8 ΦΕΛΥ ΚΙΟΝΤΕ P   11
 putuli P¹   12 γαυρινε P   15 circēuq. P   auxirif P
 21 facietatif P   23 ΔΕ P   25 ΑΟΔΗC P   28 ΟΙΧΑΛΙ-
 K
 ΟΙΟC P   27 ΝΙΧΗCΕΜΕΝ P   ΠΕΡΑΝΑ|ΜΟΥCΑΙ P

Μοῦσαι αἰδοῖεν, κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο·
αἱ δὲ χολωσάμεναι πηρόν θέσαν αὐτὰρ αἰοιδὴν
θεσπεσίην ἀφέλοντο καὶ ἐκλέλαθον κιθαριστύν,
et alibi 3

5 τῶν μὲν Τληπόλεμος δουρικλυτὸς ἡγεμόνευεν,
ὃν τέκεν Ἀστυόχεια βίη Ἡρακλεΐη,
τὴν ἄγρε' ἐξ Ἐφύρης ποταμοῦ ἄπο Σελλήεντος,
πέφσας ἄστεα πολλὰ Διοτρεφέων αἰζηῶν.

10 Τληπόλεμος δ', ἐπεὶ οὖν τράφ' ἐνὶ μεγάρῳ εὖ-
πήκτω,

αὐτίκα πατρὸς ἑοῖο φίλον μήτρωα κατέκτα

et reliqua quibus protraxit incunditatem. Vergilius 4
in hoc secutus auctorem in priore catalogo modo de
Auentino modo de Hippolyto fabulatur, in secundo

15 Cygnus ei fabula est. et sic amoenitas intertexta
fastidio narrationum medetur. in omnibus uero 5

Georgicorum libris hoc idem summa cum elegantia
fecit. nam post praecepta, quae natura res dura

20 gulos libros acciti extrinsecus argumenti interposi-
tione conclusit, primum de signis tempestatum, de
laudatione rusticae uitae secundum, et tertius desi-
nit in pestilentiam pecorum, quarti finis est de
Orpheo et Aristaeo non otiosa narratio. ita in omni

5 II. B 657 14 Verg. Aen. VII 655. ib. 765 15 ib.
X 189 21 Georg. I 351 22 ib. II 458. III 478 23 ib.
III 454

2 ΑΙΑC (pro αἱ δὲ) P ΑΜΔΗΥΤΑΙ P 3 ΚΑΙΕ ΚΛΕ-
ΛΟΘΟΝ P ΚΙΘΑΡΙC^{sic} P 5 ΤΛΗΠΤΟΛΕΜΟC P 6

ΩΝ P ΗΡΥCΑΛΗΕΙΗ P 7 ΑΦΥΡΗC P CΕΛΛΗΟΝΤ^o C
(O supra repetitum a 1. M. propter maculam. u. p. 308, 25) P

8 ΔΙΟΤΡΕΦΕΟΝΑΙΖΗΜΗ· P 9 ΤΛΕΡΤΟΛΕΜΟC P ΤΦ
P (pro τράφ') ΘΝΙΜΜ (1 littera euanaic) ΓΑΡΜΕΥΤΗΚ· |
ΑΥΤΙ ΚΑ P 12 iocunditatem P 13 sequuntur P 14
aduentino P ippolito P 15 eign' P 16 fastidia p
narrationē P 17 summa om. P, add. Cantabr. 22 cuius
P 24 aristaeo P ociosa P

- 6 opere Maronis Homerica lucet imitatio. Homerus omnem poesin suam ita sententiis farsit ut singula eius ἀποφθέγματα uice prouerbiorum in omnium ore fungantur:

ἀλλ' οὐπὼς ἅμα πάντα θεοὶ δόσαν ἀνθρώποισι, 5
 χρὴ ξείνονα παρέοντα φιλεῖν, ἐθέλοντα δὲ πέμπειν,
 μέτρον δ' ἐπὶ πᾶσιν ἄριστον,
 οἱ πλέονες κακίους,
 δειλαί τοι δειλῶν γε καὶ ἐγγύαι ἐγγυάσθαι,
 ἀφρῶν δ' ὅς κ' ἐθέλοι πρὸς κρείσσονας ἀντιφε- 10
 ρῆναι

- 7 et alia plurima. nec haec apud Vergilium frustra desideraueris

non omnia possumus omnes,
 omnia uincit Amor, 15
 labor omnia uicit
 improbus,
 usque adeone mori miserum est?
 stat sua cuique dies,
 dolus an uirtus quis in hoste requirit? 20
 et quid quaeque ferat regio et quid quaeque re-
 cuset,
 auri sacra fames.

- 8 et, ne obtundam nota referendo, mille sententiarum talium aut in ore sunt singulorum aut obuiæ intentioni legentis occurrunt. in non nullis ab Homerica

5 Il. Δ 320   6 Od. ο 74   8 Od. β 277   9 Od.
 6 351   14 Verg. eclog. VIII 63   15 ib. X 69   16
 Georg. I 145   18 Aen. XII 646   19 ib. X 467   20 ib.
 II 390   21 Georg. I 53   22 Aen. III 57

2 poesin P   3 uicē P   5 ΟΥΤΩC P   ΑΝΕΡΩ-
 ΠΟΙCΙ P   6 ΧΡΕ P   ΞΕΝΟΝ P   ΦΙΛΕΙΝΕ ΕΘΕ-
 ΛΟΝΤΑ P   ΠΕΝ· P   ΠΕΙΝ P   7 ΕΠΙ P   ΑΡΙΝΤΟΝ P
 8 ΚΑΚΤΟΥ P   9 ΤΕ (pro γε) P   ΚΙ P   ΕΓΓΙΑΤ
 P   10 Α ΦΡΟΝ P   ΤΟC P   ΚΡΕΑCΟΝΑC· P   17
 impbf P   21 quidq. | ferat P   24 optundē P   nona P

secta haud scio casune an sponte desciscit. fortunam
Homerus nescire maluit et soli decreto, quam
μοῖραν uocat, omnia regenda committit adeo ut hoc
uocabulum *τύχη* in nulla parte Homericæ uoluminis
5 nominetur. contra Vergilius non solum nouit et
meminit sed omnipotentiam quoque eidem tribuit,
quam et philosophi qui eam nominant nihil sua ui
posse sed decreti siue providentiae ministram esse
uoluerunt. et in fabulis seu in historiis non num- 9
10 quam idem facit. Aegaeon apud Homerum auxilio
est Ioui, hunc contra Iouem armant uersus Maronis.
Eumedes Dolonis proles bello praeclara animo ma-
nibusque parentem refert cum apud Homerum Dolon
inbellis sit. nullam commemorationem de iudicio 10
15 Paridis Homerus admittit. idem uates Ganymedem
non ut Iunonis paelicem a Ioue raptum sed Iouia-
lium poculorum ministrum in caelum a dis ascitum
refert uelut *θεοπρεπῶς*. Vergilius tantam deam, 11
quod cuius de honestis feminae deforme est, uelut
20 specie uictam Paride iudicante doluisse et propter
Catamiti paelicatum totam gentem eius uexasse com-
memorat. interdum sic auctorem suum dissimulan- 12
ter imitatur ut loci inde descripti solam dispositio-
nem mutet et faciat uelut aliud uideri. Homerus 13
25 ingenti spiritu ex perturbatione terrae ipsum Ditem
patrem territum prosilire et exclamare quodam modo
facit

ἔδδειςεν δ' ὑπένεσθεν ἀναξ ἐνέφων Ἀιδωνεύς·

10 Il. A 403   11 Verg. Aen. X 565   12 ib. XII 346
13 Il. K 374   15 Il. Y 234   18 Verg. Aen. I 27   28
Il. Y 61

1 aut sicca f̄t eaan P   2 foli dō*** quē (nec ut uid.
eras., ā in ē corr.) P   10 aegeon P   14 imbellis P   15
ganimedē P   16 pellicē P   ioui aliū* (u in ras., uid. fuisse
aliud) P   17 dñf P   adscitū P   18 uelut P   tantū P
19 cuius *Cantabrig.*: cui' P   21 pelicatum P   23 loci P
28 ΑΙΔΩΝΕΥ P

δείσας δ' ἐκ θρόνου ἄλτο καὶ λαχε, μὴ οἱ ὑπερθε
γαίαν ἀναρρήξειε Ποσειδάων ἐνοσίχθων,
οἰκία δὲ θνητοῖσι καὶ ἀθανάτοισι φανεῖη
σμερδαλέ', εὐρώεντα, τάτε στυγέουσι θεοὶ περ.

14 hoc Maro non narrationis sed parabola loco posuit :
ut aliud esse uideretur

non secus ac si qua penitus ui terra dehiscens
infernās reseret sedes et regna recludat
pallida, dis inuisa, superque immane barathrum
cernatur, trepidant inmisso lumine Manes. 10

hoc quoque dissimulando subripuit. nam cum ille
dixisset deos sine labore uiuere θεοὶ δὲ ζῶντες,
hoc idem dixit occultissime

di Iouis in tectis casum miserantur inanem
amborum et tantos mortalibus esse labores, 15
quibus ipsi scilicet carent.

XVII Quid Vergilio contulerit Homerus hinc maxime
liquet quod, ubi rerum necessitas exegit a Marone
dispositionem inchoandi belli, quam non habuit
Homerus — quippe qui Achillis iram exordium sibi 20
fecerit, quae decimo demum belli anno contigit —
2 laborauit ad rei nouae partum. ceruum fortuito sau-
cium fecit causam tumultus. sed ubi uidit hoc leue
nimisque puerile, dolorem auxit agrestium, ut im-
petus eorum sufficeret ad bellum. sed nec seruos 25
Latini et maxime stabulo regio curantes atque ideo
quid foederis cum Troianis Latinus icerit ex mune-
ribus equorum et curus iugalis non ignorantes,
3 bellum generis domini oportebat inferre. quid igitur?
deorum maxima deducitur e caelo, et maxima 30

7 Verg. Aen. VIII 243 12 Il. Z 138 14 Aen. X 758
22 ib. VII 749 27 ib. VII 260 30 ib. VII 286. 620

Θ

1 δ' ἐκ θρόνου] ΔΕΡΘΡΟΝΟΥ P ΕΝΕΡΘΕΝ P 2
ΠΟΤΕΙΔΑΜΝΟΧΘΩΝ P 3 ΦΑΕΙΝΗ P 4 τάτε] ΤΕ P
θεοί] ΘΟΙ P 9 baratrū P 10 trepidant P inmisso P
12 ΠΕΙΑ P 27 federis P 18 cent P

Furiarum de Tartaris adsciscitur, sparguntur angues
 uelut in scaena parturientes furorem, regina non
 solum de penetralibus reuerentiae matronalis educi-
 tur sed et per urbem mediam cogitur facere discursus
 nec hoc contenta siluas petit accitis reliquis
 matribus in societatem furoris. bacchatur chorus
 quondam pudicus et orgia insana celebrantur. quid
 plura? maluissem Maronem et in hac parte apud
 auctorem suum uel apud quemlibet Graecorum alium
 quod sequeretur habuisse. alium non frustra dixi,
 quia non de unius racemis uindemiam sibi fecit sed
 bene in rem suam uertit quidquid ubicumque inuenit
 imitandum adeo ut de ARGONAUTICORVM QVARTO,
 quorum scriptor est APOLLONIVS, librum Aeneidos
 suae quantum totum paene formauerit ad Didonem
 uel Aenean amatoriam incontinentiam Medae circa
 Iasonem transferendo. quod ita elegantius auctore
 digessit ut fabula lasciuientis Didonis, quam falsam
 nouit uniuersitas, per tot tamen saecula speciem
 ueritatis obtineat et ita pro uero per ora omnium
 uolitet ut pictores fectoresque et qui figmentis licio-
 rum contextas imitantur effigies hac materia uel
 maxime in effigiandis simulacris tamquam unico
 argumento decoris utantur nec minus histrionum
 perpetuis et gestibus et cantibus celebretur. tantum
 ualuit pulchritudo narrandi ut omnes Phoenissae
 castitatis conscii, nec ignari manum sibi iniecisse
 reginam, ne pateretur damnum pudoris, conieuant
 tamen fabulae et intra conscientiam ueri fidem pre-
 mentes malint pro uero celebrari quod pectoribus

1 Verg. Aen. VII 322. 511   2 ib. VII 346. 376

1 adficerē P   2 scena P   4 mediā**** | P   coge-
 tur nisi fallor P   6 bachaī P   12 quicquid P   18 ar-
 golicor quarto P   16 continentia P   22 effigiandis Pon-
 tanus: effigiendis P   23 simulacris P   26 fenisse P   28
 dāpnū P   conieuant P   29 prementes Arnoldus Vesaliensis:
 frementes P

7 humanis dulcedo fingentis infudit. uideamus utrum
 attigerit et PINDARVM, quem Flaccus imitationi in-
 accessum fatetur. et minuta quidem atque rorantia
 quae inde subtraxit relinquo, unum uero locum quem
 temptauit ex integro paene transcribere, uolo com-
 municare uobiscum quia dignus est ut eum uelimus
 8 altius intueri. cum Pindari carmen quod de natura
 atque flagrantia montis Aetnae compositum est ae-
 mulari uellet, eius modi sententias et uerba molitus
 est ut Pindaro quoque ipso, qui nimis opima et
 pingui facundia existimatus est, insolentior hoc qui-
 dem in loco tumidiorque sit. atque uti uisum ipsos
 eius quod dico arbitros faciam, carmen Pindari quod
 est super monte Aetna, quantulum mihi est memo-
 riae, dicam

15

9 τὰς ἐρεύνονται μὲν ἀπλά-
 του πυρὸς ἀγνόταται
 ἐκ μυχῶν παραλ' ποταμοὶ
 δ' ἀμέραισι μὲν προχέοντι ῥόον καπνοῦ
 αἰθῶν'· ἀλλ' ἐν ὄρεσιν πέτρας
 φοίνισσα κυλινδομένα φλόξ ἐς βαθεῖ-
 αν φέρει πόντου πλάκα σὺν πατάγῳ.
 κελνο δ' Ἀφαίστοιο κροννοῦς ἐρπετὸν
 δεινοτάτους ἀναπέμ-
 πει, τέρας μὲν θαυμάσιον προσιδέ-
 σθαι, θαῦμα δὲ καὶ παρσόν-
 των ἀκούσαι.

20

25

10 audite nunc Vergilii uersus ut inchoasse eum uerius
 quam perfecisse dicatis
 portus ab accessu uentorum immotus et ingens

30

2 Hor. carm. III 2, 1
 Verg. Aen. III 570

16 Pind. Pyth. I 40

30

5 comunicare P 8 &hne P 14 montē ut uid. P'
 &hna P 18 MYXON P POTAMOI P 20 ΑΙΘΩΝΑ |
 ΛΕΝ P ΠΕΤΡΑC om. P 22 πλάκα] ΠΛΑΚ P 23
 ΚΠΟΥΝΟΥC P 24 ΑΝΤΙΕΜΠΕΙ P 27 ΑΚΟΙCΑΙ P 30
 pontus P immotus P

ipse: sed horrificis iuxta tonat Aetna ruinis,
 interdumque atram prorumpit ad aethera nubem,
 turbine fumantem piceo et candente fauilla,
 adtollitque globos flammaram et sidera lambit.
 5 interdum scopulos auulsaque viscera montis
 erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras
 cum gemitu glomerat, fundoque exaestuât imo.
 in principio Pindarus ueritati obsecutus dixit quod 11
 res erat quodque illic oculis deprehenditur interdiu
 10 fumare Aetnam, noctu flammigare. Vergilius autem
 dum in strepitu sonituque uerborum conquirendo
 laborauit, utrumque tempus nulla discretione facta
 confundit. atque ille Graecus quidem fontes imitus 12
 ignis eructare et fluere amnes fumi et flammaram
 15 fulua et tortuosa uolumina in plagas maris ferre,
 quasi quosdam igneos angues, luculente dixit. at
 hic uester atram nubem turbine piceo et fa-
 uilla fumante ῥόον καπνοῦ αἰθῶνα interpretari
 uolens crasse et inmodice congescit, globos atque
 20 flammaram, quod ille πορρυνός dixerat, duriter
 posuit et ἀνύρως. hoc uero uel inenarrabile est quod 13
 nubem atram fumare dixit turbine piceo et
 fauilla candente. non enim fumare solent ne-
 que atra esse quae sunt candentia nisi forte can-
 25 denti dixit peruulgate et inproprie pro feruenti, non
 pro relucenti, nam candens scilicet a candore dic-
 tum, non a calore. quod autem scopulos eruc- 14
 tari et erigi eisdemque ipsos statim liquefieri
 et gemere atque glomerari sub auras dixit,
 30 hoc nec a Pindaro scriptum nec umquam fando au-
 ditum et omnium quae monstra dicuntur monstruo-
 sissimum est.

1 &hna P   8 obsequutus P   10 &hnā P   13 qui-
 dem om. P   imitus Lipsius apud Gellium XVII, 10, 13:
 imitatus P   14 eructuare P   16 igneos anes P   18
 POYN P   19 inmodice P   globos | quoq. ferarū qd ille
 P   23 enī infu | mare P   25 dixit om. P, add. Cantabri-
 giensis

- 15 Postremo Graiae linguae quam se libenter ad-
dixerit de crebris quae usurpat uocabulis aestimate
dius Vlixes,
spelaea ferarum,
daedala tecta, 5
Rhodopeiae arces
atque Panchaea
atque Getae atque Hebrus et Actias Orithyia,
et
16 Thyas ubi audito stimulant trieterica Baccho 10
orgia nocturnusque uocat clamore Cithaeron,
et
non tibi Tyndaridis facies inuisa Lacaenae,
et
ferre simul Faunique pedem Dryadesque puellae, 15
et
hinc atque hinc glomerantur Oreades,
et
pars pedibus plaudunt choreas,
et 20
17 Milesia uellera nymphae
carpebant hyali saturo fucata colore
Drymoque Xanthoque Ligeaque Phyllodoceque
Nisaeae Spioque Thaliaque Cymodoceque
et 25
Alcandrumque Haliumque Noemonaque Prytanin-
et [que
Amphion Dircaeus in Actaeo Aracinto,

3 Verg. Aen. II 261. 762 4 eclog. X 52 5 Georg.
III 179 6 ib. III 461 10 Aen. III 302 13 ib. II 601
15 Georg. I 11 17 Aen. I 500 19 ib. VI 644 21 Georg.
III 334 26 Aen. VIII 767 28 eclog. II 24

1 se om. P' 3 diu ulixi P 4 spolea P 6 rodopie
P 7 pancea P 8 gethe P accia forithia P 10 thiaf
P aubi P stimulat P bacho P 11 cithaeron P 13
tyndaridis P 19 choreof P 21 niphē P 22 saturo P
23 & drymoq. P xantog. P phyllodocaq. P 24 niseq.
espioq. & thaliaq. P 28 amphidion dirceuf P arachintho P

et

senior Glauci chorus Inousque Palaemon.
uersus est Parthenii [quo grammatico in Graecis 18
Vergilius usus est]

5 *Γλαύκῳ καὶ Νηρῇ καὶ Ἰνώῳ Μελικέρτῃ,*
hic ait

Glaucō et Panopeae et Inoo Melicertae.

et

Tritonesque citi

10 et

inmania cete.

adeo autem et declinationibus Graecis delectatur ut 19
Mnesthea dixerit pro Mnestheum sicut ipse
alibi

15 nec fratre Mnestheo

et pro Orpheo dicere maluerit Orphi Graece de-
clinando ut

Orphi Calliopea, Lino formosus Apollo,

et

20 uidimus o ciues Diomedem

ut talium nominum accusatiue Graecus est in EN de-
sinens. nam si quis eum putat Latine dixisse Dio-
medem, sanitas metri in uersu desiderabitur. de- 20
nique omnia carmina sua Graece maluit inscribere
25 Bucolica Georgica Aeneis, cuius nominis figu-
ratio a regula Latinitatis aliena est.

Sed de his hactenus, quorum plura omnibus, XVIII
aliqua non nullis Romanorum nota sunt. ad illa

2 Aen. V 823   5 Meinekii Anal. Alexandr. p. 285   7
Georg. I 437   9 Aen. V 824   11 ib. 822   15 ib. X 129
18 eclog. IIII 57   20 Aen. XI 243

2 palemon P   3 post parthenū erasae litterae fere 36
in P: uerbis quo — est omissis, post rasuram enim secuntur
ΤΑΛΙΚΩ ΚΑΙ ΝΗΡΕΙ, quid in rasura fuerit nemo dicet; nec
uola nec uestigium ullius litterae apparet; sunt autem illa uerba
et per se inepta et codicum auctoritate prorsus destituta   5
ΜΕΛΙΚΕΡΙΝ ut uid. P   9 cete P   22 eū om. P'   25 figu-
ratio Cantabrig.: significatio P

uenio quae de Graecarum litterarum penetralibus
eruta nullis cognita sunt nisi qui Graecam doctri-
nam diligenter hauserunt. fuit enim hic poeta ut
scrupulose et anxie ita dissimulanter et clanculo
doctus ut multa transtulerit quae unde translata sint 5
2 difficile sit cognitu. in exordio Georgicorum posuit
hos uersus

Liber et alma Ceres, uestro si munere tellus

Chaoniam pingui glandem mutauit arista,

poculaque inuentis Acheloia miscuit uuis. 10

3 nihil in his uersibus grammaticorum cohors discipu-
lis suis amplius tradidit nisi illud opera Cereris ef-
fectum ut homines ab antiquo uictu desisterent et
frumento pro glandibus uterentur, Liberum uero
uitis repertorem praestitisse humano potui uinum 15
cui aqua admisceretur. cur autem Acheloum am-
nem potissimum Vergilius cum aquam uellet intel-
legi, nominarit nemo uel quaerit uel omnino sub-
4 esse aliquid eruditionis suspicatur. nos id altius
scrutati animaduertimus doctum poetam antiquissi- 20
morum Graecorum more sicut docebit auctoritas
elocutum, apud quos proprie in aquae significatio-
nem ponebatur Achelous. neque id frustra. nam
causa quoque eius rei cum cura relata est. sed
priusquam causam proponam, illud antiquo poeta 25
teste monstrabo hunc morem loquendi peruagatum
5 fuisse ut Acheloum pro quauis aqua dicerent. ARI-
STOPHANES uetus comicus in comoedia COCALO sic ait

ἤμουν ἄγριον
βάρος — ἤγειρεν γὰρ τοί μ' οἶνος —
οὐ μίξας πῶμ' Ἀχελῷφ. 30

8 Verg. Georg. I 7
p. 1094

29 Meinekii fragm. com. II, 2

10 inuitis P 22 eloquentū P 28 cotalo P 30
HΓΕΙ|PΕΝΤΑΡΠΟΙΝΟC ΟΥΜΕΙΖΑC ΠΟΜΑΑΧΕΛΩΩ· grauabar
P 13 μίξας πῶμ' scripsi, πόμα μίξας Ianius

grauabar inquit uino cui aqua non fuisset admixta id est mero. cur autem sic loqui soliti 6 sint EPHORVS notissimus scriptor HISTORIARVM LIBRO SECVNDO ostendit his uerbis τοὺς μὲν οὖν 5 ἄλλοις ποταμοῖς οἱ πλησιόχωροι μόνοι θύουσιν, τὸν δὲ Ἀχελῷον μόνον πάντας ἀνθρώπους συμβέβηκεν τιμᾶν [οὐ τοῖς κοινοῖς ὀνόμασιν ἀντὶ τῶν ἰδίων] τοῦ Ἀχελῷου τὴν ἰδίαν ἐπωνυμίαν ἐπὶ τὸ κοινὸν μεταφέροντας. τὸ μὲν γὰρ ὕδωρ ὅλως, ὅπερ 7 10 ἐστὶν κοινὸν ὄνομα, ἀπὸ τῆς ἰδίας ἐκείνου προσηγορίας Ἀχελῷον καλοῦμεν, τῶν δὲ ἄλλων ὀνομάτων τὰ κοινὰ πολλάκις ἀντὶ τῶν ἰδίων ὀνομάζομεν τοὺς μὲν Ἀθηναίους Ἕλληνας, τοὺς δὲ Λακεδαιμονίους Πελοποννησίους ἀποκαλοῦντες. τούτου δὲ τοῦ ἀπο- 15 ρήματος οὐδὲν ἔχομεν αἰτιώτατον εἰπεῖν ἢ τοὺς ἐκ Λαδωνῆς χρησμούς. σχεδὸν γὰρ ἐν ἅπασιν αὐτοῖς 8 προστάττειν ὁ θεὸς εἰσθεὶν Ἀχελῷῳ θύειν ὥστε πολλοὶ νομίζοντες οὐ τὸν ποταμὸν τὸν διὰ τῆς Ἀκαρνανίας ῥέοντα ἀλλὰ τὸ σύνολον ὕδωρ Ἀχε- 20 λῷον ὑπὸ τοῦ χρησμοῦ καλεῖσθαι, μιμοῦνται τὰς τοῦ θεοῦ προσηγορίας. σημείον δὲ ὅτι πρὸς τὸ θεῖον ἀναφέροντες οὕτω λέγειν εἰώθαμεν. μάλιστα γὰρ τὸ ὕδωρ Ἀχελῷον προσαγορεύομεν ἐν τοῖς ὁμοῖς καὶ ἐν ταῖς εὐχαῖς καὶ ἐν ταῖς θυσίαις, 25 ὥστε πάντα περὶ τοὺς θεοὺς. potestne lucidius 9 ostendi Acheloum a Graecis uetustissimis pro qua-

3 Mülleri fragm. histor. p. 239

1 inquit P' 2 ἵοι soliti soliti sint P 3 quae se-
cuntur emendauit Schneidevinus diar. antiq. 1543 p. 469 5
ΠΟΤΟΜΟΙC, deinde ΤΟΥC ΜΕΝΟΥΗ ΑΛΛΟΥC ΠΟΤΑΜΟΙC
add. P 6 ΟΥΜΒΕΒΗΚΕΝ P 7 glossam sustulit Marcius fragm.
Ephori p. 122 7 τῶν] ΖΩΝ P 8 ΑΧΕΛΩΨ P ΕΠΩ-
ΝΥΜΙΑ P 9 ΜΕΘΑΦΕΡΟΝΤΑC P ΟΛΟCΨΕΡ P 10
ὄνομα] ΟΜΑ P ΠΡΟΧΤΟΡΙΑC P 14 ΠΕΛΟΠΤΩΝΝΕ-
CΙΟΥC P 16 ΧΕΔΟΝ P ΑΥΤΟΥC P 17 ΠΡΟCΤΑ-
ΤΕΙΝ P 19 ἀλλά] ΑΛΛΑ P 20 ΚΑΛΕΙCΕΑ P 21 πρὸς]
ΗΠΟC P

MACROBIUS I

- cumque aqua dici solitum? unde doctissime Vergilius ait unum Acheloo Liberum patrem miscuisse. ad quam rem etsi satis testium est cum Aristophanis comici et Ephori historici uerba prodiderimus, tamen ultra progrediamur. DIDYMVVS enim, gram-
 5 maticorum oranium facile eruditissimus, posita causa quam superius Ephorus dixit alteram quoque adiecit
 10 his uerbis ἄμεινον δὲ ἐκεῖνο λέγειν ὅτι διὰ τὸ πάντων τῶν ποταμῶν πρεσβύτατον εἶναι Ἀχελῷον τιμὴν ἀπονέμοντας αὐτῷ τοὺς ἀνθρώπους πάντα 10 ἀπλῶς τὰ νάματα τῷ ἐκείνου ὀνόματι προσαγορεύειν. ὁ γοῦν Ἀκουσίλαος διὰ τῆς πρώτης ἱστορίας δεδήλωκεν ὅτι Ἀχελῷος πάντων τῶν ποταμῶν πρεσβύτατος. ἔφη γάρ· Ὁκεανὸς δὲ γαμέτ Τηθύν αὐτοῦ ἀδελφὴν, τῶν δὲ γίνονται τρισχί-
 15 λιοι ποταμοί, Ἀχελῷος δὲ αὐτῶν πρεσβύ-
 11 ταιος καὶ τετέμνηται μάλιστα. licet abunde ista sufficiant ad probationem moris antiqui quo ita loquendi usus fuit ut Achelous commune omnis aquae nomen haberetur, tamen his quoque etiam 20 EVRIPIDIS nobilissimi tragoediarum scriptoris addetur auctoritas, quam idem DIDYMVVS grammaticus in his libris quos τραγωδομένης λέξεως scripsit posuit
 12 his uerbis Ἀχελῷον πᾶν ὕδωρ Εὐριπίδης φησὶν ἐν Ὑπιπύλῃ. λέγων γὰρ περὶ ὕδατος ὄντος σφόδρα 25 πόρρω τῆς Ἀκαρνανίας, ἐν ᾗ ἐστὶν ὁ ποταμὸς Ἀχελῷος, φησὶν
 δεῖξω μὲν Ἀργείοισιν Ἀχελῷου ῥέον.

12 Mülleri fragm. histor. p. 101 (?) . 28 fragm. Eur. ed. Nauck p. 753

5 didymus P 8 quae secuntur emendauit Schneidewinus l. l.
 9 ΤΙΡΕCΒΥΤΑΤΟΝ P 10 ΤΟΙC ΑΝΤΙΡΩΠΟΥC P 12
 ΑΓΗCΙΑΔΟC P ΠΡΩΤΕC P 13 ΔΗΛΩΚΕΝ P ΒΡΕC-
 ΒΥΤΑΤΟC P 14 γαμέτ ΓΑΜΕΙ P ΘΗΤΥΝ ΕΑΙΤΟΥΑ-
 ΔΕΛΑΦΗΝ P 15 ΤΡΙCΧΕΙΛΙΟΙ P 17 ΤΕΤΙΜΗΤΑΤΙ
 ΜΑΙΙCΓΑ P habunde P 22 didymus P 26 ΠΟΡΡΟ-
 ΤΗΟC P

Sunt in libro septimo illi uersus quibus Hernici 13
populi et eorum nobilissima, ut tunc erat, ciuitas
Anagnia enumerantur

quos diues Anagnia pascit

- 5 quos Amasene pater. non illis omnibus arma
nec clipei currusue sonant, pars maxima glandis
liuentis plumbi spargit, pars spicula gestat
bina manu fuluosque lupi de pelle galeros
tegmen habent capiti, uestigia nuda sinistri
10 instituere pedis, crudus tegit altera pero.
hunc morem in Italia fuisse ut uno pede calceato, 14
altero nudo iretur ad bellum, nusquam adhuc quod
sciam repperi, sed eam Graecorum non nullis con-
suetudinem fuisse locupleti auctore iam palam fa-
15 ciam. in qua quidem re mirari est poetae huius
occultissimam diligentiam. qui cum legisset Herni-
cos quorum est Anagnia a Pelasgis oriundos, ap-
pellatosque ita a quodam Pelasgo duce suo qui Her-
nicus nominabatur, morem quem de Aetolia legerat
20 Hernicis adsignauit, qui sunt uetus colonia Pelas-
gorum. et Hernicum quidem hominem Pelasgum 16
ducem Hernicis fuisse IULIVS HYGINVS IN LIBRO
SECUNDO VRBIVM non paucis uerbis probat. morem
uero Aetolis fuisse uno tantum modo pede calceato
25 in bellum ire ostendit clarissimus scriptor EVRIPIDES
tragicus, in cuius tragoedia quae MELEAGER inscri-
bitur nuntius inducitur describens quo quisque ha-
bitu fuerit ex ducibus qui ad aprum capiendum con-
uenerant. in eo hi uersus sunt 17
30 *Τελαμών δὲ χρυσοῦν αἰετὸν πέλαγος ἐπι*

4 Verg. Aen. VII 684
Eurip. 534

30 fragm. tragic. ed. Nauck.

2 eoq. * | nobilissimā P 3 anagni enumerantur P 12
adhuc om. P' 16 diligentia P' 17 orrudos P' apella-
tosq. P 18 quodā om. P' 19 & holia P 20 colonia P'
22 ygruf P 24 & holif P 27 numerif P 28 caprū P
30 quae secuntur emendauit Schneidervinus AETON TEATHIC P

πρόβλημα θηρός, βότρυνσι δ' ἔσπεφεν κάρα,
 Σαλαμίνα κοσμῶν πατριίδα τὴν εὐάμπειλον.
 Κύπριδος δὲ μίσημ' Ἀρκᾶς Ἀταλάντη κύνας
 καὶ τόξ' ἔχονσα, πελέκewς δὲ δίστομον
 γένυν ἐπαλλ' Ἀγκαλός· οἱ δὲ Θεστίου
 παῖδες τὸ λαὶὸν ἔχνος ἀνάρβυλοι ποδός,
 τὸ δ' ἐν πεδίλοις, ὡς ἐλαφρίζον γόνυ
 ἔχοιεν, ὅς δὴ πᾶσιν Αἰτωλοῖς νόμος.

18 animaduertitis diligentissime uerba Euripidis a Ma-
 rone seruata? ait enim ille

τὸ λαὶὸν ἔχνος ἀνάρβυλοι ποδός
 et eundem pedem nudum Vergilius quoque dixit
 uestigia nuda sinistri
 instituere pedis.

19 in qua quidem re quo uobis studium nostrorum ma-
 gis conprobetur, non reticebimus rem paucissimis
 notam, reprehensum Euripidem ab Aristotele, qui
 ignorantiam istud Euripidis fuisse contendit, Aeto-
 los enim non laeuum pedem habere nudum sed
 dextrum. quod ne adfirmem potius quam probem, 20
 ipsa ARISTOTELIS uerba ponam ex libro quem DE
 POETIS SECVNDVM scripsit, in quo de Euripide lo-
 20 quens sic ait τοὺς δὲ Θεστίου κόρους τὸν μὲν ἀρι-
 στερόν πόδα φησὶν Εὐριπίδης ἐλθεῖν ἔχοντας ἀν-
 πόδετον· [λέγει]

τὸ λαὶὸν ἔχνος ἦσαν ἀνάρβυλοι ποδός,
 τὸ δ' ἐν πεδίλοις, ὡς ἐλαφρίζον γόνυ
 ἔχοιεν,

22 Rosii Aristot. pseudopigr. p. 84 n. 58

3 ΚΑΥΙΤΡΙΔΙΟC ΔΕ ΜΙΧΗΜΑ P 5 γένυν ἀνέπαλλ'
 Ἀγκαλός Schraderus obseru. I p. 15 AKTAIOC P 7 ΤΟΝ
 ΔΕΝ ΠΕΔΕΙΛΟΙC P 8 ΝΟΜΟΙC P 11 ΙΧ+ΝΟC (in ras.
 uid. fuisse P) P ΑΤΤΑΡΒΥΛΟΙ P 18 aetholof P 19
 nudum habere P 22 secundum scripsit scripsi: secundo
 subscripsit P 23 ΘΕCΤΥΟΙΚ|ΘΡΕΥC P 24 ΑΝΙΠΟΔΕΤΟΝ
 P 25 ΛΕΓΕΙ deleui post λέγει add. γοῦν ὅτι nescio unde
 uulgo 26 ἀνάρβυλοι] ΑΡΕΥΛΑΟΙ P 27 ΠΕΔΕΙΔΟΙC P
 ΓΟΝΙ P

ὥς δὴ πᾶν τοῦναντίον ἔθος τοῖς Ἀιτωλοῖς. τὸν
 μὲν γὰρ ἀριστερόν ὑποδέθενται, τὸν δὲ δεξιὸν ἀνυ-
 ποδετοῦσιν· δεῖ γὰρ οἶμαι τὸν ἡγούμενον ἔχειν
 ἐλαφρόν, ἀλλ' οὐ τὸν ἐμμένοντα. cum haec ita 21
 5 sint, uidetis tamen Vergilium Euripide auctore quam
 Aristotele uti maluisse, nam ut haec ignorauerit uir
 tam anxie doctus minime crediderim. iure autem
 praetulit Euripiden: est enim ingens ei cum Grae-
 carum tragoediarum scriptoribus familiaritas, quod
 10 uel ex praecedentibus licet uel ex his quae mox
 dicentur opinari.

In libro quarto in describenda Elissae morte XVIII
 ait quod ei crinis absctus esset his uersibus
 nondum illi flauum Proserpina uertice crinem
 15 abstulerat Stygioque caput dampnauerat Orco.
 deinde Iris a Iunone missa absctidit ei crinem et ad
 Orcum refert. hanc Vergilius non de nihilo fabu- 2
 lam fingit sicut uir alias doctissimus CORNUTVS
 existimat, qui adnotationem eius modi adposuit his
 20 uersibus unde haec historia ut crinis aufe-
 rendus sit morientibus, ignoratur sed ad-
 sueuit poetico more aliqua fingere ut de
 aureo ramo. haec Cornutus. sed me pudet quod 3
 tantus uir, Graecarum etiam doctissimus litterarum,
 25 ignorauit EURIPIDIS nobilissimam fabulam ALCESTIM.
 in hac enim fabula in scaenam Orcus inducitur gla- 4
 dium gestans quo crinem absctidat Alcestidis et sic
 loquitur

14 Verg. Aen. IIII 698

1 ἔθος] ΕΕΘΟC P AITO|ΛΩΙC P 3 γάρ] TAP P 8
 it in pult in ras. in P 10 hif** | P 12 in hoc capitulo
 adscribam lectionis uarietatem ex codice Valtiano R(eginensi)
 2043 saeculo XI uel XII scripto ab Henrico Iordano enotatam
 15 σιγῶ|q. PR dampnauerat PR 16 deinde — 17 refert
 om. P 19 annotationem R modo P apposuit R 20
 post uersibus add. uerba Cornuti R hac PR 21 affueuit
 R 24 etiam om. P 26 σενᾶ P, scenam R | +indueuit
 P 27 ἀλκестιδί P

ἡ δ' οὖν γυνὴ κάτεισιν εἰς Ἄιδου δόμους.
 στεῖλῃ δ' ἐπ' αὐτὴν ὡς κατάρξωμαι ξίφει,
 ἱερὸς γὰρ οὗτος τῷ κατὰ χθονὸς θεῷ
 ὅτῳ τόδ' ἔγχος κρατὸς ἀγνίσῃ τρίχα.

- 5 proditum est ut opinor quem secutus Vergilius fabulam abscidendi crinis induxerit, ἀγνίσαι autem Graece dicunt dis consecrare unde poeta uester ait ex Iridis persona

hunc ego Diti

sacrum iussa fero teque isto corpore soluo. 10

- 6 Nunc quia pleraque omnia quae supra dixi instructa auctoritate tragicorum probavi, id quoque
 7 quod a Sophocle tractum est adnotabo. in libro enim quarto Vergilius Elissam facit postquam ab Aenea relinquitur, uelut ad sacrificialium sagarumque carmina et deuotiones confugientem et inter cetera ait
 8 sedandi amoris gratia herbas quaesitas quae aeneis falcibus secarentur. haec res nonne quaestione digna est unde Vergilio aeneae falces in mentem uenerint? ponam itaque Vergilianos uersus mox ex- 20 inde Sophoclis quos Maro aemulatus est.

- 9 falcibus et messae ad lunam quaeruntur aenis pubentes herbae nigri cum lacte ueneni.

Sophoclis autem tragoedia id de quo quaerimus etiam titulo praefert: inscribitur enim Πίζοτόμοι. in qua 25 Medeam describit maleficas herbas secantem sed auersam ne ui noxii odoris ipsa interficeretur et sucum quidem herbarum in cados aeneos refunden-

1 Eurip. Alceest. 73 9 Verg. Aen. III 702 22 ib. III 513

1 ἡ — 4 τρίχα duorum uersiculorum spatio relicto om. R
 etc] ΕΙΟ P 2 CΤΙΧΩΔΕΙ P 3 ΧΕΟΝΟC P 4 ΕΤΧΟC
 P 5 opinar P sequat P 6 ΑΓΝΙCΑΙΑ P, ΑΓΝΙCΑΙ
 R 7 graeci R 10 sacram R 13 sophocci P 19
 uirgilini ut uid. P, uirgilio R 20 uirgiliano R 20 exinde
 scripsi: et inde PR 22 limā P 24 sophochi P 25
 ΠΙΖΟΤΟΜΟΙ P

tem, ipsas autem herbas aeneis falcibus exsecantem.

SOPHOCLES uersus hi sunt

10

ἦδ' ἐξοπίσω χερὸς ὄμμα τρέπονσ'

ὁπὸν ἀργινεφῇ στάζοντα τομῆς

5 χαλκίοισι κάδοις δέχεται

et paulo post

αἶδε καλύπται

κίσται ῥιζῶν κρύπτουσι τομάς,

ἃς ἦδε βοῶσ' ἀλαλαζομένη

10 γυμνῇ χαλκίοις ἦμα δρεπάνοις.

haec Sophocles, quo auctore sine dubio Vergilius 11

protulit aeneas falces. omnino autem ad rem diui-

nam pleraque aenea adhiberi solita, multa indicio

sunt et in his maxime sacris quibus delinire aliquos

15 aut deuouere aut denique exigere morbos uolebant.

taceo illud PLAVTINVM cum ait

12

mecum habet patagus morbus aes,

et quod alibi Vergilius

Curetum sonitus crepitantiaque aera

20 sed † Carmini curiosissimi et docti uerba ponam, 13

qui in libro de Italia secundo sic ait prius ita-

que et Tuscos aeneo uomere uti cum con-

derentur urbes solitos, in Tageticis eo-

rum sacris inuenio et in Sabinis ex aere

25 cultros quibus sacerdotes tonderentur.

post haec † Carmini uerba longum fiat si uelim per- 14

censere quam multis in locis Graecorum uetustissimi

3 Sophocl. fragm. 489 Nauck
Weise

17 fragm. incert. 53

3 ἦδ' — 10 δρεπάνοις relicto duorum et dimidiati uersiculi
spatio om. R 3 ΟΜΜΑCΙ ΤΡΕΠΟΥCΑ P 5 ΚΑΔΙΟC P
7 καλύπται uulgo: ΚΑΛΥΠΤΤΑΙ P 8 ΚΡΥΠΤΤΟΥCΙΝ P
τομάς om. P 10 ΔΡΕΠΑΝΟΙC ΤΟΜΑC P 15 aud P'
(ante deuouere) exigeba R 16 illū R 17 patagus
Canterus uar. lectt. I 50: peagus P, peagus R 18 uirgilius
R 19 aere R 20 Granii cont. Meursius 21 itaq. &
truscol P 23 tageticis PR 24 ere Cantabrigiensis: ea re
PR 25 carminj P

aeris sonos tamquam rem ualidissimam adhibere soliti sunt. sed praesenti operi docuisse nos sufficiat falces aeneas Maronis exemplo Graeci auctoris inductas.

- 15 In libro nono Vergilius posuit hos uersus 5
 stabat in egregiis Arcentis filius armis
 pictus acu chlamydem et ferrugine clarus Hibera
 insignis facie, genitor quem miserat Arcens
 eductum matris luco Symaethia circum
 flumina pinguis ubi et placabilis ara Palici. 10
- 16 quis hic Palicus deus uel potius qui di Palici—nam
 duo sunt — apud nullum penitus auctorem Latinum
 quod sciam, repperi sed de Graecorum penitissimis
 17 litteris hanc historiam eruit Maro. nam primum ut
 Symaethus fluuius, cuius in his uersibus meminit, 15
 in Sicilia est, ita et di Palici in Sicilia coluntur,
 quos primus omnium Aeschylus tragicus, uir uti-
 que Siculus, in litteras dedit, interpretationem quo-
 que nominis eorum, quam Graeci *ἐτυμολογίαν* uo-
 cant, expressit uersibus suis. sed priusquam uersus 20
 Aeschyli ponam paucis explananda est historia Pa-
 18 licorum. in Sicilia Symaethus fluuius est. iuxta hunc
 nympha Thalia compressu Iouis grauida metu Iunonis
 optauit ut sibi terra dehisceret. factum est. sed ubi
 uenit tempus maturitatis infantum quos aluo illa 25
 gestauerat, reclusa terra est et duo infantes de aluo
 Thaliae progressi emergerunt appellatique sunt Pa-
 lici ἀπὸ τοῦ πάλιν ἐκείσθαι, quoniam prius in ter-

5 Verg. Aen. VIII 581

2 suffic R 5 Virgilus R 7 clamidē PR 9 syme-
 thia PR 12 poenitus R 13 poenitissimis R 15 sym&thuf
 P, simetuf R 17 aesceluf P, aesciluf R 19 ΕΘΙΜΟΛΙΓΙΑΝ
 P 21 aesciluf P, aesciluf R 22 syha R sym&thuf P
 23 talia PR 24 deisceret P 27 talhae R

ram mersi denuo inde reuersi sunt. nec longe inde 19
 lacus breues sunt sed in immensum profundi, aquarum
 scaturigine semper ebullientes, quos incolae crateras
 uocant et nomine Dellos appellant fratres-
 5 que eos Palicorum aestimant, et habentur in cultu
 maximo praecipueque circa exigendum iuxta eos ius
 iurandum praesens et efficax numen ostenditur. nam 20
 cum furti negati uel cuiusque modi rei fides quaeritur
 et ius iurandum a suspecto petitur, uterque ab omni
 10 contagione mundi ad crateras accedunt, accepto
 prius fideiussore a persona quae iuratura est de solu-
 uendo eo quod peteretur, si addixisset euentus. illic 21
 inuocato loci numine testatum faciebat esse iurator
 de quo iuraret. quod si fideliter faceret discedebat
 15 inlaesus, si uero subesset iuri iurando mala con-
 scientia, mox in lacu amittebat uitam falsus iurator.
 haec res ita religionem fratrum commendabat ut
 crateres quidem inplacabiles, Palici autem plac-
 abiles uocarentur. nec sine diuinatione est Pali- 22
 20 corum templum. nam cum Siciliam sterilis annus
 arefecisset, diuino Palicorum responso admoniti Si-
 culi heroi cuidam certum sacrificium celebrauerunt,
 et reuertit ubertas. qua gratia Siculi omne genus
 frugum congesserunt in aram Palicorum, ex qua
 25 ubertate ara ipsa pinguis uocata est. haec est 23
 omnis historia quae de Palicis eorumque fratribus
 in Graecis tantum modo litteris inuenitur, quas Maro
 non minus quam Latinas hausit. sed haec quae
 diximus auctoritatibus adprobanda sunt. AESCHYLI 24

---

2 breuef om. R' immensum PR 8 cuiusque modi
 scripsi: cuiuscumodi PR 11 a persona om. P 12 illic
 Cantabrigiensis: ille PR 15 illeful P 18 craterę P
 implacabilef PR palici autem placabilef om. R 19
 est om. P 21 *palicorum R 23 siculo P' 24 frugum
 (fuit 1) R 26 hi in historia in ras. in P, deinde palicoę add.
 P 28 latinę (a in ras.) R 29 sunt in ras. in P aeschylī PR

tragoedia est quae inscribitur AETNA. in hac cum de Palicis loqueretur, sic ait

τί δῆτ' ἐπ' αὐτοῖς ὄνομα θήσονται βροτοί;

σεμνοὺς Παλικούς Ζεὺς ἐφίεται καλεῖν.

ἡ καὶ Παλικῶν εὐλόγως μὲνεί φάτις;

πάλιν γὰρ ἤκουσ' ἐκ σκοτοῦς τόδ' εἰς φάος.

- 25 haec Aeschylus. CALLIAS autem in SEPTIMA HISTORIA DE REBUS SICVLIS ita scribit ἡ δὲ Ἑρῴκη τῆς μὲν Γελῳας ὅσον ἐνεῆκοντα στάδια διεστῆκεν, ἐπιεικῶς δὲ ἐχρὸς ἐστὶν ὁ τόπος καὶ ***** 10 τὸ παλαιὸν Σικελῶν γεγενημένη πόλις· ὅφ' ἡ καὶ τοὺς Δέλλους καλουμένους εἶναι συμβέβηκεν. οὗτοι δὲ κρατῆρες δύο εἰσὶν οὓς ἀδελφούς τῶν Παλικῶν οἱ Σικελιωταὶ νομίζουσιν, τὰς δὲ ἀναφορὰς τῶν πομφολύγων παραπλησίας βραχέουσας ἔχουσιν. 15
- 26 haec Callias. POLEMON vero in libro qui inscribitur περὶ τῶν ἐν Σικελίᾳ θαυμαζομένων ποταμῶν sic ait οἱ δὲ Παλικοὶ προσαγορευόμενοι παρὰ τοῖς ἐγγυφίοις αὐτόχθονες θεοὶ νομίζονται. ὑπάρχουσιν δὲ τούτων τῶν θεῶν ἄμφω ἀδελφοὶ 20

3 fragm. 6 Hermann

1 &hna P, aetna R

3—6 uacante duorum et dimidii

Ε

uersiculorum spatio om. R 4 ΕΦΥΤΑΙ P 6 ἴκουσ' uulgo:

ΗΚΟΥΣ P cκότους] CTOYC P, em. uulgo 7 aefchuluf

P post autem uacante duorum uers. spatio et omissis Graecis

ἡ δὲ — 15 ἔχουσιν secuntur in septima historia de rebus ita

scribit in R 8 rebus singulis P δέ] ΔC P 9 Γελῳας]

ΤΕΑΟΑΣ P, em. uulgo 10 ΕΧΥΤΟC P, em. Schneidewinus

ΤΟΡΟC P, em. Schneidewinus 11 ΤΟ ΠΑΛΑΙΟΝ P, ἡ

Παλικὴ τὸ παλαιὸν Schneidewinus, τὸ παλικὸν Valckenarius et

G. Hermannus, ego lacunam indicauit cum Calliam primum quidem

de Eryce, deinde de Palice dicere manifestum sit ΓΕΓΕΝΗ-

ΜΕΝΕΡΟΛΙC P, em. uulgo 12 ΔΕΑΛΛΟΥC P, em. uulgo

CYNBEBHIKEN P 13 ΚΡΑΤΗΡΑΣ P τῶν] ΤΙΜΗ P, em.

uulgo 14 ΣΙΚΕΑΙΜΤΑΙ P, em. uulgo 15 ΠΟΜΦΟΛΙ·ΤΟΝ

P, em. uulgo 16 post uero add. sic ait R 17 περὶ τῶν

— 332, 6 παλικὴν om. R 19 ΑΥΘΟΝΕC P, em. uulgo 20

Ω

τούτων τῶν θεῶν ἄμφω ἀδελφοὶ scripsi: ΤΟΥΤΩΝ ΟΔΕC-

κρατήρες χαμαίζηλοι. προσιέναι δὲ ἀγιστεύοντας
 χρή πρὸς αὐτοὺς ἀπὸ τε παντὸς ἄγους καὶ συνου-
 σίας ἔτι τε καὶ τινων ἐδεσμάτων. φέρεται δὲ ἀπ' 27
 αὐτῶν ὁσμή βαρεῖα θεῖου, καὶ τοῖς πλησίον ἰστα-
 5 μένοις καρηβάρησιν ἐμποιοῦσα δεινὴν, τὸ δὲ ὕδωρ
 ἔστι θολερόν αὐτῶν καὶ τὴν χροάν ὁμοιότατον χα-
 μαιρύνῃ λευκῷ. φέρεται δὲ κολποῦμένον τε καὶ
 παφλάζον, οἷα εἰσιν αἱ δίδναι τῶν ζεόντων ἀναβο-
 λάδην ὑδάτων. φασὶν δὲ εἶναι καὶ τὸ βάθος ἀπέ-
 10 ραντον τῶν κρατήρων τούτων, ὥστε καὶ βοῦς εἰς-
 πεσόντας ἠφανίσθαι καὶ ξυγὸς ὀρικὸν ἐλαυνόμενον,
 ἔτι δὲ φορβάδας ἐναλλομένας. ὄρκος δὲ ἔστιν τοῖς 28
 Σικελιώταις μέγιστος καθηραμένων τῶν προκλη-
 θέντων. οἱ δὲ ὀρκῶται γραμματίων ἔχοντες ἀγο-
 15 ρεύουσιν τοῖς ὀρκουμένοις περὶ ὧν ἂν χρήζωσιν
 τοὺς ὄρκους· ὁ δὲ ὀρκούμενος θαλλὸν κραδαίνων,
 ἔστεμμένος ἄξωστος καὶ μονοχίτων, ἐφαπτόμενος
 τοῦ κρατήρος ἐξ ὑποβολῆς δίδεισιν τὸν ὄρκον. καὶ 29
 ἂν μὲν ἐμπεδώσῃ τοὺς ῥηθέντας ὄρκους, ἀσινηῇ

ΜΑΡΩΔΕΛΦΟΙ P, τούτων οἱ λεγόμενοι ἀδελφοὶ δύο *Saup-
 prius mus. Rhen. n. IIII 152*, τούτων οὐ πόρρω οἱ Δέλλοι
Schneidevinus, τούτων δύο ἀδελφοὶ G. *Hermannus*

1 ΧΑΜΑΙΖΗΑΟΙ P 2 ΑΤΟΥC P, *em. vulgo CY·NYOCIA|O P*
 3 ΕΔΕΕCΜΑΤΩΝ P 4 ΠΑΗCΙΟΝ ΙCΤΑΝΕ|ΝΟΙC P 5 ΕΝ·
 ΠΤΟΙΟΥCΑ P 6 ΤΗΚΙΧΡΟΑΝ P ΧΑΜΑΙΡΥ·ΠΩ P, *quod*
G. Hermannus nomen floris esse putavit, χαλαιρύπῃ *Ianius*, *sed*
nec aqua saponata alba diceretur quae nigra esse nequeat, nec

in fontibus sulphureis alba est aqua 7 ΦΕΤΕΤΑΙ P 8 ΟΙΑ*
 P ΔΕΙΝΑΙ P, *em. vulgo* 10 ΚΑΤΙΡΩ P, *em. vulgo* ΩCPE
 ΚΑΙ ΒΥCΕΙC ΠΕCΟΝΤΑC P 11 ΖΕΥΠΤΟC P Ε|ΛΑΥΝΟ-
 ΜΕΝ (*deinde uocat spatium 2 litt.*) ΟΝ P, *ἐξελαυνόμενον Ianius*
 12 ΕΝΑΛΟΜΕΝΑC P, *em. vulgo* 13 ΜΕΙCΤΟC P 14 ΟΡ·
 ΚΟΤΑΙΓΡΑΜ·ΜΑ|ΠΤΟΝ P *ἀγορεύουσιν* G. F. *Hermannus*: ΑΝΔΡΗ-
 P, *em. vulgo* 15 ἂν χρήζωσιν C. F. *Hermannus*: ΑΝΔΡΗ-
 Ω

ΖΥΟΙΝ P 16 ΘΑ|ΜΟΝ P ΚΡΑΔΑΙΝΟΝ P 17 ΑΖΜΕ-
 CΤΟC P, *em. vulgo* ΕΦΑΓΙΤΟΜΕΝΟC P, *em. vulgo* 18
 ΕΞ| ΕΖ P *δίδεισιν* ΜΕΙCΙΜ P, *em. vulgo* 19 ἐμπεδώσῃ
Prellerus: ΕΜΠΕΔΟCΙΝ P ῥηθέντας *vulgo*: ΡΗΕ|ΕΝΡΟC P
 ΑCΙΝΗΚ P

ἄπεισιν οἰκαδε, παραβάτης δὲ γενόμενος τῶν θεῶν
 ἐμποδῶν τελευτᾷ. τούτων δὲ γινομένων ἐγγυητὰς
 ὑπισχυοῦνται καταστήσειν τοῖς ἱερεῦσιν, ἐπὴν νεα-
 ρόν τι γένηται, κάθαρσιν ὀφλισκάνουσιν τοῦ τε-
 μένους. περὶ δὲ τὸν τόπον τοῦτον ᾤκησαν Παλι-
 30 κηνοὶ πόλιν ἐπώνυμον τούτων τῶν δαιμόνων Πα-
 λικὴν. haec Polemon. sed et XENAGORAS in TERTIA
 HISTORIA sua de loci diuinatione ita scribit καὶ οἱ
 Σικελοὶ τῆς γῆς ἀφορούσης ἔθυσαν Πεδιοκράτει
 τιμὴ ἥραι, προστάξαντος αὐτοῖς τοῦ ἐν Παλικῶν 10
 χρηστηρίου, καὶ μετὰ τὴν ἐπάνοδον τῆς εὐφορίας
 πολλοῖς δώροις τὸν βῶμόν τῶν Παλικῶν ἐνέπλη-
 31 σαν. absoluta est, aestimo, et auctoribus idoneis
 adserta explanatio Vergiliani loci, quem litteratores
 uestri nec obscurum putant, contenti uel ipsi scire 15
 uel insinuare discipulis Palicum dei esse cuiusdam
 nomen. quis sit autem deus iste uel unde sit dictus
 tam nesciunt quam scire nolunt, quia nec ubi quae-
 rant suspicantur quasi Graecae lectionis expertes.

XX Nec illos uersus relinquemus intactos qui sunt 20
 in primo Georgicon
 humida solstitia atque hiemes orate serenas
 agricolae, hiberno laetissima puluere farra,
 laetus ager, nullo tantum se Mysia cultu

22 Verg. Georg. I 100

1 ΠΡΑΒΑΤΗC P 2 Ε* ΜΠΟΔΩΝ (in ras. fult N) P
 ΑΔΕΤΙΝΟΜΕΝΩΝ P, em. uulgo 3 ΥΝΙC·ΧΕΝΟΥΝΤΑΙ P,
 em. uulgo Ε·ΑΡΑΟΠΓΕΝΗΤΑΙ | ΚΑΘΑΒCΙΝ ΟΦΜΕ ΚΑ-
 ΝΟΥCΙΝ ΤΟΥΡΕ ΜΕΝΟΥCΙ ΤΕΡΙ ΔΕ|CΩΝ ΤΟΠΟΝ ΤΟΥΡΟΝ
 ΜΚΕΙCΑΝ ΠΑΛΙΚΕΙΝΟ P, in quibus νεαρὸν τι uulgo (δ' ἄρα
 τι Sauppitius, ἐπάρατόν τι Iantius), κάθαρσιν uulgo, τεμένους
 C. F. Hermannus, Παλικηνοὶ G. Hermannus 6 Παλικὴν Clu-
 uerius: ΠΑΛΙΚΕΙΝΗΝ P 7 πολνemon P sed exanaxagoras
 R 8 καὶ οἱ — 12 ἐνέπλησαν om. P 9 ἔθυσαν uulgo: ΘΕΥCΑΝ
 P ΠΕΔΕΙΟΚΡΑΤΕΙ P 10 ΠΑΛΙΚΟΝ P 11 ΕΙΦΟΡΙΑC P
 Ε
 12 τῶν] ΤΟΝ P ΕΝΠΑΗCΑΝ P 14 ferta P uirgiliani
 PR 16 infinuare ut uid. P' 17 quid P 20 relinquitur P

iactat et ipsa suas mirantur Gargara messes.
 sensus hic cum uideatur obscurior pauloque perple- 2
 xius quam poetae huius mos est pronuntiatus, tum
 habet in se animaduertendam quaestionem ex Graeca
 5 antiquitate uenientem, quae sint ista Gargara
 quae Vergilius esse uoluit fertilitatis exemplar. Gar- 3
 gara haec igitur sunt in Mysia, quae est Hellesponti
 prouincia. sed significatio nominis et loci duplex
 est. nam et cacumen montis Idae et oppidum sub
 10 eodem monte hoc nomine uocantur. HOMERVS signi- 4
 ficationem cacuminis ita ponit

"Ιδην δ' ἱκανεν πολυπίδακα μητέρα θηρῶν

Γάργαρον.

hic Gargarum pro excelsissimo montis loco accipi
 15 conuenire et ipse sensus indicium facit, nam de
 loue loquitur. sed et alibi eodem Homero teste 5
 manifestius exprimitur

ὣς δ' ὁ μὲν ἀτρέμας εὐδὲ πατήρ ἀνὰ Γαργάρω ἄκρω,

et EPICHRMVS uetustissimus poeta in FABULA quae
 20 inscribitur TROES ita posuit

*Ζεὺς ἄναξ ναίων ἀν' Ἰδαν Γάργαρ' ἐνθ' ἀγάν-
 νιφα.*

ex his liquido claret Gargara cacumen Idae montis 6
 appellitari. pro oppido autem Gargara qui dixerint 7
 25 enumerabo. EPHORVS, notissimus HISTORiarVM
 scriptor, in LIBRO QVINTO sic ait μετὰ δὲ τὴν Ἀσ-
 σον ἐστὶ τὰ Γάργαρα πλησίον πόλεις. nec Ephorus
 solus sed etiam PHILEAS uetus scriptor in eo libro
 qui inscribitur ASIA ita meminit μετὰ Ἀσσον πόλεις

12 Hom. II. Θ 47

18 II. Ξ 352

1 moissef P' 7 mīsa P' 12 ΠΟΛΙΠΙΔΑΚΑ (prior Λ
 corr. ex Α) P 13 ΤΑΡΩ P 18 ΑΚΩ· P 19 epicarmuf
 P 21 ναίων ἀν' Ἰδαν Schnetdewitzus: ΑΝΑΔΑΝΝΑΙΚΩΝ P
 (ναίων κάρανα Γαργάρων Meinekius) Γάργαρ' ἐνθ' Schnetde-
 witzus: ΓΑΡΓΑΡΑ P 26 τήν] ΓΗ|N P, em. uulgo 27
 ECTIN Α ΓΑΡΓΑΡΑ ΠΑΗCΙΟΝΤΟΛΙC P, em. uulgo

ἔστιν ὄνομα Γάργαρα ταύτης ἔχεται Ἄντανδρος.

- 8 ARATI etiam liber fertur *ἐλεγείων* in quo de Diotimo quodam poeta sic ait

αἰάξω Διότιμον ὃς ἐν πέτραισι κάθηται

Γαργαρέων παισὶν βῆτα καὶ ἄλφα λέγων.

5

ex his uersibus etiam ciuium nomen innotuit, quia

- 9 Gargares uocantur. cum igitur constet Gargara nunc pro montis cacumine nunc pro oppido sub eodem monte posito accipienda, Vergilius non de summo monte sed de oppido loquitur. cur tamen 10 Gargara posuerit ut locum frugum feracem requiramus. et omnem quidem illam Mysiam opimis segetibus habitam satis constat scilicet ob humorem soli. unde et Vergilius in supra dictis uersibus cum dixisset humida solstitia, intulit nullo tantum se 15 Mysia cultu iactat, atque diceret omnis regio quae oportunos habuerit humores aequiperabit fecunditates aruorum Mysiae. sed Homerus cum ait *Ἰθὴν πολυπίδακα*, humidum designat subiacentem monti agrum. nam *πολυπίδακα* significat fontibus abundantem. unde haec Gargara tanta frugum copia erant ut qui magnum cuiusque rei numerum uellet exprimere pro multitudine immensa 12 Gargara nominaret. testis ALCAEVS, qui in *κωμωδοτραγωδίᾳ* sic ait

25

ἐτύγγανον μὲν ἀγρόθεν πλείστους φέρων

εἰς τὴν ἑορτὴν ὅσον οἶον εἴκοσι.

ὁρῶ δ' ἄνωθεν Γάργαρον ἀνθρώπων κύκλω.

26 Meinekii fragm. com. II, 2 p. 830

2 elegion P diotomo P 4 ΚΑΙΛΑΘΗΤΑΙ P, em. uulgo
5 ΑΕΤΩΝ P 12 μισία P 18 ante loci deletum soli in P
16 μισία P atque si editio Gryphiana 18 fecunditatis
arbor, misie P 19 et 20 ΠΟΛΥΠΙΔΑΚΑ P 21 frondibus
habundantē inde P 23 immensa P 24 κωμωδοτραγωδία
Fabricius: cœdotragœdia P 26 ΑΤΡΟΓΕΝ P ΦΕΡΩ P
28 ΓΑΡΓΑΡΑ P

Gargara, ut uidetis, manifeste posuit pro multitudine. nec aliter Aristomenes ἐν Βοηδοῖς

ἐνδον γὰρ ἡμῖν ἐστὶν ἀνδρῶν Γάργαρα.

ARISTOPHANES autem comicus composito nomine ex 13
5 harena et Gargaris innumerabilem, ut eius lepos est, numerum conatur exprimere. in fabula enim Ἀχαρνέυσιν ait

ἄδ' ὠδυνήθην ψαμμαχοσιογάργαρα.

ψαμμακόσια autem seorsum pro multis VARRO saepe
10 in MENIPPEIS suis posuit, sed Aristophanes adiecit γάργαρα ad significationem numerositatis innumerae. est ergo secundum haec sensus horum uersuum talis 14
cum ea sit anni temperies ut hiems serena sit, solstitium uero imbricum, fructus optime pro-
15 ueniunt. haec autem adeo agris necessaria sunt ut sine his nec illi natura fecundissimi Mysiae agri responsuri sint opinioni fertilitatis quae de his habetur. addit Mysiae nominatim Gargara, quod ea 15
20 urbs posita in imis radicibus Idae montis defluentibus inde humoribus inrigetur possitque uideri solstiales imbres non magnopere desiderare. hoc in loco 16
ad fidem sensui faciendam quod uliginosa sint non sola Gargara pro uicinia montis sed et uniuersae Mysiae arua adhiberi potest testis Aeschylus

25 ἰὼ Κάικε Μύσιαί τ' ἐπιρροαί.

quid de Graecis in hoc loco traxerit diximus. adde- 17
mus praeterea hoc iucunditas gratia et ut liqueat Vergilium uestrum undique ueterum sibi ornamenta traxisse, unde hoc dixerit

30 hiberno laetissima puluere farra.

3 Meinekii fragm. com. II, 2 p. 730   8 Aristoph. Acharn.
9 sat. fragm. ed. Riese p. 293   25 Aesch. fragm. 185
ed. Hermann

2 EN MYΘOIC P   3 ENAΘ P, em. uulgo   7 achar-
neufin P   8 ΨΑΜΜΑΚΟΙCΙΑ P, em. ex Aristophane uulgo
11 gargara P   13 hiempf P   16 enena P'   19 ubf P'   25
IOKIKE MICIETIPPOAI P   27 iocunditatif P

18 in libro enim uetustissimorum carminum,
qui ante omnia quae a Latinis scripta sunt con-
positus ferebatur, inuenitur hoc rusticum uetus
canticum

hiberno puluere uerno luto grandia farra, camille, 5
metes.

XXI Nomina poculorum Vergilius plerumque Graeca
ponit ut carchesia ut cymbia ut cantharos
ut scyphos. de carchesiis ita

cape Maeonii carchesia Bacchi, 10

Oceano libemus ait

et alibi

hic duo rite mero libans carchesia Baccho

de cymbiis

inferimus tepido spumantia cymbia lacte 15

de cantharo

et grauis adtrita pendebat cantharus ansa.

de scyphis

et sacer impleuit dextram scyphus.

2 ea autem cuius figurae sint quisue eorum fecerit 20
mentionem nemo quaerit, contenti scire cuiusque modi
esse pocula. et scyphos quidem cantharosque, con-
sueti uulgi nomina, ferendum si transeant sed de
carchesiis cymbiisque quae apud Latinos haud scio
an unquam repperias, apud Graecos autem sunt 25
rarissima, non uideo cur non cogantur inquirere

3 quid sibi noua et peregrina nomina uelint. est au-
tem carchesium poculum Graecis tantum modo

10 Verg. Georg. III 380

13 Aen. V 77

15 ib. III 66

5 uereno ut uid. P' 8 char|cesia P ut om. P' cim-
bia P cantarof P 9 scifof P 10 bach| P 13 meo
P' bacho P 14 cimbuf P 15 cimb|a P 16 can-
taro P 17 graui|^c sa|ter P cantaruf P 19 sciphuf P

21 contiti ut uid. P' cuiusque modi scripti: cunfmodi P
23 tranfeat P 24 cimbufq. P 28 grexit corr. in grexit P

notum. meminit eius PHERECYDES in libris HISTORIARVM aitque Iouem Alcmenae pretium concubitus carchesium aureum dono dedisse. sed PLAVTVS insuetum nomen reliquit aitque in fabula AMPHITRYONE pateram datam cum longe utriusque poculi figura diuersa sit. patera enim, 4 ut et ipsum nomen indicio est, planum ac patens est, carchesium uero procerum et circa mediam partem compressum, ansatum mediocriter, ansis a 10 summo ad infimum pertingentibus. ASCLEPIADES 5 autem, uir inter Graecos adprime doctus ac diligens, carchesia a nauali re existimat dicta. ait enim naualis ueli partem inferiorem *πτέρησαν* uocari, at circa mediam ferme partem *τράχηλον* dici, summam uero 15 partem carchesium nominari et inde diffundi in utrumque ueli latus ea quae cornua uocantur. nec 6 solus Asclepiades meminit huius poculi sed et alii illustres poetae ut SAPPHO quae ait

κῆνοι δ' ἄρα πάντες καρχησιά τ' ἦχον

20 *κἄλειβον.*

CRATINVS in *Διονυσιαλέξανδρῳ*

στολήν δὲ δὴ τίν' εἶχεν; τοῦτό μοι φράσον·

θύρσον κροκωτὸν ποικίλον καρχήσιον.

SOPHOCLES in fabula quae inscribitur TYRO

25 *πρὸς τήνδε μοι*

τράπεζαν ἀμφὶ σῖτα καὶ καρχήσια.

haec de carchesiis ignoratis Latinitati et a sola 7 Graecia celebratis. sed nec cymbia in nostro ser-

4 534 19 Bergkii poetae lyr. p. 894 21 Meinekii
fragm. com. II, 1 p. 37 24 fragm. Nauckii 594

1 ferecidet *P* 4 atq. in *P* 5 amphitrione *P* 13
inferiorem *om. P* pternā *P* 14 trachelon *P* 15 et inde
— 16 uocantur *om. P* 18 ante ποῦρα *add. uiri P'* sapho
P 19 ΚΑΡΧΗCΙΑ ΕCΧΟΝ ΚΑΙΕΔΕΒΟΝ *P*, emendauit Berg-
kiius 21 ΚΡΑΤΕΙΝΟC ΕΝ ΔΙΟΝΟΥCΑΛΕΞΑΝΔΡῳ *P* 22
ΤΙΝΑ *P* ΤΟΥΔΟ *P* 23 ΤΥΡῳ *P* 25 ΠΡΟC ΓΗΝ
ΔΕΙΜΙ *P*: πρὸς τήνδε μοι *Ianuius*, προcτῆναι μέcην *Athenaeus*
26 ΤΡΑΠΕΖΑΑΜΦΙCΙΤΑ|ΚΑΙ ΚΑΡΧΗCΙΑ *P* 28 cymbul *P'*

mone repperies: est enim a Graecorum paucis relatum. PHILEMON, notissimus comicus, in FANTAS-MATE ait

- ἔπιεν ἡ Ῥόδη κυμβίον ἀκράτου,
8 ANAXANDRIDES etiam comicus in fabula Ἀγροίκους 5
προσπινόμενα καὶ μεστ' ἀκράτου κυμβία
ἐκάκωσεν ὑμᾶς.

- meminit eius et DEMOSTHENES in oratione quae est in MIDIAM ἐπ' ἀστράβης δὲ ὀχούμενος ἐξ Ἀγροῦ-
ρας τῆς Εὐβοίας, γλανίδας δ' ἐπ' ὀχου καὶ κυμβία 10
καὶ κάδους ἔχων, ὧν ἐπελαμβάνοντο οἱ πεντηκο-
9 στολόγοι. cymbia autem haec, ut ipsius nominis
figura indicat, diminutivae a cymba dicta, quod et
apud Graecos et apud nos ab illis trahentes nauigii
genus est. ac sane animaduerti ego apud Graecos 15
multa poculorum genera a re nauali cognominata,
ut carchesia supra docui, ut haec cymbia, pocula
10 procera ac naubus similia. meminit huius poculi
ERATOSTHENES, uir longe doctissimus, in EPISTVLA
ad Hagetorem Lacedaemonium his uerbis κρατῆρα 20
γὰρ ἔσθησαν τοῖς θεοῖς, οὐκ ἀργύρεον οὐδὲ λιθο-
κόλλητον, ἀλλὰ τῆς κωλιάδος· τοῦτον δὲ ὁσάνης
ἐπιπληρώσαιεν, ἀποσπείσαντες τοῖς θεοῖς, ἄνοχόουν
11 ἐφ' ἐξῆς βαπτιστῶ κυμβίῳ. fuerunt qui cymbium a

2 Meinekii fragm. com. IIII p. 29 5 ib. III p. 162 8
p. 558 Reisk. § 133 19 Bernhardyi Eratosthenica p. 201

5 fabulā agrecif | Ω OKYMBIA ΠΡΟΤΤΙΝΟΜΕΝΑ ΚΑΙ
ΜΕΤΤΑ ΑΚΡΑΕ ΚΑΚΩ | CΕΜΥΜΑC. meminit P 8 demo-

stenes P 9 midia P ἐξ] ΕΖ P ΑΡΤΙΟΥΡΑCΦΗCΘΥ-
ΒΟΥΑC P 10 δ' ἐπ' ὀχον Schneidevinus: ΔΕ ΟΧΟ P 11
καὶ κάδους Schneidevinus ex Demosthene: ΟCΙ P ΕΠΑΛΑΜ-
ΒΑΝΟΝΟ ΠΕΝΤΗΚΟCΤΟΛΟΤΟΙ. P 13 in+dicat P 19
epistola P 21 *(fuit l) ΔΙΕΟΙΚΟΛΑ ΗΤΟΝ ΑΛΛΑ ΤΗΟ-
Α

ΚΩΙΑΔΟC ΤΟΥ ΙΘΝΑΔΕΟCΑ ΚΙCΕ||ΟΤΤΑΗΡΑCΑΙΕΝ ΑΠΟ
CΠΕΙCΑΝΤΕΟ P, em. Bernhardys ex Athenaeo 23 ΩΝΟ-
ΧΟΘΥ|N P 24 ΒΑΠΤΙΟΤΩ P

cissybio per syncopam dictum existimarent. cissy-
bii autem, ut de Homero taceam qui hoc poculum
Cyclopi ab Vluxe datum memorat, multi faciunt
mentionem uoluntque non nulli proprie cissybium
5 ligneum esse poculum ex hedera id est *κισσοῦ*. et 12
NICANDER quidem Colophonius in primo *Ἀλτωλικῶν*
sic ait *ἐν τῇ ἱεροποιῇ τοῦ Διδυμαίου Διὸς κισσῷ*
σπονδοποιεῖνται· ὅθεν τὰ ἀρχαῖα ἐκπώματα κισσύ-
βια φωνέεται. sed et CALLIMACHVS meminit huius
10 poculi

καὶ γὰρ ὁ Θρηκίην μὲν ἀνήγατο χανδὸν ἄμυστιν
ζωροποτεῖν, ὀλίγω δ' ἦδετο κισσυβίῳ.

qui autem cissybium ex hedera factum poculum *οἶον* 13
εἰ κίσσινον dici arbitrantur EVRIPIDIS auctoritate
15 niti uidentur, qui in ANDROMEDA sic ait

πᾶς δὲ ποιμένων ἔρρει λεῶς,
ὁ μὲν γάλακτος κίσσινον φέρων σκύφον
πόνων ἀναψυκτῆρ', ὁ δ' ἀμπέλων γένος.

haec de cymbio. sequitur ut, quando cantharum et 14
20 poculi et nauigii genus esse supra diximus, probe-
tur exemplis. et pro poculo quidem nota res est
uel ex ipso Vergilio, qui aptissime proprium Liberi
patris poculum adsignat Sileno sed id, ut supra
polliciti sumus, etiam pro nauigio poni solitum de-
25 bemus ostendere. MENANDER in NAVCLERO 15

ἦκει λιπὼν Αἰγαῖον ἀλμυρὸν βάρδος

9 fragm. ed. Bentleii 109 16 fragm. ed. Nauckii 135
26 Meinekii fragm. com. IIII p. 174

1 cissybio *p*, syncopan *P* cissybiū *P* 4 cissybiū *P* 5
cissy *P* 6 quidā *P* italicon *P* 7 ἱεροποιήσαι *P*
Διός *a P* dēesse non notant 8 σπονδοποιεῖνται *P* 9
ΦΩΝΕΑΤΑΙ *P* callimachus *P* 11 ΟΡΗΚΙΗΝ *P* 12 ΖΗ-
ΡΟΠΟΤΕΙΝ *P*, *Ξηροποτεῖν Schneidewitzius* 13 cysybiū *P*
hedera *P* 14 arbitrantur *P* 15 dro|m&a *P* 16 ΠΟΙ-
ΜΕΝΜΗ *P* ΑΕΩC *P* 18 ΑΝΑΨΥΚΤΗΡΑ (*in ras. fuit Y*)
P 19 cantharū *P* 20 poculum *P* est esse *P* 26
AAMYPOΝ |BATOC *P*

θεόφιλος ἡμῖν, ὃ Σκράτων, ὥς εἰς καλὸν
 πρῶτος λέγω σθι τὸν τε χρυσοῦν κἀνθάρον.
 ποῖον; τὸ πλοῖον· οὐδέ μ' οἶσθας ἄθλιε.

16 Et sacer impleuit dextram scyphus.

scyphus Hercules poculum est ita ut Liberi patris⁵
 cantharus. Herculem uero fictores ueteres non sine
 causa cum poculo fecerunt, et non numquam cas-
 sabundum et ebrium non solum quod is heros bibax
 fuisse perhibetur sed etiam quod antiqua historia
 est Herculem poculo tamquam nauigio uectum in¹⁰

17 mensa maria transisse. sed de utraque re pauca ex
 Graecis antiquitatibus dicam. et multibibum heroa
 istum fuisse, ut taceam quae uulgo nota sunt, illud
 non obscurum argumentum est quod Ephippus in
 Bursiride inducit Herculem sic loquentem¹⁵

οὐκ οἶσθ' ἄ μ' ὄντα πρὸς θεῶν Τιγύνθιον
 Ἀργεῖον; οἱ μεθύοντες ἀεὶ τὰς μάχας
 πάσας μάχονται. τοιγαροῦν φεύγουσ' ἀεὶ.

18 est etiam historia non adeo notissima nationem
 quandam hominum fuisse prope Heracleam ab Her-²⁰
 cule constitutam Cylicranorum composito nomine
 ἀπὸ τῆς κύλικος, quod poculi genus nos una littera

19 immutata calicem dicimus. poculo autem Her-
 culem uectum ad Ἐρυθρίαν id est Hispaniae
 insulam nauigasse et PANYASIS, egregius scrip-²⁵
 tor Graecorum, dicit et PHERECYDES auctor est,
 quorum uerba subdere supersedi, quia propiora sunt
 fabulae quam historiae. ego tamen arbitror non
 poculo Herculem maria transuectum sed nauigio cui

16 Meinekii fragm. com. III p. 322

1 Ὁ P 2 τόν] ΓΟΝ P τε Ianius: ΔΕ P κἀνθάρον
 Ianius ex Athenaeo: ΘΑΡΟ P 3 πλοῖον] ΗΛΟΙΟΝ P
 ΑΘΑΙΕ P 4 scyphus P 10 uectum Mediceus saec. XV:
 uentis P immensa P 17 ἀεὶ τὰς] ΑΕΤΙAC P 18 τοι-
 γαροῦν] ΠΟΥΤΑΡΟΥ P 22 ΚΥΛΙΚΡΟΣ P 23 diximus
 P 24 ductū] ΑΔΕΤΠΗΡΑ P 25 paniasis P 26 fe-
 recides P

scypho nomen fuit ita ut supra cantharum et carchesium et a cymbis deriuata cymbia.

Nomina quoque Vergilius non numquam ex XXII antiquissimis Graecorum historiis mutuatur. scitis
 5 apud illum unam ex comitibus Dianae Opin uocari, quod nomen uulgo fortasse temere impositum uel etiam fictum putatur ab ignorantibus insidiosum poetam cognomen quod a ueteribus Graecis scriptoribus ipsi Dianae fuerat impositum comiti eius ad
 10 signare uoluisse. sed Vergilius sic ait 2
 uelocem interea superis in sedibus Opin,
 unam ex uirginibus sociis sacraque caterua,
 conpellabat et has tristis Latonia uoces
 ore dabat

15 et infra

at Triuia custos iam dudum in montibus Opis.
 Opin inquit comitem et sociam Dianae. sed audite 3
 unde Vergilius hoc nomen acceperit qui, ut dixi, quod epitheton ipsius deae legerat sociae eius im-
 20 suit. ALEXANDER AETOLVS, poeta egregius, in libro 4 qui inscribitur MVSÆ refert quanto studio populus Ephesius dedicato templo Dianae curauerit praemiis propositis ut qui tunc erant poetae ingeniosissimi in deam carmina diuersa conponerent. in his uer-
 25 sibus Opis non comes Dianae sed Diana ipsa uocata est. loquitur autem, uti dixi, de populo Ephesio 5

ἀλλ' ὄγε πειθόμενος πάγχυ Γραικοῖσι μέλεισθαι
 Τιμόθεον κιθάρης ἰδμόνα καὶ μελέων
 υἱὸν Θερσάνδρου κλυτὸν ἦνεσεν ἀνέρα σίγλων

27 Meinekii Anal. Alexandrina p. 225

1 scyfo P f in fuit in ras. in P cantharū P 2 deriuata cymbia P, detnde add. omnia haec ad feruimus esse nauigiorum uocabula uulgo, quae om. P 5 illū + P 6 nomen] ā P 7 putetur P 11 + superi P 16 triuię P 19 ipsius deae scripsi: ipsius (P) 20 &holuf P 28 ingeniosissima ut uid. P 27 ΜΕΝΑΕΘΑΙ P 29 κλυτὸν Schneidewinus: ΤΟΝ P

χρυσείων λερήν δὴ τότε χιλιάδα
 ὑμνήσαι ταχέων τ' Ὀπιν βλήττειραν διστῶν
 ἢ τ' ἐπὶ Κεγχρείῳ τίμιον οἶκον ἐχει

et mox

μηδὲ θεῆς προλήπῃ Αἰτωλίδος ἄκλεα ἔργα.

- 6 apparuit, ni fallor, Opin Dianam dictam et Vergi-
 lium de nimia doctrina hoc nomen in eius comitem
 transtulisse.

- 7 Excessere omnes adytis arisque relictis
 di.

hoc unde Vergilius dixerit nullus inquit sed con-
 stat illum de EVRIPIDE traxisse, qui in fabula
 TROADIBVS inducit Apollinem cum Troia capienda
 esset ista dicentem

λείπω τὸ κλεινὸν Ἴλιον,

qui uersus docent unde Vergilius usurpauerit dis-
 cessisse deos a ciuitate iam capta.

- 8 Nec non sine auctoritate Graecae uetustatis est
 quod ait

ipsa Iouis rapidum iaculata e nubibus ignem.

Euripides enim inducit Minervam uentos contra
 Graecorum classem a Neptuno petentem dicentem-
 que debere illum facere quod Iuppiter fecerit, a quo
 in Graecos fulmen acceperit.

- 9 Apud Vergilium Pan niueo lanae munere
 Lunam inlexisse perhibetur in nemora alta uo-
 cans

munere sic niueo lanae, sic credere dignum est

9 Aen. II 351   13 Troad. 25   20 Aen. I 42   28
 Georg. III 391

1 λερήν Meinekius: ΕΡΗΝ P   ΧΕΙΛΙΑΔΑ P   2 ΤΑ-
 ΧΕΙΩΝ P   τ' om. P, add. Meinekius   3 τ' Meinekius:
 Δ P   Κεγχρείῳ Meinekius: ΚΕΓΧΡΙΩΝ P   ΤΙΜΙ* (uid.
 fuisse ω) | ΟΝΟΚΟΝ P   7 doctrin^a P   9 adituf P   15
 ΑΕΙΤΤΟΤΩ P   17 a ciuitate — 20 ignē in ras. in P   21
 contra Cantabrigiensis: contrariof P   26 illuxisse P

et reliqua. in hoc loco VALERIUS PROBUS, uir perfectissimus, notat nescire se hanc historiam siue fabulam quo referat auctore. quod tantum 10 uirum fugisse miror. nam Nicander huius est auctor historiae, poeta quem DIDYMVS, grammaticorum omnium quique sint quique fuerint instructissimus, fabulosum uocat. quod sciens Vergilius adiecit si credere dignum est, adeo se fabuloso usum fatetur auctore.

10 In tertio libro cursim legitur neque unde trans-11 latum sit quaeritur

quae Phoebus pater omnipotens, mihi Phoebus Apollo

praedixit

15 et cetera. in talibus locis grammatici excusantes in-12 peritiam suam inuentiones has ingenio magis quam doctrinae Maronis adsignant nec dicunt eum ab aliis mutuatum, ne nominare cogantur auctores. sed adfirmo doctissimum uatem etiam in hoc AESCHYLVM, emi-
20 nentissimum tragoediarum scriptorem, secutum qui 13 in fabula quae Latina lingua SACERDOTES inscribitur sic ait

στέλλειν ὅπως τάχιστα· ταῦτα γὰρ πατήρ
Ζεὺς ἐγκαθίει Λοξία θεσπίσματα

25 et alibi

πατρός προφήτης ἐστὶ Λοξίας Διός.

ecquid clarum factum est inde sumpsisse Vergilium 14 quod Apollo ea uaticinetur quae sibi Iuppiter fatur? probatumne uobis est Vergilium, ut ab eo intellegi

12 Aen. III 251
Eumen. 19

23 fragm. ed. Hermann. 85 26

5 didimus P 12 phēbo P 15 imperitiā P 19
esclū P 20 sequuntur P 21 sacerdotis P 23 CTE-

Ω
MEIN OΠΟΣ P ΠΑΓΕΡ P 24 ΖΕΥCΕ ΘΑΚΑΘΙCΙ P
26 ΠΑCΡΟC ΠΡΟΦΗΘΗC P ΜΟCΙΑC P 27 ecquid
om. P et Cantabr. 28 pbatum ÷ ne P

non potest qui sonum Latinae uocis ignorat, ita nec
 ab eo posse qui Graecam non hauserit extrema
 15 satietate doctrinam? nam si fastidium facere non
 timerem, ingentia poteram uolumina de his quae a
 penitissima Graecorum doctrina transtulisset implere: s
 sed ad fidem rei propositae relata sufficient.'

---

4 tinerē *P'* 6 post sufficient — *litteris rubris maiusculis*
 Quae sunt * quae sumit | uirgilius ab antiquis latinis poetis.
add. P, sequitur Hic praeterea in *P*

LIBER SEXTVS

Hic Praetextatus 'mirum' inquit 'in modum di- I
 gessit Eustathius quae de Graeca antiquitate carmini
 suo Vergilius inseruit. sed meminimus uiros inter
 omnes nostra aetate longe doctissimos, Furium Cae-
 5 cinamque Albinos, promisisse se prodituros quid
 idem Maro de antiquis Romanis scriptoribus traxerit,
 quod nunc ut fiat tempus admonet.' cumque omni- 2
 bus idem placeret, tum Furius Albinus 'etsi uereor
 ne, dum ostendere cupio quantum Vergilius noster
 10 ex antiquiorum lectione profecerit et quos ex omni-
 bus flores uel quae in carminis sui decorem ex di-
 uersis ornamenta libauerit, occasionem reprehendendi
 uel inperitis uel malignis ministrem, exprobrantibus
 tanto uiro alieni usurpationem nec considerantibus
 15 hunc esse fructum legendi aemulari ea quae in aliis
 probes et quae maxime inter aliorum dicta mireris
 in aliquem usum tuum oportuna deriuatione conuer-
 tere, quod et nostri tam inter se quam a Graecis et
 Graecorum excellentes inter se saepe fecerunt. et 3
 20 ut de alienigenis taceam, possem pluribus edocere
 quantum se mutuo compilarint bibliothecae ueteris
 auctores, quod tamen oportune alias si uolentibus
 uobis erit probabo. unum nunc exemplum proferam,
 quod ad probanda quae adsero paene sufficiet.

---

8 tū * P   12 huanerit P   13 imperitis P   14 usur-
 patione P   16 *** aliq P   17 deriuatione P   20 ali-
 genis P   21 bibliothecae P

4 AFRANIVS enim togatarum scriptor in ea togata quae COMPITALIA inscribitur non inuerecunde respondens arguentibus quod plura sumpsisset a Menandro fateor inquit

sumpsi non ab illo modo

5

sed ut quisque habuit conueniret quod mihi quod me non posse melius facere credidi, etiam a Latino.

5 quod si haec societas et rerum communio poetis scriptoribusque omnibus inter se exercenda concessa 10 est, quis fraudi Vergilio noceat, si ad excolendum se quaedam ab antiquioribus mutuatus sit? cui etiam gratia hoc nomine habenda est quod non nulla ab illis in opus suum, quod aeterno mansurum est, transferendo fecit ne omnino memoria ueterum deleteretur, quos, sicut praesens sensus ostendit, non solum neglectui uerum etiam risui habere iam coepimus. denique et iudicio transferendi et modo imitandi consecutus est ut quod apud illum legerimus alienum aut illius esse malimus aut melius hic quam 20 7 ubi natum est sonare miremur. dicam itaque primum quos ab aliis traxit uel ex dimidio sui uersus uel paene solidos, post hoc locos integros cum parua quadam immutatione translatos sensusue ita transcriptos ut unde essent eluceret, immutatos alios ut 25 tamen origo eorum non ignoraretur, post haec quaedam de his quae ab Homero sumpta sunt ostendam non ipsum ab Homero tulisse sed prius alios inde sumpsisse et hunc ab illis, quos sine dubio legerat, transtulisse.

5 fragm. com. ed. Ribbeck p. 144

5 illo solv̄ m̄ (v̄ in ras.) P 6 quisquis P, em. nescio quis quod conueniret P, transposuit Bothius 7 quod Bothius: quodque P 13 hoc nomine om. P, add. Cantabrigiensis (?) habenda est P 16 solum non lectus P 17 cepimus P 19 consequutus P 20 illius] aliud P hic om. P' ante ubi add. hic P' 24 translata P'

- Vertitur interea caelum et ruit oceano nox. 8
 Ennius in libro sexto
 uertitur interea caelum cum ingentibus signis.
- Axem humero torquet stellis ardentibus aptum. 9
 5 Ennius in primo
 qui caelum uersat stellis fulgentibus aptum
 et in tertio
 caelum prospexit stellis fulgentibus aptum,
 in decimo
- 10 hinc nox processit stellis ardentibus apta.
- Conciliumque uocat diuum pater atque hominum 10
 Ennius in sexto [rex.
 tum cum corde suo diuum pater atque hominum
 effatur. [rex.
- 15 Est locus, Hesperiam Grai cognomine dicunt. 11
 Ennius in primo
 est locus, Hesperiam quam mortales perhibebant.
- Tuque o Thybri tuo genitor cum flumine sancto. 12
 Ennius in primo
- 20 teque, pater Tiberine, tuo cum flumine sancto.
- Accipe daque fidem, sunt nobis fortia bello 13
 pectora.
- Ennius in primo
 accipe daque fidem foedusque feri bene firmum.
- 25 Et lunam in nimbo nox intempesta tenebat. 14

1 Aen. II 250 3 218 Vahleni 4 Aen. IIII 482 6
 30 8 162 10 343 11 Aen. X 2 13 179 15 Aen. I
 530 17 23 18 Aen. VIII 72 20 55 21 Aen. VIII 150
 24 33 25 Aen. III 587

2 VI. P 5 .I. P 7 et in tertio — 8 aptum om.
 P 9 X P 12 .VI. P 16 .I. P 18 tybri * P
 19 .I. P 20 flumines P 23 .I. P 25 post nībo de-
 letum ut uid. luna in P

Ennius in primo

cum superum lumen nox intempesta teneret.

- 15 Tu tamen interea calido mihi sanguine poenas
persolues.

Ennius in primo

non pol homo quisquam faciet impune animatus
hoc nisi tu, nam mi calido das sanguine poenas.

- 16 Concurrunt undique telis
indomiti agricolae.

Ennius in tertio

postquam defessi sunt, stant et spargere sese
hastis: ansatis concurrunt undique telis.

- 17 Summa nituntur opum ui.

Ennius in quarto

Romani scalis summa nituntur opum ui
et in sexto decimo [runt;
reges per regnum statuasque sepulcraque quae-
aedificant nomen: summa nituntur opum ui.

- 18 Et mecum ingentes oras euoluite belli.

Ennius in sexto

quis potis ingentes oras euoluere belli?

- 19 Nequa meis dictis esto mora: Iuppiter hac stat.

Ennius in septimo

non semper uestra euertit: nunc Iuppiter hac stat.

- 20 Inuadunt urbem somno uinoque sepultam.

1 106 3 Aen. VIII 422 5 106 8 Aen. VII 520
10 154 13 Aen. XII 552 14 168 16 403 19 Aen.
VIII 528 20 178 22 Aen. XII 565 24 263 25 Aen.
II 265

1 · I · P 3 et 7 penaf P 5 · I · P 10 · III · P
14 ennuif in Romanif (post in uac. spatium 3 litt.) P 16
· XVI · P 20 · VI · P 23 · VII · P

Ennius in octauo
nunc hostes uino domiti somnoque sepulti.

Tollitur in caelum clamor, cunctique Latini. 21

Ennius in septimo decimo

5 tollitur in caelum clamor exortus utrisque.

Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula cam-22

Ennius in sexto [pum.

explorant Numidae: totum quatit ungula terram,

idem in octauo

10 consequitur, summo sonitu quatit ungula terram,

idem in septimo decimo

it eques et plausu caua concutit ungula terram.

Vnus qui nobis cunctando restituit rem. 23

Ennius in duodecimo

15 unus homo nobis cunctando restituit rem.

Corruit in uulnus: sonitum super arma dedere. 24

Ennius in sexto decimo

concidit et sonitum simul insuper arma dederunt.

Et iam prima nouo spargebat lumine terras. 25

20 Lucretius in secundo

cum primum aurora respergit lumine terras.

Flammarum longos a tergo inuoluere tractus. 26

Lucretius in secundo

nonne uides longos flammarum ducere tractus?

---

1 II 291	3 Aen. XI 745	5 422	6 Aen. VIII 596
8 231	10 281	12 419	13 Aen. VI 847
16 Aen. X 488	17 396	19 Aen. III 584	21 II 144
22 Georg. I 367	24 II 207		

---

1 · VIII · P	4 · XVII · P	6 finita P'	7 · VI · P
8 humide totā P	9 idem om. P	· VIII · P	11 · XVII · P
P 14 · XII · P	17 · XVI · P	18 simul om. P	20
· II · P			

- 27   Ingeminant abruptis nubibus ignes.
 Lucretius in secundo
 nunc hinc nunc illinc abruptis nubibus ignes.
- 28   Belli simulacra ciebant.
 Lucretius in secundo 5
 componunt, complent: belli simulacra cientur.
- 29   Simulacraque luce carentum.
 Lucretius in quarto
           cum saepe figuras
 contuimur miras simulacraque luce carentum. 10
- 30   Asper acerba tuens retro redit.
 Lucretius in quinto
 asper acerba tuens immani corpore serpens.
- 31   Tithoni croceum linquens Aurora cubile.
 Furius in primo annali 15
 interea Oceani linquens Aurora cubile.
- 32   Quod genus hoc hominum quaeue hunc tam bar-
   bara morem?
 Furius in sexto
 quod genus hoc hominum Saturno sancte create? 20
- 33   Rumoresque serit uarios ac talia fatur.
 Furius in decimo
 rumoresque serunt uarios et multa requirunt.
- 34   Nomine quemque uocans reficitque ad proelia pul- [sos. 25

1 Aen. III 199   3 II 214   4 Aen. V 674   6 II 324
 7 Georg. III 472   9 III 85   11 Aen. VIII 794   13 V
 88   14 Aen. III 585   17 Aen. I 539   21 Aen. XII 228
 25 XI 731

4 ciebant *P'*   6 cōplent *P*   10 contuim' mirant' *P*   14
 tothoni *P'*   15 · I · *P*   19 · VI · *P*   22 · X · *P*

Furius in undecimo

nomine quemque ciet: dictorum tempus adesse
commemorat

deinde infra

- 5 confirmat dictis simul atque exuscitat acris
ad bellandum animos reficitque ad proelia mentes.

Dicite Pierides, non omnia possumus omnes. 35

Lucilius in quinto

maior erat natu, non omnia possumus omnes.

- 10 Diuersi circumspiciunt, hoc acrior idem. 36

Pacuius in Medea

diuersi circumspicimus, horror percipit.

Ergo iter inceptum peragunt rumore secundo. 37

Sueuius in libro quinto

- 15 redeunt referunt rumore petita secundo.

Numquam hodie effugies, ueniam quocumque uo- 38

Naeuius in Equo Troiano

numquam hodie effugies, quin mea manu moriari. [caris.

Vendit hic auro patriam dominumque potentem 39

- 20 imposuit fixit leges pretio atque refixit.

Varius de Morte

uendit hic Latium populis agrosque Quiritum

eripuit: fixit leges pretio atque refixit.

7 eclog. VIII 63 9 V 21 Gerlachii 10 Aen. VIII
416 12 fr. 224 Ribbeckii 13 Aen. VIII 80 16 eclog.
III 49 17 fr. 15 Ribbeckii 19 Aen. VI 621

1 . XI . P 8 cōmemorat P 6 plia P 8 . V . P
10 agrior P 11 pachubius P 15 rumore petita Lucianus
Muellerus mus. Rhen. nou. XXIII 216: petita rumore P 19
pominūq. P' 20 fī ** xit* (full q. ut uid.) P 23 eripuit** |
P fixitq. ut uid. P'

- 40 Vt gemma bibat et Sarrano dormiat ostro.
 Varius de Morte
 incubet et Tyriis atque ex solido bibat auro.
- 41 Talia saecula suis dixerunt currite fusi.
 Catullus 5
 currite ducenti subtegmine, currite fusi.
- 42 Felix heu nimium felix si littora tantum
 numquam Dardaniae tetigissent nostra carinae.
 Catullus
 Iuppiter omnipotens utinam non tempore primo 10
 Gnosia Cecropiae tetigissent littora puppes.
- 43 Magna ossa lacertosque
 extulit.
 Lucilius in septimo decimo
 magna ossa lacertique 15
 adparent homini.
- 44 Placidam per membra quietem
 irrigat.
 Furius in primo
 mitemque rigat per pectora somnum. 20
 et Lucretius in quarto
 nunc quibus ille modis somnus per membra quie-
 inrigat. [tem]
- 45 Camposque liquentes.

---

1 Georg. II 506   4 eclog. IIII 46   6 epithalamii
 Pel. et Thet. 327   7 Aen. IIII 657   10 epith. 171   12
 Aen. V 422   15 XVII 7   17 Aen I 691   22 IIII 907
 24 Aen. VI 724

---

1 gemina P   3 ut tyrnf P   5 catuluf P   6 * sub
 temine (in ras. fuit c) P   7 nimia P'   9 catuluf P   10
 ompl' P   11 cecropiae P   12 post ossa deletum extulit in
 P   14 Lucius P   XVII. P

Lucretius in sexto [simile de mari]
et liquidam molem camposque natantes.

Et geminos duo fulmina belli 46

Scipiadas.

5 Lucretius in tertio

Scipiadès belli fulmen Carthaginis horror.

Et ora 47

tristia temptantum sensu torquebit amaro.

Lucretius in secundo

10 foedo pertorquent ora sapore.

Morte obita quales fama est uolitare figuras. 48

Lucretius in primo

cernere uti uideamur eos audireque coram,
morte obita quorum tellus amplectitur ossa.

15 hinc est et illud Vergilii

et patris Anchisae gremio conplectitur ossa.

Ora modis attollens pallida miris. 49

Lucretius in primo

sed quaedam simulacra modis pallentia miris.

20 Tum gelidus toto manabat corpore sudor. 50

Ennius in sexto decimo

tunc timido manat ex omni corpore sudor.

Labitur uncta uadis abies. 51

Ennius in quarto decimo

---

2 VI 405	3 Aen. VI 843	5 III 1034	7 Georg.
II 246	10 II 401	11 Aen. X 641	13 I 134
15 Aen. V	31 17 Aen. I 354	19 I 123	20 Aen. III 175
21 399	Vahleni	23 Aen. VIII 91	

---

1 simile de mari <i>delevit Ianus</i>	6 cartaginif P	10
foedo P	11 fame P'	12 .l. P
13 eaf P	16 cōplec-	
tatur P	21 XVI. P	23 unda P'
24 XIII. P		

labitur uncta carina, uolat super impetus undas.

52 Ac ferreus ingruit imber.

Ennius in octauo

hastati spargunt hastas, fit ferreus imber.

53 Apicem tamen incita summum

5

hasta tulit.

Ennius in sexto decimo

tamen induuolans secum abstulit hasta
insigne.

54 Puluerulentus eques furit: omnes arma requirunt. 10

Ennius in sexto

balantum pecudes quatit: omnes arma requirunt.

55 Nec visu facilis nec dictu affabilis ulli.

Accius in Philoctete

quem neque tueri contra nec adfari queas.

15

56 Aut spoliis ego iam raptis laudabor opimis
aut leto insigni.

Accius in Armorum iudicio

nam tropaeum ferre me a forti uiro

pulchrum est: si autem uincar, uinci a tali nul- 20
lum est probrum.

57 Nec si miserum fortuna Sinonem

finxit, uanum etiam mendacemque inproba finget.

---

1 379   2 Aen. XII 284   4 287   5 Aen. XII 493
8 397   10 Aen. VII 625   12 192   13 Aen. III 621   14
538 Ribbeckii   16 Aen. X 449   19 148 Ribb.   22 Aen.
II 79

---

3 .VIII. P   7 .XVI. P   11 .VI. P   14 filoctete
P   15 neq. affari P, nec fari Ribbeckius   in queas est
a corr. ex i aut r in P   17 leto P   19 tropaeū P   20
post nullum add. mi G. Hermannus   21 obpbriv. P   23
improba P

Accius in Telepho

nam si a me regnum fortuna atque opes
eripere quivit, at uirtutem nequit.

Disce puer uirtutem ex me uerumque laborem. 58
5 fortunam ex aliis

Accius in Armorum iudicio

uirtuti sis par, dispar fortunis patris.

Iam iam nec maxima Iuno 59

nec Saturnius haec oculis pater aspicit aequis.

Accius in Antigona

10 iam iam neque di regunt,
neque profecto deum summus rex omnibus curat.

Num capti potuere capi? num incensa cremauit 60
Troia uiros?

Ennius in undecimo cum de Pergamis loqueretur

15 quae neque Dardaniis campis potuere perire
nec cum capta capi nec cum combusta cremari.

Multi praeterea quos fama obscura recondit. 61

Ennius in Alexandro

multi alii aduentant paupertas quorum obscurat
nomina.

20 Audentes fortuna iuuat. 62

Ennius in septimo

fortibus est fortuna uiris data.

Recoquunt patrios fornacibus enses 63

2 620 Ribb. 4 Aen. XII 435 6 156 Ribb. 7 Aen.
III 371 11 142 Ribb. 12 Aen. VII 295 15 359 Vahl.
17 Aen. V 302 19 37 Ribb. 21 Aen. X 284 23 262
Vahl. 24 Aen. VII 636

3 nequit *uulgo*: nequit *P* 5 Fortunā ex | alius. *add.*
P, om. *Iantus* 6 Virtutis *if P* 9 post in 4 *litt. erasae*,
fort. fuit armos P antizona *P* 14 undecimo] *X. in ras.*
ut udd. P 16 cōbusta *P* 17 obseuriorecondit *P* 24
requoq̄ *P* fornacibus *P*

et curvae rigidum falces conflantur in ensem.
 Lucretius in quinto
 inde minutatim processit ferreus ensis
 uersaque in obscenum species est falcis aenae.

- 64 Pocula sunt fontes liquidi atque exercita cursu 5
 flumina.

Lucretius in quinto
 ad sedare sitim fluuii fontesque uocabant.

- 65 Quos rami fructus, quos ipsa uolentia rura
 sponte tulere sua, carpit. 10

Lucretius in quinto
 quod sol atque imbres dederant, quod terra crearat
 sponte sua, satis id placabat pectora donum.

- II Post uersus ab aliis uel ex integro uel ex parte
 translatos uel quaedam immutando uerba tamquam 15
 fuco alio tinctos nunc locos locis componere sedet
 animo, ut unde formati sint quasi de speculo co-
 gnoscas.

- 2 Nec sum animi dubius, uerbis ea uincere magnum
 quam sit, et angustis hunc addere rebus honorem. 20
 sed me Parnassi deserta per ardua dulcis
 raptat amor, iuuat ire iugis qua nulla priorum
 Castaliam molli deuertitur orbita cliuo.

- 3 Lucretius in primo
 nec me animi fallit quam sint obscura sed acri 25
 percussit thyrsos laudis spes magna meum cor
 et simul incussit suauem mi in pectus amorem

---

3 V 1293 5 Georg. III 529 8 V 945 9 Georg.
 II 500 12 V 937 19 Georg. III 289 25 I 922

---

4 falces P 16 fuco P 17 quasi a speculo cognoscat
 om. P, add. Cantabr. 23 orbita P 26 thyrsos P 27 in
 inspectus P

Musarum quo nunc instinctus mente uigenti
 auia Pieridum peragro loca nullius ante
 trita solo.

accipite et alterum locum Maronis illi unde traxerat 4
 5 comparandum, ut eundem colorem ac paene similem
 sonum loci utriusque repperias. Vergilius
 si non ingentem foribus domus alta superbis
 mane salutantum totis uomit aedibus undam
 nec uarios inhiant pulchra testudine postes.
 10 et mox

at secura quies et nescia fallere uita
 diues opum uariarum at latis otia fundis,
 speluncae uiuique lacus, at frigida Tempe
 mugitusque bouum mollesque sub arbore somni
 15 non absunt, illic saltus ac lustra ferarum
 et patiens operum exiguoque adueta iuuentus.

Lucretius in libro secundo

si non aurea sunt iuuenum simulacra per aedes 5
 lampadas igniferas manibus retinentia dextris,
 20 lumina nocturnis epulis ut subpeditentur,
 nec domus argento fulgens auroque renitens
 nec citharam reboant laqueata aurataque templa,
 cum tamen inter se prostrati in gramine molli
 propter aquae riuum sub ramis arboris altae,
 25 non magnis opibus iucunde corpora curant,
 praesertim cum tempestas arridet et anni
 tempora conspergant uiridantes floribus herbas.

Non umbrae altorum nemorum, non mollia possunt 6
 prata mouere animum: non qui per saxa uolutus
 30 purior electro campum petit amnis.

Lucretius in secundo

7 Georg. II 461 11 ib. 467 18 24 28 Georg. III 520
 31 II 361

6 reperiaf P 11 uia P 12 letif P 13 ad P 22
 qlaqueata P tēpe P 23 cāpi molli P 25 iocunde P'
 29 uomere P

nec tenerae salices atque herbae rore uirentis
 fluminaque ulla queunt summis labentia ripis
 oblectare animum subitamque auertere curam.

- 7 ipsius uero pestilentiae, quae est in tertio Georgi-
 corum, color totus et liniamenta paene omnia tracta
 sunt de descriptione pestilentiae quae est in sexto
 Lucretii. nam Vergiliana incipit

hic quondam morbo caeli miseranda coorta est
 tempestas totoque auctumni incanduit aestu
 et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum. 10

Lucretii sic incipit

haec ratio quondam morborum et mortifer aestus
 finibus in Cecropis funestos reddidit agros
 uastauitque uias, exhausit ciuibus urbem.

- 8 sed quatenus totum locum utriusque ponere satis 15
 longum est, excerpam aliqua ex quibus similitudo
 geminae descriptionis appareat.

Vergilius ait

tum uero ardentes oculi atque adtractus ab alto
 spiritus, interdum gemitu grauis, imaque longo 20
 illa singultu tendunt, it naribus ater
 sanguis et oppressas fauces premit aspera lingua.

- 9 Lucretius ait

principio caput incensum feruore gerebant,
 et duplices oculos suffusa luce rubentes 25
 sudabant etiam fauces intrinsecus artae
 sanguine et ulceribus uocis uia saepta coibat
 atque animi interpret manabat lingua cruore,
 debilitata malis, motu grauis, aspera tactu.

- 10 Vergilius ait

haec ante exitium primis dant signa diebus.
 et quae darent signa supra retulit idem
 demissae aures incertus ibidem 30

---

8 Georg. III 478   12 VI 1138   19 Georg. III 505
 24 VI 1145   31 Georg. III 503   33 ib. 500

sudor et ille quidem moriturus frigidus, aret
pellis et adtactu tractanti dura resistit.

Lucretius ait 11

multaque praeterea mortis tunc signa dabantur:
5 perturbati animi, mens in maerore metuque,
triste supercilium, furiosus uultus et acer,
sollicitae porro plenaeque sonoribus aures,
creber spiritus aut ingens raroque coortus,
sudorisque madens per collum splendidus humor,
10 tenuia sputa, minuta, croci contacta colore
salsaque per fauces raucas uix edita tussis.

Vergilius ait 12

profuit inserto latices infundere cornu
Lenaeos: ea uisa salus morientibus una.
15 mox erat hoc ipsum exitio.

Lucretius ait

nec ratio remedi communis certa dabatur.
nam quod alis dederat uitalis aeris auras
uolueret in ore licere et caeli templa tueri,
20 hoc aliis erat exitio letumque parabat.

Vergilius ait 13

praeterea nec mutari iam pabula refert,
quaesitaeque nocent artes, cessere magistri.

Lucretius ait

25 nec requies erat ulla mali: defessa iacebant
corpora, mussabat tacito medicina timore.

Vergilius ait 14

ipsis est aer auibus non aequus et illae
praecipites alta uitam sub nube relinquunt.

30 Lucretius ait

nec tamen omnino temere illis sedibus ulla

---

4 VI 1182	13 Georg. III 509	17 VI 1226	22
Georg. III 548	25 VI 1178	28 Georg. III 546	31
VI 1219			

---

5 merore <i>P</i>	7 porro <i>om. P</i>	10 contacta <i>cruore P</i>
14 lenes <i>P</i>	17 remedy <i>P</i>	19 licet & <i>P</i>
		20 lo&uq. <i>P</i>

comparebat auis nec tristia saecula ferarum
exuperant siluis, languebant pleraque morbo
et moriebantur.

- nonne uobis uidentur membra huius descriptionis
15 ex uno fonte manasse? sed rursus locos alios con- 5
paremus

gaudent perfusi sanguine fratrum
exilioque domos et dulcia limina mutant.

Lucretius in tertio

sanguine civili rem conflant diuitiasque 10
conduplicant auidi, eadem caede accumulantes,
crudeles gaudent in tristi funere fratris.

- 16 Multa dies uariusque labor mutabilis aevi
rettulit in melius: multos alterna reuisens
lusit et in solido rursus fortuna locauit. 15

Ennius in octauo

multa dies in bello conficit unus
et rursus multae fortunae forte recumbunt.
haud quaquam quemquam semper fortuna secuta
est. 20

- 17 o praestans animi iuuenis, quantum ipse feroci
uirtute exuperas, tanto me impensius aequum est
consulere atque omnes metuentem expendere cau-

Accius in Antigona

[sas. 25
quanto magis te istius modi esse intellego,
tanto, Antigona, magis me par est tibi consulere
[et] parcere,

- 18 O lux Dardaniae spes o fidissima Teucrum
et reliqua.

7 Georg. II 510 10 III 70 13 Aen. XI 425 17
297 Vahl. 25 u. 136 Ribb. 28 Aen. II 281

1 cōparabat P 2 exuperant P, exhibant *Lucretius* 5
ex om. P 8 ante dulcia *deletum* tristia in P 9 III. P
12 funere om. P 16 VIII. P 19 quemquam om. P
sequuta P 21 iu+uenis P 26 mage *Bothius* 27 et
deleuit Bothius

Ennius in Alexandro

o lux Troiae, germane Hector
quid te ita cum tuo lacerato corpore
miser, aut qui te sic tractauere nobis respectan-
tibus?

5

Frena Pelethronii Lapithae gyrosque dedere 19
impositi dorso atque equitem docuere sub armis
insultare solo et gressus glomerare superbos.

Varius de morte

10 quem non ille sinit lentae moderator habena
qua uelit ire sed angusto prius ore coercens
insultare docet campis fingitque morando.

Talis amor Daphnin qualis cum fessa iuuenem 20
per nemora atque altos quaerendo bucula lucos
15 propter aquae riuum uiridi procumbit in ulua
perdita nec serae meminit decedere nocti.

Varius de morte

ceu canis umbrosam lustrans Gortynia uallem,
si ueteris potuit ceruae comprehendere lustra,
20 saeuit in absentem et circum uestigia lustrans
aethera per nitidum tenues sectatur odores.
non amnes illam medii, non ardua tardant
perdita nec serae meminit decedere nocti.

Nec te tua funera mater

21

25 produxi pressius oculos aut uulnera laui.

Ennius in Cresphonte

neque terram inicere neque cruenta conuestire
corpora

2 57 Ribb. 6 Georg. III 115 13 eclog. VIII 85 24
Aen. VIII 486 27 u. 126 Ribb.

3 te ita contuo *Vossius*, ita cum tuo *P* 4 respectan-
tibus tractauere nobis *P* 6 gyrosq. *P* 10 sinit ille sinit *P'*
11 | Qua uenit *P* 12 campis *om. P* 13 daphnis *P'* 18
seu *P* gortynia *P* 26 cresphonte *P* 28 mihi corpora
hucit *P*

mihi licuit neque miserae lauere lacrimae salsum
sanguinem.

- 22 Namque canebat uti magnum per inane coacta
semina terrarumque animaeque marisque fuissent,
et liquidi simul ignis, ut his exordia primis 5
omnia et ipse tener mundi concreuerit orbis:
tum durare solum, et discludere Nerea ponto
coeperit, et rerum paulatim sumere formas,
iamque nouum terrae stupeant lucescere solem.

- 23 Lucretius in quinto ubi de confusione orbis ante 10
hunc statum loquitur

his neque tum solis rota cerni lumine claro
altiuolans poterat, neque magni sidera mundi,
nec mare nec caelum, nec denique terra nec aer,
nec similis nostris rebus res ulla uideri. 15
sed noua tempestas quaedam molesque coorta.
diffugere inde loci partes coepere paresque
cum paribus iungi res et discludere mundum
membraque diuidere et magnas disponere partes.

- 24 et infra 20

hoc est a terris magnum secernere caelum
et seorsum mare uti secreto humore pateret
seorsus item puri secretique aetheris ignes.

et infra

omnia enim magis haec ex leuibus atque rotundis. 25

- 25 Cum fatalis equus saltu super ardua uenit
Pergama et armatum peditem grauis attulit aluo.
Ennius in Alexandro
nam maximo saltu superabit grauidus armatis equus,
qui suo partu ardua perdat Pergama. 30

3 eclog. VI 31   12 V 432   21 ib. 446   25 ib. 455
26 Aen. VI 515   29 u. 60 Ribb.

1 falsum om. P   7 Nerea om. P   8 coeperat P   12
cernitur lumine clamore P   16 cohorta P   27 peditū P
29 Nunc | maxima P   superauit. Grauib; P

Tum pater omnipotens, rerum cui summa potestas, 26
 infit: eo dicente deum domus alta silescit
 et tremefacta solo tellus, silet arduus aether.
 tum uenti posuere, premit placida aequora pontus.

5 Ennius in Scipione

mundus caeli uastus constitit silentio
 et Neptunus saeuus undis asperis pausam dedit.
 Sol equis iter repressit ungulis uolantibus,
 constitere amnes perennes, arbores uento uacant.

- 10 Itur in antiquam siluam stabula alta ferarum. 27
 procumbunt piceae, sonat icta securibus illex
 fraxineaeque trabes, cuneis et fissile robur
 scinditur aduoluunt ingentes montibus ornos.

Ennius in sexto

- 15 incedunt arbusta per alta, securibus caedunt,
 percellunt magnas quercus, exciditur illex,
 fraxinus frangitur atque abies consternitur alta,
 pinus proceras peruortunt, omne sonabat
 arbustum fremitu siluai frondosai.
 20 diuersi magno ceu quondam turbine uenti 28
 configunt zephyrusque notusque et laetus Eois
 eurus equis.

Ennius in septimo decimo

- 25 concurrunt ueluti uenti cum spiritus austri
 imbricitor aquiloque suo cum flamine contra
 indu mari magno fluctus extollere certant.

Nec tamen haec cum sint hominumque boumque 29
 labores
 uersando terram experti, nihil improbus anser.

1 Aen. X 100 6 Sat. 10 Vahl. 10 Aen. VI 179 15
 193 Vahl. 24 423 Vahl. 27 Georg. I 118

14 ·VI· P 18 pce|rof P ^Puertunt P 21 ** zephi-
 rufq. notufq. P 23 ·XVII· P 26 inde P 29 anser
 in ras. in P

Lucretius in quinto

sed tamen interdum magno quaesita labore
cum iam per terras frondent atque omnia florent
aut nimis torrens feruoribus aetherius sol
aut subiti perimunt imbres gelidaeque pruinae, 5
flabraque uentorum uiolento turbine uexant.

30 sunt alii loci plurimorum uersuum quos Maro in
opus suum cum paucorum immutatione uerborum a
ueteribus transtulit. et quia longum est numeros
uersus ex utroque transcribere, libros ueteres nota- 10
bo, ut qui uolet illic legendo aequalitatem locorum

31 conferendo miretur. in principio Aeneidos
tempestas describitur et Venus apud Iouem queri-
tur de periculis filii et Iuppiter eam de futurorum
prosperitate solatur. hic locus totus sumptus a 15

NAEUIO est ex PRIMO LIBRO BELLI PVNICI. illic
enim aequae Venus Troianis tempestate laborantibus
cum Ioue queritur et secuntur uerba Iouis filiam

32 consolantis spe futurorum. item de Pandaro et
Bitia aperientibus portas locus acceptus est ex 20
LIBRO QVINTO DECIMO ENNII, qui induxit Histros
duos in obsidione erupisse porta et stragem de ob-

33 sidente hoste fecisse. nec Tullio compilando dum
modo undique ornamenta sibi conferret, abstinuit

o fama ingens ingentior armis 25
uir Troiane.

nempe hoc ait Aeneam famam suam factis fortibus
supergressum cum plerumque fama sit maior rebus.
sensus hic in CATONE CICERONIS est his uerbis
contingebat in eo quod plerisque contra 30
solet, ut maiora omnia re quam fama uide-
rentur, id quod non saepe euenit ut ex-

2 V 214

25 Aen. XI 524

30 fragm. p. 987, 43 Or.

1 .V. P 4 nimis P' 12 m***retur P 16 neuio
P 18 seq'unť P 23 cōpilando***** P 31 ute-
rentur P

pectatio cognitione, aures ab oculis uincerentur.

Item

34

proximus huic longo sed proximus intervallo.

5 CICERO in Bruto duobus igitur summis Crasso et Antonio L. Philippus proximus accedebat sed longo intervallo tamen proximus.

Sunt quaedam apud Vergilium quae ab Homero III creditur transtulisse sed ea docebo a nostris auctoribus sumpta, qui priores haec ab Homero in carmina sua transtulerant. quod quidem summus Homericæ laudis cumulus est quod, cum ita a plurimis aduersus eum uigilatum sit, coactaeque omnium uires manum contra fecerint

15 ille uelut pelagi rupes immota resistit.

Homerus de Aiakis forti pugna ait

2

Ἀλλας δ' οὐκέτ' ἔμιμνε· βιάζετο γὰρ βελέεσσι·
δάμνα μιν Ζηνὸς τε νόος καὶ Τρῶες ἀγανοὶ
βάλλοντες, δεινὴν δὲ περὶ κροτάφοισι φαεινὴ
20 πῆληξ βαλλομένη καναχὴν ἔχε· βάλλετο δ' αἰεὶ
καπ φάλαρ' εὐπολήθ'. ὁ δ' ἀριστερόν ὦμον ἔκα-

μιν

ἔμπεδον αἰὲν ἔχων σάκος αἰόλον οὐδ' ἐδύναντο
ἀμφ' αὐτῷ πελεμίζαι ἐρείδοντες βελέεσσιν,
25 αἰεὶ δ' ἀργαλέῳ ἔχετ' ἄσθματι, κάδ δέ οἱ ἰδρώς
πάντοθεν ἐκ μελέων ῥέεν ἄσπετος οὐδὲ πῃ εἶχεν
ἀμπνεῦσαι, πάντα δὲ κακὸν κακῷ ἐστήρικτο.

4 Aen. V 820
II. Π 102

5 47, 173

15 Aen. VII 586

17

1 uicerentur P' 6 lucius P 9 traditur P 17 ΑΙΑC
P ΒΙΑΖΕΤΟΓΑΡΤΕΛΕΕCCIN· P 18 ΚΑΙΤΡΩΕC P 19
ΓΕΡΙ P 20 ΚΝΑΚΗΝ P 21 ΚΑΦΦΑΛΡΕΥΠΤΟΙΗΤ P

ΕΚΑΛΝΕ·ΕΜΠΕΔΟΝ P 23 ΚΑΚΟC P 24 ΑΜΦΑΙΤΟ
ΡΕΑΕ|ΜΙΣΑΙ P ΒΛΕΕCCIN P 25 δ' om. P ΑΒΓΑ-
ΛΕΩ|ΕΧΕΑ|CΕΜΑΤΙ P οἱ ἰδρώς] ΟΠΑΡΩC P 26 ΜΕΛΕ-
ΝΟ P πη] PH P ΕΙΧΕ· P 27 κακῷ] ΚΑΩΙC P

- 3 hunc locum ENNIVS IN DVODECIMO ad pugnam C.
 Aelii tribuni his uersibus transfert
 'undique conueniunt uelut imber tela tribuno,
 configunt parmam, tinnit hastilibus umbo,
 aerato sonitu galeae sed nec pote quisquam 5
 undique nitendo corpus discerpere ferro.
 semper abundantes hastas frangitque quatitque.
 totum sudor habet corpus multumque laborat
 nec respirandi fit copia, praepete ferro
 Histri tela manu iacentes sollicitabant. 10
- 4 hinc Vergilius eundem locum de incluso Turno
 gratia elegantiore composuit
 ergo nec clipeo iuuenis subsistere tantum
 nec dextra ualet, obiectis sic undique telis
 obruitur, strepit adsiduo caua tempora circum 15
 tinnitu galea et saxis solida aera fatiscunt
 discussaeque iubae capiti nec sufficit umbo
 ictibus, ingeminant hastis et Troes et ipse
 fulmineus Mnestheus tum toto corpore sudor
 liquitur et piceum — nec respirare potestas — 20
 fulmen agit, fessos quatit aeger anhelitus artus.
- 5 Homerus ait
 ἀσπίς ἄρ' ἀπὸ' ἔρειδε, κόρυς κόρυν, ἀνέρα δ'
 ἀνήρ. 25
- Furius in quarto annali
 pressatur pede pes, mucro mucrone, uiro uir.
 hinc Vergilius ait
 haeret pede pes densusque uiro uir.
- 6 Homeri est
 οὐδ' εἴ μοι δέκα μὲν γλῶσσαι δέκα δὲ στόματ' 30
 εἶεν.

3 431 Vahl. 13 Aen. VIII 806 23 Il. N 131 28
 Aen. X 361 30 Il. B 489

1 .XII. | ad pugnā celi] *P*, em. *Merula* (in quinto decimo
uulgo) 7 habundantef *P* 10 Histrici ait *Neapolitanus* (?)
 19 tum] cū *P* 21 flumen *P* 23 κόρυν] ΠΥΝ *P* 30
 CPOMAT *P*.

hunc secutus HOSTIVS poeta in LIBRO SECVNDO BELLO
HISTRICI ait

non si mihi linguae

centum atque ora sient totidem uocesque liquatae.

5 hinc Vergilius ait

non mihi si linguae centum sint oraque centum.

Homérica descriptio est equi fugientis in haec uerba 7

ὥς δ' ὅτε τις στατὸς ἵππος ἀνοστήσας ἐπὶ φάτνῃ

δεσμὸν ἀπορρήξας θείῃ πεδλοιο κροάλων

10 εἰωθὼς λούεσθαι ἐν ῥοεῷ ποταμοῖο

κυνδιδῶν· ὑποῦ δὲ κάρη ἔχει, ἀμφὶ δὲ χαῖται

ᾧμοις ἀλίσσονται· ὁ δ' ἀγλαίῃφι πεποιθὼς

ρίμφα ἔ γοῦνα φέρει μετὰ τ' ἥθεα καὶ νομὸν
ἵππων.

15 Ennius hinc traxit

et tum sicut equus qui de praesepibus fartus

uincla suis magnis animis abruptit et inde

fert sese campi per caerula laetaque prata

celso pectore, saepe iubam quassat simul altam

20 spiritus ex anima calida spumas agit albas.

Vergilius

qualis ubi abruptis fugit praesepia uinclis

et cetera. nemo ex hoc uiles putet ueteres poetas, quod 9

uersus eorum scabri nobis uidentur. ille enim stilus

25 Enniani saeculi auribus solus placebat et diu labo-

ravit aetas secuta ut magis huic molliori filo ad-

quiesceretur. sed ulterius non moror Caecinam quin

et ipse prodat quae meminit Maronem ex antiquitate

traustulisse.'

6 Aen. VI 625

8 Il. Z 506

16 503 Vahl.

22

Aen. XI 492

1 sequutus P 3 non — 4 liquatae om. P 8 ΔΑΤΑ-
ΤΟCCINTΙΟC P ΦΑΓΝΗ· | P 9 om. P 10 ΕΙΩΘΩC
P 11 ΚΑΔΙΩΩΝ P 12 ΠΕΠΟΙΕΩC·ΡΥΜΦΑ ΕΤΟΥΝΑ
P 13 τ' om. P 17 animis om. P 24 ex om. P 26
ennij P sequuta P

III Tum Caecina in uersibus uel in locis quantum
 sibi Maro ex antiquitate quaesierit Furius ut me-
 mor et ueteris et nouae auctorum copiae disseruit.
 ego conabor ostendere hunc studiosissimum uatem
 et de singulis uerbis ueterum aptissime iudicasse et
 inseruisse electa operi suo uerba, quae nobis noua
 2 uideri facit incuria uetustatis ut ecce addita pro
 inimica et infesta quis non aestimet poetam ar-
 bitrio suo nouum uerbum sibi uoluisse fabricari?
 sed non ita est. nam quod ait 10
     nec Teueris addita Iuno
     usquam aberit
 id est adfixa et per hoc infesta, hoc iam dixerat
 Lucilius in libro quarto decimo his uersibus
     si mihi non praetor siet additus atque agitet me, 15
     non male sic ille ut dico me exenterat unus.

3 Mane salutantum totis uomit aedibus undam.
 pulchre uomit undam et antique, nam Ennius ait
     et Tiberis flumen uomit in mare salsum,
 unde et nunc uomitoria in spectaculis dicimus, 20
 unde homines glomeratim ingredienti in sedilia se
 4 fundunt. agmen pro actu et ductu quodam po-
 nere non inelegans est ut
     leni fluit agmine Thybris.
 immo et antiquum est, Ennius enim in quinto ait 25
     quod per amoenam urbem leni fluit agmine flumen.
 5 quod ait

    crepitantibus urere flammis,
 non nouum usurpauit uerbum sed prior Lucretius in
 sexto posuit 30

---

11 Aen. VI 90   15 XIII 6 Gerlachii   17 Georg. II
 462   19 453 Vahl.   24 Aen. II 782   26 177 Vahl.   28
 Georg. I 85

---

16 sit P   16 exenterat scripsi: extenterat P   19 ty-
 beris P   24 tybris P   25 in om. P   26 amēnā | P

nec res ulla magis quam Phoebi Delphica laurus
terribili sonitu flamma crepitante crematur.

Tum ferreus hastis

6

horret ager.

5 horret mire se habet. sed et Ennius in quarto
decimo

horrescit telis exercitus asper utrimque,

et in Erechtheo

arma arrigunt, horrescunt tela.

10 et in Scipione

sparsis hastis longis campus splendet et horret.

sed et ante omnes Homerus

ἐφοίξεν δὲ μάχῃ φοβισιμβροτος ἐγγέλῃσι.

Splendet tremulo sub lumine pontus.

7

15 tremulum lumen de imagine rei ipsius expressum

est. sed prior Ennius in Melanippe

lumine sic tremulo terra et caua caerulea candent

et Lucretius in sexto

praeterea solis radiis iactatur aquai

20 humor et in lucem tremulo rarescit ab aestu.

Hic candida populus antro

8

imminet et lentae texunt umbracula uites.

sunt qui aestiment hoc uerbum umbracula Vergilio

auctore compositum cum VARRO RERVM DIVINARVM

25 libro DECIMO dixerit non nullis magistratibus

in oppido id genus umbraculi concessum et

CICERO in QUINTO DE LEGIBVS uisne igitur —

quoniam sol paululum a meridie iam deue-

1 VI 154   3 Aen. XI 601   7 385 Vahl.   9 u. 131
Ribb.   11 sat. 15 Vahl.   13 II. N 339   14 Aen. VII 9
17 u. 251 Ribb.   19 VI 874   21 eclog. VIII 41   27
Cic. p. 924 ed. Orell. II

1 delfica P   8 erecteo P   9 rigent Aldina, arriguntur
Ianius   13 ΦΕΙCΙMBPOTOC P   23 εἰστανant P

xus uidetur, neque dum satis ab his nouellis arboribus omnis hic locus opacatur — descendatur ad Lirim eaque quae restant in illis alnorum umbraculis persequamur? similiter in Bruto sed ut et Theophrasti tissimi hominis umbraculis.

- 9 Transmittunt cursu campos atque agmina cerui
pulnerulenta fuga glomerant.
quod ait speciose transmittunt pro transeunt,
sic et Lucretius in secundo 10
et circumuolitant equites mediosque repente
transmittunt ualido quatientes impete campos.
sed et Paestanum et Vibonensem CICERO ait pedibus
aequis transmisimus quod est transiimus.

- 10 Quam tota cohors imitata relictis 15
ad terram defluxit equis.
sic Furius in primo
ille graui subito deuinctus uulnere habenas
misit equi lapsusque in humum defluxit et armis 20
reddidit aeratis sonitum.

- 11 Tum durare solum et discludere Nerea ponto
coepit.
ferit aures nostras hoc uerbum discludere ut nouum
sed prior Lucretius in quinto
diffugere inde loci partes coepere paresque 25
cum paribus iungi res et discludere mundum.

- 12 Pastorem Tityre pingues

5 Brut. 9, 37 7 Aen. IIII 154 11 II 329 15 Aen.
XI 500 21 eclog. VI 35 25 V 437 27 eclog. VI 4

3 hri P 4 psequam P 5 theophrasti P 12 tanf-
mittunt P impete in ras. in P 13 Paestanum et Vibonensem
Cicero ait pedibus aequis (aequis *Sabmasius exerc.*
Plin. p. 567) Pontanus: pestan inbonen[sis] sic ait pedibus
equos P 18 deuinctus P 19 humum] unū P 27 tityre P

pascere oportet oues deductum dicere carmen.
 deductum pro tenui et subtili eleganter positum
 est. sic autem et Afranius in Virgine
 uerbis pauculis
 5 respondit, tristis, uoce deducta *mihi*
 malleque se non quiesse dixit.
 item apud Cornificium
 deducta mihi uoce garrienti.
 sed haec ab illo fluxerunt quod Pomponius in Atel-13
 10 lania quae KALENDAE MARTIAE inscribitur ait
 uocem deducas oportet ut mulieris uideantur
 uerba. iube modo adferatur munus, ego uocem
 reddam
 tenuem et tinnulam,
 15 et infra
 etiam nunc uocem deducam.

Proiectaque saxa Pachyni 14
 radimus.
 proiecta si secundum consuetudinem dicatur in-
 20 telligitur abiecta, si secundum ueteres proiecta
 porro iacta ut alibi ait
 proiecto dum pede laeuo
 aptat se pugnae.
 sed et SISENNA in SECVNDO dixit et Marsi pro-15
 25 pius succedunt atque ita scutis proiectis
 tecti saxa certatim lenta manibus coniciunt
 in hostes et in eodem uetus atque ingens erat
 arbor ilex, quae circum proiectis ramis

4 u. 337 Ribb.
 22 ib. X 588

11 u. 57 Ribb.

17 Aen. III 699

2 subtile *P'* 5 **deducta (in ras. uid. fuisse in) *P*
 mihi add. *Bothius* 7 carnificiū *P* 8 ⁱ *P* ^a *g*rrienti
P 12 munus *Cantabrig.*: un *P* 13 reddam] dabo *nescio*
quis apud Ribbeckium 17 pachini *P* 23 posterior t in
 aptat in ras. in *P* 26 tectif *P*

maio rem partem loci summi tegebat et Lucretius in tertio

quamlibet immani proiectu corporis extet.

- 16 Et tempestiuam siluis euertere pinum.
hoc uerbum de pino tempestina a CATONE sumpsit;
qui ait pineam nuceam cum effodies, luna
decescente eximito post meridiem, sine
uento austro, tum uero erit tempestina cum
semen suum maturum erit.
- 17 Inseruit operi suo et Graeca uerba sed non 10
primus hoc ausus, auctorum enim ueterum audaciam
secutus est.
- 18 dependent lychni laquearibus aureis,
sicut Ennius in nono
lychnorum lumina bis sex 15
et Lucretius in quinto
quin etiam nocturna tibi terrestria quae sunt
lumina, pendentes lychni,
Lucilius in primo
porro clinopodas lychnosque 20
diximus *σεμνωῖς* ante pedes lecti atque lucernas.
- 19 et quod dixit
nec lucidus aethra
siderea polus
Ennius prior dixerat in sexto decimo 25
interea fax
occidit oceanumque rubra tractim obruit aethra
et Iulius in Teuthrante
flammeam per aethram late feruidam ferri facem.

3 III 987   6 de r. r. 31, 2   13 Aen. I 726   15 328
Vahl.   17 V 295   20 non inuenio apud Gerlachium   23
Aen. III 585   26 417 Vahl.   29 fragm. trag. Ribb. p. 194

6 nucē P   12 sequutus P   13 lychni P   14 . VIII .
P   15 lychnos P   18 lychni P   20 Clinopodas clinopo-
das lychnosq. ut diximus cernoc P   28 Iulius uulgo: diuisi
P   in teuthrante P   29 late Scriuerius: alte P

Daedala Circe 20

quia Lucretius dixerat
daedala tellus.

Reboant silvaeque et longus Olympus 21
5 quia est apud Lucretium
nec cithara reboant laqueata aurataque tecta.
sed hac licentia largius usi sunt ueteres, parcius 22
Maro, quippe illi dixerunt et pausam et machae-
ram et asotiam et malacen et alia similia. nec 23
10 non et Punicis Oscisque uerbis usi sunt ueteres,
quorum imitatione Vergilius peregrina uerba non
respuat ut in illo
siluestres uri adsidue,
uri enim Gallica uox est, qua feri boues significantur.

15 Camuris hirtae sub cornibus aures.
camuris peregrinum uerbum est, id est in se re-
deuntibus. et forte nos quoque camaram hac
ratione figurauimus.

Multa quoque epitheta apud Vergilium sunt V
20 quae ab ipso ficta creduntur sed et haec a ueteri-
bus tracta monstrabo. sunt autem ex his alia sim-
plicia, ut Gradivus Mulciber, alia composita ut
Arquitenens Vitisator. sed prius de simplicibus dicam

25 et distinctos Mulciber Afros 2
Mulciber est Vulcanus quod ignis sit et omnia
mulceat ac domet. Accius in Philoctete

---

1 Aen. VII 282   3 I 7 et 228   4 Georg. III 228   6
II 28   13 Georg. II 374   15 ib. III 55   25 Aen.
VIII 724

---

1 et 3 dedala P   4 olympus P   6 cythara P   8
quippe ut uid. P   machera P   9 acotia P   10 hofcufq.
P   15 & camuris (uid. fuisse camuris) P   17 nos* (uid.
fuisse &) P   quoque om. P   22 coposita P   25 afos P

heu Mulciber
 arma ignauo es inuicta fabricatus manu,
 et Egnatius de rerum natura libro primo
 denique Mulciber et ipse ferens altissima caeli,
 †contingunt. 5

- 3 Haedique petulci
 floribus insultent.
 Lucretius in secundo
 praeterea teneri tremulis in uocibus haedi
 corniferas norunt matres agnique petulci. 10
 4 illud, audaciae maximae uideri possit quod ait in
 Bucolicis
 et liquidi simul ignis,
 pro puro uel lucido seu pro effuso et abundanti nisi
 prior hoc epitheto Lucretius usus fuisset in sexto 15
 hac etiam fit uti de causa mobilis ille
 deuolet in terram liquidi calor aureus ignis.
 5 tristis pro amaro translatio decens est ut
 tristisque lupini.
 et ita Ennius in libro Sabinarum quarto 20
 neque triste quaeritat sinapi,
 neque cepe maestum.
 6 Auritos lepores non Maro primus usurpauit
 sed Afranium sequitur qui in prologo ex persona
 Priapi ait 25
 nam quod uulgo praedicant
 aurito me parente natum, non ita est.
 7 et ut composita subiungam, quod ait Vergilius

1 u. 559 Ribb. 6 Georg. IIII 10 9 II 367 13
 eclog. VI 33 16 VI 205 19 Georg. I 75 21 sat. 25
 Vahl. 23 Georg. I 308 26 u. 405 Ribb.

2 et inuicta *Bothius*: inuicta ef *P* (et *Hermannus*) 4
 et om. *P* 5 contigna aut cum tigna coniecit *Pontanus* 14
 habundanti *P* 15 .VI. *P* 20 & ita ennius praeter f in
 ras. in *P* 24 * s; *P* 25 papi *P* 27 arito *P'* 28
 cōposita *P*

uidit turicremis cum dona imponeret aris,
iam Lucretius in secundo dixerat
nam saepe ante deum uitulus delubra decora
turicremas propter mactatus concidit aras.

- 5 Quam pius Arquitenens. 8
hoc epitheto usus est Naeuius belli Punici libro se-
cundo
dein pollens sagittis inclitus arquitenens
sanctus Delphis prognatus Pythius Apollo.
10 idem alibi

- cum tu arquitenens sagittis
pollens dea.
sed et Hostius libro secundo belli Histrici
dia Minerua, simul autem inuictus Apollo
15 arquitenens Latonius.

- Siluicolae Fauni. 9
Naeuius belli Punici libro primo
siluicolae homines bellicque inertes.
Accius in Bacchis
20 et nunc siluicolae ignota inuisentes loca.

- Despiciens mare ueliuolum. 10
Luius in Helena
tu qui permensus ponti maria alta ueliuola.
Ennius in quarto decimo
25 cum procul aspiciunt hostes accedere uentis
nauibus uelicolis.
idem in Andromache

1 Aen. IIII 453 3 II 352 5 Aen. III 75 8 u. 30
Vahl. 10 non iuuenio 16 Aen. X 551 18 u. 21 Vahl.
20 u. 237 Ribb. 21 Aen. I 224 23 Liuii esse hodie ne-
gant 25 380 Vahl.

5 dein *Merula*: deinde *P* 9 sanctus *Vahl.*: sanctusque
(*P*) 11 arquitenf *P* 12 * dea *P* 17 neuinf *P* 18 in-
hertef *P* 19 bachif *P* 24 ·XIIII· *supra ras. 5 fere litte-*
rarium in P 27 dromachera *P*

rapit ex alto naues ueliuolas.

- 11 Vitisator curuam seruans sub imagine falcem.
Accius in Bacchis
o Dionyse
pater optime uitisator, Semela 5
genitus Euhie.
- 12 Almaque curru
noctiuago Phoebe.
Egnatius de rerum natura libro primo
roscida noctiuagis astris labentibus Phoebe, 10
pula loco cessit concedens lucibus altis.
- 13 Tu nubigenas inuicte bimembres.
Cornificius in Glaucō
centauros foedare bimembres.
- 14 Caprigenumque genus nullo custode per herbas. 15
Pacuius in Paulo
quamuis caprigeno pecori grandior gressio est.
Accius in Philoctete
caprigenum trita ungulis.
idem in Minotauro 20
taurigeno semine ortum fuisse an humano?
- 15 decenter et his epithetis Vergilius usus est: pro sagitta uolatile ferrum et pro Romanis gentemque togatam, quorum altero Sueuius, altero Labe-
rius usus erat. nam Sueuius in libro quinto ait 25

1 u. 74 Ribb. 2 Aen. VII 179 4 u. 240 Ribb. 7
Aen. X 215 12 ib. VIII 293 15 ib. III 221 17 u. 5
Ribb. 19 u. 544 Ribb. 21 u. 462 Ribb. 22 Aen. III 72
24 ib. I 282

1 capit P 2 flacē P 3 bachif P 4 dionise P 6
genite Ianus Euhie Scalger.: euhia P (sed cf. Lobeckii
Aglaoph. p. 1044) 8 et 10 phebe P 14 fedare P 15
erbas P' 16 pahubius P 17 greffio ÷ P 19 trito P
21 fuisse om. P 24 sue + ius (uid. fuisse sueuius) P 25
eufus P fueius P

uolucrumque uolatile telum.

ac Laberius in Ephebo

licentiam ac libidinem ut tollam petis

togatae stirpis.

5 idem infra

idcirco ope nostra dilatatum est dominium

togatae gentis.

Figuras uero quas traxit de uetustate, si uo- VI
lentibus uobis erit, cum repentina memoria sugges-
10 serit, enumerabo. sed nunc dicat uolo Seruius quae
in Vergilio notauerit ab ipso figurata, non a uete-
ribus accepta uel ausu poetico noue quidem sed
decenter usurpata. cotidie enim Romanae indoli
enarrando eundem uatem necesse est habeat huius
15 adnotationis scientiam promptiorem.' placuit uni-
uersis electio in reliqua suffecti et adhortati sunt
Seruium ut quae in se refusa sunt adnotaret. ille 2
sic incipit 'uates iste uenerabilis uarie modo uerba
modo sensus figurando multum Latinitati leporis
20 adiecit. qualia sunt haec

supposita de matre nothos furata creauit

ut ipsa creauerit quos creari fecit

tepidaque recentem

3

caede locum,

25 cum locus recens caede noue dictus sit.

et

haec ait et socii cesserunt aequore iusso

pro eo quod iussi cesserunt.

et

30 caeso sparsurus sanguine flammas

qui ex caesis uidelicet profunditur.

3 u. 42 Ribb. 6 u. 44 Ribb. 21 Aen. VII 283 23
Aen. VIII 455 27 ib. X 444 30 ib. XI 82

2 ephēbo P 3 Licentiū P petis om. P 16 electo
P 25 nouē P 30 caeso sparsurū P

- 4 Vota deum primo uictor soluebat Eoo
pro quae dis uota sunt.

Et me consortem nati concede sepulcro.

alius dixisset

et me consortem nato concede sepulcri.

5

et

illa uiam celerans per mille coloribus arcum,

id est per arcum mille colorum.

5 et

hic alii spolia occisis direpta Latinis

10

coniciunt igni

pro in ignem.

et

corpore tela modo atque oculis uigilantibus exit.

tela exit pro uitat.

15

et

senior leto canentia lumina soluit,

pro uetustate senilia.

- 6 Exesaeque arboris antro

pro cauerna.

20

et

frontem obscenam rugis arat.

arat non nimie sed pulchre dictum.

Ter secum aerato circumfert tegmine siluam

pro iaculis.

25

et uir gregis pro capro.

- 7 et illa quam pulchra sunt aquae mons, telo-

1 Aen. XI 4   3 ib. X 906   7 ib. V 609   10 ib. XI
193   14 ib. V 438   17 ib. X 418   19 Georg. IIII 44
22 Aen. VII 417   24 ib. X 887   26 eclog. VII 7   27
Aen. I 105. III 46. XII 284

1 uictor om. P   3 sepulchro P   5 sepulchri P   7
uaā P'   8 ap P'   10 aut derepta aut dcrepta P'   17 l&o
P   19 Exēfēq. P

rum seges, ferreus imber ut apud Homerum
λάϊνον ἔσσο χιτῶνα κακῶν ἐνεχ' ὅσσα ἔοργας

et
 dona laboratae Cereris

5 et
 oculisque aut pectore noctem
 accipit

et
 uocisque offensa resultat imago,
 10 et

pacemque per aras
 exquirunt.
 et

paulatim abolere Sychaeum
 15 incipit.

saepe etiam uerba pro uerbis pulchre ponit 8
 oraque corticibus sumunt horrenda cauatis,
 ora pro personis,
 et

20 discolor unde auri per ramos aura refulsit.
 quid est enim auri aura aut quem ad modum aura
 refulget? sed tamen pulchre usurpauit.
 et

simili frondescit uirga metallo.
 25 quam bene usus est frondescit metallo?
 et

nigri cum lacte ueneni.
 * * * * nigro imponere nomen lactis?
 et

30 haud aliter iustae quibus est Mezentius irae.

2 Il. Γ 57 4 Aen. VIII 181 6 ib. III 530 9 Georg.
 III 50 11 Aen. III 56 14 ib. I 720 17 Georg. II
 387 20 Aen. VI 204 24 ib. VI 144 27 ib. III 514
 28 ib. X 716

1 apud hominē. | P 2 ΧΙΓΩΝΑ P ΕΝΕΚΟCΑ P
 7 accipit P' 14 fichtē P 16 pulchre om. P' 21 ara
 refulget P' 22 pulchre P 28 lacunam indicauit Ianius

odio esse aliquem usitatum, irae esse inuentum
 10 Maronis est. item de duobus incipit dicere et in
 unum desinit

interea reges, ingenti mole Latinus
 quadriiugo uehitur curru, 5
 ut est apud Homerum

*οἱ δὲ δ'ὺω σκόπελοι, ὁ μὲν οὐρανὸν εὐρὺν ἰκάνει·
 ὁξείῃ κορυφῇ, νεφέλῃ δέ μιν ἀμφιβέβηκεν.*

et [crum
 protinus Orsilocho et Buten, duo maxima Teu- 10
 corpora sed Buten auersum cuspidē fixit
 et cetera.

11 Inturnam, fateor, misero succurrere fratri
 suasi

cum solitum sit dici Inturnae suadeo 15
 et

urbem quam statuo, uestra est.

et
 tu modo quos in spem statuas submittere gentis,
 praecipuum iam inde a teneris impende laborem, 20
 pro in eos impende.

12 facit pulcherrimas repetitiones
 nam neque Parnassi uobis, iuga nam neque Pindi
 ulla moram fecere.

Quae uobis, quae digna, uiri, pro talibus ausis? 25

Vidisti quo Turnus equo, quibus ibat in armis.
 13 nec interpositiones eius otiosae sunt

---

4 Aen. XII 161   7 Od. μ 73   10 Aen. XI 690   13
 ib. XII 813   17 ib. I 573   19 Georg. III 73   23 eclog.
 X 11   25 Aen. VIII 252   26 ib. VIII 269

Ε Η

7 ΔΥΟ P   ΙΚΑΝΕ P   8 ΝΕΦΗΛΕ P   ΑΜΦΟΒΕ
 ΒΙΚΕΝ P   10 ορφιλοῦ P   12 auerfa P   15 suadeo P
 24 facere P

Nise fugis?

- 17 quid et illa excogitatio nouorum sensuum ut
     mentitaque tela
 et
     ferrumque armare ueneno 5
 et
     cultasque feros mollire colendo
 et
     exuerint siluestrem animum 10
 et
     uirgineumque alte bibit acta cruorem
 ut apud Homerum de hasta
     λilαιιομένη χροός ἄσαι
 18 et
     pompaque degenerant sucos oblita priores 15
 et
     glacie cursus frenaret aquarum
 et
     mixtaque ridenti colocasia fundit acantho
 et
     est mollis flamma medullas 20
     interea et tacitum uiuit sub pectore uulnus
 et
     duro sub robore uiuit
     stuppa uomens tardum fumum 25
 19 et
     saeuitque canum latratus in auras
 et
     caelataque amnem fundens pater Inachus urna
 et
     adfixae uenis, animasque in ulnera ponunt 30

---

3 Aen. II 422   5 ib. VIII 778   7 Georg. II 36   9
 ib. II 51   11 Aen. XI 804   13 Il. Φ 168   15 Georg. II 59
 17 ib. III 136   19 eclog. III 20   21 Aen. III 66   24 ib.
 V 681   27 ib. V 257   29 ib. VII 792   31 Georg. III 238

---

7 felos P'   8 et om. P   9 siluestres animos P   19
 acantha P'   24 udo sub P   25 tardū ignē P

et quicquid de apibus dixit in uirorum fortium similitudinem ut adderet quoque mores et studia et populos et proelia, quid plura, ut et Quirites uocaret. dies me deficiet si omnia persequi a Vergilio 20
 5 figurata uelim sed ex his quae dicta sunt omnia similia diligens lector adnotabit.'

Cum Seruius ista dissereret Praetextatus Auie- VII
 num Eustathio insusurrantem uidens 'quin age' inquit 'Eustathi, uerecundiam Auieni probi adulescentis iuua et ipse publicato nobis quod immurmurat.'

Eustathius 'iam dudum' inquit 'multa de Vergilio 2
 gilio gestit interrogare Seruium, quorum enarratio respicit officium litteratoris, et tempus indulgeri optat quo de obscuris ac dubiis sibi a doctiore fiat
 15 certior.' et Praetextatus

'probo' inquit 'mi Auiene quod ea de quibus 3
 ambigis clam te esse non pateris. unde exoratus sit a nobis doctissimus doctor ut te secum negotium habere patiat quia in commune proficiunt quae
 20 desideras audire, ne tu modo ultra cesses aperire Seruio uiam de Vergilio disserendi.' tunc Auienus 4
 totus conuersus in Seruium 'dicas uolo' inquit 'doctorum maxime, quid sit quod cum Vergilius anxie semper diligens fuerit in uerbis pro causae merito
 25 uel atrocitate ponendis, incuriose et abiecte in his uersibus uerbum posuit

candida succinctam latrantibus inguina monstris
 Dulichias uexasse rates.

uexasse enim uerbum est leuis ac parui incommodi
 30 nec tam atroci casui congruens cum repente homines a belua immanissima rapti laniatique sint. sed 5
 et aliud huiusce modi deprehendi

1 Georg. IIII 176   27 eclog. VI 75

9 adolescentis P   12 gossat ut uid. P'   20 desiderat
 P' 23 cum om. P

quis aut Eurysthea durum
aut inlaudati nescit Busiridis aras?

hoc enim uerbum inlaudati non est idoneum ad
exprimendam sceleratissimi hominis detestationem,
qui quod homines omnium gentium immolare soli-
tus fuit, non laude indignus sed detestatione ex-
6 secrationeque totius humani generis dignus est. sed
nec hoc uerbum ex diligentia Vergiliana uenire mihi
uidetur

per tunicam squalentem auro.

10

non enim conuenit dicere auro squalentem
quoniam nitori splendorique auri contraria sit squa-
loris inluuies.

- 7 Et Seruius 'de uerbo uexasse ita responderi
posse arbitror. uexasse graue uerbum est tractum 15
que ab eo uidetur quod est uehere in quo inest
iam uis quaedam alieni arbitrii, non enim sui potens
est qui uehitur. uexare autem, quod ex eo incli-
natum est, ui atque motu procul dubio uastiore est.
8 nam qui fertur et raptatur atque huc et illuc distra- 20
hitur, is uexari proprie dicitur sicuti taxare pres-
sius crebriusque est quam tangere, unde id pro-
cul dubio inclinatum est, et iactare multo fusius
largiusque est quam iacere, unde id uerbum tra-
ductum est, quassare etiam quam quaterere gra- 25
9 uius uiolentiusque est. non igitur quia uulgo dici
solet uexatum esse quem fumo aut uento aut pul-
uere, propterea debet uis uera atque natura uerbi
deperire, quae a ueteribus, qui proprie atque sig-
10 nate locuti sunt, ita ut decuit conseruata est. M. 30
CATONIS uerba sunt ex ORATIONE quam DE ACHAEIS
scripsit cumque Hannibal terram Italiam la-

1 Georg. III 4   10 Aen. X 314   30 fragm. ed. Iordan
p. 55, 8

1 eurysthea P   26 dici ut uid. corr. in dicitur in P
30 loquuti P   M. P   31 acheif P

ceraret atque uexaret. uexare Italiam dixit Cato Hannibalem, quando nullum calamitatis aut saeuitiae aut immanitatis genus repperiri queat quod in eo tempore Italia non perpessa sit. M. Tullius 11
 5 quarto in Verrem quae ab isto sic spoliata atque direpta est non ut ab hoste aliquo qui tamen in bello religionem et consuetudinis iura retineret, sed ut a barbaris praedonibus uexata esse uideatur. de inlaudato au- 12
 10 tem duo uidentur responderi posse. unum est eius modi: nemo quisquam tam efflictis est moribus quin faciat aut dicat non numquam aliquid quod laudari queat. unde hic antiquissimus uersus uice prouerbi celebratus est

15 *πολλάκι γὰρ καὶ μωρὸς ἀνὴρ μάλα καίριον εἶπεν.*
 sed enim qui omni in re atque omni tempore laude 13
 omni uacat is inlaudatus est isque omnium pessimus deterrimusque est, ac sicuti omnis culpae priuatio inculpatum facit, inculpatum autem instar est
 20 absolutae uirtutis, inlaudatus quoque igitur finis est extremæ malitiæ. itaque Homerus non uirtutibus 14
 appellandis sed uitiiis detrahendis laudare ampliter solet. hoc enim est

τὼ δ' οὐκ ἄκουτε πετέσθην
 25 et item illud

ἐνθ' οὐκ ἂν βρίζοντα ἰδοῖς Ἀγαμέμνονα δῖον
οὐδὲ καταπτώσσοντ' οὐδ' οὐκ ἐθέλοντα μάχεσθαι.
 EPICVRVS quoque simili modo maximam uoluptatem 15
 priuationem detractionemque omnis doloris definiuit
 30 his uerbis *ὄρος τοῦ μεγέθους τῶν ἡδονῶν παντὸς τοῦ ἀλγοῦντος ὑπεξαίρεσις.* eadem ratione idem

4 in Verr. III 55, 122

1 uexat&•Ve|xare P 7 consuetudinē P' 15 ΠΟΛΛΑΚΟ
 P 22 d&rehendit P' 24 ΟΙΚ P ΠΕΤΕΘΗΝΕ itē P
 26 ΒΙΖΟΝΤΑ P 27 ΚΑΤΑΠΤΩΣΣΩΝ|ΤΡΟΥΔΟΥΚΟΘΕΛΟΝ-
 ΤΑ P 30 ΜΕΓΕΘΟΥΟ P ΗΔΟΝΟΝ P 31 ΥΝΕΖΑΙ-
 ΡΕΟΙC P Eadē ad|miratiōne idē P

- Vergilius inamabilem dixit Stygiam paludem. nam sicut inlaudatum κατὰ στέγησιν laudis, ita inamabilem per amoris στέγησιν detestatus est. altero modo inlaudatus ita defenditur: laudare significat prisca lingua nominare appellareque: sic in actionibus civilibus auctor laudari dicitur, quod est nominari, inlaudatus ergo est quasi inlaudabilis, id est numquam nominandus, sicuti quondam a communi consilio Asiae decretum est uti nomen eius qui templum Dianae Ephesiae incenderat nequis 10 ullo in tempore nominaret. tertium restat ex his quae reprehensa sunt, quod tunicam squalentem auro dixit. id autem significat copiam densitatemque auri in squamarum speciem intexti. squalere enim dictum ab squamarum crebritate asperitate 15 que, quae in serpentum pisciumque coriis visuntur. 18 quam rem et alii et hic idem poeta locis aliquot demonstrat

‘quem pellis’ inquit ‘aenis
in plumam squamis auro conserta tegebat’ 20
et alio loco
iamque adeo rutilum thoraca indutus aenis
horrebat squamis.

Accius in Pelopidis ita scribit
eius serpentis squamae squalido auro et purpura 25
praetextae.

- 19 quidquid igitur nimis inculcatum obsitumque aliqua re erat, ut incuteret visentibus facie noua horrorem, id squalere dicebatur. sic in corporibus incultis squamosisque alta congeries sordium squalor appellatur, cuius significationis multo assiduoque usu totum id uerbum ita contaminatum est ut iam squa-

19 Aen. XI 770   22 ib. XI 487   25 u. 517 Ribb.

2 et 3 CTEPECIN P   5 actronebus P'   11 tereiū P
14 speciem om. P   20 conferta om. P'   24 Pelopidis Gel-
lius: pelopidibus P

lor de re alia nulla quam de solis inquinamentis dici coeperit.'

'Gratum mihi est' Auienus ait 'correctum quod VIII de optimis dictis male opinabar. sed in hoc uersu uidetur mihi deesse aliquid
ipse Quirinali lituo paruaque sedebat
succinctus trabea.

si enim nihil deesse concedimus, restat ut fiat lituo et trabea succinctus quod est absurdissimum
quippe cum lituus sit uirga brevis in parte qua robustior est incurua, qua augures utuntur nec uideo qualiter lituo succinctus possit uideri.'

Respondit Seruius sic hoc dictum esse ut pleraque dici per defectionem solent ueluti cum dicitur
M. Cicero homo magna eloquentia et Roscius histrio summa uenustate non plenum hoc utrumque neque perfectum est sed enim pro pleno ac perfecto auditur. ut Vergilius alio in loco
uictorem Buten inmani corpore
id est corpus inmane habentem, et item alibi in medium geminos inmani pondere cestus proiecit
ac similiter

domus sanie dapibusque cruentis.
sic igitur id quoque dictum uideri debet ipse Quirinali lituo id est lituum Quirinalem tenens. quod minime mirandum foret si ita dictum fuisset picus Quirinali lituo erat sicuti dicimus statua grandi capite erat. et est autem et erat
et fuit plerumque absunt cum elegantia sine detrimento sententiae. sed quoniam facta litui mentio est, praetermittendum non est quod posse quaeri animaduertimus, utrum a tuba lituus auguralis ap-

6 Aen. VII 187   19 ib. V 372   21 ib. V 401

2 cepert P   15 marc' P   19 et 21 inmani P   20
inmane P   21 cestus P   29 & erat om. P'

pelletur an tuba a lituo augurum lituus dicta sit. utrumque enim pari forma et pariter in capite in-
6 curuum est. sed si, ut quidam putant, tuba a sonitu lituus appellata est ex illo Homeri uersu

λίγξε βιός

5

necesse est ut uirga auguralis a tubae similitudine lituus uocetur. utitur autem uocabulo isto Vergilius et pro tuba ut ibi

et lituo pugnans insignis obibat et hasta.'

7 Subiecit Auienus 'maturate fugam quid sit 10 parum mihi liquet. contraria enim uidetur mihi fuga maturitati, unde quid de hoc uerbo sentiendum sit quaeso me doceas.'

8 Et Seruius 'NIGIDIUS, homo omnium bonarum artium disciplinis egregius mature inquit est quod 15 neque citius neque serius sed medium quiddam et temperatum est. bene atque proprie Nigidius. nam et in frugibus et in pomis matura dicuntur quae neque cruda et inmitia sunt neque

9 adulta. hanc interpretationem Nigidianam diuus Augustus duobus uerbis Graecis eleganter exprimebat. nam et dicere in sermonibus et scribere in epistulis solitum ferunt *σπεῦδε βραδέως*, per quod monebat ut ad rem agendam simul adhiberetur et 25 industriae celeritas et tarditas diligentiae, ex quibus duobus contrariis fit maturitas. sic ergo et Vergilius inducit Neptunum discessum uentis imperantem ut et tam cito discedant tamquam fugiant et tamen flandi mediocritatem in regressu teneant 30 tamquam mature id est temperate abeuntes. ueretur enim ne in ipso discessu classi noceant dum

5 Il. Δ 125

9 Aen. I 137

28 ib. I 137

1 lituof P 3 f; sicut quiddā P 4 appellata P 5
ΑΙΞΕ P 9 pugnans P 12 uerbo om. P 17 proprie]
egenie P 19 inmitia P 2 neq. cadunca P 24 epistolif
P 31 tāqua P 32 in om. P

raptu nimio tamquam per fugam redeunt. idem 11
Vergilius duo isto uerba maturare et properare
tamquam plane contraria scitissime separauit in his
ueribus

- 5 frigidus agricolae siquando continet imber,
multa, forent quae mox caelo properanda sereno,
maturare datur.

bene et eleganter duo istaec uerba diuisit. namque 12
in praeparatu rei rusticae per tempestates pluuias,
10 quoniam ex necessitate otium est, maturari potest:
per serenas uero, quoniam tempus instat, properari
necesse est. sane cum significandum est coactius 13
quid et festinantius factum, rectius hoc dicitur prae-
mature factum quam mature: sicuti AFRANIVS di-
15 xit in togata, cui TITVLVS nomen est

adpetis dominatum demens praemature praecocem.
in quo uersu animaduertendum ast quod praeco-
cem inquit, non praecoquem, est enim casus eius
rectus non praecoquis sed praecox.'

- 20 Hic Auienus rursus interrogat 'cum Vergilius' 14
inquit 'Aenean suum tamquam per omnia pium a
contagione atrocis uisus apud inferos uindicauerit et
magis eum fecerit audire reorum gemitus quam ipsa
uidere tormenta, in ipsos uero campos piorum li-
25 center induxerit, cur hoc tamen uersu ostendit illi
partem locorum, quibus impii cohibebantur

uestibulum ante ipsum primisque in faucibus Orci?
qui enim uestibulum et fauces uidit intra ipsam ae-
dem iam sine dubitatione successit, aut siquid aliud
30 de uestibuli uocabulo intellegendum est, scire de-
sidero.'

5 Georg. I 259

16 u. 536 Ribb.

27 Aen. VI 273

1 redeant *P'* 12 significardū *ut uid.* *P'* coactus *P*
13 rectius — 14 factum *om. P* 16 demens *Gellius: u&erif P*
17 in quo *corr. ut uid. ex inquit in P* uersu — 18 non *om.*
P, add. Cantabrigiensis 19 procoquis *corr. in precoquis in P*
21 enean *P* 23 ipse *P*

- 15 Ad haec Seruius 'pleraque sunt uocabula quibus
 uulgo utimur neque tamen liquido aduertimus quid ea
 ex uera proprietate significant, sicuti est uestibulum in
 sermonibus celebre atque obuium uerbum, non om-
 nibus tamen qui illo facile utuntur liquido expecta- 5
 tum. putant enim uestibulum esse partem
 16 domus priorem, quam atrium uocant. sed C.
 AELIVS GALLVS, uir doctissimus, in LIBRO DE SI-
 GNIFICATIONE VERBORVM QVAE AD IVS CIVILE PERTI-
 NENT SECVNDO uestibulum dicit esse non in 10
 ipsis aedibus neque aedium partem sed lo-
 cum ante ianuam domus uacuum, per quem
 de uia aditus accessusque ad fores aedium
 sit. ipsa enim ianua procul a uia fiebat area inter-
 17 sita quae uacaret. quae porro huic uocabulo ratio 15
 sit quaeri multum solet, sed quae scripta aqud idoneos
 auctores legi proferre in medium non pigebit.
 18 ue particula, sicuti quaedam alia, tum intentionem
 significat tum minutionem. nam uetus et uehe-
 mens, alterum ab aetatis magnitudine compositum 20
 elisumque est, alterum a nimio impetu et ui mentis
 instructum. uecors autem et uesanus priuationem
 19 significat sanitatis et cordis. diximus autem supe-
 rius eos qui amplas domos antiquitus faciebant lo-
 cum ante ianuam uacuum relinquere solitos qui 25
 20 inter fores domus et uiam medius esset. in eo loco
 qui dominum eius domus salutatum uenerant prius-
 quam admitterentur consistebant et neque in uia
 stabant neque intra aedes erant. ab illa ergo
 grandis loci consistione et quasi quadam stabu- 30
 latione uestibula appellata sunt spatia in quibus
 multum staretur ab aduenientibus priusquam intro-
 21 mitterentur in domum. alii consentientes uestibula
 eadem esse quae diximus, in sensu tamen uocabuli
 dissentiunt. referunt enim non ad eos qui adueni- 35

7 C. Aelius Gallus *Gronovius apud Gellium*: caecilius gal-
 luf P 14 fiebant P 35 non ad eol om. P

unt, sed ad illos qui in domo commanent, quoniam illic numquam consistunt sed solius transitus causa ad hunc locum ueniunt exeundo siue redeundo. siue 22 igitur secundum priores per augmentum siue per 5 secundos per diminutionem intellegendum est, tamen uestibulum constat aream dici quae a uia domum diuidit. fauces autem iter angustum est per quod ad uestibulum de uia flectitur. ergo Aeneas cum 23 uidet fauces atque uestibulum domus impiorum, non 10 est intra domum nec contactu aedium saeuo execrabilique polluitur sed de uia uidet loca inter uiam et aedes locata.'

'Bidentes hostiae quid essent' inquit Auie- VIII nus 'interrogaui quendam de grammaticorum co- 15 horte et ille bidentes oues esse respondit idcirco- que lanigeras adiectum, ut oues planius demon- strarentur. esto, inquam, oues bidentes dicantur. 2 sed quae ratio huius in ouibus epitheti, scire in- quam uolo. atque ille nihil cunctatus: oues, inquit, 20 bidentes dictae sunt quod duos tantum dentes ha- beant. ubi terrarum quaeso te, inquam, duos solos per naturam dentes habere oues aliquando uidisti? ostentum enim hoc est et factis piaculis procuran- dum. tum ille permotus mihi et iritatus: quaere, 3 25 inquit, ea quae a grammatico quaerenda sunt, nam de ouium dentibus opiliones percontator. facetias nebulonis hominis risi et reliqui sed te percontor quasi ipsius uerborum naturae conscium.'

Tum Seruius 'de numero dentium, quem ille 4 30 opinatus est, reprehendendus a me non est cum ipse iam riseris, uerum procurandum est ne illud opre- pat quod bidentes epitheton sit ouium, cum POM- PONIVS, egregius Atellanarum poeta, in GALLIS TRANSALPINIS hoc scripserit

19 nichil P   uuef P'   31 inter pcurandū et ne com-
paret littera quae e plena non est sed facta esse uidetur pin-
gendae e causa in P   oprebat P'   33 atellenarū P

Mars, tibi uoueo facturum, si unquam rediero,
bidente uerre.

- 5 PVBLIVS autem NIGIDIVS in libro quem DE EXTIS
composuit bidentes appellari ait non oues so-
las sed omnes hostias bimas. neque tamen 5
6 dixit cur ita appellentur. sed in COMMENTARIIS AD
IVS PONTIFICIVM pertinentibus legi bidennes primo
dictas, D littera ex superfluo, ut saepe adsolet, in-
teriecta. sic pro reire redire dicitur et pro rea-
mare redamare et redarguere, non rearguere. 10
ad hiatum enim duarum uocalium procurandum in-
7 terponi solet D littera. ergo bidennes primum
dictae sunt quasi biennes et longo usu loquendi
corrupta est uox ex bidennibus in bidentes. HY-
GINVS tamen, qui ius pontificium non ignorauit, in 15
QVINTO LIBRORVM quos de VERGILIO fecit bidentes
appellari scripsit hostias quae per aetatem
duos dentes altiores haberent, per quos ex
minore in maiorem transcendisse constaret
aetatem. 20
- 8 Iterum quaerit Auienus in his uersibus
frena Pelethronii Lapithae gyrosque dedere
impositi dorso atque equitem docuere sub armis
insultare solo et gressus glomerare superbos
cur Vergilius equi officium equiti dederit? 'nam 25
insultare solo et glomerare gressus equi con-
9 stat esse, non equitis'. 'bene' inquit Seruius 'haec
tibi quaestio nata est ex incuria ueteris lectionis.
nam quia saeculum nostrum ab Ennio et omni bi-
bliotheca uetere desciiuit, multa ignoramus, quae non 30
laterent si ueterum lectio nobis esset familiaris.
omnes enim antiqui scriptores ut hominem equo in-

1 u. 52 Ribb. 22 Georg. III 115

3 in libro quæ ab ætatis magnitudine | de extis cōposuit
P 9 preire (potuit esse reure) P 15 pontificiū P 22
prel&hronij P 24 gromerare P 25 dedit *P 27 in-
quid P 30 desuiit P quae] qm P

sidentem, ita et equum, cum portaret hominem, equitem uocauerunt, et equitare non hominem tantum sed equum quoque dixerunt. Ennius libro 10 Annalium septimo ait

5 denique ui magna quadrupes eques atque elephantii proiciunt sese.

numquid dubium est quin equitem in hoc loco ipsum equum dixerit, cum addidisset illi epitheton quadrupes? sic et equitare, quod uerbum e 11 uocabulo equitis inclinatum est et homo utens equo et equus sub homine gradiens dicebatur. Lucilius namque, uir adprime linguae Latinae sciens, equum equitare dicit hoc uersu

15 nempe hunc currere equum nos atque equitare uidemus.

ergo et apud Maronem, qui antiquae Latinitatis 12 diligens fuit, ita intellegendum est

atque equitem docuere sub armis

id est: docuerunt equum portantem hominem

20 insultare solo et gressus glomerare superbos.

Subiecit Auienus

13

cum iam trabibus contextus acernis stare equus.

scire uellem in equi fabrica casune an ex industria 25 hoc genus ligni nominauerit? nam licet unum pro quolibet ligno ponere poeticae licentiae sit, solet tamen Vergilius temeritatem licentiae non amare, sed rationi certae in rerum uel nominum ele * * *

* * * * *

5 u. 237 Vahl. 14 libr. inc. 12 Gerlach 22 Aen. II 112

8 illi om. P epitheton P' 13 hoc uersu P 14 atq. ego equitare P 19 portando P 26 p&icq P' 28 rationi certe in reru t nominu ele deinde uacant tertia pars uersiculi et integer uersiculus in P: secuntur rubro colore scripta INCIPIT LIB. III. DE DIVSIS QVESTIONIB; et deinde nigro Primif mensis ctt. in P, retinui ea quae exhibet, quia quiddam ceteri Iani libri praebent — de P autem falsa retulit — ex illis confecta esse apparet

LIBER SEPTIMVS

- I Primis mensis post epulas iam remotis et discursum uariantibus poculis minutioribus Praetextatus 'solet' inquit 'cibus, cum sumitur, tacitos efficere, potus loquaces. at nos et inter pocula silemus tamquam debeat seriis uel etiam philosophicis carere tractatibus tale conuiuium'.
- 2 Et Symmachus 'uerumne ita sentis, Vetti, ut philosophia conuiuui intersit et non tamquam censoria quaedam et plus nimio uerecunda materfamilias penetralibus suis contineatur, nec misceat se Libero, cui etiam tumultus familiares sunt, cum ipsa huius sit uerecundiae ut strepitum non modo uerborum sed ne cogitationum quidem in sacrarium
- 3 suae quietis admittat? doceat nos uel peregrina institutio et disciplina a Parthis petita, qui solent cum concubinis, non cum coniugibus, inire conuiuia tamquam has et in uulgu produci et lasciuire quoque, illas non nisi domi abditas tueri deceat tectum
- 4 pudorem. an ego censeam procudendam philosophiam quo rhetorica uenire ars et professio popularis erubuit? Isocrates enim Graecus orator qui uerba prius libera sub numeros ire primus coegit, cum in conuiuio a sodalibus oraretur ut aliquid in medium de eloquentiae suae fonte proferret, hanc ueniam deprecatus est. quae praesens inquit

7 Symmachus P uerumne P 9 reuerenda P 15
uel disciplina P 16 cōgib; P 20 rhetorica P 21 So-
crates P 22 primus om. P 24 hac uenia P

locus et tempus exigit ego non calleo, quae ego calleo nec loco praesenti sunt apta nec tempori.'

Ad haec Eustathius 'probo Symmache proposi-
 5 tum tuum quo philosophiam ea quam maximam putas observatione ueneraris ut tantum intra suum penetral aestimes adorandam, sed si propter hoc a conuiuui exulabit, procul hinc facessant et alumnae eius, honestatem dico et modestiam, nec minus cum
 10 sobrietate pietatem. quam enim harum dixerim minus esse uenerabilem? ita fit ut ab huius modi coetibus relegatus matronarum talium chorus libertatem conuiuuium solis concubinis id est uitiiis et criminibus addicat. sed absit ut philosophia, quae
 15 in scholis suis sollicitate tractat de officiis conuiuialibus, ipsa conuiuia reformidet tamquam non possit rebus adserere quae solet uerbis docere aut nesciat seruare modum cuius in omnibus humanae uitae actibus terminos ipsa constituit. neque enim ita
 20 ad mensas inuito philosophiam ut non se ipsa moderetur, cuius disciplina est rerum omnium moderationem docere. ut ergo inter te et Vettium uelut
 7 arbitrari iudicatione componam, aperio quidem philosophiae tricliniorum fores sed spondeo sic inter-
 25 futuram, ne mensuram notae sibi ac sectatoribus suis dispensationis excedat'.

Tunc Furius 'quia te unicum Eustathi' inquit 8
 'sectatorem philosophiae nostra aetas tulit, oratus sis ut modum dispensationis quam das ei conuiuanti
 30 nobis ipse patefacias'.

Et Eustathius 'primum hoc eam scio seruaturam ut secum aestimet praesentium ingenia conuiuuarum, et si plures peritos uel saltem amatores sui

---

4 iusta|thius P'   symmache P   5 philosophia mea P
 12 talum talum P   15 scolif P   20 se om. P   22
 uelud P   23 componam P   31 hanc P   32 praesentia P

- in conuiuio societate reppererit, sermonem de se patietur agitari, quia uelut paucae litterae mutae dispersae inter multas uocales in societatem uocis facile mansuescunt, ita rariores imperiti gaudentes consortio peritorum aut consonant siqua possunt, 5
- 10 aut rerum talium capiuntur auditu. si uero plures ab institutione disciplinae huius alieni sunt, prudentibus, qui pauciores intererunt, sanciet dissimulationem sui et patietur loquacitatem maiori parti amiciorem sociare ne rara nobilitas a plebe tumultuosiore turbetur. et haec una est de philosophiae 10 uirtutibus, quia cum orator non aliter nisi orando probetur, philosophus non minus tacendo pro tempore quam loquendo philosophatur. sic ergo pauci qui aderunt doctiores in consensum rudis consortii 15 salua et intra se quiescente ueri notione migrabunt,
- 12 ut omnis discordiae suspicio facessat. nec mirum si doctus faciet quod fecit quondam Pisistratus Athenarum tyrannus. qui cum filiis suis rectum dando consilium non obtinuisset adsensum atque ideo esset 20 in similitudine cum liberis, ubi hoc aemulis causam fuisse gaudii conperit ex illa discordia sperantibus in domo regnantis nasci posse nouitatem, uniuersitate ciuium conuocata ait succensuisse quidem se filiis non adquiescentibus patriae uoluntati sed hoc 25 sibi postea uisum paternae aptius esse pietati ut in sententiam liberorum ipse concederet, sciret igitur ciuitas sobolem regis cum patre concordem. hoc commento spem detraxit insidiantibus regnantis quieti.
- 13 ita in omni uitae genere praecique in laetitia 30 conuiuiali omne quod uidetur absonum in unam concordiam soni salua innocentia redigendum est. sic Agathonis conuiuium, quia Socrates Phaedros Pausanias et Erysimachos habuit, sic ea cena quam

6 auditū P   8 sanciet P   19 tyrannus P   22 cōperit P
 25 uoluntatis P   33 phedros P   34 erysimachos P
 ea Cantabrigiensis: & P   cena P

Callias doctissimis dedit, Charmadam dico, Antisthenen et Hermogenen ceterosque his similes, uerbum nullum nisi philosophum sentit. at uero Alcinoi 14. et Didonis mensa quasi solis apta deliciis habuit
 5 haec Iopam illa Polyphemum cithara canentes, nec deerant apud Alcinoum saltatores uiri, et apud Didonem Bitias sic hauriens merum ut se totum superflua eius effusione prolueret. nonne siquis aut inter Phaeacas aut apud Poenos sermones de sapientia 10 erutos conuiualibus fabulis miscuisset, et gratiam illis coetibus aptam perderet et in se risum plane iustum moueret? ergo prima eius observatio erit aestimare conuiuas. deinde ubi sibi locum patere 15 uiderit, non de ipsis profunditatis suae secretis inter pocula loquetur nec nodosas et anxias sed utiles quidem faciles tamen quaestiones mouebit. nam 16 sicut inter illos qui exercitii genus habent in mediis saltare conuiuiis, siquis ut se amplius exerceat uel ad cursum uel ad pugilatum sodales lecessauerit, 20 quasi ineptus relegabitur ab alacritate consortii, sic apud mensam quando licet aptis philosophandum est ut crateri liquoris ad laetitiam nati adhibeatur non modo Nympharum sed Musarum quoque admixtione temperies. nam si, ut fateri necesse est, in 17
 25 omni conuentu aut tacendum est aut loquendum, quaeramus silentiumne conuiuiis an et oportunus sermo conueniat. nam si sicut apud Athenas Atticas Areopagitae tacentes iudicant, ita inter epulas oportet semper sileri, non est ultra quaerendum inter
 30 mensas philosophandum necne sit. si uero non erunt muta conuiuia, cur ubi sermo permittitur, honestus sermo prohibetur maxime cum non minus

2 ermogenen P   5 poliphemū P, Demodochum *Camerarius* 9 phēcaf P   11 coetibus — risum *om.*
P. add. Cantabrigiensis 21 mensam *om.* P' 23 nīpha|rū
 P 24 sicut P 25 loquendū *| P 27 Nā si ut apud P
 28 tacentel *om.* P'

18 quam dulcedo uini hilarent uerba conuiuium? nam
si Homeri latentem prudentiam scruteris altius, de-
lenimentum illud quod Helena uino miscuit

νηπενθές τ' ἄχολόν τε κακῶν ἐπὶ ληθον ἀπάντων

nou herba fuit, non ex India sucus sed narrandi 5
oportunitas quae hospitem maeroris oblitum flexit
19 ad gaudium. Vlixis enim praeclara facinora filio
praesente narrabat

οἶον καὶ τόδ' ἔρξε καὶ ἔτλη καρτερὸς ἀνὴρ.

ergo paternam gloriam et singula eius facta fortia 10
digerendo animum filii fecit alacriorem, et ita cre-
dita est contra maerorem uino remedium miscuisse.

20 quid hoc, inquis, ad philosophiam? immo nihil tam
cognatum sapientiae quam locis et temporibus ap-
tare sermones personarum quae aderunt aestimatione 15

21 in medium uocata. alios enim relata incitabunt
exempla uirtutum, alios beneficiorum, non nullos
modestiae, ut et qui aliter agebant saepe auditis

22 talibus ad emendationem uenirent. sic autem uitiiis
inretitos, si et hoc in conuiuiis exegerit loquendi 20
ordo, feriet philosophia non sentientes, ut Liber pa-
ter thyrsos ferit per obliuationem circumfusae he-
derae latente mucrone, quia non ita profitebitur in

23 conuiuiu censorem ut palam uitia castiget. ceterum
his obnoxii repugnabunt et talis erit conuiuii tumul- 25
tus ut sub huius modi inuitati uideantur edicto

quod superest, laeti bene gestis corpora rebus
procurate uiri et pugnam sperate parari,
aut ut Homerus breuius et expressius dixit

νῦν δ' ἐρχεσθ' ἐπὶ δειπνον ἵνα ξυνάγωμεν Ἄρηα. 30

4 Od. δ 222   9 ib. δ 271   27 Aen. VIII 157   30
II. B 381

4 HITHENΘEC P   ΑΠΤΑΝΤΟΝ P   6 meroris P   9
ΤΟΝΔ P'   ΕΤΑΗΚΑΡΕΡΟΙ CANIP P   12 merorē P   19
uenirent om. P   23 latentē mucronē P   profitetur P'   30
ΕΡΧΕΟ P   ΥΝΑ P

ergo si oportunitas necessariae reprehensionis emer. 24
 serit, sic a philosopho proficiscetur ut et tecta et
 efficax sit. quid mirum si feriet sapiens, ut dixi,
 non sentientes cum interdum sic reprehendat ut re-
 5 prehensus hilaretur nec tantum fabulis suis sed in-
 terrogationibus quoque vim philosophiae nihil ineptum
 loquentis ostendet? hanc ergo nullus honestus 25
 actus locusue, coetus nullus excludat, quae ita se
 aptat ut ubique sic appareat necessaria tamquam
 10 abesse illam nefas fuerit'.

Et Auienus 'nouas mihi duas disciplinas uideris II
 inducere interrogandi uel etiam reprehendendi ut
 alacritas utrimque his ad quos sermo est excitetur,
 cum dolor semper reprehensionem uel iustam se-
 15 quatur, unde haec quae leuiter attigisti fac quaeso
 enarrando planiora'.

'Primum' inquit Eustathius 'hoc teneas uolo 2
 non de ea me reprehensione dixisse quae speciem
 accusationis habet sed quae uituperationis instar est.
 20 hoc Graeci *σκαμμα* uocant non minus quidem ama-
 rum quam accusatio si importune proferatur, sed
 a sapiente sic proferetur ut dulcedine quoque non
 careat. et ut prius tibi de interrogatione respon- 3
 deam, qui uult amoenus esse consultor ea interrogat
 25 quae sunt interrogato facilia responsu, et quae scit
 illum sedula exercitatione didicisse. gaudet enim 4
 quisquis prouocatur ad doctrinam suam in medium
 proferendam, quia nemo uult latere quod didicit,
 maxime si scientia quam labore quaesiuit cum paucis
 30 illi familiaris et plurimis sit incognita, ut de astro-
 nomia uel dialectica ceterisque similibus. tunc enim
 uidentur consequi fructum laboris, cum adipiscuntur
 occasionem publicandi quae didicerant sine ostenta-
 tionis nota, qua caret qui non ingerit sed inuitatur

8 quae ita se aptat om. P   12 nel & iā om. P'   14
 sequatur om. P   15 haec om. P'   20 scōma P   22 fa-
 piente q̄ pferetur P   34 igerit P'

- 5 ut proferat. contra magnae amaritudinis est si
coram multis aliquem interrogas quod non opima
scientia quaesiuit. cogitur enim aut negare se scire,
quod extremum uerecundiae damnum putant, aut
respondere temere et fortuito se euentui ueri falsiue
committere, unde saepe nascitur inscitiae proditio,
et omne hoc infortunium pudoris sui imputat con-
6 sulenti. nec non et qui obierunt maria et terras
gaudent cum de ignoto multis uel terrarum situ uel
sinu maris interrogantur, libenterque respondent et
describunt modo uerbis modo radio loca, gloriosum
putantes quae ipsi uiderant aliorum oculis obicere.
7 quid duces uel milites? quam fortiter a se facta
semper dicturiunt et tamen tacent arrogantiae me-
tu? nonne hi si ut haec referant inuitentur, mer-
cedem sibi laboris aestimant persolutam, remunera-
tionem putantes inter uolentes narrare quae fece-
8 rant? adeo antem id genus narrationum habet
quendam gloriae saporem ut, si inuidi uel aemuli
forte praesentes sint, tales interrogationes obste-
pendo discutiant et alias inferendo fabulas prohi-
beant illa narrari quae solent narranti laudem cre-
9 are. pericula quoque praeterita uel aerumnas penitus
absolutas qui euasit ut referat gratissime prouoca-
tur: nam qui adhuc in ipsis uel paululum detinetur
horret admonitionem et formidat relatum. id adeo
Euripides expressit

ὡς ἡδὺ τοι σωθέντα μεμνησθαι πόνων.
adiexit enim *σωθέντα*, ut ostenderet post finem
malorum gratiam relationis incipere. et poeta uester
adiciendo olim quid aliud nisi post emensa infor-
tunia futuro tempore iuuare dicit memoriam sedati
laboris

28 Eurip. fragm. 131 Nauck.

4 dāpnū P   10 respndent P'   14 semper om. P   15
ut om. P'   26 id adeo] ideo P   28 MEMNĒCTAITONON P

forsan et haec olim meminisse iuuabit.
 nec negauerim esse malorum genera quae non uult 10
 qui pertulit uel transacta meminisse nec minus in-
 terrogatus offenditur quam cum in ipsis malis fuit,
 5 ut qui carnifices expertus est et tormenta membro-
 rum aut qui infaustas pertulit orbitates uel cui nota
 quondam adflicta censoria est. caue interroges ne
 uidearis obicere. illum saepe, si potes, ad narran- 11
 dum pronoca, qui recitando fauorabiliter exceptus
 10 est uel qui libere et feliciter legationem peregit uel
 qui ab imperatore comiter affabiliterque susceptus
 est uel siquis tota paene classe a piratis occupata
 seu ingenio seu uiribus solus euasit, quia uix im-
 plet desiderium loquentis rerum talium uel longa
 15 narratio. iuuat siquem dicere iusseris amici sui 12
 repentinam felicitatem quam sponte non audebat
 uel dicere uel tacere modo iactantiae modo malitiae
 metu. qui uenatibus gaudet interrogetur de siluae 13
 ambitu de ambage lustrorum de uenationis euentu.
 20 religiosus si adest, da illi referendi copiam quibus
 observationibus meruerit auxilia deorum, quantus
 illi caerimoniarum fructus, quia et hoc genus reli-
 gionis existimant, numinum beneficia non tacere,
 adde quia uolunt et amicos se numinibus aestimari.
 25 si uero et senex praesens est, habes occasionem 14
 qua plurimum illi contulisse uidearis, si eum inter-
 roges uel quae ad illum omnino non pertinent. est
 enim huic aetati loquacitas familiaris. haec sciens 15
 30 Homerus quandam congeriem simul interrogationum
 Nestori fecit offerri

ὦ Νέστορ Νηληιάδῃ, σὺ δ' ἀληθὲς ἐνισπες,
 πῶς ἔθαν' Ἀτρεΐδης εὐρυκρείων Ἀγαμέμνων;

1 Aen. I 203

31 Od. γ 247

8 ille P' narratum ut uid. P' 9 susceptus P 18
 & in m&u in ras. in P 21 meruit corr. in meruit in P
 32 ἔθαν'] ΕΘΔ P εὐρυκρείων] ΕΙΡΙΠΕC * P Ἀγα-
 μέμνων om. P

MACROBIUS

ποῦ Μενέλαος ἔην;
ἢ οὐκ Ἄργεος ἦεν Ἀχαικοῦ.

tot loquendi semina interrogando congeffit ut pru-
16 ritum senectutis expleret. et Vergilianus Aeneas
gratum se ad omnia praebens Euandro uarias illi
narrandi occasiones ministrat. neque enim de una
re aut de altera requirit sed

singula laetus

exquiriturque auditque niram monumenta priorum,
et Euander consultationibus captus scitis quam multa 10
narrauerit'.

III Haec dicentem fauor omnium excepit. sed mox
subiecit Auienus 'uos omnes qui doctorum doctis-
simi adestis, orauerim ut hortatu uestro Eusta-
thius quae de scommate paulo ante dixerit anime- 15
tur aperire'. omnibusque ad hoc prouocantibus ille
2 contexit 'praeter categorian, quae ψόγος est, et
praeter διαβολήν, quae delatio est, sunt alio duo
apud Graecos nomina, λοιδορία et σκῶμμα, quibus
nec uocabula Latina repperio, nisi forte dicas loe- 20
dorian exprobrationem esse ac directam contumeliam,
scommma enim paene dixerim morsum figuratum,
quia saepe fraude uel urbanitate tegitur ut aliud
3 sonet, aliud intellegas. nec tamen semper ad ama-
ritudinem pergit sed non numquam his in quos ia- 25
citur et dulce est. quod genus maxime uel sapiens
uel alius urbanus exercet praecipue inter mensas et
pocula, ubi facilis est ad iracundiam prouocatio.
4 nam sicut in praecipiti stantem uel leuis tactus im-
pellit, ita uino uel infusum uel aspersum paruus 30
quoque dolor incitat in furorem. ergo cautius in con-
uiuio abstinendum scommate quod tectam intra se

8 Aen. VIII 311

16 aperiere P' 17 ΨΟC P 18 ΔΙΑΒΟΛΗΝ P 19
ledoria & fōma P 20 ledoriā P

habet iniuriam. tanto enim pressius haerent dicta 5
 talia quam directae loedoriae, ut hami angulosi
 quam directi mucrones tenacius infiguntur, maxime
 quia dicta huius modi risum praesentibus mouent,
 5 quo uelut adsensus genere confirmatur iniuria. est 6
 autem loedoria huius modi oblitusne es quia sal-
 samenta uendebas? scomma autem, quod dixi-
 mus saepe contumeliam esse celatam, tale est me-
 minimus quando brachio te emungebas. nam
 10 cum res eadem utrobique dicta sit, illud tamen loe-
 doria est, quod aperte obiectum exprobratumque
 est, hoc scomma, quod figurate. Octavius, qui 7
 natu nobilis uidebatur, Ciceroni recitanti ait non
 audio quae dicis. ille respondit certe solebas
 15 bene foratas aures habere. hoc eo dictum quia
 Octavius Libys oriundus dicebatur, quibus mos est
 aurem forare.

In eundem Ciceronem Laberius cum ab eo 8
 ad consessum non reciperetur dicentem reciperem
 20 te nisi anguste sederem, ait mimus ille mor-
 daciter atqui solebas duabus sellis sedere
 obiciens tanto uiro lubricum fidei. sed et quod
 Cicero dixit nisi anguste sederem, scomma
 fuit in C. Caesarem, qui in senatum passim tam
 25 multos admittebat ut eos quattuordecim gradus ca-
 pere non possent. tali ergo genere, quod fetum 9
 contumeliae est, abstinendum sapienti semper, ce-
 teris in conuiuiis est.

Sunt alia scommata minus aspera, quasi eden- 10
 30 tatae beluae morsus, ut Tullius in consulem qui
 uno tantum die consulatum peregit solent inquit
 esse flamines diales, modo consules diales
 habemus et in eundem uigilantissimus est

2 ledorię P   6 ledoria P   8 contuliā P   10 fit dicta
 fit P   ledoria P   16 oriundo P   19 dicente P   22
 obiciens — fidei om. P'   24 C.] g. P   26 f&u P

consul noster qui in consulatu suo sumnum non uidit eidemque exprobranti sibi quod ad eum consulem non uenisset ueniebam inquit sed nox me comprehendit.

- 11 Haec et talia sunt quae plus urbanitatis, minus 5 amaritudinis habent, ut sunt et illa de non nullis corporis uitiiis aut parum aut nihil gignentia doloris ut si in caluitium cuiusquam dicas uel in nasum, seu curuam erectionem seu Socraticam depressionem. haec enim quanto minoris infortunii sunt tanto le- 10 uioris doloris. contra oculorum orbitas non sine excitatione commotionis obicitur, quippe Antigonus rex Theocritum Chium, de quo iurauerat quod ei parsurus esset, occidit propter scomma ab eodem de se dictum. cum enim quasi puniendus ad 15 Antigonum raperetur, solantibus eum amicis ac spem pollicentibus quod omni modo clementiam regis experturus esset, cum ad oculos eius uenisset, respondit ergo impossibilem mihi dicitis spem salutis. erat autem Antigonus uno orbatus oculo. 20 et importuna urbanitas male dicacem luce priuauit.
- 13 Nec negauerim philosophos quoque incurrisse non numquam per indignationem hoc genus scommatis. nam cum regis libertus ad nouas diuitias nuper erectus philosophos ad conuiuium congregas- 25 set et inridendo eorum minutulas quaestiones scire se uelle dixisset cur ex nigra et ex alba faba pulmentum unius coloris edatur, Aridices philosophus indigne ferens tu nobis inquit absoluas cur et de albis et de nigris loris similes maculae 30 gignantur.
- 14 Sunt scommata quae in superficie habent speciem contumeliae sed interdum non tangunt audientes, cum eadem, si obnoxio dicantur, exagitant, ut

6 et illa] ñ nulla P 7 parū in ras. in P 13 theocritū P' 20 pro erat est E sequentibus euanidis his ut uid. litteris rga in P 24 ab ad P 28 edat P philosophos P'

contra sunt quae speciem laudis habent, et persona
 audientis efficit contumeliae plena. de genere pri-
 ore prius dicam. L. † Quintus praetor de prouincia 15
 nuper reuerterat obseruata, quod mireris Domitiani
 5 temporibus, praeturae maxima castitate. is cum
 aeger adsidenti amico diceret frigidus se habere
 manus, renidens ille ait atquin eas de prouincia
 calidas paulo ante reuocasti. risit Quintus de-
 lectatusque est quippe alienissimus a suspitione fur-
 10 torum. contra, si hoc diceretur male sibi conscio
 et sua furta recolenti exacerbasset auditum. Cri- 16
 tobulum famosae pulchritudinis adulescentem So-
 crates cum ad comparationem formae prouocaret,
 iocabatur, non inridebat. certe si dicas consumma-
 15 tarum diuitiarum uiro tibi excito creditores
 tuos aut si nimis casto gratae tibi sunt mere-
 trices quia continua eas largitate ditasti,
 uterque delectabuntur scientes his dictis suam con-
 scientiam non grauari. sicut contra sunt quae sub 17
 20 specie laudis exagitant sicut paulo ante diuisi. nam
 si timidissimo dixerō Achilli uel Herculi con-
 parandus es aut famosae iniquitatis uiro ego te
 Aristidi in aequitate praepono, sine dubio
 uerba laudem sonantia ad notam uituperationis suae
 25 uterque tracturus est. eadem scommata eosdem mo- 18
 do iuuare modo mordere possunt pro diuersitate prae-
 sentium personarum. sunt enim quae si coram ami-
 cis obiciantur nobis, libenter audire possimus, uxore
 uero seu parentibus uel magistris praesentibus dici
 30 in nos aliquod scomma nolimus nisi forte tale sit
 quod illorum censura libenter accipiat ut si quis adu- 19
 lescentem coram parentibus uel magistris inrideat
 quod insanire possit, continuis uigiliis lectionibus-

1 persona *Ianius*: psonā *P*   2 plena *Ianius*: plenā *P*
 3 *Lucius* *P*   12 adulescentem *P*   14 inridebat *P*   30
 nolumus *P*   31 adulescentem *P*   32 et p. 406, 6 inri-
 deat *P*

que nocturnis, aut uxore praesente quod stulte faciat uxorum se praebendo nec ullam elegantiam eligendo formarum. haec enim et in quos dicuntur
 20 et praesentes hilaritate perfundunt. commendat scomma et condicio dicentis si in eadem causa sit, 5 ut si alium de paupertate pauper inrideat, si obscure natum natus obscure. nam Tarsens Amphias cum ex hortulano potens esset et in amicum quasi degenerem non nulla dixisset, mox subiecit sed et nos de isdem seminibus sumus et omnes pari- 10
 21 ter laetos fecit. illa uero scommata directa laetitia eum in quem dicuntur infundunt, si uirum fortem uituperes quasi salutis suae prodigum et pro aliis mori uolentem aut si obieceris liberali quod res suas profundat minus sibi quam aliis consulendo. sic et 15 Diogenes Antisthenem Cynicum, magistrum suum, solebat ueluti uituperando laudare. ipse me aiebat mendicum fecit ex diuite et pro ampla domo in dolio fecit habitare. melius autem ista dicebat quam si diceret gratus illi sum quia ipse 20 me philosophum et consummatae uirtutis uirum fecit.

22 Ergo cum unum nomen scommatis sit, diuersi in eo continentur effectus. ideo apud Lacedaemonios inter cetera exactae uitae instituta hoc quoque 25 exercitii genus a Lycurgo est institutum ut adulescentes et scommata sine morsu dicere et ab aliis in se dicta perpeti discerent, ac si quis eorum in indignationem ob tale dictum prolapsus fuisset, ul-
 23 terius ei in alterum dicere non licebat. cum ergo 30 uideas, mi Aniene — instituenda est enim adulescentia tua, quae ita docilis est ut discenda praecipiat — cum uideas inquam anceps esse omne scommatum genus, suadeo in conuiuuiis in quibus laetitiae

5 conditio (P)   15 uolentē P   23 scōmatif scōmatif
 P   24 affectus P   lacedemonios P   26 lycurgo P   ado-
 lescentef P   29 ob in ras. in P   31 adolefcentia P

insidiatur ira, ab huius modi dictis facessas et magis quaestiones conuiuales uel proponas uel ipse dissoluas. quod genus ueteres ita ludicrum non putarunt ut et Aristoteles de ipsis aliqua conscripserit et Plutarchus et noster Apuleius, nec contemnendum sit quod tot philosophantium curam meruit.

Et Praetextatus 'hoc quaestionum genus cum III senilem deceat aetatem, cur soli iuueni suadetur? quin agite, omnes qui adestis hic, apta conuiuium
10 fabulemur, nec de cibatu tantum sed et si qua de natura corporum uel alia, praesente maxime Disario nostro, cuius plurimum ad hoc genus quaestionum poterit ars et doctrina conferre, sortiamurque, si uidetur, ut per ordinem unus quisque proponat quam
15 soluendam aestimat quaestionem.'

Hic adsensi omnes Praetextato anteloquium detulerunt orantes ut, cum ipse coepisset, ceteris ex filo consultationis eius interrogandi constitueretur exemplum. tum ille 'quaero' inquit 'utrum simplex
20 an multiplex cibus digestu sit facilius, quia multos hunc, non nullos illum sectantes uidemus. et est quidem superba et contumax et uelut sui ostentatrix continentia, contra amoenam se et comem adpetentia uult uideri. cum ergo una censoria sit, contra de-
25 licata altera, scire equidem uelim quae seruandae aptior sit sanitati. nec longe petendus adsertor est cum Disarius adsit, qui quid conueniat corporibus humanis non minus callet quam ipsa natura fabricae huius auctor et nutrix. dicas ergo uelim quid de
30 hoc quod quaeritur medicinae ratio persuadeat.'

'Si me' Disarius inquit 'aliquis ex plebe impletorum de hac quaestione consulisset, quia plebeia ingenia magis exemplis quam ratione capiuntur, ad-

5 con|tēpnendū P 9 hic] hęc P 13 fortiamur. Quę
P 17 cepiff& P 23 amēnā P 33 admonuiffem P

- monuisse illum contentus forem institutionis pecudum, quibus cum simplex et uniformis cibus sit, multo saniores sunt corporibus humanis, et inter ipsas illae morbis implicantur quibus, ut altiles fiant, offae compositae et quibusdam condimentis uariae 5
 5 farciuntur. nec dubitaret posthac cum aduertisset animalibus simplici cibo utentibus familiarem sanitatem, aegrescere autem et inter illa quae saginam composita uarietate patiuntur, quia constat id genus alimoniae non magis copia quam uarietate crudescere. 10
 6 fortasse illum adtentio-rem exemplo altero fecissem, ut consideraret nullum umquam fuisse medicorum circa curas aegrescentium tam audacis negligentiae ut febrienti uarium et non simplicem cibum daret. adeo constat quam facilis digestu sit uniformis alimonia, ut ei, uel cum infirma est natura, sufficiat. 15
 7 nec tertium defuisset exemplum, ita esse uitandam ciborum uarietatem ut uaria solent uina mutari. quis enim ambigat eum qui diuerso uino utitur in repentinam ruere ebrietatem necdum hoc potus copia 20
 8 postulante? tecum autem Vetti, cui soli perfectionem omnium disciplinarum contigit optinere, non tam exemplis quam ratione tractandum est, quae et me tacente clam te esse non poterit.
 9 Cruditates eueniunt aut qualitate suci in quem 25
 cibus uertitur, si non sit aptus humori qui corpus optinuit, aut ipsius cibi multitudine, non sufficiente natura ad omnia quae congesta sunt concoquenda.
 10 ac primum de suci qualitate uideamus. qui simplicem cibum sumit facile quo suco corpus eius uel 30
 grauetur uel iuuetur usu docente cognoscit. nec enim ambigit cuius cibi qualitate possessus sit cum unum sumpserit, et ita fit ut noxa cuius causa
 11 deprehensa sit, facile uitetur. qui autem multiplici cibo alitur diuersas patitur qualitates ex diuersitate 35

2 fore P   5 uarie P   12 fecissem P'   26 sic ut uid.
 P'   29 quid ut uid. P'

sucorum nec concordant humores ex materiae uarietate nascentes nec efficiunt liquidum purumue sanguinem, in quem iecoris ministerio uertuntur et in uenas cum tumultu suo transeunt. hinc morborum
 5 scaturigo, qui ex repugnantium sibi humorum discordia nascuntur. deinde quia non omnia quae
 12 esui sunt una natura est, non omnia simul coquuntur sed alia celerius, tardius alia et ita fit ut digestionum sequentium ordo turbetur. neque enim cibi
 13 quem sumimus una digestio est sed, ut corpus nutriat, quattuor patitur digestiones, quarum unam omnes uel ipsi quoque hebetes sentiunt, alias occultior ratio deprehendit. quod ut omnibus liqueat, paulo altius mihi causa repetenda est. quattuor sunt in nobis
 14 uirtutes quae administrandam alimoniam receperunt, quarum una dicitur καθελκτική, quae deorsum trahit cibaria confecta mandibulis. quid enim tam crassam materiam per faucium angusta fulciret nisi eam uis naturae occultior hauriret? hausta uero ut
 15 non continuo lapsu per omne corpus succedentibus sibi foraminibus peruium ad imum usque descendant et talia qualia accepta sunt egerantur sed salutare officium digestionis expectent, secundae haec cura uirtutis est, quam Graeci quia retentatrix est uocant
 20 καθεκτικήν. tertia quia cibum in aliud ex alio
 16 mutat, uocatur ἀλλοιωτική. huic obsecuntur omnes, quia ipsa digestionibus curat. uentris enim duo sunt
 17 orificia, quorum superius erectum recipit deuorata et in follem uentris recondit. hic est stomachus,
 30 qui paterfamilias dici meruit, quasi omne animal solus gubernans, nam si aegrescat, uita in ancipiti est titubante alimoniae meatu, cui natura tamquam

5 humorum] μορ P   7 est om. P   10 **sumimus
 P 11 quattuor P'   16 ΚΑΘΕΛΚΤΙΚΗ P   20 lapsu sup
 P 21 descensu dant P'   22 acceptas ut uid. P'   26
 tertia — 26 ἀλλοιωτική om. P   26 obsequuntur P, add.
 Cantabrigiensis

- rationis capaci uelle ac nolle contribuit. inferius uero demissum intestinis adiacentibus inseritur et
 18 inde uia est egerendis. ergo in uentre fit prima digestio uirtute *ἀλλοιωτική* in sucum uertente quicquid acceptum est, cuius faex retrimenta sunt quae 5 per intestina inferiore orificio tradente labuntur, et officio quartae uirtutis, cui *ἀποκριτική* nomen est,
 19 procuratur egestio. ergo postquam in sucum cibus reformatur, hic iam iecoris cura succedit. est autem iecur concretus sanguis et ideo habet natium calorem, quod confectum sucum uertit in sanguinem, et sicut cibum in sucum uerti prima est, ita sucum
 20 transire in sanguinem secunda digestio est. hunc calor iecoris administratum per uenarum fistulas in sua quaeque membra dispergit, parte quae ex digestis frigidissima est in lienem refusa, qui ut iecur
 21 caloris ita ipse frigoris domicilium est. nam ideo omnes dexterarum partes ualidiores sunt et debiliores sinistralae, quia has regit calor uisceris sui, illae contagione frigoris sinistra optinentis hebetantur. 20
 22 in uenis autem et arteriis, quae sunt receptacula sanguinis et spiritus, tertia fit digestio. nam acceptum sanguinem quodam modo defaecant et quod in eo aquosum est uenae in uesicam refundunt, liquidum uero purumque et altilem sanguinem singulis 25 totius corporis membris ministrant et ita fit ut, cum cibum solus uenter accipiat, alimonia eius dispersa per uniuersos membrorum meatus ossa quoque et
 23 medullas et ungues nutriat et capillos. et haec est quarta digestio, quae in singulis membris fit dum 30 quod uni cuique membro datum est ipsi membro fit nutrimentum. nec tamen huic totiens defaecato retrimenta sua desunt, quae cum membra omnia in sua sunt sanitate per occultos euanescent meatus.
 24 siqua uero pars corporis aegrescat, in ipsam quasi 35

4 ΑΛΛΟΙΩΤΙΚΗΙ P   5 fex   7 ΑΠΟΚΡΙΤΙΚΗ P
 15 quoq. P   24 ea P   27 accipit P

infirmiore[m] ultima illa quae diximus retrimenta
 labuntur et hinc nascuntur morborum causae quae
separata medicis uocare mos est. si enim fuerit 25
 ultimi suci iusto uberior multitudo, hanc a se repel-
 5 lit pars corporis illa quae sanior est et sine dubio
 labitur in infirmam quae uires non habet repellendi,
 unde alieni receptio distendit locum in quem ceci-
 derit et hinc creantur dolores. haec est ergo tri-
 plex causa uel podagrae uel cuiuslibet ex confluentia
 10 morbi id est multitudo humoris, fortitudo membri a
 se repellentis et recipientis infirmitas. cum igitur 26
 adseruerimus quattuor in corpore fieri digestiones,
 quarum altera pendet ex altera, et si praecedens
 fuerit impedita, nullus fit sequentis effectus, recur-
 15 ramus animo ad illam primam digestionem quae in
 uentre conficitur, et inuenietur quid impedimenti
 ex multiformi nascatur alimonia. diuersorum enim 27
 ciborum diuersa natura est et sunt qui celerius, sunt
 qui tardius digeruntur. cum ergo prima digestio
 20 uertit in sucum, quia non simul omnia accepta uer-
 tuntur, quod prius uersum est, dum alia tardius
 uertuntur, acescit et hoc saepe etiam eructando
 sentimus. alia quoque, quibus tarda digestio est 28
 uelut ligna humida quae urgente igne fumum de se
 25 creant, sic et illa imminente igne naturae fumant,
 dum tardius concoquuntur, si quidem nec hoc sen-
 sum eructantis euadit. cibus autem simplex non 29
 habet controuersam moram, dum simul in simplicem
 sucum uertitur nec digestio ulla turbatur dum omnes
 30 sibi stata momentorum dimensione succedunt. si quis 30
 autem — quia nihil impatientius imperitia — ratio-
 nes has dedignetur audire, aestimans non impediri
 digestionem nisi sola ciborum multitudine, nec uelit
 de qualitate tractare, hic quoque multiformis ali-

8 hic P' 9 ex confluentia — 10 multitudo om. P, add.
 Cantabr. 15 defigestionē ut uid. P' 24 urgente P 25
 igne om. P' 28 controuerfiā P' 30 succeduntur P 33
 cibor. P

- 31 monia deprehenditur causa morborum. nam pulmen-
torum uarietas recipit uaria condimenta, quibus
gula ultra quam naturae necesse est lacessitur et fit
inde congeries, dum pruritu desiderii amplius uel
32 certe de singulis parua libantur. hinc Socrates sua-
dere solitus erat illos cibos potusue uitandos, qui
ultra sitim famemue sedandam producunt adpeten-
tiam. denique uel propter hoc edendi uarietas repu-
diatur, quia plena est uoluptatis, a qua seriis et
studiosis cauendum est. quid enim tam contrarium 10
33 quam uirtus et uoluptas? sed modum disputationi
facio, ne uidear hoc ipsum in quo sumus licet
sobrium sit, tamen quia uarium est accusare con-
uiuium'.

- V Haec cum Praetextato et ceteris prona adsen- 15
sione placuissent, Euangelus exclamauit 'nihil tam
indignum toleratu quam quod aures nostras Graeca
lingua captiuas tenet et uerborum rotunditati adsen-
tiri cogimur circumuenti uolubilitate sermonis qui
ad extorquendam fidem agit in audientes tyrannum. 20
2 et quia his loquendi labyrinthis impares nos fate-
mur, age, Vetti, hortemur Eustathium ut recepta
contraria disputatione quicquid pro uario cibo dici
potest uelit communicare nobiscum, ut suis telis
lingua uiolenta succumbat et Graecus Graeco eripiat 25
hunc plausum tamquam cornix cornici oculos effodiat'.
3 Et Symmachus 'rem iucundam, Euangele, ama-
rius postulasti. audere enim contra tam copiose
et eleganter inuenta res est quae habeat utilem
uoluptatem, sed non tamquam ingeniis insidiantes 30
et gloriosis tractatibus inuidentes hoc debemus ex-
4 petere. nec abnego potuisse me quoque tamquam
palinodiam canere. est enim rhetorica prolusio com-

7 app&entia P 18 teneat P 19 fermo + nif P 20
tyrannū P 21 laberinthif P 27 fim|machuf P 10cun-
dam P 28 audire P 29 est om. P 33 r&horica P

munes locos in utramvis partem inuentorum alteratione tractare. sed quia facilius Graecorum inuentionibus a Graecis forte aliis relata respondent, te, Eustathi, oramus omnes ut sensa et inuenta
 5 Disarii contrariis repellendo in integrum restituas exauctoratum conuiuiorum leporem.'

Ille diu hoc a se officium deprecatus ubi tot 5
 impellentium procerum, quibus obuiandum non erat, hortatui succubuit 'bellum' inquit 'duobus mihi amicissimis cogor indicare, Disario et continentiae sed
 10 ab auctoritate uestra tamquam ab edicto praetoris impetrata uenia gulae patronum, quia necesse est, profitebor. in primo speciosis magis quam ueris, ut 6
 docebitur, exemplis paene nos Disarii nostri cepit ingenium. ait enim pecudes simplici uti cibo et
 15 ideo expugnari difficilius earum quam hominum sanitatem. sed utrumque falsum probabo. nam 7
 neque simplex est animalibus mutis alimonia nec ab illis quam a nobis morbi remotiores. testatur unum
 20 uarietas pratorum quae depascuntur, quibus herbae sunt amarae pariter et dulces, aliae sucum calidum aliae frigidum nutriendes ut nulla culina possit tam
 diuersa condire quam in herbis natura uariauit. notus est omnibus Eupolis, inter elegantes habendus
 25 ueteris comoediae poetas. is in fabula quae inscribitur *Αἴγες* inducit capras de cibi sui copia in haec se uerba iactantes

βοσκόμεθ' ὕλης ἀπὸ παντοδαπῆς, ἐλάτης, πρίνου 9
 κομάρου τε,

30 πτόρθους ἀπαλούς ἀποτρώγουσαι, καὶ πρὸς τοῦ-
 τοις τιθύμαλλον

28 Meinekii fragm. com. I 426

6 exauctoratū P' 14 exemplis om. P, add. Cantabr. 17 sanitē P' 19 unum] enī P' 21 pariter om. P' 26 egei P' cipi P' 28 ΕΛΑ|ΤΕCΤ|P|*NOY (in ras. non uidetur littera fuisse sed hasta tantum litterae coepitae sed non perfectae) P 30 ΠΤΟ-ΡΟΟΥC P Δ·ΠΟΥΡΩΓΟ|ΥCΑΙ P τούτοις τιθύμαλλον Bergk: ΤΟΥΤΟΙCΙΝ ΕΓΑΛΛΟΗΝ P

κύνισόν τ' ἤδ' ἐ σφάκον εὐώδη καὶ σμίλακά τήν
πολύφυλλον,
κόνινον σχίνον μελλίαν πένκην, ἄλλαν θρόν, κι-
τόν ἐρίκην
πρόμαλον ῥάμνον φλόμον ἀνθερικὸν κισθὸν φηγὸν 5
θύμα θύμβραν.

- uideturne uobis ciborum ista simplicitas ubi tot
enumerantur uel arbusta uel frutices non minus
10 suco diuersa quam nomine? quod autem non faci-
lius morbis homines quam pecudes occupentur, Ho-
mero teste contentus sum qui pestilentiam refert a
pecudibus inchoatam, quando morbus antequam in
homines posset inrepere, facilius captis pecoribus
11 incubuit. sed et quanta sit mutis animalibus infir-
mitas uitae breuitas indicio est. quod enim eorum 15
quibus notitia nobis in usu est potest annos homi-
nis aequare? nisi recurras forte ad ea, quae de
coruis atque cornicibus fabulosa dicuntur, quos
tamen uidemus omnibus inhiare cadaueribus uniuer-
sisque seminibus insidiari, fructus arborum perse- 20
qui. nam non minus edacitatis habent quam de
12 longaeuitate eorum opinio fabulatur. secundum si
bene recorder exemplum est solere medicos aegris
simplicem cibum offerre, non uarium, cum hunc
offeratis, ut opinor, non quasi digestu faciliorem, 25
sed quasi minus adpetendum ut horrore uniformis
alimoniae edendi desiderium languesceret quasi mul-
tis concoquendis per infirmitatem non sufficiente
natura. ideo si quis aegrescentium uel de ipso sim-
plici amplius adpetat, subducitis adhuc desideranti. 30
ideo uobis commento tali non qualitas sed modus
13 quaeritur. quod autem in edendo sicut in potando
suades uaria uitari, habet latentis captionis insidias,
quia nomine similitudinis coloratur. ceterum longe

1 ΦΑΚ· KON P 2 ΠΟΛΥΦΥΜΟΝ P 5 ΘΕΡΙΚΟΝ·
KICCON· P 13 inripere P 14 multif P 16 est om. P
30 app&at P 31 ideo] f; adeo | P

alia potus, alia ciborum ratio est. quis enim umquam edendo plurimum mente sauciatus est, quod in bibendo contingit? fartus cibo stomacho uel 14 uentre grauat, infusus uino fit similis insano, 5 opinor quia crassitudo cibi uno in loco permanens expectat administrationem digestiouis et tunc demum membris sensim confectus illabatur; potus ut natura leuior mox altum petit et cerebrum, quod in uertice locatum est, ferit fumi calentis aspergine. et 15 ideo uaria uina uitantur ne res, quae ad possidendum caput repentina est, calore tam diuerso quam subito consilii sedem sauciet. quod aequè in cibi uarietate metuendum nulla similitudo, ratio nulla persuadet. in illa uero disputatione, qua digestionum 16 ordinem sermone luculento et uario digessisti, illa omnia quae de natura humani corporis dicta sunt et nil nocent propositae quaestioni et eloquenter dicta non abnego. illi soli non adsentior quod sucos uarios de ciborum uarietate confectos dicis contrarios esse corporibus, cum corpora ipsa de contrariis 20 qualitibus fabricata sint. ex calido enim et frigido, de sicco et humido constamus. cibus uero simplex sucum de se unius qualitatis emittit. scimus autem similibus similia nutriri. dic quaeso unde tres 25 aliae qualitates corporis nutrantur? singula autem ad se similitudinem sui rapere testis Empedocles, 18 qui ait

ὥς γλυκὺ μὲν γλυκὺ μάρπτει, πικρὸν δ' ἐπὶ
πικρὸν ὄρουσεν,
30 ὀξύ δ' ἐπ' ὀξύ ἔβη, θερμὸν δ' ἐποχεύετο θερμῷ.
te autem saepe audio Hippocratis tui uerba cum 19

31 περὶ φύσιος ἀνθρώπου sect. III p. 4 ed. Foës (p. 20 Froben.)

3 stomachū | uel uentrē P 21 qualitatib; P 26 em-
podocles P 28 ἈΥ|ΚΥ ΜΕΝΤΑΥΚΥ P Η ἐ[πὶ πικρὸν —
θερμὸν] om. P' 30 prius ὀξύ] Ξ|Υ P ΕΒΕ P δ' om. P
ΠΟΧΕΥΕΤΟ P

- admiratione referentem *εἰ ἐν ἧν ὁ ἀνθρώπος, οὐκ
 20* *ἀν ἡλγεεν· ἀλλ'εἰ δέ, οὐκ ἄρα ἐν ἐστὶ.* ergo si
 et deus omnium fabricator aerem quo circumfundimur
 et cuius spiramus haustu non simplicem habere ⁵
 uoluit qualitatem, ut aut frigidus sit semper aut
 caleat sed nec continuæ siccitati nec perpetuo eum
 addixit humori, quia una nos non poterat qualitate
 nutrire de permixtis quattuor fabricatos. uer nos ad
 calidum fecit et humectum, sicca est aestas et calida, ¹⁰
 auctumnus siccus et frigidus, hiems humida pariter
 21 et frigida est. sic et elementa, quæ sunt nostra
 principia, ex diuersitatibus et ipsa constant et nos
 nutriunt. est enim ignis calidus et siccus, aer
 humectus et calidus, aqua similiter humecta sed fri- ¹⁵
 gida, terra frigida pariter et sicca. cur ergo nos ad
 uniformem cibum redigis cum nihil nec in nobis nec
 circa nos nec in his de quibus sumus uniforme sit?
 22 quod autem acescere uel non numquam fumare in
 stomacho cibum uis adsignare uarietati, ut creda- ²⁰
 mus, pronunties oportet aut semper eum qui uario
 cibo utitur hæc pati aut numquam illum pati qui
 simplicem sumit. si uero et qui mensa fruitur copiosa
 hoc uitium saepe non sentit, et qui se uno cibo
 adficit saepe sustinet hoc quod accusas, cur hoc ²⁵
 uarietati et non modo edacitati adsignas? nam et
 de simplici auidus noxam patitur cruditatis, et in
 23 uario moderatus digestionis commodo fruitur. at,
 inquires, ipsa inmoderatio ex ciborum uarietate nasci-
 tur titillante gula et ad sumenda plura quam necesse ³⁰
 24 est prouocante. rursus ad ea quæ iam dixi reuol-
 uor, cruditates de modo, non de qualitate prouenire.
 modum uero seruat qui sui potens est et in mensa
 Sicula uel Asiana, excedit impatiens etsi solis oliuiis

1 ammiratione P   2 ΕΛΓΕΕΝ P   Ε̄ Ε̄στ P   3 nutri-
 endū P   9 pmixtof P'   11 autumnus P   hiemps P   16
 a terra P   18 nol om. P   23 copiosa om. P'

aut olere uescatur. et tam ille copiosus si moderationem tenuit sanitatis compos est, quam insanus fit ille cui merus sal cibus est si hoc ipsum uoraciter inuaserit. postremo si in his quae sumimus 25
 5 uarietatem noxiam putas, cur potionum remedia quae per os humanis uisceribus infunditis ex tam contrariis ac sibi repugnantibus mixta componitis? suco papaueris admiscetis euphorbium, mandragoram 26
 aliasque herbas conclamati frigoris pipere temperatis, sed nec menstruosis carnibus abstinetis inserentes
 10 poculis testiculos castorum et uenenata corpora uiperarum, quibus admiscetis quicquid nutrit India, quicquid deuehitur herbarum quibus Creta generosa est. cum ergo ad custodiam uitae hoc faciant remedia 27
 15 quod cibus, si quidem illa eam reuocent, iste contineat, cur illis providere uarietatem laboras, istum squalori uniformitatis addicis? post omnia in uoluptatem censura cothurnati sermonis inuectus es tamquam uoluptas uirtuti semper inimica sit et non cum
 20 in luxum sprete mediocritate prolapsa est. quid enim agit ipse seruus non edendo nisi cogente fame nec potando praeter sitim nisi ut de utroque capiat uoluptatem? ergo uoluptas non mox nomine ipso infamis est sed fit modo utendi uel honesta uel arguenda. parum est si excusata sit et non etiam lau- 29
 detur uoluptas. nam cibus qui cum uoluptate sumitur desiderio tractus in uentrem reconditur patula expectatione rapientem et dum animose fruitur, mox eum concoquit, quod non ex aequo cibus euenit quos
 30 nulla sui dulcedo commendat. quid ergo accusas uarietatem quasi gulae irritamentum cum salus sit hominis uigere adpetentiam, qua deficiente languescit et periculo fit propior? nam sicut in mari 30
 gubernatores uento suo etiam si nimius sit, contra-

1 moderationis P 2 cōpos P 5 remedio P 8 euphorbiū P 10 menstruosus Cant.: monstrosus P 11 r in castorū in ras. in P 13 est om. P, add. Cant. 18 coturnati P 21 seruus P

hendo in minorem modum uela praeteruolant et
 flatum cum est maior coercent, sopitum uero exci-
 tare non possunt, ita et appetentia cum titillatur
 et crescit, rationis gubernaculo temperatur, si semel
 31 ceciderit, animal extinguitur. si ergo cibo uiuimus
 et cibum appetentia sola commendat, elaborandum
 nobis est commento uarietatis ut haec semper pro-
 uocetur cum praesto sit ratio qua intra moderationis
 32 suae terminos temperetur. memineritis tamen lepto-
 me conuiuio adesse, non anxio, nec sic admitto
 uarietatem ut luxum probem ubi quaeruntur aestiuae
 niues et hibernae rosae et, dum magis ostentui quam
 usui seruitur, siluarum secretum omne lustratur et
 peregrina maria sollicitantur. ita enim fit ut etiam
 si sanitatem sumentium mediocritas obseruata non
 15 sauciet, ipse tamen luxus morum sit aegritudo.

33 His fauorabiliter exceptis Disarius 'obsecutus es'
 inquit 'Eustathi, dialecticae, ego medicinae. qui
 uolet eligere sequenda usum consulat et quid sit
 utilius sanitati experientia docebit.' 20

VI Post haec Flauianus 'et alios quidem medicos
 idem dicentes semper audiui uinum inter calida
 censendum, sed et nunc Eustathius cum causas
 ebrietatis attingeret, praedicabat uini calorem.
 mihi autem saepe hoc mecum reputanti uisa est uini
 25 natura frigori propior quam calori et in medium
 profero quibus ad hoc aestimandum trahor, ut
 2 uestrum sit de mea aestimatione iudicium. uinum,
 quantum mea fert opinio, sicut natura frigidum est
 ita capax uel etiam appetens fit caloris, cum cali-
 30 dis fuerit admotum. nam et ferrum cum tactu sit
 frigidum

ψυχρόν δ' ἔλε χαλκὸν ὀδοῦσιν

33 ll. € 75

2 coherent *P* 5 cecidit *P* extinguit *P* 10 fit *P*
 18 seruitur *om. P*, *add. Cant.* 15 sanitate *P* 17 obsecutus *P*
 20 experientia *P* 29 mea *om. P* 30 c uel *P* fit *Cant.*: ÷ *P*

si tamen solem pertulerit, concalescit et calor ad-
 uena natium frigus expellit. hoc utrum ita esse
 ratio persuadeat requiramus. uinum aut potu inte- 3
 rioribus conciliatur aut fotu, ut superficiem curet,
 5 adhibetur. cum infunditur cuti, quin frigidum sit
 nec medici infitias eunt, calidum tamen in interio-
 ribus praedicant cum non tale descendat sed admix-
 tum calidis concalescat. certe respondeant uolo cur 4
 stomacho in lassitudinem degeneranti ad instauran-
 10 das constrictione uires offerant aegrescenti uinum
 nisi frigore suo lassata cogeret et colligeret disso-
 luta? et cum lasso, ut dixi, stomacho nihil adhi-
 beant calidum, ne crescat ulterius lassitudo, a uini
 potu non prohibent, defectum in robur hac cura-
 15 tione mutantes. dabo aliud indicium accidentis uino 5
 quam ingenti caloris. nam siquis aconitum nesciens
 hauserit, non nego haustu eum meri plurimi solere
 curari. infusum enim uisceribus trahit ad se calo-
 rem et ueneno frigido quasi calidum iam repugnat.
 20 si uero aconitum ipsum cum uino tritum potui da-
 tum sit, haurientem nulla curatio a morte defendit.
 tunc enim uinum natura frigidum admixtione sui 6
 frigus auxit ueneni nec in interioribus iam calescit
 quia non liberum sed admixtum alii, immo in aliud
 25 uersum descendit in viscera. sed et sudore nimio 7
 uel laxato uentre defessis uinum ingerunt ut in
 utroque morbo constringat meatus. insomnem medici
 frigidis oblinunt modo papaueris suco modo man-
 dragora uel similibus, in quibus est et uinum, nam
 30 uino somnus reduci solet, quod non nisi ingenti
 frigoris testimonium est. deinde omnia calida Vene- 8
 rem prouocant et semen excitant et generationi
 fauent, hausto autem mero plurimo fiunt uiri ad
 coitum pigriores, sed nec idoneum conceptioni

1 concalescat P aduenatiū P 6 inficial P 8 re-
 spondeat P' 9 lassitudinē P 30 reducit P 34 idonei
 conceptionis erunt P

- serunt, quia uini nimietas ut frigidi facit semen
 9 exile uel debile. hoc uero uel manifestissimam aesti-
 mationis meae habet adsertionem, quod quaecum-
 que nimium argentibus, eadem contingunt ebriis.
 fiunt enim tremuli graues pallidi et saltu tumul-
 tuantis spiritus artus suos et membra quatuntur.
 idem corporis torpor ambobus, eadem linguae titu-
 batio. multis autem et morbus ille quem *παράλυσιν*
 Graeci uocant sic nimio uino ut multo algore con-
 10 tingit. respicite etiam quae genera curationis adhi-
 beantur ebriis. nonne cubare sub multis operimen-
 tis iubentur ut extinctus calor refoveatur? non et
 ad calida lauacra ducuntur? non illis unctionum
 11 tepore calor corporis excitatur? postremo qui fiunt
 crebro ebrii cito senescunt, alii ante tempus con-
 petentis aetatis uel caluitio uel canitie insigniuntur,
 12 quae non nisi inopia caloris eueniunt. quid aceto
 frigidius, quod culpatum uinum est? solum enim
 hoc ex omnibus humoribus crescentem flammam uio-
 lenter extinguit dum per frigus suum calorem uincit
 13 elementum. nec hoc praetereo quod ex fructibus ar-
 borum illi sunt frigidiores quorum sucus imitatur
 uini saporem, ut mala seu simplicia seu granata uel
 cydonia, quae cotonia uocat Cato.
 14 Haec ideo dixerim, quod me saepe mouit et
 exercuit mecum disputantem, quia in medium pro-
 ferre uolui, quid de uino aestimauerim sentiendum.
 ceterum consultationem mihi debitam non omitto.
 te enim Disari conuenio ut quod quaerendum mihi
 15 occurrit absoluas. legisse apud philosophum Grae-
 cum memini — ni fallor, ille ARISTOTELES fuit in libro
 quem DE EBRIETATE composuit — mulieres raro in

24 Cato de re rust. 7, 3

31 fr. 94 Arist. pseud. Rosil

1 frigida P
 ut mala om. P
 moni P

8 ΠΑΡΑΛΥΣΙΝ P
 24 cydonia Veneta: citonia P

13 ad om. P
 31 me-

ebrietatem cadere, crebro senes nec causam uel huius frequentiae uel illius raritatis adiecit. et quia ad naturam corporum tota haec quaestio pertinet, quam nosse et industriae tuae et professionis officium est, uolo te causas rei quam ille sententiae loco dixit, si tamen philosopho adsentiris, aperire'.

Tum ille 'recte et hoc Aristoteles ut cetera, nec
possum non adsentiri uiro cuius inuentis nec ipsa
natura dissentit. mulieres, inquit, raro ebriantur,
10 crebro senes. rationis plena gemina ista sententia
et altera pendet ex altera. nam cum didicerimus
quid mulieres ab ebrietate defendat, iam tenemus
quid senes ad hoc frequenter impellat. contrariam
enim sortita naturam sunt muliebre corpus et cor-
15 pus senile. mulier humectissimo est corpore. docet
hoc et leuitas cutis et splendor, docent praecipue
assiduae purgationes superfluo exonerantes corpus
humore. cum ergo epotum uinum in tam largum
ceciderit humorem, uim suam perdit et fit dilutius
20 nec facile cerebri sedem ferit fortitudine eius ex-
tincta. sed et haec ratio iuuat sententiae ueritatem, 18
quod muliebre corpus crebris purgationibus deputa-
tum pluribus consertum est foraminibus, ut pateat
in meatus et uias praebeat humori in egestionis
25 exitum confluenti, per haec foramina uapor uini
celeriter euanescit. contra senibus siccum corpus 19
est, quod probat asperitas et squalor cutis. unde
et haec aetas ad flexum fit difficilior, quod est in-
dicium siccitatis. intra hos uinum nec patitur con-
30 trarietatem repugnantis humoris et integra ui sua
adhaeret corpori arido et mox loca tenet quae
sapere homini ministrant. dura quoque esse senum 20
corpora nulla dubitatio est et ideo ipsi etiam natu-
rales meatus in membris durioribus obserantur et
35 hausto uino exhalatio nulla contingit sed totum ad

13 quid ita plene scriptum in P 17 exonerantes P 20
fortitudo]ne P' 21 & om. P'

21 ipsam sedem mentis ascendit. hinc fit ut et sani
senes malis ebriorum laborent, tremore membrorum,
linguae titubantia, abundantia loquendi, iracundiae
concitazione, quibus tam subiacent iuvenes ebrii
quam senes sobrii. si ergo leuem pertulerint impul- 5
sum uini, non accipiunt haec mala sed incitant
quibus aetatis ratione iam capti sunt.'

VII Probata omnibus Disarii disputatione subiecit
Symmachus 'ut spectata est tota ratio quam de
muliebris ebrietatis raritate Disarius inuenit, ita 10
unum ab eo praetermissum est nimio frigore quod
in earum corpore est frigesceere haustum unum et
ita debilitari ut uis eius quae elanguit nullum pos-
sit calorem, de quo nascitur ebrietas, excitare.'

2 Ad haec Horus 'tu uero Symmache frustra 15
opinaris frigidam esse mulierum naturam, quam ego
calidiorē uirili, si tibi uolenti erit, facile probabo.

3 humor naturalis in corpore, quando aetas transit
pueritiam, fit durior et acuitur in pilos. ideo tunc
et pubes et genae et aliae partes corporis uestiun- 20
tur. sed in muliebri corpore hunc humorem calore
siccante fit inopia pilorum et ideo in corpore sexus

4 huius manet continuus splendor et leuitas. est et
hoc in illis indicium caloris, abundantia sanguinis
cuius natura feruor est, qui ne urat corpus, si insi- 25
dat, crebra purgatione subtrahitur. quis ergo dicat
frigidas, quas nemo potest negare plenas caloris

5 quia sanguine plenae sunt? deinde licet urendi cor-
pora defunctorum usus nostro saeculo nullus sit,
lectio tamen docet eo tempore quo igni dari honor 30
mortuis habebatur, siquando usu uenisset ut plura
corpora simul incenderentur, solitos fuisse funerum
ministros denis uirorum corporibus adicere singula
muliebria et unius adiutu quasi natura flammē et
6 ideo celeriter ardentis cetera flagrabant. ita nec 35

ueteribus calor mulierum habebatur incognitus. nec hoc tacebo quod, cum calor semper generationis causa sit, feminae ideo celerius quam pueri fiunt idoneae ad generandum quia calent amplius. nam
 5 et secundum iura publica duodecimus annus in femina et quartus decimus in puero definit pubertatis aetatem. quid plura? nonne uidemus mulieres 7 quando nimium frigus est, mediocri ueste contentas nec ita operimentis plurimis inuolutas ut uiri
 10 solent scilicet naturali calore contra frigus quod aer ingerit repugnante?

Ad haec reuidens Symmachus 'bene' inquit 8 'Horus noster temptat uideri orator ex Cynico, qui in contrarium uertit sensus quibus potest muliebris
 15 corporis frigus probari. nam quod pilis ut uiri non obsidentur, inopia caloris est. calor est enim qui pilos creat, unde et eunuchis desunt, quorum naturam nullus negauerit frigidioris uiris, sed et in corpore humano illae partes maxime uestiuntur
 20 quibus amplius inest caloris. leue autem est mulierum corpus quasi naturali frigore densetum, comitatur enim algorem densitas, leuitas densitatem. quod uero saepe purgantur, non multi sed uitiosi 9 humoris indicium est. indigestum est enim et crudum quod egeritur et quasi infirmum effluit nec
 25 habet sedem sed natura quasi noxium et magis frigidum pellitur. quod maxime probatur quia mulieribus cum purgantur etiam algere contingit, unde intellegitur frigidum esse quod effluit et ideo in uiuo
 30 corpore non manere quasi inopia caloris extinctum. quod muliebre corpus iuuabat arduos uiros, non 10 caloris erat sed pinguis carnis et oleo similis quod non in illis contingeret ex calore. quod cito ad-
 11 monentur generationis, non nimii caloris sed naturae infirmioris est ut exilia poma celerius matu-

3 celerius om. P

12 Symmachus P

20 leue P'

- rescunt, robusta serius. sed si uis intellegere in generationem uera ratione caloris, considera uiros longe diutius perseuerare in generando quam mulieres in pariendo, et hoc tibi sit indubitata probatio in utroque sexu uel frigoris uel caloris. nam uis eadem in frigidior corpore celerius extinguitur, in 5
 12 calidior diutius perseuerat. quod frigus aeris tolerabilis uiris ferunt, facit hoc suum frigus, similibus enim similia gaudent. ideo ne corpus earum frigus horreat, facit consuetudo naturae quam sortitae sunt frigidior.
- 13 Sed de his singuli ut uolent iudicent. ego uero ad sortem uenio consulendi, et quod scitu dignum aestimo, ab eodem Disario quaero et mihi usque ad affectum nimium amico et cum in ceteris tum in 15
 14 his optime docto. nuper in Tusculano meo fui, cum uindemiales fructus pro annua sollemnitate legerentur. erat uidere permixtos rusticis seruos haurire uel de expresso uel de sponte fluente mustum nec tamen ebrietate capi. quod in illis praecipue admirabar, quos impelli ad insaniam paruo uino noueram. quaero quae ratio de musto ebrietatem aut tardam fieri faciat aut nullam?
- 15 Ad haec Disarius 'omne quod dulce est cito satiat nec diurnam desiderii sui fidem tenet sed 25
 in locum satietatis succedit horror. in musto autem sola dulcedo est, suauitas nulla. nam uinum cum in infantia est, dulce, cum pubescit, magis suaue
 16 quam dulce est. esse autem harum duarum rerum distantiam certe Homerus testis est qui ait 30

μέλιτι γλυκερόφ και ἡδέι οἶνω.

31 Od. v 69

9 nec *P* 14 estimo *P'* 15 numiū *om. P'* 17 sol-
 lepnitate *P* 21 parua *P'* 30 distantia praeter di in *ras.*
 in *P* homeruf *P'* 31 MEΛΙΤΙΑΥ (*sequuntur* ΚΕΡΩΙ) in
ras. in P

uocauit enim mel dulce et uinum suaue. mustum igitur cum necdum suaue est sed tantum modo dulce, horrore quodam tantum sumi de se non patitur quantum sufficiat ebrietati. addo aliud, naturali 17
 5 ratione ebrietati dulcedinem repugnare adeo ut medici eos qui usque ad periculum distenduntur uino plurimo cogant uomere et post uomitum contra fumum uini qui remansit in uenis panem offerunt melle inlitum et ita hominem ab ebrietatis malo
 10 dulcedo defendit. ideo ergo non inebriat mustum in quo est sola dulcedo. sed et hoc de idonea ratione 18 descendit quod mustum graue est et flatus et aquae permixtione et pondere suo cito in intestina delabitur ac profuit nec manet in locis obnoxiiis ebrietati, delapsum uero relinquit sine dubio in homine
 15 ambas qualitates naturae suae, quarum altera in flatu altera in aquae substantia est. sed flatus quidem 19 quasi aequae ponderosus in ima delabitur, aquae uero qualitas non solum ipsa non impellit in insaniam
 20 sed et, siqua uinalis fortitudo in homine resedit, hanc diluit et expellit. inesse autem aquam musto 20 uel hinc docetur quod, cum in uetustatem procedit, fit mensura minus sed acrius fortitudine, quia exhalata aqua qua molleebatur remanet uini sola natura
 25 cum fortitudine sua libera, nulla diluti humoris permixtione mollita.'

Post haec Albinus Furius 'ego quoque pro VIII uirili portione Disarium nostrum inexercitum non relinquo. dicas quaeso quae causa difficile digestu
 30 facit iscium, quod ab insectione inscium dictum amissione N litterae postea quod nunc habet nomen obtinuit cum multum in eo digestionem futuram iuuerit tritura tam diligens et quicquid graue erat carnis absumpserit consummationemque eius multa
 35 ex parte confecerit.'

13 cito om. P
 pferit P

23 exalata P

25 sui P

34 affu-

- 2 Et Disarius 'inde hoc genus cibi difficile digeritur unde putas ei digestionem ante prouisam. leuitas enim quam tritura praestat facit ut innatet udo cibo quem in medio uentris inuenerit nec adhaereat cuti uentris de cuius calore digestio promone-
- 3 tur. sic et mox tritum atque formatum cum in aquam coicitur, natat. ex quo intellegitur quod idem faciens in uentris humore subducit se digestionis necessitati et tam sero illic coquitur quam tardius conficiuntur quae uapore aquae quam quae igne sol-
uuntur. deinde dum instantius teritur, multus ei flatus inuoluitur, qui prius in uentre consumendus est, ut tum demum conficiatur quod remansit de carne iam liberum.'
- 4 'Hoc quoque scire aueo' Furius inquit 'quae 15 faciat causa non nullos carnes ualidiores facilius digerere quam tenues? nam cum cito coquant offas bubulas, in asperis piscibus concoquendis laborant.'
- 5 'in his' Disarius ait 'huius rei auctor est nimia in homine uis caloris: quae si idoneam materiem susci-
pit, libere suscipitur libere congregitur et cito eam in concertatione consumit, leuem modo praeterit ut latentem, modo in cinerem potius quam in sucum uertit ut ingentia robora in carbonum frusta lucentia igne uertuntur, paleae si in ignem ceciderint, mox 25
6 solum de eis cinerem restat uideri. habes et hoc exemplum non dissonum quod potentior mola ampliora grana confringit, integra illa quae sunt minutiora transmittit: uento nimio abies aut quercus auellitur, cannam nulla facile frangit procella.' 30
- 7 Cumque Furius delectatus enarrantis ingenio plura uellet interrogare, Caecina se Albinus obiecit 'mihi quoque desiderium est habendi paulisper negotii cum tam facunda Disarii doctrina. dic, oro

---

4 udo om. P   5 calore P'   6 firmatū P   10 conficitur P
13 de carne om. P   20 hominif P   24 carbonē frustra P   28 grana confringit in ras. in P

te, quae facit causa ut sinapi et piper, si adposita
 cuti fuerint, uulnus excitent et loca perforent, deuorata
 uero nullam uentris corpori inferant laesionem? et Disarius
 'species' inquit 'et acres et calidae super- 8
 5 ficiem cui adponuntur exulcerant quia integra uir-
 tute sua sine alterius rei admixtione utuntur ad
 noxam, sed si in uentrem receptae sint, soluitur
 uis earum uentralis humoris alluuiione, qua fiunt
 dilutiores, deinde prius uertuntur in sucum uentris
 10 calore quam ut integrae possint nocere.'

Caecina subiecit 'dum de calore loquimur, ad- 9
 moneor rei quam semper quaesitu dignam putauī,
 cur in Aegypto, quae regionum aliarum calidissima
 est, uinum non calida sed paene dixerim frigida
 15 uirtute nascatur?' ad hoc Disarius 'usu tibi Albine 10
 compertum est aquas quae uel de altis puteis uel de
 fontibus hauriuntur fumare hieme, aestate frigescere.
 quod fit non alia de causa nisi quod aere qui nobis
 circumfusus est propter temporis rationem calente
 20 frigus in terrarum ima demergitur et aquas inficit
 quarum in imo est scaturrigo, et contra cum aer
 hiemem praefert calor in inferiora demergens aquis
 in imo nascentibus dat uaporem. quod ergo ubique 11
 alternatur uarietate temporis, hoc in Aegypto sem-
 25 per est cuius aer semper est in calore. frigus enim
 ima petens uitium radicibus inuoluitur et talem dat
 qualitatem suco inde nascenti. ideo regionis calidae
 uina calore caruerunt.'

'Tractatus noster' Albinus inquit 'semel ingres- 12
 30 sus calorem non facile alio digreditur. dicas ergo
 uolo cur qui in aquam descendit calidam si se non
 mouerit, minus uritur sed si agitato suo aquam mo-
 uerit, maiorem sentit calorem et totiens aqua urit

---

2 excitant P' 5 adponuntur P' integre P 6 ulte-
 rius P 7 recepta est P 10 integra P 13 et 24 egypto
 P 16 cōpertū P quae de P 25 cuius aer semper est
 om. P 30 ingreditur P

- 13 amplius quotiens nouus ei motus accesserit?" et Disarius 'calida' inquit 'quae adhaeserit nostro corpori mox praebet tactum sui mansuetiorem uel quia cuti adsuenit uel quia frigus accepit a nobis, motus uero aquam nouam semper ac nouam corpori applicat et cessante adsuetudine, de qua paulo ante diximus, semper nouitas auget sensum caloris.'
- 14 'Cur ergo' Albinus inquit 'cum aer calidus aestate flabro mouetur, non calorem sed frigus adquiret? eadem enim ratione et in hoc feruorem 10 15 deberet motus augere.' 'non eadem ratio' Disarius inquit 'in aquae et aeris calore. illa enim corporis solidioris est et crassa materies cum mouetur, integra ui sua superficiem cui admouetur inuadit, aer motu in uentum soluitur et liquidior se factus agitata flatus efficitur porro ut flatus illud remouet quod circumfusum nobis erat, erat autem circa nos calor, remoto igitur per flatum calore restat ut aduenam sensum frigoris praestet agitatus.'

VIII Interpellat Euangelus pergentem consultationem 20 et 'exercebo' inquit 'Disarium nostrum si tamen minutis illis suis et rorantibus responsionibus satisfacet consulenti. dic Disari cur qui ita se uertunt ut saepe in orbem rotentur et uertiginem capitis et obscuritatem patiuntur oculorum, postremo, si perseuerauerint, ruunt cum nullus alius motus corporis hanc ingerat necessitatem?'

- 3 Ad haec Disarius 'septem' inquit 'corporei motus sunt. aut enim accedit priorsum aut retrorsum recedit aut in dexteram laeuamue diuertitur aut sursum promouet aut deorsum aut orbiculatim rotatur. 30 4 ex his septem motibus unus tantum in diuinis corporibus inuenitur sphaeralem dico, quo mouetur caelum quo sidera quo cetera mouentur elementa.

5 corpora P
ralaë in P

32 *unuf P

33 spelalae corr. in spel-

terrenis animalibus illi sex praecipue familiares sunt
 sed non numquam adhibetur et septimus. sed sex
 illi ut directi ita et innoxii, septimus id est qui
 gyros efficit, crebro conuersu turbat et humoribus
 5 capitis inuoluit spiramentum quod animam cerebro
 quasi omnes corporis sensus gubernanti ministrat.
 hoc est autem spiramentum quod ambiens cerebrum 5
 singulis sensibus uim suam praestat hoc est quod
 neruis et musculis corporis fortitudinem praebet.
 10 ergo uertigine turbatum et simul agitatis humoribus
 oppressum languescit et ministerium suum deserit.
 inde fit his qui raptantur in gyros hebetior auditus,
 uisus obscurior. postremo neruis et musculis nullam 6
 ab eo uirtutem quasi deficiente sumentibus totum
 15 corpus, quod his sustinetur et in robur erigitur, deser-
 tum iam fulcimentis suis labitur in ruinam. sed 7
 contra haec omnia consuetudo, quam secundam
 naturam pronuntiauit usus, illos iuuat qui in tali
 motu saepe uersantur. spiramentum enim cerebri,
 20 quod paulo ante diximus, adsuetum rei iam non sibi
 nouae non pauescit hunc motum nec ministeria sua
 deserit. ideo consuetis etiam iste agitatus innoxius
 est.

Et Euangelus 'inretitum te iam Disari teneo 8
 25 et si uere opinor, nusquam hodie effugies. et alios
 enim in arte tibi socios et ipsum te audiui saepe
 dicentem cerebro non inesse sensum sed ut ossa
 ut dentes ut capillos, ita et cerebrum esse sine
 sensu. uerumne est haec uos dicere solitos, an ut
 30 falsum refelles?' 'uerum' ait ille. 'ecce iam clau-
 sus es. ut enim concedam tibi praeter capillos in
 homine aliquid esse sine sensu, quod non facile
 persuasum est, tamen cur sensus omnes paulo ante

4 girof P   8 sensus P   10 agitatif humoribus om. P'
 12 girof P   14 ab eo] habet P   17 secundum (scdm scrip-
 tum) P   24 et Euangelus add. cod. Bernensis, om. P   31
 est P'

dixisti a cerebro ministrari, cum cerebro non inesse sensum ipse fatearis? potestne excusare huius contrarietatis ausum uel uestri oris nota uolubilitas?

- 10 Et Disarius renidens 'retia quibus me inuolutum tenes nimis rara sunt, nimis patula: ecce me Euan-
 11 gele sine nisu inde exemptum uidebis. opus naturae est ut sensum uel nimium sicca uel nimium humecta non capiant. ossa dentes cum unguibus et capillis nimia siccitate ita densata sunt ut penetrabilia non sint effectui animae qui sensum ministrat: adeps 10 medulla et cerebrum ita in humore atque mollitie sunt ut eundem effectum animae quem siccitas illa
 12 non recipit mollities ista non teneat. ideo tam dentibus unguibus ossibus et capillis quam adipi medullis et cerebro sensus inesse non potuit. et 15 sicut sectio capillorum nihil doloris ingerit, ita si secetur uel dens uel os seu adeps seu cerebrum seu
 13 medulla, aberit omnis sensus doloris. sed uidemus, inquit, tormentis adfici quibus secantur ossa, torqueri homines et dolore dentium. hoc uerum esse 20 quis abneget? sed ut os secetur, omentum quod impositum est ossi cruciatum, dum sectionem patitur, importat. quod cum medici manus transit, os iam cum medulla quam continet habet indolentiam sectionis similem capillorum. et cum dentium dolor 25 est, non os dentis in sensu est, sed caro quae continet dentem. nam et unguis quantus extra carnem crescendo pergit sine sensu secatur, qui carni adhaeret iam facit si secetur dolorem non suo sed sedis suae corpore. sicut capillus dum superior 30 secatur nescit dolorem, si auellatur, sensum accipit a carne quam deserit. et cerebrum quod tactu sui hominem uel torquet uel frequenter interimit, non suo sensu sed uestitus sui id est omenti hunc im-
 15 portat dolorem. ergo diximus quae in homine sine 35 sensu sint et quae hoc causa faciat indicatum est.

reliqua pars debiti mei de eo est cur cerebrum, cum sensum non habeat, sensus gubernet. sed de hoc quoque temptabo si potero esse soluendo. sensus 16 de quibus loquimur, quinque sunt: uisus auditus 5 odoratus gustus et tactus. hi aut corporei sunt aut circa corpus solisque sunt caducis corporibus familiares. nulli enim diuino corpori sensus inest, anima uero omni corpore, uel si diuinum sit, ipsa diuinior est. ergo si dignitas diuinorum corporum sensum 10 dedignatur quasi aptum caducis, multo magis anima maioris est maiestatis quam ut sensu egeat. ut autem 17 homo constet et uiuum animal sit anima praestat, quae corpus inluminat. porro inluminat inhabitando et habitatio eius in cerebro est. sphaeralis 15 enim natura et ad nos ueniens de alto partem in homine et altam et sphaeralem tenuit et quae sensu careat, qui non est animae necessarius. sed quia 18 necessarius animali est, locat in cauernis cerebri spiramentum de effectibus suis: cuius spiramenti 20 natura haec est ut sensus et ingerat et gubernet. de his ergo cauernis quas uentres cerebri nostra 19 uocauit antiquitas nascuntur neruorum septem *σφύγλαι*. cui rei nomen quod ipse uoles Latinum facito. nos enim *σφύγλαι* neruorum uocamus cum bini 25 nerui pariter emergunt et in locum certum desinunt. septem ergo neruorum *σφύγλαι* de cerebri uentre 20 nascentes uicem implent fistularum, spiramentum sensificum ad sua quaeque loca naturali lege ducentes ut sensum uicinis et longe positis membris animalis infundant. prima igitur *σφύγλαι* neruorum 30 talium petit oculos et dat illis agnitionem specierum et discretionem colorum, secunda in aures diffunditur, per quam eis innascitur notitia sonorum,

11 *magestatif P* 12 *uiuum] unum P* 13 *bis illuminat P* 14 *speralif P* 15 *enim om. P* 16 *speralē P* 17 *sed quia necessarius om. P* 22 et 26 *CYZIGIAI P* 24 *CYZITIAN P* 30 et 432, 8 *CYZIGIA P*

- tertia naribus inseritur uim ministrans odorandi,
 quarta palatum tenet quo de gustatibus iudicatur,
 quinta ui sua omne corpus implet, omnis enim pars
 corporis mollia et aspera, frigida et calida discernit.
 22 sexta de cerebro means stomachum petit, cui ma-
 xime sensus est necessarius, ut quae desunt adpetat,
 superflua respuat et in homine sobrio se ipse mode-
 retur. septima *σὺςϋλα* neruorum infundit sensum
 spinali medullae, quae hoc est animali quod est
 naui carina et adeo usu aut dignitate praecipua est 10
 23 ut longum cerebrum a medicis sit uocata. ex hac
 denique ut ex cerebro diuersi nascuntur meatus uir-
 tutem tribus animae propositis ministrantes. tria
 sunt enim quae ex animae providentia accipit cor-
 pus animalis: ut uiuat, ut decore uiuat et ut im- 15
 24 mortalitas illi successione quaeratur. his tribus
 propositis, ut dixi, animae per spinalem medullam
 praebetur effectus. nam cordi et iecori et spirandi
 ministeriis, quae omnia ad uiuendum pertinent,
 uires de spinalibus quos dixi meatibus ministrantur. 20
 neruis etiam manuum pedum aliarumue partium,
 per quas decore uiuitur, uirtus inte praestatur, et
 ut ex his successio procuretur, nerui ex eadem spi-
 nali medulla pudendis et matrici, ut suum opus im-
 25 pleant, ministrantur. ita nulla in homine pars cor-
 poris sine spiramento quod in uentre cerebri locatum
 est et sine spinalis medullae beneficio constat. sic
 ergo fit ut, cum ipsum cerebrum sensu careat, sen-
 sus tamen a cerebro in omne corpus proficiscatur.
 26 'Euge Graeculus noster' Euangelus ait 'tam
 plane nobis ostendit res opertu naturae tectas ut
 quicquid sermo descripsit oculis uidere uideamur.
 27 sed Eustathio iam cedo, cui praeripui consulendi

1 inseriatur P   6 app&at P   16 pequerat. (q corr.
 ut uid. ex u) P   20 quos] quod P   23 ex his om. P spi-
 nali om. P   25 nullū P   26 q in P   30 gre|culus P
 32 uidere] uide ** P

locum.' Eustathius 'modo uel uir omnium disertissimus Eusebius uel quicumque uolent alii ad exercitium consultationis accedant, nos postea liberiore otio congregiemur.'

- 5 'Ergo' ait Eusebius 'habendus mihi sermo est, X
Disari, tecum de aetate cuius ianuam iam paene
ambo pulsamus. Homerus cum senes *πολιοκροτά-*
φους uocat, quaero utrum ex parte poetico more
totum caput significare uelit an ex aliqua ratione
10 canos huic praecipue parti capitis adsignet?' et 2
Disarius 'et hoc diuinus ille uates prudenter ut
cetera. nam pars anterior capitis humidior occipitio
est et inde crebro solet incipere canities.' 'et si
pars anterior' ait ille 'humidior est, cur caluitium
15 patitur quod non nisi ex siccitate contingit?' 'opor- 3
tuna' inquit Disarius 'obiectio sed ratio non ob-
scura est. partes enim priores capitis fecit natura
rariores ut quicquid superflui aut fumei flatus circa
cerebrum fuerit, euanescat per plures meatus, unde
20 uidemus in siccis defunctorum capitibus uelut quas-
dam suturas quibus hemisphaeria, ut ita dixerim,
capitis alligantur. quibus igitur illi meatus fuerint
ampliores, humorem siccitate mutant et ideo tardius
canescunt sed non caluitio carent.' 'si ergo siccitas 4
25 caluos efficit et posteriora capitis sicciora esse
dixisti, cur caluum occipitium numquam uidemus?'
ille respondit 'siccitas occipitii non ex uitio sed ex 5
natura est. ideo omnibus sicca sunt occipitia. ex
illa autem siccitate caluitium nascitur quae per
30 malam temperiem, quam Graeci *δυσκρασίαν* solent

7 II. Θ 518

2 quicūq. P   3 consultantis P   7 senes] fenefit P
ΟΔΙΟΚΡΟΤΑΦΟΥΣ P   9 significari uelit P   12 occipio
P   13 inde de cerebro P   19 euanescit P   21 hemi-
sphaeria P   22 alligantur P   26 occipitū P   27 respondit
P   occipij P   28 occipia P

- 6 uocare, contingit. unde *ubi* capilli sunt crispi, qui ita
 temperati sunt ut capite sicciore sint, tarde cane-
 scunt, cito in caluitium transeunt. contra qui ca-
 pillo sunt rariore non eo facile nudantur nutriente
 humore, quod *φλέγμα* uocitatur, sed fit illis cita
 canities. nam ideo albi sunt cani quia colorem
 7 humoris quo nutriuntur imitantur.' 'si ergo seni-
 bus abundantia humoris capillos in canitiem tinguit,
 cur senecta opinionem exactae siccitatis accepit?'
 8 'quia senecta' inquit ille 'extincto per uetustatem 10
 naturali calore fit frigida et ex illo frigore gelidi et
 superflui nascuntur humores. ceterum liquor uitalis
 longaeuitate siccatus est, inde senecta sicca est
 inopia naturalis humoris, humecta est abundantia
 9 uitiosi ex frigore procreati. hinc est quod et uigiliis 15
 aetas grauior afficitur, quia somnus, qui maxime ex
 humore contingit, de naturali nascitur, sicut est
 multus in infantia, quae humida est abundantia non
 10 superflui sed naturalis humoris. eadem ratio est
 quae pueritiam canescere non patitur cum sit 20
 humectissima quia non ex frigore nato phlegmate
 humida est sed illo naturali et uitali humore nutri-
 tur. ille enim humor qui aut de aetatis frigore
 nascitur aut cuiuslibet uitiositatis occasione contra-
 11 hitur ut superfluus ita et noxius est. hunc uidemus 25
 in feminis nisi crebro egeratur, extrema minitan-
 tem. hunc in eunuchis debilitatem tibiis ingeren-
 tem, quarum ossa quasi semper in superfluo humore
 natantia naturali uigore caruerunt et ideo facile
 intorquentur, dum pondus superpositi corporis ferre 30
 non possunt, sicut canna pondere sibi imposito
 curuatur.'
- 12 Et Eusebius 'quoniam nos a senectute usque
 ad eunuchos traxit superflui humoris disputatio,

1 inde | capilli sunt crispi P (ubi addidit), unde capillos erispi
 Iantus 3 tanseunt P⁴ 8 et 14 et 18 habundantia P 21 flegmate
 P 27 tibiis in ras. (extrema fuerunt ul) in P 28 in om. P

dicas uolo cur ita acutae uocis sint ut saepe mulier
 an eunuchus loquatur, nisi uideas, ignores?" id 13
 quoque facere superflui humoris abundantiam ille
 respondit. 'ipse enim ἀπρηλατ, per quam sonus
 5 uocis ascendit, efficiens crassiorem angustat uocis
 meatum et ideo uel feminis uel eunuchis uox acuta
 est, uiris grauis, quibus uocis transitus habet libe-
 rum et ex integro patentem meatum. nasci autem 14
 in eunuchis et in feminis ex pari frigore parem
 10 paene importuni humoris abundantiam etiam hinc
 liquet quod utrumque corpus saepe pinguescit, certe
 ubera prope similiter utrique grandescunt.'

His dictis cum ad interrogandum ordo Seruium XI
 iam uocaret, naturali pressus ille uerecundia usque
 15 ad prodicionem coloris erubuit. et Disarius 'age 2
 Serui non solum adolescentium qui tibi aequaeui sunt
 sed senum quoque omnium doctissime, commascula
 frontem et sequestrata uerecundia, quam in te facies
 rubore indicat confer nobiscum libere quod occur-
 20 rerit, interrogationibus tuis non minus doctrinae
 collaturus quam si aliis consulentibus ipse respon-
 deas.' cumque diutule tacentem crebris ille exhor- 3
 tationibus excitaret 'hoc' inquit Seruius 'ex te quaero
 quod mihi contigisse dixisti, quae faciat causa ut
 25 rubor corpori ex animi pudore nascatur?' et ille 4
 'natura' inquit 'cumquid ei occurrit honesto pudore
 dignum, imum petendo penetrat sanguinem, quo
 commoto atque diffuso cutis tinguitur, et inde nasci-
 tur rubor. dicunt etiam physici quod natura pudore 5
 30 tacta ita sanguinem ante se pro uelamento tendat
 ut uidemus quemque erubescens manum sibi ante
 faciem frequenter opponere. nec dubitare de his
 poteris cum nihil aliud sit rubor nisi color sanguinis.'

3 et 10 habundantiā P   4 ΑΡΗΡΗΛΙΑΝ P   16 adole-
 fentiū corr. in adolescentiū in P   17 quoque om. P
 cōmmascula P   27 sanguinem om. P   28 cōmoto P   29
 phifici P

- 6 addit Sernius 'et qui gaudent cur rubescunt?' et Disarius 'gaudium' inquit 'extrinsecus contingit, ad hoc animoso occurso natura festinat, quam sanguis comitando quasi alacritate integritatis suae comitem tinguunt cutem et inde similis color nascitur.' 5
- 7 idem refert 'contra qui metuunt qua ratione pallescunt?' 'nec hoc' Disarius ait 'in occulto est. natura enim cumquid de extrinsecus contingentibus metuit, in altum tota demergitur sicut nos quoque cum timemus latebras et loca nos occultentia quae- 10
- 8 rimus. ergo tota descendens ut lateat, trahit secum sanguinem quo uelut curru semper uehitur. hoc demerso humor dilutior cuti remanet et inde pallescit. ideo timentes et tremunt, quia uirtus animae introrsum fugiens neruos relinquit quibus tenebatur 15
- 9 tur. hinc et laxamentum uentris comitatur timorem quia muscoli quibus claudebantur retrimentorum meatus fugientis introrsum animae uirtute deserti laxant uincula quibus retrimenta usque ad digestio- 20
- 10 nis oportunitatem continebantur.' Sernius his dictis uenerabiliter adsensus optineuit.
- XII Tunc Auienus 'quia me ordo' ait 'ad similitudinem consultationis adplicat, reducendus mihi est ad conuiuium sermo qui longius a mensa iam fuerat 25
- 2 euagatus et ad alias transierat quaestiones. saepe adposita salita carne, quam laridum uocamus, ut opinor quasi large aridum, quaerere mecum ipse constitui qua ratione carnem ad diuturnitatem usus admixtio salis seruet. hoc licet aestimare mecum 30
- possim, malo tamen ab eo qui corporibus curat certior fieri.'
- 3 Et Disarius 'omne corpus suapte natura dissolubile et marcidum est et, nisi quodam uinculo

2 inquit gaudium P 4 cōpotē P 12 quo] quod P 16
 c inde P agitatur P' 21 continebatur P 24 applicat P
 27 apposita P uocamus uocamus P 31 curat om. P

contineatur, facile defluit. continetur autem, quam
 diu inest, anima reciprocatione aeris, qua uegetan-
 tur conceptacula spiritus dum semper nouo spirandi
 nutriuntur alimento. hoc cessante per animae 4
 5 discessum membra marcescunt et omne pondere suo
 confictum corpus obteritur. tum sanguis etiam,
 qui quam diu fuit compos caloris, dabat membris
 uigorem, calore discedente uersus in saniem non
 manet intra uenas sed foras exprimitur atque ita
 10 laxatis spiramentis effluit tabes faeculenta. id fieri 5
 sal admixtus corpori prohibet. est enim natura sic-
 cus et calidus et fluxum quidem corporis calore con-
 trahit, humorem uero siccitate uel coercescit uel ex-
 sorbet. certe humorem sale differri siue consumi
 15 fit hinc cognitu facile quod, si duos panes pari
 magnitudine feceris, unum sale aspersum, sine sale
 alterum, inuenies indigentem salis pondere propen-
 siorum scilicet humore in eo per salis penuriam per-
 manente.’
 20 ‘Et hoc a Disario meo quaesitum uolo cur defae- 6
 catum uinum ualidius sit uiribus sed infirmius ad
 permanendum et tam bibentem cito permouet quam
 ipsum, si manserit, facile mutatur?’ ‘quod cito’ in- 7
 quit Disarius ‘permouet haec ratio est quia tanto
 25 penetrabilius efficitur in uenas bibentis quanto fit
 liquidius faece purgata. ideo autem facile mutatur
 quod nullo firmamento nixum undique sui ad noxam
 patet. faex enim uino sustinendo et alendo et
 uiribus sufficiendis quasi radix eius est.’
 30 ‘Et hoc quaero’ Auienus ait ‘cur faex in imo 8
 subsidit omnium nisi mellis, mel solum est quod in
 summum faecem expuat?’ ad hoc Disarius ‘faecis
 materia ut spissa atque terrena ceteris laticibus pon-
 dere praestat, melle uincitur. ideo in illis grauitate

7 cōpos P 10 f&ulenta P 13 in exforbet in ras. sunt
 forb in P 18 penuriā in ras. in P 21 fit P 22 et tam
 bibentem om. P

deurgens ad fundum decedit, in melle uero ut leuior de loco uicta sursum pellitur.'

- 9 'Quoniam ex his quae dicta sunt ingerunt se similes quaestiones, cur Disari ita mel et uinum diuersis aetatibus habentur optima, mel quod recentissimum, uinum quod uetustissimum? unde est et illud prouerbum quo utuntur gulones mulsum quod probe temperes miscendum esse nouo
10 Hymettio et uetulo Falerno.' 'propterea' inquit ille 'quia inter se ingenio diuersa sunt. uini enim natura humida est, mellis arida. si dicto meo addubitaueris, medicinae contemplator effectum. nam quae uisanda sunt corporis uino fouentur, quae siccanda sunt melle deterguntur. igitur longinquitate temporis de utroque aliquid exsorbente uinum meracius fit, mel aridius et ita mel suco priuatur ut uinum aqua liberatur.'
- 11 'Nec hoc quod sequitur dissimile quaesitis est cur, si uasa uini atque olei diutule semiplena custodias, uinum ferme in acorem corrumpitur, oleo contra sapor suauior conciliatur?' 'utrumque' Disarius ait 'uerum est. in illud enim uacuum quod superne liquido caret aer aduena incidit, qui tenuissimum quemque humorem elicit et exorbet, eo siccato uinum quasi spoliatum uiribus, prout ingenio inbecillum aut ualidum fuit, uel acore exasperatur uel austeritate restringitur, oleum autem superfluo humore siccato uelut mucore qui in eo latuit absterso acquirit nouam suauitatem saporis.'
- 13 Rursus ait Auienus 'Hesiodus cum ad medium dolii peruentum est, conperendum et ceteris eius partibus ad satietatem dicit abutendum, optimum uinum sine dubio significans quod in dolii medietate

1 decedit in om. P   5 quid recentissime P'   8 pbe
om. P'   9 hmetio P   10 diuersi ut uid. P'   14 deter-
guntur (tur in ras.) P   16 fit meratius P   17 uino aqua
purgatur P   18 sequetur P   25 ingenio praeter enio in
ras. in P   31 dolei P'   cōperendū est & P

consisteret. sed et hoc usu probatum est in oleo optimum esse quod supernatat, in melle quod in imo est. quaero igitur cur oleum quod in summo est, uinum quod in medio, mel quod in fundo, optima esse credantur?"

Nec cunctatus Disarius ait 'mel quod optimum 14 est reliquo ponderosius est, in uase igitur mellis pars quae in imo est utique praestat pondere et ideo supernante pretiosior est. contra in uase uini 10 pars inferior admixtione faecis non modo turbulenta sed et sapore deterior est, pars uero summa aeris uicinia corrumpitur, cuius admixtione fit dilutior. unde agricolae dolia non contenti sub tecto repo- 15 sisse defodiunt et operimentis extrinsecus inlitis maniant remouentes in quantum fieri potest a uino aeris contagionem, a quo tam manifeste laeditur ut uix se tueatur in uase pleno et ideo aeri minus peruiio. ceterum si inde hauseris et locum aeris ad- 16 mixtioni patefeceris, reliquum quod remansit omne 20 corrumpitur. media igitur pars quantum a confinio summi utriusque tantum a noxa remota est quasi nec turbulenta nec diluta.'

Adiecit Auienus 'cur eadem potio meracior 17 uidetur ieiuno quam ei qui cibum sumpsit?' et ille 25 'uenas inedia uacuefacit, saturitas obstruit. igitur cum potio per inanitatem penitus influit, quia non obtusas cibo uenas inuenit neque fit admixtione dilutior et per uacuum means gustatu fortiore sentitur.'

30 'Hoc quoque sciendum mihi est' Auienus ait 18 'cur qui esuriens biberit aliquantulum famem subleuat, qui uero sitiens cibum sumpserit non solum non domat sitim sed magis magisque cupidinem potus accendit?'

3 quur P   9 ꝑꝑꝑꝑꝑꝑ P   14 inlitis maniant *praeter*
m et t in ras, in P   23 meracior P   25 uacuefecit P   27
obtura P'   31 aliquantulū P   34 accedit P'

- 19 'Nota est' inquit Disarius 'causa. nam liquori quidem nihil officit quin sumptus ad omnes corporis partes quoquo uersus permanet et uenas compleat et ideo inedia quae inanitatem fecerat accepto potus remedio quasi iam non in totum uacua recreatur. cibatus uero utpote concretior et grandior in uenas non nisi paulatim confectus admittitur. ideo sitim quam repperit nullo subsidio subleuat, immo quicquid foris humoris nactus est exorbet et inde penuria eius, quae sitis uocatur, augetur.' 10
- 20 'Nec hoc mihi' Auienus ait 'ignotum relinquo cur maior uoluptas est cum sitis potu extinguitur quam cum fames sedatur cibo?' et Disarius 'ex praedixtis hoc quoque liquet. nam potionis totus haustus in omne corpus simul penetrat et omnium 15 partium sensus facit unam maximam et sensibilem uoluptatem, cibus autem exiguo subministratu paulatim penuriam consolatur. ideo uoluptas eius multifariam comminuitur.'
- 21 'Hoc quoque si uidetur addo quaesitis cur qui 20 auidius uorant facilius satias capiat quam qui eadem quietius ederint?' 'breuis est' inquit 'illa responsio. nam ubi auide deuoratur tunc multus aer cum edulibus infertur propter hiantium rictus et crebritatem respirandi. igitur ubi aer uenas compleuit, ad obiciendum fastidium pro cibo pensatur.' 25
- 22 'Ni molestus tibi sum, Disari, patere plus nimio ex discendi cupidine garrientem et dicas quaeso cur edulia satis calida facilius conprimimus ore quam manu sustinemus et siquid eorum plus feruet quam 30 ut diutius possit mandi, ilico deuoramus et tamen alius non perniciose uritur?' et ille 'intestinalis calor qui in aluo est quasi multo maior uehementior-

1 liquorē P' 3 cōplet P' 4 fecerat *praeter at in ras.*
 in P' 9 exfor|b& P' 21 faciat P' capiat *scripti: cappant*
 P' 27 ni molestus] Immoletus P' 29 edulia calida fatif |
 fatif facilius P' 32 utitur P'

que quicquid calidum accipit magnitudine sua circumuenit ac debilitat. ideo praestat siquid ori feruidum admoueris, nam ut quidam faciunt hiare, ne nouo spiritu feruori uires ministres, sed paulisper labra
 5 conprimere, ut maior calor qui de uentre etiam ori opitulatur, comprimat minorem calorem. manus autem, ut rem feruidam ferre possit, nullo proprio iuuatur calore.'

'Iam dudum' inquit Auienus 'nosse aueo cur
 10 aqua quae obsita globis niuium perducitur ad niua-
 lem rigorem minus in potu noxia est, quam ex ipsa
 niue aqua resoluta? scimus enim quot quantaeque
 noxae epoto niuis humore nascantur.'

Et Disarius 'addo aliquid a te quaesitis. aqua
 15 enim ex niue resoluta etiam si igne calefiat et calida
 bibatur, aequae noxia est ac si epota sit frigida. ergo
 non solo rigore niualis aqua perniciosa est sed ob
 aliam causam, quam non pigebit aperire auctore
 ARISTOTELE qui in PHYSICIS QVAESTIONIBVS suis
 20 hanc posuit et in hunc sensum ni fallor absoluit.
 omnis aqua inquit habet in se aeris tenuis-
 simi portionem quo salutaris est, habet et
 terream faecem qua est corpulenta post
 terram. cum ergo aeris frigore et gelu
 25 coacta coalescit, necesse est per euapora-
 tionem uelut exprimi ex ea auram illam
 tenuissimam, qua discedente conueniat in
 coagulum sola terrea in se remanente na-
 tura. quod hinc apparet quia cum fuerit
 30 eadem aqua solis calore resoluta, minor
 modus eius reperitur quam fuit antequam
 congelasceret, deest autem quod euaporatio

---

19 Rosii Aristot. pseudepigr. p. 223

---

3 faciunt om. P 9 **aueo quur P 12 quod P' 19
 phificif corr. in phificif P 28 coagulā ut uid. P' 32 con-
 gelefeceret P

- 27 solum in aqua salubre consumpsit. nix ergo quae nihil aliud est quam aqua in aere denseta, tenuitatem sui, cum denseretur, amisit et ideo ex eius resolutae potu diuersa morborum genera uisceribus inseminantur.' 5
- 28 'Nominatum gelu ueteris, quae me solebat agitare, admonuit quaestionis cur uina aut numquam aut rarerer congelascant ceteris ex magna parte humoribus nimietate frigoris cogi solitis? Num quia uinum semina quaedam in se caloris habet — et ob eam rem Homerus dixit *αἰθροα ὀλῖον* non, ut quidam putant, propter colorem — an alia quaequam causa est? quam quia ignoro scire cupio.'
- 29 Ad haec Disarius 'esto uina naturali muniantur calore, oleumne minus ignitum est aut minorem uim in corporibus calefactandis habet? et tamen gelu stringitur. certe si putas ea quae calidiora sunt difficilius congelascere, congruens erat nec oleum concreescere et ea quae frigidiora sunt facile gelu cogi, acetum autem omnium maxime frigoricum est atque id tamen numquam gelu stringitur.
- 30 num igitur magis oleo causa est coaguli celerioris quod et leuigatius et spissius est? faciliora enim ad coeundum uidentur quae leuatiore densioraque sunt, uino autem non contingit tanta mollities et est quam oleum multo liquidius, acetum uero et liquidissimum est inter ceteros humores et tanto est acerbius ut sit acore tristificum et exemplo marinae aquae, quae ipsa quoque amaritudine sui aspera est,
- 31 numquam gelu contrahitur. nam quod HERODOTVS HISTORIARVM scriptor contra omnium ferme qui haec quaesierunt opinionem scripsit mare Bospori-

30 IIII 28

4 *resolutę P   11 ΑΙΘΟΡΙΑ P   12 calorē P   15
oleumne scripti: ne oleum P   28 & quod & P'   32 quę
fuerunt in ras. in P   boffericū P

cum, quod et Cimmericum appellat earumque partium mare omne, quod Scythicum dicitur, id gelu constringi et consistere aliter est quam putatur. nam non marina aqua contrahitur sed quia plurimum in illis regionibus fluviorum est et paludum in ipsa maria influentium, superficies maris cui dulces aquae innatant congelascit et incolumi aqua marina uidetur in mari gelu sed de aduenis undis coactum. hoc et in Ponto fieri uidemus, in quo frusta quaedam et, ut ita dixerim, prosiciae gelidae feruntur contractae de fluvialium vel palustrum undarum multitudine, in quas licet frigori quasi leniores marina. plurimum autem aquarum talium influere Ponto et totam superficiem eius infectam esse dulci liquore, praeter quod ait Salustius mare Ponticum dulcis quam cetera est hoc quoque testimonio quod si in Pontum vel paleas vel ligna seu quaecumque natantia proieceris, foras extra Pontum feruntur in Propontidem atque ita in mare quod adluit Asiae oram cum constet in Pontum influere maris aquam, non effluere de Ponto. meatus enim qui solus de Oceano receptas aquas in maria nostra transmittit in freto est Gaditano quod Hispaniam Africamque interiacet, et sine dubio inundatio ipsa per Hispaniense et Gallicanum littora in Tyrrhenum prodit, inde Hadriaticum mare facit, ex quo dextra in Parthenium, laeva in Ionium et directim in Aegaeum pergit atque ita ingreditur in Pontum. quae igitur ratio facit ut riuatim aquae de Ponto effluant cum foris influentes aquas Pontus accipiat? sed constat utraque ratio. nam superficies Ponti propter nimias aquas quae de terra dulces influunt foras effluit, deorsum uero intro per-

16 fragm. histor. Kritzii III 51

---

1 cimieriū P	2 scythicū P	6 ÷ om. P'	20 alluit
P 26 tirrenū P	adriaticū P	mare om. P'	28 egeū P

- 37 git influxio. unde probatum est natantia quae, ut supra dixi, iaciuntur in Pontum foras pelli, si uero columna deciderit, introrsum minari. et hoc saepe usu probatum est ut grauiora quaeque in fundo Propontidis ad Ponti interiora pellantur.' 5
- 38 'Adiecta hac una consultatione reticebo, cur omne dulcium magis dulce uidetur cum frigidum est quam si caleat?' respondit Disarius 'calor sensum occupat et gustatum linguae feruor interpedit. ideo exasperatione oris praenenta suauitas excludi- 10 tur. quod si caloris absit iniuria, tum demum potest lingua incolumi blandimento dulcedinem pro merito eius excipere. praeterea sucus dulcis per calorem non inpune penetrat uenarum receptacula et ideo noxa minuit uoluptatem.' 15

- XIII Successit Horus et 'cum multa' inquit 'de potu et cibatu quaesisset Auienus, unum maxime necessarium, sponte an oblitus ignoro, praetermisit cur ieiuni magis sitiant quam esuriant. hoc in comune nobis, Disari, si uidetur, absolue.' 20
- 2 Et ille 'rem tractatu dignam' inquit 'Hore quaesisti sed cuius ratio in aperto sit. cum enim animal ex diuersis constet elementis, unum est de his quae corpus efficiunt quod et solum aut maxime ultra cetera aptum sibi quaerat alimentum, calorem 25
- 3 dico, qui liquorem sibi exigit ministrari. certe de ipsis quattuor elementis extrinsecus uidemus nec aquam nec aerem neque terram aliquid quo alatur aut quod consumat exigere nullamque noxam uicinis uel adpositis sibi rebus inferre, solus ignis alimenti 30
- 4 perpetui desiderio quicquid offendit absumit. inspicere et primae aetatis infantiam, quantum cibum nimio calore conficiat, et contra senes facile cogita tolerare ieiunium quasi extincto ignis calore qui nutrimentis recreari solet. sed et media aetas si 35

multo exercitio excitauerit sibi naturalem calorem, animosius cibum adpetit. consideremus et animalia sanguine carentia, quae nullum cibum quaerant penuria caloris. ergo si calor semper in adpetentia 5 est, liquor autem proprium caloris alimentum est, bene in nobis cum ex ieiunio corpori nutrimenta quaeruntur, praecipue calor suum postulat, quo accepto corpus omne recreatur et patientius expectat cibatum solidiorem.'

10 His dictis anulum Auienus de mensa rettulit 6 qui illi de breuissimo dexteræ manus digito repente deciderat cumque a praesentibus quaereretur cur eum alienae manui et digito, et non huic gestamini deputatis potius insereret, ostendit manum laeuam 15 ex uulnere tumidiorem. hinc Horo' nata quaestionis 7 occasio et 'dic' inquit 'Disari — omnis enim situs corporis pertinet ad medici notionem, tu uero doctrinam et ultra quam medicina postulat consecutus es — dic inquam cur sibi communis adsensus anulum 20 in digito qui minimo uicinus est, quem etiam medicinalem uocant et manu praecipue sinistra gestandum esse persuasit?'

Et Dasarius 'de hac ipsa quaestione sermo qui- 8 dam ad nos ab Aegypto uenerat, de quo dubitabam 25 fabulamne an ueram rationem uocarem, sed libris anatomicorum postea consultis uerum repperi, neruum quendam de corde natum priorsum pergere usque ad digitum manus sinistrae minimo proximum, et illic desinere implicatum ceteris eiusdem digiti 30 neruis et ideo uisum ueteribus ut ille digitus anulo tamquam corona circumdaretur.'

Et Horus 'adeo' inquit 'Disari uerum est ita ut 9 dicis Aegyptios opinari ut ego sacerdotes eorum, quos prophetas uocant, cum in templo uidissem

2 app&it P   4 app&entia P   11 breuissimo dextre P
13 aliena | manu P   18 consequutus P   24 egypto P   33
egyptios P

- circa deorum simulacra hunc in singulis digitum
 confectis odoribus inlinere et eius rei causas requi-
 sissem, et de neruo quod iam dictum est principe
 eorum narrante didicerim et insuper et de numero qui
 10 per ipsum significatur. complicatus enim senarium ⁵
 numerum digitus iste demonstrat, qui omnifariam
 plenus perfectus atque diuinus est. causasque cur
 plenus sit hic numerus ille multis adseruit, ego
 nunc ut praesentibus fabulis minus aptas relinquo.
 haec sunt quae in Aegypto diuinarum omnium ¹⁰
 disciplinarum compote, cur anulus huic digito magis
 inseratur agnouit.
- 11 Inter haec Caecina Albinus 'si uolentibus uobis
 erit' inquit 'in medium profero quae de hac eadem
 causa apud ATEIUM CAPITONEM pontificii iuris inter ¹⁵
 primos peritum legisse memini. qui cum nefas
 esse sanciret deorum formas insculpi anulis, eo
 usque processit ut et cur in hoc digito uel in hac
 12 manu gestaretur anulus non taceret. ueteres in-
 quit non ornatus sed signandi causa anu- ²⁰
 lum secum circumferebant. unde nec plus
 habere quam unum licebat nec cuiquam
 nisi libero, quos solos fides deceret quae
 signaculo continetur. ideo ius anulorum
 famuli non habebant. imprimebatur autem ²⁵
 sculptura materiae anuli, seu ex ferro seu
 ex auro foret et gestabatur ut quisque
 uellet, quacumque manu quolibet digito.
- 13 postea inquit usus luxuriantis aetatis signa-
 turas pretiosis gemmis coepit insculpere ³⁰
 et certatim haec omnis imitatio lacessiuit
 ut de augmento pretii quo sculpendos lapi-
 des parassent gloriarentur. hinc factum
 est ut usus anulorum exemptus dexterarum,
 quae multum negotiorum gerit, in laeuam ³⁵

2 confictif P
 quif ut uid. P

10 egypto P

11 cōpote P

27 quif-

relegaretur, quae otiosior est ne crebro
 motu et officio manus dexteræ pretiosi
 lapides frangerentur. electus autem inquit¹⁴
 in ipsa laeva manu digitus minimo proxi-
 mus quasi aptior ceteris cui commendaretur
 anuli pretiositas. nam pollex qui nomen
 ab eo quod pollet accepit, nec in sinistra
 cessat nec minus quam tota manus semper
 in officio est: unde et apud Graecos ἀντιχειρ¹⁵
 inquit uocatur quasi manus altera. pollicis
 uero tunc nudus et sine tuitione alterius
 adpositi uidebatur. nam pollex ita infe-
 rior est ut uix radicem eius excedat. me-
 dium et minimum uitauerunt ut ineptos,
¹⁵ alterum magnitudine, breuitate alterum et
 electus est qui ab utroque clauditur et
 minus officii gerit et ideo seruando anulo
 magis ad commodatus est. haec sunt quae¹⁶
 lectio pontificalis habet. unus quisque ut uolet uel
²⁰ Etruscam uel Aegyptiacam opinionem sequatur.

Inter haec Horus ad consulendum reuersus 'scis'¹⁷
 inquit 'Disari praeter hunc uestitum qui me tegit
 nihil me in omni censu aliud habere. unde nec
 seruus mihi est nec ut sit opto sed omnem usum
²⁵ qui uiuo ministrandus est ego mihimet subministro.
 nuper ego cum in Hostiensi oppido morarer, sordi-¹⁸
 datum pallium meum in mari diutule laui et super
 litus sole siccaui, nihiloque minus eadem in ipso
 post ablutionem maculae sordium uisebantur. cum-
³⁰ que me res ista stupefaceret, adsistens forte nauta
 'quia potius' ait 'in fluuio ablue pallium tuum si
 uis emaculatum.' parui ut uerum probarem et aqua
 dulci ablutum atque siccatum uidi splendori suo
 redditum et ex illo causam requiro cur magis

12 appofiti P   13 uix] uif P   14 minim P'   ut om.
 P'   18 adcomodatuf P   20 egyptiacā P   26 hosti P
 34 causa P   quero P'

dulcis quam salsa aqua idonea sit sordibus abluendis?

- 19 'Iam dudum' Disarius inquit 'haec quaestio ab ARISTOTELE et proposita est et soluta. ait enim aquam marinam multo spissiore⁵ esse quam est dulcis. immo illam esse faeculentam, dulcem uero puram atque subtilem. hinc facilius ait uel inperitos nandi mare sustinet cum fluuiialis aqua quasi infirma et nullo adiumento fulta mox cedat et in¹⁰
- 20 imum pondera accepta transmittat. ergo aquam dulcem dixit quasi natura leuem celerius immergere in ea quae abluenda sunt et dum siccatur secum sordium maculas abstrahere, marinam uero quasi cras-¹⁵ siorem nec facile penetrare purgando propter densitatem sui et dum uix siccatur non multum sordium secum trahere.'
- 21 Cumque Horus his adsentiri uideretur Eustathius ait 'ne decipias quaeso credulum qui se quaestionem-²⁰ que suam commisit fidei tuae. Aristoteles enim ut non nulla alia magis acute quam uere ista disseruit.
- 22 adeo autem aquae densitas non nocet abluendis ut saepe qui aliquas species purgatas uolunt, ne sola aqua uel dulci tardius hoc efficiant, admisceant illi²⁵ cinerem uel si defuerit, terrenum puluerem ut crassior facta celerius possit abluere. nihil ergo impe-
- 23 dit marinae aquae densitas. sed nec ideo quia salsa est minus abluit. salsitas enim findere et uelut aperire solet meatus et ideo magis elicere³⁰ debuit abluenda. sed haec una causa est cur aqua marina non sit ablutioni apta quia pinguis est sicut et ipse Aristoteles saepe testatus est et sales docent

4 cf. problem. 23, 8. 13. 39. 40

6 feculentā P   8 imperitos P   13 immergere P   18
** fecū P   32 ablutione P'

quibus inesse quiddam pingue nullus ignorat. est 24
 et hoc indicium pinguis aquae marinae quod, cum
 inspergitur flammae, non tam extinguit quam pari-
 ter accenditur aquae pinguedine alimoniam igni sub-
 ministrante. postremo Homerum sequamur qui solus 25
 fuit naturae conscius. facit enim Nausicaam Alcinoi
 filiam abluentem uestes cum super mare esset, non
 in mari sed in fluuio. idem locus Homeri docet nos
 marinae aquae quiddam inesse pingue permixtum.
 10 Vlixes enim cum iam dudum mare euasisset et 26
 staret siccato corpore, ait ad Nausicaae famulas

*ἀμφίπολοι στῆθ' οὕτω ἀπόπροθεν ὄφρ' ἐγὼ αὐτός
 ἄλμην ὤμουν ἀπολούσομαι.*

post hoc cum descendisset in fluuium

15 *ἐκ κεφαλῆς ἔσμηχεν ἄλδς χνόον.*

diuinus enim uates qui in omni re naturam secutus 27
 est, expressit quod fieri solet, ut qui ascendunt de
 mari, si in sole steterint, aqua quidem celeriter
 sole siccetur, maneat autem in corporis superficie
 20 ueluti flos quidam qui et in detergendo sentitur et
 hoc est aquae marinae pinguedo quae sola impedit
 ablutionem.

Et quia a ceteris expeditus mihi te paulisper XIII
 indulges, modo autem nobis de aqua sermo fuit,
 25 quaero cur in aqua simulacra maiora ueris uidentur?
 quod genus apud popinatores pleraque scitamentorum
 cernimus proposita ampliore specie quam corpore,
 quippe uidemus in doliolis uitreis aquae plenae et
 oua globis maioribus et iecuscula fibris tumidioribus
 30 et bulbos spiris ingentibus. et omnino ipsum uidere
 qua nobis ratione constat quia solent de hoc non
 nulli nec uera nec ueri similia sentire? et Disarius

12 Od. ζ 218

15 ib. ζ 226

6 nauicaam P 15 ἐκ] ΕΚΚ P XAOON P 16 se-
 quantur P 26 scitamon]τορ P' 29 fribris P 30 bulual P

- 2 'Aqua' inquit 'densior est aeris tenuitate et ideo eam cunctatior visus penetrat, cuius offensa repercussa uidendi acies scinditur et in se recurrit. scissa dum redit, iam non directo ictu sed undique uersum incurrit liniamenta simulacri et sic fit ut 5 uideatur imago archetypo suo grandior. nam et solis orbis matutinus solito nobis maior apparet quia interiacet inter nos et ipsum aer adhuc de nocte roscidus et grandescit imago eius tamquam in aquae
- 3 speculo uisatur. ipsam uero uidendi naturam non 10 insubide introspexit Epicurus, cuius in hoc non est ut aestimo improbanda sententia adstipulante praecipue Democrito quia sicut in ceteris ita et in hoc
- 4 paria senserunt. ergo censet Epicurus ab omnibus corporibus iugi fluere quaequam simulacra manare 15 nec umquam tantulam moram interuenire quin ultra ferantur inani figura cohaerentes corporum exuiuae, quarum receptacula in nostris oculis sunt et ideo ad deputatam sibi a natura sedem proprii sensus recurrunt. haec sunt quae uir ille commemorat, 20 quibus si occurris obuius, expecto quid referas.'
- 5 Ad haec renidens Eustathius 'in propatulo est' inquit 'quod decepit Epicurum. a uero enim lapsus est aliorum quattuor sensuum secutus exemplum quia in audiendo et gustando et odorando atque 25 tangendo nihil e nobis emittimus sed extrinsecus
- 6 accipimus quod sensum sui moueat. quippe et uox ad aures ultro uenit et aerae in nares influunt et palato ingeritur quod gignat saporem et corpori nostro adplicantur tactu sentienda. hinc putauit et 30 ex oculis nihil foras proficisci sed imagines rerum
- 7 in oculos ultro meare. cuius opinioni repugnat quod in speculis imago aduersa contemplatorem suum respicit, cum debeat, si quidem a nobis orta recto

6 archetypo P   12 improbanda P   16 ultro P   20
 hq P'   24 quattuor P   sequutus P   30 applicantur P
 34 rectu P'

meatu proficiscitur, posteram sui partem cum disce-
 dit ostendere ut laeua laeuam dextera dexteram
 respiciat. nam et histrio personam sibi detractam
 ex ea parte uidet qua induit, scilicet non faciem sed
 5 posteriorem cauernam. deinde interrogare hunc 8
 uirum uellem an tunc imagines e rebus euolant cum
 est qui uelit uidere, an et cum nullus aspicit, emi-
 cant undique simulacra? nam si quod primum dixi 9
 teneat, quaero cuius imperio simulacra praesto sint
 10 intuenti et quotiens quis uoluerit ora conuertere,
 totiens se et illa conuertant? si secundum inhae-10
 reat, ut dicat perpetuo fluore rerum omnium manare
 simulacra, quaero quam diu cohaerentia permanent
 nullo coagulo iuncta ad permanendum? aut si
 15 manere dederimus, quem ad modum aliquem retine-
 bunt colorem, cuius natura cum sit incorporea,
 tamen numquam potest esse sine corpore? dein 11
 quis potest in animum inducere simul atque oculos
 uerteris incurrere imagines caeli maris litoris prati
 20 nauium pecudum et innumerabilium praeterea rerum
 quas uno oculorum iactu uidemus cum sit pupula
 quae uisu pollet oppido parua? et quonam modo
 totus exercitus uisitur? an de singulis militibus pro-
 fecta simulacra se congerunt atque ita collecta tot
 25 milia penetrant oculos intuentis? sed quid labora-12
 mus opinionem sic inanem uerbis uerberare cum
 ipsa rei uanitas se refellat? constat autem uisum
 nobis hac prouenire ratione. genuinum lumen e 13
 pupula quacumque eam uerteris directa linea emicat.
 30 id oculorum domesticum profluvium si reppererit in
 circumfuso nobis aere lucem, per eam directam per-
 git quam diu corpus offendat et si faciem uerteris
 ut circumspicias, utrobique acies uidendi directa
 procedit. ipse autem iactus, quem diximus de
 35 nostris oculis emicare, incipiens a tenui radice in

4 parte* P   6 auolant P   8 quid P'   12 manere P
 14 iuncta P   30 domesticoo P

summa fit latior sicut radii a pictore finguntur ideo
 per minutissimum foramen contemplanus oculus uidet
 14 caeli profunditatem. ergo tria ista necessaria nobis
 sunt ad effectum uidendi: lumen quod de nobis
 emittimus et ut aer qui interiacet lucidus sit, et
 corpus quo offenso desinat intentio, quae si diutius
 pergat, rectam intentionem lassata non optinet sed
 15 scissa in dextram laeuamque diffunditur. hinc est
 quod ubicumque terrarum steteris uideris tibi quan-
 dam caeli conclusionem uidere, et hoc est quod 10
 horizontem ueteres uocauerunt. quorum indago
 fideliter deprehendit directam ab oculis aciem per
 planum contra aspicientibus non pergere ultra cen-
 tum octoginta stadia et inde iam recuruari. per
 planum ideo adieci quia altitudines longe aspici- 15
 16 mus, quippe qui et caelum uidemus. ergo in omni
 horizontis orbe ipse qui intuetur centrum est. et
 quia diximus quantum a centro acies usque ad par-
 tem orbis extenditur, sine dubio in horizonte *διά-*
μετρος orbis trecentorum sexaginta stadiorum est, 20
 et si ulterius qui intuetur accesserit seu retrorsum
 17 recesserit, similem circa orbem uidebit. sicut igitur
 diximus cum lumen quod pergit e nobis per aeris
 lucem in corpus inciderit, impletur officium uidendi
 sed ut possit res uisa cognosci, renuntiat uisam 25
 speciem rationi sensus oculorum et illa aduocata
 memoria recognoscit, ergo uidere oculorum est iudi-
 18 care rationis. quia trinum est officium quod uisum
 conplet ad dinoscendam figuram, sensus ratio me-
 moria, sensus rem uisam rationi refundit, illa quid 30
 19 uisum sit recordatur. adeo autem in tuendo neces-
 sarium est rationis officium ut saepe in uno uidendi
 sensu etiam alium sensum memoria suggerente ratio
 deprehendat. nam si ignis appareat, scit eum et
 ante tactum ratio calere, si nix sit illa quae uisa 35

6 intencia ut uid. P' 19 diametrol P 21 ulte P 22
 se ante circa add. p 28 triū P'

est, intellegit in ipsa ratio etiam tactus rigorem. hac cessante uisus inefficax est adeo ut quod remus 20 in aqua fractus uidetur uel quod turris eminus uisa, cum sit angulosa, rotunda existimatur faciat rationis
 5 neglegentia, quae si se intenderit, agnoscit in turre angulos et in remo integritatem. et omnia illa 21 discernit quae Academicis damnandorum sensuum occasionem dederunt: cum sensus inter certissimas res habendi sint comitante ratione, cui non num-
 10 quam ad discernendam speciem non sufficit sensus unus. nam si eminus pomi quod malum dicitur 22 figura uisatur, non omni modo id malum est, potuit enim ex aliqua materia fingi mali similitudo. aduocandus est igitur sensus alter ut odor iudicet. sed
 15 potuit inter congeriem malorum positum auram odoris ipsius concepisse. hic tactus consulendus est qui potest de pondere iudicare. sed metus est ne et ipse fallatur si fallax opifex materiam quae pomi pondus imitaretur elegit. confugiendum est igitur
 20 ad saporem qui si formae consentiat, malum esse nulla dubitatio est. sic probatur efficaciam sensuum 23 de ratione pendere. ideo deus opifex omnes sensus in capite id est circa sedem rationis locauit.

His dictis fauor ab omnibus exortus est admi-
 25 rantibus dictorum soliditatem adeo ut adtestari uel ipsum Euangelum non pigeret. Disarius deinde subiecit 'isti plausus sunt qui prouocant philosophiam ad uindicandos sibi de aliena arte tractatus unde saepe manifestos incurrit errores. ut PLATO noster
 30 dum nec anatomica quae medicinae propria est abstinet, risum de se posteris tradidit. dixit enim 2 diuicias esse uias deuorandis cibatus et potui, et cibum quidem per stomachum

29 cf. Timaeus p. 70 A

5 intellegentia P 7 achade | miacif dāpnandōz P 12
 id | uisū ÷. Potuitq. enī P 32 uisaf P

trahi, potum uero per ἀρτηρίαν quae τραχεία
 dicitur fibris pulmonis inlabi. quod tantum
 uirum uel aestimasse uel in libros rettulisse miran-
 3 dum est uel potius dolendum. unde ERASISTRATVS
 medicorum ueterum nobilissimus, in eum iure inuectus 5
 est dicens rettulisse illum longe diuersa quam
 4 ratio deprehendit. duas enim esse fistulas
 instar canalium, easque ab oris faucibus
 proficisci deorsum, et per earum alteram
 induci delabique in stomachum esculenta 10
 omnia et poculenta ex eoque ferri in uen-
 triculum, qui Graece appellatur ἡ κάτω
 κοιλία, atque illic subigi digerique ac
 deinde aridiora ex his recrementa in aluum
 conuenire, quod Graece κόλον dicitur, humi- 15
 5 diora autem per renes in uesicam trahi et
 per alteram de duabus superioribus fistu-
 lam, quae Graece appellatur τραχεία ἀρτηρία,
 spiritum a summo ore in pulmonem atque
 inde rursum in os et in nares commeare 20
 6 perque eandem uocis fieri meatum ac ne
 potius cibusue aridior, quem oporteret in
 stomachum ire, procideret ex ore labere-
 turque in eam fistulam per quam spiritus
 reciprocatur ex eaque offensione interclu- 25
 deretur animae uia, impositam esse arte
 quadam et ope naturae ἐπιγλωττίδα quasi
 claustrum mutuum utriusque fistulae, quae
 7 sibi sunt cohaerentes eamque ἐπιγλωττίδα
 inter edendum bibendumque operire ac 30
 protegere τὴν τραχείαν ἀρτηρίαν, nequid ex
 esca potuue incideret in illud quasi aestu-
 antis animae iter ac propterea nihil

---

1 arterian P trachia P 3 libris P 3 et 6 retu-
 lisse P 13 subi digeriq. P 15 ΚΑΛΟΝ P 16 rienef
 18 ΓΡΑΧΕΙΑ ΑΡΓΗΡΙΑ P 23 ire om. P 27 ΕΠΙ-
 ΓΛΩΤΤΙΔΑ P 29 ΕΠΙΓΛΩΤΤΙΔΑ P 31 ΑΡΓΗΡΙΑΝ P

humoris influere in pulmonem ore ipso
arteriae communito. haec Erasistratus, cui ut 8
aestimo uero ratio consentit. cum enim cibus non
squalidus siccitate sed humoris temperie mollis uentri
5 inferendus sit, necesse est eandem uiam ambobus
patere ut cibus potu temperatus per stomachum in
uentre condatur nec aliter natura conponeret nisi
quod salutare esset animali. deinde cum pulmo et 9
solidus et leuigatus sit, siquid spissum in ipsum de-
10 ciderit, quem ad modum penetrat aut transmitti
potest ad locum digestionis, cum constet siquando
casu aliquid paulo densius in pulmonem uiolentia
spiritus trahente deciderit, mox nasci tussim nimis
asperam et alias quassationes usque ad uexationem
15 salutis? si autem naturalis uia potum in pulmonem 10
traheret, cum polenta bibuntur uel cum hauritur
potus admixtus granis seu ex re aliqua densiore,
quid his sumptis pulmo pateretur? unde ἐπιγλωττίς 11
a natura prouisa est, quae cum cibus sumitur, ope-
20 rimento sit arteriae, nequid per ipsam in pulmonem
spiritu passim trahente labatur. sicut et cum sermo
emittendus est, inclinatur ad operiendam stomachi
uiam ut ἀφτηρίαν uoci patere permittat. est et hoc 12
de experientia notum quod qui sensim trahunt potum
25 uentres habent humectiores humore qui paulatim
sumptus est diutius permanente, siquis uero au-
dius hauserit, humor eodem impetu quo trahitur
praeterit in uesicam et sicciori cibo prouenit tarda
digestio. haec autem differentia non nasceretur si
30 a principio cibi et potus diuisi essent meatus. quod 13
autem Alcaeus poeta dixit et uulgo canitur

οἶνω πνεύμονα τέγγε, τὸ γὰρ ἄστρον περιέλλεται

32 fr. 39, p. 943 (Bergkii poetae lyr. Gr.)

13 inimis P   16 polenta P, poculenta Cantabrigiensis,
pultulenta Ianus   17 admixtis P   seu om. P   18 ΕΠΙ-
ΓΛΩΤΤΙC P   21 passio P   31 alcaeus P   32 τέγγε πνεύ-
μονας οἶνω Bergkii   OINO P   ΠΕΡΙΤΕΜΕΤΑΙ P

ideo dictum est quia pulmo re uera gaudet humore sed trahit quantum sibi aestimat necessarium. uides satius fuisse philosophorum omnium principi alienis abstinere quam minus nota proferre.

- 14 Ad haec Eustathius paulo commotior 'non minus 5
te' inquit 'Disari philosophis quam medicis insere-
bam sed modo uideris mihi rem consensu generis
humani decantatam et creditam obliuioni dare philo-
sophiam artem esse artium et disciplinam discipli-
narum et nunc in ipsam inuehitur parricidali ausu 10
medicina cum philosophia illic se habeatur augustior
ubi de rationali parte id est de incorporeis disputat
et illic inclinatur ubi de physica quod est de diuinis
15 corporibus uel caeli uel siderum tractat. medicina
autem physicae partis extrema faex est cui ratio 15
est cum testeis terrenisque corporibus, sed quid
rationem nominari cum magis apud ipsam re-
gnet coniectura quam ratio? — quae ergo coicit de
carne lutulenta, audet inequitare philosophiae de
incorporeis et uere diuinis certa ratione tractanti. 20
sed ne uideatur communis ista defensio tractatum
uitare pulmonis, accipe causas quas Platonica
16 maiestas secuta est. ἐπιγλωττίς, quam memoras,
inuentum naturae est ad tegendas detegendasque
certa alternatione uias cibatus et potus ut illum 25
stomacho transmittat, hunc pulmo suscipiat. prop-
terea tot meatibus distinctus est et interpatet rimis
non ut spiritus egressionem habeat, cui exhalatio
occulta sufficeret sed ut per eos siquid cibatus in
pulmonem deciderit, sucus eius mox migret in sedem 30
17 digestionis. deinde ἀρτηρία siquo casu scissa fuerit,
potus non deuoratur, sed quasi fisso meatu suo

---

5 cōmotior P   10 inunc P   11 angustior P'   13
physica P   15 physica P   16 quod P'   18 conicit P   20
diuis P   21 cōmunis P   23 sequuta P   24 detegendas
detegendasq. P   28 exhalatio P   29 occulta n* (uid. fuisse I)
sufficeret P   siquod P   31 et 457, 2 arteria P

reiectatur foras incolumi stomacho. quod non con-
tingeret nisi ἀρτηρία uia esset humoris. sed et 18
hoc in propatulo est quia quibus aeger est pulmo
accenduntur in maximam sitim, quod non eueniret
5 nisi esset pulmo receptaculum potus. hoc quoque
intuere quod animalia quibus pulmo non est potum
nesciunt. natura enim nihil superfluum sed mem-
bra singula ad aliquod uiuendi ministerium fecit,
quod cum deest usus eius non desideratur. uel hoc 19
10 cogita quia, si stomachus cibum potumque susciperet,
superfluum foret uesicae usus. poterat enim utrius-
que rei stomachus retrimenta intestino tradere cui
nunc solius cibi tradit nec opus esset diuersis me-
tibus quibus singula traderentur sed unus utrique
15 sufficeret ab eadem statione transmissio, modo autem
seorsum uesica et intestinum seorsum saluti seruit,
quia illi stomachus tradit, pulmo uesicae. nec hoc 20
praetereundum est quod in urina, quae est retrimen-
trum potus, nullum cibi uestigium reperitur sed nec
20 aliqua qualitate illorum retrimentorum uel coloris uel
odori inficitur, quod si in uentre simul fuissent, ali-
qua illarum sordium qualitas inficeretur. nam po- 21
stremo lapides qui de potu in uesica nascuntur cur
numquam in uentre coalescunt, cum non nisi ex
25 potu fiant et nasci in uentre quoque debuerint si uen-
ter esset receptaculum potus? in pulmonem defluere 22
potum nec poetae nobiles ignorant. ait enim Eu-
polis in fabula quae inscribitur Κόλακες

πίνειν

30 γὰρ ὁ Πρωταγόρας ἐκέλευεν, ἵνα
† πρὸ τοῦ κυνὸς τὸν πνεύμον' ἐκλυτον ἔχη.

29 Meinekii fragm. com. II, 1 p. 491

12 tradere P   26 putat P'   28 colaces P   30
πίνειν γὰρ αὐτὸν Πρωταγόρας ἐκέλευ' ἵνα *Meinekii* TAP-
ΠΡΩΓΟΡΑΣ P   31 ΠΡΩ P   ΠΙΝΕΥΜΟΝΑ ΕΚΛΥΠΟΝ P
ἐκκλυτον *Meinekii*

23 et Eratosthenes testatur idem

καὶ βαθὺν ἀκρότην πνεύμονα τεγγόμενος.

Euripides uero huius rei manifestissimus adstipulator est

οἶνος περάσας πλευμόνων διαρροάς.

5

24 cum igitur et ratio corporeae fabricae et testium nobilis auctoritas adstipuletur Platoni, nonne quisquis contra sentit insanit?"

XVI Inter haec Euangelus gloriae Graecorum inuidens et inludens 'facebant' ait 'haec quae inter uos in ostentationem loquacitatis agitantur, quin potius siquid callet uestra sapientia, scire ex uobis uolo ouumne prius extiterit an gallina?'

2 'Inridere te putas' Disarius ait 'et tamen quaestio quam mouisti et inquisitu et scitu digna est. iocum enim tibi de rei uilitate comparans consuluisti utrum prius gallina ex ouo am ouum ex gallina coeperit, sed hoc ita seriis inserendum est ut de eo debeat uel anxie disputari. et proferam quae in utramque partem mihi dicenda subuenient; relicturus tibi

3 utrum eorum uerius malis uideri. si concedimus omnia quae sunt aliquando coepisse, ouum prius a natura factum iure aestimabitur. semper enim quod incipit imperfectum adhuc et informe est et ad perfectionem sui per procedentis artis et temporis additamenta formatur. ergo natura fabricans auem ab informi rudimento coepit et ouum, in quo necdum est species animalis, effecit. ex hoc perfectae auis species extitit procedente paulatim maturitatis effectu.

4 deinde quicquid a natura uariis ornatibus comptum

2 Eratosthenicorum p. 155 Bernhardt

5 fr. 973 Nauck.

2 ΒΑΘΥΝ P ΠΛΕΥΜΟΝΑ ΙΕΓΓΟΜΕΝΟC. P 5
ΠΛΕΥΜΟΝ P 8 sentit P 15 quam — digna om. P
| Cū P 16 ueritate P 17 cepit P 22 cepisse P
24 imperfectū P 27 et 459, 1 cepit P quo p, qu P

est sine dubio coepit a simplici et ita contextionis
 accessione uariatum est. ergo ouum uisu simplex et
 undique uersum pari specie creatum est et ex illo
 uarietas ornatum quibus constat auis species abso-
 5 luta est. nam sicut elementa prius extiterunt et ita
 reliqua corpora de commixtione eorum creata sunt,
 ita rationes seminales quae in ouo sunt, si uenialis
 erit ista translatio, uelut quaedam gallinae elementa
 credenda sunt. nec importune elementis, de quibus 6
 10 sunt omnia, ouum comparauerim. in omni enim
 genere animantium quae ex coitione nascuntur in-
 uenies ouum aliquorum esse principium instar ele-
 menti. aut enim gradiuntur animantia aut serpunt
 aut nando uolandoue uiuunt. in gradientibus lacer- 7
 15 tae et similia ex ouis creantur, quae serpunt ouis
 nascuntur exordio, uolantia uniuersa de ouis pro-
 deunt excepto uno quod incertae naturae est, nam
 uespertilio uolat quidem pellitis alis sed inter uolantia
 non habendus est quia quattuor pedibus graditur for-
 20 matosque pullos parit et nutrit lacte quos generat.
 nantia paene omnia de ouis oriuntur generis sui,
 corcodilus uero etiam de testibus qualia sunt uolan-
 tium. et ne uidear plus nimio extulisse ouum ele- 8
 menti uocabulo, consule initiatos sacris Liberi patris,
 25 in quibus hac ueneratione ouum colitur ut ex forma
 tereti ac paene sphaerali atque undique uersum
 clausa et includente intra se uitam mundi simula-
 crum uocetur, mundum autem consensu omnium
 constat uniuersitatis esse principium. prodeat qui 9
 30 priorem uult esse gallinam et in haec uerba temptet
 quod defendit adserere. ouum rei cuius est nec ini-
 tium nec finis est. nam initium est semen, finis
 auis ipsa formata, ouum uero digestio est seminis.
 cum ergo semen animalis sit et ouum seminis,

10 cōparauerī P 15 quae — 16 exordio om. P' 16 ouī
 P 18 alitī P' 19 quattuor P 22 corcodrillus P 24
 sacri P 26 sphaerali P

- ouum ante animal esse non potuit sicut non potest
 10 digestio cibi fieri antequam sit qui edit. et tale
 est dicere ouum ante gallinam factum ac si quis di-
 cat matricem ante mulierem factum et qui inter-
 rogat: quem ad modum gallina sine ouo esse potuit? 5
 similis est interroganti quonam pacto homines facti
 sint ante pudenda de quibus homines procreantur.
 unde sicut nemo recte dicet hominem seminis esse
 sed semen hominis, ita nec oui gallinam sed ouum
 11 esse gallinae. deinde si concedamus ut ab aduersa 10
 parte dictum est, haec quae sunt ex tempore ali-
 quod sumpsisse principium, natura primum singula
 animalia perfecta formauit, deinde perpetuam legem
 12 dedit ut continuaretur procreatione successio. per-
 fecta autem in exordio fieri potuisse testimonio sunt 15
 nunc quoque non pauca animantia quae de terra et
 imbre perfecta nascuntur ut in Aegypto mures, ut
 aliis in locis ranae serpentesque et similia. oua
 autem non numquam de terra sunt procreata, quia
 in illis nulla perfectio est, natura uero perfecta for- 20
 mat et de perfectis ista procedunt, ut de integritate
 13 partes. nam ut concedam oua auium esse seminaria,
 uideamus quid de semine ipso philosophorum defi-
 nitio testatur, quae ita sancit: semen est generatio
 ad eius ex quo est similitudinem pergens, non po- 25
 test autem ad similitudinem pergi rei quae necdum
 est sicut nec semen ex eo quod adhuc non subsistit
 14 emanat. ergo in primo rerum ortu intellegamus,
 cum ceteris animantibus quae solo semine nascun-
 tur, de quibus non ambigitur quin prius fuerint 30
 quam semen suum, aues quoque opifice natura exti-
 tissee perfectas, et quia uis generandi inserta sit sin-
 gulis, ab his iam procedere nascendi modos quos
 pro diuersitate animantium natura uariauit. habes

11 aliquo *P* 13 pfecta *P'* 17 egipto *P* 19 non
 ante numquam *om.* uulgo 23 ipsa *P* 24 sancit *P* 26
 pergi rei] pgere *P*

Euangele utrobique quod teneas, et dissimulata paulisper inrisione tecum delibera quid sequaris.'

Et Euangelus 'quia et ex iocis seria facit uolentia loquendi, hoc mihi absolutis uolo cuius diu me exercuit uera deliberatio. nuper enim mihi de Tiburti agro meo exhibiti sunt apri quos obtulit silua uenantibus et quia diutule continuata uenatio est, perlati sunt alii interdum, noctu alii. quos perduxit dies integra carnis incolumitate durarunt, qui uero per noctem lunari plenitudine lucente portati sunt putruerunt. quod ubi scitum est, qui sequenti nocte deferebant infixi cuicumque parti corporis acuto aeneo apros carne integra pertulerunt. quaero igitur cur noxam, quam pecudibus occisis solis radii non dederunt, lunare lumen effecerit?'

'Facilis est' Disarius inquit 'et simplex ista responsio. nullius enim rei fit aliquando putredo nisi calor humorque conuenerint. pecudum autem putredo nihil aliud est nisi cum defluxio quaedam latens soliditatem carnis in humorem resoluit. calor autem si temperatus sit et modicus, nutrit humores, si nimius, exsiccatur et habitudinem carnis extenuat. ergo de corporibus enectis sol ut maioris caloris haurit humorem, lunare lumen, in quo est non manifestus calor sed occultus tepor, magis diffundit humecta et inde prouenit iniecto tepore et aucto humore putredo.'

His dictis Euangelus Eustathium intuens 'si rationi dictae adsentiris' ait 'annuas oportet aut si est quod moueat, proferre non pigeat, quia uis uestri sermonis optinuit ne inuita aure uos audiam.'

'Omnia' inquit Eustathius 'a Disario et luculente et ex uero dicta sunt sed illud pressius intue- dum est utrum mensura caloris sit causa putredinis, ut ex maiore calore non fieri et ex minore ac tem-

1 quid P   5 mihi om. P'   8 inſidu *** P   9 inco-
lomitate P   12 corporis P'   15 effecit P

- perato prouenire dicatur. solis enim calor qui nimium feruet quando annus in aestate est et hieme
 21 tepescit, putrefacit carnes aestate, non hieme. ergo nec luna propter submissiorem calorem diffundit humores sed nescio quae proprietas, quam Graeci ⁵ *ιδίωμα* uocant, et quaedam natura est lumini quod de ea defluit, quae humectet corpora et uelut occulto rore maderfaciat, cui admixtus calor ipse lunaris putrefacit carnem cui dintule fuerit infusus.
 22 neque enim omnis calor unius est qualitatis ut hoc ¹⁰ solo a se differat, si maior minorue sit, sed esse in igne diuersissimas qualitates nullam secum habentes
 23 societatem rebus manifestis probatur. aurifices ad formandum aurum nullo nisi de paleis utuntur igne, quia ceteri ad producendam hanc materiam inhabiles ¹⁵ habentur, medici in remediis concoquendis magis de sarmentis quam ex alio ligno ignem requirunt, qui uitro soluendo formandoque curant de arbore
 24 cui myricae nomen est igni suo escam ministrant, calor de lignis oleae cum sit corporibus salutaris, perniciosus est balneis et ad dissoluendas iuncturas marmorum efficaciter noxius; non est ergo mirum si ratione proprietatis quae singulis inest calor solis arefacit, ²⁰ lunaris humectat. hinc et nutrices pueros fellantes operimentis optegunt, cum sub luna praetereunt, ne plenos per aetatem naturalis humoris amplius lunare lumen humectet et sicut ligna adhuc uirore humida accepto calore curuantur ita et illorum membra con-
 26 torqueat humoris adiectio. hoc quoque notum est quia si quis diu sub luna somno se dederit, aegre ³⁰ excitatur et proximus fit insano pondere pressus humoris qui in omne eius corpus diffusus atque dispersus est proprietate lunari, quae ut corpus infundat omnes eius aperit et laxat meatus. hinc est quod Diana, quae luna est, *Ἀρτεμις* dicitur quasi ³⁵

7 quo humectat P' 19 mirice P 24 fellantes Meursius: palentef P 25 obtegunt P' 35 post est add. unde P

ἀερότρεμς hoc est aerem secans. Lucina a partu-
 rientibus inuocatur, quia proprium eius munus est
 distendere rimas corporis et meatibus uiam dare,
 quod est ad celerandos partus salutare. et hoc 28
 est quod eleganter poeta Timotheus expressit

διὰ λαμπρὸν πόλον ἄστρον
διὰ τ' ὠκυτόκοιο σελάνας.

nec minus circa inanima lunae proprietas ostendi-29
 tur. nam ligna quae luna uel iam plena uel adhuc
 10 crescente delecta sunt inepta sunt fabricis quasi
 emollita per humoris conceptionem. et agricolis
 curae est frumenta de areis non nisi luna deficiente
 colligere ut sicca permaneant. contra quae humecta 30
 desideras luna crescente conficies. tunc et arbores
 15 aptius seres maxime cum illa est super terram quia
 ad incrementa stirpium necessarium est humoris ali-
 mentum. aer ipse proprietatem lunaris humoris et 31
 patitur et prodit. nam cum luna plena est uel cum
 nascitur — et tunc enim a parte qua sursum suspi-
 20 cit plena est — aer aut in pluuiam soluitur aut si
 sudus sit multum de se roris emittit, unde et
 ALCMAN lyricus dixit rorem aeris et lunae
 filium. ita undique uersum probatur ad humectan- 32
 das dissoluendasque carnes esse lunari lumini pro-
 25 prietatem, quam magis usus quam ratio deprehen-
 dit. quod autem dixisti Euangele de acuto aeneo, 33
 ni fallor coniectura mea a uero deuiat. est enim in
 aere uis acrior, quam medici stypticam uocant, unde
 squamas eius adiciunt remediis quae contra perni-
 30 ciam putredinis aduocantur. deinde qui in metallo
 aeris morantur semper oculorum sanitate pollent et
 quibus ante palpebrae nudatae fuerant illic conue-

6 fr. 2, p. 1269 (Bergkii poetae lyr. Gr.)

1 cecanf P   5 timatheuf P'   6 ΑΓΙΡΩΝ P   8 in-
 animata P   22 rore P   30 uocantur P   32 palbrę P'

stiuntur, aura enim quae ex aere procedit, in oculos
 34 incidens haurit et exsiccat quod male influit. unde
 et Homerus modo εὐήνορα modo νείροπα χαλκόν
 has causas secutus appellat. ARISTOTELES uero
 testis est uulnera quae ex aereo mucrone fiunt mi- 5
 nus esse noxia quam ex ferro faciliusque curari
 quia inest inquit aeri uis quaedam remedia-
 lis et siccifica, quam demittit in uulnere.
 pari ergo ratione infixum corpori pecudis lunari re-
 pugnat humori. 10

* * * * *

4 Problem. I 34

4 sequuntur P 10 post humori nihil subscriptum (sed
 quarta pars dexteræ columnæ huius folii resecta est) in P, finem
 deesse uidit Arnoldus Vesaliensis

AMBROSII THEODOSII MACROBII
 VIRI CLARISSIMI ET ILLUSTRIS
 COMMENTARIORVM IN SOMNIVM SCIPIONIS
 LIBER PRIMVS

Inter Platonis et Ciceronis libros, quos de re I
 publica uterque constituit, Eustachi fili, uitae mihi
 dulcedo pariter et gloria, hoc interesse prima fronte
 perspeximus quod ille rem publicam ordinauit, hic
 5 retulit; alter qualis esse deberet, alter qualis esset
 a maioribus instituta disseruit. in hoc tamen uel 2
 maxime operis similitudinem seruauit imitatio quod,
 cum Plato in uoluminis conclusione a quodam uitae
 reddito quam reliquisse uidebatur indicari faciat qui
 10 sit exutarum corporibus status animarum, adiecta
 quadam sphaerarum uel siderum non otiosa descrip-
 tione, rerum facies non dissimilia significans a Tul-
 liano Scipione per quietem sibi ingesta narratur.
 sed quid uel illi commento tali uel huic tali som-

Inscriptum MACROBII · AMBROSII · THEODOSII · | · V · C ·
 & in · I · COMIT · EX CICERONE · IN SÖNIÛ SCIPIONIS · in P,
 MACROBII AMBROSII · THEODOSII · U · C · ET HÆ · COM JN
 SÖNIO SCIPIONIS INCIPIT in B

1 de re publica utrumque constituisse constat P 3 pa-
 riter dulcedo P 4 ad ille add. · s · lib platonis p ad hic
 add. lib ciceronis P 10 corporibus om. B 11 sperarum
 PB lyderu P

nio in his potissimum libris opus fuerit, in quibus de rerum publicarum statu loquebantur, quoue attinuerit inter gubernandarum urbium constituta circulos orbes globosque describere, de stellarum motu de caeli conuersione tractare quaesitu dignum et mihi uisum est et aliis fortasse uideatur, ne uiros sapientia praecellentes nihilque in inuestigatione ueri nisi diuinum sentire solitos aliquid castigato operi adiecisse superfluum suspicemur. de hoc ergo prius pauca dicenda sunt ut liquido mens operis de quo 10
 4 loquimur innotescat. rerum omnium Plato et actuum naturam penitus inspiciens aduertit in omni sermone de rei publicae institutione proposito infundendum animis iustitiae amorem, sine qua non solum res publica sed nec exiguus hominum coetus nec domus 15
 5 quidem parua constabit. ad hunc porro iustitiae affectum pectoribus inoculandum nihil aequae patrocinaturum uidit quam si fructus eius non uideretur cum uita hominis terminari. hunc uero superstitem durare post hominem qui poterat ostendi nisi prius 20
 de animae immortalitate constaret? fide autem facta perpetuitatis animarum consequens esse animaduertit ut certa illis loca nexu corporis absolutis pro contemplatu probi improbiue meriti deputata sint.
 6 sic in Phaedone inexpugnabilium luce rationum 25 anima in ueram dignitatem propriae immortalitatis adserta sequitur distinctio locorum quae hanc uitam

2 loquebatur P 4 orbi B motu Zeunius: modo PB
 6 uisus B nec P, deinde supra uiros add. l. PC p 7 ueritatē B 9 hoc igitur B 11 post innotescat interductus in P
 RERŪ OMNIV PLATO rubro colore scripta in P ad RERŪ add. naturalis p ad actuum add. moralis p 12 sermone suo P 13 infundendo P 14 amore B ad haec uerba (neque enim ad quod uerbum pertineat significatum) add. N enī felix ÷ r. p. | stantib. moenib. | mentib. morib. p in marg.
 15 cetuf ne B 17 inoculandū B patrōnatū (natū in ras.) B 24 improbiue B 25 phedrone P, hoc lecto theoptus libro picipit se dedit emuro. p, phedrone B

relinquentibus ea lege debentur quam sibi quisque uiuendo sanxerit. sic in Gorgia post peractam pro iustitia disputationem de habitu post corpus animarum morali grauitate Socraticae dulcedinis admonemur. idem igitur obseruanter secutus est in illis praecipue uoluminibus quibus statum rei publicae formandum recepit. nam postquam principatum iustitiae dedit docuitque animam post animal non perire, per illam demum fabulam — sic enim quidam uocant — quo anima post corpus euadat uel unde ad corpus ueniat in fine operis adseruit ut iustitiae uel cultae praemium uel spretae poenam animis quippe immortalibus subiturisque iudicium seruari doceret. hunc ordinem Tullius non minore iudicio reseruans quam ingenio repertus est: postquam in omni rei publicae otio ac negotio palmam iustitiae disputando dedit, sacras immortalium animarum sedes et caelestium arcana regionum in ipso consummati operis fastigio locauit indicans quo his perueniendum uel potius reuertendum sit qui rem publicam cum prudentia iustitia fortitudine ac moderatione tractauerint. sed ille Platonius secretorum relator Er quidam nomine fuit, natione Pamphylus, miles officio, qui cum uulneribus in proelio acceptis uitam effudisse uisus duodecimo demum die inter ceteros una peremptos ultimo esset honorandus igne, subito seu recepta anima seu retenta quicquid emensis inter utramque uitam diebus egerat uideratue tamquam publicum professus iudicium humano generi

2 sanxer. | P 3 habitu ut uid. p, habita P post animarū deletum immo in P, deinde supra grauitate add. talitate add. p 4 ammonemur BP 7 pcepit P 10 e in corp

corr. ex p in B & unde P 11 afferunt P 12 calpe B penā PB 14 tuill (1 deleta) B 15 iudiciū B' 17 in B, imm P 18 archana P 22 tractauer. P, tractauerit B 23 pāphylus PB 24 praelio BP 25 die demū P 26 ultimū P, ultimū B 27 * emsis (uid. fuisse e) P 29 in pubeū B

enuntiauit. hanc fabulam Cicero licet ab indoctis quasi ipse ueri conscius doleat irrisam, exemplum tamen stolidae reprehensionis uitans excitari narraturum quam reuiuiscere maluit.

- II Ac priusquam somnii uerba consulamus, eno-
dandum nobis est a quo genere hominum Tullius
memoret uel irrisam Platonis fabulam uel ne sibi
idem eueniat non uereri. nec enim his uerbis uult
inperitum vulgus intellegi sed genus hominum ueri
ignarum sub peritiae ostentatione quippe quos et
legisse talia et ad reprehendendum animatos con-
staret. dicemus igitur et quos in tantum philo-
sophum referat quandam censurae exercuisse leuita-
tem, quisue eorum etiam scriptam reliquerit accu-
sationem et postremo quid pro ea dumtaxat parte
quae huic operi necessaria est responderi conueniat
obiectis. quibus, quod factu facile est, eneruatis
iam quicquid uel contra Ciceronis opinionem etiam
in Scipionis somnium seu iaculatus est unquam mor-
sus liuoris seu forte iaculabitur dissolutum erit.
3 Epicureorum tota factio aequo semper errore a uero
deuia et illa semper aestimans ridenda quae nesciat,
sacrum uolumen et augustissima irrisit naturae seria.
Colotes uero, inter Epicuri auditores loquacitate
notabilior, etiam in librum retulit quae de hoc ama-
rius cauillatus est. sed cetera quae iniuria notauit
si quidem ad somnium de quo hic procedit sermo
non attinent hoc loco nobis omittenda sunt, illam
calumniam persequemur quae nisi supplodetur mane-

4 reuiuiscere *P'* 6 & noñ *B* genere] genf *B* 9 imp
PB intelligi *P* 10 ostentationem *B'* 11
rephendū cōstaret animatos *B* 12 & qui tantum *P*, i quos
in *add. p* 13 referant *P*, i referat *add. p* 14 aculationē
P 17 defectis *P*, i eneruatis *add. p* 18 opinioem *B*
21 semper *om. B* 22 exiſtmanſ *P* deridenda *B* 24
auditores famoſior et loquacitate *P*, notabilior *add. p* 26
reprendit *P*, i cauillatus ÷ *add. p* 26 in in iniuria in *ras.*
in *B* 27 ad i ſomnū *B* 29 calūpniam *P* ſupplodatur *P*

bit Ciceroni cum Platone communis. ait a philo- 4
 sopho fabulam non oportuisse confingi quoniam nul-
 lum figmenti genus ueri professoribus conueniret.
 'cur enim' inquit 'si rerum caelestium notionem,
 5 si habitum nos animarum docere uoluisti, non sim-
 plici et absoluta hoc insinuatione curatum est sed
 quaesita persona casusque excogitata nouitas et com-
 posita aduocati scaena figmenti ipsam quaerendi ueri
 ianuam mendacio polluerunt? haec quoniam, dum 5
 10 de Platonico Ere iactantur, etiam quietem Africani
 nostri somniantis accusant — utraque enim sub ad-
 posito argumento electa persona est quae accom-
 moda enuntiandis haberetur — resistamus urgenti
 et frustra arguens refellatur ut una calumnia dis-
 15 soluta utriusque factum incolumem, ut fas est, reti-
 neat dignitatem. nec omnibus fabulis philosophia 6
 repugnat nec omnibus adquiescit et ut facile secerni
 possit quae ex his a se abdicet ac uelut profana ab
 ipso uestibulo sacrae disputationis excludat, quae
 20 uero etiam saepe ac libenter admittat, diuisionum
 gradibus explicandum est.

Fabulae, quarum nomen indicat falsi professio- 7
 nem, aut tantum conciliandae auribus uoluptatis
 aut adhortationis quoque in bonam frugem gratia
 25 repertae sunt. auditum mulcent uelut comoediae, 8
 quales Menander eiusue imitatores agendas de-
 derunt, uel argumenta fictis casibus amatorum re-
 ferta, quibus uel multum se Arbiter exercuit uel

1 ciceronif B phylosopho P 2 confingi B' 4 in-
 quid P' 5 docere animarū B 6 hoc et absoluta ti B
 7 caluq. P 8 scena BP 9 mendatio BP, quod amplius non
 notabo 10 ere B iactanter P', notantur B 11 incul-
 cant P, accusantur B' ad utraq. add. parent p appposito
 P 13 urgenti P 14 argues B' calūpnia PB 15
 incolume P 18 abducatur P, abdicat p 19 isto P 21
 explandū B' 24 adhortationif PB 25 t B, deinde co-
 mediq BP 26 menander B agendas B 28 ad se add.
 pu . p exercuit om. P

Apuleium non numquam luisse miramur. hoc totum
 fabularum genus quod solas aurium delicias pro-
 fitetur e sacrario suo in nutricum cunas sapientiae
 9 tractatus eliminat. ex his autem quae ad quandam
 uirtutum speciem intellectum legentis hortantur fit
 secunda discretio. in quibusdam enim et argumen-
 tum ex ficto locatur et per mendacia ipse relationis
 ordo contextitur ut sunt illae Aesopi fabulae elegan-
 tia fictionis illustres, at in aliis argumentum qui-
 dem fundatur ueri soliditate sed haec ipsa ueritas 10
 per quaedam composita et ficta profertur et hoc iam
 uocatur narratio fabulosa, non fabula, ut sunt ceri-
 moniarum sacra, ut Hesiodi et Orphei quae de
 deorum progenie actuae narrantur, ut mystica Py-
 10 thagoreorum sensa referuntur. ergo ex hac secunda 15
 diuisione quam diximus a philosophiae libris prior
 species, quae concepta de falso per falsum narratur,
 aliena est. sequens in aliam rursum discretionem
 scissa diuiditur: nam cum ueritas argumento subest
 solaque fit narratio fabulosa, non unus repperitur 20
 11 modus per figmentum uera referendi. aut enim
 contextio narrationis per turpia et indigna numini-
 bus ac monstro similia componitur ut di adulteri,
 Saturnus pudenda Caeli patris abscindens et ipse
 rursus a filio regno potito in uincla coniectus, quod 25
 genus totum philosophi nescire malunt — aut sacra-
 rum rerum notio sub pio figmentorum uelamine
 honestis et tecta rebus et uestita nominibus enuntia-
 tur et hoc est solum figmenti genus quod cautio de'
 12 diuinis rebus philosophantis admittit. cum igitur 30

1 apuleiū B   5 hortatur B   scia del. ante scia in B
 7 et om. B   mendacia B   8 esophy P   11 opofita B
 12 fabulā B   14 mītica B   pythagoreo2 P, phitago/reo2 B
 15 ex hac g P   18 rursus in aliā B   21 ficmītū P   22
 onexio P   23 dii B   24 celi B   abscidens B   25 regnio
 B   26 philosophi P   maluerunt P   27 ficmto2 P   28
 umerat B   29 figmītū B   30 phylofophantis B

nullam disputationi pariat iniuriam uel Er index
 uel somnians Africanus sed rerum sacrarum enun-
 tiatio integra sui dignitate his sit tecta nominibus,
 accusator tandem edoctus a fabulis fabulosa secer-
 5 nere conquiescat. sciendum est tamen non in omnem 13
 disputationem philosophos admittere fabulosa uel
 licita. sed his uti solent cum uel de anima uel de
 aeriis aetheriisue potestatibus uel de ceteris dis locun-
 tur. ceterum cum ad summum et principem omnium 14
 10 deum, qui apud Graecos *τάραθόν*, qui *πρώτον αἰτίον*
 nuncupatur, tractatus se audet attollere, uel ad
 mentem, quem Graeci *νοῦν* appellant, originales
 rerum species, quae *ἰδέαι* dictae sunt, continentem,
 ex summo natam et profectam deo: cum de his
 15 inquam locuntur summo deo et mente, nihil fabulo-
 sum penitus attingunt sed siquid de his adsignare
 conantur quae non sermonem tantum modo sed
 cogitationem quoque humanam superant, ad simili-
 tudines et exempla confuginnt. sic Plato cum de 15
 20 *τάραθῶ* loqui esset animatus, dicere quid sit. non
 ausus est, hoc solum de eo sciens quod sciri quale
 sit ab homine non possit, solum uero ei simillimum
 de uisibilibus solem repperit et per eius similitudi-
 nem uiam sermoni suo attollendi se ad non con-
 25 prehenda patefecit. ideo et nullum ei simulacrum, 16
 cum dis aliis constituerentur, finxit antiquitas, quia
 summus deus nataque ex eo mens sicut ultra ani-
 mam ita supra naturam sunt, quo nihil fas est de
 fabulis peruenire. de dis autem ut dixi ceteris et 17

1 nulla disputationis B patiat (aut pateat) B' 4
 ad accusator add. s. colores p 7 litta B, .i. licita add. b
 8 duf P de cunctis duf loquuntur B 10 apud B

TATAΘON ***** ΠΡΩΤΟ·ΠΑΝΤΟΝ nuncupatur P, primus
 1 princeps omium add. p qui om. B pro αἰτίον est Al
 in B 12 NOIN P 13 ΙΑΕΛΙ B 16 attingunt B quid]
 qf B adsignare] facere B 19 plato cū rara Θο loq. B
 20 TATAΘO P 22 potest P' 24 cōphenden]da B 26
 duf PB 29 duf P, ul corr. in duf B

- de anima non frustra se nec ut oblectent ad fabulosa
 conuertunt sed quia sciunt inimicam esse naturae
 apertam nudamque expositionem sui, quae sicut
 uulgaribus hominum sensibus intellectum sui uario
 rerum tegmine operimentoque subtrahit, ita a pru-
 dentibus arcana sua uoluit per fabulosa tractari.
 18 sic ipsa mysteria figurarum cuniculis operiuntur ne
 uel haec adeptis nudam rerum talium se natura
 praebeat sed summatibus tantum uiris sapientia in-
 terprete ueri arcani consciis contenti sint reliqui ad
 uenerationem figuris defendentibus a uilitate secre-
 tum. Numenio denique inter philosophos occultorum
 curiosiori offensam numinum, quod Eleusinia sacra
 interpretando uulgauerit, somnia prodiderunt uiso
 sibi ipsas Eleusinas deas habitu meretricio ante
 apertum lupanar uidere prostantes, admirantique
 et causas non conuenientis numinibus turpitudinis
 consulenti respondisse iratas ab ipso se de adyto
 pudicitiae suae ui abstractas et passim adeuntibus
 20 prostitutas. adeo semper ita se et sciri et coli nu-
 mina maluerunt qualiter in uulgis antiquitas fabu-
 lata est, quae et imagines et simulacra formarum
 talium porsus alienis et aetates tam incrementi quam
 diminutionis ignaris et amictus ornatusque uarios
 21 corpus non habentibus adsignauit. secundum haec
 Pythagoras ipse atque Empedocles Parmenides quo-
 que et Heraclitus de dis fabulati sunt nec secus
 Timaeus qui progenies eorum sicut traditum fuerat
 exsecutus est.

1 oblectet *B'* 2 conuertitur *B* inimica *B* 6 archana
P, archa *corr.* in archana *B* 7 mysterio *B* 8 nuda *PB*
 natura se *P*, nature se *B* 10 contempti sint *P*, contenti
corr. in contenti sint *B* 14 uisat *PB* 15 eleusinas *B*
 16 ludere pstantes *P*, uidere pstantes *B* ammirantique *P*
 18 adito *PB* 19 ab euntibus *P*, adeuntibus *B*, i b *add.* b
 20 numini *B'* 23 increm *B*, ti *add.* b 24 hornatq; *B*
 25 assignauit *P* 26 pythagoras *P* 27 eraclitus *PB* de
 dus in ras. in *B* 28 timeus *PB* 29 e+e+culat (in ras.
 fuit r; quid pro c primitus scriptum fuerit non dispicio) *B*

His praelibatis antequam ipsa somnii uerba trac- III
temus, prius quot somnianti modos observatio de-
prehenderit, cum licentiam figurarum, quae passim
quiescentibus ingeruntur, sub definitionem ac re-
gulam uetustas mitteret, edisseramus ut cui eorum
generi somnium quo de agimus adplicandum sit
innotescat. omnium quae uidere sibi dormientes 2
uidentur quinque sunt principales et diuersitates et
nomina. aut enim est *ὄνειρος* secundum Graecos
10 quod Latini somnium uocant, aut est *ὄραμα* quod
uisio recte appellatur, aut est *χρηματισμός* quod
oraculum nuncupatur, aut est *ἐνύπνιον* quod in-
somnia dicitur, aut est *φάντασμα* quod Cicero
quotiens opus hoc nomine fuit uisum uocauit.
15 ultima ex his duo cum uidentur, cura interpretatio- 3
nis indigna sunt quia nihil diuinationis adportant,
ἐνύπνιον dico et *φάντασμα*. est enim *ἐνύπνιον* 4
quotiens cura oppressi animi corporisue siue for-
tunae qualis uigilantem fatigauerat talem se ingerit
20 dormienti: animi si amator deliciis suis aut fruenter
se uideat aut carentem, si metuens quis imminen-
tem sibi uel insidiis uel potestate personam aut in-
currisse hanc ex imagine cogitationum suarum aut
effugisse uideatur: corporis si temeto ingurgitatus
25 aut distentus cibo uel abundantia praefocari se aesti-
met uel grauantibus exonerari, aut contra si esu-
riens cibum aut potum sitiens desiderare quaerere
uel etiam inuenisse uideatur: fortunae cum se quis
aestimat uel potentia uel magistratu aut augeri pro

2 deprehendit B 4 b in sub in ras. in P definitionē
P 6 de quo P applicandū B 7 ignotescat P 9 ONEI-
P[ΩC] P 10 OP[Ω]MA P, OP[Ω]A B 11 XPHMA, YIC[Ω]OC
B 12 nunciat B ENYTINYON P, ENINNYON B 17
ΦΑΤΑCMA P, OANTAC[Ω]A B 22 u[er]bpotesta[te] B 23
ma
igne B 24 effuisse (u corr. in g) B 25 habundantia PB
existim[us] P 26 exonerari P 29 a in augeri corr. ut
uid. ex e in B

- 5 desiderio aut exui pro timore. haec et his similia
 quoniam ex habitu mentis quietem sicut praeuene-
 rant ita et turbauerant dormientis, una cum somno
 auolant et pariter euanescunt. hinc et insomnia
 nomen est non quia per somnum uidetur — hoc enim
 est huic generi commune cum ceteris — sed quia in
 ipso somnio tantum modo esse creditur dum uidetur,
 post somnium nullam sui utilitatem uel significatio-
 6 nem relinquit. falsa esse insomnia nec Maro tacuit
 sed falsa ad caelum mittunt insomnia manes,
 caelum hic uiuorum regionem uocans quia sicut di
 nobis ita nos defunctis superi habemur. amorem
 quoque describens, cuius curam semper secuntur in-
 somnia, ait
 haerent infixi pectore uultus
 15 uerbaque nec placidam membris dat cura quietem,
 et post haec
 Anna soror quae me suspensam insomnia terrent?
 7 *φάντασμα* uero hoc est uisum cum inter uigiliam
 et adultam quietem in quadam, ut aiunt, prima
 somni nebula adhuc se uigilare aestimans, qui dor-
 mire uix coepit, aspicere uidetur irruentes in se uel
 passim uagantes formas a natura seu magnitudine
 seu specie discrepantes uariasque tempestates rerum
 uel laetas uel turbulentas. in hoc genere est *ἐπιάλ-*
 25 *της* quem publica persuasio quiescentes opinatur

10 Verg. Aen. VI 897
 Verg. Aen. IIII 9

15 Verg. Aen. IIII 4 18

5 est om. B 5 et 8 fōn+ū (fāt i) P supra hoc add.
 pā p 9 nec mora B' 10 set B 11 du B 12 ad
 defunctis add. sed illos q̄ in infernū | sub tra eē dic̄t ut luc̄ |
 regit idē sp̄e art̄ orbe | alio q̄ntū enī ad nos c̄stat | illis sup̄
 m. q̄ntū ad | illos inferi. Vnde & t̄yberian̄ ait eē ep̄lam |
 iatā a uento ab anti | podib. q̄ h̄t. Superi | inferi salute
 18 suspensa P 20 aiunt B 22 cepit PB 25
 rbolentas B ē & ETIATHC B 26 opinat̄ B

inuadere et pondere suo pressos ac sentientes gra-
nare. his duobus modis ad nullam noscendi futuri 8
opem receptis, tribus ceteris in ingenium diuinatio-
nis instruimur. et est oraculum quidem cum in
5 somnis parens uel alia sancta grauisue persona seu
sacerdos uel etiam deus aperte euenturum quid aut
non euenturum, faciendum uitandumue denuntiat.
uisio est autem cum id quis uidet quod eodem 9
modo quo apparuerat eueniet. amicum peregre com-
10 morantem quem non cogitabat uisus sibi est reuer-
sum uidere et procedenti obuius quem uiderat uenit
in amplexus, depositum in quiete suscepit et matu-
tinus ei precator occurrit mandans pecuniae tutelam
et fidae custodiae celanda committens. somnium 10
15 proprie uocatur quod tegit figuris et uelat ambagi-
bus non nisi interpretatione intellegendam signifi-
cationem rei quae demonstratur, quod quale sit non
a nobis exponendum est cum hoc unus quisque ex
usu quid sit agnoscat. huius quinque sunt species.
20 aut enim proprium aut alienum aut commune
aut publicum aut generale est. proprium est 11
cum se quis facientem patientemue aliquid somniat,
alienum cum alium, commune cum se una cum
alio, publicum est cum ciuitati foroue uel theatro
25 seu quibuscumque publicis moenibus actibusue triste
uel laetum quid aestimat accidisse, generale est
cum circa solis orbem lunaremue globum seu alia
sidera uel caelum omnesue terras aliquid somniat
innouatum. hoc ergo quod Scipio uidisse se retulit 12
30 et tria illa quae sola probabilia sunt genera prin-
cipalitatis amplectitur et omnes ipsius somnii species

1 ac sentientes *P*, acsentientes *B* 7 uitandūq; *B*
8 autē .c. *B* 9 apperuerat *B'* 10 ē | sibi *B* 11 pro-
cedente *B* obuius *B'* 12 suscip *P* matutinis *B* 13
commendans *b* 14 comittens *B* 15 uelata | bagib; ut
uid. *B'* 17 qui quale *B'* 18 a nobis *P* 19 ufo ut
fallor *B'* 21 duplicū ut uid. *B'* 25 memib; *B* 26 letū
aliquid *P* 28 sidera *P*

attingit. est enim oraculum quia Paulus et Africanus uterque parens, sancti grauesque ambo nec alieni a sacerdotio, quid illi euenturum esset denuntiauerunt; est uisio quia loca ipsa in quibus post corpus uel qualis futurus esset aspexit; est somnium quia rerum quae illi narratae sunt altitudo tecta profunditate prudentiae non potest nobis nisi scientia interpretationis aperiri. ad ipsius quoque somnii species omnes refertur. est proprium quia ad supera ipse perductus est et de se futura cognouit, est alienum quod statum aliorum animae sortitae sint deprehendit, commune quod eadem loca tam sibi quam ceteris eiusdem meriti didicit praeparari, publicum quod uictoriam patriae et Carthaginis interitum et Capitolinum triumphum ac sollicitudinem futurae, seditionis agnouit, generale quod caelum caelique circulos conuersionisque concentum uiuo adhuc homini noua et incognita stellarum etiam ac luminum motus terraeque omnis situm suspiciendo uel despiciendo concepit. nec dici potest non aptum fuisse Scipionis personae somnium quod et generale esset et publicum quia necdum illi contigisset amplissimus magistratus, immo cum adhuc ut ipse dicit paene miles haberetur. aiunt enim non habenda pro ueris de statu ciuitatis somnia nisi quae rector eius magistratusue uidisset aut quae de plebe non unus sed multi similia somniassent. ideo apud Homerum cum in concilio Graecorum Agamemnon somnium quod de instruendo proelio uiderat publicaret, Nestor qui non minus ipse prudentia quam omnis iuuenta uiribus iuuat exercitum, concilians fidem relatis de statu inquit publico credendum regio som-

1 $\bar{E}$ H oraculū B africanū PB 2 ambo om. P 3 a om. P 9 referunt PB 11 malo2 P, 1 alioz p, malo2 B 12 sunt B 13 meritis B 15 cartaginif PB, chartaginis p 20 su[scipiendo] B 26 eius] eorum P 28 somniaff B

nio, quod si alter uidisset repudiaremus ut
 futile. sed non ab re erat ut Scipio etsi necdum 16
 adeptus tunc fuerat consulatum nec erat rector
 exercitus, Carthaginis somniaret interitum cuius erat
 5 auctor futurus audiretque uictoriam beneficio suo
 publicam, uideret etiam secreta naturae uir non
 minus philosophia quam uirtute praecellens. his 17
 adsertis quia superius falsitatis insomniorum Ver-
 gilium testem citantes eius uersus fecimus mentio-
 10 nem eruti de geminarum somnii descriptione por-
 tarum, siquis forte quaerere uelit cur porta ex ebore
 falsis et e cornu ueris sit deputata, instruetur auc-
 tore Porphyrio qui in commentariis suis haec in
 eundem locum dicit ab Homero sub eadem diuisione
 15 descriptum latet inquit omne uerum. hoc ta- 18
 men anima cum ab officiis corporis somno
 eius paululum libera est interdum aspicit,
 non numquam tendit aciem nec tamen per-
 uenit et cum aspicit tamen non libero et
 20 directo lumine uidet sed interiecto uela-
 mine quod nexus naturae caligantis ob-
 ducit. et hoc in natura esse idem Vergilius asserit 19
 dicens

aspice, namque omnem quae nunc obducta tuenti
 25 mortales hebetat uisus tibi et humida circum
 caligat nubem eripiam.

hoc uelamen cum in quiete ad uerum usque aciem 20
 animae introsipientis admittit, de cornu creditur,
 cuius ista natura est ut tenuatum uisui peruium sit,

24 Verg. Aen. II 604

4 cartaginif B   5 audiret P', audiretq; B'   uicto|
 riā *** P   7 phylophi * P   8 assertif B   9 eius om. B
 10 descriptionē B'   12 deputatā B   13 porphio corr. in
 porphrio in B   hoc in B   14 humero P'   diuisionem B'
 18 non nūquā — 19 & cū in ras. in P   25 umida P'   28
 introsipientes B'   29 tenuatur B'

cum autem a uero hebetat ac repellit optutum, ebur putatur cuius corpus ita densatum est ut ad quamvis extremitatem tenuitatis erasum nullo uisu ad ultra tendente penetretur.

- III Tractatis generibus et modis ad quos somnium 5
 Scipionis refertur, nunc ipsam eiusdem somnii mentem ipsumque propositum, quem Graeci *συνόριον* uocant, antequam uerba inspiciantur, temptemus aperire et eo pertinere propositum praesentis operis asseramus, sicut iam in principio huius sermonis ad- 10
 struximus, ut animas bene de re publica meritum post corpora caelo reddi et illic frui beatitudinis perpetuitate nos doceat. nam Scipionem ipsum haec 2
 occasio ad narrandum somnium prouocauit, quod longo tempore se testatus est silentio condidisse. 15
 cum enim Laelius quereretur nullas Nasicae statuas in publico in interfecti tyranni remunerationem locatas, respondit Scipio post alia in haec uerba sed quamquam sapientibus conscientia ipsa factorum egregiorum amplissimum uirtu- 20
 tis est praemium, tamen illa diuina uirtus non statuas plumbo inhaerentes nec triumphos arescentibus laureis sed stabiliora quaedam et uiridiora praemiorum genera 25
 desiderat. quae tamen ista sunt? inquit Lae- 3
 lius. tum Scipio patimini me inquit quoniam tertium diem iam feriati sumus et cetera quibus ad narrationem somnii uenit docens illa esse stabiliora et uiridiora praemiorum genera quae ipse uidisset in caelo bonis rerum publicarum seruata 4
 rectoribus sicut his uerbis eius ostenditur sed quo

1 ac repellit praeter llt in ras. in P   4 tur in penetretur in ras. in B   5 quo somnium P   7 propositum ut quē (quē deletum) q gēi (supra add. 1 quē) B   10 adferam B
 12 perpetuitatis B'   15 selectio B'   16 statues B'   17 remunerationem B   26 inquit om. B   qm 1a (h. e. quoniam iam) B (deinde iam om. B)

sis, Africane, alacrior ad tutandam rem publicam sic habeto: omnibus qui patriam conseruarint adiunxerint auxerint, certum esse in caelo definitum locum ubi beati
 5 aeuo sempiterno fruuntur et paulo post hunc certum locum qui sit designans ait sed sic Scipio ut auus hic tuus, ut ego qui te genui, iustitiam cole et pietatem quae cum magna in parentibus et propinquis tum in patria
 10 maxima est. ea uita uia est in caelum et in hunc coetum eorum qui iam uiuere et corpore laxati illum incolunt locum quem uides significans *γαλαξίαν*. sciendum est enim 5 quod locus in quo sibi uidetur esse Scipio per quietem, lacteus circulus est, qui *γαλαξίας* uocatur, si quidem his uerbis in principio utitur ostendebat autem Carthaginem de excelso et pleno stellarum illustri et claro quodam loco et paulo post apertius dicit erat autem is splendi-
 20 dissimo candore inter flammās circus elucens quem uos ut a Graecis accepistis orbem lacteum nuncupatis. ex quo omnia mihi contemplanti praeclara et mirabilia uidebantur. et de hoc quidem *γαλαξία* cum de circulis
 25 loquemur plenius disseremus.

Sed iam quoniam inter libros quos de re publica Cicero quosque prius Plato scripserat quae differentia quae similitudo habeatur expressimus et cur operi suo uel Plato Eris indicium uel Cicero
 30 somnium Scipionis adsciuerit quidne sit ab Epicureis obiectum Platoni uel quem ad modum debilis calum-

3 conseruauerint B   4 celū P   loco B'   6 designat B'
 7 & ego B   11 coetum (in ras. fuit n) B   **uiuere (in ras. uid. fuisse n) B   13 galaxiam PB   15 galaxias PB
 17 cartaginē PB   19 hic P   20 circulus PB   21 galaxia B
 23 contemplandi B   24 galaxia PB   31 calūpnia P

nia refellatur et quibus tractatibus philosophi admisceant uel a quibus penitus excludant fabulosa retulimus adiecimusque post haec necessario genera omnium imaginum quae falso quaeque uero uidentur in somnis, ipsasque distinximus species somniorum ad quas Africani somnium constaret referri, et si Scipioni conuenerit talia somniare, et de geminis somnii portis quae fuerit a ueteribus expressa sententia, super his omnibus ipsius somnii de quo loquimur mentem propositumque signauimus et partem caeli euidenter expressimus in qua sibi Scipio per quietem haec uel uidisse uisus est uel audisse quae retulit: nunc iam discutienda nobis sunt ipsius somnii uerba, non omnia sed ut quaeque uidebuntur digna quaesito. ac prima nobis tractandam se ingerit pars illa de numeris in qua sic ait nam cum aetas tua septenos octies solis anfractus reditusque conuerterit duoque hi numeri, quorum uterque plenus, alter altera de causa habetur, circuitu naturali summam tibi fatalem confecerint, in te unum atque in tuum nomen se tota conuertet ciuitas: te senatus, te omnes boni, te socii, te Latini intuebuntur, tu eris unus in quo nitatur ciuitatis salus, ac ne multa, dictator rem publicam constituas oportet si impias propinquorum manus effugeris. plenitudinem hic non frustra numeris adsignat, plenitudo enim proprie nisi diuinis rebus supernisque non conuenit. neque enim corpus proprie plenum dixeris quod cum sui sit inpatiens effluendo, aliena est appetens hauriendo. quae si metallicis corporibus non usu ueniunt, non tamen plena illa sed uasta dicenda sunt. haec est igitur communis numerorum omnium

1 philosophi *P* ut admisceant *t B* 5 ipsiq; *B* 7
 si *om. P* [con]aret *B* gemini *B* 18 conuerterit (*t erasa*)
B 25 ciuitas *B* 28 affingnat *B* 31 impaciens *P*, im-
 paciens *B* 34 est *om. B*

plenitudo, quod cogitationi a nobis ad superos me-
anti occurrit prima perfectio incorporealitatis in nu-
meris, inter ipsos tamen proprie pleni uocantur
secundum hos modos, qui praesenti tractatui neces-
sarii sunt, qui aut uim obtinent uinculorum aut
corpora rursus efficiuntur aut corpus efficiunt sed
corpus quod intellegendo, non sentiendo concipias.
totum hoc ut obscuritatis deprecetur offensam, paulo
altius repetita rerum luce pandendum est.

- 10 Omnia corpora superficie finiuntur et in ipsam 5
eorum pars ultima terminatur. hi autem termini
cum sint semper circa corpora quorum termini sunt,
incorporei tamen intelleguntur. nam quo usque
corpus esse dicetur necdum terminus intellegitur,
15 cogitatio quae conceperit terminum corpus reliquit.
ergo primus a corporibus ad incorporea transitus 6
offendit corporum terminos et haec est prima in-
corporea natura post corpora, sed non pure nec ad
integrum carens corpore, nam licet extra corpus
20 natura eius sit, tamen non nisi circa corpus ap-
paret. cum totum denique corpus nominas, etiam
superficies hoc uocabulo continetur: de corporibus
eam tamen etsi non res sed intellectus sequestrat.
haec superficies sicut est corporum terminus ita lineis 7
25 terminatur, quas suo nomine *γραμμὰς* Graecia no-
minauit: punctis lineae finiuntur. et haec sunt cor-
pora quae mathematica uocantur, de quibus sollerti
industria geometriae disputatur. ergo haec super-
ficies cum ex aliqua parte corporis cogitatur, pro
30 forma subiecti corporis accipit numerum linearum.

2 incorrupta|ralitatis B 4 tractus B 5 optinet B 8
obscuritatis B' 10 sup|fie B' ipsa B 12 (post quorum)
termina ut uid. B' 14 intelligitur P 15 relinquit P 16
ad in|corporib; B 17 ostendit P, † offendit p terminum B'
23 tam ea B 25 grāma| PB formulas margini codicis P
appictas omisi 27 sollerti industria B' 28 geometricę P
geometricę B disputat PB, † tat p 29 aliqua] alia B

nam seu trium ut trigonum, seu quattuor ut quadratum, seu plurium sit angulorum, totidem lineis sese ad extrema tangentibus planities eius includitur. hoc loco admonendi sumus quod omne corpus longitudinis latitudinis et altitudinis dimensionibus constat. ex his tribus in lineae ductu una dimensio est — longitudo est enim sine latitudine — planities uero quam Graeci *ἐπιφάνειαν* uocant, longo latoque distenditur, alto caret et haec planities quantis lineis continetur expressimus, soliditas autem corporum constat cum his duabus additur altitudo; fit enim tribus dimensionibus impletis corpus solidum quod *στερεόν* uocant, qualis est tessera quae *κύβος* uocatur. si uero non unius partis sed totius uelis corporis superficiem cogitare, quod proponamus esse quadratum, ut de uno quod exemplo sufficiet disputemus, iam non quattuor sed octo anguli colliguntur. quod animaduertis si super unum quadratum quale prius diximus alterum tale altius impositum mente conspicias ut altitudo quae illi plano deerat adiciatur fiatque tribus dimensionibus impletis corpus solidum quod *στερεόν* uocant ad imitationem tesserae quae *κύβος* uocatur. ex his apparet octonarium numerum solidum corpus et esse et haberi si quidem unum apud geometras puncti locum obtinet, duo lineae ductum faciunt quae duobus punctis ut supra diximus coercetur, quattuor uero puncta aduersum se in duobus ordinibus bina per ordinem posita exprimunt quadri speciem, a singulis punctis in aduersum punctum eiecta linea. haec quattuor

1 quatuor *P* 2 plurimū *B* 3 tam|gentib; *B* 4 āmo-
nendi *BP* 5 latitudinif et altitudinif *om. B* 7 fine *B* pla-
nief *B'* 8 epiphaniā *P*, epyfaniā *B* 13 stereon *P*, *stereon*
B 18 et 23 cubof *PB* 14 corporif uelif *B* 15 ponam *B*
16 disputeū *B* 17 colliguntur qui *B'* 18 si p unū *PB* 22
stereon *P*, stereon *B* immitatioēm *B* 24 esset *B'* aberi
P' 25 optin& *B* 26 faciunt quē duob; | faciunt *B* 30
eiecta *B'* quatuor *P*

ut diximus duplicata et octo facta duo quadra similia describunt quae sibi superposita additaque altitudine formam cubi quod est solidum corpus efficiunt. ex his apparet antiquiorem esse numerum 12
 5 superficie et lineis ex quibus illam constare memorauimus formisque omnibus. a lineis enim ascenditur ad numerum tamquam ad priorem ut intellegatur ex diuersis numeris linearum, quae formae geometricae describantur. ipsam uero superficiem cum 13
 10 lineis suis primam post corpora diximus incorpoream esse naturam nec tamen sequestrandam propter perpetuam cum corporibus societatem. ergo quod ab hac rursus recedit, iam pure incorporeum est, numeros autem hac superiores praecedens sermo patefecit, prima est igitur perfectio incorporalitatis in
 15 numeris et haec est ut diximus numerorum omnium plenitudo. seorsum illa ut supra admonuimus plenitudo est eorum qui aut corpus efficiant aut uim obtineant uinculorum licet alias quoque causas quibus
 20 pleni numeri efficiantur esse non ambigam. qualiter autem octonarius numerus solidum corpus 15 efficiat ante latis probatum est. ergo singulariter quoque plenus iure dicetur propter corporeae soliditatis effectum, sed et ad ipsam caeli harmoniam id
 25 est concinentiam hunc numerum magis aptum esse non dubium est cum sphaerae ipsae octo sint quae mouentur, de quibus secuturus sermo procedet. omnes
 16 quoque partes, de quibus constat hic numerus, tales sunt ut ex earum compage plenitudo nascatur.
 30 est enim aut de his quae neque generantur neque generant de monade et septem, quae qualia sint suo

---

2 sibi om. B   3 cubi P, sibi B   5 superficiē B   illū P
 10 dixim' n̄ incorporeā B   11 sequestradā B'   18
 hac sursum PB   16 hęc esse B'   19 oportuneant corr. in
 obtineant in B   22 efficiatur B'   24 armoniā PB   26
 sperē B   29 arum corr. in harum, deinde in earum in B
 † in nascat in ras. in B   30 generatur B, deinde neque
 generant om. PB   31 qualia sūt P

loco plenius explicabitur, aut de duplicato eo qui et generatur et generat id est quattuor — nam hic numerus quattuor et nascitur de duobus et octo generat — aut componitur de tribus et quinque —
 17 alter primus omnium numerorum impar apparuit, quinarum autem potentiam sequens tractatus attinget. Pythagorici uero hunc numerum Iustitiam uocauerunt quia primus omnium ita soluitur in numeros pariter pares hoc est in bis quaterna ut nihilo minus in numeros aequae pariter pares diuisio quodque ipsa soluatur id est in bis bina. eadem quoque
 18 qualitate contextitur id est bis bina bis. cum ergo et contextio ipsius pari aequalitate procedat et resolutio aequaliter redeat usque ad monadem quae diuisionem arithmetica ratione non recipit, merito
 15 propter aequalem diuisionem Iustitiae nomen accepit, et quia ex supra dictis omnibus apparet quanta et partium suarum et seorsum sua plenitudine nitatur iure plenus uocatur.

VI Superest ut septenarium quoque numerum plenum iure uocitandum ratio in medio constituta persuadeat. ac primum hoc transire sine admiratione non possumus quod duo numeri qui in se multiplicati uitale spatium uiri fortis includerent ex pari et impari constiterunt. hoc enim uere perfectum est
 25 quod ex horum numerorum permixtione generatur. nam impar numerus mas et par femina uocatur, item arithmetici imparem patris et parem matris
 2 appellatione uenerantur. hinc et Timaeus Platonis fabricatorem mundanae animae deum partes eius ex 30

1 eo om. B 2 generantur B, deinde & om. B' 3 quattuor P 5 apparuit & B 6 sequet B' 7 pythagorici P, pythagorici B 9 pares] parat B' 11 id est] id P, om. B, deinde in bis bona B 12 equalitate B 13 contextio P'B 14 monadem B' 15 diuisionem B' arithmetica ratioem B 18 deorsum B 22 transire B admiratione BP 25 impari B 26 orum corr. in eorum in B permixtionem B 27 parat B' 29 appellationem B timeus P, timeus B 30 humanę supra add. † mundanę B

pari et impari id est duplari et triplari numero inter-
 texuisse memorauit ita ut a duplari usque ad octo, a
 triplari usque ad uiginti septem staret alternatio mu-
 tuandi. hi enim primi cubi utrimque nascuntur si qui- 3
 5 dem a paribus bis bina quae sunt quattuor superficiem
 faciunt, bis bina bis quae sunt octo corpus solidum
 fingunt, a dispari uero ter terna quae sunt nouem
 superficiem reddunt et ter terna ter id est ter no-
 uena quae sunt uiginti septem primum aequae cubum
 10 alterius partis efficiunt. unde intellegi datur hos
 duos numeros, octo dico et septem, qui ad multipli-
 cationem annorum perfecti in re publica uiri con-
 uenerunt, solos idoneos ad efficiendam mundi ani-
 mam iudicatos quia nihil post auctorem potest esse
 15 perfectius. hoc quoque notandum est quod superius 4
 adserentes communem numerorum omnium digni-
 tatem antiquiores eos superficie et lineis eius om-
 nibusque corporibus ostendimus, procedens autem
 tractatus inuenit numeros et ante animam mundi
 20 fuisse quibus illam contextam augustissima Timaei
 ratio naturae ipsius conscia testis expressit. hinc 5
 est quod pronuntiare non dubitauere sapientes ani-
 mam esse numerum se mouentem. nunc uideamus
 cur septenarius numerus suo seorsum merito plenus
 25 habeatur. cuius ut expressius plenitudo noscatur
 primum merita partium de quibus constat, tum de-
 mum quid ipse possit inuestigemus. constat septe- 6
 narius numerus uel ex uno et sex uel ex duobus et
 quinque uel ex tribus et quattuor. singularum com-
 30 pagum membra tractemus, ex quibus fatebimur
 nullum alium numerum tam uaria esse maiestate

1 impari B   1 et 2 triplari B'   3 altereantio B'   4
 hui B   cibi P'   5 bis bini PB   quattuor P   8 reddunt
 om. B   9 cibū P   10 efficiuntur B   intellegendi B'   18
 sodos ut uid. B'   14 quia] qua B   16 adserentes B   om-
 nium in ras. in B   18 precedens P   20 ad augustissimi
 add. t a p   thimeī P, tumeī B   29 quattuor P.

- 7 fecundum. ex uno et sex compago prima componitur. unum autem quod *μονάς* id est unitas dicitur et mas idem et femina est, par idem atque impar, ipse non numerus sed fons et origo numerorum.
- 8 haec monas initium finisque omnium neque ipsa 5 principii aut finis sciens ad summum refertur deum eiusque intellectum a sequentium numero rerum et potestatum sequestrat, nec in inferiore post deum gradu frustra eam desideraueris. haec illa est mens ex summo enata deo, quae uices temporum nesciens 10 in uno semper quod adest consistit aeuo, cumque utpote una non sit ipsa numerabilis, innumeras tamen generum species et de se creat et intra se continet. inde quoque aciem paululum cogitationis inclinans hanc monadem repperies ad animam referri. 15 anima enim aliena a siluestris contagione materiae tantum se auctori suo ac sibi debens simplicem sortita naturam cum se animandae immensitati uniuersitatis infundat, nullum init tamen cum sua unitate diuortium. uides ut haec monas orta a prima rerum 20 causa usque ad animam ubique integra et semper
- 10 indiuidua continuationem potestatis obtineat. haec de monade castigatius quam se copia suggerebat. nec te remordeat quod cum omni numero praeesse uideatur, in coniunctione praecipue septenarii prae- 25 dicetur: nulli enim aptius iungitur monas incorrupta
- 11 quam uirgini. huic autem numero id est septenario adeo opinio uirginitatis inoleuit ut Pallas quoque uocitetur. nam uirgo creditur quia nullum ex se parit numerum duplicatus qui intra denarium co- 30

1 foecundū P inter fecundum et ex add. .1. (hoc est id est) B cōponit B 2 monas P 3 par* (fuit I) B 4 sed] I& B 9 eā frustra P 10 nata B 13 gñū in ras. in B contineat P' 15 mona B repperiet P posse referri P 18 andē in animandē in ras. in B 22 optineat B 23 copiā B 24 terremor|deat B 25 coniunctione P, cōiunctioē (iunt in ras., c add. man. alt.) B 28 opinio corr. ex optineo in B 29 ex se parit] ex parte B

artetur, quem primum limitem constat esse numero-
rum: Pallas ideo quia ex solius monadis fetu et mul-
tiplicatione processit sicut Minerua sola ex uno pa-
rente nata perhibetur. senarius uero qui cum uno 12
5 coniunctus septenarium facit, uariae ac multiplicis
religionis et potentiae est. primum quod solus ex
omnibus numeris qui intra decem sunt de suis par-
tibus constat. habet enim medietatem et tertiam
partem et sextam partem et est medietas tria, tertia
10 pars duo, sexta pars unum, quae omnia simul sex
faciunt. habet et alia suae uenerationis indicia sed
ne longior faciat sermo fastidium, unum ex omnibus
eius officium persequemur quod ideo praetulimus
quia hoc commemorato non senarii tantum sed et sep-
15 tenarii pariter dignitas adstruetur. humano partui 14
frequentiore usum nouem mensium certo numerorum
modulamine natura constituit sed ratio sub adsciti
senarii numeri multiplicatione procedens etiam sep-
tem menses compulit usurpari. quam breuiter ab- 15
20 soluteque dicemus. duos esse primos omnium. nu-
merorum cubos id est a pari octo ab impari uiginti
septem et esse imparē marem, parem feminam
superius expressimus. horum uterque si per sena-
rium numerum multiplicetur efficiunt dierum nume-
25 rum qui septem mensibus explicantur. coeant enim 16
numeri, mas ille qui memoratur et femina, octo
scilicet et uiginti septem, pariunt ex se quinque et
triginta: haec sexies multiplicata creant decem et
ducentos, qui numerus dierum mensem septimum
30 claudit. ita est ergo natura fecundus hic numerus
ut primam humani partus perfectionem quasi arbiter
quidam maturitatis absoluat. discretio uero sexus 17
futuri sicut Hippocrates refert sic in utero dinosci-
tur. aut enim septuagesimo aut nonagesimo die

2 fletu B 8 meditatē B 13 officiū ** P 15 aſtruer-
tur B 17 l& B aſciti P 21 cyboſ P 22 imparē B
feminē P 29 nuſ (h. e. numeruſ) B 32 maturitateſ
P 33 hipocrateſ P, ypocrateſ B

conceptus mouetur. dies ergo motus quicumque fuerit de duobus ter multiplicatus aut septimum aut
 18 nonum explicat mensem. haec de prima septenarii copulatione libata sint. secunda de duobus et quinque est. ex his dyas quia post monada prima est, 5 primus est numerus. haec ab illa omnipotentia solitaria in corporis intellegibilis lineam prima defluxit, ideo et ad uagas stellarum et luminum sphaeras refertur quia hae quoque ab illa quae ἀπλανής dicitur in numerum scissae et in uarii motus contrarietatem retortae sunt. hic ergo numerus cum
 19 quinario aptissime iungitur cum hic ad errantes ut diximus, ad caeli zonas ille referatur sed ille ratione scissionis, hic numero. illa uero quinario numero
 20 proprietates excepta potentiae ultra ceteras eminentis euenit quod solus omnia quaeque sunt quaeque uidentur esse complexus est. esse autem dicimus intellegibilia, uideri esse corporalia omnia seu diuinum corpus habeant seu caducum. hic ergo numerus
 21 simul omnia et supera et subiecta designat. aut enim deus summus est aut mens ex eo nata in qua
 22 rerum species continentur aut mundi anima quae animarum omnium fons est aut caelestia sunt usque ad nos aut terrena natura est, et sic quinarium rerum
 23 omnium numerus impletur. de secunda septenarii numeri coniunctione dicta haec pro affectatae breuitatis necessitate sufficiunt, tertia est de tribus et
 24 quattuor quae quantum ualeat reuoluamus. geometrici corporis ab impari prima planities in tribus lineis constat, his enim trigonalis forma concluditur,
 25 a pari uero prima in quattuor inuenitur. item sci-

1 fuerit om. P   5 monadem P   6 numeris B'   7
 intellegilib; B   8 speras B   9 q corr. in hē in B   apla-
 nes PB   11 hic ergo dial nūf B   13 caelis P'   honas
 B'   14 scissiones P'   17 complexus P   esse ante autem
 corr. ut uid. ex est in B   20 & omnia P'   26 dista P'
 affatate B'   27 ad sufficiunt add. 1 ant p   28 et 31 qua-
 tuor P'   geometricis P'   29 impari B

mus secundum Platonem id est secundum ipsius
 ueritatis arcanum illa forti inter se uinculo conli-
 gari quibus interiecta medietas praestat uinculi fir-
 mitatem. cum uero medietas ipsa geminatur, ea
 5 quae extrema sunt non tenaciter tantum sed etiam
 insolubiliter uinciuntur. primo ergo ternario contigit
 numero ut inter duo summa medium quo uinciretur
 acciperet, quaternarius uero duas medietates primus
 omnium nactus est. quas ab hoc numero deus mun-24
 10 danae molis artifex conditorque mutuatus insolubili
 inter se uinculo elementa deuinxit, sicut in Timaeo
 Platonis adsertum est non aliter tam controuersa
 sibi ac repugnantia et naturae communionem ab-
 nuentia permisceri terram dico et ignem potuisse
 15 et per tam iugabilem competentiam foederari nisi
 duobus mediis aeris et aquae nexibus uincirentur.
 ita enim elementa inter se diuersissima opifex tamen 25
 deus ordinis oportunitate conexuit ut facile iunge-
 rentur. nam cum binae essent in singulis qualitates,
 20 talem uni cuique de duabus alteram dedit ut in eo
 cui adhaereret cognatam sibi et similem repperiret.
 terra est sicca et frigida, aqua uero frigida et 26
 humecta est. haec duo elementa licet sibi per sic-
 cum humectumque contraria sint, per frigidum ta-
 25 men commune iunguntur. aer humectus et calidus
 est et cum aquae frigidae contrarius sit calore, con-
 ciliatione tamen socii copulatur humoris. super
 hunc ignis cum sit calidus et siccus, humorem qui-
 dem aeris respuit siccitate sed conectitur per socie-
 30 tatem caloris. et ita fit ut singula quaeque elemen-27

2 colligari B 3 uinculis *ut fallor* P' 5 &ia | solubi-
 liter P 6 contigit B 7 ūma *in ras. in B* 11 timeo
 PB 12 assertū B 14 promisceri *corr. in promisceri (supra*
add. 1 permisceri) B et *om. P* 15 feterari *corr. in fēde-*
rari in B 20 duobus PB altera B 21 heret B 23
 umecta P' 24 umectūque P', tūq; *in humectūq; in ras. in*
B 25 umectus P' 26 calidus P 27 umoris P' 28
 umorē P'

- torum duo sibi hinc inde uicina singulis qualitatibus uelut quibusdam amplectantur ulnis, aqua terram frigore, aerem sibi nectit humore; aer aquae humecto simili et igni calore sociatur; ignis aeri miscetur ut calido, terrae iungitur siccitate; terra ignem 5
- 28 sicco patitur, aquam frigore non respuit. haec tamen uarietas uinculorum, si elementa duo forent, nihil inter ipsa firmitatis habuisset; si tria, minus quidem ualido aliquo tamen nexu uincienda nodaret, inter quattuor uero insolubilis conligatio est cum 10
- duae summitates duabus interiectionibus uinciuntur, quod erit manifestius si in medio posuerimus ipsam continentiam sensus de Timaeo Platonis excerptam.
- 29 dinini decoris inquit ratio postulabat talem fieri mundum qui et uisum pateretur et 15
- tactum. constabat autem neque uideri aliquid posse sine ignis beneficio neque tangi sine solido et solidum nihil esse sine terra.
- 30 unde omne mundi corpus de igne et terra instituere fabricator incipiens uidit duo 20
- conuenire sine medio colligante non posse et hoc esse optimum uinculum quod et se pariter et a se liganda deuinciat, unam uero interiectionem tunc solum posse sufficere cum superficies sine altitudine uin-
- 25 cienda est, at ubi artanda uinculis est alta dimensio, nodum nisi gemina interiectione
- 31 non coniecti. inde aerem et aquam inter ignem terramque contexuit et ita per omnia una et sibi conueniens iugabilis com-
- 30 petentia cucurrit elementorum diuersitatem

8 umore P' umecto P, humecto p, † humore *supra* add.
 p, humectof B 4 similiter B 7 si] sic B foref B' 8
 haberent B 10 quattuor P, conligatiff P', colligationem
 cum B 11 uincuntur qui B' 13 timeo PB exceptam
 P 16 aliquot B 19 mundi omne P 20 incipies P' duof
 B 26 at] Ad B 27 ad nodū add. † nondū p 28 coniecti
 P' 30 cōptentia B 31 occurrit P

ipsa differentiarum aequalitate consocians.
nam quantum interest inter aquam et aerem causa 32
densitatis et ponderis, tantundem inter aerem et
ignem est, et rursus quod interest inter aerem et
5 aquam causa leuitatis et raritatis hoc interest inter
aquam et terram, item quod interest inter terram
et aquam causa densitatis et ponderis hoc interest
inter aquam et aerem et quod inter aquam et aerem,
hoc inter aerem et ignem, et contra quod interest
10 inter ignem et aerem tenuitatis leuitatisque causa
hoc inter aerem et aquam est et quod est inter
aerem et aquam hoc inter aquam intellegitur et
terram. nec solum sibi uicina et cohaerentia com- 33
parantur sed eadem alternis saltibus custoditur ae-
15 qualitas, nam quod est terra ad aerem, hoc est
aqua ad ignem et quotiens uerteris, eandem repper-
ies iugabilem competentiam: ita ex ipso quo inter
se sunt aequabiliter diuersa sociantur. haec eo dicta 34
sunt ut aperta ratione constaret neque planitiem
20 sine tribus neque soliditatem sine quattuor posse
uinciri. ergo septenarius numerus geminam uim
optinet uinciendi quia ambae partes eius uincula
prima sortitae sunt, ternarius cum una medietate,
quaternarius cum duabus. hinc in alio loco eiusdem
25 somnii Cicero de septenario dicit qui numerus re-
rum omnium fere nodus est. item omnia corpora 35
aut mathematica sunt alumna geometriae aut talia
quae uisum tactumue patiantur. horum priora tribus
incrementorum gradibus constant. aut enim linea
30 eicitur ex puncto aut ex linea superficies aut ex
planitie soliditas. altera uero corpora quattuor ele-

2 Nam quantum praeter N in ras. in B causā B' 3
tandū B 13 eparant B 16 ueteris P' reperies P'
17 epetentiā B 18 aequaliter PB 19 cōstret B plani-
tie B 20 quattuor P 21 septenarius P' 23 ternarius B'
25 septenarius P' 28 intactūne ut uid. P' patiantur B' 29
constat B' 30 eiciuntur B' 31 et p. 492, 5 et 6 qua-
tuor P

mentorum conlato tenore in robur substantiae cor-
 36 pulentae concordi concrezione coalescunt. nec non
 omnium corporum tres sunt dimensiones, longitudo
 latitudo profunditas. termini adnumerato effectu
 ultimo quattuor, punctum linea superficies et ipsa 5
 soliditas. item cum quattuor sint elementa ex qui-
 bus constant corpora: terra aqua aer et ignis, tribus
 sine dubio interstitiis separantur. quorum unum
 est a terra usque ad aquam, ab aqua usque ad aerem
 37 sequens, tertium ab aere usque ad ignem. et a 10
 terra quidem usque ad aquam spatium Necessitas
 a physicis dicitur quia vincire et solidare creditur
 quod est in corporibus lutulentum, unde Homericus
 censor cum Graecis inprecaretur uos omnes inquit
 in terram et aquam resoluamini in id dicens 15
 quod est in natura humana turbidum quo facta est
 38 homini prima concretio. illud uero quod est inter
 aquam et aerem Harmonia dicitur id est apta et
 consonans conuenientia quia hoc spatium est quod
 superioribus inferiora conciliat et facit dissona con- 20
 39 uenire. inter aerem uero et ignem Oboedientia
 dicitur quia sicut lutulenta et graua superioribus
 necessitate iunguntur ita superiora lutulentis oboe-
 dientia copulantur harmonia media coniunctionem
 40 utriusque praestante. ex quattuor igitur elementis
 et tribus eorum interstitiis absolutionem corporum
 constare manifestum est. ergo hi duo numeri tria
 dico et quattuor tam multiplici inter se cognationis
 necessitate sociati efficiendis utrisque corporibus
 41 consensu ministri foederis obsecuntur. nec solum 30

---

1 collato B fenore PB, † tenore add. p 5 ante
 punctum add. sunt B 6 ital in soliditat in ras. in B cum
 om. B' 7 constat P' 12 fificat B 13 homericum
 ni fallor B' 16 quod facta PB 18 armonia PB 19
 quod om. B 21 obedientia P, obedientia B 23 oboe-
 dientia P: obedientia B 24 armonia PB 25 utrisque P
 25 et 28 quattuor P 27 cstrare B 30 federn B obse-
 quantur P

explicandis corporibus hi duo numeri conlatium praestant fauorem sed quaternarium quidem Pythagorei quem *τετρακτὴν* uocant adeo quasi ad perfectionem animae pertinentem inter arcana uenerantur
 5 ut ex eo et iuris iurandi religionem sibi fecerint
οὐ μὰ τὸν ἀμετέρα ψυχῇ παραδόντα τετρακτὴν.
 per qui nostrae animae numerum dedit ipse quaternum.

ternarius uero adsignat animam tribus suis partibus 42
 10 absolutam quarum prima est ratio quam *λογιστικόν* appellant, secunda animositas quam *θυμικόν* uocant, tertia cupiditas quae *ἐπιθυμητικόν* nuncupatur. item 43
 nullus sapientum animam ex symphoniis quoque musicis constituisse dubitauit. inter has non paruae
 15 potentiae est quae dicitur *διὰ πασῶν*. haec constat ex duabus id est *διὰ τεσσάρων* et *διὰ πέντε*, fit autem *διὰ πέντε* ex hemiolio et fit *διὰ τεσσάρων* ex epitrito et est primus hemiolius tria et primus epitritus quattuor. quod quale sit suo loco planius
 20 exsequemur. ergo ex his duobus numeris constat 44
διὰ τεσσάρων et *διὰ πέντε*. ex quibus *διὰ πασῶν* symphonia generatur, unde Vergilius nullius disciplinae expers plene et per omnia beatos exprimere uolens ait

1 explicandis — 2 quaternarium in ras. in B collatiuū
 B 2 pythagorei B 3 ΤΕΤΡΑΚΤΥΗ P, ΤΕΤΡΑΚΤΙΝ B
 5 religionem P' 6 ΑΜΕΤΕΡΑ B ΨΥΧΑΙ·ΤΙΑΠΑΤΟΝΤΑ·
 P, ΨΥΧΑΙ ΠΑΡΑΔΟΝΤΑ B ΤΕΤΡΑΚΤΙΝ B 7 quif B',
 8 nrs add. b ipse B: eē P, cetera uersiculi uerba ut in
 textu sunt in BP leguntur: 'nescio cuius nugatoris' esse dixit
 Gronouius, mihi non magis nugatoria uidentur quam ceterae ineptiae
 9 assignat B 10 logisticon PB 11 thimicon
 PB 12 epythmeticon P, epythmetiō B 13 animas B'
 14 si in musicis in ras. trium litt. in B 15
 et 21 dia pason PB 16 dia tetaron P, dia tessiron corr. ex
 diatessiron B dia pente bis PB 17 emiolio PB' dia
 tessaron P, diatesseron B 18 emiolius P 20 exsequemur
 B 21 diatessaron P, diatesseron B diapente PB 22
 symphonia B 23 erf in expers in ras. in B

o terque quaterque beati.

- 45 haec de partibus septenarii numeri sectantes com-
pendia diximus. de ipso quoque pauca dicemus.
hic numerus *ἑπτάς* nunc uocatur antiquato usu pri-
mae litterae, apud ueteres enim *σεπτάς* uocitabatur ⁵
quod Graeco nomine testabatur uenerationem debi-
tam numero. nam primo omnium hoc numero anima
mundana generata est sicut Timaeus Platonis edo-
cuit. monade enim in uertice locata terni numeri
ab eadem ex utraque parte fluxerunt, ab hac pares, ¹⁰
ab illa impares id est post monadem a parte altera
duo inde quattuor deinde octo, ab altera uero parte
tria deinde nouem et inde uiginti septem, et ex his
numeris facta contextio generationem animae im-
perio creatoris effecit. non parua ergo hinc potentia ¹⁵
numeri huius ostenditur quia mundanae animae origo
septem finibus continetur, septem quoque uagantium
sphaerarum ordinem illi stelliferae et omnes conti-
nenti subiecit artifex fabricatoris prouidentia, quae
et superioris rapidis motibus obuiarent et inferiora ²⁰
omnia gubernarent. lunam quoque quasi ex illis
septimam numerus septenarius mouet cursumque
eius ipse dispensat. quod cum multis modis pro-
betur ab hoc incipiat ostendi. luna octo et uiginti
prope diebus totius zodiaci ambitum conficit. nam ²⁵
etsi per triginta dies ad solem a quo profecta est
remeat, solos tamen fere uiginti octo in tota zo-
diaci circumitione consumit, reliquis solem qui de
loco in quo eum reliquit accesserat comprehendit.
50 sol enim unum de duodecim signis integro mense ³⁰

1 Verg. Aen. I 94

2 hec cū de B   3 dixerimus B   quoque *deletum* in B
4 eptas PB   nunc in ras, in P: uid. fuisse non   usuf P'
5 septas PB   7 hominum ut uid. B'   8 platonis timeus B
e in edocuit in ras, in B   13 ex * his (fuit e in ras.) B
18 spera B   20 superiori p   22 numeris B   27 XXVIII
B   30 duocim B'

metitur. ponamus ergo sole in prima parte arietis
 constitutum ab ipsius ut ita dicam orbe emersisse
 lunam, quod eam nasci uocamus: haec post uiginti
 septem dies et horas fere octo ad primam partem
 5 arietis redit sed illic non inuenit solem, interea
 enim et ipse progressionis suae lege ulterius acces-
 sit et ideo ipsa necdum putatur eo unde profecta
 fuerat reuertisse, quia oculi nostri tunc nou a prima
 parte arietis sed a sole eam senserant processisse:
 10 hunc ergo diebus reliquis id est duobus plus minusue
 consequitur et tunc orbi eius denuo succedens ac
 denuo inde procedens rursus dicitur nasci. inde fere 51
 numquam in eodem signo bis continuo nascitur nisi
 in geminis ubi hoc non numquam euenit quia dies
 15 in eo sol duos supra triginta altitudine signi mo-
 rante consumit, rarissimo in aliis si circa primam
 signi partem a sole procedat. huius ergo uiginti 52
 octo dierum numeri septenarius origo est. nam si
 ab uno usque ad septem quantum singuli numeri
 20 exprimunt tantum antecedentibus addendo procedas,
 inuenies uiginti octo nata de septem. hunc etiam 53
 numerum qui in quater septenos aequa sorte dige-
 ritur ad totam zodiaci latitudinem emetiendam re-
 metiendamque consumit. nam septem diebus ab
 25 extremitate septentrionalis orae oblique per latum
 meando ad medietatem latitudinis peruenit qui locus
 appellatur eclipticus, septem sequentibus a medio
 ad imum australe delabitur, septem aliis rursus ad

---

1 solem *B* arietis *P* 2 constitutum *B* orbem *B*
 3 post ** uiginti octo et *P*, post uiginti dies octo et *B* 4
 horas fere septē *PB* 5 inueniet *B* 8 fuerit *B* 9 sen-
 ferat *B* 10 hunc] hęc *B* 13 signo *B'* 14 minis in ge-
 minis in *ras*. in *B* non om. *B'* ue in euenit in *ras*. in *B*
 16 consummit *B'* rarissimo *P* 20 procedant *B'* 21 na
 (ante de) *P*, soi add. *p*, nata corr. ex natam *B* 22 quater
 corr. ex quater in *B* 23 zodiaci * *P* emetiendam remtien-
 damque (remediendamq; *P*) *B'* 25 horę *B* 26 loco *B*
 27 eely in eclipticus in *ras* in *P* 28 septem & alius *B*

- medium obliquata conscendit, ultimis septem septentrionali redditur summitati. ita isdem quater septen diebus omnem zodiaci et longitudinem et latitudinem
- 54 circum perque discurrit. similibus quoque dispensationibus hebdomadam luminis sui uices sempiterna⁵ lege uariando disponit. primis enim septem usque ad medietatem uelut diuisi orbis excrescit et διχότομος tunc uocatur, secundis orbem totum renascentes ignes colligendo iam complet et plena tunc dicitur, tertiis διχότομος rursus efficitur cum ad medietatem decrescendo contrahitur, quartis ultima
- 55 luminis sui diminutione tenuatur. septem quoque permutationibus quas φάσεις uocant toto mense distinguitur: cum nascitur, cum fit διχότομος, et cum fit ἀμφίχυρος, cum plena, et rursus ἀμφίχυρος, ac¹⁵ denuo διχότομος, et cum ad nos luminis uniuersitate
- 56 priuatur. ἀμφίχυρος est autem cum supra diametrum dichotomi antequam orbis conclusione cingatur uel de orbe iam minuens inter medietatem ac plenitudinem insuper mediam luminis curuat emi²⁰
- 57 nentiam. sol quoque ipse de quo uitam omnia mutantur septimo signo uices suas uariat. nam a solstitio hiemali ad aestiuum solstitium septimo peruenit signo et a tropico uerno usque ad autumnale
- 58 tropicum septimi signi peragratione perducitur. tres²⁵ quoque conuersiones lucis aetheriae per hunc numerum constant. est autem prima maxima, secunda media, minima est tertia. et maxima est anni se-

2 hifdem B 3 fo deletum ante zodiaci in B 5 ebdomadū P, epdomadū B sempiterna B' 7 dichotonof corr. in dichotomof B, dichotomof P: lunae figuras margini codicis P deinceps appictas omisi 10 dichotomof B 12 sui + imminutione P, sui dimmuntione B' 13 falsif PB 14. dichotomof cū fit BP 15 bis AMphiCYRtof P, ACPbYCYRTOC (deletis quae priori praecedunt ACPli) B 16 dichotomof PB & cū annof B' 17 amphiCYRtof P, Amphifirtof B 19 uel om. P 23 hemali B' solstitium om. P 24 autumnale BP 25 signi om. P 28 media om. P'

cundum solem, media mensis secundum lunam, minima diei secundum ortum et occasum. est uero una quaeque conuersio quadripartita et ita constat septenarius numerus id est ex tribus generibus conuersionum et ex quattuor modis quibus una quaeque conuertitur. hi sunt autem quattuor modi: fit enim prima humida deinde calida inde sicca et ad ultimum frigida. et maxima conuersio id est anni 60 humida est uerno tempore, calida aestiuo, sicca autumno, frigida per hiemem. media autem conuersio mensis per lunam ita fit ut prima sit hebdomas humida quia nascens luna humorem adsolet concitare, secunda calida adolescente in eadem luce de solis aspectu, tertia sicca quasi plus ab ortu remota, 15 quarta frigida deficiente iam lumine. tertia uero conuersio quae est diei secundum ortum et occasum ita disponitur quod humida sit usque ad primam de quattuor partibus partem diei, calida usque ad secundam, sicca usque ad tertiam, quarta iam frigida. 20 oceanus quoque in incremento suo hunc numerum 61 tenet. nam primo nascentis lunae die fit copiosior solito, minuitur paulisper secundo, minoremque eum uidet tertius quam secundus et ita decrescendo ad diem septimum peruenit. rursus octauus dies manet 25 septimo par et nonus fit similis sexto, decimus quinto et undecimus fit quarto par tertioque duodecimus et tertius decimus similis fit secundo, quar-

3 quadripartita *P* et corr. ex quadripartita *B* 4 septenarius *P* numerus *B'* generibus *om. P* conuersionū *B'* 5 quattuor *P* 9 umida *P* uernaest *P* autumno *P'* 10 frigidam per ignem remem corr. in frigida per hiemem in *B* 11 prior f in mensis in ras. in *P* hebdomas *B* 12 umida *P'* nascent *P*, nascent *B'* umorem *P'* affolet *B* 13 in ea iam luce *P* 14 sole *B* aspectus *P'* ortu *B* 17 umida *P'* 20 Oceanus *B* 23 decrescendo * (fuit ut uid. *oz.*) *P* 24 rufus *P'* 26 et post quinto *om. B* par *B'* 27 et *om. B*, deinde tertius *ut* decimus *P*

- tus decimus primo. tertia uero hebdomas eadem
 62 facit quae prima, quarta eadem quae secunda. hic
 denique est numerus qui hominem concipi formari
 edi uiuere ali ac per omnes aetatum gradus tradi
 senectae atque omnino constare facit. nam ut illud 5
 taceamus quod uterum nulla ui seminis occupatum
 hoc dierum numero natura constituit uelut decreto
 exonerandae mulieris uetigali mense redeunte pur-
 gari, hoc tamen praetereundum non est quia semen
 quod post iactum sui intra horas septem non fuerit 10
 in effusionem relapsum haesisse in uitam pronuntia-
 63 tur. uerum semine semel intra formandi hominis
 monetam locato hoc primum artifex natura molitur
 ut die septimo folliculum genuinum circumdet hu-
 mori ex membrana tam tenui qualis in ouo ab ex- 15
 teriore testa clauditur et intra se claudit liquorem.
 64 hoc cum a physicis deprehensum sit, HIPPOCRATES
 quoque ipse qui tam fallere quam falli nescit expe-
 rimentum certus adseruit, referens in LIBRO qui DE
 NATURA PVERI inscribitur tale seminis receptaculum 20
 de utero eius eiectum quam septimo post conceptum
 die intellexerat. mulierem enim semine non effuso
 ne grauida maneret, orantem imperauerat saltibus
 concitari atque septimo die saltim septimum ei-
 ciendo cum tali folliculo qualem supra rettulimus 25
 65 suffecisse conceptui. haec Hippocrates. STRATON
 Peripateticus et DIOCLES Carystius per septenos
 dies concepti corporis fabricam hac obseruatione
 dispensant ut hebdomade secunda credant guttas

19 p. 236, l. 24 ed. Francof.

1 ebdomas *P*, epdomas *B* 2 facit *om. P* 3 numeris
B', numerus ē *P* concipitur *ni fallor P'* 7 uuoq. *B* 15
 membra nata tenui *B'* uuo *B'* 17 phisicis *B* 19 affe-
 runt *B* 21 quale *B*, quā *P*, † quale *add. p* 23 inpanerat
B 24 saltū septimā *P'* 25 retulimus *B* 26 hypocratel
P, hipocratel *B* Straton *B* 27 caristius *B* 29 post dif-
 pensant *del.* guttā sanguin in *B* ebdomade *P*, epdomade *B*
 gutas *P'*, guttā *B'*

sanguinis in superficie folliculi de quo diximus apparere, tertia demergi eas introrsum ad ipsum conceptionis humorem, quarta humorem ipsum coagulari ut quiddam uelut inter carnem ac sanguinem
 5 liquida adhuc soliditate conueniat, quinta uero interdum fingi in ipsa substantia humoris humanam figuram magnitudine quidem ap^{is} sed ut in illa breuitate membra omnia et designata totius corporis linia^{menta} consistent. ideo autem adiecimus inter-
 10 dum quia constat quotiens quinta hebdomade fingitur designatio ista membrorum, mense septimo maturari partum. cum autem nono mense absolutio futura est, si quidem femina fabricatur, sexta hebdomade membra iam diuidi: si masculus septima.
 15 post partum uero utrum uicturum sit quod effusum⁶⁷ est, an in utero sic praemortuum ut tantum modo spirans nascatur, septima hora discernit. ultra hunc enim horarum numerum quae praemortua nascuntur aeris halitum ferre non possunt: quem quisquis
 20 ultra septem horas sustinuerit, intellegitur ad uitam creatus, nisi alter forte, qualis perfectum potest, casus eripiat. item post dies septem iactat⁶⁸ reliquias umbilici, et post bis septem incipit ad lumen uisus eius moueri et post septies septem
 25 libere iam et pupulas et totam faciem uertit ad motus singulos uidendorum. post septem uero men-⁶⁹ ses dentes incipiunt mandibulis emergere, et post bis septem sedet sine casus timore: post ter septem sonus eius in uerba prorumpit, et post quat-
 30 ter septem non solum stat firmiter sed et incedit: post quinques septem incipit lac nutricis horrescere, nisi forte ad patientiam longioris usus continuata consuetudine protrahatur. post annos septem dentes⁷⁰

2 dimergi B   6 umoris P'   7 magnitudinē B   fet
 B'   8 membra P   10 ebdomade P, epdomade B   13
 ebdomade PB   14 iam om. P   15 uitu P'   19 alitum
 PB   22 post iactat del. in in B   30 post stat del. in
 in B

- qui primi emergerant aliis aptioribus ad cibum solidum nascentibus cedunt, eodemque anno [id est septimo] plene absoluitur integritas loquendi: unde et septem uocales literae a natura dicuntur inuentae, licet Latinitas easdem modo longas modo breues 5 pronuntiando quinque pro septem tenere maluerit, apud quos tamen, si sonos uocalium non apices numeraueris, similiter septem sunt. post annos autem bis septem ipsa aetatis necessitate pubescit. tunc enim moueri incipit uis generationis in masculis et 10 purgatio feminarum. ideo et tutela puerili quasi uirile iam robur absoluitur: de qua tamen feminae propter uotorum festinationem maturius biennio 12 legibus liberantur. post ter septenos annos genas flore uestit iuuenta, idemque annus finem in longum 15 crescendi facit: et quarta annorum hebdomas impleta in latum quoque crescere ultra iam prohibet. quinta omne uirium, quantae inesse uni cuique possunt, complet augmentum nulloque modo iam potest quicquam se fortior fieri. inter pugiles denique haec 20 consuetudo seruatur, ut quos iam coronauere uictoriae nihil in se amplius in incremento uirium sperent, qui uero expertes huius gloriae usque illo 74 manserunt a professione discedant. sexies uero septeni anni seruant vires ante collectas, nec diminutionem nisi ex accidenti euenire patiuntur. sed a sexta usque ad septimam septimanam fit quidem diminutio sed occulta et quae detrimentum suum aperta defectione non prodat. ideo non nullarum rerum publicarum hic mos est, ut post sextam ad 30

1 cybū P   2 id est septimo *deleui*   5 licet naturaliter easdem B   6 maluer (h. e. maluerunt) B   7 tamet (in ras.) corr. in tametū in B, deinde sonus P   11 tutela puerib; B   14 flore genit P   16 hebdomas PB   impleta B   19 complet P   augmentū P'   22 de se PB   24 uero septē P   25 seruans B   diminutionē P   26 patuntur P, deinde S& B   27 a septimā P'   demuntis B   30 reipublicarum B

militiam nemo cogatur, in pluribus datur remissio
 iusta post septimam. notandum uero, quod, cum 75
 numerus septem se multiplicat, facit aetatem quae
 proprie perfecta et habetur et dicitur, adeo ut illius
 5 aetatis homo — utpote qui perfectionem et adtigerit
 iam et necdum praeterierit — consilio aptus sit nec
 ab exercitio uirium alienus habeatur. cum uero 76
 decas qui et ipse perfectissimus numerus est per-
 fecto numero id est *ἐπτάδι* iungitur ut aut decies
 10 septeni aut septies deni computentur anni, haec a
 physicis creditur meta uiuendi, et hoc uitae huma-
 nae perfectum spatium terminatur. quod si quis
 excesserit, ab omni officio uacuuus soli exercitio sa-
 pientiae uacat, et omnem usum sui in suadendo
 15 habet, aliorum munerum uacatione reuerendus: a
 septima enim usque ad decimam septimanam pro
 captu uirium quae adhuc singulis perseuerant uari-
 antur officia. idem numerus totius corporis membra 77
 disponit. septem sunt enim intra hominem quae a
 20 Graecis nigra membra uocitantur, lingua cor pulmo
 iecur lien, renes duo, et septem alia cum uenis ac
 meatibus quae adiacent singulis ad cibum et spiri-
 tum accipiendum reddendumque sunt deputata, gut-
 tur stomachus aluus uesica et intestina principalia
 25 tria: quorum unum dissipatum uocatur, quod uentrem
 et cetera intestina secernit: alterum medium, quod
 Graeci *μεσέντερον* dicunt: tertium, quod ueteres
 hiram uocarunt habeturque praecipuum intestinorum
 omnium, et cibi retrimenta deducit. de spiritu au- 78
 30 tem et cibo, quibus accipiendis, ut relatum est,

---

1 nemogatur *P'* remissio *P'* 2 septima *B'* 3 mul-
 tiplicati sunt facit *P'* 5 attingit *B* 9 eptadi *PB* 10
 computentur *P* 11 phisicis *B* 12 terminatur quisquis
 excefferit *B* 13 sapientia *B* 15 numerum *B* ante uac-
 atione *deleta c in B* 16 ad demā *P'* 18 mēbra *P* 20
 grecis* *P* 23 accipien* dū *P* 24 uesica *B* 25 uñ
 (h. e. unus) *B* uentre *B* 27 mesenteron *PB*, deinde uocant
B 28 abeturq; *P'* 30 cibo* *P*

- atque reddendis membra quae diximus cum meatibus sibi adiacentibus obsecuntur, hoc observatum est, quod sine haustu spiritus ultra horas septem, sine
 79 cibo ultra totidem dies vita non durat. septem quoque sunt gradus in corpore qui dimensionem altitudinis ab imo in superficiem complent medulla os nervus uena arteria caro cutis. haec de interioribus.
 80 in aperto quoque septem sunt corporis partes, caput pectus manus pedesque et pudendum. item quae diuiduntur non nisi septem compagibus iuncta sunt: 10 ut in manibus est humerus brachium cubitus uola et digitorum nodi terni, in pedibus uero femur genu tibia pes ipse, sub quo uola est, et digitorum similiter nodi terni. et quia sensus eorumque ministeria
 81 natura in capite uelut in arce constituit, septem 15 foraminibus sensuum celebrantur officia id est oris ac deinde oculorum narium et aurium binis, unde non inmerito hic numerus, totius fabricae dispensator et dominus, aegris quoque corporibus periculum sanitatemue denuntiat. immo ideo et septem 20 motibus omne corpus agitur: aut enim accessio est aut recessio aut in laeuam dextramue deflexio aut sursum quis seu deorsum mouetur aut in orbem
 82 rotatur. tot uirtutibus insignitus septenarius, quas uel de partibus suis mutuatur uel totus exercet, iure 25 plenus et habetur et dicitur. et absoluta, ut arbitrator, ratione iam constitit cur diuersis ex causis
 83 octo et septem pleni uocentur. sensus autem hic est: cum aetas tua quinquagesimum et sextum annum compleuerit, quae summa tibi fatalis erit, spes 30 quidem salutis publicae te uidebit, et pro remediis communis bonorum omnium status uirtutibus tuis

2 obsequuntur *PB*   3 haustu *P*, haustu *ni fallor B'*
 4 cibi *PB*   sunt quoque *P*   6 ab *** imo *P* & ante medulla *del. in B*   7 neuus *B'*   interioribus *B*   10 compagibus *P*   11 est numerus *B*   21 omnem *B*   23 aut rursum *B*   seu *corr. ex se in B*   25 mutatur *P'*   30 compleuerat *B*

dictatura debebitur, sed si euaseris insidias propinquorum. nam per septenos octies solis anfractus reditusque quinquaginta et sex significat annos, anfractum solis et reditum annum uocans: anfractum propter zodiaci ambitum, reditum quia eadem signa per annos singulos certa lege metitur.

Hic quidam mirantur quid sibi uelit ista dubi- VII
tatio, si effugeris, quasi potuerit diuina anima et
olim caelo reddita atque hic maxime scientiam fu-
turi professa nescire, possitne nepos suus an non
possit euadere: sed non aduertunt hanc habere le-
gem omnia uel signa uel somnia, ut de aduersis
oblique aut denuntient aut minentur aut moneant.
et ideo quaedam cauendo transimus, alia exorando 2
et litando uitantur: alia sunt ineluctabilia, quae
nulla arte, nullo auertuntur ingenio. nam ubi ad-
monitio est, uigilantia cautionis euaditur: quod ad-
portant minae, litatio propitiationis auertit: num-
quam denuntiata uanescunt. hic subicies: unde 3
igitur ista discernimus ut possit cauendumne an
exorandum an uero patiendum sit deprehendi? sed
praesentis operis fuerit insinuare qualis soleat in
diuinationibus affectata confusio, ut desinas de in-
serta uelut dubitatione mirari: ceterum in suo quo-
que opere artificis erit signa quaerere, quibus ista
discernat, si hoc uis diuina non impedit; nam illud:
prohibent nam cetera Parcae

scire,
Maronis est ex intima disciplinae profunditate sen-
tentia. diuulgatis etiam docemur exemplis, quam 4
paene semper, cum praedicuntur futura, ita dubiis

1 f& B euaserit P' p'p'p'p'p' B' 2 *octies P
anfractus ut uid. B' 10 possit ne (in ras. uid. fuisse c) P
11 auertunt (tunt in ras.) B' 12 auerhit P' 14 cauenda
P' 15 alia ante sunt om. B 16 ammonitio P'B 17 qui B',
deinde apportant B 19 denuntiata om. F' 20 cauendumue
ut uid. B' 22 fuit B quale B 23 esse ante affectata
add. B 24 uelut om. B 26 impedit p 27 Aen. III 379

- obserantur, ut tamen diligens — nisi diuinitus, ut diximus, ineditur — subesse repperiat apprehendendae uestigia ueritatis, ut ecce Homericum somnium a Ioue, ut dicitur, missum ad conserendam futuro die cum hostibus manum sub aperta promissione uictoriae spem regis animauit: ille, uelut diuinum secutus oraculum commisso praelio amissis suorum plurimis uix aegreque in castra remeauit. num dicendum est deum mandasse mendacium? non ita est, sed quia illum casum Graecis fata decreuerant, latuit in uerbis somnii, quod animaduersum uel ad uere uincendum uel ad cauendum saltem potuisset instruere. habuit enim praeceptio ut uniuersus produceretur exercitus, at ille sola pugnandi hortatione contentus non uidit quid de producenda uniuersitate praeceptum sit, praetermissoque Achille, qui tunc recenti laccessitus iniuria ab armis cum suo milite feriabatur, rex progressus in proelium et casum qui debebatur excepit, et absoluit somnium inuidia mentiendi non omnia de imperatis sequendo. parem obseruantiae diligentiam Homericae per omnia perfectionis imitator Maro in talibus quoque rebus obtinuit. nam apud illum Aeneas ad regionem instruendo regno fataliter eligendam satis abundeque Delio instructus oraculo, in errorem tamen unius uerbi neglegentia relapsus est. non quidem fuerat locorum quae petere deberet nomen insertum, sed cum origo uetus parentum sequenda diceretur, fuit in uerbis, quod inter Cretam et Italiam, quae ipsius gentis auctores utraque produxerant, magis ostenderet et, quod aiunt, digito demonstraret Italiam.

2 impeditur *P* repperiat *PB* apprehendendum *P'* 3
ut om. *P'* 4 dierū cū *B'* 7 seruorum *PB* 9 est om. *P'*
mendatum *P* 10 f& *B* 14 horatione *P'* 16 acille *P'*
18 feriebatur *P'* prelium *P'*, plū *B* 20 inperatū *B* 23
optinuit *B* 26 ne*glegentia (*in ras. fuit c*) *P* 27 que
pere *P'* fet *B'* 29 quem corr. in que in *B* 30 autorel
P', auctorem *B*

nam cum fuissent inde Teucer hinc Dardanus, uox
 sacra sic adloquendo: Dardanidae duri, aperte
 consulentibus Italiam, de qua Dardanus profectus
 esset, obiecit appellando eos parentis illius nomine,
 5 cuius erat origo rectius eligenda. et hic certae qui-
 dem denuntiationis est quod de Scipionis fine prae-
 dicitur sed gratia conciliandae obscuritatis inserta
 dubitatio dicto tamen quod initio somnii continetur
 absoluitur. nam cum dicitur circuitu naturali
 10 summam tibi fatalem confecerint, uitari hunc
 finem non posse pronuntiat. quod autem Scipioni reli-
 quos uitae actus sine offensa dubitandi per ordinem
 rettulit et de sola morte similis uisus est ambigenti,
 haec ratio est quod, siue dum humano uel maerori
 15 parcitur uel timori, seu quia utile est hoc maxime
 latere, pronius cetera oraculis quam uitae finis ex-
 primitur, aut cum dicitur, non sine aliqua obscu-
 ritate profertur.

His aliqua ex parte tractatis progrediamur ad VIII
 20 reliqua sed quo sis Africanae alacrior ad tu-
 tandam rem publicam, sic habeto. omni-
 bus, qui patriam conseruarint adiuerint
 auxerint, certum esse in caelo definitum
 locum ubi beati aeuo sempiterno fruan-
 25 tur. nihil est enim illi principi deo, qui
 omnem mundum regit, quod quidem in ter-
 ris fiat, acceptius quam concilia coetus-
 que hominum iure sociati, quae ciuitates
 appellantur. earum rectores et seruatores
 30 hinc profecti huc reuertuntur. bene et oportu-
 tune, postquam de morte praedixit, mox praemia bonis

1 fuisset *B'* hin *P'* 2 ad loquenda *P*, alloquendo *B*
 7 [& *B* 9 absoluitur *P* nam] Illā *B* naturalis *P* 10
 confecerit *P* 11 qui *ni fallor B'* 12 offensa *B* 13 retulit *B*
 14 heratio *P* merori *P*, memori *B* 21 habeto
P 27 ut in acceptus in *ras.* in *B* ceterisq; *B* 31 prae-
 diximus *B* boni *P*

post obitum speranda subiecit: quibus adeo a metu praedicti interitus cogitatio uiuentis erepta est ut ad moriendi desiderium ultro animaretur maiestate promissae beatitudinis et caelestis habitaculi. sed de beatitate quae debetur conseruatoribus patriae 5 pauca dicenda sunt, ut postea locum omnem, quem hic tractandum recepimus, resoluamus. solae faciunt uirtutes beatum, nullaue alia quisquam uia hoc nomen adipiscitur. unde qui aestimant nullis nisi philosophantibus inesse uirtutes nullos praeter phi- 10 losophos beatos esse pronuntiant. agnitionem enim rerum diuinarum sapientiam proprie uocantes eos tantum modo dicunt esse sapientes qui superna et acie mentis requirunt et quaerendi sagaci diligentia comprehendunt et, quantum uiuendi perspicuitas 15 praestat, imitantur: et in hoc sola esse aiunt exercitia uirtutum, quarum sic officia dispensant. prudentiae esse mundum istum et omnia quae in mundo insunt diuinorum contemplatione despiciere omnemque animae cogitationem in sola diuina dirigere: 20 temperantiae omnia relinquere, in quantum natura patitur, quae corporis usus requirit: fortitudinis non terreri animam a corpore quodam modo ductu philosophiae recedentem, nec altitudinem perfectae ad superna ascensionis horrere: iustitiae ad unam sibi 25 huius propositi consentire uiam unius cuiusque uirtutis obsequium. atque ita fit ut secundum hoc tam rigidae definitionis abruptum rerum publicarum 5 rectores beati esse non possint. sed PLOTINVS inter philosophiae professores cum Platone princeps LIBRO 30 DE VIRTVTIBVS gradus earum uera et naturali diuisionis ratione compositos per ordinem digerit. quat-

1 quibus *om.* *P'* 2 interius *P'* 4 habitaculi *B'* 9
quia estimant *P* 18 comprehendunt *P* 18 est *B'* *ante*
omnia *erasa* 1 in *B* 21 *oi* in *oia* in *ras.* in *B* 22 usuf
reliquit *B* non terreni *B* 26 confiture *P'* 27 ut *p.* u *P*
28 re + publicarum (*in ras. fuit x*) *B* 32 compofitos *P*
quatuor *P*

tuor sunt inquit quaternarum genera uirtutum. ex
his primae politicae uocantur, secundae purgatoriae,
tertia animi iam purgati, quartae exemplares. et
sunt politicae hominis, quia sociale animal est. his
5 boni uiri rei publicae consulunt, urbes tuentur: his
parentes uenerantur, liberos amant, proximos dili-
gunt: his ciuium salutem gubernant: his socios cir-
cumspecta prouidentia protegent, iusta liberalitate
deuinciunt: hisque

10 sui memores alios fecere merendo.

et est politici prudentiae ad rationis normam quae 7
cogitat quaeque agit uniuersa dirigere ac nihil prae-
ter rectum uelle uel facere humanisque actibus tam-
quam diuinis arbitriis prouidere; prudentiae insunt
15 ratio intellectus circumspectio prouidentia docilitas
cautio: fortitudinis animum supra periculi metum
agere nihilque nisi turpia timere, tolerare fortiter
uel aduersa uel prospera: fortitudo praestat magna-
nimitatem fiduciam securitatem magnificentiam con-
stantiam tolerantiam firmitatem: temperantiae nihil
20 adpetere paenitendum, in nullo legem moderationis
excedere, sub iugum rationis cupiditatem domare;
temperantiam secuntur modestia uerecundia absti-
nencia castitas honestas moderatio parcitas sobrietas
25 pudicitia: iustitiae seruare uni cuique quod suum
est de iustitia ueniunt innocentia amicitia concor-
dia pietas religio affectus humanitas. his uirtutibus 8
uir bonus primum sui atque inde rei publicae rector
efficitur, iuste ac prouide gubernans humana, non

11 Verg. Aen. VI 664

2 po + litice P, itic in politice in ras. in B purgato-
rie P' 4 politice B 10 facere P' 11 ad politici
add. s. gnus b prudentia P, prudentia B 13 recte P
uel om. P' 14 arbitri P 17 tollerare B' 20
tollerantiam B' 21 adpetere B 26 amicitia B' 28
rector P'

deserens. secundae, quas purgatorias uocant, hominis sunt qui diuini capax est, solumque animum eius expediunt qui decreuit se a corporis contagione purgare et quadam humanorum fuga solis se inserere diuinis. hae sunt otiosorum qui a rerum publicarum actibus se sequestrant. harum quid singulae uelint superius expressimus, cum de uirtutibus philosophantium diceremus, quas solas quidem aestimauerunt esse uirtutes. tertiae sunt purgati iam defaecatique animi et ab omni mundi huius aspergine presse pureque deteresi. illic prudentiae est diuina non quasi in electione praeferre sed sola nosse, et haec tamquam nihil sit aliud intueri: temperantiae terrenas cupiditates non reprimere sed penitus obliuisci: fortitudinis passiones ignorare, non uincere, ut nesciat irasci, cupiat nihil: iustitiae ita cum supera et diuina mente sociari ut seruet perpetuum cum ea foedus imitando. quartae sunt quae in ipsa diuina mente consistunt, quam diximus *νοῦν* uocari, a quarum exemplo reliquae omnes per ordinem defluunt. nam si rerum aliarum, multo magis uirtutum ideas esse in mente credendum est. illic prudentia est mens ipsa diuina, temperantia quod in se perpetua intentione conuersa est, fortitudo quod semper idem est nec aliquando mutatur, iustitia quod perenni lege a sempiterna operis sui continuatione non flectitur. haec sunt quaternarum quattuor genera uirtutum, quae praeter cetera maximam in passionibus habent differentiam sui. passiones autem ut scimus uocantur quod homines

3 contagi|tatione P, cogitatioē B 5 hec P 6 se om. B' sequestrant B' qui P' 8 estimauerant P' 9 defaeti; corr. in defaecati; in B 10 & * ab * P depreffi P 12 lectione P set B' 13 tam (h. e. tamen) nihil B 16 cupi * at P 18 feduf PB 20 pl in exēplo in ras. 4 litt. in B 22 ia in prudentia in ras. in P 23 est om. P' 25 perhenni P 27 quattuor P 30 omnes B

metuunt cupiuntque, dolent gaudentque.
 has primae molliunt, secundae auferunt, tertiae ob-
 liuiscuntur, in quartis nefas est nominari. si ergo 12
 hoc est officium et effectus uirtutum, beare, constat
 5 autem et politicas esse uirtutes: igitur et politicis
 efficiuntur beati. iure ergo Tullius de rerum publica-
 rum rectoribus dixit: ubi beati aeuo sempiterno
 fruuntur: qui ut ostenderet alios otiosis alios nego-
 tiosis uirtutibus fieri beatos, non dixit absolute nihil
 10 esse illi principi deo acceptius quam ciuitates, sed
 adiecit quod quidem in terris fiat, ut eos qui
 ab ipsis caelestibus incipiunt discerneret a rectoribus
 ciuitatum, quibus per terrenos actus iter paratur ad
 caelum. illa autem definitione quid pressius potest 13
 15 esse, quid cautius de nomine ciuitatum? quam con-
 cilia inquit coetusque hominum iure sociati,
 quae ciuitates appellantur. nam et seruilis
 quondam et gladiatoria manus concilia hominum
 et coetus fuerunt sed non iure sociati. illa autem
 20 sola iusta est multitudo, cuius uniuersitas in legum
 consentit obsequium.

Quod uero ait harum rectores et seruatores VIII
 hinc profecti huc reuertuntur, hoc modo acci-
 piendum est. animarum originem manare de caelo
 25 inter recte philosophantes indubitatae constat esse
 sententiae: et animae, dum corpore utitur, haec est
 perfecta sapientia ut, unde orta sit, de quo fonte
 uenerit, recognoscat. hinc illud a quodam inter alia 2

1 Verg. Aen. VI 733

1 cupiuntq; gaudenq; dolent P gaudenq; B' 2 mol-
 lunt B' 7 dicit B 8 alios otiosos om. B 9 nihil est
 B 10 & B 13 terrenos B' paratus B' 14 pressione
 P 15 esse om. B' 16 inquit P coetusque B homi-
 nium
 iure praeter hoc in ras. 7 litt. in B 19 coetus P, coetus corr.
 in coetus in B & B 22 qui uero B' 24 manare * P 26
 sententiae P utitur praeter u in ras. in B 28 recognoscat B'

seu festiua seu mordacia serio tamen usurpatum est
 de caelo descendit *γνώθι σεαυτόν*.
 nam et Delphici uox haec fertur oraculi. consulenti
 ad beatitudinem quo itinere peruenerit: si te in-
 quit agnoueris. sed et ipsius fronti templi haec 5
 3 inscripta sententia est. homini autem, ut diximus,
 una est agnitio sui, si originis natalisque principii
 exordia prima respexerit, nec se quaesierit extra.
 sic enim anima uirtutes ipsas conscientia nobilitatis
 induitur, quibus post corpus euecta eo unde descen- 10
 derat reportatur, quia nec corporea sordescit uel
 oneratur eluuiis, quae puro ac leui fomite uirtutum
 rigatur, nec deseruisse umquam caelum uidetur, quod
 4 respectu et cogitationibus possidebat. hinc anima,
 quam in se pronam corporis usus efficit atque in pe- 15
 cudem quodam modo reformauit ex homine, et abso-
 lutionem corporis perhorrescit et cum necesse est, non
 nisi cum gemitu fugit indignata sub umbras.
 5 sed nec post mortem facile corpus relinquit, quia non
 funditus corporeae excedunt pestes, sed aut 20
 suum oberrat cadauer aut noui corporis ambit habita-
 culum, non humani tantum modo, sed ferini quoque
 electo genere moribus congruo quos in homine libenter
 exercuit, mauultque omnia perpeti, ut caelum, quod
 uel ignorando uel dissimulando uel potius prodendo 25
 6 deseruit, euadat. ciuitatum uero rectores ceterique
 sapientes caelum respectu, uel cum adhuc corpore
 tenentur, habitantes, facile post corpus caelestem,
 quam paene non reliquerant, sedem reposcunt. nec

2 Iuu. XI 27

1 sine mordacia *P*, sine mordacia *B* 2 ΤΝΘΘΙ *P* 3 delfici
B 4 beatitudinem *P* perueneret *B* 5 & *B* 8 quaesierit
 (uergulam *add. b*) *B* 10 euecta *praeter ta in ras. in P, deinde*
euo B' 12 et leui (t in *ras.*) *P* 15 efficit *P* 16 quo-
 dam *corr. ex quia in B* 17 por|refcit *B* 18 fuit *B* 19
 & *B* relinqui *P* 20 set *B'* 23 omine *P'* 25 diffi-
 mulando *P* 29 respo|cunt *B'*

- enim de nihilo aut de uana adulatione ueniebat
 quod quosdam urbium conditores aut claros in re
 publica uiros in numerum deorum consecrauit anti-
 quitas, sed Hesiodus quoque diuinae subolis ad-
 5 sertor priscos reges cum dis aliis enumerat, hisque
 exemplo ueteris potestatis etiam in caelo regendi res
 humanas adsignat officium. et necui fastidiosum 7
 sit si uersus ipsos ut poeta Graecus protulit in-
 seramus, referemus eos ut ex uerbis suis in Latina
 10 uerba conuersi sunt
 indigetes diui fato summi Iouis hi sunt:
 quondam homines, modo cum superis humana
 tuentes,
 largi ac munifici, ius regum nunc quoque nacti.
 15 hoc et Vergilius non ignorat, qui, licet argumento 8
 suo seruans heroas in inferos relegauerit, non tamen
 eos abducit a caelo sed aethera his deputat largio-
 rem et nosse eos solem suum ac sua sidera profi-
 tetur, ut geminae doctrinae observationes praestiterit
 20 et poeticae figmentum et philosophiae ueritatem.
 et si secundum illum res quoque leuiores quas uiui 9
 exercuerant, etiam post corpus exercent
 quae gratia currum
 armorumque fuit uiuis, quae cura nitentis
 25 pascere equos, eadem sequitur tellure repostos,
 multo magis rectores quondam urbium recepti in
 caelum curam regendorum hominum non relinquunt.
 hae autem animae in ultimam sphaeram recipi cre- 10

11 Hesiod. ἔ. κ. ἦ. I 121

23 Verg. Aen. VI 653

1 enim om. B' nihilo praeter n in ras. in B 4 s& B
 sobolis b assertor P 5 pifeol B' dyf P 7 assignat
 B official B' et neu fastidium B' 8 ul in uersul in ras.
 in B 14 ul praeter f in ras. in P nunc p, non P 16
 suo om. B **heroas P 17 aethera * P, etherē B 18
 suum * P 23 curruū PB 24 uiuis in ras. in B niten-
 tes P 25 in tellure P 26 ceptū deletis pt B 28 hec
 P' sperā B

duntur quae ἀπλανής vocatur, nec frustra hoc usurpatum est si quidem inde profectae sunt. animis enim necdum desiderio corporis inretitis siderea pars mundi praestat habitaculum et inde labuntur in corpora: ideo his illo est reditio, qui merentur. 5 rectissime ergo dictum est, cum in γαλαξία, quem ἀπλανής continet, sermo iste procedat hinc profecti huc reuertuntur.

- X Ad sequentia transeamus hic ego etsi eram perterritus, non tamen mortis metu quam 10 insidiarum a meis, quaesiui tamen uiueretne ipse et Paulus pater et alii quos 2 nos extinctos esse arbitraremur. uel fortuitis et inter fabulas elucet semina infixi uirtutum, quae nunc uideas licet ut e pectore Scipionis uel somniantis emineant. in re enim uae 15 politicarum uirtutum omnium pariter exercet officium. 3 quod non labitur animo praedicta morte perterritus, fortitudo est. quod suorum terretur insidiis magisque alienum facinus quam suum horrescit exitium, 20 de pietate et nimio in suos amore procedit: haec autem diximus ad iustitiam referri, quae seruat uni cuique quod suum est. quod ea quae arbitratur non pro compertis habet sed sprete opinione, quae minus 25 cautis animis pro uero inolescit, quaerit discere certiora, indubitata prudentia est. quod cum perfecta beatitas et caelestis habitatio humanae naturae, in qua se nouerat esse, promittitur, audiendi tamen talia desiderium frenat temperat et sequestrat ut de uita aui et patris interroget, quid nisi temperan- 30

1 aplanef PB 3 inretitis P' pars praeter p in ras. in P 6 galaxia PB 7 aplanef PB 11 a om. P 16 fō * niantis P polliticarum B' 18 perterritus euauit in B 19 quod b, qui B insidius euauit in B 20 aliorum P' quam — 21 nimio euauerunt in B 23 qui ea B' 24 cōptis B f& B, deinde sperna B' oppinione B 26 qui cum B' est post perfecta add. B 28 tamen * P

tia est? ut iam tum liqueret Africanum per quietem ad ea loca quae sibi deberentur abductum. in 5 hac autem interrogatione de animae immortalitate tractatur. ipsius enim consultationis hic sensus est: nos, inquit, arbitramur animam cum fine morientis 6 extingui nec ulterius esse post hominem. ait enim quos extinctos esse arbitraremur: quod autem extinguitur, esse iam desinit. ergo uelim dicas inquit si et pater Paulus tecum et alii supersunt. ad hanc 7 interrogationem, quae et de parentibus ut a pio filio, et de ceteris ut a sapiente ac naturam ipsam discutiente processit, quid ille respondit? immo uero inquit hi uiuunt, qui e corporum uinclis tamquam e carcere, euolauerunt: uestra uero 8 quae dicitur esse uita mors est. si ad inferos meare mors est et uita est esse cum superis, facile discernis quae mors animae, quae uita credenda sit, si constiterit qui locus habendus sit inferorum, ut anima dum ad hunc truditur mori, cum ab hoc procul est, 9 uita frui et uere superesse credatur. et quia totum tractatum, quem ueterum sapientia de inuestigatione huius quaestionis agitauit, in hac latentem uerborum paucitate repperies, ex omnibus aliqua, quibus nos de rei quam quaerimus absolute sufficit admodum 10 neri amore breuitatis excerpimus. antequam studium philosophiae circa naturae inquisitionem ad tantum uigoris adolesceret, qui per diuersas gentes auctores constituendis sacris caerimoniarum fuerunt, aliud esse inferos negauerunt quam ipsa corpora, quibus inclusae animae carcerem foedum tenebris horridum sordibus et cruore patiuntur. hoc animae sepul-

2 quæ sibi iterata a P' adductum b 4 tractantur B
5 inquit P' 7 qui autem B' 11 & decernit P 12 quod B'
16 discernit B 20 frui et euanuerunt in B quia—
21 quem euanuerunt in B 21 sapientie P' 22 quaestionem
agitatur P' 24 sufficiat B' am/monere B 25 exerp/
spimus B' 26 ac B 27 adolescerit B' diuersus P' 28
cerimoniarum P' 30 foedum P 31 sepulchrum p

- crum, hoc Ditis concaua, hoc inferos uocauerunt et omnia, quae illic esse credidit fabulosa persuasio, in nobismet ipsis et in ipsis humanis corporibus assignare conati sunt: obliuionis fluuium aliud non esse adserentes quam errorem animae obliuiscantis 5 maiestatem uitae prioris, qua antequam in corpus truderetur potita est, solamque esse in corpore uitam
- 11 putantis. pari interpretatione Phlegethontem ardore irarum et cupiditatum putarunt, Acherontem quicquid fecisse dixisseue usque ad tristitiam hu- 10 manae uarietatis more nos paenitet, Cocytum quicquid homines in luctum lacrimasque compellit, Stygem quicquid inter se humanos animos in gurgitem
- 12 mergit odiorum. ipsam quoque poenarum descriptionem de ipso usu conuersationis humanae sumptam 15 crediderunt, uulturem iecur inmortale tondentem nihil aliud intellegi uolentes quam tormenta conscientiae obnoxia flagitio uiscera interiora rimantis, et ipsa uitalia indefessa admissi sceleris admonitione laniantis, semperque curas, si requiescere 20 forte temptauerint, excitantis tamquam fibris resuscitantibus inhaerendo, nec ulla sibi miseratione parcantis lege hac qua se iudice nemo nocens absoluitur nec de se suam potest uitare sententiam.
- 13 illos aiunt epulis ante ora positis excruciaci fame et 25 inedia tabescere, quos magis magisque acquirendi desiderium cogit praesentem copiam non uidere et in affluentia inopes egestatis mala in ubertate patiuntur nescientes parta respicere, dum egent habendis: illos radiis rotarum pendere districtos qui 30 nihil consilio praeuidentes, nihil ratione moderantes,

---

3 assignare *B* 5 afferentes *B* 8 potantur *B* flegethontem *P*, flegetontem *B* 10 tristitiam *B'* 12 compellit *P* fugē *B* 14 poenarum *B* 16 uulture *B* inmortale *PB* rodentē *B* 18 interiora ut uid. *P'* 19 celeris *P'* admonitionē *B'* 21 temptauerunt corr. in teptauerint in *B* fratribus *B* 25 hora *P* ex * cruciaci *P* 26 inedia * *P* magisque om. *B* 29 partem *P* repicere *P'*

nihil uirtutibus explicantes, seque et actus omnes
 suos fortunae permittentes, casibus et fortuitis sem-
 per rotantur, saxum ingens uoluere inefficacibus 15
 laboriosisque conatibus uitam terentes, atram silicem
 5 lapsuram semper et cadenti similem illorum capiti-
 bus imminere qui arduas potestates et infaustam
 ambiunt tyrannidem numquam sine timore uicturi, et
 cogentes subiectum uulgus odisse dum metuat,
 semper sibi uidentur exitium quod merentur excipere.
 10 nec frustra hoc theologi suspicati sunt. nam et 16
 Dionysius aulae Siculae inclementissimus incubator
 familiari quondam suo solam beatam existimanti
 uitam tyranni uolens, quam perpetuo metu misera
 quamque inpendentium semper periculorum plena
 15 esset, ostendere, gladium uagina raptum et a capulo
 de filo tenui pendentem mucrone demisso iussit fa-
 miliaris illius capiti inter epulas imminere, cumque
 ille et Siculas et tyrannicas copias praesentis mortis
 periculo grauaretur, 'talís est' inquit Dionysius 'uita
 20 quam beatam putabas: sic semper mortem nobis
 imminentem uidemus. aestima quando esse felix
 poterit qui timere non desinit.' secundum haec igitur 17
 quae a theologis adseruntur, si uere quisque suos
 patimur manes et inferos in his corporibus esse
 25 credimus, quid aliud intellegendum est quam mori
 animam cum ad corporis inferna demergitur, ui-
 uere autem cum ad supera post corpus euadit?

Dicendum est quid his postea ueri sollicitior in- XI
 quisitor philosophiae cultus adiecerit. nam et qui
 30 primum Pythagoram et qui postea Platonem secuti

2 *q* in fortunę in ras. in P' permittentes P' fortuitus
 ut uid. P' 3 inefficacibus ut uid. P', inefficacibus B 4
 atram P', deinde scilicet B 7 tyrannidem B 10 theologi P'
 11 diuini corr. in dionysius in B 12 familiaria B' 13
 tyranni B 15 esse B 16 filio B 17 imminere B 18 tyran-
 nical B 19 dionysius P 20 nobis mortem P 23 adseruntur
 B quisquis B 24 manens B' 26 demergitur B 29 philo-
 sophię P' cultor B 30 pythagoran corr. in pythagoran in F

sunt, duas esse mortes, unam animae, animalis alteram prodiderunt, mori animal cum anima discedit e corpore, ipsam uero animam mori adserentes cum a simplici et indiuiduo fonte naturae in membra
 2 corporea dissipatur. et quia una ex his manifesta 5 et omnibus nota est, altera non nisi a sapientibus deprehensa, ceteris eam uitam esse credentibus: ideo hoc ignoratur a plurimis cur eundem mortis deum modo Ditem modo inmitem uocemus cum per alteram id est animalis mortem absolui animam et ad 10 ueras naturae diuitias atque ad propriam libertatem remitti faustum nomen indicio sit, per alteram uero quae uulgo uita existimatur animam de immortalitatis suae luce ad quasdam tenebras mortis inPELLI
 3 uocabuli testemur horrore. nam ut constet animal, 15 necesse est ut in corpore anima uinciatur: ideo corpus $\delta\epsilon\mu\alpha\varsigma$ hoc est uinculum nuncupatur, et $\sigma\tilde{\omega}\mu\alpha$ quasi quoddam $\sigma\tilde{\eta}\mu\alpha$ id est animae sepulcrum: unde Cicero pariter utrumque significans, corpus esse uinculum, corpus esse sepulcrum, quod carcer est sepul- 20 torum ait qui e corporum uinclis tamquam e
 4 carcere euolauerunt. inferos autem Platonici non in corporibus esse id est non a corporibus incipere dixerunt, sed certam mundi istius partem Ditis sedem id est inferos uocauerunt: de loci uero ipsius 25 finibus inter se dissona publicarunt et in tres sectas diuisa sententia est. alii enim mundum in duo diuiserunt, quorum alterum facit alterum patitur: et illud facere dixerunt quod cum sit inmutabile alteri causas et necessitatem permutationis inponit: hoc 30 6 pati quod per mutationes uariatur. et inmutabilem

3 afferentes B 7 eam] etiam B' 9 inmitē PB 10 anima B 13 immortalitatis (praeter immor et li) — 14 mortis euanuerunt in B 14 impelli P, impellit corr. in impelli in B 15 ut om. B 17 demas PB uinculum ut uid. P' 18 sepulchrū B 19 esse om. B 21 e om. P' 22 platoniti P' 23 esse — corporibus om. P' 26 ** finibus P 29 inmutabile PB 30 inponit pB

quidem mundi partem a sphaera, quae ἀπλανής dicitur, usque ad globi lunaris exordium, mutabilem uero a luna ad terras usque dixerunt: et uiuere animas dum in immutabili parte consistunt, mori
 5 autem cum ad partem ceciderint permutationis capacem, atque ideo inter lunam terrasque locum mortis et inferorum uocari: ipsamque lunam uitae esse mortisque confinium, et animas inde in terram fluentes mori, inde ad supera meantes in
 10 uitam reuerti nec inmerito aestimatum est. a luna enim deorsum natura incipit caducorum: ab hac animae sub numerum dierum cadere et sub tempus incipiunt. denique illam aetheriam terram physici
 15 uocauerunt et habitatores eius lunares populos nuncuparunt, quod ita esse plurimis argumentis, quae nunc longum est enumerare, docuerunt. nec dubium est quin ipsa sit mortalium corporum et auctor et conditrix adeo ut non nulla corpora sub luminis eius accessu patiantur augmenta et hac decrescente mi-
 20 nuantur. sed ne de re manifesta fastidium prolixa adsertione generetur, ad ea quae de inferorum loco alii definiunt transeamus. maluerunt enim mundum
 8 alii in elementa ter quaterna diuidere, ut in primo numerentur ordine terra aqua aer ignis, qui est pars
 25 liquidior aeris uicina lunae: supra haec rursum totidem numero sed naturae purioris elementa ut sit luna pro terra quam aetheriam terram a physicis diximus nominatam, aqua sit sphaera Mercurii, aer Veneris, ignis in sole, tertius uero elementorum ordo
 30 ita ad nos conuersus habeatur ut terram ultimam

1 aplanes PB 4 dum immutabili B immutabili P
 8 inde om. B 10 nec p, nen P 11 natura et 12 animae
 sub et et sub tempus incipiant euauerunt in B 12 nenerū
 P' 13 phisici PB 14 nuncupat corr. ex nuncupat in B
 15 qui ita est B' 17 quum P' 18 si ulla B 19 hoc PB
 21 assertione B generetur in ras. in B 24 ignisque P
 26 set B 27 phisicis P et corr. ex phisicis in B 28 no-
 minata B spera B 30 conuerf& B' ut corr. ex ui B

faciat et ceteris in medium redactis in terras de-
 sinat tam ima quam summa postremitas: igitur
 sphaera Martia ignis habeatur, aer Iouis, Saturni
 aqua, terra uero *ἀπλανής*, in qua Elysios esse
 campos puris animis deputatos antiquitas nobis in-
 9 tellegendum reliquit. de his campis anima, cum
 in corpus emittitur, per tres elementorum ordines
 trina morte ad corpus usque descendit. haec est
 inter Platonicos de morte animae, cum in corpus
 10 truditur, secunda sententia. alii uero — nam tres¹⁰
 esse inter eos sententiarum diuersitates ante signa-
 uimus — in duas quidem et ipsi partes sicut primi
 faciunt, sed non isdem terminis diuidunt mundum.
 hi enim caelum quod *ἀπλανής* sphaera uocatur
 partem unam, septem uero sphaeras quae uagae uo-
 15 cantur et quod inter illas ac terram est terramque
 11 ipsam alteram partem esse uoluerunt. secundum
 hos ergo, quorum sectae amior est ratio, animae
 beatæ ab omni cuiuscumque contagione corporis
 liberae caelum possident, quae uero appetentiam²⁰
 corporis et huius quam in terris uitam uocamus ab
 illa specula altissima et perpetua luce despiciens
 desiderio latenti cogitauerit, pondere ipso terrenae
 12 cogitationis paulatim in inferiora delabitur. nec
 subito a perfecta incorporalitate luteum corpus in-
 25 duitur sed sensim per tacita detrimenta et longio-
 rem simplicis et absolutissimae puritatis recessum
 in quaedam siderei corporis incrementa turgescit:
 in singulis enim sphaeris quae caelo subiectae sunt

3 sphaera B   4 atque ut uid. P'   aplanef PB   elisiof
 P, elisiof B   7 immittitur b   9 in om. P'   11 signamul
 P'   13 hisdem pB   14 hi * P   caelum in fine uersiculi
 om. B   qui B, deinde aplanef PB   sphaera B   uocitetur P
 15 sphaera B, deinde quam B'   16 qui inter B'   17 parte
 B'   18 amior B   20 possid& B'   23 cogitauerint B'
 24 ad cogitationis add. 1 contagionis pb   25 mortalitate
 B'   26 sensim B'   tacit in tacita in ras. in B   27 recessit
 P'   29 sphaera B

aetheria obuolutione uestitur ut per eas gradatim societati huius indumenti testei concilietur et ideo totidem mortibus quot sphaeras transit ad hanc peruenit quae in terris uita uocitatur.

- 5 Descensus uero ipsius, quo anima de caelo in XII huius uitae inferna delabitur, sic ordo digeritur. zodiacum ita lacteus circulus obliquae circumflexionis occursu ambiendo complectitur ut eum qua duo tropica signa Capricornus et Cancer feruntur intersecet. has solis portas physici uocauerunt, quia in
10 utraque obuante solstitio ulterius solis inhibetur accessio et fit ei regressus ad zonae uiam cuius terminos numquam relinquit. per has portas animae 2 de caelo in terras meare et de terris in caelum remeare creduntur. ideo hominum una, altera deorum
15 uocatur: hominum Cancer quia per hunc in inferiora descensus est, Capricornus deorum quia per illum animae in propriae immortalitatis sedem et in deorum numerum reuertuntur. et hoc est quod Homeri 3
20 diuina prudentia in antri Ithacesii descriptione significat. hinc et Pythagoras putat a lacteo circulo deorsum incipere Ditis imperium, quia animae inde lapsae uidentur iam a superis recessisse. ideo primam nascentibus offerri ait lactis alimoniam, quia
25 primus eis motus a lacteo incipit in corpora terrena labentibus. unde et Scipioni de animis beatorum ostenso lacteo dictum est hinc profecti huc reuertuntur. ergo descensurae cum adhuc in Cancro sunt, 4
30 quoniam illic positae necdum lacteum reliquerunt, adhuc in numero sunt deorum. cum uero ad Leonem

2 teste B 3 quod P', quit B' sphaera B 5 descen**
sus P, descendit B' 6 f P, ie in ras. add. p 7 circumflexio-
nis B', deinde cursu B 8 complectitur P 10 physici Bp,
physici P 11 obuantes B solstitio ut uid. P' 12
regressus P' 16 in om. B' 18 immortalitatis P 20 itha-
cessus P, ithacensiu B 21 hinc P' pythagoras B 23 ui-
detur B' 24 qua B' 28 descenditur B 29 positae in
fine uersiculi om. B

labendo peruenerint, illic condicionis futurae auspicantur exordium. et quia in Leone sunt rudimenta nascendi et quaedam humanae naturae tirocinia, Aquarius autem aduersus Leoni est et illo oriente mox occidit, ideo cum sol Aquarium tenet, Manibus parentatur, utpote in signo quod humanae uitae
 5 contrarium uel aduersum feratur. illinc ergo id est a confinio quo se zodiacus lacteusque contingunt, anima descendens a tereti, quae sola forma diuina est, in conum defluendo producitur sicut a puncto 10 nascitur linea et in longum ex indiuiduo procedit: ibique a puncto suo, quod est monas, uenit in dyadem, quae est prima protractio. et haec est essentia quam indiuiduam eandemque diuiduam Plato in Timaeo cum de mundanae animae fabrica loqueretur 15 expressit. animae enim sicut mundi ita et hominis unius modo diuisionis repperientur ignarae si diuinae naturae simplicitas cogitetur, modo capaces cum illa per mundi haec per hominis membra diffunditur. anima ergo cum trahitur ad corpus, in
 7 hac prima sui productione siluestrem tumultum id est *ὕλην* influentem sibi incipit experiri. et hoc est quod Plato notauit in Phaedone animam in corpus trahi noua ebrietate trepidantem, uolens nouum potum materialis alluuiionis intellegi quo delibuta et 25
 8 grauata deducitur. arcani huius indicium est et Crater Liberi patris ille sidereus in regione quae inter Cancrum est et Leonem locatus, ebrietatem illic primum descensuris animis euenire silua influente significans, unde et comes ebrietatis obliuio 30
 9 illic animis incipit iam latenter obrepere. nam si

1 conditionis B 5 aquarum P 10 defluente P' pdicitur P' 12 f+uo P, suo euanit in B dyadem (praeter di) quae est prima euanuerunt in B 13 essentia quam et 14 eandemque diuiduam euanuerunt in B 17 repperiantur P 21 productiones P 22 hylene P, ylen B 23 phedrone P, phedrone corr. ex phetrone B 25 materialis alluuiionis B' 26 archani P 31 obripere B

animae memoriam rerum diuinarum, quarum in caelo
 erant consciae, ad corpora usque deferrent, nulla
 inter homines foret de diuinitate dissensio sed obli-
 uionem quidem omnes descendendo hauriunt, aliae
 5 uero magis, minus aliae. et ideo in terris uerum
 cum non omnibus liqueat, tamen opinantur omnes
 quia opinionis ortus est memoriae defectus. hi ta- 10
 men hoc magis inueniunt qui minus obliuionis hau-
 serunt quia facile reminiscuntur quod illic ante
 10 cognouerint. hinc est quod quae apud Latinos lectio,
 apud Graecos uocatur repetita cognitio, quia cum
 uera discimus ea recognoscimus quae naturaliter
 noueramus prius quam materialis influxio in corpus
 uenientes animas ebriaret. haec est autem hyle, 11
 15 quae omne corpus mundi quod ubicumque cernimus
 ideis inpressa formauit. sed altissima et purissima
 pars eius, qua uel sustentantur diuina uel constant,
 nectar uocatur et creditur esse potus deorum, in-
 ferior uero atque turbidior potus animalum. et hoc
 20 est quod ueteres Lethaeum fluium uocauerunt. ip- 12
 sum autem Liberum patrem Orphaici *νοῦν ὑλικόν*
 suspicantur intellegi qui ab illo indiuiduo natus in
 singulos ipse diuiditur. ideo in illorum sacris tra-
 ditur Titanio furore in membra disceptus et frustis
 25 sepultis rursus unus et integer emersisse quia *νοῦς*,
 quem diximus mentem uocari, ex indiuiduo prae-
 bendo se diuidendum et rursus ex diuiso ad indiui-
 duum reuertendo et mundi inplet officia et naturae
 suae arcana non deserit. hoc ergo primo pondere 13

2 confcientiæ B ad corpora usque deferrent om. B 3
 diuitati P dissensio s& B 4 auriunt B' 6 opinantur
 B 10 hinc est et 11 apud Graecos *euauuerunt* in B 11
 quia cum uera *euauuerunt* in B 12 recognoscimus (*praefer*
recogno) quae naturaliter *euauuerunt* in B 13 materialis
 P' 15 ubiūq; B 17 constat B' 19 atque B: & P
 20 letheum P uocauerunt *****|| ipsum P 21 YAIKON
 P 24 disceptus B' 26 prae bendo — 29 deserit ab altera
manu scripta in B 27 se * P 28 amplet PB

de zodiaco et lacteo ad subiectas usque sphaeras anima delapsa dum et per illas labitur, in singulis non solum, ut iam diximus, luminosi corporis amicitur accessu sed et singulos motus, quos in exercitio est habitura, producit: in Saturni ratiocinati-⁵ onem et intellegentiam, quod λογιστικόν et θεωρητικόν uocant: in Iouis uim agendi, quod πρακτικόν dicitur: in Martis animositatis ardorem, quod θυμικόν. nuncupatur: in solis sentiendi opinandique naturam, quod αἰσθητικόν et φανταστικόν appellant: ¹⁰ desiderii uero motum, quod ἐπιθυμητικόν uocatur, in Veneris pronuntiandi et interpretandi quae sentiat quod ἐρμηνευτικόν dicitur in orbe Mercurii: ¹⁵ φντικόν uero id est naturam plantandi et augendi corpora in ingressu globi lunaris exercet. et est haec sicut a diuinis ultima ita in nostris terrenis-¹⁵ que omnibus prima: corpus enim hoc sicut faex rerum diuinarum est ita animalis est prima sub-¹⁶ stantia. et haec est differentia inter terrena corpora et supera, caeli dico et siderum aliorumque ²⁰ elementorum quod illa quidem sursum arcessita sunt ad animae sedem et immortalitatem ex ipsa natura regionis et sublimatis imitatione meruerunt: ad haec uero terrena corpora anima ipsa deducitur et ideo ²⁵ mori creditur cum in caducam regionem et in se-¹⁷ dem mortalitatis includitur. nec te moueat quod de anima, quam esse inmortalem dicimus, mortem

1 sphaera B   3 ad luminosi add. † limosi p   6 λογιστικόν & θεωρητικόν P, λογιστικόν et theoreticon B   7 πρακτικόν P, practicon B   8 θυμικόν P, thymicon B   10 φανταστικόν P, estheticon B, phantasticon PB
 appellant P'   11 motum om. B'   ἐπιθυμητικόν P, epythimeticon B   12 sententiat (corr. ex sententia) B   13 hermeneuticon PB, deinde uocatur B   14 φντικόν P, phyticon B: post phyticon sequitur in B frigoris uel caloris (II 5, 10); uero id est — (I 19, 24) stellarum refertur om. B uid. praef. uero om. P   16 ultimam ut uid. P'   22 immortalis P'   24 ducitur P'   26 te om. P   27 inmortalem P

totiens nominamus. et enim sua morte anima non
 extinguitur sed ad tempus obruitur, nec temporali
 demersione beneficium perpetuitatis eximitur cum
 rursus e corpore, ubi meruerit contagione uitiorum
 5 penitus eliminata purgari, ad perennis uitae lucem
 restituta in integrum reuertatur. plene ut arbitror 18
 de uita et morte animae definitio liquet quam de
 adytis philosophiae doctrina et sapientia Ciceronis
 eliciuit.

10 Sed Scipio per quietem et caelo, quod in prae-XIII
 mium cedit beatis, et promissione immortalitatis ani-
 matus tam gloriosam spem tamque inclitam magis
 magisque firmavit uiso patre, de quo utrum uiueret
 cum adhuc uideretur dubitare quaesiuerat. mortem 2.
 15 igitur malle coepit, ut uiueret: nec flesse contentus
 uiso parente quem crediderat extinctum, ubi loqui
 posse coepit, hoc primum probare uoluit nihil se
 magis desiderare quam ut cum eo iam moraretur.
 nec tamen apud se quae desiderabat facienda con-
 20 stituit ante quam consuleret: quorum unum pru-
 dentiae, alterum pietatis adsertio est. nunc ipsa
 uel consulentis uel praecipientis uerba tractemus.
 quaeso inquam pater sanctissime atque op- 3
 tume, quoniam haec est uita, ut Africanum
 25 audio dicere, quid moror in terris? quin huc
 ad uos uenire propero? non est ita, inquit
 ille. nisi enim cum deus is, cuius hoc tem-
 plum est omne quod conspicias, istis te cor-
 poris custodiis liberauerit, huc tibi aditus
 30 patere non potest. homines enim sunt hac 4
 lege generati qui tuerentur illum globum,
 quem in templo hoc medium uides, quae
 terra dicitur: hisque animus datus est ex

5 prior a in eliminata in ras. in P 6 arbitror P 8
 abdytis P 11 immortalitatis P 15 cepit P 18 iam om.
 P 20 quā ante P 23 optime P 27 ille om. P is]
 hic P 30 sunt om. P

illis sempiternis ignibus, quae sidera et
 stellas uocatis, quae globosae et rotundae
 diuinis animatae mentibus circos suos or-
 besque conficiunt celeritate mirabili. quare
 et tibi, Publi, et piis omnibus retinendus
 animus est in custodia corporis nec iniussu
 eius, a quo ille est uobis datus, ex hominum
 uita migrandum est, ne munus adsignatum
 a deo defugisse uideamini. haec secta et prae-
 ceptio Platonis est qui in Phaedone definit homini non
 esse sua sponte moriendum. sed in eodem tamen
 dialogo idem dicit mortem philosophantibus adpeten-
 dam et ipsam philosophiam meditationem esse mori-
 endi. haec sibi ergo contraria uidentur sed non
 ita est. nam Plato duas mortes hominis nouit. nec
 hoc nunc repeto, quod superius dictum est duas
 esse mortes, unam animae, animalis alteram: sed
 ipsius quoque animalis hoc est hominis duas adserit
 mortes, quarum unam natura, uirtutes alteram prae-
 6 linquit solutum lege naturae: mori etiam dicitur
 cum anima adhuc in corpore constituta corporeas
 inlecebras philosophia docente contemnit et cupidi-
 tatum dulces insidias reliquasque omnes exiit pas-
 siones. et hoc est quod superius ex secundo uirtu-
 tum ordine, quae solis philosophantibus aptae sunt,
 7 euenire signauimus. hanc ergo mortem dicit Plato
 sapientibus esse adpetendam, illam uero quam omni-
 bus natura constituit cogi uel inferri uel accersiri ue-
 tat docens expectandam esse naturam et has causas
 huius aperiens sanctionis quas ex usu rerum quae
 8 in cotidiana conuersatione sunt mutuatur. ait enim
 eos qui potestatis imperio trudentur in carcerem
 non oportere inde diffugere prius quam potestas ipsa
 quae clausit abire permiserit. non enim uitari poe- 35

9 distingisse P   10 phaedrone P   23 philosophie P'
 contempnit P   26 philosophantibus P'   29 accersiri P'

nam furtiua discessione sed crescere. hoc quoque addit nos esse in dominio deorum quorum tutela et providentia gubernamur, nihil autem esse invito domino de his quae possidet ex eo loco in quo suum
 5 constituerat auferendum: et sicut qui uitam mancipio extorquet alieno crimine non carebit ita eum qui finem sibi domino necdum iubente quaesierit non absolutionem consequi sed reatum. haec Platonicae sectae semina altius Plotinus exsequitur.
 10 oportet inquit animam post hominem liberam corporeis passionibus inueniri. quam qui de corpore uiolenter extrudit liberam esse non patitur. qui enim sibi sua sponte necem comparat aut pertaesus necessitatis aut metu cuiusquam ad hoc descendit
 15 aut odio, quae omnia inter passiones habentur: ergo etsi ante fuit his sordibus pura, hoc ipso tamen quod exit extorta sordescit. deinde mortem debere ait animae a corpore solutionem esse, non uinculum, exitu autem coacto animam circa corpus magis
 20 magisque uinciri. et re uera ideo sic extortae animae diu circa corpus eiusue sepulturam uel locum in quo iniecta manus est peruagantur: cum contra illae animae, quae se in hac uita a uinculis corporis philosophiae morte dissoluunt, adhuc extante
 25 corpore caelo et sideribus inserantur. et ideo illam solam de uoluntariis mortibus significat esse laudabilem, quae comparatur ut diximus philosophiae ratione, non ferro, prudentia, non ueneno. addit etiam
 30 illam solam esse naturalem mortem ubi corpus animam, non anima corpus relinquit. constat enim numerorum certam constitutamque rationem animas sociare corporibus. hi numeri dum supersunt, perseuerat corpus animari: cum uero deficiunt, mox arcaea illa uis soluitur qua societas ipsa constabat,
 35 et hoc est quod fatum et fatalia uitae tempora uocamus. anima ergo ipsa non deficit quippe quae

9 *feminat ut uid. P'*
 in quo exit P

17 quod exit *scripsi*: quoesit *corr.*

immortalis atque perpetua est sed inpletis numeris corpus fatiscit: nec anima lassatur animando sed officium suum deserit corpus cum iam non possit animari. hinc illud est doctissimi uatis

explebo numerum reddarque tenebris.

- 13 haec est igitur naturalis uere mors, cum finem corporis solus numerorum suorum defectus adportat, non cum extorquetur uita corpori adhuc idoneo ad continuationem ferendi. nec levis est differentia
 14 uitam uel natura uel sponte soluendi. anima enim 10 cum a corpore deseritur, potest in se nihil retinere corporeum, si se pure, cum in hac uita esset, instituit: cum uero ipsa de corpore uiolenter extrudatur, quia exit rupto uinculo, non soluto fit ei ipsa necessitas occasio passionis, et malis, uinculum dum 15
 15 rumpit inficitur. hanc quoque superioribus adicit rationem non sponte pereundi. cum constet, inquit, remunerationem animis illic esse tribuendam pro modo perfectionis ad quam in hac uita una quaeque peruenit, non est praecipitandus uitae finis cum ad- 20
 16 huc proficiendi esse possit accessio. nec frustra hoc dictum est. nam in arcanis de animae reditu disputationibus fertur in hac uita delinquentes similes esse super aequale solum cadentibus, quibus denuo sine difficultate praesto sit surgere; animas uero ex 25
 hac uita cum delictorum sordibus recedentes aequandas his qui in abruptum ex alto praecipitique delapsi sint, unde numquam facultas fit resurgendi. ideo ergo utendum concessis uitae spatiis ut sit
 17 perfectae purgationis maior facultas. ergo, inquires, 30 qui iam perfecte purgatus est manum sibi debet inferre cum non sit ei causa remanendi quia pro-

5 Verg. Aen. VI 545

1 impletif P 2 animando ut uid. P' 4 hinc P' 12 in in ras. in P 13 extr in extrudatur in ras. in P 14 uinculif P 17 inquit P' 28 sunt P' facultasfit P 32 cōm P

fectum ulterius non requirit qui ad supera peruenit.
sed hoc ipso quo sibi celerem finem spe fruendae
beatitudinis accersit, inretitur laqueo passionis quia
spes sicut timor passio est, sed et cetera quae su-
5 perior ratio disseruit incurrit. et hoc est quod 18
Paulus filium spe uitae uerioris ad se uenire prope-
rantem prohibet ac repellit ne festinatum absolu-
tionis ascensionisque desiderium magis eum hac
ipsa passione uinciat ac retardet. nec dicit quod, nisi
10 mors naturalis aduenerit, emori non poteris, sed huc
uenire non poteris. nisi enim cum deus inquit 19
istis te corporis custodiis liberauerit, huc
tibi aditus patere non potest quia scit iam
receptum in caelum nisi perfectae puritati caelestis
15 habitaculi aditum non patere. pari autem constantia
mors nec ueniens per naturam timenda est nec contra
ordinem cogenda naturae. ex his quae Platonem 20
quaeque Plotinum de uoluntaria morte pronuntiasse
rettulimus nihil in uerbis Ciceronis quibus hanc
20 prohibet remanebit obscurum.

Sed illa uerba quae praeter hoc sunt inserta re- XIII
petamus homines enim sunt hac lege generati
qui tuerentur illum globum, quem in tem-
plo hoc medium uides, quae terra dicitur:
25 hisque animus datus est ex illis sempiter-
nis ignibus, quae sidera et stellas uocatis,
quae globosae et rotundae diuinis anima-
tae mentibus circos suos orbesque confi-
ciunt celeritate mirabili. de terra cur globus 2
30 dicatur in medio mundo positus plenius disseremus cum
de nouem sphaeris loquemur. bene autem uniuersus
mundus dei templum uocatur propter illos qui aestimant
nihil esse aliud deum nisi caelum ipsum et caelestia
ista quae cernimus. ideo ut summi omnipotentiam
35 dei ostenderet posse uix intellegi, numquam uideri

1 supera * P   3 arcessit P   9 passione P'   11 inquit
P'   13 sit P'   19 rettulimus P   35 uis P'

quicquid humano subicitur aspectui templum eius uocauit qui sola mente concipitur ut qui haec ueneratur ut templa cultum tamen maximum debeat conditori sciatque quisquis in usum templi huius inducitur ritu sibi uiuendum sacerdotis. unde et quasi 5 quodam publico praeconio tantam humano generi diuinitatem inesse testatur ut uniuersos siderei animi 3 cognitione nobilitet. notandum est quod hoc loco animum et ut proprie et ut abusiue dicitur posuit. animus enim proprie mens est, quam diuinorem 10 anima nemo dubitauit sed non numquam sic et animam usurpantes uocamus. cum ergo dicit hisque 4 animus datus est ex illis sempiternis ignibus, mentem praestat intellegi quae nobis proprie cum caelo sideribusque communis est; cum uero ait 15 retinendus animus est in custodia corporis, ipsam tunc animam nominat, quae uincitur custodia 5 corporali cui mens diuina non subditur. nunc qualiter nobis animus id est mens cum sideribus communis sit secundum theologos disseramus. deus qui 20 prima causa et est et uocatur, unus omnium quaeque sunt quaeque uidentur esse princeps et origo est. hic superabundanti maiestatis fecunditate de se mentem creauit. haec mens, quae νοῦς uocatur, qua patrem inspicit, plenam similitudinem seruat auctoris, ani- 25 mam uero de se creat posteriora respiciens. rursum anima patrem qua intuetur induitur ac paulatim regrediente respectu in fabricam corporum incorporea ipsa degenerat, habet ergo et purissimam ex mente, de qua est nata, rationem quod λογικόν uocatur et ex sua natura accipit praebendi sensus praebendique incrementi seminarium, quorum unum 30 αἰσθητικόν alterum φντικόν nuncupatur. sed ex his primum id est λογικόν quod innatum sibi ex

25 actoris P'
30 et 34 logicon P
om. P

27 partem quā P
33 aesthethicon P

29 purissimam P'
alterum φντικόν

mente sumpsit, sicut uere diuinum est ita solis diuinis aptum; reliqua duo *αισθητικόν* et *φυσικόν* ut a diuinis recedunt ita conuenientia sunt caducis. anima ergo creans sibi condensque corpora — nam 8
 5 ideo ab anima natura incipit quam sapientes de deo et mente *νοῦν* nominant ex — illo mero ac purissimo fonte mentis, quem nascendo de originis suae hauerat copia, corpora illa diuina uel supera, caeli dico et siderum, quae prima condebat, animauit, diuinae-
 10 que mentes omnibus corporibus quae in formam teretem id est in sphaerae modum formabantur infusae sunt, et hoc est quod cum de stellis loqueretur ait quae diuinis animatae mentibus. in infe- 9
 riora uero ac terrena degenerans fragilitatem corporum caducorum deprehendit meram diuinitatem mentis
 15 sustinere non posse, immo partem eius uix solis humanis corporibus conuenire quia et sola uidentur erecta tamquam quae ad supera ab imis recedant et sola caelum facile tamquam semper erecta sus-
 20 spiciunt, solisque inest uel in capite sphaerae similitudo, quam formam diximus solam mentis capacem. soli ergo homini rationem id est uim mentis infudit 10
 cui sedes in capite est, sed et geminam illam sentiendi crescendique naturam, quia caducum est cor-
 25 pus, inseruit. et hinc est quod homo et rationis 11
 compos est et sentit et crescit solaque ratione meruit praestare ceteris animalibus, quae quia semper prona sunt et ex ipsa quoque suspiciendi difficul-
 30 tate a superis recesserunt nec ullam diuinorum corporum similitudinem aliqua sui parte meruerunt, nihil ex mente sortita sunt et ideo ratione caruerunt: duo quoque tantum adepti sunt, sentire uel

2 *aestheticon* P   *phiticon* P   3 ad diuinis P   4 sibi om. P   6 purissimo P'   14 degerant P'   15 diuinitatē P'   18 post erecta lac. 10 litterarum in P   18. 19 tanquam P   18 tanquam — 19 suspiciunt (sed omissio 18 quae) om. P, add. P^m   21 quā* P'   22 sola P'   24 caducam P'   25 hinc P'   29 affuperit P'   30 sui om. P'   32 adepti P'

- 12 crescere. nam siquid in illis similitudinem rationis imitatur, non ratio sed memoria est, et memoria non illa ratione mixta sed quae hebetudinem sensuum quinque comitatur: de qua plura nunc dicere, quoniam ad praesens opus non attinet, omittemus. 5
- 13 terrenorum corporum tertius ordo in arboribus et herbis est, quae carent tam ratione quam sensu, et quia crescendi tantum modo usus in his uiget, hac
- 14 sola uiuere parte dicuntur. hunc rerum ordinem et Vergilius expressit. nam et mundo animam dedit 10 et, ut puritati eius adtestaretur, mentem uocauit. caelum enim, ait, et terras et maria et sidera spiritus intus alit id est anima sicut alibi pro spiramento animam dicit quantum ignes animaeque ualent — et ut illius mundanae animae adsereret 15 dignitatem, mentem esse testatus est mens agit molem — nec non ut ostenderet ex ipsa anima constare et animari uniuersa quae uiuunt, addidit inde hominum pecudumque genus et cetera, utque adsereret eundem esse in anima semper uigorem sed 20 usum eius hebescere in animalibus corporis densitate adiecit quantum non noxia corpora tardant
- 15 et reliqua. secundum haec ergo cum ex summo deo mens, ex mente anima fit, anima uero et condatur uita compleat omnia quae secuntur, cunctaque hic 25 unus fulgor illuminet et uniuersis appareat, ut in multis speculis per ordinem positus uultus unus, cumque omnia continuis successionibus se sequantur degenerantia per ordinem ad imum meandi: inuenietur pressius intuenti a summo deo usque ad ultimam rerum faecem una mutuis se uinculis reli-gans et nusquam interrupta conexio. et haec est Homeri catena aurea, quam pendere de caelo in
- 16 terras deum iussisse commemorat. his ergo dictis solum hominem constat ex terrenis omnibus mentis 35

3 hebitudinē P   13 animal ut uid. P'   25 sequuntur
P   29 degenerantia P'

id est animi societatem cum caelo et sideribus habere communem. et hoc est quod ait hisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quae sidera et stellas uocatis. nec tamen ex ipsis 17
 5 caelestibus et sempiternis ignibus nos dicit animatos — ignis enim licet diuinum tamen corpus est, nec ex corpore quamuis diuino possemus animari — sed unde ipsa illa corpora quae diuina et sunt et uidentur animata sunt, id est ex ea mundanae animae parte
 10 quam diximus de pura mente constare. et ideo post- 18
 quam dixit hisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus quae sidera et stellas uocatis, mox adiecit quae diuinis animatae mentibus ut per sempiternos ignes corpus stellarum,
 15 per diuinas uero mentes earum animas manifesta dis-
 cretione significet et ex illis in nostras uenire animas uim mentis ostendat. non ab re est ut haec de anima 19
 disputatio in fine sententias omnium qui de anima uidentur pronuntiasse contineat. Plato dixit ani-
 20 mam essentiam se mouentem, Xenocrates numerum se mouentem, Aristoteles *ἐντελέθειαν*, Pythagoras et Philolaus harmoniam, Posidonius ideam, Asclepiades quinque sensuum exercitium sibi consonum, Hippocrates spiritum tenuem per corpus omne di-
 25 spersum, Heraclides Ponticus lucem, Heraclitus phy-
 sicus scintillam stellaris essentiae, Zenon concretum corpori spiritum, Democritus spiritum insertum ato-
 mis hac facilitate motus ut corpus illi omne sit peruium, Critolaus Peripateticus constare eam de 20
 30 quinta essentia, Hipparchus ignem, Anaximenes aera, Empedocles et Critias sanguinem, Parmenides ex terra et igne, Xenophanes ex terra et aqua, Boethos ex aere et igne, Epicurus speciem ex igne et

2 commune P 6 ignis enim in ras. in P 17 de anima
 — 18 omnium qui om. P, add. P^m platon P 21 endeli-
 h
 ciam P 22 philolaus armoniam possidonius P 27 athomif
 P 31 parmenides * P 32 xenofantes P

est oculis, ceteris circulis magis cogitatione quam
 3 visu comprehendendis. de hoc lacteo multi inter
 se diuersa senserunt, causasque eius alii fabulosas,
 naturales alii protulerunt: sed nos fabulosa reticen-
 tes ea tantum quae ad naturam eius uisa sunt per- 5
 4 tinere dicemus. Theophrastus lacteum dixit esse
 compagem qua de duobus hemisphaeriis caeli sphaera
 solidata est et ideo ubi orae utrimque conuenerant
 5 notabilem claritatem uideri, Diodorus ignem esse den-
 setae concretaeque naturae in unam curui limitis 10
 semitam discretionem mundanae fabricae coaceruante
 concretum et ideo uisum intuentis admittere reliquo
 igne caelesti lucem suam nimia subtilitate diffusam
 6 non subiciente conspectui, Democritus innumeras
 stellas breuesque omnes, quae spisso tractu in unum 15
 coactae, spatiis quae angustissima interiacent opertis,
 uicinae sibi undique et ideo passim diffusae lucis
 aspergine continuum iuncti luminis corpus osten-
 7 dunt: sed Posidonius, cuius definitioni plurimum cons-
 ensus accessit, ait lacteum caloris esse siderei in-
 fusionem quam ideo aduersa zodiaco curuitas obli- 20
 quauit ut quoniam sol numquam zodiaci excedendo
 terminos expertem feruoris sui partem caeli reliquam
 deserebat, hic circus a uia solis in obliquum rece-
 dens uniuersitatem flexu calido temperaret. quibus 25
 autem partibus zodiacum intersecet, superius iam
 8 relatum est. haec de lacteo. decem autem alii ut
 diximus circi sunt, quorum unus est ipse zodiacus,
 qui ex his decem solus potuit latitudinem hoc modo
 9 quem referemus adipisci. natura caelestium circu-
 lorum incorporalis est linea quae ita mente concipi-
 tur ut sola longitudine censeatur, latum habere
 non possit, sed in zodiaco latitudinem signorum
 10 capacitas exigebat. quantum igitur spatii lata di-

---

3 diuisa P   6 theophrastus P   8 horae P'   11 coacer-
 bante P'   19 possidonius P   20 coloris P'   21 curbitas
 P'   25 fluxu P   27 ut om. P'

mensio porrectis sideribus occupabat, duabus lineis limitatum est: et tertia ducta per medium ecliptica uocatur, quia cum cursum suum in eadem linea pariter sol et luna conficiunt, alterius eorum necesse
 5 est euenire defectum: solis si ei tunc luna succedat: lunae si tunc aduersa sit soli. ideo nec sol
 11 umquam deficit nisi cum tricesimus lunae dies est et nisi quinto decimo cursus sui die nescit luna defectum. sic enim euenit ut aut lunae contra solem
 10 positae ad mutuandum ab eo solitum lumen sub eadem inuentus linea terrae conus obsistat aut soli ipsa succedens obiectu suo ab humano aspectu lumen eius repellat. in defectu ergo sol ipse nil patitur
 12 sed noster fraudatur aspectus, luna uero circa proprium defectum laborat non accipiendo solis lumen,
 15 cuius beneficio noctem colorat. quod sciens Vergilius disciplinarum omnium peritissimus ait

defectus solis uarios lunaeque labores.

quamuis igitur trium linearum ductus zodiacum et
 20 claudat et diuidat, unum tamen circum auctor uocabulorum dici uoluit antiquitas. quinque alii circuli paralleli uocantur. horum medius et maximus est
 13 aequinoctialis, duo extremitatibus uicini atque ideo breues quorum unus septentrionalis dicitur, alter
 25 australis: inter hos et medium duo sunt tropici maiores ultimis, medio minores et ipsi ex utraque parte zonae ustae terminum faciunt. praeter hos alii duo
 14 sunt coluri, quibus nomen dedit imperfecta conuersio, ambientes enim septentrionalem uerticem atque inde
 30 in diuersa diffusi et se in summo intersecant et quinque parallelos in quaternas partes aequaliter diuidunt, zodiacum ita intesecantes ut unus eorum per Arietem et Libram, alter per Cancrum atque

2 ecliptica P 8 curfa ut uid. P' dies P' 9 enī om.
 P' 11 obstitit P' 20 circū * P 23 duo * P 25 *hof
 P maioris P' 28 sunt coluri P, † arci add. p imperfecta P

- Capricornum meando decurrat, sed ad australem
 15 uerticem non peruenire creduntur. duo qui ad nu-
 merum praedictum supersunt meridianus et horizon
 non scribuntur in sphaera, quia certum locum ha-
 bere non possunt, sed pro diuersitate circumspecien- 5
 16 tis habitantisue variantur. meridianus est enim
 quem sol cum super hominum uerticem uenerit ipsum
 diem medium efficiendo designat: et quia globositas
 terrae habitationes omnium aequales sibi esse non
 patitur, non eadem pars caeli omnium uerticem de- 10
 spicit: et ideo unus omnibus meridianus esse non
 poterit, sed singulis gentibus super uerticem suum
 17 proprius meridianus efficitur. similiter sibi horizon-
 tem facit circumspectio singulorum. horizon est
 enim uelut quodam circo designatus terminus caeli 15
 quod super terram uidetur: et quia ad ipsum uere
 finem non potest humana acies peruenire, quantum
 quisque oculos circumferendo conspexerit proprium
 sibi caeli quod super terram est terminum facit.
 18 hic horizon, quem sibi unius cuiusque circumscribit 20
 aspectus, ultra trecentos et sexaginta stadios longi-
 tudinem intra se continere non poterit. centum
 enim et octoginta stadios non excedit acies contra
 uidentis: sed uisus cum ad hoc spatium uenerit,
 accessu deficiens in rotunditatem recurrendo curua- 25
 tur atque ita fit ut hic numerus ex utraque parte
 geminatus trecentorum sexaginta stadiorum spatium
 quod intra horizontem suum continetur efficiat
 semperque, quantum ex huius spatii parte postera
 procedendo dimiseris, tantum tibi de anteriore su- 30
 metur, et ideo horizon semper quantacumque locorum
 19 transgressione mutatur. hunc autem, quem diximus,
 admittit aspectum aut in terris aequa planities aut
 pelagi tranquilla libertas, qua nullam oculis obicit

3 orizon P   6 habitantisue P   9 hominum P   11
 unus om. P'   meridianus P'   20 hinc orizon P   unus cuiusq;
 P'   22 in se P   24 uidentis P'   30 demeritis P   33
 aipelagi P'

offensam. nec te moueat quod saepe in longissimo positum montem uidemus aut quod ipsa caeli superna suspicimus, aliud est enim cum se oculis ingerit altitudo, aliud cum per planum se porrigit
 5 et extendit intuitus, in quo solo horizontis circus efficitur. haec de circis omnibus quibus caelum cingitur dicta sufficiant.

Tractatum ad sequentia transferamus ex quo XVI mihi omnia contemplanti praeclara cetera
 10 et mirabilia uidebantur. erant autem hae stellae quas numquam ex hoc loco uidimus et hae magnitudines omnium quas esse numquam suspicati sumus, ex quibus erat ea minima, quae ultima a caelo, citima terris
 15 luce lucebat aliena: stellarum autem globi terrae magnitudinem facile uincebant. dicendo ex quo mihi omnia contemplanti id quod supra rettulimus adfirmat in ipso lacteo Scipionis et parentum per somnium contigisse conuentum. duos sunt
 20 autem praecipua quae in stellis se admiratum refert, aliquarum nouitatem et omnium magnitudinem. ac prius de nouitate, post de magnitudine disseremus. plene et docte adiciendo quas numquam ex hoc
 3 loco uidimus causam cur a nobis non uideantur
 25 ostendit. locus enim nostrae habitationis ita positus est ut quaedam stellae ex ipso numquam possint uideri quia ipsa pars caeli, in qua sunt, numquam potest hic habitantibus apparere. pars enim haec terrae,
 4 quae incolitur ab uniuersis hominibus qui nos in
 30 uicem scire possumus, ad septentrionalem uerticem surgit, et sphaeralis conuexitas australem nobis uerticem in ima demergit. cum ergo semper circa terram ab ortu in occasum caeli sphaera uoluatur uertex hic qui septentriones habet quoquouersum

7 sufficiunt P' 10 aut eq P 12 & eae P 17 omnia
 mihi P 30 non possumus P septentrionalem P' 31
 uerticē nobis P 33 sphaera P

mundana uolubilitate uertatur quoniam super nos
est semper a nobis uidetur ac semper ostendit
arctos Oceani metuentes aequore tingui.

- 5 australis contra quasi semel nobis pro habitationis
nostrae positione demersus nec ipse nobis umquam 5
uidetur nec sidera sua, quibus et ipse sine dubio
insignitur, ostendit. et hoc est quod poeta naturae
ipsius conscius dixit

hic uertex nobis semper sublimis at illum

sub pedibus Styx atra uidet Manesque profundi. 10

- 6 sed cum hanc diuersitatem caelestibus partibus uel
semper uel numquam apparendi terrae globositas
habitantibus faciat, ab eo qui in caelo est omne
sine dubio caelum uidetur non impediante aliqua
parte terrae, quae tota puncti locum pro caeli magni- 15
tudine uix obtinet. cui ergo australis uerticis stellas
numquam de terris uidere contigerat, ubi circum-
spectu libero sine offensa terreni obicis uisae sunt,
iure quasi nouae admirationem dederunt, et quia
intellexit causam propter quam eas numquam ante 20
uidisset, ait erant autem hae stellae quas
numquam ex hoc loco uidimus, hunc locum
demonstratiue terram dicens in qua erat dum ista
8 narraret. sequitur illa discussio quid sit quod ad-
iecit et hae magnitudines omnium quas esse 25
numquam suspicati sumus. cur autem magni-
tudines quas uidit in stellis numquam homines su-
spicati sint, ipse patefecit addendo stellarum
autem globi terrae magnitudinem facile
9 uincebant. nam quando homo nisi quem doctrina 30
philosophiae supra hominem immo uere hominem
fecit, suspicari potest stellam unam omni terra esse

3 Verg. Georg. I 246   9 l. l. 242

3 tingui * P   7 peta P'   10 sty tra P, styx atra p
11 diuersitatē * P   18 libera P'   20 ante om. P   21 eae
P   25 & eq P

maiores, cum vulgo singulae uix facis unius flammam aequare posse uideantur? ergo tunc earum uere magnitudo adserta credetur, si maiores singulas quam est omnis terra esse constituerit. quod hoc
 5 modo licet recognoscas. punctum dixerunt esse geometrae quod ob inconprehensibilem breuitatem sui
 10 in partes diuidi non possit, nec ipsum pars aliqua sed tantum modo signum esse dicatur. physici terram ad magnitudinem circi per quem sol uoluitur puncti
 15 modum obtinere docuerunt. sol autem quanto minor sit circo proprio, deprehensum est. manifestissimis enim dimensionum rationibus constitit mensuram solis ducentesimam sextam decimam partem habere
 20 magnitudinis circi per quem sol ipse discurrit. cum ergo sol ad circum suum pars certa sit, terra uero
 25 ad circum solis punctum sit quod pars esse non possit, sine cunctatione iudicii solem constat terra esse maiorem, si maior est pars eo quod partis nomen nimia sui breuitate non capit. uerum solis
 30 circo superiorum stellarum circos certum est esse maiores, si eo quod continetur id quod continet maius est, cum hic sit caelestium sphaerarum ordo, ut a superiore una quaeque inferior ambiatur. unde et lunae sphaeram quasi a caelo ultimam et uicinam
 35 terrae minimam dixit cum terra ipsa in punctum quasi uere iam postrema deficiat. si ergo stellarum superiorum circi, ut diximus, circo solis sunt grandiores, singulae autem huius sunt magnitudinis ut
 40 ad circum una quaeque suum modum partis optineat, sine dubio singulae terra sunt ampliores quam ad solis circum qui superioribus minor est punctum esse

3 credatur P' 4 esse om. P 6 incomphensibilem P
 7 praf P, deinde aliquid P' 8 phisici P 10 au in autē
 in ras. in P 11 manifestissimi * f (fuit ul) P 12 constat
 P 15 suum om. P 16 et 18 ar in pars in ras. in P 19
 capiat p, capat P 20 circo * P est om. P' 24 speram
 P 29 obtineant P 30 singulo P'

praediximus. de luna si uere luce lucet aliena sequentia docebunt.

XVII Haec cum Scipionis optutus non sine admiratione percurrrens ad terras usque fluxisset et illic familiarius haesisset, rursus aui monitu ad superiora 5
 2 reuocatus est ipsum a caeli exordio sphaerarum ordinem in haec uerba monstrantis nouem tibi orbibus uel potius globis conexa sunt omnia, quorum unus est caelestis extimus, qui reliquos omnes complectitur, summus ipse 10
 deus, arcens et continens ceteros, in quo sunt infixi illi qui uoluuntur stellarum cursus sempiterni. huic subiecti sunt septem
 3 qui uersantur retro contrario motu atque caelum. e quibus unum globum possidet illa 15
 quam in terris Saturniam nominant, deinde est hominum generi prosperus et salutaris ille fulgor qui dicitur Iouis, tum rutilus horribilisque terris quem Martium dicitis, deinde subter mediam fere regionem sol 20
 optinet dux et princeps et moderator luminum reliquorum, mens mundi et temperatio, tanta magnitudine ut cuncta sua luce lustret et compleat. hunc ut comites consequuntur Veneris alter, alter Mercurii cur- 25
 4 sus in infimoque orbe luna radiis solis accensa conuertitur. infra autem eam nihil est nisi mortale et caducum praeter animos munere deorum hominum generi datos: supra lunam sunt aeterna omnia. nam ea quae 30
 est media et nona tellus neque mouetur et infima est et in eam feruntur omnia nutu

---

3 com *P'* obtutus *P* 5 familiaris *P* monito *P'*
 10 complectitur *P* 15 globum *P* 20 subter] septē *P*
 24 compleat *P* consequuntur *p* 26 in om. *P* 32 re-
 eruntur *P*

suo pondera. totius mundi a summo in imum di- 5
ligens in hunc locum collecta descriptio est et inte-
grum quoddam uniuersitatis corpus effingitur, quod
quidem τὸ πᾶν id est omne dixerunt, unde et hic
5 dicit conexas sunt omnia. Vergilius uero ma-
gnum corpus uocauit

et magno se corpore miscet.

hoc autem loco Cicero rerum quaerendarum iactis 6
seminibus multa nobis excolenda legauit. de septem
10 subiectis globis ait qui uersantur retro contra-
rio motu atque caelum. quod cum dicit, admonet 7
ut quaeramus si uersatur caelum et si illi septem et
seruantur et contrario motu mouentur aut si hunc
esse sphaerarum ordinem quem Cicero refert Plato-
15 nica consentit auctoritas, et si uere subiectae sint,
quo pacto stellae earum omnium zodiacum instrare
dicantur cum zodiacus et unus et in summo caelo
sit, quaeue ratio in uno zodiaco aliarum cursus bre-
uiiores aliarum faciat longiores — haec enim omnia in
20 exponendo earum ordine necesse est adserantur — et
postremo qua ratione in terram ferantur sicut ait om-
nia nutu suo pondera. uersari caelum mundanae 8
animae natura et uis et ratio docet, cuius aeternitas
in motu est. quia numquam motus relinquit quod
25 uita non deserit, nec ab eo uita discedit in quo
uiget semper agitatus: igitur et caeleste corpus,
quod mundi anima futurum sibi immortalitatis parti-
ceps fabricata est, ne umquam uiuendo deficiat,

7 Verg. Aen. VI 727

2 post diligens in hunc || (fol. 11 u.) sequitur in P (fol. 12 r.)
p. 111, 5 quam iure cor celi uocetur: in margine inferiore haec
ascripta sunt manu ni fallor Iacobi Augusti Thuani desunt aliqua:
imo | folium: certe idem homo haec scripsit atque is qui quater-
niones numerauit et signauit: fol. autem undecimum cum signatum
sit B ||| et folium duodecimum B |||, hodie diiudicari nequit
num illa quae desiderantur ante Thuani tempora perierint an om-
nino numquam exarata fuerint

- semper in motu est et stare nescit quia nec ipsa
9 stat anima qua inpellitur. nam cum animae quae
incorporea est essentia sit in motu, primum autem
omnium caeli corpus anima fabricata sit, sine dubio
in corpus hoc primum ex incorporeis motus natura 5
migravit, cuius vis integra et incorrupta non deserit
10 quod primum coepit mouere. ideo uero caeli motus
necessario uolubilis est quia cum semper moueri
necesse sit, ultra autem locus nullus sit quo se ten-
dat accessio, continuatione perpetuae in se reditio- 10
nis agitur: ergo in quo potest uel habet currit et
accedere eius reuolui est quia sphaerae spatia et
loca complectentis omnia unus est cursus rotari. sed
et sic animam sequi semper uidetur, quae in ipsa
11 uniuersitate discurrit. dicemus ergo quod eam num- 15
quam repperiat si semper hanc sequitur? immo
semper eam repperit quia ubique tota ubique per-
fecta est. cur ergo si quam quaerit repperit, non
quiescit? quia et illa requietis est inscia. staret
enim si umquam stantem animam repperiret, cum 20
uero illa ad cuius appetentiam trahitur, semper in
uniuersa se fundat, semper et corpus se in ipsam
et per ipsam retorquet. haec de caelestis uolubili-
tatis arcano pauca de multis Plotino auctore re-
12 perta sufficiant. quod autem hunc istum extimum 25
globum, qui ita uoluitur, summum deum uocauit,
non ita accipiendum est, ut ipse prima causa et
deus ille omnipotentissimus aestimetur: cum globus
ipse, quod caelum est, animae sit fabrica, anima ex
mente processerit, mens ex deo, qui uere summus 30
13 est, procreata sit: sed summum quidem dixit ad
ceterorum ordinem, qui subiecti sunt unde mox sub-
iecit arcens et continens ceteros, deum uero
quod non modo immortale animal ac diuinum sit et
plenum inditae ex illa purissima mente rationis sed 35
quod et uirtutes omnes, quae illam primae omni-
14 ipse contineat. ipsum denique Iouem ueteres uoca-

uerunt et apud theologos Iuppiter est mundi anima.
hinc illud est

ab Ioue principium, Musae, Iouis omnia plena,
quod de Arato poetae alii mutuati sunt, qui de side-
ribus locuturus a caelo in quo sunt sidera exordium
sumendum esse decernens, ab Ioue incipiendum esse
memorauit. hinc et Iuno soror eius et coniunx uo- 15
catur. est autem Iuno aer et dicitur soror quia
isdem seminibus quibus caelum etiam aer procreatus
est, coniunx quia aer subiectus est caelo. his illud 16
adiendum est quod praeter duo lumina et stellas
quinque quae appellantur uagae reliquas omnes alii
infixas caelo nec nisi cum caelo moueri, alii quo-
rum adsertio uero propior est, has quoque dixerunt
15 suo motu praeter quod cum caeli conuersione ferun-
tur accedere sed propter immensitatem extimi globi
excedentia credibilem numerum saecula in una eas
cursus sui ambitione consumere et ideo nullum ea-
rum motum ab homine sentiri, cum non sufficiat
20 humanae uitae spatium ad breue saltem punctum tam
tardae accessionis deprehendendum. hinc Tullius 17
nullius sectae inscius ueteribus approbatae simul
attigit utramque sententiam dicendo in quo sunt
infixi illi qui uoluuntur stellarum cursus
25 sempiterni, nam et infixos dixit et cursus habere
non tacuit.

Nunc utrum illi septem globi qui subiecti sunt XVIII
contrario, ut ait, quam caelum uertitur motu feran-
tur argumentis ad uerum ducentibus requiramus.
30 solem ac lunam et stellas quinque quibus ab errore 2
nomen est, praeter quod secum trahit ab ortu in
occasum caeli diurna conuersio, ipsa suo motu in
orientem ab occidente procedere non solis literarum
profanis sed multis quoque doctrina initiatis
35 rere a fide ac monstro simile iudicatum.

apud pressius intuentes ita uerum esse constabit ut non solum mente concipi sed oculis quoque ipsis
 3 possit probari. tamen ut nobis de hoc sit cum pertinaciter negante tractatus, age quisquis tibi hoc liquere dissimulas, simul omnia quae uel contentio
 4 tibi fingit detractans fidem uel quae ipsa ueritas suggerit in diuisionis membra mittamus. has erraticas cum luminibus duobus aut infixas caelo ut alia sidera nullum sui motum nostris oculis indicare sed ferri mundanae conuersionis impetu aut moueri sua
 10 quoque accessione dicemus, rursus si mouentur aut caeli uiam secuntur ab ortu in occasum et communi et suo motu meantes aut contrario recessu in orientem ab occidentis parte uersantur. praeter haec ut opinor nihil potest uel esse uel fingi. nunc uidea-
 15 mus quid ex his poterit uerum probari. si infixae essent, numquam ab eadem statione discederent sed in isdem locis semper ut aliae uiderentur. ecce enim de infixis Vergiliae nec a sui umquam se copulatione dispergunt nec Hyadas, quae uicinae sunt, deserunt
 20 aut Orionis proximam regionem relinquunt: Septentrionum compago non soluitur: Anguis, qui inter eos labitur, semel circumfusum non mutat amplexum.
 6 hae uero modo in hac modo in illa caeli regione uisuntur et saepe cum in unum locum duae plu-
 25 resue conuenerint, et a loco tamen in quo simul uisae sunt et a se postea separantur. ex hoc eas non esse caelo infixas oculis quoque approbantibus constat: igitur mouentur nec negare hoc quisquam
 7 poterit quod uisus adfirmat. quaerendum est ergo
 30 utrum ab ortu ad occasum an in contrarium motu proprio reuoluantur. sed et hoc quaerentibus nobis non solum manifestissima ratio sed uisus quoque ipse monstrabit. consideremus ergo signorum ordinem quibus zodiacum diuisum uel distinctum uide-
 35 mus et ab uno signo quolibet ordinis eius sumamus

exordium. cum Aries exoritur, post ipsum Taurus 8
 emergit. hunc Gemini secuntur, hos Cancer et per
 ordinem reliqua. si istae ergo in occidentem ab
 oriente procederent, non ab Ariete in Taurum qui
 5 retro locatus est nec a Tauro in Geminos signum
 posterius uoluerentur sed a Geminis in Taurum et
 a Tauro in Arietem recta et mundanae uolubilitati
 consona accessione prodirent. cum uero a primo 9
 in signum secundum, a secundo in tertium et inde
 10 ad reliqua quae posteriora sunt reuoluantur, signa
 autem infixi caelo ferantur, sine dubio constat has
 stellas non cum caelo sed contra caelum moueri.
 hoc ut plene liqueat, astruamus de lunae cursu
 quae et claritate sui et uelocitate notabilior est.
 15 luna postquam a sole discedens nouata est, secundo
 fere die circa occasum uidetur, et quasi uicina soli
 quem nuper reliquit, postquam ille demersus est,
 ipsa caeli marginem tenet antecedenti superoccidens.
 tertio die tardius occidit quam secundo, et ita coti-
 20 die longius ab occasu recedit, ut septimo die circa
 solis occasum in medio caelo ipsa uideatur. post
 alios uero septem cum ille mergit haec oritur. adeo 11
 media parte mensis dimidium caelum, id est unum
 hemisphaerium, ab occasu in orientem recedendo
 25 metitur. rursus post septem alios circa solis occasum
 latentis hemisphaerii uerticem tenet, et huius rei
 indicium est quod medio noctis exoritur. postremo
 totidem diebus exemptis solem denuo comprehendit,
 et uicinus uidetur ortus amborum, quam diu soli suc-
 30 cedens rursus nouetur et rursus recedens paulatim
 semper in orientem regrediendo relinquat occasum.
 sol quoque ipse non aliter quam ab occasu in orien- 12
 tem mouetur et licet tardius recessum suum quam
 luna conficiat — quippe qui tanto tempore signum
 35 unum emetiatur quanto totum zodiacum luna dis-

7 uolubilitati *Zeunius*: uolubilitatis *libri*
 cum caelo ferantur *coni. Iantus*

11 infixi caelo

currit — manifesta tamen et subiecta oculis motus
 13 sui praestat indicia. hunc enim in Ariete esse po-
 namus, quod quia aequinoctiale signum est, pares
 horas somni et diei facit. in hoc signo cum occidit
 Libram id est Scorpii chelas mox oriri uidemus et
 apparet Taurus uicinus occasui, nam Vergilias et
 Hyadas partes Tauri clariores non multo post solem
 14 mergentes uidemus. sequenti mense sol in signum
 posterius id est in Taurum recedit et ita fit ut
 neque Vergiliae neque alia pars Tauri illo mense 10
 uideatur. signum enim quod cum sole oritur et cum
 sole occidit semper occultitur adeo ut et uicina astra
 15 solis propinquitate celentur. nam et Canis tunc,
 quia uicinus Tauro est, non uidetur tectus lucis
 propinquitate et hoc est quod Vergilius ait 15

candidus auratis aperit cum cornibus annum
 Taurus et aduerso cedens Canis occidit astro.

non enim uult intellegi Tauro oriente cum sole mox
 in occasum ferri Canem, qui proximus Tauro est,
 sed occidere eum dixit Tauro gestante solem, quia 20
 16 tunc incipit non uideri sole uicino. tunc tamen
 occidente sole Libra adeo superior inuenitur ut to-
 tus Scorpius ortus appareat, Gemini uero uicini
 tunc uidentur occasui. rursus post Tauri mensem
 Gemini non uidentur, quod in eos solem migrasse 25
 significat. post Geminos recedit in Cancrum et tunc
 17 cum occidit mox Libra in medio caelo uidetur. adeo
 constat solem tribus signis peractis id est Ariete
 et Tauro et Geminis ad medietatem hemisphaerii
 recessisse. denique post tres menses sequentes tri- 30
 bus signis quae secuntur emensis — Cancrum dico
 Leonem et Virginem — inuenitur in Libra, quae
 rursus aequat noctem diei, et dum in ipso signo
 occidit mox oritur Aries, in quo sol ante sex menses
 18 occidere solebat. ideo autem occasum magis eius 35

quam ortum elegimus proponendum, quia signa posteriora post occasum videntur, et dum ad haec quae sole mergente uideri solent solem redire monstramus, sine dubio eum contrario motu recedere
 5 quam caelum mouetur, ostendimus. haec autem 19
 quae de sole ac luna diximus etiam quinque stellarum recessum adsignare sufficient, pari enim ratione in posteriora signa migrando semper mundanae uolubilitati contraria recessione uersantur.

- 10 His adsertis de sphaerarum ordine pauca dicenda XVIII
 sunt, in quo dissentire a Platone Cicero uideri potest, cum hic solis sphaeram quartam de septem id est in medio locatam dicat, Plato a luna sursum secundam hoc est inter septem a summo locum sex
 15 tum tenere commemoret. Ciceroni Archimedes et 2
 Chaldaeorum ratio consentit, Plato Aegyptios omnium philosophiae disciplinarum parentes secutus est, qui ita solem inter lunam et Mercurium locatum uolunt ut rationem tamen et deprehenderint et edixerint
 20 cur a non nullis sol supra Mercurium supraque Venerem esse credatur. nam nec illi qui ita aestimant a specie ueri procul aberrant, opinionem uero istius permutationis huius modi ratio persuasit. a Saturni 3
 sphaera, quae est prima de septem, usque ad sphaeram Iouis a summo secundam interiecti spatii tanta
 25 distantia est ut zodiaci ambitum superior triginta annis, duodecim uero annis subiecta conficiat; rursus tantum a Ioue sphaera Martis recedit ut eundem cursum biennio peragat. Venus autem tanto est 4
 30 regione Martis inferior ut ei annus satis sit ad zodiacum peragrandum. iam uero ita Veneri proxima est stella Mercurii et Mercurio sol propinquus ut hi tres caelum suum pari temporis spatio id est anno plus minusue circumeant. ideo et Cicero hos duos

cursus comites solis uocauit, quia in spatio pari
 5 longe a se numquam recedunt. luna autem tantum
 ab his deorsum recessit ut, quod illi anno, uiginti
 octo diebus ipsa conficiat, ideo neque de trium su-
 periorum ordine, quem manifeste clareque distinguit 5
 immensa distantia, neque de lunae regione, quae ab
 omnibus multum recessit, inter ueteres aliqua fuit
 dissensio. horum uero trium sibi proximorum Ve-
 neris Mercurii et solis ordinem uicinia confudit sed
 apud alios, nam Aegyptiorum sollertiam ratio non 10
 6 fugit quae talis est. circulus per quem sol discurrit
 a Mercurii circulo ut inferior ambitur, illum quoque
 superior circulus Veneris includit, atque ita fit ut
 hae duae stellae cum per superiores circulorum suo-
 rum uertices currunt, intellegantur supra solem loca- 15
 tae, cum uero per inferiora comeant circulorum,
 7 sol eis superior aestimetur. illis ergo qui sphaeras
 earum sub sole dixerunt, hoc uisum est ex illo stel-
 larum cursu, qui non numquam ut diximus uidetur
 inferior, qui et uere notabilior est quia tunc libe- 20
 rius apparet. nam cum superiora tenent magis
 radiis occulantur, et ideo persuasio ista conualuit
 et ab omnibus paene hic ordo in usum receptus
 8 est. perspicacior tamen observatio ueriores ordinem
 deprehendit, quem praeter indaginem uisus haec 25
 quoque ratio commendat quod lunam quae luce
 propria caret et de sole mutuatur necesse est fonti
 9 luminis sui esse subiectam. haec enim ratio facit
 lunam non habere lumen proprium, ceteras omnes
 stellas lucere suo, quod illae supra solem locatae in 30
 ipso purissimo aethere sunt, in quo omne quicquid
 est, lux naturalis et sua est, quae tota cum igne
 suo ita sphaerae solis incumbit, ut caeli zonae quae
 procul a sole sunt perpetuo frigore oppressae sint
 10 sicut infra ostendetur, luna uero quia sola ima sub 35
 sole est et caducorum iam regioni luce sua ca-

renti proxima, lucem nisi de superposito sole cui
 resplendet habere non potuit, denique quia totius
 mundi ima pars terra est, aetheris autem ima pars
 luna est, lunam quoque terram sed aetheriam uo-
 5 cauerunt. immobilis tamen ut terra esse non po- 11
 tuit, quia in sphaera quae uoluitur nihil manet im-
 mobile praeter centrum, mundanae autem sphaerae
 terra centrum est, ideo sola immobilis perseuerat.
 rursus terra accepto solis lumine clarescit tantum 12
 10 modo, non relucet; luna speculi instar lumen quo
 illustratur emittit, quia illa aeris et aquae, quae per
 se concreta et densa sunt, faex habetur et ideo ex-
 tremam uastitatem densata est nec ultra superficiem
 quauis luce penetratur, haec licet et ipsa finis sit
 15 sed liquidissimae lucis et ignis aetherii, ideo quam-
 uis densius corpus sit quam cetera caelestia, multo
 tamen terreno purius fit acceptae luci penetrabilis
 adeo ut eam de se rursus emittat, nullum tamen ad
 nos perferentem sensum caloris: quia lucis radius 13
 20 cum ad nos de origine sua id est de sole peruenit,
 naturam secum ignis de quo nascitur deuehit; cum
 uero in lunae corpus infunditur et inde resplendet,
 solam refundit claritatem non calorem. nam et
 speculum cum splendorem de se ui oppositi eminus
 25 ignis emittit, solam ignis similitudinem carentem
 sensu caloris ostendit. quem soli ordinem Plato 14
 dederit uel eius auctores, quosue Cicero secutus quar-
 tum locum globo eius adsignauerit, uel quae ratio
 persuasionem huius diuersitatis induxerit et cur dixe-
 30 rit Tullius in infimoque orbe luna radiis solis
 accensa conuertitur satis dictum est, sed his
 hoc adiciendum est cur Cicero cum quartum de
 septem solem uelit, quartus autem inter septem non
 fere medius sed omni modo medius et sit et habeatur,
 35 non abrupte medium solem sed fere medium

---

1 lucem nisi de superposito sole qua resplendet *coni.*
Zeumius

- dixerit his uerbis deinde subter mediam fere
15 regionem sol optinet. sed non uacat adiectio
qua haec pronuntiatio temperatur, nam sol quantum
locum optinens mediam regionem tenebit numero,
spatio non tenebit. si inter ternos enim summos 5
et imos locatur, sine dubio medius est numero, sed
totius spatii quod septem sphaerae occupant dimen-
sione perspecta regio solis non inuenitur in medio
spatio locata quia magis a summo ipse, quam ab
ipso recessit ima postremitas, quod sine ulla discep- 10
16 tationis ambage compendiosa probabit adsertio. Sa-
turni stella quae summa est zodiacum triginta annis
peragrat, sol medius anno uno, luna ultima uno
mense non integro. tantum ergo interest inter solem
et Saturnum quantum inter unum et triginta, tan- 15
tum inter lunam solemque quantum inter duodecim
17 et unum. ex his apparet totius a summo in imum
spatii certam ex media parte diuisionem solis regione
non fieri. sed quia hic de numero loquebatur in
quo uere qui quartus et medius est, ideo pronun- 20
tiauit quidem medium sed propter latentem spatorum
dimensionem uerbum quo hanc definitionem tempe-
18 raret adiecit. notandum quod esse stellam Saturni
et alteram Iouis, Martis aliam non naturae constitutio
sed humana persuasio est quae stellis numeros 25
et nomina fecit. non enim ait illa quae Saturnia
est sed quam in terris Saturniam nominant
et ille fulgor qui dicitur Iouis, et quem
Martium dicitis, adeo expressit in singulis nomina
haec non esse inuenta ex natura sed hominum com- 30
19 menta significationi distinctionis accommoda. quod
uero fulgorem Iouis humano generi prosperum
et salutarem, contra Martis rutilum et terri-
bilem terris uocauit, alterum tractum est ex
stellarum colore — nam fulget Iouis, rutilat Martis 35
— alterum ex tractatu eorum qui de his stellis ad
hominum uitam manare uolunt aduersa uel prospera,
nam plerumque de Martis stella terribilia, de Iouis

salutaria euenire defininut. causam siquis forte altius 20
 quaerat unde diuinis maliuolentia ut stella malefica
 esse dicatur — sicut de Martis et Saturni stellis
 existimatur — aut cur notabilior benignitas Iouis
 5 et Veneris inter genethliacos habeatur cum sit diui-
 norum una natura, in medium proferam rationem
 apud unum omnino quod sciam lectam. nam Ptoloma-
 maus in libris tribus quos de harmonia composuit
 patefecit causam, quam breuiter explicabo. certi, 21
 10 inquit, sunt numeri per quos inter omnia quae sibi
 conuenienter iunguntur et aptantur fit iugabilis
 competentia, nec quicquam potest alteri nisi per hos
 numeros conuenire. sunt autem hi epitritus hemio-
 lius epogdous duplaris triplaris quadruplus. quae 22
 15 hoc loco interim quasi nomina numerorum accipias
 uolo, in sequentibus uero, cum de harmonia caeli
 loquemur, quid sint hi numeri quidue possint, oportu-
 nius aperiemus: modo hoc nosse sufficiat quia
 sine his numeris nulla colligatio, nulla potest esse
 20 concordia. uitam uero nostram praecipue sol et luna 23
 moderantur. nam cum sint caducorum corporum
 haec duo propria, sentire uel crescere: *αἰσθητικόν*
 id est sentiendi natura de sole, *φωτικόν* autem id
 est crescendi natura de lunari ad nos globositate
 25 perueniunt. sic utriusque luminis beneficio haec
 nobis constat uita qua fruimur. conuersatio tamen 24
 nostra et prouentus actuum tam ad ispa duo lumina
 quam ad quinque uagas stellas refertur, sed harum
 stellarum alias interuentus numerorum quorum supra
 30 fecimus mentionem cum luminibus bene iungit ac
 sociat, alias nullus applicat numeri nexus ad lumina.
 ergo Veneria et Iouialis stella per hos numeros 25
 lumini utrique sociantur sed Iouialis soli per omnes,
 lunae uero per plures, et Veneria lunae per omnes,
 35 soli per plures numeros aggregatur. hinc licet utraque
 benefica credatur Iouis tamen stella cum sole accom-

31 fotiat B

33 utriusque B

36 benenefica B'

modatior est et Veneria cum luna, atque ideo uitae nostrae magis commodant, quasi luminibus uitae nocturnae auctoribus numerorum ratione concordantes. Saturni autem Martisque stellae ita non habent cum luminibus competentiam, ut tamen aliqua uel extrema numerorum linea Saturnus ad solem, Mars aspiciat ad lunam. ideo minus commodi uitae humanae existimantur quasi cum uitae auctoribus arta numerorum ratione non iuncti. cur tamen et ipsi non nunquam opes uel claritatem hominibus praestare praedantur, ad alterum debet pertinere tractatum quia hic sufficit aperuisse rationem cur alia terribilis alia salutaris existimetur. et Plotinus quidem in libro qui inscribitur si faciunt astra, pronuntiat nihil ui uel potestate eorum hominibus euenire, sed ea quae decreti necessitas in singulos sancit, ita per horum septem transitum stationem recessumue monstrari ut aues seu praeteruolando seu stando futura pennis uel uoce significant nescientes. sic quoque tamen iure uocabitur hic salutaris, ille terribilis, cum per hunc prospera, per illum significantur incommoda.

XX In his autem tot nominibus quae de sole dicuntur non frustra nec ad laudis pompam lasciuit oratio sed res uerae uocabulis exprimuntur. dux et princeps ait et moderator luminum reliquorum, mens mundi et temperatio. Plato in Timaeo cum de octo sphaeris loqueretur sic ait ut autem per ipsos octo circuitus celeritatis et tarditatis certa mensura et sit et noscatur, deus in ambitu supra terram secundo lumen accendit quod nunc solem uocamus. uides ut haec definitio uult esse omnium sphaerarum lumen in sole,

---

3 rationem *B*   9 rationem *B'*   14 nichil *B*   16 facit *B*
 24 frustra *B'*   28 octo *B'*   29 octof *B'*   31 accedit *B'*   33 sphaerarum *B*

sed Cicero sciens etiam ceteras stellas habere lumen suum, solamque lunam ut saepe iam diximus proprio carere, obscuritatem definitionis huius liquidius absolvens et ostendens in sole maximum lumen esse, non solum, ait dux et princeps et moderator luminum reliquorum. adeo et ceteras stellas scit esse lumina sed hunc ducem et principem quem Heraclitus fontem caelestis lucis appellat. dux ergo 4 est quia omnes luminis maiestate praecedit, princeps quia ita aminet ut propterea, quod talis solus appareat, sol uocetur, moderator reliquorum dicitur quia ipse cursus eorum recursusque certa spatii definitione moderatur. nam certa spatii definitio est 5 ad quam cum una quaeque erratica stella recedens a sole peruenierit, tamquam ultra prohibeatur accedere, agi retro uidetur, et rursus, cum certam partem recedendo contigerit, ad directi cursus consueta reuocatur. ita solis uis et potestas motus reliquorum luminum constituta dimensione moderatur. mens 6 mundi ita appellatur ut physici eum cor caeli uocauerunt, inde nimirum quod omnia quae statuta ratione per caelum fieri uidemus, diem noctemque et migrantes inter utrumque prolixitatis breuitatisque uices et certis temporibus aequam utriusque mensuram, dein ueris clementem teporem, torridum 25 Cancris ac Leonis aestum, mollitiem autumnalis aurae, uim frigoris inter utramque temperiem, omnia haec solis cursus et ratio dispensat. iure ergo cor caeli dicitur per quem fiunt omnia quae diuina ratione fieri uidemus. est et haec causa propter quam 7 iure cor caeli uocetur quod natura ignis semper in motu perpetuoque agitato est, solem autem ignis aetherii fontem dictum esse retulimus, hoc est ergo

4 absolues *B'* 5 dux sed | & *B* 13 nam certa spatii definitio est *om. B* 20 physici *B* 24 aequam utri euanuerunt in *B* 25 clementem euanuit in *B* 26 autumnalis *B* 31 celi cor iure *B*

- sol in aethere quod in animali cor, cuius ista natura est, ne umquam cesset a motu, aut brevis eius quocumque casu ab agitatione cessatio mox animal
 8 interimat. haec de eo quod mundi mentem uocauit. 'cur uero et temperatio mundi dictus sit ratio 5 in aperto est. ita enim non solum terram sed ipsum quoque caelum, quod uere mundus uocatur, temperari sole certissimum est, ut extremitates eius quae a uia solis longissime recesserunt omni careant beneficio caloris et una frigoris perpetuitate torpe- 10 scant: quod sequentibus apertius explicabitur. restat ut et de magnitudine eius, quam uerissima praedicatione extulit, pauca et non praetereunda dicamus.
- 9 physici hoc maxime consequi in omni circa magnitudinem solis inquisitione uoluerunt quanto maior 15 possit esse quam terra, et Eratosthenes in libris dimensionum sic ait 'mensura terrae septies et uicies multiplicata mensuram solis efficiet' Posidonius multo multoque saepius, et uterque lunaris defectus argu- 10 mentum pro se aduocat. ita cum solem uolunt 20 terra maiorem probare, testimonio lunae deficientis utuntur, cum defectum lunae conantur adserere, probationem de solis magnitudine mutuuntur, et sic euenit ut, dum utrumque de altero adstruitur, neutrum probabiliter adstruatur semper in medio uicis- 25 sim nutante mutuo testimonio. quid enim per rem
- 11 adhuc probandam probetur? sed Aegyptii nihil ad coniecturam loquentes sequestrato ac libero argumento nec in patrocinium sibi lunae defectum uocantes, quanta mensura sol terra maior sit probare 30

---

1 anima P   2 breui B   4 intimat B   mente P   8
 a sole P   9 omnia B   11 qui B, deinde in sequentibus P
 13 extulit om. P   14 phisici PB   15 inquisitione P   17
 sic in ras. in P   terrę ** | P   18 multo om. P'   19 post
 saepius add. multiplicatâ solis spatium efficere add. P   post
 argumentum add. inuicem P   21 * lunę P   22 asserere B
 24 astruitur P'   25 astruatur B   27 adhuc P'   29 pa-
 trocinium P'

uoluerunt ut tum demum per magnitudinem eius ostenderent cur luna deficiat. hoc autem nequa-
quam dubitabatur, non posse aliter deprehendi nisi
mensura et terrae et solis inuenta, ut fieret ex con-
10 latione discretio. et terrena quidem dimensio oculis rationem iuuantibus de facili constabat, solis uero mensuram aliter nisi per mensuram caeli per quod
discurrit inueniri non posse uiderunt: ergo primum
metiendum sibi caelum illud id est iter solis con-
10 stituerunt, ut per id possent modum solis agnoscere. sed quaeso si quis umquam tam otiosus tamque ab 13
omni erit serio feriatas ut haec quoque in manus sumat, ne talem ueterum promissionem quasi insaniae proximam aut horrescat aut rideat. et enim ad
15 rem quae natura inconprehensibilis uidebatur uiam sibi fecit ingenium, et per terram, qui caeli modus sit repperit. ut autem liquere possit ratio com-
menti, prius regulariter pauca dicenda sunt ut sit rerum sequentium aditus instructor. in omni orbe 14
20 uel sphaera medietas centron uocatur, nihilque aliud est centron nisi punctum quo sphaerae aut orbis medium certissima observatione distinguitur. item ducta linea de quocumque loco circuli qui designat ambitum in quamcumque eiusdem circuli summitatem
25 orbis partem aliquam diuidat necesse est. sed non 15
omni modo medietas est orbis, quam separat ista diuisio, illa enim tantum linea in partes aequales orbem medium diuidit, quae a summo in summum ita ducitur ut necesse sit eam transire per centron,
30 et haec linea quae orbem sic aequaliter diuidit diametros nuncupatur. item omnis diametros cuiuscum- 16

1 p r̄ re magnitudinē P eius om. P 4 et fieret B' collatione B 6 constabit B 7 mensura aliter B 9 cēlū * P contituerunt P' 10 id in ras. in B: eum P 11 siqui PB unquam B 12 feriatof P 17 reperit B, reppererunt P posterior e in liquere in ras. in P ratione B' comenti B 20 et 21 centum B' 21 spere B 22 mediam P' 24 quacūq; PB fūmitate P 25 diuidam B' 31 ita P

- que orbis triplicata cum adiectione septimae partis
suae mensuram facit circuli quo orbis includitur
id est, si uncias septem teneat diametri longitudo,
et uelis ex ea nosse quot uncias orbis ipsius circu-
lus teneat, triplicabis septem et faciunt uiginti s
unum, his adicies septimam partem hoc est unum,
et pronuntiabis uiginti et duabus unciiis huius cir-
culi esse mensuram cuius diametros septem unciiis
17 extenditur. haec omnia geometricis euentissimis-
que rationibus probare possemus nisi et neminem 10
de ipsis dubitare arbitrareretur et cauermus iusto
18 prolixius uolumen extendere. sciendum et hoc est
quod umbra terrae, quam sol post occasum in in-
feriore hemisphaerio currens sursum cogit emitti ex
qua super terram fit obscuritas quae nox uocatur, 15
sexagies in altum multiplicatur ab ea mensura quam
terrae diametros habet, et hac longitudine ad ipsum
circulum per quem sol currit erecta, exclusione lu-
20 minis tenebras in terram refundit. prodendum est
igitur quanta diametros terrae sit, ut constet quid 20
possit sexagies multiplicata colligere, unde his prae-
libatis ad tractatum mensurarum, quas promisit,
20 oratio reuertatur. euentissimis et indubitabilibus
dimensionibus constitit uniuersae terrae ambitum,
quae ubicumque uel incolitur a quibuscumque uel 25
inhabitabilis iacet, habere stadiorum milia ducenta
quingenta duo. cum ergo tantum ambitus te-
neat, sine dubio octoginta milia stadiorum uel non
multo amplius diametros habet secundum triplica-
tionem cum septimae partis adiectione, quam supe 30
21 rius de diametro et circulo regulariter diximus. et

---

4 quod *P'* 6 et ante unum *del. in B* 7 in uiginti *P*
uncis *B* circuli *ut uid. P'* 9 geometrici *P'* 10 n. e-
minem *B* 12 prolixius *B'* est *om. B* 14 hemisphaere *P'*
15 nos *P'* 16 multiplicabitur *B'* 17 metrorum *P'* 20 quanta
— 21 multiplicata *in ras. in P* 21 plibata *B'* 23 reuer-
tetur *P'* 24 constat *P* 25 ubicumque *om. P* 26 ina-
bitabilis *B'* 27 quingenta *P'* 30 adiectionem *B'*

quia ad efficiendam terrenae umbrae longitudinem non ambitus terrae sed diametri mensura multiplicanda est — ipsa est enim quam sursum constat excrescere — sexagies multiplicanda tibi erunt octoginta milia, quae terrae diametros habet, quae faciunt quadragies octies centena milia stadiorum esse a terra usque ad solis cursum, quo umbram terrae diximus peruenire. terra autem in medio caelestis circuli per quem sol currit ut centron locata est, ergo mensura terrenae umbrae medietatem diametri caelestis efficiet, et si ab altera quoque parte terrae par usque ad eundem circulum mensura tendatur, integra circuli per quem sol currit diametros inuenitur. duplicatis igitur illis quadragies octies centenis milibus erit integra diametros caelestis circuli nonagies sexies centenis milibus stadiorum, et inuenta diametros facile mensuram nobis ipsius quoque ambitus prodit. hanc enim summam, quae diametron fecit, debes ter multiplicare adiecta parte septima, ut saepe iam dictum est, et ita inuenies totius circuli per quem sol currit ambitum stadiorum habere trecenties centena milia et insuper centum septuaginta milia. his dictis, quibus mensura quam terrae uel ambitus uel diametros habet, sed et circuli modus per quem sol currit uel diametri eius ostenditur: nunc quam solis esse mensuram uel quem ad modum illi prudentissimi deprehenderint indicemus. nam sicut ex terrena umbra potuit circuli per quem sol meat deprehendi magnitudo, ita per ipsum circulum mensura solis inuenta est, in hunc modum procedente inquisitionis ingenio. aequinotiali die ante solis ortum aequabiliter locatum est

2 multiplicata ut uid. P' 4 multiplicata P' 7 e terra P' 12 usq. dimidiâ circuli deinde in ras. mensurâ tendatur P' 14 quadragies P' 15 erit om. P' 16 & centenis P' 18 quâ * diametrum P' 22 et insuper septuaginta (centum et milia margine recto perierunt) ante his add. Bm 24 ambitum B' fet B'

- saxeum uas in hemisphaerii speciem cauata ambitione curuatum, infra per lineas designato duodecim diei horarum numero quas stili prominentis umbra
 27 cum transitu solis praetereundo distinguit. hoc est autem, ut scimus, huius modi uasis officium, ut tanto 5 tempore a priore eius extremitate ad alteram usque stili umbra percurrat, quanto sol medietatem caeli ab ortu in occasum, unius scilicet hemisphaerii conuersione metitur. nam totius caeli integra conuersio diem noctemque concludit et ideo constat quantum sol in circulo suo, tantum in hoc uase umbram
 28 meare. huic igitur aequabiliter collocato circa tempus solis ortui propinquantis inhaesit diligens obseruantis obtutus, et cum ad primum solis radium, quem de se emisit prima summitas orbis emergens, umbra 15 de stili decidens summitate primam curui labri eminentiam contigit, locus ipse, qui umbrae primitias excepit, notae inpressione signatus est, obseruatumque, quam diu super terram ita solis orbis integer appareret, ut ima eius summitas adhuc horizonti uideretur 20
 29 insidere, et mox locus, ad quem umbra tunc in uase migrauerat, adnotatus est habitaque dimensione inter ambas umbrarum notas, quae integrum solis orbem id est diametrum natae de duabus eius summitatibus metiuntur, pars nona reperta est eius spatii, quod 25 a summo uasis labro usque ad horae primae lineam
 30 continetur. et ex hoc constitit quod in cursu solis unam temporis aequinoctialis horam faciat repetitus nouies orbis eius accessus, et quia conuersio caelestis hemisphaerii peractis horis duodecim diem condit, 30

---

1 uas ut uid. P' hemisphaerii P 2 lineas B' 4 transitus P' 5 officio B' 6 eius extremitate eius B 7 stili P umbram b 8 hemisphaerii B 11 suo meatu tantum P 13 propinquantis P' 16 stile P primam om. P curuam P 17 contigit P 20 & ima P summitas B orizonti P, orizonti B 24 ad natam add. at nactam Bm summitatibus B 25 praef P qui a B' 26 a summo P 27 cursus B' 30 hemisphaerii P

nouies autem duodeni efficiunt centum octo, sine
 dubio solis diametros centesima et octaua pars hemi-
 sphaerii aequinoctialis est, ergo totius aequinoctialis
 circuli ducentesima sexta decima pars est. ipsum 31
 5 autem circulum habere stadiorum trecenties centena
 milia et insuper centum et septuaginta milia ante-
 latis probatum est, ergo si eius summae ducentesi-
 mam sextam decimam consideraueris partem, men-
 suram diametri solis inuenies. est autem pars illa
 10 fere in centum quadraginta milibus, diametros igitur
 solis centum quadraginta fere milium stadiorum esse
 dicenda est, unde paene duplex quam terrae dia-
 metros inuenitur. constat autem geometricae rationis 32
 examine, cum de duobus orbibus altera diametros
 15 duplo alteram uincit, illum orbem, cuius diametros
 dupla est, orbe altero octies esse maiorem, ergo
 ex his dicendum est solem octies terra esse maiorem.
 haec de solis magnitudine breuiter de multis ex-
 cerpta libauimus.

20 Sed quoniam septem sphaeras caelo diximus esse XXI
 subiectas exteriore quaque quas interius continet
 ambiente longeque et a caelo omnes et a se singulae
 recesserunt, nunc quaerendum est, cum zodiacus
 unus sit et is constet caelo sideribus infixis, quem
 25 ad modum inferiorum sphaerarum stellae in signis
 zodiaci meare dicantur. nec longum est inuenire
 rationem quae in ipso uestibulo excubat quaestionis.
 uerum est enim neque solem lunamue neque de uagis 2
 ullam ita in signis zodiaci ferri ut eorum sideribus
 30 misceantur, sed in illo signo esse una quaeque per-
 hibetur, quod habuerit super uerticem in ea quae
 illi subiecta est circuli sui regione discurrens, quia

2 emi * spherij (in ras. fuit Γ) P, hemisphaerii B 4 sexa
 B' 8 desiderauerit B' mensura B 9 illa] ipsa PB 13
 geotricae B' 16 maioref B 17 terrae B 18 de om. P
 magnitudine in fine uers. om. B 20 sphaerae B 22 > (h e.
 et) a ante se in ras. in B 25 sphaerarum B 29 fieri ut B

- singularum sphaerarum circulos in duodecim partes
aeque ut zodiacum ratio diuisit, et quae in eam
partem circuli sui uenerit, quae sub parte zodiaci
est Arieti deputata, in ipsum Arietem uenisse con-
ceditur, similisque observatio in singulas partes.⁵
- 3 migrantibus stellis tenetur. et quia facilius ad in-
tellectum per oculos uia est, id quod sermo descripsit
uisus adsignet. esto enim zodiacus circulus, cui
adscriptum est A, intra hunc septem alii orbes lo-
centur, et zodiacus ab A per ordinem adfixis notis, ¹⁰
quibus adscribentur litterae sequentes, in partes
duodecim diuidatur: sitque spatium quod inter A et
B clauditur Arieti deputatum, quod inter B et C
Tauro, quod inter C et D Geminis, Cancro quod
4 sequitur, et reliquis per ordinem cetera. his con- ¹⁵
stitutis iam de singulis zodiaci notis et litteris sin-
gulae deorsum lineae per omnes circulos ad ultimum
usque ducantur: procul dubio per omnes singulos
duodenas partes diuidet transitus linearum. in quo-
cumque igitur circulo seu sol in illo seu luna uel ²⁰
de uagis quaecumque discurrat, cum ad spatium
uenerit, quod inter lineas clauditur ab A et B notis
et litteris defluentes, in Ariete esse dicetur quia illic
constituta spatium Arietis in zodiaco designatum
super uerticem sicut descripsimus habebit. similiter ²⁵
in quaecumque migrauerit partem, in signo sub
quo fuerit esse dicetur.
- 5 Atque haec ipsa descriptio eodem compendio
nos docebit cur eundem zodiacum eademque signa
aliae tempore longiore aliae breuiore percurrant. ³⁰
quotiens enim plures orbes inter se locantur, sicut
maximus est ille qui primus est et minimus qui
locum ultimum tenet, ita de mediis qui summo pro-

---

2 in ea parte B   4 deputata P'   8 assignet B   9
adscriptū (post ad deletae cir) B   10 adfixis P'   11 assigna-
bentur (in ras. fuit p) B   23 et lineis defluentel B   27
dicetur P'   31 intra se P   32 minimus P

pior est inferioribus maior, qui uicinior est ultimo
 breuior superioribus habetur. et inter has igitur 6
 septem sphaeras gradum celeritatis suae singulis ordo
 positionis adscripsit. ideo stellae quae per spatia
 5 grandiora discurrunt ambitum suum tempore pro-
 lixiore conficiunt, quae per angusta, breuiore. con-
 stat enim nullam inter eas celerius ceteris tardiusue
 procedere: sed cum sit omnibus idem modus meandi,
 tantam eis diuersitatem temporis sola spatiorum
 10 diuersitas facit. nam ut de mediis nunc praeter- 7
 mittamus, ne eadem saepe repetantur, quod eadem
 signa Saturnus annis triginta, luna diebus uiginti
 octo ambit et permeat, sola causa in quantitate est
 circulatorum, quorum alter est maximus alter est mi-
 15 nimus: ergo et ceterarum singulae pro spatii sui
 modo tempus meandi aut extendunt aut contrahunt.
 hoc loco diligens rerum discussor inueniet quod re- 8
 quirat. inspectis enim zodiaci notis, quas monstrat
 in praesidium fidei aduocata descriptio: quis uero,
 20 inquiet, circi caelestis duodecim partes aut inuenit
 aut fecit maxime cum nulla oculis subiciantur exor-
 dia singularum? huic igitur tam necessariae inter-
 rogationi historia ipsa respondeat factum referens,
 quo a ueteribus et temptata est tam difficilis et
 25 effecta diuisio. Aegyptiorum enim retro maiores, 9
 quos constat primos omnium caelum scrutari et
 metiri ausos, postquam perpetuae apud se serenitatis
 obsequio caelum semper suspectu libero intuentes
 deprehenderunt, uniuersis uel stellis uel sideribus
 30 infixis caelo solas cum sole et luna quinque stellas
 uagari, nec has tamen per omnes caeli partes pas- 10

2 igitur in fine uers. om. B   3 sphaerae ** P   igitur ante
 gradum add. B   4 ascriptit B   6 breuiore B'   7 inter
 eas nullam B   8 modis P'   9 tantam P'   diuersitatem
 ut uid. P'   sala P'   11 nec P'   16 singula P   16 ex-
 tendit P   contrahit P   17 discursor P'   22 interrogatio-
 nis B   25 Aegyptiorum B   27 aput P'   28 obsequio * P
 29 humueris B

sim ac sine certa erroris sui lege discurrere, numquam denique ad septentrionalem uerticem deuare, numquam ad australis poli ima demergi, sed intra unius obliqui circi limitem omnes habere discursus, nec omnes tamen ire pariter ac redire sed alias 5 aliis ad eundem locum peruenire temporibus, rursum ex his alias accedere retro agi alias uiderique stare 11 non numquam: postquam haec, inquam, inter eas agi uiderunt, certas sibi partes decreuerunt in ipso circo constituere et diuisionibus adnotare, ut certa essent 10 locorum nomina, in quibus eas morari uel de quibus exisse ad quaeue rursus esse uenturas et sibi in uicem nuntiarent et ad posteros noscenda transmitterent. 12 duobus igitur uasis aeneis praeparatis, quorum alteri fundus erat in modum clepsydrae foratus, illud quod 15 erat integrum uacuum subiecerunt pleno aquae altero superposito sed meatu ante munito, et quamlibet de infixis unam clarissimam stellam lucideque notabilem 13 orientem obseruauerunt. quae ubi primum coepit emergere, mox munitione subducta permiserunt 20 subiecto uasi aquam superioris influere, fluxitque in noctis ipsius et secuti diei finem, atque in id noctis secundae, quam diu eadem stella ad ortum rursus 14 reuertitur. quae ubi apparere uix coepit, mox aqua quae influebat amota est. cum igitur obseruatae 25 stellae itus ac reditus integram significaret caeli conuersionem, mensuram sibi caeli in aquae de illo 15 fluxu susceptae quantitate posuerunt. hac ergo in partes aequas duodecim sub fida dimensione diuisa, alia duo huius capacitatis procurata sunt uasa ut 30 singula tantum singulas de illis duodecim partibus ferrent, totaque rursus aqua in uas suum pristinum

5 fet B   7 alias post his om. P'   agi * P   8 inquā
om. P'   15 clepsydre P, clepsydre B   16 integrū * P
17 monito P'   18 stellae B   19 et 24 cepit B   22 se-
quēti P, 1 cuti add. p   in id usque ad principium noctis P
26 reditur ut uid. P'   27 celi sibi B   32 in uasum P'

foramine prius clauso refusa est, et de duobus illis
 capacitatis minoris alterum subiecerunt pleno, alterum
 iuxta expeditum paratumque posuerunt. his prae- 16
 paratis nocte alia in illam iam caeli partem, per
 5 quam solem lunamque et quinque uagas meare
 diuturna observatione didicerant quamque postea
 zodiacum uocauerunt, ascensurum obseruauerunt si-
 dus, cui postea nomen Arietis addiderunt. huius 17
 incipiente ortu statim subiecto uasi superpositae
 10 aquae fluxum dederunt. quod ubi completum est,
 mox eo sublato effusoque alterum simile subiecerunt,
 certis signis obseruanter ac memoriter adnotatis inter
 eius loci stellae qui oriebatur cum primum uas esset
 impletum, intellegentes quod eo tempore quo totius
 15 aquae duodecima pars fluxit pars caeli duodecima
 conscendit. ab illo ergo loco quo oriri incipiente 18
 aqua in primum uas coepit influere usque ad locum
 qui oriebatur cum idem primum uas impleteretur
 duodecimam partem caeli id est unum signum esse
 20 dixerunt. item secundo uase impleto ac mox retracto 19
 illud simile, quod olim effusus parauerant, iterum
 subdiderunt notato similiter loco qui emergebat, cum
 secundum uas esset impletum, et a fine primi signi
 usque ad locum qui ad secundae aquae finem orie-
 25 batur secundum signum notatum est. atque ita 20
 uicissim uasa mutando et per singulas influentis aquae
 partes singulos sibi ascendentium caeli partium
 limites adnotando ubi consummata iam omni per
 duodecim partes aqua ad primi signi exordia peruen-
 30 tum est, sine dubio iam diuisas certisque sibi ob-
 seruationibus et indiciis adnotatas duodecim caeli
 partes tantae compotes machinationis habuerunt.

2 capatitatuf *P* 6 quaq; *P* 9 suaf *B'* 10 com-
 pletū *P*, cōpletū *B* 12 obseruantef *P*, 1 tis *add. p* 15
 part fluxuf part *B* 17 cepit *PB* 18 cum idem — imple-
 retur *om. B* 19 duodecima parte *B* 21 ** illud *P* 22
 subdederunt *B* 23 primi *om. B* 26 singula *P* 27 pa-
 tiū *P* 28 adnotandum *B* consummata *B* 29 primi *P*

- 21 quod non nocte una sed duabus effectum est quia omne caelum una nocte non uoluitur sed per diem uertitur pars eius media et medietas reliqua per noctem. nec tamen caelum omne duarum sibi proximarum noctium diuisit inspectio, sed diuersorum temporum nocturna dimensio utrumque hemisphaerium paribus aquae uicibus adnotauit. et has ipsas duodecim partes signa appellari maluerunt, certaque singulis uocabula gratia significationis adiecta sunt, et quia signa Graeco nomine *ζῳδία* nuncupantur, 10 circum ipsum signorum zodiacum, quasi signiferum uocauerunt. hanc autem rationem iidem illi, cur Arietem, cum in sphaera nihil primum nihilque postremum sit, primum tamen dici maluerint prodiderunt. aiunt enim incipiente die illo qui primus 15 omnium luxit id est quo in hunc fulgorem caelum et elementa purgata sunt, qui ideo mundi natalis iure uocitatur, Arietem in medio caelo fuisse, et quia medium caelum quasi mundi uertex est, Arietem propterea primum inter omnes habitum, qui ut mundi 20 caput in exordio lucis apparuit. subnectunt etiam causam cur haec ipsa duodecim signa adsignata sint diuersorum numinum potestati. aiunt enim in hac ipsa genitura mundi Ariete ut diximus medium caeli tenente horam fuisse mundi nascentis, Cancro 25 gestante tunc lunam. post hunc sol cum Leone oriebatur, cum Mercurio Virgo, Libra cum Venere, Mars erat in Scorpio, Sagittarium Iuppiter obtinebat, 25 in Capricorno Saturnus meabat. sic factum est ut singuli eorum signorum domini esse dicantur, in 30 quibus, cum mundus nasceretur, fuisse creduntur. sed duobus quidem luminibus singula tantum signa,

1 qui non B duab; in ras. in P 3 uertitur pars praeter p in ras. in P 6 hemisphaerium P 10 graeco P nomine geo B zodia PB 11 signiferum B' 12 et 22 quur P 20 ppā P, propterea p 21 apparuit B 22 assignata B 23 nominum P 25 celum B 27 Ligrā B' 28 corpio P', scorpione B

in quibus tunc fuerant, adsignauit antiquitas, Cancrum lunae, soli Leonem; quinque uero stellis praeter illa signa, quibus tunc inhaerebant, quinque reliqua sic adiecit uetustas ut in adsignandis a fine
 5 prioris ordinis ordo secundus inciperet. superius 26 enim diximus in Capricorno Saturnum post omnes fuisse. ergo secunda adiectio eum primum fecit qui ultimus fuerat, ideo Aquarius qui Capricornum sequitur, Saturno datur, Ioui qui ante Saturnum
 10 erat Pisces dicantur: Aries Marti qui praecesserat Iouem, Taurus Veneri quam Mars sequebatur, Gemini Mercurio post quem Venus fuerat deputati sunt. notandum hoc loco quod in genitura mundi uel ipsa 27 rerum prouidentia uel uetustatis ingenium hunc
 15 stellis ordinem dedit quem Plato adsignauit sphaeris earum ut esset luna prima, sol secundus, super hunc Mercurius, Venus quarta, hinc Mars, inde Iuppiter, et Saturnus ultimus, sed sine huius tamen rationis patrocinio abunde Platonium ordinem prior ratio
 20 commendat. ex his, quae de uerbis Ciceronis proxime praelatis quaerenda proposuimus, qua licuit breuitate, a summa sphaera, quae ἀπλανής dicitur, usque ad lunam, quae ultima diuinorum est, omnia iam ut opinor absoluimus. nam et caelum uolui 29
 25 et cur ita uoluatur ostendimus septemque sphaeras contrario motu ferri ratio indubitata patefecit, et de ipso sphaerarum ordine quid diuersi senserint uel quid inter eos dissensionem fecerit, quaeue magis sit sequenda sententia, tractatus inuenit. nec hoc 30
 30 tacitum est cur inter omnes stellas sola sine fratribus

---

1 assignauit B   3 tunc merebant P'   4 assignandis B
 6 saturnum P' post omnes saturnum B   8 fuerat ultimus
 B capricornum P'   10 pisces dantur P   15 assignauit
 speris B   19 habunde B prioratio P'   20 commendauit
 P'   21 propositum quaerenda B   licuit B'   22 spera B
 aplanes PB   24 opinor (corr. ex opinor) B   25 speras
 B'   26 fieri ratio B'   27 sperarum B'   quod B'   29 hoc
 tantum ē B   30 quia P

- radiis luna non luceat, sed et quae spatiorum ratio solem ab his quoque, qui eum inter septem quartum locarunt, non tamen abrupte medium sed fere me-
 31 dium dici coegerit publicatum est. quid significant nomina quibus ita uocatur ut laudari tantum putetur 5 innotuit, magnitudo quoque eius sed et caelestis per quem discurrit circuli terraeque pariter quanta sit uel quem ad modum deprehensa monstratum est.
 32 subiectarum sphaerarum stellae quem ad modum in zodiaco, qui supra omnes est, ferri dicantur, uel 10 quae ratio diuersarum faciat seu celerem seu tardum recursum, sed et ipse zodiacus in duodecim partes qua ratione diuisus sit curque Aries primus habeatur et quae signa in quorum numinum dicatione ab-
 33 solutum est. sed omnia haec, quae de summo ad 15 lunam usque perueniunt, sacra incorrupta diuina sunt, quia in ipsis est aether semper idem nec umquam recipiens inaequalem uarietatis aestum. infra lunam et aer et natura permutationis pariter incipiunt, et sicut aetheris et aeris ita diuinorum et 20
 34 caducorum luna confinium est. quod autem ait nihil infra lunam esse diuinum praeter animos munere deorum hominum generi datos non ita accipiendum est animos hic esse ut hic nasci putentur, sed sicut solem in terris esse dicere sole- 25 mus, cuius radius aduenit et recedit, ita animorum origo caelestis est sed lege temporalis hospitalitatis hic exulat. haec ergo regio diuinum nihil habet ipsa sed recipit et quia recipit et remittit, proprium autem habere diceretur si ei semper tenere licuisset. 30
 35 sed quid mirum si animus de hac regione non constat cum nec corpori fabricando sola suffecerit?

---

1 et om. B   4 qui P'   9 sperarum B   in om. P   in
 zodiacū q omī supra B   10 fierri B'   ferri om. P'   12
 fet B'   13 quurque P'   14 ditione B   15 fet B   17
 ne P'   25 et 27 fet B   25 diceretur ut uid. B'   26 re-
 cedet P'   29 recipit remittit P   30 autem bP: ergo B
 31 fet B

nam quia terra aqua et aer infra lunam sunt, ex his solis corpus fieri non potuit quod idoneum esset ad uitam, sed opus fuit praesidio ignis aetherii, qui terrenis membris uitam et animam sustinendi commodaret uigorem, qui uitalem calorem et faceret et ferret. haec et de aere dixisse nos satis sit. re-36 stat ut de terra, quae sphaerarum nona et mundi ultima est, dictu necessaria disseramus.

Nam ea quae est media et nona, tellus XXII
 10 inquit neque mouetur et infima est et in eam feruntur omnia nutu suo pondera. illae 2 uere insolubiles causae sunt, quae mutuis in uicem nexibus uinciuntur, et dum altera alteram facit ac uicissim de se nascuntur, numquam a naturalis societatis amplexibus separantur. talia sunt uincula
 15 quibus terram natura constrinxit. nam ideo in eam feruntur omnia quia ut media non mouetur, ideo autem non mouetur quia infima est, nec poterat infima non esse in quam omnia feruntur. horum
 20 singula, quae inseparabiliter inuoluta rerum in se necessitas iunxit, tractatus expediat. non mouetur 3 ait. est enim centron, in sphaera autem solum centron diximus non moueri quia necesse est ut circa aliquid immobile sphaera moueatur. adiecit, 4
 25 et infima est. recte hoc quoque. nam quod centron est medium est; in sphaera uero hoc solum constat imum esse quod medium est. et si terra ima est, consequitur ut uere dictum sit in eam ferri omnia. semper enim pondera in imum natura 30 deducit, nam et in ipso mundo ut esset terra,

3 etheri B   4 membri P   6 nos satis sit] sufficiat
 B   7 sperarum B   10 est in eam PB   13 uincuntur P
 posterior a in altera in ras. in P   * ac P   18 autem
 om. B   poterit P   22 in sphaera autem non solum centron
 add. B^m   23 diximus non moueri quia necesse est iterata
 in B   24 immobile PB   24 et 26 sphaera B   25 et om. B
 27 esse om. B   terra om. B   28 est P'

5 sic factum est. quicquid ex omni materia, de qua
 facta sunt omnia, purissimum ac liquidissimum fuit,
 id tenuit summitatem et aether uocatus est; pars
 illa, cui minor puritas et inerat aliquid levis pon-
 deris, aer extitit et in secunda delapsus est, post 5
 haec quod adhuc quidem liquidum sed iam usque ad
 tactus offensam corpulentum erat, in aquae fluxum
 6 coagulatum est, iam uero quod de omni siluestri
 tumultu uastum impenetrabile densetum ex defaecatis
 abrasum resedit elementis, haesit in imo, quod de- 10
 mersum est stringente perpetuo gelu, quod eliminatum
 in ultimam mundi partem longinquitas coacer-
 nauit; quod ergo ita concretum est, terrae nomen
 7 accepit. hanc spissus aer et terreno frigori propior
 quam solis calori stupore spiraminis densioris un- 15
 diqueuersum fulcit et continet nec in recessum aut
 accessum moueri eam patitur uel uis circumuallantis
 et ex omni parte uigore simili librantis aurae uel
 ipsa sphaeralis extremitas. quae si paululum a medio
 deuiauerit, fit cuicumque uertici propior et imum 20
 relinquit quod ideo in solo medio est quia ipsa
 sola pars a quouis sphaerae uertice pari spatio re-
 8 cedit. in hanc igitur, quae et ima est et quasi
 media et non mouetur quia centron est, omnia pon-
 dera ferri necesse est, quia et ipsa in hunc locum 25
 quasi pondus relapsa est. argumento sunt cum alia
 innumera tum praecipue imbres qui in terram ex
 omni aeris parte labuntur. nec enim in hanc solam
 quam habitamus superficiem decidunt sed et in la-
 tera quibus in terra globositas sphaeralis efficitur 30
 et in partem alteram quae ad nos habetur inferior

---

4 illa om. B inherat B' 5 in om. P 6 haec om. P'
 set B 9 impenetrabile B 11 stringente P' 13 con-
 cretū P 18 inbrantif B 19 sphaeralf B 20 cuicq. B'
 21 relinquit | sed ideo*, deinde onfelo corr. in infelo P quod
 om. B' et ideo B 22 sperq B 26 est curif cum alia
 innumera P, deinde argumento sunt add. p 28 aeref B'
 30 sphaeralf B

idem imbrium casus est. nam si aer terreni frigoris 9
 exhalatione densatus in nubem cogitur et ita abrum-
 pit imbres, aer autem uniuersam terram circumfusus
 ambit, procul dubio ex omni aeris parte praeter
 5 ustam calore perpetuo liquor pluuiialis emanat qui
 undique in terram quae unica est sedes ponderum,
 defluit. quod qui respuit, superest ut aestimet extra 10
 hanc unam superficiem quam incolimus, quicquid
 niuium imbriumue uel grandinum cadit, hoc totum
 10 in caelum de aere defluere. caelum enim ab omni
 parte terrae aequabiliter distat et ut a nostra ha-
 bitatione ita et a lateribus et a parte quae ad nos
 habetur inferior pari altitudinis immensitate suspi-
 citur. nisi ergo omnia pondera ferrentur in terram,
 15 imbres qui extra latera terrae defluunt non in ter-
 ram sed in caelum caderent, quod uilitatem ioci
 scurrilis excedit. esto enim terrae sphaera cui 11
 ascripta sunt ABCD, circa hanc sit aeris orbis cui
 ascripta sunt EFGLM, et utrumque orbem id est
 20 terrae et aeris diuidat linea ducta ab E usque ad
 L: erit superior ista quam possidemus et illa sub
 pedibus. nisi ergo caderet omne pondus in terram, 12
 paruam nimis imbrium partem terra susciperet ab
 A usque ad C, latera uero aeris, id est ab F usque
 25 ad E et a G usque ad L, humorem suum in aerem
 caelumque deicerent, de inferiore autem caeli hemi-
 sphaerio pluuias in exteriora et ideo naturae ignota
 deflueret sicut ostendit subiecta descriptio. sed hoc 13
 uel refellere designatur sermo sobrius, quod sic ab-
 30 surdum est ut sine argumentorum patrocinio sub-
 ruatur. restat ergo ut indubitabili ratione mon-
 stratum sit in terram ferri omnia nutu suo pondera.
 ista autem quae de hoc dicta sunt opitulabuntur

---

1 inbrū *P'*   5 emanat *P'*   13 patri ut uid. *P'*   alti-
 tudinis *P'*   immensitate *B*   16 set *B*   17 sphaera *B*   18
 et 19 ascripta *B*   26 emisphaerio *P*, hemisphaerio *B*   29
 designatur *B*   31 manifestū sit *P*

nobis et ad illius loci disputationem quo antipodas esse commemorat. sed hic inhibita continuatione tractatus ad secundi commentarii uolumen disputationem sequentium reseruemus.

---

2 set *B*   3 taretatus *P'*   4 subscriptum AVR·MEMM·
 SIMMACKVS·VC EMENDABAM VEL DIS | UINS MEV̄
 RAVENN^A·E CŪ MACROBIO·PLOUNO EVDXIO·VC·|

MACROBII AMBROSII·THEODOSII·VC ET INL·DE
 SOMNIO·SCIPIONIS LIB PRIM EXPLIC·| INCIPIT SE-
 CVNā in *P*   O·A·TH·U·C·ET ILL·| COŪ IN SCIP·
 LIB PŌUS | EXPLIC·JNCIP SCDS; in *B*

AMBROSII THEODOSII MACROBII
VIRI CLARISSIMI ET ILLVSTRIS
COMMENTARIORVM IN SOMNIVM SCIPIONIS
LIBER SECVNDVS

Superiore commentario, Eustachi luce mihi di- 1
lectioni filii usque ad stelliferae sphaerae cursum et
subiectarum septem sermo processerat. nunc iam
de musica earum modulatione disputetur. quid 2
hic, inquam, quis est qui complet aures
meas tantus et tam dulcis sonus? hic est,
inquit, ille qui interuallis disiunctus in-
paribus sed tamen pro rata parte ratione
distinctis, impulsu et motu ipsorum orbium
efficitur et acuta cum grauibz temperans
10 uarios aequabiliter concentus efficit. nec
enim silentio tanti motus incitari possunt
et natura fert ut extrema ex altera parte
grauiter, ex altera autem acute sonent.
15 quam ob causam summus ille caeli stellifer 3
cursus, cuius conuersio est concitatio,
acute excitato monetur sono, grauissimo
autem hic lunaris atque infimus. nam terra,
nona, immobilis manens, una sede semper

---

1 eustathi luce mihi clarior filii usq; P 2 sphaera B 5
complet P 6 pro hic est — 572, 5 nodus est in B est solum
uocabulum usque 7 imparibus p 9 disiunctis P 11 efficitur
ut uid. P 15 ipse caeli P 17 grauissimo P 19 immobilis P

haeret complexa mundi medium locum. illi autem octo cursus in quibus eadem uis est duorum, septem efficiunt distinctos interuallis sonos, qui numerus rerum omnium fere nodus est. quod docti homines neruis 5 imitati atque cantibus aperuerunt sibi redditum in hunc locum. exposito sphaerarum ordine motuque descripto quo septem subiectae in contrarium caelo feruntur consequens est ut qualem sonum tantarum molium impulsus efficiat hic re- 10 quiratur. ex ipso enim circumducta orbium sonum nasci necesse est quia percussus aer ipso interuentu ictus uim de se fragoris emittit ipsa cogente natura ut in sonum desinat duorum corporum uiolenta collisio. sed is sonus, qui ex qualicumque aeris ictu 15 nascitur aut dulce quiddam in aures et musicum 6 defert aut ineptum et asperum sonat. nam si ictum observatio numerorum certa moderetur, compositum sibi que consentiens modulamen educitur, at cum increpat tumultuaria et nullis modis gubernata collisio, fragor turbidus et inconditus offendit auditum. 7 in caelo autem constat nihil fortuitum nihil tumultuarium prouenire sed uniuersa illic diuinis legibus et statuta ratione procedere. ex his inexpugnabili ratiocinatione collectum est musicos sonos de sphae- 25 rarum caelestium conuersione procedere quia et sonum ex motu fieri necesse est et ratio quae diuinis 8 inest fit sono causa modulaminis. haec Pythagoras primus omnium Graiae gentis hominum mente concepit et intellexit quidem compositum quiddam de 30 sphaeris sonare propter necessitatem rationis quae a caelestibus non recedit, sed quae esset illa ratio

1 complexa P 3 duorum] modorum P 6 apparuerunt
 corr. in appernerunt P 7 sphaerarum B 9 contrario P'
 10 impulsus PB 12 percussus praeter p euanuit in B 14
 designat P 14 et 20 collisio B 16 in auribus P 18 com-
 posito P 23 et 32 set B 24 expugnabilis P' 25 caelestium
 sphaerarum B 28 pythagoras B 30 compositum P 31 sphaeris B

uel quibus obseruanda modis non facile deprehende-
 bat, cumque eum frustra tantae tamque arcanæ rei
 diuturna inquisitio fatigaret, fors obtulit quod cogi-
 tatio alta non repperit. cum enim casu praeteriret 9
 5 in publico fabros ignitum ferrum ictibus mollientes,
 in aures eius malleorum soni certo sibi respondentes
 ordine repente ceciderunt, in quibus ita grauitati
 acumina consonabant ut utrumque ad audientis sen-
 sum statuta dimensione remearet et ex uariis impul-
 10 sibus unum sibi consonans nasceretur. hic occa- 10
 sionem sibi oblatam ratus deprehendit oculis et ma-
 nibus quod olim cogitatione quaerebat. fabros adit
 et imminens operi curiosius intuetur adnotans sonos
 qui de singulorum lacertis conficiebantur. quos cum
 15 ferientium uiribus adscribendos putaret, iubet ut in-
 ter se malleolos mutant. quibus mutatis sonorum
 diuersitas ab hominibus recedens malleolos seque-
 batur. tunc omnem curam ad pondera eorum exa- 11
 minanda conuertit cumque sibi diuersitatem pon-
 20 deris quod habebatur in singulis adnotasset, aliis
 ponderibus in maius minusue excedentibus fieri mal-
 leolos imperauit quorum ictibus soni nequaquam
 prioribus similes nec ita sibi consonantes exaudie-
 bantur. tunc animaduertit concordiam uocis lege 12
 25 ponderum prouenire collectisque omnibus numeris,
 quibus consentiens sibi diuersitas ponderum contine-
 batur, ex malleis ad fides uertit examen et intestina
 ouium uel bouum neruos tam uariis ponderibus in-
 ligatis tetendit qualia in malleis fuisse didicerat,
 30 talisque ex his concentus euenit qualem prior ob-

1 deprehendit *B*   2 archanę *B*   3 diuturna *om. P'*
 6 ordine respondentef *B*   8 consonabant acumina *B*   9 statuta
B et ex in *ras. in B*   impulsibus *B'*   12 fabros *P*   13
 imminens *PB*   15 ascribendos *B*   inter se ut *B*   18 pon-
 dera *P'*   21 malleos *P*   23 consonantes sibi *B*   exaudie-
 batur *P'*   24 animaduertit *B*   25 omnibus *om. B*   27
 ad ex *add. t a p*   ad *om. B'*   28 ad neruos *add. t bos p*
 illigatis *B*   30 contentus *P'*

- seruatio non frustra animaduersa promiserat, adiecta
 dulcedine quam natura fidium sonora praestabat.
 13 hic Pythagoras tanti secreti compos deprehendit
 numeros ex quibus soni sibi consoni nascerentur adeo
 ut fidibus sub hac numerorum obseruatione composi- 5
 tis certae certis aliaeque aliis conuenientium sibi
 numerorum concordia tenderentur, ut una impulsa
 plectro alia licet longe posita sed numeris con-
 14 ueniens simul sonaret. ex omni autem innumera
 uarietate numerorum pauci et numerabilis inuenti 10
 sunt qui sibi ad efficiendam musicam conuenirent.
 sunt autem hi sex omnes: epitritus hemiolius du-
 15 plaris triplaris quadruplus et epogdous. et est epi-
 tritus cum de duobus numeris maior habet totum
 minorem et insuper eius tertiam partem ut sunt 15
 quattuor ad tria, nam in quattuor sunt tria et tertia
 pars trium id est unum et is numerus uocatur epi-
 tritus, deque eo nascitur symphonia quae appellatur
 16 *διὰ τεσσαράρων*. hemiolius est cum de duobus nume-
 ris maior habet totum minorem et insuper eius 20
 medietatem ut sunt tria ad duo, nam in tribus
 sunt duo et media pars eorum id est unum et ex
 hoc numero, qui hemiolius dicitur, nascitur sym-
 17 phonia quae appellatur *διὰ πέντε*. duplaris nume-
 rus est cum de duobus numeris minor bis in maiore 25
 numeratur ut sunt quattuor ad duo et ex hoc du-
 plari nascitur symphonia cui nomen est *διὰ πασῶν*.
 18 triplaris autem cum de duobus numeris minor ter
 in maiore numeratur ut sunt tria ad unum, et ex
 hoc numero symphonia procedit quae dicitur *διὰ 30*

---

1 pmisserat P' 3 pythagoras PB 4 consoni sibi B
 5 compositus P, deinde ut add. B 7 impulsa PB 8 fet B
 12 hi P epytritus B 13 epytritus est cum ex B 14
 minorem totum B 15 eius insuper B 16 quattuor P IIII
 sunt B 17 praef P epytritus uocatur B 17 est uocatus P
 18 symphonia B 19 dyatefferon B 21 sunt II ad III B
 23 emiolus P' 24 diapente PB 26 et om. B 27 ΔΙΑ-
 ΤΙΑCON P, δια πασον B 30 diapason KAl diapente B

πασῶν καὶ διὰ πέντε. quadruplus est cum de duo-19
 bus numeris minor quater in maiore numeratur ut
 sunt quattuor ad unum qui numerus facit sympho-
 niam quam dicunt δις διὰ πασῶν. epogdous est 20
 5 numerus qui intra se habet minorem et insuper eius
 octauam partem ut nouem ad octo quia in nouem
 et octo sunt et insuper octaua pars eorum id est
 unum. hic numerus sonum parit quem τόνον mu-
 sici uocauerunt. sonum uero tono minorem ueteres 21
 10 quidem semitonium uocitare uoluerunt. sed non ita
 accipiendum est ut dimidius tonus putetur quia nec
 semiuocalem in litteris pro medietate uocalis acci-
 pimus. deinde tonus per naturam sui in duo diuidi 22
 15 sibi aequa non poterit. cum enim ex nouenario nu-
 mero constet, nouem autem numquam aequaliter di-
 uidantur, tonus in duas diuidi medietates recusat
 sed semitonium uocitauerunt sonum tono minorem
 quem tam paruo distare a tono deprehensum est
 quantum hi duo numeri inter se distant id est du-
 20 centa quadraginta tria et ducenta quinquaginta sex.
 hoc semitonium Pythagorici quidem ueteres δέσιν 23
 nominabant sed sequens usus sonum semitonio mi-
 norem δέσιν constituit nominandum. Plato semi-
 tonium λεῖμμα uocitauit. sunt igitur symphoniae 24
 25 quinque id est διὰ τεσσαράων, διὰ πέντε, διὰ πασῶν,
 διὰ πασῶν καὶ διὰ πέντε, καὶ δις διὰ πασῶν. sed
 hic numerus symphoniarum ad musicam pertinet
 quem uel flatus humanus intendere uel capere potest
 humanus auditus, ultro autem se tendit harmoniae

---

1 et 4 ΠΑCON P   8 syphoniam B   4 didyapafon B
 8 tonon PB   10 non om. B'   11 accipiendum B   12
 accipimus P'   16 diuidi dimidietate B   recussat P   21
 pythagorici P, phitagorici B   dihesin (in ras.) P, dihesin B
 22 set B   23 dihesin P, dihesin B   platof ut uid. P'   24
 lamma P, lymma B   26 TECCAPON PB   bis ΠΑCON B
 26 ΔΙΑ ΠΕΝΤΕ B   ΔΙΔΙΑ B   ΠΑCON PB   27 sym-
 phoniarum B   28 intendere — 29 humanus om. P'   29
 armoniae PB

caelestis accessio id est usque ad quater διὰ πασῶν
καὶ διὰ πέντε. nunc interim de his quas nomina-
uimus disseramus. symphonia διὰ τεσσάρων constat
25 de duobus tonis et hemitonio ut minutias quae ad-
ditamento sunt relinquamus ne difficultatem creemus 5
et fit ex epitrito, διὰ πέντε constat ex tribus tonis
et hemitonio et fit de hemiolio, διὰ πασῶν constat
de sex tonis et fit de duplari, uerum διὰ πασῶν
καὶ διὰ πέντε constat ex nouem tonis et hemitonio
et fit de triplari numero, δὲς autem διὰ πασῶν con- 10
tinet tonos duodecim et fit ex quadruplo.

II Hinc Plato postquam et Pythagoricae succes-
sione doctrinae et ingenii proprii diuina profunditate
cognouit nullam esse posse sine his numeris iuga-
bilem competentiam, in Timaeo suo mundi animam 15
per istorum numerorum contextionem ineffabili pro-
uidentia dei fabricatoris instituit. cuius sensus si
huic operi fuerit adpositus, plurimum nos ad uer-
borum Ciceronis, quae circa disciplinam musicae
2 uidentur obscura, intellectum iuuabit. sed ne quod 20
in patrocinium alterius expositionis adhibetur ipsum
per se difficile credatur, pauca nobis praemittenda
sunt quae simul utriusque intellegentiam faciant
3 lucidiorem. omne solidum corpus trina dimensione
distinditur, habet enim longitudinem latitudinem 25
profunditatem nec potest inueniri in quolibet corpore
quarta dimensio sed his tribus omne corpus solidum
4 continetur. geometrae tamen alia sibi corpora pro-
ponunt quae appellant mathematica, cogitationi tan-

1 ΑΙΑΠΑ|CON B 3 posterior f in differamus in ras. in
P dia tessaron PB 4 emitonio P **** ut P quae
in additamento (itament in ras.) B addimento P 5 cree-
mēf* P 6 ΑΙΑ B 7 emitonio P ΑΙΑΤ|CON B 8
ΑΙΑΠ|ΑCON B 10 Dif aū ΑΙΑΠ|ΑCON B 11 tenof P'
12 pythagoricę B 15 competentiam P tymeos B 16
cōmix|tiōem B 18 appositus B 20 obscurat ut uid. P'
fet neq. in B 22 praetermittenda B 23 intellegentia B
27 fet B

tum subicienda non sensui. dicunt enim punctum corpus esse indiuiduum in quo neque longitudo neque latitudo nec altitudo deprehendatur, quippe quod in nullas partes diuidi possit. hoc protractum efficit
 5 lineam, id est corpus unius dimensionis: longum est enim sine lato sine alto, et duobus punctis ex utraque parte solam longitudinem terminantibus continetur. hanc lineam si geminaueris, alterum mathematicum corpus efficies, quod duabus dimensionibus aestimatur, longo latoque sed alto caret et hoc
 10 est quod apud illos superficies uocatur, punctis autem quattuor continetur id est per singulas lineas binis. si uero hae duae lineae fuerint duplicatae, ut subiectis duabus duae superponantur, adicietur profunditas et hinc solidum corpus efficitur, quod sine
 15 dubio octo angulis continebitur, quod uidemus in tessera, quae Graeco nomine *κύβος* uocatur. his 8 geometricis rationibus adplicatur natura numerorum, et monas punctum putatur, quia sicut punctum corpus non est sed ex se facit corpora ita monas numerus esse non dicitur sed origo numerorum. pri-
 20 mus ergo numerus in duobus est, qui similis est lineae de puncto sub gemina puncti terminatione productae. hic numerus duo geminatus de se efficit quattuor ad similitudinem mathematici corporis,
 25 quod sub quattuor punctis longo latoque distenditur. quaternarius quoque ipse geminatus octo efficit, qui 10 numerus solidum corpus imitatur, sicut duas lineas diximus duabus superpositas octo angulorum dimensionem integram corporis soliditatem creare, et hoc
 30 est quod apud geometras dicitur bis bina bis corpus esse iam solidum. ergo a pari numero accessio 11

---

4 p * tractū P   6 punctis P'   7 sola P   10 set B
 11 apud om. P'   13 subiecte B'   17 græca P'   cubos P,
 cubos B   18 applicatur B'   20 et 21 set B   21 dicitur P'
 22 numerus om. B'   23 gemine P'   determinatione B   26
 quot P'   lateque P'   29 superposita om. B

- usque ad octo soliditas est corporis, ideo inter principia huic numero plenitudinem deputauit. nunc oportet ex impari quoque numero quem ad modum
 12 idem efficiatur inspicere. et quia tam paribus quam imparis numeri monas origo est, ternarius numerus 5 prima linea esse credatur. hic triplicatus nouenarius numerum facit, qui et ipse quasi de duobus lineis longum latumque corpus efficit, sicut quaternarius, secundus de paribus, efficit. item nouenarius triplicatus tertiam dimensionem praestat. et ita a 10 parte imparis numeri in uiginti septem, quae sunt ter terna ter, solidum corpus efficitur, sicut in numero pari bis bina bis qui est octonarius soliditatem
 13 creauit. ergo ad efficiendum utrobique solidum corpus monas necessaria est et sex alii numeri id est 15 terni a pari et impari, a pari quidem duo quattuor octo, ab impari autem tria nouem uiginti septem.
 14 Timaeus igitur Platonis in fabricanda mundi anima consilium diuinitatis enuntians ait illam per hos numeros fuisse contextam qui et a pari et ab im- 20 pari cubum id est perfectionem soliditatis efficiunt, non quia aliquid significaret illam habere corporeum sed ut possit uniuersitatem animando penetrare et mundi solidum corpus implere, per numeros solidi-
 15 tatis effecta est. nunc ad ipsa Platonis uerba ueniamus. 25 nam cum de deo animam mundi fabricante loqueretur, ait primam ex omni fermento partem tulit: hinc sumpsit duplam partem prioris, tertiam uero secundae hemioliam sed primae triplam, et quartam duplam secundae, 30 quintam tertiae triplam, sextam primae octuplam et septimam uicies septies a prima multiplicatam. post hoc spatia quae

5 ternarius P	10 triplicatus P'	12 efficitur P'	18
tymeus B	fabrica B	20 contextum P'	21 cybus P
animado P'	penetraret ut uid. P'	24 p numerosos P'	28
hanc B	29 hemioliam P'	32 uicies B	33 multiplicata B
	hoc om. B		

inter duplos et triplos numeros hababant insertis partibus adimplebat, ut binae medietates singula spatia colligarent, ex quibus uinculis hemiolii et epitriti et epogdoi nascabantur. haec Platonis uerba ita a non nullis
 5 excepta sunt ut primam partem monada crederent; secundam, quam dixi duplam prioris, dualem numerum esse confiderent; tertiam ternarium numerum, qui ad duo hemiolius est, ad unum triplus; et quar-
 10 tam quattuor, qui ad secundum id est ad duo duplus est: quintam nouenarium, qui ad tertium id est ad tria triplus est; sextam autem octonarium qui primum octies continet; at uero pars septima in uiginti et septem fuit, quae faciunt, ut diximus,
 15 augmentum tertium imparis numeri. alternis enim, 17 ut animaduertere facile est, processit illa contextio ut post monadem, quae et par et impar est, primus par numerus poneretur id est duo; deinde sequeretur primus impar id est tria; quarto loco secundus
 20 par id est quattuor; quinto loco secundus impar id est nouem; sexto loco tertius par id est octo; septimo loco tertius impar id est uiginti et septem, ut quia impar numerus mas habetur et par femina, ex pari et impari id est ex mare et femina na-
 25 sceretur, quae erat uniuersa paritura et ad utriusque soliditatem usque procederet quasi solidum omne penetratura. deinde ex his numeris fuerat compo-
 18 nenda, qui soli continent iugabilem competentiam, quia omni mundo ipsa erat iugabilem praestatura
 30 concordiam. nam duo ad unum dupla sunt, de duplo autem διὰ πᾶσων symphoniam nasci iam diximus, tria uero ad duo hemiolium numerum faciunt,

1 hababant] habebant B   4 epytriti B   9 quartum B
 11 quintum P'B   12 sextum PB   17 monadem P'   20
 par — 21 tertius om. P   22 et om. B'   23 prfeminea P'
 28 competentia P   31 symphonia diapason B   diapason P
 iam om. B'

hinc oritur διὰ πέντε, quattuor ad tria epitritus
 numerus est, ex hoc componitur διὰ τεσσάρων; item
 quattuor ad unum in quadrupli ratione censentur,
 19 ex quo symphonia δὲ διὰ πασῶν nascitur. ergo
 mundi anima, quae ad motum hoc quod uidemus
 uniuersitatis corpus inpellit, contexta numeris musi-
 cam de se creantibus concinentiam necesse est ut
 sonos musicos de motu quem proprio impulsu prae-
 stat efficiat, quorum originem in fabrica suae con-
 20 textionis inuenit. ait enim Plato, ut supra rettu-
 limus, auctorem animae deum post numerorum inter
 se imparium contextionem hemioliis epitritis et epog-
 21 dois et limmate hiantia interualla supplesse. ideo
 doctissime Tullius in uerbis suis ostendit Platonici
 dogmatis profunditatem. quid hic, inquam, quis 15
 est qui complet aures meas tantus et tam
 dulcis sonus? hic est, inquit, ille qui inter-
 uallis disiunctus imparibus sed tamen pro
 rata parte ratione distinctis, impulsu et
 22 motu ipsorum orbium efficitur. uides ut in-
 terualla commemorat et haec inter se imparia esse
 testatur nec diffitetur rata ratione distincta quia
 secundum Timaeum Platonis imparium inter se in-
 terualla numerorum ratis ad se numeris, hemioliis
 scilicet epitritis et epogdois hemitoniisque distincta 25
 23 sunt, quibus omnis canora ratio continetur. hinc
 enim animaduertitur quia haec uerba Ciceronis num-
 quam profecto ad intellectum paterent nisi hemio-
 liorum epitritorum et epogdoorum ratione praemissa,
 quibus interualla numerorum distincta sunt, et nisi 30

---

1 dia pente PB 2 componitur dia tessaron* P dia
 tessaron (corr. ex dia tesseron) B 3 censetia B 4 sympho-
 nia B dif dia pason PB 5 quē ad modū P, t quē ad mo-
 tum add. p 6 impellit PB numeri* f P 8 impulsu PB
 9 suę om. B' 10 ait om. P' retulim* P, retulimus B 12
 hemiolus B 16 complet P 17 inquit P' 19 impulsu B
 22 diffitetur praeter dif in ras. in P 24 numerus emiolus P'
 27 enim om. B 30 numerorum deletum in P, om. B

Platonicis numeris quibus mundi anima est contexta patefactis, et ratione praemissa cur ex numeris musicam creantibus anima intexta sit. haec enim omnia et causam mundani motus ostendunt, quem solus animae praestat impulsus, et necessitatem musicae concinentiae, quam motui a se facto inserit anima innatam sibi ab origine.

Hinc Plato in Re publica sua cum de sphaerarum caelestium uolubilitate tractaret, singulas ait Sirenas singulis orbibus insidere, significans sphaerarum motu cantum numinibus exhiberi. nam Siren deo canens Graeco intellectu ualet. theologi quoque nouem Musas octo sphaerarum musicos cantus et unam maximam concinentiam quae confit ex omnibus esse uoluerunt. unde Hesiodus in Theogonia sua octauam Musam Vraniam uocat, quia post septem uagas quae subiectae sunt octaua stellifera sphaera superposita proprio nomine caelum uocatur, et ut ostenderet nonam esse et maximam quam conficit sonorum concors uniuersitas, adiecit

Καλλιόπη θ' ἣ δὴ προφερεστάτη ἐστὶν ἀπάσεων
ex nomine ostendens ipsam uocis dulcedinem nonam Musam uocari, nam *Καλλιόπη* optimae uocis Graeca interpretatio est: et ut ipsam esse quae confit ex omnibus pressius indicaret, adsignauit illi uniuersitatis uocabulum *ἣ δὴ προφερεστάτη ἐστὶν ἀπα-*

1 anima mundi (mundi add. b) B contexta est B 5
post praefat in P sequitur folium 16 ceteris triplo fere breuius
uiginti uirtutum imagines eodem quo uniuersus codex scriptus est
ut uidetur saeculo adumbratas continens. fol. 17^r incipit impulsus & necessitate P impulsus B 6 continae P 8 et 10 et 13
sphaerarum B 10 orbibus P 11 sirene P, syren B 18
sphaera B 20 fornorum P, foror B 21 ΠΡΟΦΕΡΕΤΤΑΤΗ
P 21 et 26 ΠΡΟΗΡΗΚΤΑ·ΤΗΚΤΙΝ B 23 ΚΑΛΛΙΟΠΕ B
EP

24 ut super ras. add. p 25 assignauit B 26 ΠΡΟΦΕΡΕΤΑΤ
NECTINA*|ΤΙACEΩΝ P

- 3 *σέων*. nam et Apollinem ideo *Μουσηγέτην* uocant
quasi ducem et principem orbium ceterorum ut ipse
Cicero refert dux et princeps et moderator
luminum reliquorum mens mundi et tem-
4 peratio. Musas esse mundi cantum etiam Etrusci 5
sciunt qui eas Camenas quasi canenas a ca-
nendo dixerunt. ideo canere caelum etiam theo-
logi conprobantes sonos musicos sacrificiis adhibue-
runt qui apud alios lyra uel cithara, apud non nullos
tibiis aliisue musicis instrumentis fieri solebant. 10
5 in ipsis quoque hymnis deorum per stropham et
antistropham metra canoris uersibus adhibebantur
ut per stropham rectus orbis stelliferi motus, per
antistropham diuersus uagarum regressus praedica-
retur, ex quibus duobus motibus primus in natura 15
6 hymnus dicandus deo sumpsit exordium. mortuos
quoque ad sepulturam prosequi oportere cum cantu
plurimarum gentium uel regionum instituta sanxe-
runt persuasione hac, qua post corpus animae ad
originem dulcedinis musicae id est ad caelum redire 20
7 credantur. nam ideo in hac uita omnis anima mu-
siciis sonis capitur ut non soli qui sunt habitu cul-
tiores uerum uniuersae quoque barbarae nationes
cantus quibus uel ad ardorem uirtutis animentur uel
ad mollitiem uoluptatis resoluantur exerceant quia 25
in corpus defert memoriam musicae cuius in caelo
fuit conscia et ita delenimentis canticis occupatur
ut nullum sit tam inmite tam asperum pectus quod
8 non oblectamentorum talium teneatur affectu. hinc
aestimo et Orphei uel Amphionis fabulam, quorum 30
alter animalia ratione carentia alter saxa quoque

1 MOYCEOTHN (O uid. ex δ corr.) B 5 etiam et
rustici PB 8 comprobantef P 9 cythara PB 11 ymnif
PB 12 et 14 antystropham B 16 ymnuf PB 18 sanc-
xerunt B 19 post om. B' 22 solum P 24 ad om. P'
ardo+rē P 25 amollitiem P' quia anima corpus B 27
delinimentuf B 28 inmitte P', immitte B 30 fabula B
31 quoque saxa B

trahere cantibus ferebantur, sumpsisse principium
quia primi forte gentes uel sine rationis cultu bar-
baras uel saxi instar nullo affectu molles ad sensum
uoluptatis canendo traxerunt. ita denique omnis 9
5 habitus animae cantibus gubernatur ut et ad bellum
progressui et item receptui canatur cantu et exci-
tante et rursus sedante uirtutem.

dat somnos adimitque

nec non curas et inmittit et retrahit, iram suggerit,
10 clementiam suadet, corporum quoque morbis mede-
tur, nam hinc est quod aegris remedia praestantes
praecinere dicuntur. et quid mirum si inter ho- 10
mines musicae tanta dominatio est cum aues quo-
que ut luscinae ut cygni aliaeue id genus cantum
15 ueluti quadam disciplina artis exerceant, non nullae
uero uel aues uel terrenae seu aquatiles beluae, in-
uitante cantu in retia sponte decurrant et pastoralis
fistula pastum progressis quietem imperet gregibus?
nec mirum. inesse enim mundanae animae causas 11
20 musicae quibus est intexta praediximus, ipsa autem
mundi anima uiuentibus omnibus uitam ministrat
hinc hominum pecudumque genus uitaeque uolantum
et quae marmoreo fert monstra sub aequore pontus.
iure igitur musica capitur omne quod uiuit quia cae-
25 lestis anima, qua animatur uniuersitas, originem
sumpsit ex musica. haec dum ad sphaeralem mo- 12
tum mundi corpus impellit, sonum efficit qui inter-

8 Verg. Aen. IIII 244

22 Verg. Aen. VI 728

3 instar praeter in in ras. in P moles P 5 habitus
om. B' 6 progressui P' cantu P' 10 sua det P' 14
cygni PB 15 tunc in artium in ras. in P 16 uel ante aues
om. B' ueluae ut uid. P' 18 fistula ad pactum progressum
P 19 enim om. B 23 monstrat ut uid. P' 24 capitur
om. B' 26 l in sphaerale in ras. in P, sphaeralem B 27
impellit PB

- uallis est disiunctus imparibus sed tamen pro rata parte ratione distinctis sicut a principio ipsa contexta est. sed haec interualla quae in anima quippe incorporea sola aestimantur ratione, non sensu, quaerendum est utrum et in ipso mundi
- 13 corpore dimensio librata seruauerit. et Archimedes quidem stadiorum numerum deprehendisse se credit quibus a terrae superficie luna distaret et a luna Mercurius, a Mercurio Venus, sol a Venere, Mars a sole, a Marte Iuppiter, Saturnus a Ioue, sed et a 10 Saturni orbe usque ad ipsum stelliferum caelum omne
- 14 spatium se ratione emensum putauit. quae tamen Archimedis dimensio a Platoniciis repudiata est quasi dupla et tripla interualla non seruans, et statuerunt hoc esse credendum ut quantum est a terra usque 15 ad lunam, duplum sit a terra usque ad solem, quantumque est a terra usque ad solem, triplum sit a terra usque ad Venerem, quantumque est a terra usque ad Venerem, quater tantum sit a terra usque ad Mercurii stellam, quantumque est ad Mercurium 20 a terra, nouies tantum sit a terra usque ad Martem, et quantum a terra usque ad Martem est, octies tantum sit a terra usque ad Iouem, quantumque est a terra usque ad Iouem, septies et uicies tantum
- 15 sit a terra usque ad Saturni orbem. hanc Platoniorum persuasionem Porphyrius libris inseruit quibus Timaei obscuritatibus non nihil lucis infudit aitque eos credere ad imaginem contextionis animae haec esse in corpore mundi interualla, quae epitritis hemioliis epogdois hemitoniisque complentur et lim- 30

---

1 et 3 set <i>B</i>	2 distinctus <i>P'</i>	4 estimatur <i>B</i>	5
corpore mundi <i>B</i>	7 sedeprehendisse <i>B</i>	10 set a <i>B</i>	12
mensū <i>P</i>	16 sit duplum <i>B</i>	18 et 20 et 23 quantumcumque <i>B</i>	
18 a tra om. <i>P'</i>	19 usque **, deinde at <i>P'</i>	20	
amercurii <i>P'</i>	amercuriū <i>P'</i>	21 tan ^{TV} (an in ras.) <i>P</i>	24
uigies <i>B</i>	25 plani ** corū <i>P'</i>	26 porphiriū <i>PB</i>	28
contextionis <i>P'</i>	30 hemiolis <i>P</i>	hemiolio lipogdois <i>B'</i>	
emitonisque <i>P</i>	complentur <i>P</i>		

mate, et ita provenire concentum cuius ratio in substantia animae contexta mundano quoque corpori, quod ab anima movetur, inserta est. unde ex omni 16 parte docta et perfecta est Ciceronis adsertio qui
 5 intervallis imparibus sed tamen pro rata parte ratione distinctis caelestem sonum dicit esse disiunctum.

Nunc locus admonet ut de gravitate et acumine IIII sonorum diversitates quas adserit reuoluamus. et
 10 natura fert ut extrema ex altera parte gra- uiter, ex altera autem acute sonent. quam ob causam summus ille caeli stellifer cur- sus, cuius conuersio est concitator, acute excitato movetur sono, grauissimo autem
 15 hic lunaris atque infimus. diximus numquam 2 sonum fieri nisi aere percusso. ut autem sonus ipse aut acutior aut grauior proferatur, ictus efficit qui dum ingens et celer incidit acutum sonum praestat, si tardior lentiorue, grauiorem. indicio est uirga 3
 20 quae dum auras percutit si impulsu cito feriat sonum acuit, si lentiore, in grauius frangit auditum. in fidibus quoque idem uidemus quae si tractu artiore tenduntur, acute sonant, grauius laxiores. ergo et 4 superiores orbis dum pro amplitudine sua impetu
 25 grandiore uoluuntur, dumque spiritu ut in origine sua fortiore tenduntur, propter ipsam ut ait concitatiorem conuersionem acute excitato mouentur sono, grauissimo autem hic lunaris atque infimus quoniam spiritu, ut in extremitate
 30 languescente iam uoluitur, et propter angustias quibus penultimus orbis artatur impetu leniore conuer-

1 ratione P'   2 animā P'   4 assertio B   8 acumine*
 P   9 afferit B   10 natura om. B'   17 efficitur B   19
 grauior est B   20 impulsu P   fert P   21 leniore P,
 lenior est B   22 tractatu altiore B   23 lassiores P, lassio-
 res p   25 uoluuntur P'   26 concitationē P'   28 grauissimo
 P'   30 angustas B   31 aptatur B'

- 5 titur. nec secus probamus in tibiis, de quarum foraminibus uicinis infantis ori sonus acutus emit- titur, de longinquis autem et termino proximis gra- uior, item acutior per patentiora foramina, grauior per angusta. est utriusque causae ratio una quia 5 spiritus ubi incipit fortior est, defectior ubi desinit, et quia maiorem impetum per maius foramen inpellit, contra autem in angustis contingit et eminus positus.
- 6 ergo orbis altissimus et ut in immensum patens et ut spiritu eo fortiore quo origini suae uicinior est 10 incitatus sonorum de se acumen emittit, uox ultimi et pro spatii breuitate et pro longinquitate iam
- 7 frangitur. hinc quoque apertius adprobatur spiri- tum quanto ab origine sua deorsum recedit tanto circa impulsus fieri leniorem, ut circa terram, quae 15 ultima sphaerarum est, tam concretus tam densus habeatur ut causa sit terrae in una sede semper haerendi nec in quamlibet partem permittatur mo- ueri obsessa undique circumfusi spiritus densitate, in sphaera autem ultimum locum esse qui medius 20
- 8 est antecedentibus iam probatum est. ergo uniuersi mundani corporis sphaerae nouem sunt. prima illa stellifera, quae proprio nomine caelum dicitur et ἀπλανής apud Graecos uocatur arcens et conti- nens ceteras. haec ab oriente semper uoluitur in 25 occasum, subiectae septem quas uagas dicimus ab occidente in orientem feruntur, nona, terra sine
- 9 motu. octo sunt igitur quae mouentur sed septem soni sunt qui concinentiam de uolubilitate conficiunt propterea quia Mercurialis et Venerius orbis pari 30 ambitu comitati solem uiae eius tamquam satellites obsecuntur et ideo a non nullis astronomiae studen-

3 pximus P 5 est scripsi: et (PB) 6 defectio B 7
 impellit PB 10 eo eo B' fortior est B 13 fragitur P
 approbatur B 14 quanto — tanto om. P 15 impulsus B
 16 sperarum B 17 in ima sede B 20 spera B 22 spera B
 24 aplanef PB 27 in in B 29 de lubilitate B' 32 ob-
 sequantur pB 1do ant nulli B astronomine P

tibus eandem uim sortiri existimantur unde ait illi
autem octo cursus in quibus eadem uis est
duorum, septem efficiunt distinctos inter-
uallis sonos, qui numerus rerum omnium
5 fere nodus est. septenarium autem numerum re- 10
rum omnium nodum esse plene cum de numeris
superius loqueremur expressimus, ad inluminandam
ut aestimo obscuritatem uerborum Ciceronis de mu-
sica tractatus succinctus a nobis qua licuit breuitate
10 sufficiet. nam netas et hypatas aliarumque fidium 11
uocabula percurrere et tonorum uel limmatum mi-
nuta subtilia et quid in sonis pro littera, quid pro
syllaba, quid pro integro nomine accipiat adserere
ostentantis est, non docentis. nec enim quia fecit 12
15 in hoc loco Cicero musicae mentionem, occasione
hac eundum est per uniuersos tractatus qui possunt
esse de musica, quos quantum mea fert opinio ter-
minum habere non aestimo, sed illa sunt persequenda
quibus uerba quae explananda receperis possint li-
20 quere quia in re naturaliter obscura qui in expo-
nendo plura quam necesse est superfundit addit
tenebras, non adimit densitatem. unde finem de 13
hac tractatus parte faciemus adiecto uno quod scitu
dignum putamus, quia cum sint melodiae musicae
25 tria genera, enarmonium diatonum et chromaticum,
primum quidem propter nimiam sui difficultatem ab
usu recessit, tertium uero est infame mollitie, unde
medium id est diatonum mundanae musicae doc-
trina Platonis adscribitur. nec hoc inter praetereunda 14
30 ponemus quod musicam perpetua caeli uolubilitate
nascentem ideo clare non sentimus auditu quia
maior sonus est quam ut humanarum aurium reci-

1 eandem P fortiti P 5 septenariū P 7 illuminand
(cetera euauerunt) B 10 hypatas B 12 subtilia P 13
syllaba B afferere B 17 ea P' 19 explicanda
B 25 chromaticū PB 28 doctrinæ B' 29 adscribitur
B hoc ante inter add. B' 30 hoc ante quod add. B 32
ut om. P'

piatur angustiiis. nam si Nili catadupa ab auribus incolarum amplitudinem fragoris excludunt, quid mirum si nostrum sonus excedit auditum quem mundanae molis impulsus emittit? nec enim de nihilo est quod ait qui complet aures meas tantus 5 et tam dulcis sonus sed uoluit intellegi quod si eius qui caelestibus meruit interesse secretis completae aures sunt soni magnitudine, superest ut ceterorum hominum sensus mundanae concinentiae non capiat auditum. 10

V Sed iam tractatum ad sequentia conferamus uides habitari in terra raris et angustis locis et in ipsis quasi maculis ubi habitatur uastas solitudines interiectas, eosque qui incolunt terram non modo interruptos 15 ita esse ut nihil inter ipsos ab aliis ad alios manare possit sed partim oblicos partim transuersos partim etiam aduersos stare uobis, a quibus expectare gloriam certe 2 nullam potestis. cernis autem eandem terram quasi quibusdam redimitam et circumdatam cingulis, e quibus duos maxime inter se diuersos et caeli uerticibus ipsis ex utraque parte subnixos obriguisset pruina uides, medium autem illum et maximum 25 3 solis ardore torreri. duo sunt habitabiles, quorum australis ille in quo qui insistent aduersa uobis urgent uestigia nihil ad nostrum genus, hic autem alter subiectus aquiloni quem incolitis cerne quam tenui uos 30 parte contingat. omnis enim terra quae colitur a uobis, angusta uerticibus, late-

1 catadupa B   4 impulsus B   5 complet P   6 et
11 fet B   6 intelligi B   11 consequentia B   13 pro et
in ipis — 589, 3 in terris est usque in B   15 incolant P
17 manere P   obliquos p   21 redimita P'   22 circuli
P   28 urgent p   nostrum genus P

ribus latior, parua quaedam est insula circumfusa illo mari quod Atlanticum, quod magnum, quod Oceanum appellatis in terris, qui tamen tanto nomine quam sit paruus uides. postquam caelum quo omnia continentur, 4 et subiectarum sphaerarum ordinem motumque ac de motu sonum caelestis musicae modos et numeros explicantem et aerem subditum lunae Tullianus sermo per necessaria et praesenti operi apta ductus ad 10 terram usque descripsit, ipsius iam terrae descriptionem uerborum parcus, rerum fecundus absoluit. et enim maculas habitationum ac de ipsis habitatoribus alios interruptos aduersosque, oblicos etiam et transuersos alios nominando terrenae sphaerae globositatem tantum non coloribus pinxit. illud quoque 6 non sine perfectione doctrinae est quod cum aliis nos non patitur errare qui terram semel cingi oceano crediderunt. nam si dixisset omnis terra parua quaedam est insula circumfusa illo 20 mari, unum oceani ambitum dedisset intellegi sed adiciendo quae colitur a uobis, ueram eius diuisionem, de qua paulo post disseremus, nosse cupientibus intellegendam reliquit. de quinque autem 7 cingulis ne quaeso aestimes duorum Romanae facundiae parentum Maronis et Tullii dissentire doctrinam cum hic ipsis cingulis terram redimitam dicat, ille isdem quas Graeco nomine zonas uocat adserat caelum teneri, utrumque enim incorruptam ueramque nec alteri contrariam retulisse 30 rationem procedente disputatione constabit. sed ut omnia quae hoc loco explananda recepimus liquere possint, habendus est primum sermo de cingulis,

2 ad lanticū P   3 quē oceanum P   5 caelum om. B
6 sphaerarum B   13 obliquos pB   14 sperē B   15 pinxit
B   17 patimur B   20 intelligi B   24 fecundie
P   27 hīdem PB   28 post afferat (ita PB) add. uocat P
29 retulisset B   30 set B

- quia situ eorum ante oculos locato cetera erunt intellectui proniora. prius autem qualiter terram coronent, deinde quem ad modum caelum teneant explicandum est. terra nona et ultima sphaera est. hanc diuidit horizon id est finalis circulus de quo ante rettulimus, ergo medietas cuius partem nos incolimus sub eo caelo est quod fuerit super terram, et reliqua medietas sub illo quod dum uoluitur ad ea loco quae ad nos uidentur inferiora descendit, in medio enim locata ex omni sua parte caelum suspicit. huius igitur ad caelum breuitas, cui punctum est, ad nos uero immensa globositas, distinguitur locis inter se uicissim pressis nimietate uel frigoris uel caloris geminam nacta inter diuersa temperiem. nam et septemtrionalis et australis extremitas perpetua obriguerunt pruina et hi uelut duo sunt cinguli quibus terra redimitur sed ambitu breues quasi extrema cingentes. horum uterque habitationis inpatiens est quia torpor ille glacialis nec animali nec frugi uitam ministrat, illo enim aere corpus alitur quo herba nutritur. medius cingulus et ideo maximus aeterno adflatu continui caloris ustus spatium, quod et lato et ambitu prolixius occupauit, nimietate feruoris facit inhabitabile uicturis. inter extremos uero et medium duo maiores ultimis, medio minores, ex utriusque uicinitatis intemperie temperantur, in hisque tantum uitales auras natura dedit incolis carere. et quia animo facilius inlabitur concepta ratio descriptione quam sermone, esto orbis terrae cui adscripta sunt ABCD et circa A adscribantur N et L, circa B autem M et K et circa C G et I, et

1 intellectui erunt (erunt *om.* *B'*) *B* 2 conorent *P*,
 cororent *p* 4 sphaera *B* 5 orizon *PB* 6 rettulimus *B*
 9 quae a nobis non uidentur *B* 10 omni parte sui *B*
 suscipit *P*, † suscipit *add.* *P^m* 11 punctum *P'* 12 immensa
B 16 hi *om.* *P'* 17 redimittitur *P'* set *B* 18 impa-
 tiens *pB* 22 adflatu *B* 28 inlabitur *B* ratio ex de-
 scriptione *B* 29 quam sermone descriptione *P* adscripta *B*

circa D E et F, et ducantur rectae lineae a signis
ad signa quae dicimus, id est a G in I, ab M in N,
a K in L, ab E in F. spatia igitur duo aduersa 14
sibi id est unum a C usque ad lineam quae in I
ducta est, alterum a D usque ad lineam quae in F
ducta est, intellegantur pruina obriguisset perpetua —
est enim superior septentrionalis, inferior australis
extremitas — medium uero ab N usque in L zona sit
torrida; restat ut cingulus ab I usque ad N de su-
10 biecto calore et superiore frigore temperetur, rursus
ut zona quae est inter L et F accipiat de superiecto
calore et subdito rigore temperiem. nec excogitatas 15
a nobis lineas quas duximus aestimetur, circi sunt
enim, de quibus supra rettulimus, septentrionalis et
15 australis et tropici duo, nam aequinoctialem hoc loco
quo de terra loquimur non oportet adscribi qui opor-
tunior loco rursus addetur. licet igitur sint hae 16
duae mortalibus aegris munere concessae
dium quas diximus temperatas, non tamen ambae
20 zonae hominibus nostri generis indultae sunt sed
sola superior quae est ab I usque ad N incolitur ab
omni quale scire possumus hominum genere, Romani
Graeciae sint uel barbari cuiusque nationis. illa 17
uero ab L usque ad F sola ratione intellegitur quod
25 propter similem temperiem similiter incolatur sed a
quibus neque licuit umquam nobis nec licebit agno-
scere, interiecta enim torrida utrique hominum generi
commercium ad se denegat commeandi. denique de 18
quattuor habitationis nostrae cardinibus oriens oc-
30 cidens et septentrio suis uocabulis nuncupantur
quia ab ipsis exordiis suis sciuntur a nobis, nam etsi

3 in ante F om. B   4 unum om. B   6 ducta ducta B
8 N om. P'   10 rursum** ut P   13 diximus B   14
retulimus septentrionalis B   15 duo tropici B   16 loquitur
B   aforibi B   18 egerit P'   19 diuum oceffe B   20
et 25 set B   21 superiore P   24 L iterat B'   intelli-
gitur B   26 cognoscere P   31 ab sis exordium B   suis
om. B

- septentrionalis extremitas inhabitabilis est, non multo
 19 tamen est a nobis remota. quarto uero nostrae habitationis cardini causa haec alterum nomen dedit ut meridies non australis uocaretur quia et ille est proprie australis qui de altera extremitate procedens aduersus septentrionali est et hunc meridiem iure uocitari facit locus, de quo incipit nobis, nam quia sentiri incipit a medio terrae in qua est usus diei ideo tamquam quidam medidies una mutata
 20 littera meridies nuncupatus est. sciendum est autem quod uentus qui per hunc ad nos cardinem peruenit id est auster ita in origine sua gelidus est ut apud nos commendabilis est blando rigore septentrio, sed quia per flammam torridae zonae ad nos commeat, admixtus igni calescit et qui incipit frigidus calidus peruenit. neque enim uel ratio uel natura pateretur ut ex duobus aequo pressis rigore cardinibus dissimili tactu flatus emitterentur. nec dubium est nostrum quoque septentrionem ad illos qui australi adiacent propter eandem rationem calidum peruenire et austrum corporibus eorum genuino
 22 aurae suae rigore blandiri. eadem ratio nos non permittit ambigere quin per illam quoque superficiem terrae quae ad nos habetur inferior integer zonarum ambitus quae hic temperatae sunt eodem ductu temperatus habeatur, atque ideo illic quoque eadem
 23 duae zonae a se distantes similiter incolantur. aut dicat quisquis huic fidei obuiare mauult quid sit quod ab hac eum definitione deterreat. nam si nobis uiuendi facultas est in hac terrarum parte quam colimus, quia calcantes humum caelum suspicimus super uerticem, quia sol nobis et oritur et occidit,

1 inhabitabilis B   6 septentrionalis P'   10 littera mutata B   11 aut supra ras. add. p   quisq. B   mauult B' cardine P   13 ut supra ras. add. p   14 set B   flammā P'   15 calens B   18 tractu B   21 et austrum euauit in B   27 affe P'   28 quisque P, i is add. p   29 huc P'   definitione P'

quia circumfuso fruimur aere cuius spiramus haustu,
 cur non et illic aliquos uiuere credamus ubi eadem
 semper in promptu sunt? nam qui ibi dicuntur 24
 morari eandem credendi sunt spirare auram, quia
 5 eadem est in eiusdem zonalis ambitus continuatione
 temperies, idem sol illis et obire dicetur nostro ortu
 et orietur cum nobis occidet, calcabunt aequae ut nos
 humum, et super uerticem semper caelum uidebunt.
 nec metus erit ne de terra in caelum decidant cum 25
 10 nihil umquam possit ruere sursum. si enim nobis
 quod adserere genus ioci est, iusum habetur ubi est
 terra et susum ubi caelum, illis quoque susum erit
 quod de inferiore suspicient nec aliquando in su-
 perna casuri sunt. adfirmauerim quoque et apud 26
 15 illos minus rerum peritos hoc aestimare de nobis
 nec credere posse nos in quo sumus loco degere, sed
 opinari, si quis sub pedibus eorum temptaret stare,
 casurum. numquam tamen apud nos quisquam timuit
 ne caderet in caelum, ergo nec apud illos quisquam
 20 in superiora casurus est, sicut omnia nutu suo pon-
 dera in terram ferri superius relata docuerunt.
 postremo quis ambigat in sphaera terrae ea quae 27
 inferiora dicuntur superioribus suis esse contraria,
 ut est oriens occidenti? nam in utraque parte par
 25 diametros habetur, cum ergo et orientem et occiden-
 tem similiter constet habitari, quid est quod fidem
 huius quoque diuersae sibi habitationis excludat?
 haec omnia non otiosus lector in tam paucis uerbis 28
 Ciceronis inueniet. nam cum dicit terram cin-
 30 gulis suis redimitam atque circumdatam
 ostendit per omne terrae corpus eandem tempera-
 torum cingulorum continuatam esse temperiem et

2 quur P   9 decidunt B'   11 afferere B   iusum
 (1 a sec. manu longius deducta) P, uisū B   12 t're P', deinde
 et sursum B   13 suspiciunt B   14 affirmauerim B   16
 set opinari B   22 spera B   23 inferiore P'   24 est
 om. P'   27 excludatur B   30 redemitam B   31 terrae
 om. B'

cum ait in terra maculas habitationum uideri non eas dicit quae in parte nostrae habitationis non nullis
 29 desertis locis interpositis incoluntur. non enim adieret in ipsis maculis uastas solitudines interiectas si ipsas solitudines diceret, inter quas
 5 certae partes macularum instar haberentur, sed quia maculas dicit has quattuor quas in duobus terrae hemisphaeriis binas esse ratio monstrauit, bene ad-
 30 iecit interiectas solitudines. nam sicut pars quae habitatur a nobis multa solitudinum interiec-
 10 tione distinguitur, credendum est in illis quoque tribus aliis habitationibus similes esse inter deserta et
 31 culta distinctiones. sed et quattuor habitationum incolae et relatione situs et ipsa quoque standi qualitate depinxit. primum enim ait alios praeter nos
 15 ita incolere terram ut a se interrupti nullam commeandi ad se habeant facultatem, et uerba ipsa declarant non eum de uno hominum genere loqui in hac superficie a nobis solius torridae interiectione diuiso. sic enim magis diceret ita interruptos
 20 ut nihil ab illis ad uos manare possit, sed dicendo ita interruptos ut nihil inter ipsos ab aliis ad alios manare possit, qualiter inter
 32 se illa hominum genera sint diuisa significat. quod autem uere ad nostram partem referretur, adiecit
 25 dicendo de illis qui et a nobis et a se in uicem diuisi sunt partim obliquos partim transuersos partim etiam aduersos stare nobis, interruptio ergo non unius generis a nobis sed omnium generum a se diuisorum refertur, quae ita distinguenda
 30 est. hi quos separat a nobis perusta, quos Graeci

4 solitudines *P'* · 6 macularum partes *B* infra ut uid. *P'* set *B* 8 hemisphaerius *B* 12 et occulta *B* 13 incolae habitationum *B* 16 nullā habeant ad se facultatē meandi & uerba *P* 18 genere hominum *B* 20 diuisio *B* ita om. *P* 21 manere *B* set *B* 23 ad illos *corr. ex* ad alios *P* 25 partem referretur *P'* refertur *B* 31 hi *P'* sepat *B*

ἀντοίκους uocant, similiter ab illis qui inferiorem
 zonae suae incolunt partem, interiecta australi ge-
 lida separantur; rursus illos ab antoecis suis id est
 per nostri cinguli inferiora uiuentibus interiectio
 5 ardentis sequestrat, et illi a nobis septentrionalis
 extremitatis rigore remouentur. et quia non est una 34
 omnium adfinis continuatio sed interiectae sunt so-
 litudines ex calore uel frigore mutuum negantibus
 commeatum, has terrae partes quae a quattuor ho-
 10 minum generibus incoluntur maculas habitationum
 uocauit. quem ad modum autem ceteri omnes uesti-35
 gia sua figure ad nostra credantur, ipse distinxit
 et australes quidem aperte pronuntiauit aduersos
 stare nobis dicendo quorum australis ille, in
 15 quo qui insistunt aduersa uobis urgent ue-
 stigia et ideo aduersi nobis sunt quia in parte
 sphaerae quae contra nos est morantur. restat in-36
 quirere quos transuersos et quos obliquos nobis
 stare memorauerit, sed nec de ipsis potest esse du-
 20 bitatio quin transuersos nobis stare dixerit in-
 feriolem zonae nostrae partem tenentes, obliquos
 uero eos qui australis cinguli deuexa sortiti sunt.

Superest ut de terrae ipsius spatiis, quanta ha- VI
 bitationi cesserint, quanta sint inculta referamus,
 25 id est quae sit singulorum dimensio cingulorum.
 quod ut facile dinoscas, redeundum tibi est ad orbis
 terrae descriptionem quam paulo ante subiecimus
 ut per adscriptarum litterarum notas ratio dimen-
 sionum lucidius explicetur. omnis terrae orbis id 2
 30 est circulus qui uniuersum ambitum claudit cui ad-
 scripta sunt ABCD, ab his qui eum ratione dimensi

1 antoecof *P*, anteocof *B*   3 sepanť *B*   illo ab | an-
 toicof *B*   id est om. *B*   4 cinguli nostri *B*   circuli *P*   7
 affinis *B*   10 generalibus *P'*   11 ceteris *B'*   12 ad nostra
 om. *B*   15 urgent *P*   17 spero *B*   18 quos post et om.
B'   19 set *B*   20 quin ut uid. *P'*   22 sorti sunt *B*   24
 cefferit *P*   28 ascriptarum *B*   30 claudit *P'*   ascripta *B*

- 3 sunt in sexaginta diuisus est partes. habet autem totus ipse ambitus stadiorum ducenta quinquaginta duo milia, ergo singulae sexagesimae extenduntur stadiis quaternis milibus ducenis et sine dubio medietas eius, quae est a D per orientem id est per 5 A usque ad C, habet triginta sexagesimas et stadiorum milia centum viginti sex, quarta uero pars quae est ab A usque ad C, incipiens a medio perustae, habet sexagesimas quindecim et stadiorum milia sexaginta et tria. huius quartae partis men- 10 sura relata constabit totius ambitus plena dimensio.
- 4 ab A igitur usque ad N, quod est medietas perustae, habet sexagesimas quattuor, quae faciunt stadiorum milia sedecim cum octingentorum adiectione, ergo 15 omnis perusta sexagesimarum octo est et tenet stadiorum milia triginta tria et sexcenta insuper. latitudo autem cinguli nostri qui temperatus est id est ab N usque ad I habet sexagesimas quinque quae faciunt stadiorum milia viginti unum, et spatium frigidae ab I usque ad C habet sexagesimas sex, 20 quae tenent stadiorum viginti quinque milia ducenta.
- 6 ex hac quarta parte orbis terrarum, cuius mensuram euidenter expressimus, alterius quartae partis magnitudinem ab A usque ad D pari dimensionum distinctione cognosces. cum ergo quantum teneat 25 sphaerae superficies quae ad nos est in omni sua medietate cognoueris, de mensura quoque inferioris medietatis id est a D per B usque ad C similiter
- 7 instrueris. modo enim quia orbem terrae in plano pinximus, in plano autem medium exprimere non 30 possumus sphaeralem tumorem, mutuati sumus altitudinis intellectum a circulo qui magis horizon quam

---

tenif			
4 ducenif	P, ducentenif	B	7 uiginta B' praef P' 8
est om. P	9 post	habet add. ut B	13 faciunt om. B'
14 melia B'	16 fescenta P'	19 triginta B'	22 hac
igitur B	24 mentionū P	26 sperē B	28 id est om.
B ad om. B'	31 speralem B	32 orizon PB	

meridianus uidetur. ceterum uolo hoc mente per-
cipias ita nos hanc protulisse mensuram tamquam
a D per A usque ad C pars terrae superior sit cuius
partem nos incolimus, et a D per B usque ad C
5 pars terrae habeatur inferior.

Hoc quoque tractatu proprium sortito finem VII
nunc illud quod probandum promisimus adseramus
hos cingulos et bene Maronem caelo et bene terrae
adsignasse Ciceronem et utrumque non discrepantia
10 sed consona eademque dixisse. natura enim caeli 2
hanc in diuersis terrae partibus temperiem nimietate
temque distinxit et qualitas uel frigoris uel caloris,
quae cuilibet aetheris parti semel inhaesit, eadem
inficit partem terrae quam despicit ambiendo. et 3
15 quia has diuersitates quae certis finibus terminantur
cingulos in caelo uocauerunt, necesse est totidem
cingulos etiam hic intellegi sicut in breuissimo spe-
culo cum facies monstratur ingens, tenent in an-
gusto membra uel liniamenta ordinem quem sua in
20 uero digesserat amplitudo. sed hic quoque adserendi
quod dicitur minuemus laborem oculis subiciendo
picturam. esto enim caeli sphaera ABCD et intra 4
se claudat sphaeram terrae, cui adscripta sunt
SXTV, et ducatur in caeli sphaera circulus septen-
25 trionalis ab I usque in O, tropicus aestiuus a G in
P et aequinoctialis a B in A et tropicus hiemalis
ab F in Q et australis ab E in R sed et zodiacus
ducatur ab F in P, rursus in sphaera terrae ducan-
tur idem limites cingulorum quos supra descripsimus
30 in N in M in L in K. his dipictis sine difficul- 5

1 uidetur] habetur B hac B 3 superior — 5 terrae
om. P 7 afferamus B 9 ciceronem assignasse B 10
set B 12 distinxit P 17 breuissimo P 18 ingenf mon-
stratur B 19 membra P in uero digesserat sua B 20
digesseram P set B afferendi B 22 et 24 sphaera B
23 sphaera B ascripta B sunt] [P 27 R in ras. in P
set B 28 sphaera B 30 in N om. B

tate constabit singulas terrae partes a singulis caeli partibus super uerticem suum positis qualitatem circa nimietatem uel temperiem mutuari. nam quod est solum a D usque ad R, hoc despicit terram ab S usque ad K: et quod est in caelo ab R usque ad Q,⁵ hoc inficit terram a K usque ad L: et quod in caelo est a Q usque in P, tale facit in terra ab L usque ad M: quaeque est desuper a P usque ad O, tale in terra ab M usque ad N: et quale illic ab O usque ad C, tale hic est ab N usque ad T. sunt autem¹⁰ in aethere extremitates ambae id est a D usque ad R et a C usque ad O aeterno rigore densatae, ideo in terra idem est ab S usque ad K et a T usque ad N. rursus in caelo a Q usque ad P nimio calore feruet, ideo in terra quoque ab L usque ad M idem¹⁵ feruor est. item sunt in caelo temperies ab O usque ad P et a Q in R, ideo hic quoque sunt temperatae ab N in M et ab L in K, aequinoctialis enim circulus, qui ab A usque ad B ductus est, mediam secat perustam. et ipsum autem scisse Ciceronem,²⁰ quod terreni cinguli caelestibus inficiantur ex uerbis eius ostenditur. ait enim e quibus duos maxime inter se diuersos et caeli uerticibus ipsis ex utraque parte subnixos obriguisset pruina uidetur. ecce testatur finale frigus esse de²⁵ caelo. idem quoque de feruore medio dicit medium autem illum et maximum solis ardore torreri. cum ergo manifeste et rigorem de caeli uerticibus et feruorem de sole in terrae cingulos uenire signauerit, ostendit prius in caelo hos eosdem³⁰ cingulos constituisse. nunc quoniam constitit easdem in caelo et in terra zonas esse uel cingulos — haec enim unius rei duo sunt nomina — iam dicendum est quae causa in aethere hanc diuersitatem quali-

3 mutari B   4 terrę P   5 usq. K B   6 terrę P
est in caelo est B   7 usque P B   fecit B   18 (C) om. B'
21 uebis P'   22 duo B   24 subnixos ut uid. P'

tatis efficiat. perusta duobus tropicis clauditur id 10
 est a G in P aestiuo et ab F in Q hiemali. ab F
 autem in P zodiacum describendo perduximus, ergo
 signum P tropicus ille Cancer habeatur et signum
 5 F Capricornus. constat autem solem neque sursum
 ultra Cancrum neque ultra Capricornum deorsum
 meare sed cum ad tropicorum confinia peruenerit,
 • mox reuerti, unde et solstitia uocantur. et quia 11
 aestiuus tropicus temperatae nostrae terminus est,
 10 ideo cum sol ad ipsum finem uenerit, facit nobis
 aestiuos calores de uicino urens sensu maiore subiecta.
 illo denique tempore australi generi reuerti hiemem
 non potest ambigi quia tunc ab illis sol omni uiuae
 suae spatio recedit. rursus cum ad F signum id
 15 est ad Capricornum uenerit, facit nobis hiemem re-
 cesso suo et illis uicinitate reducit aestatem. hic 12
 notandum est de tribus tantum cardinibus in quam-
 cumque aedem ingredi solem, de quarto numquam.
 nam et ab ortu et ab occasu fenestra solem recipit
 20 quippe quem orientem obeuntemque prospectet, re-
 cipit et a meridie quia omne iter solis in nostro
 meridie est ut instruit uisum antelata descriptio,
 numquam uero solem fenestra septentrionis admittit
 quia numquam a P signo ad O sol accedit sed a P
 25 semper retrocedendo numquam fines poli septentrio-
 nalis attingit et ideo numquam per hunc cardinem
 radius solis infunditur. eiusdem rei probationem 13
 umbra quoque cuiuslibet corporis sufficiet adstruere.
 nam et in occasum cadit oriente sole et in ortum
 30 cum sit occiduus, medio autem die quia sol meri-
 diem tenet in septentrionem umbra depellitur, in
 austrum uero circa nostram habitationem impossibile

1 tropo|enf B 7 fet B 11 an aestu scribendum? 16
 uicitate P' 17 carminibus B' 19 folam P' 20 q corr.
 in quē B 22 ut om. P' 23 fenestram B' 24 q a nū
 nūquā B signo ul' ad B 26 attingit B nūquam B' 28
 sufficiet P' adstruere B 30 fit B, deinde occidens B' 32
 impossibile B

- est umbram cuiuslibet corporis cadere quia semper in aduersam soli partem umbra iactatur, aduersus autem austro apud nos sol esse non poterit cum
 14 numquam fines septentrionales attingat. sane quoniam pars illa perustae quae temperatae uicina est 5
 admittit habitantes illic id est trans tropicum quaecumque habitantur spatia umbram mittunt in austrum eo tempore quo sol Cancrum tenet. tunc enim fit
 15 eis sol septentrionalis cum tropicum tenet, quod ab illis ad septentrionem recedit. ciuitas autem Syene, 10
 quae prouinciae Thebaidos post superiorum montium deserta principium est, sub ipso aestiuo tropico constituta est et eo die quo sol certam partem ingreditur Cancri hora diei sexta quoniam sol tunc super ipsum inuenitur uerticem ciuitatis, nulla illic potest 15
 in terram de quolibet corpore umbra iactari sed nec stilus hemisphaerii monstrantis horas, quem *γνώμων*
 16 uocant, tunc de se potest umbram creare. et hoc est quod Lucanus dicere uoluit, nec tamen plene ut habetur absoluit. dicendo enim

20

- atque umbras numquam flectente Syene
 rem quidem attigit sed turbauit uerum. non enim numquam flectit sed uno tempore, quod cum sua
 17 ratione rettulimus. his relatis constat solem numquam egredi fines perustae, quia de tropico in tropicum zodiacus obliquatus est. manifesta est igitur 25
 causa cur haec zona flammis sit semper obnoxia quippe quam sol totius aetheriae flammae et fons
 18 et administrator numquam relinquat. ergo ambae partes ultimae id est septentrionalis et australis ad 30
 quas numquam calor solis accedit necessario perpetua premuntur pruina, duas uero ut diximus tem-

5 praef P' 6 id. est] idē (h. e. idem) B 9 ei P 10
 sieneq B 13 est ante et om. B 16 corporis B 17 hemisphaerii B 21 II 587 flectentes P
 23 flet B 24 rettulimus B 26 manifestum B' 27 flammis P
 29 relinquet ut uid. P' 31 solis calor accedit P

perat hinc atque illinc uicinia caloris et frigoris.
denique in hac ipsa zona quam incolimus, quae tota 19
dicitur temperata, partes tamen quae perusto cingulo
uicinae sunt ceteris calidiores sunt ut est Aethiopia
5 Arabia Aegyptus et Libya, in quibus calor ita cir-
cumfusi aeris corpus extenuat, ut aut numquam aut
raro cogatur in nubes. et ideo nullus paene apud
illos usus est imbrum. rursus quae ad frigidae 20
fines pressius accedunt, ut est palus Maotis, ut
10 regiones quas praeterfluunt Tanais et Hister omnia-
que super Scythiam loca quorum incolae uetustas
Hyperboreos uocauit quasi originem boreae intror-
sum recedendo transissent, adeo aeterna paene pre-
muntur pruina ut non facile explicetur quanta sit
15 illic frigidae nimietatis iniuria. loca uero quae in 21
medio temperata sunt quoniam ab utraque nimie-
tate longum recedunt, ueram tenent salutaremque
temperiem.

Locus nos admonet ut — quoniam diximus rem VIII
20 quae a nullo possit refelli utrumque tropicum circum
zodiaco terminos facere nec umquam solem alteru-
trum tropicum excedere posse uel sursum uel deor-
sum meando, trans zodiacum uero circum id est
trans uisam quae tropicis clauditur ex utraque parte
25 incipere temperatas — quaeramus quid sit quod ait
Vergilius, quem nullius umquam disciplinae error
inuoluit

duae mortalibus aegris
munere concessae diuum et uia secta per ambas
30 oblicus qua se signorum uerteret ordo.
uidetur enim dicere his uersibus zodiacum per tem- 2

1 illic uicina P' 4 calidioris P' 5 lybia (corr. ex
lybia) P, libia B 8 ymbrium P 9 finē B meotidis B
10 yster P, ister B 11 lithiam P, scythia B 12 hyperboreos
P originem B 13 transissent aeo P' 15 frigida P 17
longum P' 21 ne P' 24 traque P' 27 Georg. I 237
29 uita B' 30 obliquus B 31 his ubi (h. e. uerbis) B

- peratas ductum et solis cursum per ipsas fieri, quod nec opinari fas est, quia neutrum tropicum cursus solis excedit. num igitur illud attendit quod diximus et intra tropicum in ea perustae parte quae
- 3 uicina est temperatae habitatores esse? nam Syene 5 sub ipso tropico est, Meroe autem tribus milibus octingentis stadiis in perustam a Syene introrsum recedit, et ab illa usque ad terram cinnamomi feracem sunt stadia octingenta, et per haec omnia spatia perustae licet rari tamen uita fruuntur habitantes, ultra uero iam inaccessum est propter nimium
- 4 solis ardorem. cum ergo tantum spatii ex perusta uitam ministret et sine dubio circa uiciniam altius temperatae id est antoecorum tantundem spatii habere perustae fines pari mansuetudine non negatur — paria enim in utraque parte sunt omnia — ideo credendum est per poeticam tubam, quae omnia semper in maius extollit, dixisse uiam solis sectam per temperatas, quoniam ex utraque parte fines perustae in eo sunt similes temperatis, quod se pa-
- 5 tiuntur habitari? an forte poetica licentia particulam pro simili paene particula posuit et pro sub ambas dicere maluit per ambas? nam re uera ductus zodiaci sub ambas temperatas ultro citroque peruenit, non tamen per ambas, scimus autem et 25 Homerum ipsum et in omnibus imitatore[m] eius Maronem saepe tales mutasse particulas. an, quod mihi uero propius uidetur, per ambas pro inter ambas uoluit intellegi? zodiacus enim inter ambas temperatas uoluit, non per ambas, familiariter 30 autem per pro inter ponere solet sicut alibi quoque circum perque duas in morem fluminis Arctos.
- 7 neque enim Anguis sidereus Arctos secat, sed dum

1 solis cursum *P* 3 attendit *B* 8 cinnamomi *P*, cinnamomi *B* 9 stadiorum octingenta *B* 13 uicinā *P* 14 anteoecorū *B* 24 zodiaci *B* 28 perustae *P* 29 intellegi zodiaci *B* 31 autē *p* in ras. in *P* 32 Georg. I 245 33 set *B*

et amplectitur et interuenit, circum eas et inter eas uoluitur, non per eas. ergo potest constare nobis intellectus si per ambas pro inter ambas more ipsius poetae dictum existimemus. nobis aliud ad 8
 5 defensionem ultra haec quae diximus non occurrit. uerum quoniam in medio posuimus quos fines numquam uia solis excedat, manifestum est autem omnibus quid Maro dixerit, quem constat erroris ignarum, erit ingenii singulorum inuenire quid possit
 10 amplius pro absoluenda hac quaestione conferri.

His quoque ut arbitror non otiosa inspectione VIII tractatis nunc de Oceano quod promisimus adstruamus, non uno sed gemino eius ambitu terrae corpus omne circumflui, cuius uerus et primus meatus est
 15 qui ab indocto hominum genere nescitur. is enim quem solum Oceanum plures opinantur, de sinibus ab illo originali refusus secundum ex necessitate ambitum fecit. ceterum prior eius corona per zonam 2
 terrae calidam meat superiora terrarum et inferiora
 20 cingens, flexum circi aequinoctialis imitata. ab oriente uero duos sinus refundit, unum ad extremitatem septentrionis, ad australis alterum, rursusque ab occidente duo pariter enascuntur sinus, qui usque ad ambas quas supra diximus extremitates refusi
 25 occurrunt ab oriente demissis. et dum ui summa et 3
 impetu inmaniore miscentur in uicemque se feriunt, ex ipsa aquarum collisione nascitur illa famosa Oceani accessio pariter et recessio et ubicumque in nostro mari contingit idem uel in angustis fretis uel in
 30 planis forte littoribus, ex ipsis Oceani sinibus quos Oceanum nunc uocamus eueniunt, quia nostrum mare ex illis influit. ceterum uerior ut ita dicam eius 4

4 estumemus B 7 excedit B est om. B 9 inueni*re
 P 10 confiteri PB 12 astruamus B 13 set B ambitu
 eius B 15 his P 16 oceanū om. B' 19 superiora P
 26 inmaniore B 27 oceani in extremo uersic. om. B 30
 littoribus B finibus PB

alueus tenet zonam perustam et tam ipse qui aequi-
 noctialem quam sinus ex eo nati qui horizontem
 circulum ambitu suae flexionis imitantur omnem ter-
 ram quadrifidam diuidunt et singulas ut supra di-
 5 ximus habitationes insulas faciunt. nam inter nos ⁵
 et australes homines means ille per calidam totam-
 que cingens et rursus utriusque regionis extrema
 sinibus suis ambiens binas in superiore atque in-
 6 feriore terrae superficie insulas facit. unde Tullius
 hoc intellegi uolens non dixit omnis terra parua ¹⁰
 quaedam est insula sed omnis terra quae co-
 litur a uobis parua quaedam est insula quia
 et singulae de quattuor habitationibus paruae quae-
 dam efficiuntur insulae Oceano bis eas ut diximus
 7 ambiente. omnia haec ante oculos locare potest de- ¹⁵
 scriptio substituta, ex qua et nostri maris originem,
 quae totius una est, et rubri atque Indici ortum
 uidebis, Caspiumque mare unde oriatur inuenies
 licet non ignorem esse non nullos qui ei de Oceano
 ingressum negent. nec dubium est in illam quoque ²⁰
 australis generis temperatam mare de Oceano simi-
 liter influere sed describi hoc nostra attestatione
 non debuit, cuius situs nobis incognitus perseuerat.
 8 quod autem nostram habitabilem dixit angustam
 uerticibus, lateribus latiore in eadem de- ²⁵
 scriptione poterimus aduertere. nam quanto longior
 est tropicus circulus septentrionali circo tanto zona
 uerticibus quam lateribus angustior est, quia summi-
 tas eius in artum extremi cinguli breuitate contra-
 hitur, deductio autem laterum cum longitudine tro- ³⁰
 pici ab utraque parte distenditur. denique ueteres
 omnem habitabilem nostram extentae chlamydi simi-

2 orizontē PB   4 quadrifida B   5 habitationis B
 8 fimbria B   9 unde et B   10 intellegi P, intelligi B   uo-
 luit B   11 sed omnis —   12 est insula om. B   20 est du-
 bium B   24 dixit* P   27 tropicus P'   circuli B
 septentrionalis P'   28 lateribus P   30 con P'   32
 chlamydi B

lem esse dixerunt. item quia omnis terra, in qua 9
 et Oceanus est, ad quemuis caelestem circulum quasi
 centron puncti obtinet locum, necessario de Oceano
 adiecit qui tamen tanto nomine quam sit par-
 5 uus uides. nam licet apud nos Atlanticum mare,
 licet magnum uocetur, de caelo tamen despicientibus
 non potest magnum uideri cum ad caelum sit terra
 signum quod diuidi non possit in partes. ideo autem 10
 terrae breuitas tam diligenter adseritur ut parui
 10 pendendum ambitum famae uir fortis intellegat, quae
 in tam paruo magna esse non poterit.

Quod doctrinae propositum non minus in se X
 quentibus apparebit quin etiam si cupiat pro-
 les futurorum hominum deinceps laudes
 15 unius cuiusque nostrum acceptas a patribus
 posteris prodere, tamen propter eluuiiones
 exustionesque terrarum, quas accidere tem-
 pore certo necesse est, non modo non aeter-
 nam sed ne diuturnam quidem gloriam ad-
 20 sequi possumus. uirtutis fructum sapiens in 2
 conscientia ponit, minus perfectus in gloria, unde
 Scipio perfectionem cupiens infundere nepoti auctor
 est ut contentus conscientiae praemio gloriam non
 requirat. in qua appetenda quoniam duo sunt ma- 3
 25 xime quae praeoptari possint, ut et quam latissime
 uagetur et quam diutissime perseueret, postquam su-
 perius de habitationis nostrae angustiis disserendo
 totius terrae quae ad caelum puncti locum optinet
 minimam quandam docuit a nostri generis hominibus
 30 particulam possideri, nullius uero gloriam uel in

---

5 atlanticū P, atlanticum B 7 terra signū sit PB
 8 possit in partes om. P 9 breuia P' afferitur B 14
 deinde B 15 acceptos P 17 certo tempore B 19 glam
 P' assequi B 20 possum post uirtutis inductum in P 23
 proemio P 24 post qua add. & ut uid. P' appetenda B
 25 possideri P 27 differendo om. P

illam totam partem potuisse diffundi, si quidem Gangen transnare uel transcendere Caucasum Romani nominis fama non ualuit, spem quam de propaganda late gloria ante oculos ponendo nostri orbis angustias amputauit uult et diuturnitatis auferre, ut plene animo nepotis contemptum gloriae compos dissuasor 5 insinuet. et ait nec in hac ipsa parte, in quam sapientis et fortis uiri nomen serpere potest, aeternitatem nominis posse durare cum modo exustione modo eluione terrarum diuturnitate rerum intercedat 10 occasus. quod quale sit disseremus. in hac enim parte tractatus illa quaestio latenter absoluitur, quae multorum cogitationes de ambigenda mundi aeternitate sollicitat. nam quis facile mundum semper fuisse consentiat, cum et ipsa historiarum fides multarum rerum cultum emendationemque uel ipsam inuentionem recentem esse fateatur, cumque rudes primum homines et incuria siluestri non multum a ferarum asperitate dissimiles meminerit uel fabuletur antiquitas, tradatque nec hunc eis quo nunc utimur 20 uictum fuisse sed glande prius et bacis altos sero sperasse de sulcis alimoniam, cumque ita exordium rerum et ipsius humanae nationis opinemur, ut aurea primum saecula fuisse credamus et inde natura per metalla uiliora degenerans ferro saecula postrema 25 foedauerit? ac ne totum uideamus de fabulis mutuari, quis non hinc aestimet mundum quandoque coepisse et nec longam retro eius aetatem, cum abhinc ultra duo retro annorum milia de excellenti rerum gestarum memoria ne Graeca quidem extet 30 historia? nam supra Ninum, a quo Semiramis se-

1 diffendi P' gangem ni fallor P' 2 transcendere
B caucasum B' et ni fallor P' 5 diu nātati P, diuturnitati* (fuit ō) B 6 contentū P 7 ac P' 10 diuturnitati PB 13 mudū P' 14 mudū P' 18 incuria P'
21 fet B 25 degerant B' 26 foedauerit P, foedauerit B
mutari P 28 cepisse B 30 nec P 31 nūv praeter
ni in ras. in P samiramis B

cundum quosdam creditur procreata, nihil praeclarum
 in libros relatum est. si enim ab initio immo ante 8
 initium fuit mundus ut philosophi uolunt, cur per
 innumerabilem seriem saeculorum non fuerat cultus
 5 quo nunc utimur inuentus? non litterarum usus,
 quo solo memoriae fulcitur aeternitas? cur denique
 multarum rerum experientia ad aliquas gentes recenti
 aetate peruenit, ut ecce Galli uitem uel cultum oleae
 Roma iam adolescente didicerunt, aliae uero gentes
 10 adhuc multa nesciunt quae nobis inuenta placuerunt?
 haec omnia uidentur aeternitati rerum repugnare 9
 dum opinari nos faciunt certo mundi principio pau-
 latim singula quaeque coepisse. sed mundum qui-
 dem fuisse semper philosophia auctor est conditore
 15 quidem deo sed non ex tempore si quidem tempus
 ante mundum esse non potuit cum nihil aliud tem-
 pora nisi cursus solis efficiat, res uero humanae ex
 parte maxima saepe occidunt manente mundo et rur-
 sus oriuntur uel eluuioue uicissim uel exustione re-
 20 deunte. cuius uicissitudinis causa uel necessitas talis 10
 est. ignem aetherium physici tradiderunt humore
 nutrirī adserentes ideo sub zona caeli perusta, quam
 uia solis id est zodiacus occupauit, Oceanum, sicut
 supra descripsimus, a natura locatum ut omnis la-
 25 titudo, quam sol cum quinque uagis et luna ultro
 citroque discurrent, habeat subiecti humoris alimo-
 niam. et hoc esse uolunt quod Homerus diuinarum 11
 omnium inuentionum fons et origo sub poetici nube
 figmenti uerum sapientibus intellegi dedit Iouem
 30 cum dis ceteris id est cum stellis profectum in Oce-
 anum Aethiopibus eum ad epulas inuitantibus. per
 quam imaginem fabulosam Homerum significasse uo-

---

3 philophi B   4 innumerabilium P   5 nuc P'   9
 uero om. B   13 cepisse B   14 philosophia B   15 fet B
 sed quidē ut uid. P'   18 mudo P'   21 phificij P, phifici
 B   22 asserentes PB   25 p quā P   27 omeruf P'   28
 petici P'

- lunt hauriri de humore nutrimenta sideribus, qui ob hoc Aethiopas reges epularum caelestium dixit quoniam circa Oceani oram non nisi Aethiopes habitant, quos uicinia solis usque ad speciem nigri coloris
- 12 exurit. cum ergo calor nutriatur humore, haec ⁵ uicissitudo contingit ut modo calor modo humor exuberet. euenit enim ut ignis usque ad maximum enutritus augmentum haustum uincat humorem ac sic aeris mutata temperies licentiam praestet incendio et terra penitus flagrantia inmissi ignis uratur, ¹⁰ sed mox impetu caloris absumpto paulatim uires reuertuntur humori, cum magna pars ignis incendiis erogata minus iam de renascente humore consumat.
- 13 ac rursus longo temporum tractu ita crescens humor altius uincit ut terris infundatur eluui, rursusque ¹⁵ calor post hoc uires resumat, et ita fit ut manente mundo inter exuberantis caloris humorisque uices terrarum cultus cum hominum genere saepe inter-
- 14 cidat et reducta temperie rursus nouetur. numquam tamen seu eluui seu exustio omnes terras aut omne ²⁰ hominum genus uel omnino operit uel penitus exurit. Aegypto certe ut Plato in Timaeo fatetur numquam nimietas humoris nocuit uel caloris, unde et infinita annorum milia in solis Aegyptiorum monumentis
- 15 librisque releguntur. certae igitur terrarum partes ²⁵ internecioni superstites seminarium instaurando generi humano fiunt, atque ita contingit ut non rudi mundo rudes homines et cultus inscii, cuius memoriam intercepit interitus, terris oberrent et asperi-

22 p. 22 D

1 auriri B   3 horam b   5 exuerit B   6 contigit P
 9 temperie B   10 immissi B   11 assumpto B   12 praef
 P'   13 cūsumat P   14 itaq. B   crecent P'   17 exupe-
 rantis PB   coloris P'   22 Aegypto P, Aegypto (corr. ex
 Aepip[to]) B   24 egyptiorum PB   monumentis B'   25 certe
 P   26 internitioni B   27 contigit P   28 cuius ut uid. P'
 29 terris om. P'   asperitate B

tatem paulatim uagae feritatis exuti conciliabula et
 coetus natura instituyente patiantur, fitque primum
 inter eos mali nescia et adhuc astutiae inexperta
 simplicitas, quae nomen auri primis saeculis praestat.
 5 inde quo magis ad cultum rerum atque artium usus 16
 promouet, tanto facilius in animos serpit aemulatio
 quae primum bene incipiens in inuidiam latenter
 euadit, et ex hac iam nascitur quicquid genus homi-
 num post sequentibus saeculis experitur. haec est
 10 ergo quae rebus humanis pereundi atque iterum re-
 uertendi incolumi mundo uicissitudo uariatur.

Praesertim cum apud eos ipsos, a qui- XI
 bus audiri nomen nostrum potest, nemo
 unius anni memoriam consequi possit. ho- 2
 15 mines enim populariter annum tantum modo
 solis id est unius astri reditu metiuntur,
 re ipsa autem, cum ad idem unde semel
 profecta sunt cuncta astra redierint, ean-
 demque totius caeli descriptionem longis
 20 interuallis rettulerint, tum ille uere uer-
 tens annus appellari potest, in quo uix di-
 cere audeo quam multa hominum saecula
 teneantur. namque ut olim deficere sol ho- 3
 minibus extinguique uisus est cum Romuli
 25 animus haec ipsa in templa penetrauit,
 quandoque ab eadem parte sol eodemque
 tempore iterum defecerit, tum signis omni-
 bus ad idem principium stellisque renoca-
 tis expletum annum habeto, cuius quidem
 30 anni nondum uicesimam partem scito esse
 conversam. idem agere perseverat instans dissua- 4
 sioni gloriae desiderandae. quam cum locis artam
 nec in ipsis angustiis aeternam supra docuisset, nunc

2 cētuf PB fitque B 3 nescia* P 5 ante rerum
 add. at B' adque P' 12 a om. B 14 pro homines —
 29 habeto est usque in B 21 annis P 31 istant B 33
 docuit* fet P

non solum perpetuitatis expertem sed nec ad unius
 integri anni metas posse propagari docet, cuius ad-
 5 sertionis quae sit ratio dicemus. annus non is solus
 est quem nunc communis omnium usus appellat, sed
 singulorum seu luminum seu stellarum emenso omni
 caeli circuitu a certo loco in eundem locum reditus
 6 annus suus est. sic mensis lunae annus est, intra
 quem caeli ambitum lustrat. nam et a luna mensis
 dicitur quia Graeco nomine luna *μήνη* uocatur.
 Vergilius denique ad discretionem lunaris anni qui
 brevis est, annum qui cursu solis efficitur significare
 uolens ait

interea magnum sol circumuoluitur annum
 annum magnum uocans solis comparatione lunaris.
 7 nam cursus quidem Veneris atque Mercurii paene
 par soli est, Martis uero annus fere biennium tenet
 — tanto enim tempore caelum circumit — Iouis autem
 stella duodecim et Saturni triginta annos in eadem
 8 circumitione consumit. haec de luminibus ac uagis
 ut saepe relata iam nota sunt. annus uero qui mun-
 danus uocatur, qui uere uertens est, quia conuer-
 sione plenae uniuersitatis efficitur, largissimis saecu-
 9 lis explicatur, cuius ratio talis est. stellae omnes
 et sidera quae infixae caelo uidentur, quorum proprium
 motum numquam uisus humanus sentire uel depre-
 hendere potest, mouentur tamen, et praeter caeli
 uolubilitatem, qua semper trahuntur, suo quoque
 accessu tam sero promouentur, ut nullius hominum
 uita tam longa sit quae observatione continua fac-
 tum de loco permutationem, in quo eas primum
 10 uiderat, deprehendat. mundani ergo anni finis est
 cum stellae omnes omniaque sidera quae *ἀπλανῆς*

2 moetas B assertiois B 4 nuc P' 5 emensio P'B
 9 qua B' mene PB 10 dinique B' 11 breuitas B' 13
Aen. III 284 15 par pene B 16 par P' 18 trigint
extr. uersic. B 19 circumitione B 28 pmouent P 31
 munda P' 32 aplanef PB

habet a certo loco ad eundem locum ita remeauerint
 ut ne una quidem caeli stella in alio loco sit quam
 in quo fuit cum omnes aliae ex eo loco motae sunt
 ad quem reuersae anno suo finem dederunt ita ut
 5 lumina quoque cum erraticis quinque in isdem locis
 et partibus sint in quibus incipiente mundano anno
 fuerunt. hoc autem ut physici uolunt post annorum 11
 quindecim milia peracta contingit. ergo sicut annus
 lunae mensis est et annus solis duodecim menses et
 10 aliarum stellarum hi sunt anni quos supra rettulimus,
 ita mundanum annum quindecim milia annorum qua-
 les nunc computamus efficiunt. ille ergo uere an- 12
 nus uertens uocandus est, quem non solis id est
 unius astri reditu metimur sed quem stellarum om-
 15 nium, quae in quocumque caelo sunt, ad eundem
 locum reditus sub eadem caeli totius descrip-
 tione concludit, unde et mundanus dicitur quia
 mundus proprie caelum uocatur. igitur sicut annum 13
 solis non solum a Kalendis Ianuariis usque ad eas-
 20 dem uocamus, sed et a sequente post Kalendas die
 usque ad eundem diem et a quocumque cuiuslibet
 mensis die usque in diem eundem reditus annus uo-
 catur, ita huius mundani anni initium sibi quisque
 facit quodcumque decreuerit, ut ecce nunc Cicero a
 25 defectu solis qui sub Romuli fine contigit mundani
 anni principium sibi ipse constituit. et licet iam 14
 saepissime postea defectus solis euenerit, non dicitur
 tamen mundanum annum repetita defectio solis im-
 plesse sed tunc implebitur cum sol deficiens in isdem
 30 locis et partibus et ipse erit et omnes caeli stellas
 omniaque sidera rursus inueniet in quibus fuerant
 cum sub Romuli fine deficeret. igitur a discessu 15

3 sint *B* 5 hifdem *PB* 7 phisici *PB* 8 contigit
P 10 retulimus *B* 14 astra *P'*, austru *B* 14 et 20 et
 29 set *B* 15 quae *om. P* quocuq. *B* 16 descriptione *P'*
 19 solus *P'* 27 sepius *P'* 28 mundanum *P'* impleffe
B 29 implebitur *B* idem *P'*, hifdem *B*

Romuli post annorum quindecim milia, sicut adserunt
 physici, sol denuo ita deficiet ut in eodem signo
 eademque parte sit, ad idem principium in quo sub
 Romulo fuerat stellis quoque omnibus signisque re-
 16 uocatis. peracti autem fuerant cum Scipio in Africa⁵
 militaret a discessu Romuli anni quingenti septua-
 ginta et tres. anno enim ab urbe condita sexcen-
 tesimo septimo hic Scipio deleta Carthagine trium-
 phauit, ex quo numero annis remotis triginta duobus
 regni Romuli et duobus qui inter somnium et con-
 summatum bellum fuerunt, quingenti septuaginta
 tres a discessu Romuli ad somnium usque remane-
 17 bunt. ergo rationabiliter uereque signauit necdum
 mundani anni uicesimam partem esse conuersam.
 nam uicesimae parti quot anni supersint a fine Ro-
 muli ad Africanam militiam Scipionis, quos diximus
 annos fuisse quingentos septuaginta tres, quisquis
 in digitos mittit inueniet.

XII Tu uero enitere et sic habeto non esse
 te mortalem sed corpus hoc, nec enim tu
 is es quem forma ista declarat sed mens
 cuiusque is est quisque, non ea figura quae
 digito demonstrari potest. deum te igitur
 scito esse, si quidem est deus qui uiget qui
 sentit qui meminit qui prouidet qui tam re-
 25 git et moderatur et mouet id corpus cui
 praepositus est quam hunc mundum ille
 princeps deus, et ut ille mundum quadam
 parte mortalem ipse deus aeternus sic fra-
 2 gile corpus animus sempiternus mouet. bene
 et sapienter Tullianus hic Scipio circa institutionem

1 afferunt B   2 phisici PB   4 omnibusque signis B
 5 con P' affrica P   7 fescentesimo P   8 cartagine PB
 triumphauit B   10 somnium in ras. in P   consummatum B   13
 necdum B'   19 enitere P   20 fct B   uero nec enim — 29
 parte mortalem est usque in B   21 & est ut uid. P'   29
 deus mortalis P'   fragili P'

nepotis ordinem recte docentis impleuit. nam ut breuiter a principio omnem operis continentiam reuoluamus, primum tempus ei mortis et imminentes propinquorum praedixit insidias, ut totum de hac uita sperare dediceret, quam non diuturnam comperisset, dein ne metu praedictae mortis frangeretur, ostendit sapienti et bono ciui in immortalitatem migrandum, cumque eum ultro spes ista traxisset ad moriendi desiderium succedit Pauli patris oportuna dissuasio accensam filii festinationem ab appetitu spontaneae mortis excludens. plene igitur in animo somniantis utrimque plantata sperandi expectandique temperie altius iam circa erigendum nepotis animum Africanus ingreditur, nec prius eum terram patitur intueri quam caeli ac siderum naturam motum ac modulamen agnoscat et haec omnia sciat praemio cessura uirtutum. ac postquam mens firmata Scipionis alacritate tantae promissionis erigitur tum demum gloria quae apud indoctos magnum uirtutis praemium creditur, contemni iubetur dum ostenditur ex terrarum breuitate uel casibus arta locis angusta temporibus. Africanus igitur paene exutus hominem et defaecata mente iam naturae suae capax hic apertius admonetur ut esse se deum nouerit. et haec sit praesentis operis consummatio ut animam non solum immortalem sed deum esse clarescat. ille ergo, qui fuerat iam post corpus in diuinitatem receptus, dicturus uiro adhuc in hac uita posito deum te scito esse, non prius tantam praerogatiuam committit homini quam qui sit ipse discernat, ne aestimetur hoc quoque diuinum dici quod mortale in nobis et caducum est. et quia Tullio mos est profundam rerum scientiam sub bre-

4 indial *P'* 7 sapienti* *P* immortalitatē *P* 12
expectandiq. *B* 17 proemio *P* 20 contemni *B* 22
post loci add. ut *P* 24 ammonetur *B* 25 fit *B* con-
sumatio *B* 27 post om. *B'* 28 receptum *B* 29 non —
31 discernat om. *P*

uitate tegere uerborum, nunc quoque miro compendio tantum includit arcanum quod Plotinus magis quam quisquam uerborum parcus libro integro disseruit, cuius inscriptio est quid animal quid homo.

8 in hoc ergo libro Plotinus quaerit cuius sint in 5 nobis uoluptates maiores metusque ac desideria et animositas uel dolores, postremo cogitationes et intellectus, utrum merae animae an uero animae utentis corpore, et post multa quae sub copiosa rerum densitate disseruit; quae nunc nobis ob hoc 10 solum praetereunda sunt, ne usque ad fastidii necessitatem uolumen extendant, hoc postremo pronuntiat animal esse corpus animatum. sed nec hoc neglectum uel non quaesitum relinquit, quo animae beneficio quae uia societatis animetur. has ergo 15 omnes quas praediximus passiones adsignat animali, uerum autem hominem ipsam animam esse testatur. ergo qui uidetur non ipse uerus homo est sed uerus 10 ille est a quo regitur quod uidetur. sic cum morte animalis discesserit animatio, cadit corpus regente 20 uiduatum et hoc est quod uidetur in homine mortale, anima autem qui uerus homo est ab omni conditione mortalitatis aliena est adeo ut in imitationem dei mundum regentis regat et ipsa corpus, dum a 11 se animatur. ideo physici mundum magnum hominem et hominem breuem mundum esse dixerunt, per similitudines igitur ceterarum praerogatiuarum, quibus deum anima uidetur imitari, animam deum 12 et prisci philosophorum et Tullius dixit. quod autem ait mundum quadam parte mortalem ad com- 30 munem opinionem respicit, qua mori aliqua intra mundum uidentur ut animal exanimatum uel ignis extinctus uel siccatus humor, haec enim omnino in-

4 descriptio *P* 6 motusq; *P* 7 postremo *P'* 9 multis *P'* 13 esse animal *P* set ne *B* 16 assignat *B* 18 est homo set *B* 19 est ille *B* 25 physici *PB* 29 philosophorū *P* 31 opinionem *B* 32 uidetur *B* 33 fictus *P'*

terisse creduntur. sed constat secundum uerae ra- 13

tionis adsertionem, quam et ipse non nescit nec

Vergilius ignorat dicendo

nec morti esse locum

- 5 constat, inquam, nihil intra uiuum mundum perire
sed eorum quae interire uidentur solam mutari spe-
ciem, et illud in originem suam atque in ipsa ele-
menta remeare, quod tale quale fuit esse desierit.
denique et Plotinus alio in loco cum de corporum 14
10 assumptione dissereret et hoc dissolui posse pronun-
tiaret quicquid effluit, obiecit sibi: cur ergo elementa,
quorum fluxus in aperto est, non similiter aliquan-
do soluuntur? et breuiter tantae obiectioni ualideque
respondit: ideo elementa licet fluant numquam
15 tamen solui quia non foras effluunt. a ceteris enim 15
corporibus quod effluit recedit, elementorum fluxus
numquam ab ipsis recedit elementis, ergo in hoc
mundo pars nulla mortalis secundum uerae rationis
adserta. sed quod ait eum quadam parte mor- 16
20 talem ad communem ut diximus opinionem paulu-
lum inclinare se uoluit, in fine autem ualidissimum
immortalitatis animae argumentum ponit quia ipsa
corpori praestat agitatum.

Quod quale sit ex ipsis uerbis Ciceronis quae XIII

- 25 secuntur inuenies nam quod semper mouetur,
aeternum est, quod autem motum adfert ali-
cui quodque ipsum agitur aliunde, quando
finem habet motus, uiuendi finem habeat
necesse est. solum igitur quod se ipsum
30 mouet, quia numquam deseritur a se, num-
quam ne moueri quidem desinit, quin etiam
ceteris quae mouentur hic fons hoc prin-

2 assertionem *B* 4 *Georg. IIII* 226 5 mundum *om.*
B' 10 adfūptione *P*, assumptione *B* 11 quur *P* 12 aliqñ
P 14 elementa *B* 19 assertionis *B'*, deinde adfertā *P'*,
asserta *B* set *B* 25 sequuntur *PB* 26 pro quod autem
— 616, 21 atque uis est usque in *B*

- 2 cipium est mouendi. principii autem nulla
est origo. nam e principio oriuntur omnia,
ipsum autem nulla ex re alia nasci potest,
nec enim esset id principium quod gigne-
3 retur aliunde. quod si non oritur, nec oc-
cidit quidem umquam. nam principium ex-
tinctum nec ipsum ab alio renascetur nec
ex se aliud creabit, si quidem necesse est a
4 principio oriri omnia. ita fit ut motus prin-
cipium ex eo sit quod ipsum a se mouetur, 10
id autem nec nasci potest nec mori uel con-
cidat omne caelum omnisque natura, et con-
sistat necesse est nec uim ullam nancisca-
5 tur, qua a primo impulsu moueatur. cum
pateat igitur aeternum id esse quod ipsum 15
se moueat, quis est qui hanc naturam ani-
mis esse tributam neget? inanimus est
enim omne quod pulsu agitur externo,
quod autem est animal, id motu cietur in-
teriore et suo, nam haec est propria natura 20
animi atque uis. quae si est una ex omni-
bus quae se ipsa moueat, neque nata certe
6 est et aeterna est. omnis hic locus de Phaedro
Platonis ad uerbum a Cicerone translatus est in quo
ualidissimis argumentis animae immortalitas adseri- 25
tur, et haec est argumentorum summa esse animam
7 mortis immunem quoniam ex se mouetur. sciendum
est autem quod duobus modis immortalitas intelli-
gitur. aut enim ideo est immortale quid quia per se
non est capax mortis, aut quia procuratione alterius 30

23 p. 245 C, cap. 24

4 *esset praeter et in ras. in P* 7 nascetur *P* 12 con-
sistat & *P* 14 quā *P* impulsu *P* 18 extrema *corr. in*
extremo *in P* 19 est anima *P* cietur *P* 20 & om. *P*
23 fedrone *PB* 25 et 28 immortalitas *PB* 25 asseritur *B*
26 summa argumentorum *B* 28 intelligitur *B* 29 immor-
tale *B*

a morte defenditur. ex his prior modus ad animae,
 secundus ad mundi immortalitatem refertur. illa
 enim suapte natura a condicione mortis aliena est,
 mundus uero animae beneficio in hac uitae perpe-
 5 tuitate retinetur. rursus semper moueri dupliciter 8
 accipitur. hoc enim dicitur et de eo quod ex quo
 est semper mouetur et de eo quod semper et est et
 mouetur, et secundus modus est quo animam dicimus
 semper moueri. his praemissis iam quibus syllogis- 9
 10 mis de immortalitate animae diuersi sectatores Pla-
 tonis ratiocinati sunt oportet aperiri. sunt enim qui
 per gradus syllogismorum ad unum finem probationis
 eueadunt certam sibi propositionem sequentis ex an-
 tecedentis conclusione facientes. apud quos hic prior 10
 15 est anima ex se mouetur, quicquid autem ex
 se mouetur semper mouetur, igitur anima
 semper mouetur. secundus ita, qui nascitur ex
 prioris fine, anima semper mouetur, quod autem
 semper mouetur immortale est, igitur ani-
 20 ma immortalis est. et ita in duobus syllogismis
 duae res probantur id est et semper moueri animam,
 ut in priore, et esse immortalem ut colligitur de
 secundo. alii uero usque ad tertium gradum ita 11
 argumentando procedunt anima ex se mouetur,
 25 quod autem ex se mouetur principium motus
 est, igitur anima principium motus est. rur-
 sus ex hac conclusione nascitur propositio anima
 principium motus est, quod autem princi-
 pium motus est natum non est, igitur anima
 30 nata non est. tertio loco anima nata non est,
 quod natum non est immortale est, igitur
 anima immortalis est. alii uero omnem ratio- 12

---

2 immortalitatē PB 3 sua apte ut uid. P' 9 syllogisimif
 P, syllogisimif B 10 immortalitate PB 11 apire B 12
 syllogismorum B 19 immortale PB 20 immortalif PB sylo-
 gisimif B 21 diē P' 22 immortālē B 24 pcedunt om. P'
 27 ppositioņę P 31 immortale PB 32 immortalif B

cinationem suam in unius syllogismi compendium redegerunt anima ex se mouetur, quod ex se mouetur principium motus est, quod principium motus est natum non est, quod natum non est immortale est, igitur anima immortalis est.

- XIII Sed harum omnium ratiocinationum apud eum potest postrema conclusio de animae immortalitate constare, qui primam propositionem id est ex se moueri animam non refellit, hac enim in fide non
 2 recepta debilia fiunt omnia quae secuntur. sed huic Stoicorum quidem accedit adsensio, Aristoteles nero adeo non acquiescit ut animam non solum ex se non moueri sed ne moueri quidem penitus conetur adserere. ita enim callidis argumentationibus ad-
 3 si enim anima inquit principium motus est, doceo non posse principium motus moueri. et ita diuisionem suae artis ingreditur ut primum
 4 doceat in rerum natura esse aliquid immobile, deinde hoc esse animam temptet ostendere. necesse est inquit aut omnia quae sunt, immobilia esse aut omnia moueri aut aliqua ex his moueri aliqua non moueri. item si damus ait et mo-
 5 tum et quietem, necesse est aut alia semper moueri et alia numquam moueri aut omnia simul nunc quiescere nunc moueri. de his inquit quid magis uerum sit requiramus. non esse omnia immobilia aspectus

1 syllogismi B   4 quod autem ñ natū (ñ natū *reusus deleta*) non natum est B   natum post quod in ras. in P   5 est immortalis B   7 ratiocinationem B   8 immortalitate PB   11 fiunt B   sequuntur B   12 assensio B   13 acquiescit B   14 set B   15 afferere B   affruit B   21 naturæ P'   immobilē P', immobile B   22 tētet P'   23 immobilia PB   28 nūc bis P'   30 immobilia PB

ipse testimonio est, quia sunt quorum motum uidemus, rursus non moueri omnia uisus docet, quo inmota cognoscimus. sed nec omnia dicere possumus modo motum pati modo esse sine motu quia sunt quorum perpetuum motum uidemus ut de caelestibus nulla dubitatio est, restat igitur ait ut sicut aliqua semper mouentur ita sit aliquid semper immobile. ex his ut collectum sit esse aliquid immobile, nullus obuiat uel refellit. nam et uera divisio est et sectae Platonicae non repugnat, neque enim siquid est immobile, sequitur ut hoc sit anima, nec qui dicit animam ex se moueri iam moueri uniuersa confirmat, sed modum adstruit quo anima mouetur; si quid uero est aliud immobile, nihil ad hoc quod de anima adstruitur pertinebit. quod et ipse Aristoteles uidens postquam docuit esse aliquid immobile, hoc esse animam uult docere et incipit adserere nihil esse quod ex se moueri possit sed omnia quae mouentur ab alio moueri. quod si uere probasset, nihil ad patrocinium Platonicae sectae relinqueretur, quem ad modum enim credi posset ex se moueri animam si constaret nihil esse quod ex se possit moueri? in hac autem Aristotelica argumentatione huius modi diuisionis ordo contextitur. ex omnibus quae mouentur inquit alia per se mouentur, alia ex accidenti. et ex accidenti inquit mouentur quae cum ipsa non moueantur, in eo tamen sunt quod mouetur ut in naui sarcina seu uector quiescens, aut

2 non uidemus *B*   3 immota *PB*   8 mouentur ita sit
 aliquod sēp *om. P'*   9 et 12 immobile *PB*   10 immobile *P*,
om. B   obuiat* *P*   12 est *om. B*   14 astruit *B*   15
 sed quid ut *ult. P'*   15 et 18 immobile *PB*   16 astruitur
B   19 asserere *B*   20 sit *B*   21 a *P'*   25 diuisiones *P'*
 28 et ex accidenti *om. B*

etiam cum pars mouetur quiescente integritate ut si quis stans pedem manumue uel
 9 caput agitet. per se autem mouetur quod
 neque ex accidenti neque ex parte sed et
 totum simul mouetur, ut cum ad superiora 5
 ignis ascendit. et de his quidem quae ex
 accidenti mouentur nulla dubitatio est quin
 ab alio moueantur, probabo autem inquit
 etiam ea quae per se mouentur ab alio mo-
 10 ueri. ex omnibus enim ait quae per se mo-
 uentur alia causam motus intra se possident
 ut animalia ut arbores quae sine dubio ab
 alio intelleguntur moueri, a causa scilicet
 quae in ipsis latet, nam causam motus ab
 eo quod mouetur ratio sequestrat, alia uero 15
 aperte ab alio mouentur id est aut ui aut
 11 natura. et ui moueri dicimus omne iaculum,
 quod cum de manu iaculantis recessit, suo
 quidem motu ferri uidetur sed origo motus
 ad uim refertur. sic enim non numquam et 20
 terram sursum et ignem deorsum ferri ui-
 demus, quod alienus sine dubio cogit impul-
 12 sus. natura uero mouentur uel graui, cum
 per se deorsum uel leuia cum sursum ferun-
 tur, sed et haec dicendum est ab alio mo- 25
 13 ueri licet a quo habeatur incertum. ratio
 enim ait deprehendit esse nescio quid quod
 haec moueat. nam si sponte mouerentur,
 sponte etiam starent, sed nec unam uiam
 semper agerent, immo per diuersa moue- 30
 rentur si spontaneo ferrentur agitati. cum
 uero hoc facere non possint sed leuibus
 semper ascensus et descensus grauibz de-

4 *set omissio et B*   6 *ex om. P'*   16 *aperto P', apte*
apte B'   17 *** moueri P*   18 *excessit B*   22 *impulsus*
PB   23 *uel in ras. in P*   24 *leuiorū (1 in ras.) P'*   *feruntur*
om. B'   25 *et 29 set B*   31 *ad ferrentur add. 1 feruntur B^m*

putatus sit, apparet eorum motum ad certam et constitutam naturae necessitatem referri. haec sunt et his similia quibus Aristoteles omne quod mouetur ab alio moueri probasse se credidit. sed Platonici, ut paulo post demonstrabitur, argumenta haec arguta magis quam uera esse docuerunt. nunc sequens eiusdem iungenda diuisio est qua non posse animam ex se moueri, etiam si hoc alia res facere posset laborat ostendere. et huius rei primam propositionem ab illis mutuatur quae sibi aestimat constituisse. sic enim ait cum igitur omne quod mouetur constet ab alio moueri, sine dubio id quod primum mouet, quia non ab alio mouetur — neque enim haberetur iam primum si ab alio moueretur — necesse est inquit ut aut stare dicatur aut se ipsum mouere. nam si ab alio moueri dicatur, illud quoque quod id mouet dicetur ab alio moueri, et illud rursus ab alio, et in infinitum inquisitio ista casura est numquam exordia prima repperiens, si semper aliud ea quae putaueris prima praecedat. restat igitur inquit ut, si quod primum mouet non dicatur stare, ipsum se mouere dicatur. et sic erit in uno eodemque aliud quod mouet, aliud quod mouetur, si quidem in omni ait motu tria haec sint necesse est, id quod mouet et quo mouet et quod mouetur. ex his quod mouetur tantum mouetur, non etiam mouet, cum illud quo fit motus et moueatur et moueat, illud uero quod mouet non etiam mouetur ut ex tri-

2 naturę om. P'   4 se om. P   5 set B   * ut P   7
diuisio est iungenda B   13 ū in primū in ras. in P   16
inquit ut auferre P'   17 moueri ab alio PB   18 quod
eū mouet P   20 requisitio B   21 reperiens PB   23
** praecedat P   restat P   inquit P'   26 mouetur ante aliud
B'   28 id est qđ P   31 motus p, moue P'

- bus sit commune quod medium, duo uero
 20 sibi contraria intellegantur. nam sicut est
 quod mouetur et non mouet, ita est inquit
 quod mouet et non mouetur, propter quod
 diximus quia, cum omne quod mouetur ab
 alio moueatur, si quod mouet et ipsum mo-
 uetur, quaeremus semper motus huius nec
 21 umquam inueniemus exordium. deinde si-
 quid se mouere dicatur, necesse est inquit
 ut aut totum a toto aut partem a parte aut
 partem a toto aut totum a parte existime-
 mus moueri et tamen motus ille seu a toto
 seu a parte procedat, alterum sui postulabit
 22 auctorem. ex his omnibus in unum Aristotelica
 ratiocinatio tota colligitur hoc modo omne quod
 mouetur ab alio mouetur, quod igitur pri-
 mum mouet, aut stat aut ab alio et ipsum
 mouetur, sed si ab alio, iam non potest hoc
 primum uocari, et semper quod primum
 moueat requiremus, restat ut stare dicatur, 20
 23 stat igitur quod primum mouet. contra Pla-
 tonem ergo, qui dicit animam motus esse principium,
 in hunc modum componitur syllogismus anima prin-
 cipium motus est, principium autem motus
 non mouetur, igitur anima non mouetur. 25
 et hoc est quod primo loco uiolenter obiecit nec eo
 usque persuadere contentus animam non moueri,
 aliis quoque rationibus non minus uiolentis perurget.
 24 nullum inquit initium idem potest esse ei
 cuius est initium. nam apud geometras 30
 principium lineae punctum dicitur esse,
 non linea, apud arithmeticos principium
 numeri non est numerus. item causa nas-

---

3 inquit *P'*   6 sic *B*   9 inquit *P'*   10 aut partē a
 toto aut totū a parte *om. B'*   11 existimemus *B*   13 finis
P   14 auctore *P'*, actore *B*   18 fiet *B*   21 fiat *P'*   23
 filiofimus *B*   31 punctus *P*

cendi ipsa non nascitur, et ipsa ergo motus
 causa uel initium non mouetur, ergo anima
 quae initium motus est non mouetur. additur 25
 hoc quoque numquam inquit fieri potest ut
 5 circa unam eandemque rem uno eodemque
 tempore contrarietates ad unum idemque
 pertinentes eueniant, scimus autem quia
 mouere facere est et moueri pati est, ei igitur
 quod se mouet simul euenient duo sibi
 10 contraria et facere et pati, quod impossibile
 est, anima igitur non potest se mouere. item 26
 dicit si animae essentia motus esset, num-
 quam quiesceret a motu, nihil est enim quod
 recipiat essentiae suae contrarietatem. nam
 15 ignis numquam frigidus erit nec nix sponte
 umquam calescet, anima autem non num-
 quam a motu cessat, non enim semper cor-
 pus uidemus agitari, non igitur animae es-
 sentia motus est cuius contrarietatem re-
 20 ceptat. ait etiam anima si aliis causa motus 27
 est, ipsa sibi causa motus esse non poterit,
 nihil est enim inquit quod eiusdem rei sibi
 causa sit, cuius est alii ut medicus ut ex-
 ercitor corporum sanitatem uel ualentiam
 25 quam ille aegris hic luctatoribus praestat
 non utique ex hoc etiam sibi praestant. item 28
 dicit omnis motus ad exercitium sui instru-
 mento eget ut singulorum artium usus do-
 cet, ergo uidendum ne et animae ad se
 30 mouendum instrumento opus sit, quod si
 impossibile iudicatur, et illud impossibile
 erit ut anima ipsa se moueat. item dicit si 29
 mouetur anima, sine dubio cum reliquis mo-

1 ergo] igitur *B* motus* *P* 4 et 22 inquit *P* 8
 & mouere *P* 9 eueniunt *B* 10 impossibile *pB* 13
 quiescere *B* 23 post cuius deleta f. rei. f. causa in *P* ex-
 ercitor *B* 29 a se *P* 31 bis impossibile *B* 32 mouet *P*

tibus et de loco et in locum mouetur. quod si est, modo corpus ingreditur modo rursus egreditur et hoc frequenter exercet sed hoc uidemus fieri non posse, non igitur mouetur. his quoque addit si anima se mouet, necesse est ut aliquo motus genere se moueat, ergo aut in loco se mouet aut se ipsam pariendo se mouet aut se ipsam consumendo aut se augendo aut se minuendo, haec sunt enim ait motus genera. horum inquit singula quemadmodum possint fieri requiramus. si in loco se mouet, aut in rectam lineam se mouet aut sphaerico motu in orbem rotatur. sed recta linea infinita nulla est, nam quaecumque in natura intellegatur linea quocumque fine sine dubio terminatur, si ergo per lineam terminatam anima se mouet, non semper mouetur, nam cum ad finem uenit et inde rursus in exordium reditur, necesse est interstitium motus fieri in ipsa permutatione redeundi. sed nec in orbem rotari potest quia omnis sphaera circa aliquid immobile quod centron uocamus mouetur, si ergo et anima sic mouetur, aut intra se habet quod immobile est et ita fit ut non tota moueatur, aut si non intra se sequetur aliud non minus absurdum ut centron foris sit, quod esse non poterit, constat ergo ex his ait quod in loco se non moueat. sed si ipsa se parit sequitur ut eandem et esse et non esse dicamus, si uero se ipsa consumit, non erit immortalis, quod si se aut auget

1 et ante in om. B   3 et 21 fet B   7 pariendo Pb: confu-
mendo B   10 eēnī P   12 aut in rectā lineā se moi (cetera
marg. abscisso perierunt) add. B^m   13 sphaerico B   19 inde
om. B   22 sphaera B   23 et 25 immobile PB   26 sequi-
tur B   27 nominus P'   32 immortalis PB

aut minuit, eadem simul et maior se et minor reperietur. et ex his talem colligit syllogismum si anima se mouet aliquo motus genere³⁵ se mouet, nullum autem motus genus quo⁵ se moueat inuenitur, non se igitur mouet.

Contra has tam subtiles et argutas et ueri si-XV miles argumentationes accingendum est secundum sectatores Platonis, qui inceptum quo Aristoteles tam ueram tamque ualidam definitionem magistri sauciare¹⁰ temptauerat subruerunt. neque uero tam inmemor² mei aut ita male animatus sum ut ex ingenio meo uel Aristoteli resistam uel adsim Platoni, sed ut quisque magnorum uirorum qui se Platonicos dici gloriabantur aut singula aut bina defensa ad ostentationem suorum operum reliquerunt, collecta haec¹⁵ in unum continuae defensionis corpus coaceruauit, adiecto siquid post illos aut sentire fas erat aut audere in intellectum licebat. et quia duo sunt quae³ adserere conatus est unum quo dicit nihil esse quod²⁰ ex se moueatur, alterum quo animam hoc esse non posse confirmat, utrique resistendum est ut et constet posse aliquid ex se moueri et animam hoc esse clarescat. in primis igitur illius diuisionis oportet⁴ nos cauere praestigias, in qua enumerans aliqua quae²⁵ ex se mouentur et ostendens illa quoque ab alio moueri id est a causa interius latente, uidetur sibi probasse omnia quae mouentur etiam si ex se moueri dicantur, ab alio tamen moueri. huius enim⁵ rei pars uera est sed est falsa conclusio. nam esse³⁰ aliqua quae cum ex se moueri uideantur, ab alio tamen constet moueri nec nos diffitemur, non tamen omnia quae ex se mouentur hoc sustinent ut ab

2 filogismū B 6 tā in ras. in P 10 inmemor B 12
et 29 fet B 14 aubina P 16 coarceuaui B 18 in om. B
19 afferere B conantur corr. in conantur in B 29 prf P
falsa in ras. in P 32 mouetur P

- 6 alio ea moueri necesse sit. Plato enim cum dicit animam ex se moueri id est cum *αὐτοκίνητον* uocat, non uult eam inter illa numerari quae ex se quidem uidentur moueri sed a causa quae intra se latet mouentur ut mouentur animalia auctore quidem 5 alio sed occulto, nam ab anima mouentur — aut ut mouentur arbores, quarum etsi non uidetur agitator, a natura tamen eas interius latente constat agitari, sed Plato ita animam dicit ex se moueri ut non aliam causam uel extrinsecus accidentem uel 10 interius latentem huius motus dicat auctorem. hoc 7 quem ad modum accipiendum sit instruemus. ignem calidum uocamus sed et ferrum calidum dicimus, et niuem frigidam et saxum frigidum nuncupamus, mel dulce sed et mulsum dulce uocitamus, horum tamen 15 8 singula de diuersis diuersa significant. aliter enim de igne aliter de ferro calidi nomen accipimus quia ignis per se calet, non ab alio fit calidus, contra ferrum non nisi ex alio calescit, ut nix frigida, ut mel dulce sit non aliunde contingit, saxo tamen 20 frigus uel mulso dulcedo a niue uel melle proueniunt. 9 sic et stare et moueri tam de his dicitur quae ab se uel stant uel mouentur quam de illis quae uel sistuntur uel agitantur ex alio, sed quibus moueri ab alio uel stare contingit, haec et stare desinunt 25 et moueri, quibus autem idem est et esse et moueri, numquam a motu cessant, quia sine essentia sua esse non possunt, sicut ferrum amittit calorem, ignis 10 uero calere non desinit. ab se ergo mouetur anima, licet et animalia uel arbores per se uideantur mo- 30 ueri, sed illis quamuis interius latens alia tamen causa id est anima uel natura motum ministrat, ideo et amittunt hoc quod aliunde sumpserunt, anima

1 nescissent. Plato P' 4 et 6 et 13 et 24 et 31 set B
4 inter B' 5 ante animalia rasura 17 fere litt. in P' 7
uideatur ut uid. P' 17 *de P' 19 et mel B 25 con-
git P' 26 aut om. P' 27 efine B

nero ita per se mouetur ut ignis per se calet, nulla
 aduenticia causa uel illum calefaciente uel hanc mo-
 uente. nam cum ignem calidum dicimus, non duo ¹¹
 diuersa concipimus unum quod calefacit alterum quod
⁵ calefit, sed totum calidum secundum naturam suam
 uocamus, cum niuem frigidam, cum mel dulce appel-
 lamus, non aliud quod hanc qualitatem praestat
 aliud cui praestatur accipimus. ita et cum animam ¹²
 per se moueri dicimus, non gemina consideratio se-
¹⁰ quitur mouentis et moti, sed in ipso motu essentiam
 eius agnoscimus quia quod est in igne nomen calidi,
 in niue uocabulum frigidi, appellatio dulcis in melle
 hoc necesse est de anima *αὐτοκίνητον* nomen intel-
 legi quod Latina conuersio significat per se mo-
¹⁵ ueri. nec te confundat quod moueri passium ¹³
 uerbum est, nec sicut secari cum dicitur, duo pa-
 riter considerantur quod secat et quod secatur, item-
 que cum teneri dicitur, duo intelleguntur quod
 tenet et quod tenetur, ita hic moueri duarum rerum
²⁰ significationem putes quae mouet et quae mouetur.
 nam secari quidem et teneri passio est, ideo con- ¹⁴
 siderationem et facientis et patientis amplectitur,
 moueri autem cum de his quidem dicitur quae ab
 alio mouentur, utramque considerationem similiter
²⁵ repraesentat; de eo autem quod ita per se mouetur,
 ut sit *αὐτοκίνητον*, cum moueri dicitur, quia ex
 se, non ex alio mouetur, nulla potest suspicio passio-
 nis intellegi. nam et stare licet passium uerbum ¹⁵
 non esse uideatur, cum de eo tamen dicitur quod
³⁰ stat alio sistente ut stant terrae defixae hastae
 significat passionem, sic et moueri licet passium

2 aduentitia B hac P' 5 et 10 set B 6 appellamur
 P' post appellamur sequitur stellarum aliaf (p. 551, 29) in B
 10 motu etiam eius B, deinde essentiam add. b, deinde agnos-
 cimur B 12 dul (ul add. b) uicif B 13 ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΙ PB
 (in P sequitur unius litt. rasura) 16 duo pariter om. B' 18
 cum om. B' 21 feri quidem P' 25 autem om. B 26
 moueri P' 27 mouentur B suspitio (BP)

- sonet, quando tamen nihil inest faciens, patiens in-
 16 esse non poterit. et ut absolutius liqueat non uer-
 borum sed rerum intellectu passionem significari,
 ecce ignis cum fertur ad superna nihil patitur, cum
 deorsum fertur sine dubio patitur quia hoc nisi alio⁵
 impellente non sustinet, et cum unum idemque uer-
 bum proferatur, passionem tamen modo inesse modo
 17 abesse dicemus. ergo et moueri idem in signi-
 ficatione est quod calere et cum ferrum calere di-
 cimus uel stilum moueri quia utrique hoc aliunde¹⁰
 prouenit, passionem esse fateamur, cum uero aut
 ignis calere aut moueri anima dicitur quia illius in
 calore et in motu huius essentia est, nullus hic lo-
 cus relinquitur passioni sed ille sic calere sicut mo-
 18 ueri ista dicitur. hoc loco Aristoteles argutam de¹⁵
 uerbis calumniam sarcians Platonem quoque ipsum
 duo id est quod mouet et quod mouetur significasse
 contendit dicendo solum igitur quod se ipsum
 mouet quia numquam deseritur a se num-
 quam ne moueri quidem desinit et aperte illum²⁰
 duo expressisse proclamat his uerbis quod mouet
 et moueri. sed uidetur mihi uir tantus nihil igno-
 rare potuisse sed in exercitio argutiarum talium
 19 coniuentem sibi operam sponte lusisse. ceterum quis²⁵
 non aduertat cum quid dicitur se ipsum mouere, non
 duo intellegenda? sicut et cum dicitur *ἐαυτὸν τι-
 μωροῦμενος* id est se puniens non alter qui punit,
 alter est qui punitur et cum se perdere se inuoluere
 se liberare quis dicitur, non necesse est unum fa-
 cientem alterum subesse patientem sed hoc solum³⁰
 intellectu huius elocutionis exprimitur ut qui se
 punit aut qui se liberat non ab alio hoc accepisse

---

3 et 14 et 23 set B   6 impellente PB   8 significatione
 P'   9 calere ferrū P   15 aristotelis B   21 duo om. P
 24 conhibentē P   qui P   26 duo euanuit in B   intelli-
 genda B   heauton BP   timorē menof P'   TIMOPVMENOC
 B   29 facientem P'   31 intellectū P'

sed ipse sibi aut intulisse aut praestitisse dicatur,
 sic et de *αὐτοκίνητον* cum dicitur se ipsum mouet,
 ad hoc dicitur ut aestimationem alterius mouentis
 excludat. quam uolens Plato de cogitatione legen- 20
 5 tis eximere his quae praemisit expressit. nam quod
 semper ait mouetur aeternum est, quod
 autem motum adfert alicui quodque ipsum
 mouetur aliunde, quando finem habet motus,
 uiuendi finem habeat necesse est. quid 21
 10 his uerbis inuenietur expressius clara significatione
 testantibus non aliunde moueri quod se ipsum mouet,
 cum animam ob hoc dicat aeternam quia se ipsam
 mouet et non mouetur aliunde? ergo se mouere hoc
 solum significat non ab alio moueri, nec putes
 15 quod idem moueat idemque moueatur, sed moueri
 sine alio mouente se mouere est. aperte ergo con- 22
 stitit quia non omne quod mouetur ab alio mouetur.
 ergo *αὐτοκίνητον* potest non ab alio moueri
 sed ne a se quidem sic mouetur ut in ipso aliud sit
 20 quod mouet aliud quod mouetur, nec ex toto nec
 pro parte, ut ille proponit sed hoc solum se ipsum
 mouere dicitur ne ab alio moueri existimetur.
 sed et illa de motibus Aristotelica diuisio quam su- 23
 pra rettulimus, subripiendi magis apta est quam
 25 probanti in qua ait sicut est quod mouetur et
 non mouet, ita est quod mouet et non mouetur.
 constat enim quod omne quicquid mouetur 24
 mouet alia ut dicitur aut gubernaculum nauim aut
 nauis circumfusus sibi aerem uel undas mouere.
 30 quid autem est quod non possit aliud dum ipsum
 mouetur inpellere? ergo si uerum non est ea quae
 mouentur alia non mouere, non constat illud ut

1 et 23 set B   2 ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΟ in ras. in P, αὐΤΟΚΙ-
 ΝΗΤΟ B   7 aēfert B   9 uidendi P   12 cum et se ipsam
 et 16 se mouere est euauerunt in B   18 ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΟΝ
 praeter ΑΥ in ras. in P, αὐ OCINETON B   22 aestimetur P
 24 retulimus pP   27 quod om. B'   28 nauē P'   31 in-
 pellere PB   ea in ras. in P   32 aut B

- aliquid quod moueat nec tamen moueatur inuenias.
 25 illa igitur magis probanda est in decimo de legibus
 a Platone motuum prolata diuisio. omnis motus
 inquit aut et se mouet et alia aut ab alio mo-
 uetur et alia mouet. et prior ad animam, ad
 omnia uero corpora secundus refertur. hi ergo duo
 motus et differentia separantur et societate iungun-
 tur, commune hoc habent quod et prior et secundus
 mouent alia, hoc autem differunt quod ille a se hic
 26 ab alio mouetur. ex his omnibus, quae eruta de
 Platonicorum sensuum fecunditate collegimus, con-
 stitit non esse uerum omnia quae mouentur ab alio
 moueri, ergo nec principium motus ad deprecandam
 alterius mouentis necessitatem stare dicetur quia pot-
 est se ipsum ut diximus mouere alio non mouente.
 27 emeruatus est igitur syllogismus quem praemissa
 uaria et multiplici diuisione collegerat id est anima
 principium motus est, principium autem
 motus non mouetur, igitur anima non mo-
 uetur. restat ut quia constitit posse aliquid per
 se moueri alio non mouente animam hoc esse do-
 ceatur, quod facile docebitur, si de manifestis et
 28 indubitabilibus argumenta sumamus. homini motum
 aut anima praestat aut corpus aut de utroque per-
 mixtio. et quia tria sunt de quibus inquisitio ista
 procedit, cum neque a corpore neque a permixtione
 praestari hoc posse constiterit, restat ut ab anima
 29 moueri hominem nulla dubitatio sit. nunc de sin-
 gulis ac primum de corpore loquamur. nullum in-
 animum corpus suo motu moueri manifestius est
 quam ut adserendum sit, nihil est autem quod, dum
 immobile sit, aliud possit mouere, igitur corpus ho-

3 p. 894 B

4 aut se B   8 cūmune P'   9 & ante differunt om. P'
 14 mouenti P   dicetur stare B   16 syllogismuf B   17
 collegerit P   21 hoc esse animam B   28 sumamus argu-
 menta (corr. ex argumentum) B   31 afferendum B   32
 immobile BP

minem non mouet. uidendum ne forte animae et³⁰
 corporis ipsa permixtio hunc sibi motum ministret.
 sed quia constat motum corpori non inesse, si nec
 animae inest, ex duabus rebus motu carentibus nul-
⁵ lus motus efficitur, sicut nec ex duabus dulcibus
 amaritudo nec ex duabus amaris dulcedo proueniet
 nec ex gemino frigore calor aut frigus ex gemino
 calore nascetur, omnis enim qualitas geminata cres-
 cit, numquam ex duplicatis similibus contrarietas
¹⁰ emergit: ergo nec ex duabus immobilibus motus erit,
 hominem igitur permixtio non mouebit. hinc inex-³¹
 pugnabilis syllogismus ex confessorum rerum indu-
 bitabili luce colligitur animal mouetur, motum
 autem animali aut anima praestat aut cor-
¹⁵ pus aut ex utroque permixtio sed neque
 corpus neque permixtio motum praestat,
 igitur anima motum praestat. ex his apparet³²
 animam initium motus esse, initium autem motus
 tractatus superior docuit per se moueri, animam ergo
²⁰ αὐτονίνητον esse id est per se moueri nulla dubi-
 tatio est.

Hic ille rursus obloquitur et alia de initiis dis- XVI
 putatione confligit, eadem enim hic soluendo repete-
 mus quae supra in ordinem obiecta digessimus. non
²⁵ possunt inquit eadem initiis suis esse quae
 inde nascuntur et ideo animam, quae ini-
 tium motus est, non moueri ne idem sit ini-
 tium et quod de initio nascitur id est ne
 motus ex motu processisse uideatur. ad haec ²
³⁰ facilis et absoluta responsio est, quia, ut principia
 et haec quae de principiis prodeunt iu aliquo non

2 cōmixtio B ministrent set B 3 non esse PB 6
 ex om. B 10 immobilibus BP 11 pmixtio * P 12
 filogismuf B indubitabita ut uid. P' 19 anima B 20
 ΑΥΤΟ- in ras. in P 22 super de initiis add. de pro-
 positio p 25 inquit P' 28 id est] idem B 31 prin-
 cipiū P

numquam inter se differre fateamur, numquam tamen
 ita sibi possunt esse contraria ut aduersa sibi sunt
 3 stare et moueri. nam si albi initium nigrum uo-
 caretur et siccum esset humoris exordium, bonum
 de malo, ex amaro initio dulce procederet. sed non 5
 ita est quia usque ad contrarietatem initia et se-
 quentia dissidere natura non patitur, inuenitur tamen
 inter ipsa non numquam talis differentia qualis inter
 se origini progressionique conueniat, ut est hic
 quoque inter motum quo mouetur anima et quo mo- 10
 4 uet cetera. non enim animam Plato simpliciter mo-
 tum dixit sed motum se mouentem. inter mo-
 tum ergo se mouentem et motum quo mouet cetera
 quid intersit in aperto est si quidem ille sine auc-
 tore est, hic aliis motus auctor est. constitit ergo 15
 neque adeo posse initia ac de initiis procreata differre
 ut contraria sibi sint, nec tamen hic moderatam
 differentiam defuisse, non igitur stabit principium
 5 motus, quod ille artificii conclusione collegit. his
 tertia ut meminimus successit obiectio uni rei con- 20
 traria simul accidere non posse, et quia
 contraria sibi sunt mouere et moueri, non
 posse animam se mouere ne eadem et mo-
 ueatur et moueat. sed hoc superius adserta dis-
 soluunt, si quidem constitit in animae motu duo non 25
 intellegenda quod moueat et quod moueatur, quia
 nihil est aliud ab se moueri quam moueri alio non
 mouente. nulla est ergo contrarietas ubi quod fit
 unum est, quia fit non ab alio circa alium, quippe
 6 cum ipse motus animae sit essentia. ex hoc ei ut 30
 supra rettulimus nata est occasio quarta certaminis.
 si animae essentia motus est inquit cur in-

3 si * P, sic B   5 et 12 et 24 set B   7 differere corr.
 in diffedere B, diffide B^m   non om. B'   15 hic — auctor
 est om. P'   17 moderatam differentiam hic B   19 quo P'
 21 ut quia P   23 nec B   24 dissoluit P'   28 ergo om. B
 30 anima ut uid. P'   31 retulimus B   certaminis B
 32 quur P

terdum quiescit, cum nulla alia res contrarietatem propriae admittat essentiae? ignis cuius essentiae calor inest, calere non desinit et quia frigidum niuis in essentia eius est, non nisi semper est frigida et anima igitur eadem ratione numquam a motu cessare deberet. sed dicat uelim quando cessare animam suspicatur? si mouendo se inquit moueat et corpus, necesse est utique quando non moueri corpus uidemus animam quoque intellegamus non moueri. contra hoc in promptu est gemina defensio. primum quia non in hoc deprehenditur motus animae si corpus agitur, nam et cum nulla pars corporis moueri uidetur in homine, tamen ipsa cogitatio aut in quocumque animali auditus uisus odoratus et similia, sed et in quiete ipsa spirare somniare, omnia haec motus animae sunt. deinde quis ipsum corpus dicat immobile, etiam dum non uidetur agitari cum incrementa membrorum aut si iam crescendi aetas et tempus excessit cum saltus cordis cessationis inpatiens, cum cibi ordinata digerier naturalis dispensatione inter uenas et uiscera sucum ministrans, cum ipsa collectio fluentorum perpetuum corporis testetur agitatum? et anima igitur aeterno et suo motu, sed et corpus quam diu ab initio et causa motus animatur, semper mouetur. hinc eidem fomes quintae ortus est quaestionis. si anima inquit aliis causa motus est, ipsa sibi causa motus esse non poterit, quia nihil est quod eiusdem rei et sibi et aliis causa sit. ego uero licet facile possim probare plurima esse quae eiusdem rei et sibi et aliis causa sint, ne tamen

2 proprietatem B' ignis cuius eēn (cetera pars uoc. marg. reciso peritū) add. B^m 7 et 16 fet B 8 inquit ut uid. P' 10 uideamur B 12 diffensio P 14 ar in part in ras. in P uideatur B 16 et his similia B 18 immobile B 19 non om. P' membrorū + P 21 inpatiens BP 24 corpis B agita P' animal B 28 inquit P' 30 sint P' 31 ego — 32 causa sint om. P'

- studio uidear omnibus quae adserit obuiare, hoc uerum esse concedam, quod et pro uero habitum ad
 11 adserendum motum animae non nocebit. et enim animam initium motus et causam uocamus. de causa post uidebimus. interim constat omne initium in-
 esse rei cuius est initium et ideo quicquid in quamcumque rem ab initio suo proficiscitur hoc in ipso initio reperitur. sic initium caloris non potest non calere. ignem ipsum, de quo calor in alia transit,
 12 quis neget calidum? sed ignis inquit non se¹⁰ ipse calefacit, quia natura totus est calidus. teneo quod uolebam, nam nec anima ita se mouet ut sit inter motum mouentemque discretio, sed tota ita suo motu mouetur ut nihil possis separare quod moueat. haec de initio dicta sufficient.¹⁵
 13 de causa uero quoniam spontanea coniuentia concessimus, nequid eiusdem rei et sibi et aliis causa sit, libenter adquiescimus, ne anima, quae aliis causa motus est, sibi causa motus esse uideatur. his enim causa motus est quae non mouerentur nisi ipsa²⁰ praestaret, illa uero ut moueatur non sibi ipsa largitur, sed essentiae suae est quod mouetur. ex hoc
 14 quaestio quae sequitur iam soluta est. tunc enim forte concedam ut ad motus exercitium instrumenta quaerantur, quando aliud est quod mouet aliud quod²⁵ mouetur. in anima uero hoc nec scurrilis iocus sine damno uerecundiae audebit expetere, cuius motus est in essentia, cum ignis licet ex causa intra se latente moueatur nullis tamen instrumentis ad superna conscendat, multoque minus haec in anima³⁰

1 uidear astudis B affert B 2 abitum P' 3 afferendum B 10 inquit ignis B inquit P' 13 mota P et mouentem B 14 let B separe B 15 sufficiant P' 16 quoniam om. P' con^{ben}****tia P 18 acquiescimus B 19 & ante sibi ut uid. deletum in P est ac sibi B 20 ni ipsa P 22 effici^{fen} P 26 cur in scurrilis in ras. in P 27 dampno B est motus B 28 curat | ignis B'

quaerenda sint, cuius motus essentia sua est. in 15
 his etiam quae secuntur uir tantas et alias ultra
 ceteros serius similis cauillanti est. si mouetur
 inquit anima, inter ceteros motus etiam de
 5 loco in locum mouetur, ergo modo ait cor-
 pus egreditur, modo rursus ingreditur, et
 in hoc exercitio saepe uersatur, quod fieri
 non uidemus, non igitur mouetur. contra hoc 16
 nullus est qui non sine haesitatione respondeat non
 10 omnia quae mouentur etiam de loco in locum mo-
 ueri. aptius denique in eum similis interrogatio re-
 torquenda est. moueri arbores dicis? quod cum
 ut opinor annuerit, pari dicacitate ferietur si mo-
 uentur arbores sine dubio ut tu dicere soles
 15 inter alios motus etiam de loco in locum
 mouentur, hoc autem uidemus per se eas
 facere non posse, igitur arbores non mouen-
 tur. sed ut hunc syllogismum additamento serium 17
 facere possimus, postquam dixerimus ergo arbores
 20 non mouentur adiciemus sed mouentur ar-
 bores, non igitur omnia quae mouentur
 etiam de loco in locum mouentur. et ita finis
 in exitum sanae conclusionis euadet si ergo arbo-
 res fatebimur moueri quidem sed apto sibi
 25 motu, cur hoc animae negemus ut motu es-
 sentiae suae conueniente moueatur? haec 18
 et alia ualide dicerentur etiam si hoc motus genere
 moueri anima non posset, cum uero et corpus ani-
 met accessu et a corpore certa constituti temporis
 30 lege discedat, quis eam neget etiam in locum ut ita
 dicam moueri? quod autem non saepe sub uno 19
 tempore accessum uariat et recessum, facit hoc dis-

1 sua est non comparent amplius in B 2 sequuntur PB
 3 cauillanti feruul | simulu est B 6 rursum om. P' 12 di-
 ces B 18 et 20 et 24 set B 18 syllogismu P, syllogismu
 B 19 possumus P' 24 apto quidem sibi B 28 et om.
 B 29 corpore B lege temporis P tpi B 32 tpe B, quod
 amplius non notabo

- positio arcana et consulta naturae, quae ad animalis uitam certis uinculis continendam tantum animae iniecit corporis amorem, ut amet ultro quo deuincta est, raroque contingat ne finita quoque lege tem-
 20poris sui maerens et inuita discedat. hac quoque 5
 obiectione ut arbitror dissoluta ad eas interroga-
 tiones quibus nos uidetur urguere ueniamus. si
 mouet inquit se anima, aliquo motus genere
 se mouet. dicendumne est igitur animam
 se in locum mouere? ergo ille locus aut 10
 orbis aut linea est. an se pariendo seu con-
 sumendo mouetur? sene auget an minuit?
 aut proferatur aut in medium aliud genus
 21 motus quo eam dicamus moueri. sed omnis
 haec interrogationum molesta congeries ex una eadem- 15
 que defluit male conceptae definitionis astutia. nam
 quia semel sibi proposuit omne quod mouetur ab alio
 moueri, omnia haec motuum genera in anima quae-
 rit in quibus aliud est quod mouet, aliud quod mo-
 uetur, cum nihil horum cadere in animam possit, 20
 22 in qua nulla discretio est mouentis et moti. quis
 est igitur dicit aliquis aut unde intellegitur
 animae motus, si horum nullus est? sciet
 hoc quisquis nosse desiderat uel Platone dicente uel
 Tullio quin etiam ceteris quae monentur hic 25
 23 fons hoc principium est mouendi. quanta sit
 autem uocabuli huius expressio, quo anima fons
 motus uocatur, facile repperies, si rei inuisibilis
 motum sine auctore atque ideo sine initio ac sine

1 archana P 3 corpis B, quod amplius non notabo qd |
 iuncta ÷ P, quod | iuncta ē B 4 quoque om. P 7 urguere
 uidetur P 9 dicendum B' 11 seu] an B 13 in medium
 ait B 14 let B 16 defluit om. P' diffinitionis B 17
 semel om. P 19 est quod mouetur ut uid. P' 20 in ani-
 mam cadere B 21 est om. B 22 intellegitur B 24
 quisquis nosse in ras. in P 25 ceteris om. P' 26 est]
 esse B 27 uocabuli praeter buli in ras. in P 28 re-
 lief B

fine prodeuntem et cetera mouentem mente concipias,
 cui nihil similis de uisibilibus quam fons potuerit
 repperiri, qui ita principium est aquae, ut cum de
 se fluuios et lacus procreet, a nullo nasci ipse di-
 5 catur, nam si ab alio nasceretur, non esset ipse
 principium. et sicut fons non semper facile depre- 24
 henditur ab ipso tamen qui funduntur aut Nilus est
 aut Eridanus aut Hister aut Tanais et ut illorum
 rapacitatem uidendo admirans et intra se tantarum
 10 aquarum originem requirens cogitatione recurris ad
 fontem et hunc omnem motum intellegis de primo
 scaturiginis manare principio, ita cum corporum
 motum seu diuina seu terrena sint considerando
 quaerere forte auctorem uelis mens tua ad animam
 15 quasi ad fontem recurrat, cuius motum etiam sine
 corporis ministerio testantur cogitationes gaudia spes
 timores. nam motus eius est boni malique discretio, 25
 uirtutum amor, cupido uitiorum, ex quibus effluunt
 omnes inde nascentium rerum meatus, motus enim
 20 eius est quicquid irascimur et in feruorem mutuae
 collisionis armamur, unde paulatim procedens rabies
 fluctuat praeliorum, motus eius est quod in desideria
 rapimur, quod cupiditatibus alligamur, sed hi motus
 si ratione gubernentur, proueniunt salutare, si de-
 25 stituuntur, in praeceptis et rapiuntur et rapiunt. di- 26
 dicisti motus animae quos modo sine ministerio cor-
 poris modo per corpus exercet. si uero ipsius mun-
 dane animae motus requires, caelestem uolubilitatem
 et sphaerarum subiacentium rapidos impetus intueri,
 30 ortum occasumue solis, cursus siderum uel recursus,
 quae omnia anima mouente proueniunt, immobilem

1 capias P   2 funt ut uid. P'   poterit P   3 repiri B
 5 ipse om. P   8 heridanus P   9 rapiditatem P   ammi-
 ranus P   se P, te B   11 intelligit B   12 scaturiginis P'
 13 motus P   14 forte om. P   19 enim om. B   21 Unde
 pau- in ras. in P   23 agitur P   hi B   28 requat
 B   29 & sperari bis posuit P'   sperarum B.   31 immo-
 bilem BP

uero eam dicere quae mouet omnia, Aristoteli non conuenit, qui quantus in aliis sit probatum est, sed illi tantum, quem uis naturae quem ratio manifesta non moueat.

- XVII Edocto igitur atque adserto animae motu Afri-
 canus, qualiter exercitio eius utendum sit in haec
 2 uerba mandat et praecipit hanc tu exerce op-
 tumis in rebus, sunt autem optumae curae
 de salute patriae, quibus agitated et exer-
 citatus animus uelocius in hanc sedem et 10
 domum suam peruolabit, idque ocius faciet,
 si iam tum cum erit inclusus in corpore,
 eminebit foras et ea quae extra erunt con-
 templans quam maxime se a corpore abstra-
 3 het. namque eorum animi qui se corporis 15
 uoluptatibus dederunt earumque sequasi
 ministros praebuerunt impulsuque lubidi-
 num uoluptatibus oboedientium deorum et
 hominum iura uiolauerunt, corporibus
 elapsi circum terram ipsam uolutantur, nec 20
 hunc in locum nisi multis exagitatis saeculis
 4 reuertuntur. in superiore huius operis parte dixi-
 mus alias otiosas alias negotiosas esse uirtutes, et
 illas philosophis has rerum publicarum rectoribus
 conuenire, utrasque tamen exercentem facere beatum. 25
 hae uirtutes interdum diuiduntur, non numquam uero
 miscentur, cum utrarumque capax et natura et in-
 5 stitutione animus inuenitur. nam si quis ab omni
 quidem doctrina habeatur alienus, in re publica ta-
 men et prudens et temperatus et fortis et iustus sit, 30
 hic a feriatis remotus eminet tamen actualium uigore

3 quem *PB*^m, quae *B* 5 igitur *om. B* adserto *B* 7
 praecipit dicent *P* optimis *PB* 8 optime *PB* 10 ut otius
B 11 otius *B* 13 erant *B* 15 corporis *om. P* 17
 impulsuque *BP* libidinum *PB* 18 oboedientium *B* et om-
 num iura *B* 19 uiolaui *P*, uiolauerunt *B* 21 multis | saeculis
 exactis *P* 30 temperant *P*

uirtutum quibus nihilo minus caelum cedit in prae-
 mium. si quis uero insita quiete naturae non sit ap- 6
 tus ad agendum, sed solum optima conscientiae dote
 erectus ad supera doctrinae suppellectilem ad exerci-
 tium diuinae disputationis expendat, sectator caele-
 stium, deuius caducorum, is quoque ad caeli uerticem
 otiosis uirtutibus subuehetur. saepe tamen euenit 7
 ut idem pectus et agendi et disputandi perfectione
 sublime sit, et caelum utroque adipiscatur exercitio
 10 uirtutum. Romulus nobis in primo genere ponatur 8
 cuius uita uirtutes numquam deseruit, semper exer-
 cuit, in secundo Pythagoras, qui agendi nescius fuit
 artifex disserendi et solas doctrinae et conscientiae
 uirtutes secutus est, sit in tertio ac mixto genere
 15 apud Graecos Lycurgus et Solon, inter Romanos
 Numa Catones ambo multique alii qui et philoso-
 phiam hauserunt altius et firmamentum rei publicae
 praestiterunt, soli enim sapientiae otio deditos ut
 abunde Graecia tulit ita Roma nesciuit. quoniam 9
 20 igitur Africanus noster, quem modo auus praeceptor
 instituit, ex illo genere est quod et de doctrina ui-
 uendi regulam mutuatur et statum publicum uirtuti-
 bus fulcit, ideo ei perfectionis geminae praecepta
 mandantur. sed ut in castris locato ac sudanti sub 10
 25 armis primum uirtutes politicae suggeruntur his uer-
 bis sunt autem optumae curae de salute pa-
 triae quibus agitatus et exercitatus animus
 uelocius in hanc sedem et domum suam per-
 uolabit. deinde quasi non minus docto quam forti 11

1 nihilo minus *B'* nihil hominū celū, deinde (*in ras.*) cē-
 dit in *P* 2 quiete *P*: uirtute (*deinde u mutata in q cetera-
 que elementa deleta*) *B* 3 et 24 sit *B* 4 erect* *P* 6
 pro deuius ante caducorum deletum de hui' in *B* hui' *P* 8
 sublime perfectione *B* 12 phitogoras *P*, pythagoras *B* 14
 sequutus *P* tertio admixto *B* 15 lycurgus *B* 16 catonif
P' 17 auxer *P* rei. p. *P* 19 habunde *P* 20 quē ad
 modū ut uid. *P'* 23 ei] & *P* geminē perfectionis *P* 25
 primum uirtutef *om. B* 26 optimē *PB* 29 non quasi non *B*

- uiro philosophis apta subduntur cum dicitur idque
ocius faciet si iam tunc cum erit inclusus
in corpore, eminebit foras et ea quae extra
erunt contemplans quam maxime se a cor-
12 pore abstrahet. haec enim illius sunt praecepta 5
doctrinae quae illam dicit mortem philosophantibus
appetendam ex qua fit ut adhuc in corpore positi
corpus ut alienam sarcinam in quantum patitur na-
tura despiciant, et facile nunc atque oportune uir-
tutes suadet postquam quanta et quam diuina prae- 10
13 mia uirtutibus debeantur edixit. sed quia inter leges
quoque illa imperfecta dicitur in qua nulla deuianti-
bus poena sancitur, ideo in conclusione operis poe-
nam sancit extra haec praecepta uiuentibus, quem
- locum Er ille Platonicus copiosius executus est sae- 15
cula infinita dinumerans, quibus nocentium animae
in easdem poenas saepe reuolutae sero de tartaris
permittuntur emergere et ad naturae suae principia
quod est caelum, tandem impetrata purgatione re-
14 meare. necesse est enim omnem animam ad origi- 20
nis suae sedem reuerti, sed quae corpus tamquam
peregrinae incolunt cito post corpus uelut ad pa-
triam reuertuntur, quae uero corporum illecebris ut
suis sedibus inhaerent, quanto ab illis uiolentius se-
parantur tanto ad supera serius reuertuntur. 25
- 15 Sed iam finem somnio cohibita disputatione fa-
ciamus hoc adiecto quod conclusionem decebit, quia
cum sint totius philosophiae tres partes, moralis et
naturalis et rationalis, et sit moralis quae docet mo-
rum elimatam perfectionem, naturalis quae de diui- 30
nis corporibus disputat, rationalis cum de incorpo-

sub
1 * dunt P 2 otius B clausus B 5 sunt illius B
9 nunc om. P, deinde oportuneq. P 12 imperfecta BP 13
pena PB, deinde sancitur (posterior c corr. ex t) B pena
P 14 sancit pB 15 exequentur P 16 nocentum P
17 penas P 18 emergere pmittuntur P 19 remeare pur-
gatione B' remeare P 21 tanquam P 22 pigrine B
24 sepani B 26 fet B 28 et ante naturalis om. (P)

reis sermo est quae mens sola complectitur, nullam
 de tribus Tullius in hoc somnio praetermisit. nam 16
 illa ad uirtutes amoremque patriae et ad contemptum
 gloriae exhortatio quid aliud continet nisi ethicae
 5 philosophiae instituta moralia? cum uero uel de
 sphaerarum modo uel de nouitate siue magnitudine
 siderum deque principatu solis et circis caelestibus
 cingulisque terrestribus et Oceani situ loquitur et
 harmoniae superum pandit arcanum, physicae secreta
 10 commemorat, at cum de motu et immortalitate ani-
 mae disputat cui nihil constat inesse corporeum
 cuiusque essentiam nullus sensus sed sola ratio de-
 prehendit, illic ad altitudinem philosophiae rationalis
 ascendit. uere igitur pronuntiandum est nihil hoc 17
 15 opere perfectius quo uniuersa philosophiae contine-
 tur integritas.

1 monf P' 3 cētētū P 4 adortatio B 5 ante phi-
 losophiae add. p B, 6 sperarum PB 8 accenti B 9
 armoniæ PB archanum P phisicæ PB 10 immortalitate
 BP 12 set B deprehendit rationalis philosophiæ fastigia
 cōprehendit. Vere igitur P 13 philosophiæ B' 14 hoc
 om. B' 15 phylosophiæ P 16 nihil subscriptum in B
 subscriptum AMBROSII MACROBII THEODOSII SVP.
 SŌNIYM | SCIPIONIS CŌMENTVM EXPLICIT. in P, sequi-
 tur INCIPIT SŌNĪV SCIPIONIS. SVPTV | EX LIBRIS
 CICERONIS TVLII | DE RE PVBLICA. in P, inscriptum
 SŌNIŪ SCIP. M. T. C. EXERPTŪ EX LIBRO SEXTO DE
 REPUBLICA. in B (in B enim somnium ante comment. in som.
 positum est)

SOMNIVM SCIPIONIS

- I Cum in Africam uenissem M'. Manilio consule
ad quartam legionem tribunus ut scitis militum, ni-
hil mihi fuit potius quam ut Masinissam conuenirem
regem familiae nostrae iustis de causis amicissimum.
2 at quem ut ueni, complexus me senex conlacrimauit 5
aliquantoque post suspexit ad caelum et 'grates'
inquit 'tibi ago summe Sol uobisque reliqui caelites
quod antequam ex hac uita migro, conspicio in meo
regno et his tectis P. Cornelium Scipionem cuius
ego nomine ipse recreor, ita numquam ex animo 10
meo discedit illius optumi atque inuictissimi uiri
memoria.' deinde ego illum de suo regno, ille me
de nostra re publica percontatus est multisque uer-
bis ultro citroque habitis ille nobis consumptus est

---

de inscript. uid. p. 641   1 A. manlio PB, emendauit
Sigonius   2 nichil B   3 fuit mihi B   5 collacrimauit
B   7 reliquit B, deinde in ras. celites in P   8 regno
meo P   10 ipse B   itaque P   itaque numquam (ita
enim fuisse uidetur) euauit in B   11 discessit P   optumi
B   post optumi deletum uiri in P   13 urā (ur in ras.)
P   re p PB   pcuntatus P'   14 abitis P   ~ confup-
tus P

dies. post autem apparatu regio accepti sermonem 3
in multam noctem produximus cum senex nihil nisi
de Africano loqueretur omniaque eius non facta so-
lum sed etiam dicta meminisset. deinde ut cubitum
5 discessimus, me et de uia et qui ad multam noctem
uigilassem, artior quam solebat somnus complexus
est. hic mihi — credo equidem ex hoc quod eramus 4
locuti, fit enim fere ut cogitationes sermonesque no-
stri pariant aliquid in somno tale quale de Homero
10 scribit Ennius, de quo uidelicet saepissime uigilans
solebat cogitare et loqui — Africanus se ostendit
ea forma quae mihi ex imagine eius quam ex ipso
erat notior. quem ubi agnoui, equidem cohorrui sed
ille 'ades' inquit 'animo et omitte timorem Scipio
15 et quae dicam trade memoriae.

Videsne illam urbem quae parere populo Romano II
coacta per me renouat pristina bella nec potest
quiescere' — ostendebat autem Carthaginem de ex-
celso et pleno stellarum illustri et claro quodam
20 loco — 'ad quam tu oppugnandam nunc uenis paene
miles? hanc hoc biennio consul euertes eritque
cognomen id tibi per te partum quod habes adhuc
a nobis hereditarium. cum autem Carthaginem de-
leueris, triumphum egeris censorque fueris et obieris
25 legatus Aegyptum Syriam Asiam Graeciam, delegere
iterum consul absens bellumque maximum conficies,
Numantiam excindes. sed cum eris curru in Capi-
tolium inuectus, offendes rem publicam consiliis per-
turbatam nepotis mei. hic tu Africane ostendas

1 autem *om. B* 3 eius *om. P'* non solū facta *B* 6
complexus *B* 8 loquuti *P* 9 parriant *ut uid. B'*
in somno aliquid tale *B* 10 henniuf *P* 13 et quidem *B*
16 p. r. *P, p. f. B* 18 et 23 cartaginē *PB* 19 illu-
stre *ut uid. P'* quodā *praeter ā. in ras. in P* 22 no-
men id *in ras. in P* *adūc *P* 24 triumphos *corr. ut uid.*
ex triumphus *B* 25 legatus *in ras. in P* egiptū *B* egiptū.
siriā. *P* 28 r. p. *P* 29 affricane *B*

oportebit patriae lumen animi ingenii consiliiue tui. sed eius temporis ancipitem uideo quasi fatorum uiam. nam cum aetas tua septenos octies solis amfractus reditusque conuerterit duoque hi numeri quorum uterque plenus, alter altera de causa habetur, 5 circuitu naturali summam tibi fatalem confecerint, in te unum atque in tuum nomen se tota conuertet ciuitas: te senatus te omnes boni te socii te Latini intuebuntur, tu eris unus in quo nitatur ciuitatis salus ac ne multa, dictator rem publicam constituas 10 oportet si impias propinquorum manus effugeris.'

3 hic cum exclamauiisset Laelius ingemissentque uehementius ceteri, leniter arridens Scipio 'st! quaeso' inquit 'ne me e sommo excitetis et parumper audite cetera. 15

III Sed quo sis Africane alacrior ad tutandam rem publicam, sic habeto: omnibus qui patriam conseruauerint adiuuerint auxerint, certum esse in caelo definitum locum ubi beati aeuo sempiterno fruuntur. nihil est enim illi principi deo qui omnem mundum 20 regit, quod quidem in terris fiat, acceptius quam concilia coetusque hominum iure sociati, quae ciuitates uocantur. harum rectores et conseruatores 2 hinc profecti huc reuertuntur.' hic ego etsi eram perterritus non tam mortis metu quam insidiarum a 25 meis, quaesiui tamen uiueretne ipse et Paulus pater et alii quos nos extinctos arbitraremur. 'immo uero' inquit 'hi uiuunt qui e corporum uinclis tamquam e carcere euolauerunt, uestra uero quae dicitur uita

1 ingeniu; tui consiliu; sed B 3 anfractus solis B 4 hui P
6 confecerit P 7 atque in euenerunt in B 10 r. p. P, rē . p . B
11 manus propinquorum B 12 exclamauiſſe B' leliuſ PB
13 leniter BP st Ianius: & P, et B 14 excitatſ P' et parumper Bouhierus: & parū reb; BP 16 africane B rē . p . PB
20 deoꝝ P' qui] q * (fuit u) B 22 cetſuſq; (e B, 'add. b) B
23 appellantur B 27 extinctoſ eſſe B 28 inquit om. P'
(ū hī corr. ex ubi in P) ante e add. & B' tanquā P 29
euolauerunt B

mors est. quin tu aspicias ad te uenientem Paulum patrem.' quem ut uidi, equidem uim lacrimarum 3 profundi, ille autem me complexus atque osculans flere prohibebat. atque ego ut primum fletu represso lo-
 5 qui posse coepi 'quaeso' inquam 'pater sanctissime atque optime, quoniam haec est uita ut Africanum audio dicere quid moror in terris? quin huc ad uos uenire propero?' 'non est ita' inquit ille. 'nisi 4 enim cum deus is cuius hoc templum est omne quod
 10 conspicias istis te corporis custodiis liberauerit, huc tibi aditus patere non potest. homines enim sunt hac lege generati qui tuerentur illum globum quem in hoc templo medium uides quae terra dicitur, his-
 15 quae animus datus est ex illis sempiternis ignibus quae sidera et stellas uocatis, quae globosae et ro-
 tundae diuinis animatae mentibus circulos suos or-
 besque conficiunt celeritate mirabili. quare et tibi 5 Publi et piis omnibus retinendus animus est in custodia corporis nec iniussu eius a quo ille est uobis
 20 datus, ex hominum uita migrandum est ne munus humanum assignatum a deo defugisse uideamini. sed sic Scipio ut auus hic tuus, ut ego qui te genui, iustitiam cole et pietatem quae cum magna in parentibus et propinquis tum in patria maxima est.
 25 ea uita uia est in caelum et in hunc coetum eorum 6 qui iam uixerunt et corpore laxati illum incolunt locum quem uides' — erat autem is splendidissimo candore inter flammas circus elucens — 'quem uos ut a Graeis accepistis orbem lacteum nuncupatis.'
 30 ex quo omnia mihi contemplanti praeclara cetera et 7

3 cōplexi P   4 ego om. P   5 cepi B   6 optime B
 haec est uita   8 inquit ita ille B   9 cum om. P   11
 poterit corr. ex paterit B   12 quē * (uid. fuisse qui est) P
 13 medio P   15 rutunde ut uid. P'   19 iniussu B   21
 defuisse B   22 hic om. P'   25 cāū P, cetū B   26 re-
 laxati P   incolunt illum locum B   28 lucens P   29 gra-
 gis B   30 omnia nihil contemplandi B

mirabilia uidebantur — erant autem eae stellae quas numquam ex hoc loco uidimus et eae magnitudines omnium quas esse numquam suspicati sumus, ex quibus erat ea minima quae ultima a caelo, citima terris luce lucebat aliena, stellarum autem globi 5 terrae magnitudinem facile uincebant — iam ipsa terra ita mihi parua uisa est ut me imperii nostri quo quasi punctum eius attingimus paeniteret.

- III Quam cum magis intuerer 'quaeso' inquit Africanus 'quo usque humi defixa tua mens erit? nonne 10 aspicias quae in templa ueneris? nouem tibi orbibus uel potius globis conexas sunt omnia, quorum unus est caelestis extimus qui reliquos omnes complectitur, summus ipse deus, arcens et continens ceteros in quo sunt infixi illi qui uoluuntur stellarum cursus 15 sempiterni. cui subiecti sunt septem qui uersantur retro contrario motu atque caelum. e quibus unum globum possidet illa quam in terris Saturniam nominant, deinde est hominum generi prosperus et salutaris ille fulgor qui dicitur Iouis, tum rutilus 20 horribilisque terris quem Martium dicitis, deinde subter mediam fere regionem sol optinet, dux et princeps et moderator luminum reliquorum, mens mundi et temperatio, tanta magnitudine ut cuncta sua luce lustret et compleat. hunc ut comites con- 25 secuntur Veneris alter alter Mercurii cursus in infimoque orbe luna radiis solis accensa conuertitur.
- 3 infra autem iam nihil est nisi mortale et caducum praeter animos munere deorum hominum generi datos, supra lunam sunt aeterna omnia. nam ea quae 30

1 e in eē in ras. in P, hē B stelle om. P' 2 uidimus P e+q+ magnitudines* P 3 ex quibus — 5 aliena om. P' 4 a om. B 7 parua mihi B 8 peniteret B, poeniteret P 10 tua om. B' 11 orbibus; ut uid. B' 13 extimus B 14 summus om. P 16 sunt om. P 24 ut] et B' 25 consequuntur P, consequuntur B 26 mercurii B' in infimoque; B' 30 aeterna om. P, aeterna B

est media et nona tellus neque mouetur et infima est et in eam feruntur omnia nutu suo pondera.'

Quae cum intuerer stupens ut me recepi 'quid? V hic' inquam 'quis est qui complet aures meas tantus
 5 et tam dulcis sonus?' 'hic est' inquit 'ille qui interuallis coniunctus imparibus sed tamen pro rata parte ratione distinctis, impulsu et motu ipsorum orbium efficitur et acuta cum grauibz temperans uarios aequabiliter concentus efficit. nec enim
 10 silentio tanti motus incitari possunt et natura fert ut extrema ex altera parte grauius, ex altera autem acute sonent. quam ob causam summus ille caeli 2 stellifer cursus cuius conuersio est concitator, acute et excitato mouetur sono, grauissimo autem hic lunaris atque infimus. nam terra, nona, immobilis
 15 manens una sede semper haeret complexa medium mundi locum. illi autem octo cursus in quibus eadem uis est duorum septem efficiunt distinctos interuallis sonos qui numerus rerum omnium fere
 20 nodus est. quod docti homines neruis imitati atque cantibus aperuerunt sibi reditum in hunc locum sicut alii qui praestantibus ingeniis in uita humana diuina studia coluerunt. hoc sonitu oppletae aures 3 hominum obsurduerunt. nec est ullus hebetior sensus in uobis, sicut ubi Nilus ad illa quae Catadupa
 25 nominantur praecipitat ex altissimis montibus, ea gens quae illum locum adcolit propter magnitudinem sonitus sensu audiendi caret. hic uero tantus est

---

2 in ea B 3 recipi B' 5 sonus praeter id in ras. in P, solus ut uid. B' 6 imparibus B 13 c+ursus uid. fuisse
 a) P 14 excitatio B 15 noua P, deinde immobilis PB
 16 mundi mediū P 17 autem om. P 18 eadē praeter ē in ras. in P duorum] modis P duorum modorum B, deinde deletum quod in B distinctis P' distinctos efficiunt B 19 fere omnium B 20 nodus] nodus B qui B, 1 quod Bm
 23 diuina om. B' hoc sonitu — 24 obsurduerunt om. P sonitu praeter soni in ras. in B 27 locū om. B' accolit B accolit P

totius mundi incitatissima conuersione sonitus ut eum aures hominum capere non possint, sicut intueri solem aduersum nequitis eiusque radiis acies uestra uincitur.' haec ego admirans referebam tamen oculos ad terram identidem.

- VI Tum Africanus 'sentio' inquit 'te sedem etiam nunc hominum ac domum contemplari. quae si tibi parua ut est, ita uidetur, haec caelestia semper spectato, illa humana contemnito. tu enim quam celebritatem sermonis hominum aut quam expetendam consequi gloriam potes? uides habitari in terra rarioris et angustioris locis et in ipsis quasi maculis, ubi habitatur, uastas solitudines interiectas eosque qui incolant terram non modo interruptos ita esse ut nihil inter ipsos ab aliis ad alios manare possit sed partim obliquos, partim transuersos, partim etiam aduersos stare uobis, a quibus expectare gloriam certe nullam potestis. cernis autem eandem terram quasi quibusdam redimitam et circumdatam cingulis e quibus duos maxime inter se diuersos et caeli uerticibus ipsis ex utraque parte subnixos obriguisset pruina uides, medium autem illum et maximum solis ardore torreri. duo sunt habitabiles, quorum australis ille in quo qui insistent aduersa uobis urgent uestigia nihil ad uestrum genus, hic autem alter subiectus aquiloni, quem incolitis, cerne quam tenui uos parte contingat. omnis enim terra, quae colitur a uobis, angustata uerticibus, lateribus latior, parua quaedam insula est circumfusa illo mari quod Atlanticum, quod magnum, quem Oceanum appellatis

3 post uestra add. fenfusq; B 4 ammirant PB 5 identidem B 6 inquit B' 9 contemnito PB 12 masculinis B 13 hosq; B 14 esse] ē B 16 partim transuersos om. P et in fine paginae B 17 spectare B 18 eadem B' 19 circumdatā P 22 ardore solis B 24 urgent P 29 insula B 30 atlanticū P oceanū B quod oceanum P' appellatis P

in terris, qui tamen tanto nomine quam sit paruus
 uides. ex his ipsis cultis notisque terris num aut 4
 tuum aut cuiusquam nostrum nomen uel Caucasum
 hunc quem cernis transcendere potuit uel illum
 5 Gangen tranatare? quis in reliquis orientis aut
 obeuntis solis ultimis aut aquilonis austriue partibus
 tuum nomen audiet? quibus amputatis cernis pro-
 fecto quantis in angustiis uestra se gloria dilatari
 uelit. ipsi autem qui de nobis locuntur quam loquen-
 10 tur diu?

Quin etiam si cupiat proles illa futurorum VII
 hominum deinceps laudes unius cuiusque nostrum a
 patribus acceptas posteris prodere, tamen propter
 eluuiiones exustionesque terrarum, quas accidere tem-
 15 pore certo necesse est, non modo non aeternam sed
 ne diuturnam quidem gloriam adsequi possumus.
 quid autem interest ab eis qui postea nascentur ser- 2
 monem fore de te cum ab eis nullus fuerit qui ante
 nati sunt qui nec pauciores et certe meliores fuerunt
 20 uiri, praesertim cum apud eos ipsos a quibus audiri
 nomen nostrum potest nemo unius anni memoriam
 consequi possit? homines enim populariter annum 3
 tantum modo solis id est unius astri reditu metiun-
 tur, cum autem ad idem unde semel profecta sunt
 25 cuncta astra redierint eandemque totius caeli descrip-
 tionem longis interuallis retulerint, tum ille uere
 uertens annus appellari potest in quo uix dicere
 audeo quam multa hominum saecula teneantur. nam 4
 que ut olim deficere sol hominibus extinguique uisus
 30 est cum Romuli animus haec ipsa in templa pene-
 trauit, quandoque ab eadem parte sol eodemque tem-
 pore iterum defecerit, tum signis omnibus ad prin-

---

2 nā P   5 tranfnatare uix in reliq[ua] B   quis] uis P
 9 loquentur P, loquuntur B   14 certo tempore B   16
 assequi PB   17 et 18 ab his B   19 et] uel B   20 uiri
 dum praesertim apud B   22 loq[ua]riter B   23 reditū P

cipium stellisque reuocatis expletum annum habeto. cuius quidem anni nondum uicesimam partem scito
 5 esse conuersam. quocirca si reditum in hunc locum desperaueris in quo omnia sunt magnis et praestantibus uiris, quanti tandem est ista hominum gloria
 10 quae pertinere uix ad unius anni partem exiguum potest? igitur alte spectare si uoles atque hanc sedem et aeternam domum contueri, neque te sermonibus uulgi dedideris nec in praemiis humanis spem posueris rerum tuarum. suis te oportet in-
 15 lecebris ipsa uirtus trahat ad uerum decus, quid de te alii loquantur ipsi uideant sed loquentur tamen. sermo autem omnis ille et angustiis cingitur eis regionum quas uides nec umquam de ullo perennis fuit et obruitur hominum interitu et obliuione po-
 20 steritatis extinguitur.'

VIII Quae cum dixisset 'ego uero' inquam 'Africane, si quidem bene meritis de patria quasi limes ad caeli aditum patet, quamquam a pueritia uestigiis ingressus patris et tuis decori uestro non defui,
 25 nunc tamen tanto praemio exposito enitar multo 2 uigilantius.' et ille 'tu uero enitere et sic habeto non esse te mortalem sed corpus hoc. nec enim tu is es quem forma ista declarat sed mens cuiusque is est quisque non ea figura quae digito demonstrari
 30 potest. deum te igitur scito esse si quidem est deus qui uiget qui sentit qui meminit qui prouidet qui tam regit et moderatur et mouet id corpus cui prae-positus est quam hunc mundum ille princeps deus, et ut ille mundum ex quadam parte mortalem ipse 30

1 animū habeto huius B 2 uicesimā B scito B 4
 sunt omnia B 8 contuere PB 9 uolgi P 10 illece-
 bris PB 11 ** decus (in ras. uel. fuisse ad) P 13 nō P
 huius regionum quā B' 14 phennis P 15 * obliuione P
 poteritatis B' 17 africanae B 19 quantā P 22 tu *
 uere P 25 digito B' 26 potes nō fallor B' deus est B
 28 regit om. P' 30 ille post ut om. B

deus aeternus sic fragile corpus animus sempiternus
 mouet. nam quod semper mouetur, aeternum est, 3
 quod autem motum adfert alicui quodque ipsum agi-
 tatur aliunde, quando finem habet motus, uiuendi
 5 finem habeat necesse est. solum igitur quod sese
 mouet quia numquam deseritur a se, numquam ne
 moueri quidem desinit, quin etiam ceteris quae mo-
 uentur hic fons hoc principium est mouendi. prin- 4
 cipio autem nulla est origo, nam ex principio ori-
 10 untur omnia, ipsum autem nulla ex re alia nasci
 potest: nec enim esset id principium quod gignere-
 tur aliunde. quod si numquam oritur, nec occidit
 quidem umquam. nam principium extinctum nec
 ipsum ab alio renascetur nec ex se aliud creabit si
 15 quidem necesse est a principio oriri omnia. ita fit 5
 ut motus principium ex eo sit quod ipsum a se mo-
 uetur, id autem nec nasci potest nec mori uel con-
 cidat omne caelum omnisque natura et consistat
 necesse est nec uim ullam nanciscatur qua a primo
 20 impulsa moueatur.

Cum pateat igitur aeternum id esse quod a VIII
 se ipso moveatur, quis est qui hanc naturam animis
 esse tributam neget? inanimum est enim omne
 quod pulsu agitur externo, quod autem est animal
 25 id motu cietur interiore et suo, nam haec est pro-
 pria natura animi atque uis. quae si est una ex
 omnibus quae sese moueat neque nata certe est et
 aeterna est. hanc tu exerce optumis in rebus, sunt 2
 autem optumae curae de salute patriae quibus agi-

2 namq; quod b, nam qm̄ quod (h. e. quoniam) B 3
 affert PB 4 alicunde P 5 habent B sese] de se PB
 6 nunquā P deferitur a se nūquā om. P' 9 origo est B
 e B oriuntur in ras. in P 12 ne unquā qdē occidit B
 14 ab alia B aliud | aliquid creabit B 16 ex | eo fit et
 ea sequetur id autem nec nasci B ipse + mouetur P 17
 occidat B 19 uim ulla B quā B 21 igitur pateat B
 id in fine uers. om. B 23 inanimā P' 25 motur B' 26
 anima P 28 optimif B 29 optimē B

tatus et exercitatus animus uelocius in hanc sedem
 et domum suam peruolabit idque ocius faciet si iam
 tum cum erit inclusus in corpore, eminebit foras et
 ea quae extra erunt contemplans quam maxime se
 3 a corpore abstrahet. namque eorum animi qui se 5
 corporis uoluptatibus dederunt earumque se quasi
 ministros prae buerunt impulsuque libidinum uolup-
 tatibus oboedientium deorum et hominum iura uiola-
 runt, corporibus elapsi circum terram ipsam uolu-
 tantur nec hunc in locum nisi multis exagitati sae- 10
 culis reuertuntur.'

Ille discessit, ego somno solutus sum.

5 heorum *B* 6 dederunt *B* 8 oboedientium *P*, obe-
 dientium *B* deorum *B* uiolauerunt *B* 9 uoluntantur
B' 12 fonno *B'* fum *om. B* nihil subscriptum in *P*,
 EXPLICIT SOMNIV subscriptum in *B*

INDEX AVCTORVM

C. commentarios in somn. Scip. significat

- Accius I 7, 36. VI 2, 17. VI 1, 58. VI 5, 9. VI 7, 18. VI 1, 55. 5, 2 et 14
 C. Aelius Gallus VI 8, 16
 Aeschylus V 19, 17 *ibid.* 24. V 22, 13. I 18, 6. V 20, 16
 Afranius VI 1, 4. VI 8, 13. III 20, 4. VI 4, 12. VI 5, 6
 Albinus *Annali primo* III 20, 5
 Alcaeus VII 15, 13
 Alcaeus in *Comoedotragedia* V 20, 12
 Aleman VII 16, 31.
 Alexander I 18, 11
 Alexander Aetolus V 22, 4
 Anaxandrides V 21, 8
 Antipater Stoicus I 17, 36 et 57
 Antonius Gniphos III 12, 8
 Apollodorus *περί θεῶν* I 17, 19 *ib.* 20, 4. I 8, 5
 Apollonius V 17, 4
 Apuleius VII 3, 24
 Aratus C. I 17, 14. S. I 18, 15. V 2, 4. V 20, 8
 Archilochus I 17, 10
 Aristomenes V 20, 12
 Aristophanes V 18, 5. V 20, 13. III 8, 3
 Aristoteles qui Theologumena scripsit I 18, 1. libro quem de poetis scripsit V 18, 19. physicis quaestionibus VII 12, 25. libro quem de ebrietate composuit VII 6, 15. VII 13, 19. *ibid.* 21 et 23. C. I 14, 19. II 14, 2 et 7. de quaestionibus conuiualibus aliqua conscripsit S. VII 3, 24. VII 16, 34. II 8, 10 *sqq.*
 Asclepiades V 21, 5. C. I 14, 19
 Asinius Pollio I 4, 12
 Asper III 5, 9 et 6, 13
 Ateius Capito VII 13, 11. III 10, 3 et 7. I 14, 5
 Aterianus III 8, 2
 Boethos C. I 14, 20
 Caecilius III 15, 9
 Caelius in libro *Historiarum secundo* I 4, 25
 Callias in septima historia de rebus Siculis V 19, 25
 Callimachus III 8, 6. V 21, 12
 Calvus III 8, 2
 † Carminius libro de Italia secundo V 19, 13
 Cassius Hemina *Historiarum libro* I 16, 21. III 4, 9. I 13, 21 et 16, 33
 M. Cato Censorius II 1, 15, *ib.* 2, 4. I praef. 15. Originibus I 4, 26. I 14, 5. in primo libro *Originum* III 5, 10. I 10, 16. — orationibus III 17, 3. — ex oratione quam de Achaeis scripsit

- VI 7, 10. de re rust. (7, 3).
 VII 6, 13 (31, 2). VI 4, 16.
 Catullus II 1, 8. VI 1, 42,
 ib. 41
 Chrysippus I 17, 7
 Cingius in eo libro quem de
 fastis reliquit I 12, 12
 Claudius Quadrigarius Annali
 tertio I 4, 18. Annalium
 quinto I 16, 26. in tertio
 Annalium I 5, 6
 Cleanthes I 17. 8 et 31 et 36—
 18, 14
 Cloatius Verus in libro a Grae-
 cis tractorum III 18, 4. Or-
 dinatorum libro secundo III
 6, 2. Ordinatorum Graeco-
 rum libro quarto III 18, 8.
 19, 2
 Colotes C. I 2, 3
 Cornelius Balbus Ἐξηγητικῶν
 libro octavo decimo III 6, 16
 Cornelius Scipio Africanus
 Aemilianus oratione contra
 legem iudiciariam Tib. Grac-
 chi III 14, 6
 Cornelius Labeo primo Fasto-
 rum libro I 16, 29. I 12, 21.
 III 4, 6. De oraculo Apol-
 linis Clarii I 18, 21
 L. Cornelius Sisenna in se-
 cundo VI 4, 15
 Cornificius VI 5, 13. VI 4, 12
 Cornificius Etymorum libro
 tertio I 9, 11. Etymis I 17,
 62. I 17, 9 et 33 — 23, 2
 Cornutus V 19, 3, ib. 2
 Critias C. I 14, 20
 Critolaus C. I 14, 20
 Democritus C. I 14, 19
 Demosthenes in Mid. (§ 96)
 III 4, 2 et 13 (ib. § 133).
 V 21, 8. de cor. (§ 3) VI
 6, 15
 Didymus V 18, 9, ib. 11. V
 22, 10
 Diocles Carystius C. I 6, 65
 Diodorus C. I 15, 5
 Diotimus V 20, 8
 Egnatius de rerum natura
 libro primo VI 5. 2 et 12
 Empedocles C. I 2, 21. C. I
 14, 20
 Ennius Annal. (23) VI 1, 11.
 (30) VI 1, 9. (33) VI 1, 13.
 (55) VI 1, 12. (100) VI 1, 15.
 (106) VI 1, 14. (153) I 4, 18.
 (154) VI 1, 16. (168) VI 1, 17.
 (169) I 4, 17. (177) VI 4, 4
 (178) VI 1, 19. (179) VI 1,
 10. (193) VI 2, 27. (231) VI
 1, 22. (237) VI 9, 10. (262)
 VI 1, 62. (263) VI 1, 20.
 (287) VI 1, 52. (291) VI 1, 21.
 (297) VI 2, 16. (313) VI 1, 23.
 (343) VI 1, 9. (359) VI 1, 60.
 (379) VI 1, 51. (380) VI 5.
 10. (385) VI 4, 6. (396) VI
 1, 24. (397) VI 1, 53. (399)
 VI 1, 50. (403) VI 1, 18.
 (417) VI 4, 19. (419) VI 1,
 22. (422) VI 1, 22. (503) VI
 3, 8. Alexandro VI 1, 61.
 VI 2, 18 et 25. Andromache
 VI 5, 10. Cresphonte VI 2,
 21. Erechtheo VI 4, 6. Me-
 lanippe VI 4, 7. Sat. (25)
 VI 5, 5. Scipione VI 2, 26.
 VI 4, 6
 Epaphus III 6, 7.
 Ephippus V 21, 17
 Ephorus Historiarum libro
 secundo V 18, 6. in libro
 quinto V 20, 7
 Epicadus I 11, 47
 Epicharmus V 20, 5
 Epictetus I 11, 44, ib. 45
 Epicurus C. I 14, 20. V 7, 15
 VII 14, 3. I 11, 42. C. I 2, 3
 Erasistratus VII 15, 3
 Eratosthenes epistula ad Ha-
 getorem Lacedaemonium V
 21, 10. in libris dimensio-
 num C. I 20, 9. fragm. VII
 15, 23
 Eupolis VII 5, 8 sq. VII 15, 22

- Euripidis Alcestide (74) V 19, 4. Andromeda V 21, 13. VII 2, 9. Licymnio I 18, 6. Meleagro V 18, 16sq. Phaethonte I 17, 10. Troadibus V 22, 7. Hypsipyle I 18, 4. Phoenixis. (3) I 17, 46. fragm. I 17, 69. 23, 8. VII 15, 23
 Fabius Maximus Servilianus pontifex in libro XII I 16, 25
 Fauorinus III 18, 13
 Fenestella I 10, 5
 Festus III 8, 10. 5, 7. Iulius Festus ib. 8, 9
 Fulvius Nobilior in Fastis quos in aede Hercules Musarum posuit I 12, 16. I 13, 21
 Furius in primo Annali VI 1, 31. in primo ib. 44. 4, 10. in quarto Annali VI 3, 5. in sexto VI 1, 32. in decimo ib. 33. in undecimo ib. 34
 Furius Bibaculus II 1, 13
 Gaius Bassus libro de dis I 9, 13. libro de significatione uerborum III 18, 2
 Gellius Annalium libro quinto decimo I 16, 21. I 8, 1
 Glaucippus de sacris Atheniensium I 13, 14
 Granius Flaccus I 18, 4. libro secundo I 16, 30
 Heraclides Ponticus C. I 14, 19
 Heraclitus C. I 14, 19. C. I 2, 21. C. I 20, 3
 Herodotus (III 28) VII 12, 31
 Hesiodus C. I 9, 6. C. I 2, 9. V 2, 4. Op. et D. (I 265) I 23, 9. (I 366) VII 12, 13
 Hipparchus C. I 14, 20
 Hippocrates C. I 14, 19. S. II 8, 16. libro de natura pueri C. I 6, 64. de nat. hom. (III 4) VII 5, 19. Prognost. exord. I 20, 5
 Homerus Iliad. A (50 sq.) VII 5, 10. (51 sq.) I 17, 12. (70) I 20, 5. (71 sq.) V 14, 13. (157) V 14, 7. (284 sqq.) V 3, 13. (260 sq.) V 14, 14. (366 sq.) V 14, 12. (403 sq.) V 16, 9. (423 sqq.) I 23, 1. (462) VII 12, 28. (469) V 3, 6. (528 sqq.) V 13, 22 sq. et 37. — B (87 sqq.) V 11, 3. (235) V 9, 13. (381) VII 1, 23. (381 sq.) V 9, 4. (459 sqq.) V 8, 3. (485) V 13, 9. (488 sqq.) V 7, 16. (489) VI 8, 6. (511) V 15, 14. (517) V 15, 17. (527 sq.) V 15, 13 et 17. (536 et 559 et 581) V 15, 14. (594 sqq.) V 16, 1. (646 sqq.) V 15, 18. (657 sqq.) V 16, 3. (671) V 15, 17. (766 sq.) I 17, 44. (859) V 9, 10. — Γ (3 sq.) V 10, 1. (23 sqq.) V 10, 8. (33 sqq.) V 5, 11. (57) VI 6, 7. (182) V 14, 7. (220) V 14, 9. (277) I 23, 9. — Δ (101) I 17, 38. (125) VI 8, 6. (141) V 12, 4. (223) V 14, 9. (223 sqq.) VI 7, 14. (320) V 16, 6. (422 sqq.) V 13, 20. (442 sq.) V 13, 31. (443) V 3, 11. (448) V 14, 7. — Ε (4) V 13, 34. (31) I 12, 9. (87 sqq.) V 13, 13. (366) VI 7, 14. (631) V 14, 7. — Ζ (23) V 12, 9. (305 sqq.) V 3, 10. (488 sq.) V 10, 4. (506 sqq.) VI 3, 7. — Η (92) V 5, 1. (132 sqq. et 152 sqq.) V 8, 9. (157) V 14, 14. (321 sqq.) V 8, 5. (433) I 17, 38. — Θ (1) V 6, 15. (16) V 3, 5. (47 sq.) V 20, 4 et 11. (62) V 14, 7. (306 sqq.) V 10, 13. (330) V 3, 9. (518) VII 10, 1. (485 sq.) V 5, 5. — Ι (4 sqq.) V 13, 14. (328 sq.) V 14, 12. (340 sq.) V 9, 2. — Κ (255 sqq.) V 9, 6. (272 sq)

V 9, 7. (457) V 13, 2. (469 sqq.) V 9, 9. — Λ (1) V 6, 15. (1 sq.) V 9, 11. (2) I 22, 4. (131 sqq.) V 10, 6. (155 sqq.) V 13, 12. (241) V 11, 30. (475 sqq.) V 6, 10. (492 sqq.) V 5, 13. (534 sqq.) V 12, 1. (680 sq.) V 14, 5. — M (131 sqq.) V 11, 27. (200 sqq.) V 13, 29. (299 sqq.) V 5, 10 et 10, 9. (440 sq.) V 9, 3. (131) VI 3, 5. (339) VI 4, 6. (341) V 12, 2. (342) V 14, 7. (363 sqq.) V 5, 8. (389 sqq.) V 11, 9. (563 et 589) V 14, 7. — Ξ (231) V 7, 11. (267 sq.) V 4, 3. (352) V 20, 5. (390) V 14, 7. — O (37 sq.) V 13, 22. (436) V 3, 9. (605) I 19, 6. (733 sqq.) V 9, 15. — Π (33 sq.) V 11, 14. (102 sqq.) VI 3, 2. (130 sqq.) V 10, 12. (214 sq.) V 13, 27. (250 sqq.) V 3, 7. (440 sqq.) V 10, 4. (482 sqq.) V 11, 9. (765 sqq.) V 13, 15. (851 sqq.) V 12, 11. — P (63 sqq.) V 6, 14. (720) V 15, 13. — C (182) V 9, 1. — T (2) I 22, 4. (10 sqq. et 18) V 8, 12. — Y (61 sqq.) V 16, 13. (164 sqq.) V 13, 25. (226 sqq.) V 8, 4. (307 sq.) V 3, 8. (403 sqq.) V 13, 10. — Φ (122 sqq.) V 2, 17. (168) VI 6, 17. (362 sqq.) V 11, 23. (448) I 17, 44. — X (25 sqq.) V 10, 3. (127 sq.) V 14, 6. (209) V 13, 39. (308 sqq.) V 12, 13. (317 sqq.) V 8, 10. (373 sqq.) V 5, 6. (410 sqq.) IV 6, 5. — Ψ (15 sq.) V 10, 10. (114 et 164) V 7, 9. (220 sq.) V 7, 2. (358) V 7, 4. (368 sq.) V 13, 7. (380 sqq.) V 13, 3. (560 sqq.) V 7, 3. (618) V 6, 2. (685

sq.) V 7, 5. (763) V 13, 4. (850) V 7, 6. — Ω (339 sqq.) V 6, 12. (343) I 17, 22
Odys. B (2 sqq.) V 8, 7. (277)
V 16, 6. — Γ (72 sqq.) V 8, 2. (113 sqq.) V 4, 7. (247 sqq.) VII 2, 15. — Δ (149 sqq.) V 6, 7. (221) VII 1, 18. (271) VII 1, 19. — Ε (2) I 22, 4. (57 sqq.) V 12, 8. (60 et 264) III 19, 5. (270 sqq.) V 11, 10. (291) V 4, 4. (297) V 3, 9. (490) V 12, 3. — Ζ (102 sqq.) V 4, 10. (107) V 13, 8. (149) V 4, 6. (218 sq. et 226) VII 13, 26. — Η (36) I 19, 9. (14 sqq.) V 4, 8. (241 sq.) V 5, 2. — Θ (44 et 56 sqq.) VII 1, 14. (351) V 16, 6. (605 sqq.) V 5, 4. — Ι (288 sqq.) V 13, 17. (346) V 21, 11. (372) V 13, 6. (528 sqq.) V 12, 6. — Κ (21 sq.) V 4, 2. (144 sqq.) V 4, 5. (210 sqq.) V 8, 1. (279) V 13, 24. — Λ (6 sq.) V 13, 16. (9 sq.) V 6, 3. (66 sqq.) V 7, 13. (204 sqq.) V 7, 8. (206 sqq.) V 5, 14. (243 sq.) V 3, 4. (308 sqq.) V 13, 18. (576 sqq.) V 7, 15. — Μ (13 sqq.) V 7, 10. (73 sq.) VI 6, 10. (85 sqq.) V 6, 6. (208 sqq.) V 11, 6. (236 sqq.) V 6, 5. (403) V 6, 1. (403 sq.) V 3, 3. (403 sqq.) V 7, 1. — Ν (19) VII 16, 34. (79 sq.) V 3, 12. (81 sqq.) V 11, 20. (96 sqq.) V 3, 19. — Ο (74) V 16, 6. (126) V. 6, 2. — Φ (207 sq.) V 4, 13. — Ψ (153 sqq.) V 4, 12. — Ω (68) VII 7, 16. (402) I 17, 21
Horatius carm. (III 2, 1) V 17, 7. Sat. (II 4, 34) III 18, 13
Hostius libro secundo belli Historici VI 3, 6 et 5, 8

- Hyginus I 7, 19. libro de dis Penatibus III 4, 13. de proprietatibus deorum III 8, 4. quinto librorum de Vergilio VI 9, 7. libro secundo Vrbium V 18, 16
- Hyllus libro de dis III 2, 13
- Isocrates VII 1, 4
- Iulius Teuthrante VI 4, 19
- C. Iulius Caesar Augustus Aiace II 4, 1. in epistula ad Maecenatem familiari 10, 12. Fescenninos in Pollicem scripsit ib. 21
- C. Iulius Caesar sexto decimo Auspiciorum libro I 16, 29. I 16, 39
- Iulius Modestus de feriis I 4, 7. I 10, 9 et 16, 28
- M. Iunius Gracchanus I 13, 20
- Inuenalis (I 15) III 10, 2
- Labeo sexagesimo et octavo libro III 10, 4
- Laberius II 7, 2. II 3, 10 et VII 3, 8. II 6, 6. in prologo II 7, 3. in Ephebo VI 5, 15
- Laelius III 8, 3
- Macer Licinius I 13, 20. Historiarum libro primo I 10, 17
- Liuius in Helena et in Andromache VI 5, 10
- Lucanus Pharsal. (II 587) C. II 7, 16
- Lucilius primo VI 4, 18. in tertio Satirarum (fr. 2) I 5, 6. (lib. III fr. 5) III 16, 18. in quinto (fr. 21) VI 1, 35. in libro nono (fr. 20) I 5, 7. in quarto decimo (fr. 6) VI 4, 2. in libro quinto decimo (fr. 2) I 5, 7. in septimo decimo (fr. 7) VI 1, 43. (fr. incert. 133) III 17, 5
- Lucretius in primo (7) VI 4, 20. (124 sq.) VI 1, 49. (135 sq.) ib. 48. (229) VI 4, 20. (921 sqq.) VI 2, 3. — in libro secundo (24 sqq.) VI 2, 5. (28) VI 4, 21. (143) VI 1, 25. (207) ib. 26. (214) ib. 27. (324) ib. 28. (325 sq.) VI 4, 9. (352 sq.) VI 5, 7. (361 sqq.) VI 2, 6. (367 sq.) VI 5, 3. (401 sq.) VI 1, 47. — in tertio (70 sqq.) VI 2, 15. (1002) VI 4, 15. (1047) VI 1, 46. — in quarto (39) VI 1, 29. (905 sq.) VI 1, 44. — in quinto (34) VI 1, 30. (214 sqq.) VI 2, 29. (295 sq.) VI 4, 18. (433 sqq.) VI 2, 23. (447 sqq. et 456) ib. 24. (935 sq.) VI 1, 65. (943) ib. 64. (1292 sq.) ib. 63. — in sexto (153 sq.) VI 4, 5. (404) VI 1, 45. (874 sq.) VI 4, 7. (1143 sqq.) VI 2, 9. (1176 sq.) ib. 13. (1180 sqq.) ib. 11. (1217 sqq.) ib. 14. (1224 sqq.) ib. 12
- Mallius I 10, 4
- Marcus I 17, 25. carminibus Marcii ib. 28
- Masurius Sabinus Memorabilium libro secundo III 6, 11. Fastorum secundo I 4, 7 et 15. I 10, 8
- Mattius III 20, 5
- † Meandrius I 17, 21
- Menander C. I 2, 8. Nauclero V 21, 15
- M. Messala I 9, 14
- Metellus indice quarto III 13, 10
- Mummius I 10, 3
- Musonius I 5, 12
- Mythici I 9, 1
- Naeuius Ariolo III 18, 6. Equo Troiano VI 1, 38. Incert. VI 5, 8 et I 18, 16. bello Punico III 19, 5. primo libro belli Punici VI 2, 31. VI 5, 9. belli Punici libro secundo ib. 8

- Nicander Colophonius primo
 Αἰτωλικῶν V 21, 12
 Nigidius VI 8, 8. de extis
 VI 9, 5. de animalibus III
 16, 7. dis libro nono deci-
 mo III 4, 6. I 9, 6
 Nisus Commentariis fastorum
 I 12, 30
 Nouius I 10, 3. II 1, 14
 Numenius C. I 2, 19. S. I 17, 65
 Octavii Hersenni de sacris
 Saliaribus Tiburtium III
 12, 7
 Oenopides I 17, 31
 Oppius libro de siluestribus
 arboribus III 18, 7. III 19, 4
 Orpheus C. I 2, 9. Fragmenta
 I 17, 42. 18, 12 et 17 et 18
 et 22; 23, 22
 Pacuvius Medea III 8, 7. VI
 1, 36. Paulo VI 5, 14
 Panyasis V 21, 19
 Papirianum ius III 11, 5
 Parmenides C. I 2, 21. C. I
 14, 20
 Pherecydes libris Historiarum
 V 21, 3
 Phileas libro qui inscribitur
 Asia V 20, 7
 Philemon Fantasmate V 21, 7
 Philochorus Atthide III 8, 3
 Philolaus C. I 14, 19
 Physici C. I 6. 64 et 76. 11,
 7. 12, 1. 16, 10. 20, 6 et 9.
 S. I 7, 18. 8, 6. 9, 1 et 5. 17,
 54. 18, 15. 21, 1. 23, 2. VII
 11, 5
 Pictor primo pontificii iuris
 libro III 2, 11
 Pindarus V 17, 7 sq.
 Pisander V 2, 5
 Piso I 12, 18
 Plato de legg. (p. 648 B) II
 8, 7. (p. 649 B) II 8, 6.
 (p. 671 B) II 8, 4. Phaedr.
 (p. 245 C) C. II 13, 7
 Plautus Amphitryone V 21, 3.
 Aulularia (II 6, 5) III 11, 2
 Baccharia III 16, 1. Cal-
 ceolo III 18, 9. Cistellaria
 (Curcul. I 1, 55) III 18, 14.
 Curculione (Curc. I 1, 5)
 I 16, 14. Plautinum V 19, 12
 Plinius Naturali Historia
 (VIII 17, 27) III 16, 5.
 (VIII 55, 81) III 15, 1c
 Polemon V 19, 26
 Pomponius Gallis Transalpi-
 nis VI 9, 4. Kalendis Mar-
 tiis VI 4, 13. Maebia I 4,
 22
 Porphyrius Commentariis C.
 I 3, 17. libris quibus Timaei
 obscuritatibus non nihil lu-
 cis infudit C. II 3, 15
 Posidonius libris περί ἡρώων
 καὶ θαμνῶων I 23, 7
 Protarchus Trallianus I 7, 19
 Ptolomaeus libris deharmonia
 C. I 19, 20
 Publius Syrus II 7, 6 sq. ib.
 10 sq. ib. 6 et II 2, 8
 Pythagoras C. II 1, 8. S. I 13,
 5. C. I 14, 19. C. I 12, 3.
 C. I 2, 21. C. II 17, 8
 Quintius Atta III 18, 8
 Roscius III 14, 12
 Rusticum canticum V 20, 18
 Rutilius I 16, 34
 Sallustius III 13, 9. V 1, 7.
 I 4, 6. fragmenta III 13, 7.
 14, 5. VII 12, 34.
 Saliorum carmina I 9, 14
 Sammonicus Serenus III 16,
 6. libro quinto rerum re-
 conditarum III 9, 6
 Sappho V 21, 6
 Servius Sulpicius III 3, 8
 Sibyllinum carmen I 17, 25
 Sophocles Περὶ ὀρόμοις V 19, 9
 sq. Tyro V 21, 6
 Spensippus I 17, 8
 Statius Tullianus de vocabu-
 lis rerum libro primo III
 8, 6
 Straton Peripateticus C. I 6, 65

- uis idyllio quod inscribitur Moretum III 18, 11 sq.
 b. 19, 1. libro quinto VI 37 et 5, 15
 ummachus V 1, 7
 etica sacra V 19, 13
 rquitiu Priscus in Ostentario arborario III 20, 3.
 ber Tarquitiu transcriptus Ostentario Tusco III 7, 2
 rtius III 11, 5
 eocritus V 2, 4
 eologi I 23, 21
 eophrastus C. I 15, 4
 eucydes (II 8) III 6, 8 — III 1, 8
 motheus VII 16, 28. I 17, 20
 ironis] libri quos de iocis patroni composuit II 1, 12
 Titius oratione qua legem Fanniam suavit III 16, 14
 itus de feriis I 16, 28
 rebatius libro I. Religionum I 16, 28. III 8, 2. 5, 1. libro nono III 7, 8. libro decimo III 3, 5
 uditanus libro tertio Magistratum I 13, 20
 Tullius Cicero in quinto de legibus VI 4, 8. dialogo de fato III 16, 4. Oeconomicon libro tertio III 20, 4. Catone VI 2, 22. De finibus (V 30, 92) II 1, 6. Bruto (9, 8) VI 4, 8. (47, 143) VI 2, 34. pro Milone (20, 53) I 5, 5. in Verrem Act. II (I 17, 45) III 4, 17. (III 40, 86) III 4, 13. III in Verrem (55, 122) VI 7, 11. in Verrem (X 45, 119) III 4, 1. libro epistularum ad Cornelium Nepotem secundo II 1, 14. ad Atticum (I 19, 6). III 15, 6. (XVI 6, 1) VI 4, 9
 Vmbro I 16, 10
 Q. Valerius Antias I 13, 20
 L. Varius II 4, 1. de morte VI 1, 39 et 2, 19
 M. Varro de agri cultura (III 2) III 15, 6. — de agri cultura libro tertio (c. 6) III 13, 1. (c. 12) ib. § 14. (c. 14) ib. § 15. — diuinarum libro quarto III 6, 10. — libro quinto rerum diuinarum I 9, 16. — diuinarum libro quinto III 2, 8. — libro octauo rerum diuinarum III 4, 1. — rerum diuinarum libro decimo VI 4, 8. — in libro quinto decimo rerum diuinarum III 2, 11. — in Augurum libris I 16, 19. — libro sexto qui est de sacris aedibus I 8, 1. I 11, 5. I 12, 27. III 6, 17. I 12, 12. I 7, 23. I 13, 20 et 16, 33. I 13, 21. I 15, 18. I 16, 27. — de ling. Lat. (VI 3 § 13) I 4, 14. libro rerum humanarum quem de diebus scripsit I 3, 2 et 4. — humanarum secundo III 4, 7. libro rerum humanarum undecimo III 16, 12. — logistorico qui inscribitur Marius de fortuna III 18, 5. — in libro qui inscribitur Gallus de admirandis III 15, 8. — Cato de liberis educandis III 6, 5. — de moribus III 8, 9. — ad Libonem primo III 18, 13. — nescis quid uesper uehat I 7, 12 et II 8, 2 sq. — in saturis I 11, 42 et V 20, 13. — satura quae inscribitur περί κεραυνού III 12, 2
 Vatinius II 1, 12
 Velius Longus III 6, 6
 Veranius III 2, 3 sq. — in pontificalibus quaestionibus III 5, 6. pontificalium libro de supplicationibus

- III 6, 14. — de uerbis pontificalibus III 20, 2
 Vergilius Aeneid. I. (1 sqq.)
 V 2, 8. (8) I 17, 4. (27 sqq.)
 V 16, 11. (34 sq.) V 2, 8.
 (37) III 2, 2. (39 sqq.) III
 5, 5. (42) V 22, 8. (65 sq.)
 V 4, 2. (71 sqq.) V 4, 3.
 (81) V 4, 4. (81 sqq.) V 2, 13.
 (92) V 3, 9. (94) III 6, 3.
 (105) VI 6, 7. (135) III 6, 21
 et VI 6, 15. (137) VI 8, 7.
 (159 sqq.) V 3, 18. (198 sqq.)
 V 11, 5. (203) VII 2, 9. (224)
 VI 5, 10. (228) IV 1, 5. (242)
 IV 5, 2. (250) III 6, 6. (282)
 VI 5, 15. (294 sqq.) III 5, 12.
 (306 sqq.) V 4, 5. (314 sqq.)
 V 2, 13. (326 sqq.) V 4, 6.
 (351 sqq.) V 16, 5. (354) VI
 1, 49. (373) III 2, 17. (384)
 III 3, 9. (411 sqq.) V 4, 8.
 (430 sqq.) V 11, 2. (446) V
 2, 13. (472 sqq.) III 3, 16. (475)
 III 3, 3. (483) III 3, 10.
 (498 sqq.) V 4, 9. (500) V
 17, 16. (501) V 13, 8. (530)
 VI 1, 11. (539) VI 1, 32.
 (573) VI 6, 11. (588 sqq.)
 V 4, 11. (595 sq.) V 4, 13.
 (612) V 15, 8. (619) V 14, 15.
 (628) III 6, 9. (691) VI 1, 44.
 (697 sqq.) V 2, 13 et VII 1,
 14. (720) VI 6, 7. (726) VI 4,
 18. (734) III 4, 12. (736) III
 11, 4. (739 sqq.) VII 1, 14. —
 II. (1) V 5, 1. (3 sqq.) V 5,
 2. (31 sqq.) V 5, 3. (79 sqq.)
 VI 1, 57. (83 sqq.) III 4, 5.
 (89 sqq.) III 3, 6. (100 sqq.)
 III 6, 22. (112 sqq.) III 9, 13.
 (116 sqq.) III 4, 4. (222 sqq.)
 V 13, 10. (223 sqq.) III 5, 8.
 (225 sqq.) III 4, 4. (241 sqq.)
 V 1, 9. (248 sqq.) III 4, 4.
 (250) VI 1, 8. (250 sqq.) V
 5, 5. (261) V 17, 15. (265)
 VI 1, 20. (273 sqq.) III 3, 8.
 (274 sqq.) V 5, 6. (281 sqq.)
 VI 2, 18. (293 et 296 sqq.)
 III 4, 12. (304 sqq.) V 13,
 12. (324 sqq.) V 1, 9. (326)
 III 9, 15. (341 sqq.) V 5, 7.
 (351) V 22, 7. (351 sqq.) III
 9, 1 et 14. (355 sqq.) V 5,
 9. (361 sqq.) V 1, 10. (365
 sqq.) III 3, 13. (379 sqq.) V
 5, 11. (390) V 16, 7. (403)
 III 3, 14. (403 sqq.) III 4, 21.
 (410 sqq.) V 13, 14. (416
 sqq.) VI 2, 28. (422) VI 6,
 17. (425) III 3, 14. (470)
 V 12, 2. (471 sqq.) V 5, 12.
 (496 sqq.) V 5, 13. (535)
 III 2, 2. (550 sqq.) III 4, 14.
 (556 sqq.) III 3, 6. (560) III
 6, 9. (563 et 597 sqq.) III
 3, 3. (601) V 17, 16. (604
 sqq.) C. I 3, 19. (626 sqq.)
 V 11, 9. (632 sqq.) III 8, 1.
 (648 sqq.) III 3, 8. (674) III
 3, 3. (682 sqq. et 685 sqq.)
 III 3, 7. (702) III 4, 13.
 (717 sqq.) III 1, 1 et 6.
 (729) III 4, 6. (762) V 17,
 15. (774) III 1, 1. (782) VI
 4, 4. (792 sqq.) V 3, 14. —
 III (10) III 3, 11. (11) V
 1, 4. (12) III 4, 9. (19) III
 3, 2. (21) III 10, 3. (26)
 III 10, 6. (45) VI 6, 7. (57)
 V 16, 7. (66) V 21, 1. (75)
 VI 5, 8. (89) III 6, 3. (94)
 C. I 7, 8. (97 sqq.) V 3, 8.
 (118 sqq.) III 4, 6. (119) III
 6, 5 et 10, 5. V 13, 11. (130)
 V 13, 16. (167) C. I 7, 8.
 (175) VI 1, 50. (192) V 6, 1.
 (192 sqq.) V 3, 3. (199) VI
 1, 27. (209 sqq.) V 2, 14.
 (221) VI 5, 14. (251 sqq.) V
 22, 11. (268 sqq.) V 6, 3.
 (284) I 14, 5. (321 sqq.) III
 6, 2. (332) III 3, 15. (379
 sqq.) C. I 7, 3. (420 sqq.) V
 6, 4. (420 sqq.) V 2, 14.

(437 sq.) III 4, 10. (486 sq.) V 6, 2. (489 sq.) III 5, 10 et V 6, 7. (513 sq.) V 11, 10. (566 sq.) V 6, 8. (570 sq.) V 17, 10. (585 sq.) VI 4, 19. (587) VI 1, 14. (618) VI 3, 3. (620) III 6, 19. (621) VI 1, 55. (622 sq.) V 13, 17. (623) III 6, 14. (631) V 13, 6. (645) III 3, 16. (646 sq.) III 3, 9. (699 sq.) VI 4, 14. (712 sq.) III 6, 4. (715) V 2, 11. — III (4 sq. et 9) C. I 3, 6. (56 sq.) III 4, 5 et VI 6, 7. (57) III 5, 2. (57 sq.) III 12, 10. (62) III 4, 5. (63 sq.) III 5, 2. (66 sq.) VI 6, 18. (69 sq.) V 6, 9. (154 sq.) VI 4, 9. (176 sq.) V 13, 31. (177) V 3, 11. (219 sq.) III 2, 9. (238 sq.) V 6, 11. (272) VI 6, 13. (288) V 17, 19. (301 sq.) III 5, 7. (302 sq.) V 17, 16. (365 sq.) V 11, 14. (371 sq.) VI 1, 59. (401) V 14, 10. (419 sq.) III 6, 6. (441 sq.) V 6, 13. (453) VI 5, 7. (454 sq.) V 16, 5. (482) VI 1, 9. (512) III 1, 7. (513 sq.) V 19, 9. (514) VI 6, 9. (530) VI 6, 7. (534 sq.) III 6, 11. (584) VI 1, 25. (584 sq.) V 6, 15. (585) VI 1, 31. (590 sq.) III 2, 2 et VI 6, 16. (591) III 3, 7. (612 sq.) V 12, 5. (634 sq.) III 1, 7. (638) III 3, 2. (651) III 6, 10. (657 sq.) VI 1, 42. (659 sq.) III 2, 2. (669 sq.) III 6, 5. (677) III 6, 12. (698 sq.) V 19, 1. (702 sq.) V 19, 5. — V. (1 sq.) V 2, 12. (8 sq.) V 7, 1. (31) VI 1, 48. (77) V 21, 1. (98 sq.) V 7, 2. (104 sq.) V 2, 15. (144 sq.) V 11, 20. (194 sq.) III 6, 21. (235 sq.) III 2, 5.

(237 sq.) III 2, 2. (257) VI 6, 19. (259 sq.) V 7, 3. (302) VI 1, 61. (315) V 7, 4. (320) VI 2, 32. (324) V 14, 5. (372) VI 8, 3. (401) VI 8, 3. (422 sq.) VI 1, 43. (426) V 7, 5. (438) VI 6, 5. (468 sq.) III 1, 2. (481 et 483) III 5, 3. (485) V 7, 6. (492) V 15, 12. (517 sq.) III 3, 4. (589) V 14, 2. (609) VI 6, 4. (626) III 3, 16. (632) VI 6, 16. (674) VI 1, 28. (681 sq.) VI 16, 13 (738 sq.) I 3, 10. (740 sq.) V 7, 8. (792) III 3, 15. (822) V 17, 18. (823) V 17, 17. (824) V 17, 18. (843) V 15, 12. (871) V 14, 5. — VI. (6) V 12, 3. (33) V 14, 4. (38 sq.) III 5, 5. (47 sq.) III 1, 5. (65 sq.) III 3, 6. (90 sq.) VI 4, 2. (119 sq.) III 5, 2 sq. (124) III 2, 9. (141) V 14, 8. (144) VI 6, 8. (167) VI 8, 6. (179 sq.) VI 2, 27. (204) VI 6, 8. (214) V 7, 9. (229 sq.) III 1, 8. (232 sq.) V 7, 15. (236 sq.) V 2, 14. (258 sq.) III 3, 3. (273) VI 8, 14. (276) V 14, 8. (278) V 7, 11. (287) V 14, 8. (308) III 3, 4. (336) III 4, 16. (337 sq.) V 2, 14. (356 sq.) III 3, 16. (363 sq.) V 7, 12. (405 sq.) VI 6, 13. (427) III 3, 2. (446) III 6, 14. (450 sq.) V 2, 14. (470 sq.) IV 1, 1. (497) III 3, 8. (498 sq.) III 1, 4. (515 sq.) VI 2, 25. (522) V 3, 12. (529 sq.) III 6, 14. (535 sq. et 539) I 3, 11. (545) C. I 13, 12. (578 sq.) V 3, 5. (582 sq.) V 13, 18. (593 sq.) III 4, 18. (595 sq.) V 7, 14. (597 sq.) III 4, 15. (598) C. I 10, 12.

- (602 sq.) III 4, 15. (611 sq.) III 4, 11. (616) III 4, 16. (621 sq.) III 4, 11. (622) VI 1, 39. (625) VI 3, 6. (625 sqq.) V 7, 16. (635 sq.) III 1, 8. (644) V 17, 16. (653 sqq.) C. I 9, 9. (657) III 2, 12. (664) C. I 8, 6. (679 sqq.) V 2, 14. (700 sq.) V 7, 8. (724) VI 1, 45. (724 et 726) C. I 14, 14. (727) C. I 17, 5. (733) C. I 8, 11. (736) C. I 9, 4. (743) C. I 10, 17. (843 sq.) VI 1, 46. (847) VI 1, 23. (897) C. I 8, 6. — VII. (9) VI 4, 7. (10 sqq.) V 12, 7. (10 sqq.) V 2, 14. (15 sqq.) V 8, 1. (30 sq.) III 1, 2. (93) VI 9, 1. (139) III 1, 2. (179) VI 5, 11. (187 sq.) VI 8, 1. (197 sqq.) V 8, 2. (249 sq.) III 1, 5. (260 sqq.) V 17, 2. (266) V 2, 15. (282) VI 4, 20. (283) VI 6, 2. (286) V 17, 3. (293 sqq.) III 2, 2 et 4 sqq. (295) VI 1, 60. (304 sqq.) III 5, 6. (359) III 3, 7. (417) VI 6, 6. (462 sqq.) V 11, 23. (479 sqq.) V 17, 2. (520 sq.) VI 1, 16. (528 sqq.) V 13, 20. (536) III 4, 3. (537) III 3, 6. (586) VI 3, 1. (601 sqq.) III 8, 8 sqq. (616 sqq.) V 2, 15. (620) V 17, 3. (625) VI 1, 54. (636 sq.) VI 1, 63. (641 sqq.) V 2, 15. (645) V 13, 9. (647. 649. 655. 670. 678. 691. 706. 723. 744. 750) V 15, 15. (655 sqq.) V 16, 4. (684 sqq.) V 18, 13 sqq. (699 sqq.) V 8, 3. (752) V 15, 8. (759 sq.) III 6, 23. (761) V 15, 8 et 15. (765 sqq.) V 16, 4. (785 sqq.) V 13, 36. (792) VI 6, 19. (794 sqq.) V 15, 19. (808 sqq.) V 8, 4. — VIII. (72) VI 1, 12. (84 sq.) III 3, 2. (90) VI 1, 37. (91) VI 1, 51. (150 sq.) VI 1, 13. (157 sq.) V 14, 15. (175 sq.) III 6, 16. (181) VI 6, 7. (182 sqq.) V 8, 5. (184) V 3, 6. (193 sqq.) V 14, 15. (197) III 6, 14. (243 sqq.) V 16, 14. (255) V 14, 8. (270) III 6, 12. (278) V 21, 1. (278 sq.) III 11, 3 et 8. (285 sq.) III 12, 1. (290 sqq.) VI 6, 14. (293) VI 5, 13. (311 sq.) VII 2, 16. (334) V 16, 8. (358) I 7, 23. (362 sq.) III 6, 9. (370 sqq.) V 2, 15. (403) C. I 14, 14. (455 sqq.) V 8, 6. (484) III 6, 19. (485) III 4, 16. (560 sqq.) V 8, 8. (561 sq.) V 14, 15. (589 sqq.) V 8, 10. (596) VI 1, 22. (597 sqq.) III 3, 9. (612 sqq.) V 8, 11. (620) V 13, 36. (643) III 4, 11. (676 sq.) V 14, 10. (691 sq.) V 14, 10. (694) VI 5, 15. (702 sq.) III 5, 11. (724) VI 5, 2. — VIII. (15) III 5, 11. (18 sq.) V 9, 1. (37 sq.) VI 6, 16. (47 sqq.) V 1, 11. (59 sq.) III 5, 8. (104 sqq.) V 13, 22. (115 sq.) III 6, 16. (138 sq.) V 9, 2 et III 4, 11. (146 sq.) V 9, 3. (157 sq.) V 9, 4 et VII 1, 23. (176 sqq.) V 2, 15 et 15, 12. (181) V 13, 24. (199 sq.) VI 6, 16. (252 et 269) VI 6, 12. (294 sq.) III 6, 9. (303 sqq.) V 9, 5. (308 sqq.) V 9, 7. (314 sqq.) V 9, 8. (828 sq.) V 9, 10. (399 sq.) III 6, 12. (416) VI 1, 36. (422 sq.) VI 1, 18. (433 sq.) III 6, 14. (435 sqq.) V 10, 13. (454) V 15, 11. (455 sq.) VI 6, 3. (459) VI 1, 25. (459 sq.) V 9, 11. (476 sq.) III 1, 5. (486 sq.) VI 2, 21.

(528) VI 1, 18. (546 sq.) V 12, 9. (551 sqq.) V 13, 25. (563 sqq.) V 12, 12. (571) V 15, 12 not. (581 sqq.) V 19, 15. (599) III 3, 7. (618) V 9, 13. (627) III 5, 8. (672 sqq.) VI 2, 32. (675 sqq.) V 11, 26. (684 sq.) V 15, 8. (732 sq.) V 13, 35. (755) III 3, 8. (767) V 17, 17. (773) VI 6, 27. (782 sqq.) V 9, 14. (794) VI 1, 30. (806 sqq.) VI 3, 4. — X (2) VI 1, 10. (63 sq.) III 2, 2. (85) III 6, 24. (100 sqq.) VI 2, 26 sqq. (101 sqq.) V 13, 38. (129) V 17, 19. (166 sqq.) V 15, 4 et 7. (180 et 187) V 15, 9. (188) III 6, 18. (189) V 14, 16. (189 sq.) V 16, 4. (215) VI 5, 12. (264 sqq.) V 10, 1. (270 sq.) V 13, 35. (270 sqq.) V 10, 2 et 13, 35. (284) VI 1, 62. (314) VI 7, 6. (352) III 4, 3. (352) V 15, 9. (360 sq.) V 13, 27. (361) VI 3, 5. (395) III 3, 8. (411) V 15, 9. (418) VI 6, 5. (419 sq.) III 7, 3. (444) VI 6, 3. (449 sq.) VI 1, 56. (467) I 16, 43 et V 16, 7. (467 sqq. et 472) V 10, 4. (488) VI 1, 24. (505 sqq. et 517 sqq.) V 2, 15. (521) ib. 16. (524 sqq.) V 10, 5. (532 sq.) V 2, 16. (550) ib. 17. (551) VI 5, 9. (554 sq.) V 13, 2. (557) V 2, 17. (562) V 15, 11. (565 sqq.) V 16, 9. (597) III 2, 11. (599 sq.) V 1, 17. (641) VI 1, 48. (655) V 15, 7. (706) III 3, 11. (716) VI 6, 9. (723 sqq.) V 10, 7. (739 sqq.) V 12, 10. (745 sq.) V 11, 30. (747) V 15, 9. (758 sq.) V 16, 14. (767) V 3, 11. (781) III 4, 4. (782) III 3,

11. (812) III 4, 8. (819) III 6, 14. (844) III 3, 5. (850) III 4, 23. (854) III 6, 16. (856 sq.) III 3, 8. (861 sq.) III 6, 10. (879) III 4, 24. (887) VI 6, 6. (906) VI 6, 4. — XI (4) VI 6, 4. (15 sq.) III 5, 11. (24 sq.) III 4, 9. (39 sq.) III 6, 13. (49 sq.) III 6, 7. (68) III 5, 7. (82) VI 6, 3. (85) III 3, 5. (124 sq.) VI 2, 33. (154 sq.) III 5, 8. (158 sq.) III 3, 6. (191) V 10, 10. (193 sq.) VI 6, 5. (226 sqq.) V 2, 15. (243) V 17, 19. (266 sqq.) III 4, 22. (267 sq.) III 3, 12. (336 sqq.) V 2, 15. (415) III 6, 21. (425 sqq.) VI 2, 16. (469) V 13, 3. (483 sqq.) V 3, 10. (486 sqq.) V 10, 11. (487 sq.) VI 7, 18. (492) VI 3, 8. (500 sq.) VI 4, 10. (532 sqq.) V 22, 2. (542 sqq.) III 8, 5. (601 sq.) VI 4, 6. (669) III 6, 14. (690 sq.) VI 6, 10. (731) VI 1, 34. (745) VI 1, 21. (751 sqq.) V 13, 28. (768 sqq.) V 1, 12 et VI 15, 11. (770 sq.) VI 7, 18. (794 sq.) V 3, 7. (804) VI 6, 17. (836) III 6, 15 et V 22, 2. (850) VI 4, 23. (860 sqq.) V 3, 2. (869) V 15, 9. (882) III 3, 12. (890) V 14, 2 sq. — XII (11 sqq.) V 2, 15. (19 sqq.) V 1, 16 et 2, 17. (43 sqq.) III 4, 20. (67 sq.) V 12, 4. (95 sq.) III 6, 10. (101 sq.) IV 1, 2. (149 sq.) V 13, 39. (161) VI 6, 10. (204) III 6, 16. (206 sqq.) V 3, 14 et VI 6, 13. (221) III 3, 4. (224) V 15, 11. (228) VI 1, 33. (284) VI 1, 52 et 6, 7. (298 sqq.) V 15, 10. (339 sq.) V 12, 1. (346) V 16, 9. (363) V 15, 11. (391) III 4, 7 et V 15,

12. (395 et 397) III 4, 7. (435 sq.) VI 1, 58. (493) VI 1, 53. (547) III 3, 11. (552) VI 1, 17. (561) V 17, 20. (565) VI 1, 19. (636 et 638 sq.) III 2, 10. (646) V 16, 7. (648 sq.) III 3, 6. (725 sq.) V 13, 39. (770 sq.) III 3, 4. (777) III 6, 10. (777 sqq.) III 3, 4. (813 sq.) VI 6, 11. (882) III 4, 25. (933 sqq.) III 6, 9. (934) III 3, 5. (936) III 2, 11. —
Eclog. I. (4) III 3, 11. (65 sq.) III 3, 9. — II. (24) V 17, 17. (65) III 18, 7. — III. (8 sq.) III 6, 21. (49) VI 1, 38. (77) III 2, 16. — IIII. (20) VI 6, 18. (43 sq.) III 7, 1. (46) VI 1, 41. (57) V 17, 19. (58) V 14, 6. — V. (27 sq.) III 6, 15. — VI. (4 sq.) VI 4, 12. (17) V 21, 1. (31 sqq.) VI 2, 22. (33) VI 5, 4. (35 sq.) VI 4, 11. (48 sqq.) III 6, 3. (74 sq.) III 5, 10. (75 sq.) VI 7, 4. — VII. (7) VI 6, 6. (43) III 6, 16. — VIII. (63) V 16, 7 et VI 1, 35. (85 sqq.) VI 2, 20. — VIII (2 sqq.) III 6, 7. (28 sq.) III 6, 18. (41 sq.) VI 4, 8. — X (11 sq.) VI 6, 12. (52) V 17, 15. (69) V 14, 5 et 16, 7. —
Georg. I. (5 sq.) I 16, 44. (6) I 24, 3. (7 sqq.) I 18, 23 et V 13, 2. (11) V 17, 16. (53) V 16, 7. (75) VI 5, 5. (84) I 18, 24. (84 sqq.) V 1, 14. (100 sqq.) V 20, 1 sqq. (118 sq.) VI 2, 29. (126 sq.) I 8, 3. (137) C. I 19, 18. (145) V 16, 7. (217 sq.) C. I 18, 15. (242 et 246 sq.) C. I 16, 4 sq. (256) VI 4, 16. (259 sqq.) VI 8, 11. (269) I 7, 8 et III 3, 10. (272) I 16, 12 et III 3, 12. (295) V 14, 4. (308) VI 5, 6. (344) III 11, 1 et 9. (367) VI 1, 26. (387) V 14, 10. (437) V 17, 19. (508) VI 1, 63. — II. (36 et 51) VI 6, 17. (59) VI 6, 18. (69) V 14, 4. (127) III 19, 3. (246 sq.) VI 1, 47. (299) III 18, 5. (374) VI 4, 23. (381) VI 6, 8. (395) III 5, 8. (458 sqq.) V 16, 5. (461 sqq.) VI 2, 4. (462) VI 4, 3. (478) C. I 15, 12. (500 sq.) VI 1, 65. (506) VI 1, 40. (510 sq.) VI 2, 15. — III. (4 sq.) VI 7, 5. (55) VI 4, 23. (73 sq.) VI 6, 11. (108 sq.) V 13, 7. (111) V 13, 3. (115 sqq.) VI 2, 19 et 9, 8 sqq. (223) VI 4, 21. (226) III 4, 10. (289) VI 2, 2. (325) I 17, 34. (391 et 393) V 22, 9. (449) V 14, 4. (478 sqq.) V 16, 5 et VI 2, 7. (481) III 4, 16. (498 sqq.) III 1, 3. (500 sqq.) VI 2, 10. (505 sqq.) VI 2, 8. (509 sqq.) VI 2, 12. (520 sqq.) VI 2, 6. (529 sq.) VI 1, 64. (546 sq.) VI 2, 14. (548 sq.) VI 2, 13. — III (10 sq.) VI 5, 3. (44) VI 6, 6. (50) ib. 7. (102) III 11, 10. (110 sq.) III 6, 15. (136) VI 6, 18. (151) V 19, 12. (179) V 17, 15. (201 et 238) VI 6, 19. (334 sqq.) V 17, 17. (361) V 3, 4. (380 sq.) V 21, 1. (461 sqq.) V 17, 15. (466 sq.) III 6, 23. (472) VI 1, 29. (477) III 3, 4. (479) VI 7, 15. (504) III 6, 12. (507) III 3, 16. (511) III 5, 7. (521) III 3, 13. (522) III 4, 16. (525 sqq.) III 6, 23. (538) III 5, 6. (540) ib. 5. (550) ib. 6. (551) ib. 5.
Verrius Flaccus I 15, 21. — eo libello qui Saturnus in-

scribitur I 4, 7. I 6, 15.	Xenocrates C. I 14, 19
8, 6. 10, 7. 12, 15	Xenon primor Italicon I 9, 3
Xenagoras tertia historia V	Xenophanes C. I 14, 20
19, 30	Zenon C. I 14, 19

INDEX TABVLARVM

- I cod. P fol. 16 u. ad p. 494, 9*
II cod. P fol. 12 u. ad p. 560, 6
III cod. P fol. 14 r. ad p. 569, 17
IIII cod. P fol. 18 r. ad p. 590, 28
V in cod. P ad p. 597, 22
VI cod. P fol. 20 u. ad p. 604, 15

